

İGÜ
Sosyal Bilimler
Dergisi
IGU JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

CİLT / VOLUME: 9 SAYI / ISSUE: 1

ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

NİSAN / APRIL 2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSBD)
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
İSTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT/VOL. 9 • SAYI/ISSUE 1 • NİSAN/APRIL 2022 • ISSN: 2148-4287 & E-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Prof. Dr. Tefvik ERDEM
Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN
Prof Dr. Şükran Güzin ILICAK AYDINALP
Prof. Dr. Kamil KAYA
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ
Prof. Dr. Kürşat YALÇINER

Editör / Editor

Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Viktoria DEMYDOVA
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖZDEMİR
Dr. Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN
Öğr. Gör. İbrahim Halil YAŞAR

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board

Arş. Gör. Ercan Tugay AKI - Arş. Gör. Ümran ALTUNDAL - Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN
Uzman Anar ALİYEYEV - Arş. Gör. Niger HACI - Arş. Gör. Merve VURAL ALLAHAM
Uzman Alper TÜRELİ

İSTANBUL
GELİŞİM
ÜNİVERSİTESİ

Tasarım / Design

Özgür KIYAK
Gönül AKBULUT

İSTANBUL
GELİSİM
UNIVERSITY

**Yazışma ve Haberleşme Adresi /
Correspondence and Communication**

İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah. Şehit
Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok.
No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE
Tel. / Phone: +90 212 4227000
Dahili / Ext.: 7280, 350
Belgeç / Fax: +90 212 4227401
E-posta / E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Ağ Sayfası / Web Site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: [@IGUSBD](https://twitter.com/IGUSBD)

Baskı ve Cilt / Printing and Binding:

Servet İşler
Sertifika No. 40352
+90 212 5939467
islercropy@hotmail.com

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayımı olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz. / The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

© Istanbul Gelisim University Press

Sertifika No / Certificate Number: 47416
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi”
İndekslenme ve Harmanlanma Bilgileri:**

---

*“IGU Journal of Social Sciences”
is Indexed and Harvested in:*

OpenAIRE

Sosyal Bilimler Atrf D

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr.

Gulay AKGUN YILMAZ - Marmara Uni. / TÜRKİYE
Ahmet AKSOY - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TÜRKİYE
Nuray ALTUG - Marmara Uni. / TÜRKİYE
Umut AVCI - Mugla Uni. / TÜRKİYE
Muhammed Ali AZERCHAB - Tehran Uni. / IRAN
Nedim BAHCEKAPILI - Islamic Uni. of Europe / NETHERLANDS
Aydın BASBUG - Istanbul Sabahattin Zaim Uni. / TÜRKİYE
Mesut Hakkı CASIN - Istinye Uni. / TÜRKİYE
Hamza CESTEPE - Zonguldak Bülent Ecevit Uni. / TÜRKİYE
Ertan EGRIBEL - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Tevfik ERDEM - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TÜRKİYE
Seyfettin ERDOĞAN - Istanbul Medeniyet Uni. / TÜRKİYE
Neşe Hatice ERİM - Istanbul Medeniyet Uni. / TÜRKİYE
Fawaz GERGES - London School of Economics / UK
Sabahattin GULLULU - İstanbul Maltepe Uni. / TÜRKİYE
Esra HATİPOĞLU - Nisantasi Uni. / TÜRKİYE
Ragıp Kutay KARACA - Istanbul Aydın Uni. / TÜRKİYE
Kurtuluş KARAMUSTAFA - Erciyes Uni. / TÜRKİYE
Neşe KARS TAYANC - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Ronald C. KEITH - Griffith Uni. / AUSTRALIA
Ulvi KESER - Girne American Uni. / T.R.N.C.
Ismail KIZILIRMAK - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Derman KUCUKALTAN - Istanbul Arel Uni. / TÜRKİYE
Wang LI - Jilin Uni. / CHINA
Nurcan METİN - Trakya Uni. / TÜRKİYE
Robert C. MYRTLE - Uni. of Southern California-USA
Masanori NAITO - Doshisha Uni. / JAPAN
Fevzi Rifat ORTAÇ - Istanbul Aydın Uni. / TÜRKİYE
Tiemcani Ben OUCEF - University of Algiers-ALGERIA
Yüksel OZTURK - Gazi Uni. / TÜRKİYE
Elbeyi PELİT - Afyon Kocatepe Uni. / TÜRKİYE
Torsten J. SELCK - Oldenburg Uni. / GERMANY
Udo STEINBACH - HUMBOLDT-VIADRINA G.P. / GERMANY
Hayri ULGEN - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Kurban UNLUONEN - Gazi Uni. / TÜRKİYE
Sadi UZUNOĞLU - Trakya Uni. / TÜRKİYE
Hasan VERGİL - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Brantly WOMACK - Virginia Uni. / USA
Kürşat YALCINER - Istanbul Gelisim Uni. / TÜRKİYE
Binnur YESİLYAPRAK - Ankara Uni. / TÜRKİYE
Ahmet YILMAZ - Marmara Uni. / TÜRKİYE

**Doç. Dr. /
Assoc.**

Mahabat BAIMYRZAEVA - Middlebury Inst. of Int. St. / USA
Kyu-Nahm JUN - Wayne State Uni. / USA

Prof. Dr.

Dr. / PhD

Mehmet ALTINOZ - Hacettepe Uni. / TÜRKİYE
Thomas BRYER - University of Central Florida / USA
Giovanni ERCOLANI - Muncia Uni. / SPAIN
Syed HASANAT - Jilin University / CHINA
Ash Narain ROY - Social Science Institute of New Delhi. / INDIA

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue

(Prof. Dr.)

Özlem AKÇAY KASAPÖĞLU - İstanbul Univ. / TR
Nail ALKAN - Ankara Hacı Bayram Veli Univ. / TR
Filiz AYDOĞAN BOSCHELE - Marmara Univ. / TR
Zahide AYYILDIZ ONARAN - İstanbul Univ. / TR
Tayfur BAYAT - İnönü Univ. / TR
Ertan BEŞE - Çankırı Karatekin Univ. / TR
Ömer ÇAHA - Mardin Artuklu Univ. / TR
Ayten ERDOĞAN - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Soner ESMER - Iskenderun Teknik Univ. / TR

Nuray GÖKÇEK KARACA - Anadolu Univ. / TR
Suat KARAKÜÇÜK - Gazi Univ. / TR
Kamil KAYA - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Sibel MANSUROĞLU - Akdeniz Univ. / TR
Selami ÖZCAN - Yalova Univ. / TR
Gamze ÖZÇÜRÜMEZ BİLGİLİ - Int. Psycho. Univ. / GER.
N. Hülya T. TALU - İstanbul Gelisim Univ. / TR
İsmet Galip YOLCUOĞLU - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Handan YOLSAL - İstanbul Univ. / TR

(Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.)

Elvettin AKMAN - Süleyman Demirel Univ. / TR
Ümit ARKLAN - Süleyman Demirel Univ. / TR
Erol BULUT - Ankara Hacı Bayram Veli Univ. / TR
Serdar ÇÖP - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Demokaan DEMİREL - Kocaeli Univ. / TR
Adem DOĞAN - Fırat Univ. / TR
Kemal ERKİŞİ - Antalya Bilim Univ. / TR
Erdoğan KARADENİZ - Mersin Univ. / TR

Hanifi Murat MUTLU - Gaziantep Univ. / TR
Aclan OMAĞ - Marmara Univ. / TR
Sezai ÖZÇELİK, Çankırı Karatekin Univ. / TR
Uğur SADIOĞLU - Hacettepe Univ. / TR
Aybike SERTTAŞ - İstinye Univ. / TR
Özgür TOPKAYA - Çanakkale Onsekiz Mart Univ. / TR
Ezgi UZEL AYDINOCAK - Beykoz Univ. / TR

(Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr.)

İbrahim AKBEN - Hasan Kalyoncu Univ. / TR
Deniz AKÇAY - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Semiha Ümit ARAT - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Salih ARSLAN - Eskişehir Osmangazi Univ. / TR
Uğur BALOĞLU - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Hande Begüm BUMİN DOYDUK - Altınbaş Univ. / TR
Aslı DİYADİN LENDER - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Esra SAVAŞ - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Şeyma Esin ERBEN - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Özlem ERGÜT - Marmara Univ. / TR
Hacer Tuğba EROĞLU, Selçuk Univ. / TR
Filiz GÜLTEKİN - Uludağ Univ. / TR
Güngör HACIOĞLU - Ç. Onsekiz Mart Univ. / TR
Gülây Selvi HANIŞOĞLU - Beykent Univ. / TR
Lokman KANTAR - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Zeliha İnci KARABACAK - TOBB ETU / TR
Alparslan KELLEÇİ - İstanbul Gelisim Univ. / TR

Özge KORKMAZ - Bayburt Univ. / TR
Bahar M. PEHLİVAN - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Onur ÖKSÜZ - Akdeniz Univ. / TR
Hakkı Göker ÖNEN - Ondokuz Mayıs Univ. / TR
Demet ÖZCAN BİÇİCİ - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Saadet Ela PELENK - Recep Tayyip Erdoğan Univ. / TR
Gülşah SARI - Abant İzzet Baysal Univ. / TR
Cem İsmail SAVAŞ - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Aslıhan Güzin SELÇUK - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Hülya SEMİZ TÜRKÖĞLU - İstanbul Univ. / TR
Selin SÜAR ORAL - İstanbul Aydın Univ. / TR
Bahar SUVACI - Anadolu Univ. / TR
Ekrem SÜZEN - İstanbul Gelisim Univ. / TR
Aslı ŞAHANKAYA ADAR - Beykent Univ. / TR
Olçay UÇAK - İstanbul Aydın Univ. / TR
Ayfer USTABAŞ - Beykent Univ. / TR
Rıdvan ÜNEY - İstanbul Gelisim Univ. / TR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

- 1-13 Murat TINAS
German Foreign Policy During the First Gulf Crisis: Overcoming a Taboo on Being a Military Power on World Stage / Birinci Körfez Krizi'nde Alman Dış Politikası: Dünya Sahnesinde Askeri Güç Olma Tabusunun Aşılması
- 14-33 İbrahim Halil YAŞAR
Siyasal İletişim Aracı Olarak Twitter Platformu: Siyasal Partiler Üzerine Bir İnceleme / Twitter as a Political Communication Tool: A Study of Political Parties
- 34-55 Zeliha OÇAK
Terörizm Amaçlı Yeni Medya Kullanımı, Stratejisi ve Taktikleri: Alternatif, Radikal ve Taktiksel Medya Pratikleri / The Use of New Media for Terrorism Purposes, It's Strategy and Tactics: Alternative, Radical and Tactical Media Practices
- 56-78 Fatih SÖĞÜT
Dijital Oyunlarda Transmedya Hikâyeciliği: Assassin's Creed Serisi Örneği / Transmedia Storytelling in Digital Games: Example of Assassin's Creed Series
- 79-92 Lütfi SÜRÜCÜ, Şenay Sahil ERTAN
Boş Zaman Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması / Adaptation of the Leisure Crafting Scale into Turkish: The Validity and Reliability Study
- 93-102 Elif KUYUCU, Arzu ÖNAL SÖNMEZ, Ayten ERDOĞAN, Zekeriya Deniz AKTAN
Ergenlikte Aleksitimi Özellikleri ile Kişiler Arası İlişki Biçimleri ve Problem Çözme Yetileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / Examining the Relationship Between Alexithymia Features in Adolescents and Interpersonal Relationship Styles and Problem Solving Abilities in Adolescents

- 103-122 Erdem TÜRKAĞCI, Ürün YILDIRAN ÖNK
Türk Güldürü Sinemasında Lümpen Tipler: Geniş Aile Serisinin Mizah Kuramları Bağlamında İncelenmesi / *Lumpen Flat Characters in Turkish Comedy: An Analysis of the Geniş Aile Film Series According to Theories of Humor*
- 123-139 Süheyla ERİKLİ
Avrupa Birliği ve Türkiye’de Genç Yoksulluğu / *Youth Poverty in the Europe Union and Turkey*
- 140-152 Cem GÜRLER, Umman Tuğba GÜRİSOY
OECD Ülkelerinin Endüstri 4.0 Performanslarının Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi / *Investigating Industry 4.0 Performances of OECD Countries by Multidimensional Scaling Method*
- 153-165 Muhammet Melikşah BAYKAL, Erdem TURGAN
Macroeconomic Effects of Foreign Direct Investments on Fragile Five Countries / *Doğrudan Yabancı Yatırımların Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerindeki Makro Ekonomik Etkileri*
- 166-184 Hasan Önder SARIDOĞAN
Seküler Stagnasyon Bağlamında Gelişmiş Ülkelerdeki Ekonomik Büyümenin Türkiye Ekonomisine Etkisi / *Sensitivity of Turkey's Economy in the Context of Secular Stagnation*
- 185-196 Mustafa Kerem BÖRÜ, Ezgi ÖZMEN
Petrol Fiyatlarının Dış Ticaret Açığı ile İlişkisi: 1999-2019 Yılları Arasında Türkiye Analizi / *Oil Prices Relationship with Foreign Trade Deficit: Turkey Analysis Between 1999-2019*
- 197-213 Zeynep ÖZGÜNER, Mehmet AYTEKİN
Sipariş İşlemenin Lojistik Performansa Etkisinde Tedarik Etkinliğinin Aracılık Rolü / *The Mediator Role of Supply Efficiency in the Effect of Order Processing on Logistics Performance*
- 214-228 Ender YALÇIN
Konteyner Yatırım Kararları için Analitik Bir Yaklaşım / *An Analytical Approach for Container Investment Decisions*
- 229-248 Emre ÇITAK
Meskûn Mahal Çatışmaları ve İstihbarat: Irak Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme / *Urban Warfare and Intelligence: An Assessment in the Context of the Iraq War*

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

249-267

Levent MEMİŞ

Ađ Yönetişimi: Kent Yönetimi Bağlamında Teorik Bir İnceleme /
Network Governance: A Theoretical Study in the Context of City
Management

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

268-270

Meral YILMAZ

YENİ KENT SORUNU / NEW URBAN QUESTION

271-274

Gözde AYKUT

FALSE CHINESE DECONSTRUCTION / ÇAKMA: ÇİNCE YAPIBOZUM

İGÜSBD

Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2022 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Makale İstatistikleri

IGUJSS

Vol. 9, Issue 1, April 2022 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Article Statistics

Bu Sayının Makaleleri

Articles of This Issue 16

Düzeltilme Alan Makaleler

Corrected Articles 15

Reddedilen Makaleler

Rejected Articles 17

Kabul Edilen Makaleler

Accepted Articles 1

Süreci Devam Eden Makaleler

Articles in Process 91

Dergimize gönderilen makalelerin tümü intihal tespit aracıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by plagiarism detection tools.

German Foreign Policy During the First Gulf Crisis: Overcoming a Taboo on Being a Military Power on World Stage

Murat TINAS*

Abstract

When Iraq attacked Kuwait on 2 August 1990, the international respond was immediate and enormous. In this international context, Germany could not stand irresponsive although its agenda was heavily preoccupied by the ongoing reunification negotiations. Additionally, another challenge for Germany in participating in such an international coalition was its post-World War II settlement which constrained Germany internally and externally from being a military power on world stage. Within this framework, this paper analyses German foreign policy during the First Gulf Crisis when 1990s made a fundamental reassessment about the scope and means of German foreign and security policy a necessity. This paper starts with a brief historical background of the international context and the Gulf War. Then, the paper focuses on the analysis of German foreign policy during the crisis in three periods. In doing so, this study mostly relies on secondary sources in its analysis by reviewing the relevant literature. In conclusion, the paper argues that, though it was comparatively limited, Germany's participation in the international coalition responding the crisis is not a simple foreign policy choice but a strategic decision about reunified Germany's role in the newly emerging international system, which will have greater implications as it substantially questioned a taboo on being an active international power including military means in world politics.

Keywords: Germany, Foreign Policy, Military Power, Gulf Crisis, Iraq.

Birinci Körfez Krizi'nde Alman Dış Politikası: Dünya Sahnesinde Askeri Güç Olma Tabusunun Aşılması

Öz

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik uluslararası tepki, hızlı ve muazzamdı. Gündemi devam etmekte olan yeniden birleşme müzakereleriyle fazlasıyla meşgul olmasına rağmen, böylesi bir uluslararası bağlam Almanya'nın Birinci Körfez Krizi'ne karşı tepkisiz kalmasını imkânsız hale getirmiştir. Esasında devam eden yeniden birleşme müzakerelerinin dışında, Almanya'yı İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sahnesinde askeri güç olmaktan alıkoyan iç ve dış politika kurgusu göz önüne alındığında Almanya'nın böylesi bir uluslararası koalisyona katılması daha düşündürücü olmaktadır. Bahse konu çerçevede bu çalışma, Alman dış ve güvenlik politikalarının kapsamı ve araçları konusunda temelden bir yeniden değerlendirmenin zaruriyet haline geldiği

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 28.03.2020

Kabul/Accepted: 12.04.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.707826>

* Assoc. Prof. Dr., Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ABD, Ankara, Turkey. E-mail: muratinas@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5844-0808>

1990'ların başındaki Birinci Körfez Krizi sırasındaki Alman dış politikasını incelemektedir. Bu amaçla makale, dönemin uluslararası bağlamının ve Körfez Savaşı'nın kısa bir tarihsel geçişinin ele alınmasıyla başlamakta olup sonrasında Alman dış politikası ve onu oluşturan iç ve dış tartışmaların bahse konu krizin üç ayrı safhasındaki analizine odaklanmaktadır. Bunu yaparken bu çalışma, ilgili literatürü değerlendirerek analizinde çoğunlukla ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Sonuç olarak makale, göreceli olarak sınırlı olsa da Almanya'nın uluslararası koalisyon katılmasının, basit bir dış politika seçiminden ziyade, Almanya'nın dünya siyasetinde askeri araçlar da dâhil olmak üzere aktif bir uluslararası güç olma tabusunun sorgulanması hasebiyle ülkenin 1990'ların başında ortaya çıkmakta olan yeni uluslararası sistemdeki rolünün yeniden yapılandırılmasına yönelik ve ilerleyen yıllarda daha büyük sonuçları olan stratejik bir karar olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Dış Politika, Askeri Güç, Körfez Krizi, Irak.

Introduction

When news agencies from all around the world started to deliver the news on 2 August 1990 at 2:00 am according to local time that Iraq had attacked Kuwait, the world was, more or less, shocked although there had been some pre-concerns about a possible aggression. Although Iraqi hegemonic claims that Kuwaiti land was a natural part of the country was previously known, indications in early 1990 about Saddam Hussein's intention were not seriously dealt with by the international community. However, this did not mean that it would have remained unanswered once the invasion actually happened. Although the reasons of such an irrational policy of Iraq were being discussed by many leaders, commentators and experts, one thing was certain from the beginning that this aggression would not stand as acknowledged by US President George H. W. Bush, who took the international leadership in responding to this aggression (Bush, 1990).

Immediate international reaction to the invasion of Kuwait demonstrated itself in the United Nations Security Council (UNSC) within hours. Alarmed by Iraqi invasion of Kuwait, the UNSC condemned the invasion and paved the way for the international military intervention led by the USA (UNSC Res.660, 1990). The decision of the UNSC was indeed enormously different from what had been appearing since the establishment of the organization. The cooperation after the invasion among leading states in international politics was extraordinary. In this international context, not only big powers but also regional and middle powers felt responsible to participate in this international coalition in order to stop this aggression due to the emerging characteristics of the new international system, namely unipolar world in the early 1990s.

Only such a direct violation of international order and such an enthusiastic international response could draw Germans' attention to international arena due to two main factors. First, the summer 1990 was enough exhausting for Germans since two Germany were about to finalize the negotiations for the reunification. Second, Germany, burdened by the genocidal legacy of Nazism and post-World War II constitutional arrangements, did not have any intention to be involved in a war, which was not even on their homeland. Within this framework, this paper aims to evaluate German position during the First Gulf Crisis between 1990 and 1991. In order to have a well understanding of German position in this war, this paper starts with a brief historical background of the international context of the early 1990s and the Gulf War. In this manner, the reasons of the invasion and the events after the invasion and responses of major powers will be discussed shortly in a historical context. In this part, it is important to understand what

kind of international politics and US leadership made Germany to participate in this war despite its internal restrictions and international doubts about Germany's potential military power in world politics. Then, the paper focuses on the analysis of German foreign policy during the Gulf Crisis. In this part, German foreign policy is analyzed in three periods respectively; namely Operation Desert Shield, Operation Desert Storm, Operation Provide Comfort. Indeed, regarding German foreign policy, the question was very consistent for the whole crisis: what was the role of newly reunified Germany as the international politics has started to change fundamentally? More specifically, should a reunified Germany become a military power internationally? However, in each and every specific period, German foreign policy was formulated and framed depending on different sets of internal and external variables.

The paper discusses Germany's new role in international environment in the post-Cold War era through evaluating foreign policy of Germany between 1990 and 1991 as its first example. In this manner, German foreign policy during the First Gulf Crisis was a historic turning point because German military had been seen just as a part of common defense against Soviet bloc and due to the atrocities committed under Nazi regime it was very limited. However, 1990s brought new challenges and opportunities for Germany in several conflicts in international politics like the Gulf Crisis, Yugoslavia and Somalia (Baumann, 2011, p. 174). In this respect, this paper focuses only on the Gulf Crisis without making a comparative analysis of the evolution German Foreign Policy in other cases during the following years. Therefore, a fundamental reassessment about the scope and means of German foreign and security policy had become an obvious necessity during the Gulf crisis (Ronald, 1992, p. V) and a new discussion started on whether a limited role for Germany could be sustainable when "the world really wants to rediscover how well German soldiers can fight" as German President Richard von Weizsäcker questioned allusively (Die Zeit, in Lantis, 2002, p. 31).

Iraqi Invasion and Immediate International Response

Two-day operation of invasion started on 2 August, which resulted in several months of Iraqi occupation of Kuwait, was not an instant and unpredictable move of Saddam Hussein (Resende-Santos, 1992, p. 295). First, it was the final outcome of long-lasting historical disputes between Iraq and Kuwait since the dissolution of the Ottoman Empire. Since Kuwait was a district in the Basra during the Ottoman period, Iraqi side claimed that it should have been a part of Iraq automatically. In responding this claim, Kuwaiti side had always argued that it had already been separated from Basra under British protection long before the dissolution of the Empire (Khadduri & Ghareeb, 1997, p. 6). Before the British mandate in Iraq was terminated on 3 October 1932, the Iraqi-Kuwaiti border had been agreed through exchange of official letters between the Prime Minister of Iraq and the ruler of the Kuwait in 1932 under the British control (Lauterpacht, Greenwood, Weller & Bethlehem, 1991, pp. 49-50). However, Iraq started to assert its territorial claims on Kuwait after the independence (Donaldson, 1996, pp. 143-144). Regional powers gained more leverage in the Gulf politics especially after the British withdrawal from its protectorates over the lower Gulf (Legrenzi & Gause, 2016, p. 305). When British protectorate in Kuwait formally ended on 19 June 1961, Iraqi Prime Minister Abdul Karim Qasim, claiming full sovereignty over the country, announced that Kuwait would be incorporated into his country (Resende-Santos, 1992, p. 296). Since the invasion was highly possible, British troops with the help of Arab world were able to stop a possible aggression. In October 1963, Iraq formally recognized Kuwait as an independent state after Qasim's overthrown by the Baathist coup. In the following years, there was not an Iraqi military action against Kuwait due to its unstable internal politics

(Moblely, 2007). Nevertheless, this did not necessarily mean that Iraq gave up its hegemonic claims on Kuwait. In the early 1970s, a new dispute emerged between Iraq and Kuwait on two islands, namely Bubiyan and Warbah Island, which are important from the perspective of Iraq's free access to international trade. Following a failure to reach an agreement after several meetings, Iraq suddenly attacked on a border police station again on 20 March 1973 resulted the death of two Kuwaiti soldiers and one Iraqi (Khadduri & Ghareeb, 1997, pp. 6-75).

Second, apart from historical claims of Iraq over Kuwaiti territory, there were also some immediate factors, which led to Iraqi invasion of Kuwait in August 1990 (Legrenzi & Gause, 2016, pp. 310-311). Among them, Kuwait's disloyalty to its promises considering the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) was important factor. Kuwait and the United Arab Emirates (UAE) were intentionally and continuously producing oil more than their quotas in order to damage Iraqi economy. In late 1980s after a devastating war, Iraq actually could not be tolerable to this economic threat. Iraq officially accused these two states for carrying out an economic war by producing excessive oil which resulted in a sharp decrease of oil prices (Lauterpacht et al., 1991, p. 73). This economic burden was actually beyond the limits of Iraq especially after a very costly war. Additionally, Iraq was also accusing Kuwait that it was stealing Iraqi oil through a technique known as slant drilling (Hayes, 1990).

Immediate factors combined with historical and long standing hegemonic claims led Iraqi invasion of Kuwait on 2 August 1990. In hours, Iraqi troops reached Kuwait City and started to consolidate its power and established a puppet government, then annexed Kuwait (Donaldson, 1996, p. 151). The rapid victory also caused a refugee crisis when around one million fled to Saudi Arabia and Jordan. It also created a diplomatic crisis when Iraq hold around 10.000 western citizens including 400 Germans in Kuwait as human shields in order to pressure their governments to accept this *de-facto* situation (Lantis, 2002, p. 19).

Whatever the reasons and justifications coming from Iraqi side, both the invasion itself and attitude of Iraq after the invasion presented a direct challenge to international order and peace and principles. Therefore, international community led by the US did not delay its answer to this challenge. Within the decision making circles of US Administration, it was believed that any delay or any concession could have been regarded as a reward for aggression, which could set the stage for further acts of banditry (Donaldson, 1996, p. 142). Within hours of the invasion, the UNSC met to discuss the immediate crisis and obligations of the international community to restore the order. The UNSC adopted Resolution 660 by 14 votes in favor since Yemen did not participate in voting. The Resolution clearly condemned Iraqi invasion of Kuwait and demanded immediate and unconditional withdrawal from territory of Kuwait (UNSC Res.660, 1990). Since Saddam Hussein was determined to resist international pressure, the UNSC passed another resolution on 6 August, which imposed severe sanctions in economic terms under Chapter VII in order to strengthen the pressure on Iraq, enforces all states to stop all kinds of transaction from Iraqi government and stop any international funding of Iraq. The Council also requested all Member States to stop their imports all commodities and products originating in Iraq or Kuwait or any sale or supply military equipment (UNSC Res.661, 1990).

In this international context, US President Bush took the leadership to organize a tangible response to Iraqi aggression. In the first instance, the aim was to resolve the crisis without use of military means because especially European states insisted on diplomatic means. However, the US did not want to give time Iraq for a possible permanent occupation, which was also a concern for Europeans. Although the international politics started to evolve fundamentally since the late 1980s as the Berlin Wall fell; the Cold War

rhetoric was very much obvious and the containment was a clear aim in US foreign policy in responding Iraqi aggression (Donaldson, 1996, p. 141). He ordered US forces to enter Saudi Arabia and Gulf Region as a response to Saudi King Fahd's request on 6 August 1990 since Saudi Arabia was also considered in danger of any further Iraqi aggression. Certainly, President Bush and US Administration were not alone in these efforts because European powers supported US policy. In this manner, European Community called for the immediate withdrawal of Iraq and full Iraqi compliance with UNSC Resolutions (Lantis, 2002, p. 20).

To conclude, it became apparent very soon that Iraqi invasion of Kuwait would not be tolerated by major world powers including US, Europeans and even the USSR and China. Indeed, it was not surprising when world's dependency to oil as main energy source is considered. A chaotic situation in the Gulf was not considered in the interest of any industrial nation because oil has always constituted one of the main sources for the production. Moreover, it is important to note that oil in the Middle East is not very crucial only because it is main source of energy but also it is the cheapest one to extract.

German Position During the First Gulf Crisis

Although the Iraqi invasion of Kuwait was unanimously declared as unacceptable by all major powers, NATO member led by the US were particularly critical. After all unsuccessful international measures to take Iraq out of Kuwait without deploying military force, the US warned Iraq to withdraw its forces from Kuwait by 15 January 1991 or face war (Friedman, 1990). By 16 January 1991, the US-led coalition forces under the UNSC Resolution 678 started an operation which led to Iraqi withdrawal from Kuwait on 25 February (UNSC Res.678, 1990). During this crisis, traditional German position was fundamentally challenged as it evolved from having no Middle East policy to a broadly defined limited engagement as discussed below (Perthes, 2004, p. 1).

Operation Desert Shield: Internal Debates on the Role of Germany on the World Stage

Operation Desert Field refers to the period until mid-January 1991 from the start of the invasion when operations leading to the buildup of troops and defense of neighboring countries were carried out. Indeed, when Saddam Hussein noticed that a serious international operation was on the way, Iraq tried to reach an agreement on the conditions of withdrawal gradually. Nevertheless, the international coalition had determined that Iraq had to withdraw unconditionally and started to prepare a campaign.

The crisis of Gulf in summer of 1990 was "a very serious and complicated strategic dilemma at the worst possible time" (Lantis, 2002, p. 20). It was not a right time because Germany's agenda was pre-occupied with domestic developments for reunification (Finlan, 2003, p.72). German politicians were clear from the beginning that the invasion was a violation of international peace but they were not sure whether Germany would participate in the coalition or not. They were also not sure what this contribution could be because since the end of the Second World War, for the first time Germany was expected to participate in a military conflict outside of Europe. Actually, beside other debates, German Constitution did not allow military involvement in outside nations (Matthews, 1993, p. 61). Therefore, it was almost impossible to demand a military contribution from Germany in 1990.

Other than military contribution, however, considering the very expensive cost of coalition operation, US officials demanded significant economic contributions from wealthy allies, including Germany. However, Germany was also aware of the fact that the reunification would cost extensively, therefore economic contribution to the international

coalition was also subject to internal discussions. Therefore, the first German dilemma during the Gulf Crisis was "whether it was defensible for an economically powerful state to refrain from helping to maintain the order of a system from which it derives a great deal of economic wealth" (Matthews, 1993, p. 62).

German political leaders, Chancellor Helmut Kohl, Foreign Minister Hans-Dietrich Genscher, Defense Minister Gerhard Stoltenberg met for the emergency meeting on 2 August 1990 to decide the German position. In that meeting, cabinet leaders agreed that Germany would contribute financially due to its alliance with the US but not militarily because of constitutional limitations. Regarding internal debates about Germany's contribution to the international coalition, constitutionality debate played an important role in domestic politics of Germany from the beginning during the Gulf Crisis. In German politics, *Grundgesetz*, German Constitution, has an essential importance to shape both domestic and external affairs of the government and it is not easy to amend any article of the constitution. Related parts Article 24/2 and Article 87 read as the following:

Article 24/2: For the maintenance of peace, the Federation may join a system of mutual collective security; in doing so it will consent to such limitations upon its rights of sovereignty as will bring about and secure a peaceful and lasting order in Europe and among the nations of the world.

Article 87a/1: The Federation establishes Armed Forces for defence purposes" (Basic Law).

Indeed, these two articles can be interpreted in a conflicting manner because while Article 24 somehow permits government to join collective security bodies, Article 87 openly states that German armed forces can be built up for defense purposes only. In total, those who were against Germany's military involvement in international politics argued that the Gulf case was not an exception and the constitution did not allow government to send troops to the Gulf. Indeed, according to Lantis, most of German leaders interpreted above articles that German involvement could only be possible in regional collective security defense, which was very consistent with Germany's commitment to NATO area operations, which had its roots from the post-World War II establishment and continued during the Cold War (Lantis, 2002, p. 23). However, in a new world order with the fall of Berlin Wall, questions emerged about the capacity of Germany's involvement in military crisis through UN missions in out-of-area operation. Indeed, this debate was very important because it has a direct affect on the Germany's place in international order after the Cold War. Some leaders in Germany were not content with the traditional understanding of constitutional 'political reality' (Ronald, 1992, p. 4) and imagined that a reunited Germany could become a military power on the world stage. These discussions created many diversions both between the political parties and inside the political parties. For instance, while Chancellor and Defense Minister believed that a new understanding of German Foreign Policy in a new environment is necessary; Foreign Minister Genscher was in favor of a narrow interpretation of the constitution which did not allow deployment of German troops out-of-area operations (Lantis, 2002, p. 23).

The Gulf Crisis did not trigger such debates only among political elites. German public was also heavily preoccupied with the ongoing crisis. One survey reveals that while a 65% majority of Germans supported a multilateral effort to make Iraq to withdraw from Kuwait, 70% denied German participation in any military operation mainly because of internal development about reunification (Der Spiegel, in Lantis, 2002, p. 26). In other words, majority of Germans though that number one priority of their government should have been domestic politics in such a historic transition period and thousands marched in the streets to oppose Germany's participation into the coalition (Cooper, 2002, p. 43). There was also another factor that any kind of military engagement of Germany other than defense was considered as a taboo due to memoirs of the catastrophic war in 1940s. It is

for this reason that post-World War II establishment in Germany was designed in a way that Germans should have never expected to build an army other than self-defense which created a kind of culture of reticence in years (Ronald, 1994, p 62).

Having these internal debates and political turbulences in Germany, what was the German response to the Operation Desert Shield, the first stage of the Gulf Crisis? Germany did respond its most significant ally's request due to allied solidarity as Chancellor strongly insisted (Ronald, 1992, p. 11). US Secretary of State James Baker made an official tour in September 1990 to ensure economic backing for the operation from mainly Gulf countries and its European allies. During this 11-day journey to nine countries, Baker met Chancellor Kohl and they agreed on a two billion US dollar in addition to material support for another coalition ally Turkey and the transportation of Egyptian soldiers that would be deployed for the defense against further Iraqi aggression to the Gulf (Baker & DeFrank, 1995). Indeed, during the early days of the Gulf Crisis, this checkbook diplomacy satisfied both domestic and international environment because on the one hand public and political leaders gave their consent for financial contribution without sending German soldiers to the Gulf; on the other hand coalition leaders understood Germany's domestic concerns and constraints in era of reunification as long as it was loyal to allied solidarity with a considerable financial backing. In addition to sharing the economic burden, Germany also took an active role in supporting US initiatives through mobilizing European institutions (Munro, 2006, p. 219).

Operation Desert Storm: The Strategic Dilemma for Germany

Having believed that any further delay might have make a credible military response impossible (Lauterpacht et al., 1991, p. 244), the UNSC assembled by foreign ministers of member states rather than their permanent representations on 29 November 1990. After long discussions, the UNSC adopted the Resolution 678 which legitimized a direct military operation if Iraq did not withdraw from Kuwait until 15 January 1991 (UNSC Res.678, 1990). The coalition launched its massive air campaign on 16 January, which started Operation Desert Storm.

The deepening and the widening of the crisis led new debates in Germany and pressured Germany to make more contributions to coalition which was authorized by the UNSC. During this phase of the crisis, what was crucial for German political leaders was to balance external demands in the name of being ally and growing opposition to the war within the electorate (Kimball, 2010). Indeed, Chancellor Kohl and Defense Minister Stoltenberg were in favor of further German activism from the beginning. According to these two leaders, the new world politics have given greater responsibilities to Germany as it was reunited and fully sovereign. Kohl, for instance, stated that a greater responsibility for global peace was a demand not only by Europeans but also by the world at large (Haftendorn, 1996, p. 113).

Although Foreign Minister Genscher did not support further German activism, he was well aware of the situation; meaning that in such an international environment in which a well-supported international coalition forces emerged, leaving Germany outside of this coalition may have long standing affects in the new international conjuncture. In addition, unlike the Desert Shield Operation, this time inclusion of Turkey in area of danger by the NATO changed the way of domestic debates and concerns. Since Germany is not only member of NATO but also one of the most beneficiaries of its security umbrella during the Cold War years, it had concrete obligations to Turkey in accordance with the North Atlantic Treaty (NATO, 1949). In other words, when one of NATO members was considered under threat, the nature of the constitutional debate evolved into a new

situation that the Gulf Crisis could be interpreted within the context of collective defense of Europe and the extension of Germany's participation might be possible.

Regarding public opinion, although the objectivity was still subject to discussions, as many say, the military operation against Iraq was the first lively broadcasted war in this scale (Kellner, 1996, p. 168). When news started to be delivered to the world about the atrocities committed by Iraq, it easily changed the public opinion about the use of German armed forces in within the coalition (Cooper, 2002, pp. 53-55). As Lantis summarized based on surveys that 71 % of German citizens approved international military operation and 57 % backed German financial contribution to the coalition by late January. Additionally, in February, majority of Germans gave consent to the use of military force and the deployment of armed forces to Turkey to contribute to NATO's defense (Stichworte zur Sicherheitspolitik in Lantis, 2002, p. 35).

As both political leaders and public opinion were transformed during the crisis towards to be more tolerant for further involvement, Germany's involvement was framed on certain principles. Among them, the foremost priority was the joint cooperation with the US and to key allies, second was the supporting the use of force without direct participation, third was the special effort for the security of Israel, the last but not the least all these efforts should not endanger the reunification process and cooperation with the USSR (Lantis, 2002, p. 36). These principals again demonstrate that German government tried to reach a kind of balance a deeply uncomfortable situation between internal and external demands. First of all, Germany rightfully wanted to continue its close relations with the US. Moreover, its willingness to be part of international coalition as a major power can be understood because it stated that it would contribute more to the coalition in terms of both financially and militarily. As far as domestic constraints are concerned, German leaders had no tolerance to delay or stop reunification process. Lastly, these principals once again reminded how genocidal legacy of Third Reich was binding that Germany committed itself to the security of Israel.

During the Operation Desert Storm, Germany increased its support to the coalition. First, Germany increased its help in terms of being strategic base for coalition forces and it cancelled almost all restrictions to use NATO airbases for installation and logistical purposes. Furthermore, in February, it deployed its troops for support operations and naval forces to the eastern Mediterranean to cover NATO operations (Matthews, 1993, p. 210). In addition to military contributions, Germany continued financial aids increasingly. Bonn contributed more than six billion US dollar in cash and several material deliveries which in total constituted one-tenth of the financial costs of Operation Desert Storm (Ronald, 1992, p. 12; Haftendorn, 1996, p. 113). Germany also announced an increase in humanitarian relief aid for regional states that were affected by the war and economic sanctions, including Jordan, Egypt, Turkey and Israel (Lantis, 2002, p. 27; Hess, 2009, p. 201).

To conclude, during the second phase of the crisis, which began on 16 January 1991 with a massive air assaults against Iraq, German contributions to international coalition led by the US had important role despite of some critiques that Germany could and should have done more. After a series of heavy air attacks for more than 40 days which destroyed many important military bases and resources of Iraq, the ground war continued in the last days of February 1991. On 28 February, ceasefire was declared and Iraq officially agreed to abide by UNSC resolutions concerning Iraq-Kuwait crisis. With this cease-fire, the crisis entered a new phase which presented different challenges and opportunities for Germany again.

Operation Provide Comfort: A Real Opportunity for Germany

Since the coalition massive air assault completely damaged Iraqi infrastructure, it was like that there was no government in Iraq when war ended. Iraqi government was nearly a failed state which created a power vacuum. In this chaotic environment, some Kurdish groups in the north and Shia groups in the south, who were discontent with the regime for long years, wanted to benefit from the absence of authority in order to have regional autonomy. Within this framework, expecting that Iraqi army which was destroyed by the coalition could not take the control, these groups started to rebel against Baghdad in the early March (Donaldson, 1996, p. 185). However, Saddam Hussein managed the crisis with his remaining forces within a month and Iraq declared its victory over rebellion. The way Saddam dealt with the crisis especially in the northern part of Iraq was a real humanitarian catastrophe and hundreds of thousands of Kurdish people fled into the Turkey-Iraq border (Resende-Santos, 1992, p. 347; Khadduri & Ghareeb, 1997, pp. 189-211). Turkey opened its border to Iraqi refugees and asked international relief in order to handle the situation. On 5 April 1991, the UNSC passed Resolution 688 which condemned Iraqi government for its repression of people, called for an immediate international relief and appeals all states to contribute humanitarian efforts (UNSC Res.688, 1991). Within this context, the US government announced to lead Operation Provide Comfort, a defense and a relief mission designed to deal with humanitarian problem in northern Iraq. This new international mission brought new dimensions and dilemmas to German decision makers in the year 1991 when US President contacted with Kohl to request German participation in the humanitarian relief operations in northern Iraq, Turkey and Iran.

Compared to previous phases, participation in an international coalition within the context of humanitarian relief was more legitimate for both political leaders and the public in Germany. Since Operation Provide Comfort did not compose a direct armed conflict, German government responded immediately in terms of technical personnel and equipment (Lantis, 2002, pp. 46-47). In financial terms also, in time, Germany provided around twelve billion US dollar to the coalition efforts which corresponds about one sixth of the total cost of the operations in total (Resende-Santos, 1992, p. 316; Perthes, 2004, p. 14) despite the critiques that it was indeed less than Germany could actually have done (Sked, 1991, pp. 53 and 56-57). Even the opponents of the deployment of German troops outside the NATO area in previous cases including Foreign Minister Genscher supported Germany's active role. Though it was mainly a participation by peaceful means, it is important to note how this participation had implications on public perception about the role of Germany in international politics. In a comparative survey year by year, for instance, an increasing majority of German people were declaring their will to assume a more active international role from 1990 to 1992 (Ronald, 1994, p 61).

Conclusion: A New Role for Germany in International Politics

This paper aimed to evaluate German position during the First Gulf Crisis between 1990 and 1991. The Gulf Crisis posed direct challenges to the international community including Germany which was preoccupied by the reunification process in 1990. The US led coalition was very determinant to respond Iraq and liberate Kuwait without delay. Participation for Germany into this coalition was not just a simple foreign policy choice but a strategic decision about reunified Germany's role in the newly emerging international system. In order to analyze Germany's strategic choice which would have great implications especially in terms of European politics in the following years, this paper started with a brief historical background of the international context of the early

1990s and Iraqi invasion of Kuwait. Second, the paper focused on the analysis of German foreign policy during the Gulf Crisis in separate phases while referring external and internal opportunities and restraints shaping decision making procedures. Lastly, the paper came with some conclusions about Germany's new role in international environment in the post-Cold War era through evaluating foreign policy of Germany between 1990 and 1991 as its first example.

German foreign policy during the First Gulf Crisis was a historic turning point in many respects. First and foremost, Germany demonstrated that it would be loyal to its international responsibilities emerging from its membership to the NATO and the UN. As one of the most beneficiaries of the NATO alliance in the Cold War settlement, Germany fulfilled its alliance responsibility even in a period when Germany was in a comprehensive transition period due to reunification in addition to its constitutional obstacles. Second, although Germany had the burden of heavy cost of reunification process and reconstruction of its eastern half, it proved its financial power as being an important paymaster in the Gulf War. Third, this crisis became a precursor to a more active Germany in international politics, especially in European affairs, after the Cold War. In cooperation with France, it played an important role to activate European countries to respond to the crisis and took the leadership in the decision making processes of the EC. Fourth and more specifically, it was also understood that a more active international role for Germany did not exclude military dimension when deemed necessary. The ongoing discussions in the aftermath of the Gulf Crisis made it clear that Germany would need a strong armed force in the foreseeable future to participate, at least, in the UN missions as a necessary component of German active role in international politics. A broader interpretation of the constitution for the deployment of armed forces abroad was indeed revolutionary because of long-standing policies and international pressures to limit Germany's power in military terms. After all, the whole post-World War II establishment in Germany was built in a way that Germans should never thought to engage military activity other than self-defense.

To conclude, Germany played an important role in the Gulf Crisis despite its domestic constraints. However, this role will have greater implications as it substantially questioned a taboo of both German politicians and the public on being an active international power including military means in world politics. By participating in this crisis, Germany, as an emerging global actor, showed that it was ready to take a leading role in international politics with its entire means; financially, politically and even militarily. In this direction, since the early 1990s, Germany has been involving in many operations under the umbrella of both the NATO and the UN as in the examples of Yugoslavia, Bosnia, Kosovo and Iraq. In brief, the participation of Germany into the coalition forces during the First Gulf Crisis became a clear precursor to how Germans define their strategic interests and how Germany's new role is framed in the post-Cold War era.

REFERENCES

BASIC LAW, the Constitution of the Federal Republic of Germany, *Accessed on 18.03.2020*, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

BAUMANN, R., (2001). German security policy within NATO, *German Foreign Policy Since Unification* (pp. 141-184). RITTBERGER, V. (Ed.), Manchester: Manchester University Press.

BUSH, G. H. W., (1990). "Remarks and an exchange with reporters on the Iraqi invasion of Kuwait", 5 August. *Accessed on 16.03.2020*, <https://www.margaretthatcher.org/document/110704>

- COOPER, A. H., (2002). Media framing and social movement mobilization: German peace protest against INF missiles, the Gulf War, and NATO peace enforcement in Bosnia, *European Journal of Political Research*, Vol. 41, pp.37-80.
- DONALDSON, G. A., (1996). *America at war since 1945 politics and diplomacy in Korea, Vietnam, and the Gulf War*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- FINLAN, A., (2003). *Essential histories: the Gulf War 1991*. London: Routledge.
- FRIEDMAN, T. L., (1990). "Standoff in the Gulf; A Particular Pullout by Iraq is Feared as Deadline 'Ploy'", *The New York Times*, 17 December.
- HAFTENDORN, H., (1996). Gulliver in the Centre of Europe: International Involvement and National Capabilities for Action, *Germany in Europe in the nineties (pp. 91-123)*. HEURLIN, B. (Ed.), London: MacMillan Press Ltd.
- HESS, G. R., (2009). *Presidential decisions for war Korea, Vietnam, the Persian Gulf, and Iraq*. Second Edition, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- HAYES, T. C., (1990). "Confrontation in the Gulf, The Oilfield Lying Below the Iraq-Kuwait Dispute", *The New York Times*, 3 September.
- KELLNER, D., (1992). *The Persian Gulf TV war*. Boulder, Col.: Westview Press.
- KHADDURI, M., GHAREEB, E., (1997). *War in the gulf 1990-91 the Iraq-Kuwait conflict and its implications*. New York: Oxford University Press.
- KIMBALL, S., (2010). "Germany's struggle with military power in a changing World", *Deutsche Welle*, 28 December. Accessed on 10.03.2020, <https://www.dw.com/en/germanys-struggle-with-military-power-in-a-changing-world/a-6308457>
- LANTIS, J. S., (2002). *Strategic dilemmas and the evolution of German foreign policy since unification*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- LAUTERPACHT, E., GREENWOOD, C. J., WELLER, M. & BETHLEHEM, D. (1991) *The Kuwait crisis: basic documents, Cambridge international document series, vol. 1*. Cambridge: Grotius Publications.
- LEGRENZI, M., & GAUSE, F. G. III., (2016). The International Politics of the Gulf. *International relations of the Middle East* (pp.304-323). FAWCETT, L. (Ed.), Fourth Edition, Oxford: Oxford University Press.
- MATTHEWS, K., (1993). *The gulf conflict and international relations*. London: Routledge.
- MOBLEY, R. A., (2007). "Gauging the Iraqi Threat to Kuwait in the 1960s UK Indications and Warning", Central Intelligence Agency, 14 April. Accessed on 17.03.2020, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/fall_winter_2001/article03.html
- MONRO, A., (2006). *Arab storm politics and diplomacy behind the Gulf War*. Second Edition, New York: I. B. Tauris.
- NATO, The North Atlantic Treaty, 4 April 1949, Washington D.C., Accessed on 18.03.2020, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- PERTHES, V. (2004). "Germany and the Gulf: On the Way to a Policy?" *International Interests in the Gulf: Policy Implications for the GCC Members*, Workshop by Emirates Center for Strategic Studies, UAE, 15-16 March. Accessed on 10.03.2020, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/EmiratesSymp0402_ks.pdf
- RESENDE-SANTOS, J. (1992). The Persian Gulf crisis: a chronology of events, *After the storm: lessons from the Gulf War* (pp. 295-355). NYE, J. S. & SMITH, R. K. (Eds.), New York: Madison Books.
- RONALD, D. A., (1992). *Germany after the Gulf War*, Santa Monica, CA.: RAND.
- RONALD, D. A., (1994). *German strategy and opinion after the war 1990-1993*. Santa Monica, CA.: RAND.

SKED, A. (1991). Cheap Excuses: Germany and the Gulf Crisis, *The National Interest*, No. 24 pp. 51-60.

UNSC Resolution, (1990). S/RES/660, 2 August. Accessed on 16.03.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/660>

UNSC Resolution, (1990). S/RES/661, 6 August. Accessed on 17.03.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/661>

UNSC Resolution, (1990). S/RES/678, 29 November. Accessed on 17.03.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/678>

UNSC Resolution, (1991). S/RES/688, 5 April. Accessed on 19.03.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/688>

Özet

2 Ağustos 1990'da başlayan saldırısıyla Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu işgal, uluslararası toplum için bazı yönlerden tahmin edilebilir bazı yönlerden ise sürpriz bir gelişmeydi. Nedenleri veya oluşagelişi her nasıl olursa olsun saldırının hemen hemen ilk saatlerinin ardından ortaya çıkan açık gerçek ise Irak'ın bu davranışının cevapsız kalmayacağıydı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi acil olarak toplanıp, Soğuk Savaş'ın geleneksel işleyişinden farklı olarak ABD ve SSCB'nin desteğiyle işgali kınamıştır. Bu uluslararası bağlamda, sadece büyük güçler değil bölgesel ve orta düzeyli güçler de bu saldırganlığı durdurmak için oluşmakta olan uluslararası koalisyonu katılmışlardır.

Birinci Körfez Krizi, Almanya için mümkün olan en kötü zamanda çok ciddi ve karmaşık bir stratejik ikilem ortaya koymuştur. İlk olarak 1990 yazı, Almanlar için gerek siyasi gerek sosyal gerek ekonomik yönlerden yeterince yorucu olmuştur. Bunun sebebi iki Almanya'nın yeniden birleşmesi yönünde devam eden müzakerelerin halen devam ediyor olmasıydı. İç politikada böylesi önemli bir dönüşüm zamanında Almanya'nın en son istediği, bu sürecin tamamlanmasının önüne geçebilecek muhtemel bir uluslararası krizin ortaya çıkmasıydı. İkinci önemli mesele ise, Almanya'nın dış siyasette ve özellikle de askeri güç kullanımı gerektiren bir uluslararası müdahalede yer alıp almamasına yönelik ontolojik tartışmaydı. Ne de olsa İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzende esas unsur, Almanya'daki tüm idari ve sosyal yapılanmanın Almanların kendi pratiklerini savunma dışında bir daha asla askeri bir güç olmayı arzulamayacakları ve hatta düşünemeyecekleri bir yapı tesis etmektir. Gerek iç politika gerek dış politika kapsamında askeri güç olma konusunda pasifize edilmiş Almanya'dan Irak'a yönelik düzenlenecek askeri operasyona dâhil olmasını beklemek stratejik bir ikilemi, hem karar vericilerin hem kamuoyunun önüne koymuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik oluşan hızlı ve muazzam tepki nedeniyle Almanya'nın Birinci Körfez Krizi'ne karşı tepkisiz kalması imkânsız hale gelmiş ve Alman dış ve güvenlik politikalarının kapsamı ve araçları konusunda temelden bir yeniden değerlendirilmenin zaruriyet haline geldiği ortaya çıkmıştır. Makale, 1990-1991 yıllarındaki Birinci Körfez Krizi esnasında Almanya'nın konumunu ve bu konunun oluşmasında yaşanan iç ve dış politika tartışmalarını değerlendirmektedir. Kriz süresince Almanya'nın konumunun iyi anlaşılabilmesi amacıyla bu çalışma, öncelikle dönemin uluslararası bağlamının ve Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik nedenlerin kısa bir tarihsel arka planı analizyle başlamaktadır. Bu şekilde, işgalin nedenleri ve büyük güçlerin işgale tepkilerinin oluşturduğu uluslararası konjonktür ortaya konulmuştur çünkü iç kısıtlamaları ve akut yeniden birleşme gündemi ile meşgul olan Almanya'nın hangi uluslararası şartlarda dünya sahnesine tekrardan dönüşünü anlamak önemlidir.

Makalenin ikinci ve ana kısmında ise Körfez Krizi sırasında Almanya Dış Politikası'nın ayrıntılı analizine odaklanılmaktadır. Bu kısımda Alman dış politikası sırasıyla

üç dönemde incelenmektedir: Çöl Kalkanı Operasyonu, Çöl Fırtınası Operasyonu ve Huzuru Temin Harekatı. Esasında bahse konu üç dönemde de Alman dış politikası açısından soru tekti: Uluslararası politikanın temelden değişmeye başladığı bir dönemde yeniden birleşen Almanya'nın rolü nedir? Daha spesifik olarak; yeniden birleşmiş bir Almanya uluslararası askeri güç haline gelmeli mi? Soru aynı olmakla birlikte her bir dönemdeki uluslararası operasyonun içeriğinin ve gerekliliklerinin farklı olmasından ötürü Alman Dış Politikası, farklı iç ve dış değişken kümelerine bağlı olarak formüle edilmiş ve çerçevelenmiştir. Bu nedenle de makalede ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Sonuç olarak makale Almanya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ortamdaki yeni rolünü, değişimin başladığı 1990-1991 Körfez Krizi'ndeki dış politikasını ilk örnek olarak ele alarak değerlendirmektedir. Birinci Körfez Krizi sırasında Alman dış politikası tarihi bir dönüm noktasındaydı. Soğuk Savaş yıllarında Alman ordusu Sovyet bloğuna karşı ortak savunmanın bir parçası olarak görülmüştür ve Nazi rejimi altında işlenen vahşetler yüzünden Almanya'nın askeri anlamda güçlenmesine şüpheyle yaklaşmıştır. Bununla birlikte, 1990'ların uluslararası politikası Almanya için yeni zorluklar ve fırsatlar getirmiştir ve Alman dış ve güvenlik politikasının kapsamı ve araçları hakkında temel bir yeniden değerlendirme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Almanya'nın uluslararası koalisyona katılması, basit bir dış politika seçiminden ziyade, Almanya'nın dünya siyasetinde askeri araçlar da dâhil olmak üzere aktif bir uluslararası güç olma tabusunun sorgulanması hasebiyle ülkenin 1990'ların başında ortaya çıkmakta olan yeni uluslararası sistemdeki rolünün yeniden yapılandırılmasına yönelik ve ilerleyen yıllarda daha büyük sonuçları olan stratejik bir karar olmuştur. Bu nedenle de 1990-1991 Körfez Krizi esnasındaki Almanya Dış Politikası, ilerleyen yılların bir ilk örneği olmuş ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Almanya'nın uluslararası sistemdeki yeni rolü hakkında bazı ipuçları vermiştir. Her şeyden önce Almanya, NATO ve BM üyeliğinden doğan uluslararası sorumluluklarına sadık olacağını göstermiştir. İkincisi Almanya, yeniden birleşme süreci ve doğu yarısının yeniden inşası gibi ağır bir mali yüke rağmen körfezdeki harekâtların önemli bir finansörü olarak iktisadi gücünü göstermiştir. Üçüncüsü, bu kriz, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politikada, özellikle Avrupa ilişkilerinde, daha aktif bir Almanya'nın habercisi olmuştur. Dördüncü ve daha spesifik olarak, Almanya için daha aktif bir uluslararası rolün gerekli görüldüğü zaman askeri boyutu dışlamadığı da anlaşılmıştır.

Siyasal İletişim Aracı Olarak Twitter Platformu: Siyasal Partiler Üzerine Bir İnceleme

İbrahim Halil YAŞAR*

Öz

Bu çalışmanın amacı günümüzün en popüler sosyal medya platformlarından biri olan Twitter'ın siyasal alanla ilişkisini siyasal partiler üzerinden ele alarak incelemektir. Bu amaçla çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan 5 siyasal partinin Twitter hesapları incelenmiştir. Hesapların incelenmesinde nicel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Partilere ait Twitter hesapları genel bilgiler, içerik paylaşım sayıları ile hesapların etkileşim oranları üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca paylaşılan içerikler siyasal iletişim türü, konusu ve formatları açısından da ayrıca analiz edilerek irdelenmiştir. Sonuçlar partilerin takipçi sayıları ile hesapların etkileşim oranlarının almış oldukları oy oranlarıyla doğrusal bir ilişki olmadığını göstermektedir. Partilere ait hesapların çoğunlukla liderlere ait diğer sosyal medya hesaplarını desteklemek ve duyurumda bulunmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan, hesaplardan paylaşılan içeriklerin çoğunluğu videolardan oluşurken, yaratıcı ve özgün içerik sayısı oldukça azdır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Sosyal Medya, Twitter, Siyasal Partiler, İçerik Analizi

Twitter as a Political Communication Tool: A Study of Political Parties

Abstract

The study examines the use of Twitter by political parties. In this context, the accounts of 5 parties in the Parliament were examined. Quantitative content analysis was used as a method in the study. The parties' Twitter accounts were analyzed based on general information, the number of content they shared and the interaction rates of the accounts. In addition, shared contents were analyzed separately in terms of type of political communication, its subject and format. The results indicated that the number of followers of the parties and the interaction rates of the accounts did not have a positive relationship with the rate of votes they had received. It was determined that the accounts of the parties were mostly used to support other social media accounts belonging to the leaders and make announcements. While videos were predominantly shared from accounts, the number of creative content is fairly limited.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 27.08.2020

Kabul/Accepted: 06.11.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.783137>

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Diyarbakır, Türkiye. E-Posta: i.halilyasar@hotmail.com ORCID <http://orcid.org/0000-0002-1480-569X>

Keywords: Political Communication, Social Media, Twitter, Political Parties, Content Analysis

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bireysel ve sosyal hayatın her kademesini etkilediği gibi siyasal alanı da etkilemeyi başarmıştır. Dijitalleşme, yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması ve gelişim süreciyle birlikte siyasal aktörler ortaya çıkan iletişim ortamlarını değerlendirmeye başlamıştır. Siyasal aktörler başta sosyal medya uygulamaları olmak üzere dijitalleşmenin sunduğu geniş iletişim zemininde siyasal iletişim faaliyetlerini yürütmekte ve bu ortamlardan mümkün olan en iyi şekilde yararlanmaya çalışmaktadır.

Siyasal partiler doğaları gereği kitlelerle iletişim kurmak ve onları ikna etmek için çabalarlar. Zira bir siyasal parti iktidarı ele geçirmek için kurulur ve bunun için çabalar (Kışlalı, 2016, s.261). Bu çabaların merkezinde ise mevcut ve gelecekteki seçmen kitlesinin desteğini elde etmek ve onları ikna etmek yer alır (Herman ve Chomskiy, 2006). Demokratik toplumlarda kitle desteği, olmazsa olmaz bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda seçmenle yürütülen iletişim faaliyetleri siyasal iletişim çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturur (Lilleker, 2013, s.12).

Günümüzün en popüler sosyal medya uygulamalarından biri olan Twitter, kullanıcılarına güncel konu ve olaylarla ilgili geniş bir tartışma ve etkileşim zemini sunmaktadır (Bayraktutan vd., 2014, s.60; Silsüpür, 2016, s.731). Bireyler başta olmak üzere, tüm siyasal aktörler için bir iletişim kanalı olarak işlev gören Twitter, en fazla siyasallaşmış olan sosyal ağ sitesidir (Yaşar, 2020, s.146-147). Bu mecranın muadillerine nazaran daha fazla siyasallaşmış olması kendini güncel konu ve olayların konuşulup tartışıldığı bir merkez olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinden milyonlarca insan, Twitter üzerinden bölgesel veya yerel her türlü konu ve tartışmaya katılırken; bu mecra, dijital aktivizm ve örgütlenme amaçlı olarak sıkça kullanılmaktadır (Jungherr, 2009). ABD'de yaşanan Occupy Wall Street, olayları (Gleason, 2013; Craig, 2013); Arap Baharı (Bruns vd., 2013; Wolfsfeld vd., 2013), Türkiye'de yaşanan Gezi Parkı Olayları (Işık, 2013) ve Fransa'da başlayıp diğer Avrupa ülkelerine sıçrayan Sarı Yelekliler (Kipfer, 2019) gibi olaylarda Twitter başta olmak üzere sosyal medya platformlarının oynadığı roller üzerine çeşitli çalışmalar mevcuttur.

Siyasal partiler açısından değerlendirildiğinde Twitter, her şeyden önce seçmenle karşılıklı iletişim kurulabilen ortak bir zemini ifade eder. Siyasal partiler Twitter kullanmaları dolayısıyla siyasal ilgilerinin nispeten daha yüksek olduğu düşünülen (Bostancı, 2014, s.95; Yaşar, 2020, s.173) insanlarla iletişim kurup etkileşime girebileceği bir alana kavuşmuştur. Bu bağlamda Twitter platformu, siyasal partilerin başta seçmenler olmak üzere toplumun farklı kesimleri ile ulusal ve uluslararası aktörlere mesajlarını ilettikleri, çeşitli süreç ve meselelerle ilgili yaklaşım ve politikalarını deklare ettikleri, aynı zamanda duyurum yaptıkları çift yönlü ve etkileşimli bir mecradır. Bu çalışma, bu noktadan hareketle siyasal partilerin Twitter kullanımına odaklanmaktadır.

Devam eden başlıkta öncelikle siyasal partiler başta olmak üzere siyasal aktörlerin sosyal medya özellikle de Twitter kullanımına ilişkin ilgili literatür ele alınmaktadır. Böylece, sosyal medyanın siyasal iletişim paradigmasında yarattığı etki ve değişim önceki çalışmalardan hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sosyal Medya ve Siyasal İletişim

Sosyal medya platformlarının ortaya çıkıp yaygınlaşmasıyla birlikte iletişimin tek yönlü yapısı değişime uğramıştır. Çift yönlü ve etkileşimli ortamlar olan sosyal medya platformları, diğer iletişim biçimlerini etkilediği gibi siyasal iletişimin geleneksel yapısını da etkilemiş ve değiştirmiştir. Sosyal medya ile birlikte siyasal iletişimin, siyasi elitlerden halka doğru dikey ve tek yönlü işleyen yapısı değişikliğe uğramış, böylece çift yönlü işleyen bir iletişim modeli ortaya çıkmıştır (Lilleker, 2013, s.15; Stier vd., 2018, s.50-51). Bu bağlamda bireyin siyasal alan ve aktörlerle ilişkisinde daha fazla güçlendiği ve sesini daha fazla duyurabildiği savunulmaktadır (Shirky, 2011; Ali, 2011; Karahasan, 2012).

Birey-siyaset ilişkisi açısından bakıldığında, sosyal medyanın siyasal partiler bağlamında önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Öncelikle, siyasal partiler sosyal medyayla beraber diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak hedef kitleleriyle doğrudan iletişim kurabilecekleri bir iletişim aracına sahip olmuşlardır. Günümüzde sosyal medya platformları, siyasal partiler ile toplumun farklı kesimleri arasında gerçek zamanlı (real-time) iletişime aracılık etmektedir (Stieglitz ve Dang-Xuan, 2013, s.1282-1283). Bu mecralar siyasal aktörlerce önemsenirken, başta siyasal partilerin kurumsal hesapları ile liderlere ait sosyal medya hesaplarının yönetilmesi için özel bir çaba sarf edilmektedir. Siyasal aktörler bu mecralardan mümkün olan en ideal şekilde faydalanmayı amaçlamaktadır.

Meseleye birey perspektifinden yaklaşıldığında bireyin, diğer siyasal aktörler karşısında değişen ve güçlenen konumuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Sıradan insanlara kendilerini ifade edebildikleri geniş bir alan açan sosyal medya platformlarının, aynı zamanda onlara yeni bir örgütlenme modeli sunduğu savunulmaktadır (Castells, 2016, s.13). Sahip olduğu özellikler sayesinde, sıradan insanı bireysel bir yayıncıya dönüştürmeyi başaran sosyal medya, ona politik anlamda kendini ifade edip, fikirlerini yayabileceği bir ortam sunar (Yavaşçalı ve Uğurhan, 2019, s.649). Birey, bunu sahip olduğu hesaplardan ürettiği özgün içeriklerle yapabildiği gibi, diğer hesaplardan paylaşılan içeriklerle yeniden paylaşarak veya etkileşime girerek de gerçekleştirebilmektedir (Yaşar, 2020, s.96-97; Göker, 2015, s.403). Bu etkileşimin önemli alanlarından biri siyasal parti/aday ve liderlere ait sosyal medya hesaplarıdır. Bu hesaplar, seçim dönemlerindeki kampanya iletişimi ile sonrasında devam eden kurumsal iletişim çabalarının sonucu olarak bütüncül şekilde işletilmeye çalışılır (Spierings ve Jacobs, 2014, s.217). Böylece, ilgili siyasal aktör kendi kitlesi ile arasında inşa ettiği iletişimi sıcak tutarak, sürekliliğini sağlamak için çabalar. Öte yandan, kurumsal aidiyetliği pekiştirecek iletişim unsurlarını içeren içerikler paylaşarak kitlesel iletişim ve etkileşimi üst seviye de tutmaya gayret eder.

Sosyal medya platformları, siyasal aktörlerin kendileriyle ilgili savlara karşılık mesajlar yayınladıkları alanlardır. Böylece bir iddia veya savla ilgili anlık reaksiyon gösterme ve tavır alma noktasında aktörlere zaman kazandırabilmektedir. Bununla birlikte sosyal medya platformlarının kamu diplomasisi (Bjola ve Jiang 2015) ve uluslararası iletişimin (Thussu, 2019) siyasal boyutunda işlevsel bir araç olduğunu da belirtmek gerekir. Küresel iletişim ağının önemli bir aparatı olan sosyal medya uygulamaları, otomatik çeviri özellikleriyle birlikte dil sorununu da belli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Böylece, bir yandan kitlelerin küresel çapta örgütlenmelerine yardımcı olurken; diğer yandan, çevre politikaları ve insan hakları gibi evrensel konularda bir başka ülkenin karar alıcıları üzerinde baskı unsuru olabilmektedir (Margetts vd., 2016).

Kontrolsüz ve manipülasyona açık olması gibi eleştiriler bir yanda tutulmakla birlikte, sosyal medyanın karar alıcılar üzerinde yarattığı etki önemlidir. Bu etkinliğin bir nedeni, onun yerel ve küresel örgütlenmenin bir aparatı olmasıdır. Zira sosyal medya üzerinden başlayan sanal örgütlenmelerin gerçek hayatta sokak olaylarına dönüşme

potansiyeli azımsanmayacak kadar büyüktür (Castells, 2016, s.22-23). Sosyal medyayı etkin kılan bir diğer unsuru, bu platformların bazı durumlarda konvansiyonel medya üzerinde manipüle edici bir unsura dönüşmesidir. Sosyal medyanın gündemi çoğu zaman geleneksel medyanın da gündemini belirlemeyi başarmaktadır. Dolayısıyla, sosyal medyayı görmezden gelen veya önemsiz gören bir siyasal aktör, onun gündem belirleyen özelliği nedeniyle geleneksel ve yeni medya arasında sıkışıp kalma riskiyle karşı karşıya kalabilir.

Medya kullanımı/tüketimi ile siyasal tutum ve davranışlar arasındaki ilişki, meselenin bir başka boyutunu oluşturur. Bu konuda yapılan çalışmalar medya tüketiminin siyasal ilgi ve etkinlik gibi tutumlarla katılım davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Pinkleton vd., 1998; Prior, 2013; Levendusky ve Mahotra, 2016). Benzer şekilde, bir bütün olarak siyasal hoşnutsuzluğu oluşturan sinizm, ilgisizlik ve şüphecilik gibi tutumlar da birey siyaset ilişkisinin medya tüketimi boyutunda üzerinde çalışılan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde birey-siyaset ilişkisini geleneksel medya tüketimi ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışan araştırmaların benzerleri aynı ilişkinin sosyal medya boyutuyla da benzer sonuçlar doğurduğunu göstermektedir (Yammamoto ve Kushin, 2014; Yaşar 2020, s.147-151).

Siyasal iletişim veya siyaset bilimi alanında yapılan kimi çalışmalar sosyal medyanın bir siyasal ifade alanı (online expression) olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte özellikle gençlerin siyasal alana yönelik ilgisiz ve sinik tutumlarının aşılmasında sosyal medya platformlarının siyasal iletişim boyutunda birtakım roller oynayabileceği değerlendirilmektedir (Yammamoto ve Kushin, 2014, s.439-440; Arklan, 2016).

Günümüzde siyasal iletişimin önemli bir aracı haline gelmiş olan sosyal medya platformları, temelde her ne kadar benzeşse de kendi içlerinde kullanım amaç ve motivasyonları açısından oldukça farklılaşabilmektedir (Arklan, 2016, s.635-638). Bu farklılık mecranın kendi doğası ve kullanım özelliklerinden kaynaklanabileceği gibi bizzat kullanıcıların yaklaşımlarından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin, Youtube platformu bir kullanıcı için eğlenceli videolar izlediği bir alanı temsil ederken; bir diğer kullanıcı için, siyasal içerikler izleyip siyasallaştığı ve entegre diğer platformlardan paylaşarak başkalarının bilgilenebilmesine ve siyasallaşmasına katkı sunduğu bir platform olarak işlev görebilmektedir. Yine Facebook gruplarının bazıları, örneğin hayvanseverleri bir araya getirirken; bazı gruplar, belli bir siyasi görüşü paylaşan insanları bir araya toplayabilmektedir. Dolayısıyla, mecranın kendi yapısı ile kullanıcıların kullanım amaçları bir sosyal medya platformunun neye hizmet edeceği konusunda oldukça geniş bir yelpaze sunmaktadır. Ancak yapılan bazı çalışmalar, popüler uygulamalar arasında Twitter platformunun diğer sosyal medya platformlarına oranla daha fazla siyasallaşmış olduğunu dair kanıtlar sunmaktadır (Bostancı, 2014; Yaşar, 2020). Diğer bir ifadeyle sosyal medya platformları içinde siyasal amaçla en sık kullanılan Twitter platformudur demek mümkündür. Platformun bu durumu hem kendi doğasından, diğer bir ifadeyle ortaya çıkış maksadından, hem de kullanıcıların bu maksadı benimsemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Özetle, Twitter diğer sosyal medya platformlarına nazaran gerek bireylerin, gerekse siyasal parti/aday ve liderlerin siyasal iletişim çabalarının merkezinde daha fazla yer almaktadır. Twitter platformunun bu özelliği onu, akademik anlamda siyasal iletişim çalışmalarının önemli bir öznesi haline getirmiştir. Sonuç olarak sosyal medya ve siyaset denildiğinde Twitter akla gelen ilk platformlardan biridir. Bu noktadan hareketle Twitter platformunun bir siyasal iletişim aracı olarak kullanımı ve buna ilişkin yapılmış önceki çalışmalara değinmek konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Bir sonraki başlıkta bu temelde yapılan çalışmalar ve tartışmalar ele alınarak irdelenmektedir.

İlgili Literatür ve Yapılan Çalışmalar

Web2.0 altyapısı ile birlikte hayatımıza giren sosyal medya platformlarından biri olan Twitter üzerine yapılan ilk akademik çalışmalar ortaya çıktığı 2006 yılının hemen ertesine denk gelmektedir. Oldukça hızlı bir şekilde yayılan ve kullanıcı sayısı hızla artan Twitter akademisyenlerin de ilgisini çekmiş ve bu mecrayla ilgili erken çalışmalar 2007 yılında literatürdeki yerini almaya başlamıştır.

Twitter özelinde yapılan ilk çalışmalar direkt olarak siyaset bilimi ve siyasal iletişim çalışmaları ile ilgili olmasa da platformun bu anlamda gelecekte oynayacağı rollere işaret etmektedir. Örneğin ilk Twitter araştırmalarından biri olan "Twitter: Expressions of the Whole Self" başlıklı çalışmada platformun kullanım amaçlarını irdelemiş, sonuçlar kullanıcıların Twitter'ı siyasal konular dahil çeşitli meselelerde kişisel bakış açıları ve düşüncelerini yayınlamak, başkalarıyla bilgi ve haber paylaşmak gibi amaçlarla kullandıklarını ortaya koymuştur (Mischaud, 2007, s.37-38). Aynı çalışmada 2008 ABD başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti başkanı adayları Jhon Edwards ve Barack Obama'nın Twitter'ı benimsediği ve seçim çalışmalarında aktif olarak kullandığına işaret edilmektedir (Mischaud, 2007, s.5).

Genelde sosyal ağ siteleri daha özelden ise Twitter platformunun siyasal alanla kurduğu güçlü ilişki daha fazla araştırmacının ilgisini çekmiştir. Tumasjan ve arkadaşları 2009'da Almanya'da gerçekleştirilen federal seçimleri Twitter mesajları üzerinden analiz etmişler; sonuçlar, Twitter içeriklerinin çevrimdışı siyasi manzarayı büyük ölçüde yansıttığını, buradaki siyasal söylem ve davranışların gerçek dünyadaki siyasi bağlar ve koalisyonla uyumlu olduğunu göstermiştir (Tumasjan vd., 2010, s. 183-184).

Twitter'ın yarattığı ekosistemin siyasal tartışma ve bilgi paylaşımı açısından uygun olduğunun görülmesi onu siyaset yapıcılar açısından giderek daha dikkate değer bir platform yaparken, bireyin siyasal alanla ilişkisinde Twitter adından daha fazla söz ettirmeye başlamıştır. Böylece farklı perspektiflerden dünyanın farklı ülkelerindeki Twitter etkileşimlerini inceleyen çalışmalar karşımıza çıkmaya başlamıştır. Örneğin Small (2010) Kanadalı siyasiler ve seçmen davranışını Twitter özelinde ele almış ve incelemiş, platformun dijital demokrasi ve yeni katılım biçimlerini destekleyebileceğini savunmuştur. Bir diğer çalışmada Avustralyalı siyasiler ve sıradan insanların Twitter kullanımına odaklanılmış, sonuçlar siyasilerin platformu aktif olarak kullanmaya çalıştığını ancak bunu tek yönlü yayın ve geleneksel propagandaya benzer bir üslupla gerçekleştirdiklerini göstermiştir (Grant vd., 2010, s. 579). Bu ilk dönem kullanım biçimlerini genel olarak tek yönlü iletişim olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmaların sonuçları, özellikle siyasal aday/parti ve liderlerin sosyal medya platformlarının geleneksel medyadan farklı olarak çift yönlü ve etkileşimli yapısını henüz tam olarak kavrayamadıklarını göstermektedir.

Güncel konu ve olayların tartışıldığı bir platform olan Twitter'ın bu yönüyle siyasallaşması ve kullanıcılar tarafından daha fazla kullanılması doğal görünmektedir. Bu yapısı onun siyasetin dijitalleşmesi ve yeni tip vatandaşlık algısının oluşmasında önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Nitekim Türkçe literatürde yapılan ilk çalışmalar platformun bu yönüne işaret etmektedir. Örneğin yapılan ilk çalışmalardan biri internet ve genel olarak sosyal medya uygulamalarının siyasal pazarlama ve siyasal iletişimin geleneksel doğasını değiştirmeye başladığını savunurken özellikle kampanya süreçlerinde Twitter'ın da içinde olduğu bu ortamların dünyada ve Türkiye'de giderek daha yoğun olarak kullanılmaya başlandığına işaret etmektedir (Akar, 2009, s.5-6). Babacan ve arkadaşları ise Türk siyasilerin Twitter hesaplarını ve paylaştıkları içerikleri farklı bağlamlardan ele aldıkları çalışmada, mecranın siyasal katılımı artırma yönüne işaret ederken; çift yönlü ve etkileşimli yapısı ile e-demokrasinin gelişimine etkisi olduğunu savunmaktadırlar (Babacan vd., 2010).

Devam eden süreçte diğer sosyal medya platformları gibi Twitter üzerine yapılan akademik çalışmalar da artarak çeşitlenmiştir. Siyasal alanla ilişkisi ve siyasal iletişim süreçleri açısından ele alındığında genel bir gruplandırma yapılacak olursa üç temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bu yaklaşımların ilki bireysel kullanımı öne çıkaran çalışmalar (Bal ve Delal, 2019; Ceng, 2018; Arklan, 2016) olarak ifade edilebilir. Bu yöndeki çalışmalar çoğunlukla Twitter'ın sıradan insanlar açısından yarattığı anonim tartışma alanını merkeze alan çalışmalardır. Burada temel sav bireyin siyasal kurum ve yapılar karşısında bireysel olarak fikirlerini savunmak ve bunları ötekilerle paylaşmasını vurgulamakta ve bireyin aktif ve katılımcı bireye dönüşmesinde Twitter ve benzeri uygulamaların oynadığı role dikkat çekmektedir.

Çalışmalarda gözlenen ikinci yaklaşım biçimi birey dışındaki siyasal aktörler üzerine yoğunlaşan çalışmalardır. Bunlar daha çok birey dışındaki özellikle siyasi parti, aday ve liderlerin Twitter kullanımlarını merkeze alan (Keskin ve Sönmez, 2015; Güdekli, 2016; Bingöl ve Özkan, 2017; Dilber, 2018) çalışmalardır. Bu çalışmalar genel olarak siyasal aday, lider ve partilerin kurumsal hesaplarını inceleyerek bir takım sonuçlara ulaşmaktadır. Çoğunlukla rakip durumdaki tarafların Twitter kullanımlarını farklı kategoriler bağlamında karşılaştırarak kampanya ve seçim süreçlerini açıklamaktadır.

Üçüncü ve son yaklaşım ise Twitter platformunun bizzat kendisini merkeze alarak onun örgütlenme ve dijital aktivizm bağlamında üstlendiği role odaklanmaktadır. İnternet tabanlı uygulamaların sağladığı olanakların politik fikirlerin olgunlaşmasını ve katılımı olum yönde etkilediği savunulurken; Türkiye'de yaşanan Gezi Parkı olaylarından, Arap Baharı sürecine Twitter başta olmak üzere sosyal medya platformlarının önemli roller üstlendiğinin altı çizilmektedir (Aydemir, 2020, s.129). Twitter başta olmak üzere bu süreçte sosyal medya platformlarının oynadığı manipülatif role odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Sahte haber ve görüntüler üzerinden yaratılan atmosferin toplumun farklı kesimlerini karşı karşıya getirdiği ve ölümlere sebebiyet verdiği savunulmaktadır (Topbaş ve Işık, 2014, s.197-198; Acar, 2013, s. 191). Twitter bu süreçte eylemciler tarafından bir örgütlenme aracı olarak kullanılırken, aynı zamanda geleneksel medyaya alternatif veya onu tamamlayan bir araç olarak işlev görmüştür. Eylemcilerin Twitter platformunu, olaylara ilişkin haber edinme ve paylaşma aracı olarak kullanmaları bir çeşit yurttaş gazeteciliği örneği olarak değerlendirilmektedir (Arık, 2013). Özetle toplumsal olayların örgütlenmesi ve sokak eylemlerine dönüşmesinde Twitter önemli bir rol oynamaktadır. Burada vurgulanan, sanal hayatta başlayan örgütlenmelerin gerçek hayatta karşılık bulması ve fiziksel aksiyona dönüşmesinde Twitter platformunun oynadığı roldür.

Sonuç olarak Twitter'a ilişkin olumlu veya olumsuz yönde eleştiren farklı kanaatlere ulaşmak mümkündür. Ancak bu kanaatler Twitter mecrasının sosyal ve siyasal yaşamın rutini içerisinde yer aldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu anlamda benzer çalışmalar yapılmış olsa da sosyal medyanın dinamik ve sürekli değişen yapısı göz önünde tutulduğunda yeni çalışmalara her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece farklı zaman aralıklarında yapılan benzer araştırmalardan elde edilen sonuçların karşılaştırılması ile sürecin hem mecrayı hem de onu kullananları hangi yöne evirdiğini keşfetmek mümkün olabilir.

Sunulan literatürden hareketle bu çalışma, sosyal medya platformlarından biri olan Twitter uygulaması üzerine odaklanmaktadır. Twitter uygulamasının siyasal iletişim boyutuyla ifade ettiği anlam ve yüklediği rolden hareketle çalışma kapsamında TBMM 'de grubu bulunan 5 siyasal partinin Twitter hesapları nicel içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

METODOLOJİ

Bu çalışma, Türkiye'deki siyasal partilere ait Twitter hesaplarını, hesaplara dair genel bilgiler; içerik sayıları ve etkileşim oranları ile içeriklerin siyasal iletişim türü, konusu ile formatına göre incelenmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemini genel anlamda siyasal partilerin Twitter kullanımları, daha özelden ise bu hesaplara dair genel veriler ile paylaştıkları içeriklerin nitelik ve nicelik olarak sınıflandırılması oluşturmaktadır. Söz konusu amaca ulaşabilmek amacıyla aşağıdaki araştırma sorusu ve bu soruya yönelik alt sorular sorulmuştur:

- TBMM'de grubu bulunan siyasal partiler, siyasal iletişim açısından Twitter'ı nasıl kullanmaktadır?
  - Genel bilgiler (katılma tarihi, takipçi ve takip edilen sayıları, haftalık ve aylık takipçi artışı) nasıl dağılım göstermektedir?
  - Paylaşım sıklığı/sayısı nasıl dağılım göstermektedir?
  - Paylaşımın ortalama etkileşim oranı nasıl dağılım göstermektedir?
  - Paylaşım, siyasal iletişim türü açısından nasıl dağılım göstermektedir?
  - Paylaşım, siyasal iletişim konusu açısından nasıl dağılım göstermektedir?
  - Paylaşım, format açısından nasıl dağılım göstermektedir?

Çalışmanın evrenini Türkiye'de faaliyette olan siyasal partilere ait Twitter hesapları oluşturmaktadır. Yargıtay Başsavcılığı verilerine göre 2020 yılı Temmuz ayı itibarıyla Türkiye'de faaliyet yürüten siyasal parti sayısı 92'dir (Yargıtay, 2020). Ancak bu partilerin büyük bir çoğunluğu seçimlere girebilecek şartları taşımamakta ve temsil oranları son derece düşüktür. Bu nedenle çalışmada örneklem seçimine gidilmiştir. Amaçlı örnekleme yapılarak TBMM'de grubu olan 5 siyasal parti seçilmiştir. Dolayısıyla, incelenecek Twitter hesapları TBMM'de grubu olan 5 siyasal partinin ($n = 5$) hesaplarıyla sınırlandırılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) verilerine göre bu 5 parti 2018'de yapılan 27. Dönem Milletvekili Seçimleri'nde toplamda %98'e yakın bir temsil sağlamaktadır (YSK, 2020). Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi Halkların Demokratik Partisi ve İYİ Parti'ye ait Twitter hesapları ele alınmıştır.

Analize esas teşkil eden veriler çalışmada ele alınan Twitter hesaplarının 27 Temmuz 05 Ağustos 2020 tarihleri arasındaki paylaşımlarından elde edilmiştir. Verilerin toplandığı tarih aralığı ve süreç, özellikle Türkiye'de sosyal medya firmalarının ofis açmaları ve belirlenen mevzuata saygı göstermeleri hususunda çok sık tartışmaların yaşandığı bir dönemdir. Bir kesim, süreci hak ve özgürlükler açısından ele alırken diğer bir kesim meseleye kişilik haklarına saldırı ve hukuka saygı gibi açılardan değerlendirmektedir. Ayrıca, takip eden dönemde bir devlet bakanının yeni doğan çocuğu üzerinden çıkan tartışmalar, yine söz konusu tarih aralığında ilgili tartışmayı şiddetlendirmiştir. Dolayısıyla çalışmada, bahsi geçen tarih aralığının seçilmesi uygun görülmüştür.

Çalışma amacından ötürü betimsel niteliktedir. Betimsel bir çalışma olması dolayısıyla çalışmada söylemin istatistiksel bilimi olarak tanımlanan (Koçak ve Arun, 2006, s.22) nicel içerik analizi kullanılmıştır. Niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan bu yöntem, belli bir veriden onun içeriğine ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2018). Bu yöntemde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öte yandan, hesaplara ait genel kategorisi

altında analize dâhil edilen veriler ise sosyal medya istatistiklerini düzenli olarak arşivleyen ve derleyen 'BoomSocial' ve 'TweetBinder' platformlarından elde edilerek kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen kategoriler ve bunların operasyonel tanımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kodlama Cetveline Yönelik Operasyonel Tanımlar

Kategori	Alt Kategori	Operasyonel Tanım
Genel Bilgiler	-	Bu kategori partilere ait Twitter hesaplarının adres bilgileri; takipçi ve takip edilen hesap sayıları ve hesaplara ait bir aylık takipçi değişim (artış) oranlarıdır.
Paylaşılan İçerik Sayısı	-	Her bir parti hesabına ait, ilgili tarih aralığında paylaşılan tweet ve retweet sayılarıdır.
İçeriklerin Etkileşim Oranları	-	Her bir parti hesabından ilgili tarih aralığında paylaşılmış olan içeriklere diğer kullanıcıların yapmış oldukları yorum, retweet ve beğeni sayılarıdır.
Siyasal İletişim Türü	Basın Açıklaması/ Basın Toplantısı	Partinin kurumsal Twitter hesabından yayınlanan veya ulaşılan, Genel Başkan, Parti Sözcüsü vb. kişilere ait, çeşitli konularda yaptıkları açıklamaları içeren etkinlik mesajlarıdır. Bunlar link şeklinde bir başka canlı yayın platformuna yönlendirme şeklinde de olabilir.
	Grup Toplantısı	Partinin haftanın belli bir gününde, belli bir saatinde çoğunlukla genel başkan tarafından geniş değerlendirmelerin yapıldığı siyasi parti grubunun toplantı mesajlarıdır.
	Duyuru	Gelecekte yapılması planlanan bir etkinlik veya planlamanın ilgililerine ve kamuoyuna önceden haber verilmesini sağlayan mesajlardır.
	Kutlama	Belli bir neden, olay ve/veya süreç sebebiyle yayınlanmış, özünde takdir ve teşvik bulunan mesajlardır.
	Taziye / Anma	Güncel bir vefat sebebiyle yayınlanmış başsağlığı mesajı veya geçmişteki bir vefattan kaynaklı hatırlatmayı temsil eden mesajlardır.
	Diğer	Siyasal iletişim türü başlığı altında belirtilen alt kategorilerden herhangi birine dâhil olamayan mesajlardır.
Siyasal İletişim Konusu	Güncel Tartışmalar	Birkaç gün veya haftalık süreçte kamuoyunda çok konuşulan, tartışılan siyasi, ekonomik, askeri konular ile haber değeri taşıyan kamuoyunun dikkatini çekerek üzerinde durulan konulardır.
	Miting	Partinin siyasal tanıtımı veya vatandaşları siyasal açıdan ikna etme gibi amaçlarla kitlelere yönelik gerçekleştirilen toplantı ve iletişim çalışmalarını ifade eden konulardır.
	Dış Politika	Dışişlerine ve dış ilişkilere dair, ağırlama, ziyaret, tartışma, mesajlar, polemikler vb. içerikleri ifade eden konulardır.
	Ekonomi	Büyüme, istihdam, işsizlik, iş birlikleri, faiz, merkez bankası, uluslararası ticaret dâhil genel konusunu ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu içerikleri ifade eder.
	Diğer	Siyasal iletişim konusu başlığı altında belirtilen alt kategorilerden herhangi birine dâhil olamayan mesajları temsil etmektedir.
Paylaşılan İçerik Formatı	Görsel	Paylaşımın yalnızca fotoğraf veya GIF formatında görüntüden oluşmasını ifade etmektedir.
	Görsel ve Metin	Paylaşımın hem fotoğraf veya GIF formatında görüntüden hem de metinden oluşmasını temsil etmektedir.

	Video	Ses ve görüntüyü birlikte barındıran içerik formatını ifade etmektedir (Canlı yayınlar ve kayıtları bu formatın dışında tutulmuştur).
	Metin	Sadece yazılı olarak, metin formatında yapılmış paylaşımları temsil etmektedir.
	Canlı Yayın Kaydı	Anlık olarak yayınlanan ve bunların kaydedilerek tekrar izlenmesine izin veren süresi video formatında tanımlanandan çoğunlukla çok daha uzun, grup toplantıları, basın duyuruları vb. şekillerdeki içerikleri ifade etmektedir.
	Link (Bağlantı)	Mevcut sayfanın dışında başka bir sayfaya yönlendirmek suretiyle metin, video vb. şekillerde farklı içeriklere ulaşılmasını sağlayan bağlantıyı temsil etmektedir.
İçerikteki Konu Detayı	-	İlgili paylaşımında bahsi geçen konuyu ifade etmektedir.

Bu çalışmada iki kodlayıcıdan faydalanılmış ve kodlayıcılar, kodlama cetveli doğrultusunda kodlamalarını gerçekleştirmiştir. Kodlama cetveli, araştırmacı ve siyasal iletişim alanında çalışan iki akademisyen tarafından Twitter platformunun özellikleri göz önünde tutularak oluşturulmuştur. Daha sonra kodlama sonucunda elde edilen veriler IBM SPSS 25 programına girilmiştir. Burada kodlamaların yansız olduğunun sınanması ve kodlama cetvelindeki kategorilerin güvenilirliğini sağlamak adına Cohen's Kappa kodlayıcılar arası güvenilirlik testi yapılmıştır. İki kodlayıcının aynı kodlama cetveli üzerinde kodlama yaptığı ölçümlerde tutarlılığı ve güvenilirliği sağlamak adına Kappa katsayısı hesaplanmaktadır. Böylelikle hem kodlayıcılar arası tutarlılık hem de kategoriler arasındaki tutarlılık test edilebilmektedir. 0 ile 1 arasında dağılım gösteren Kappa katsayısının 0,21 ve üzerinde olması kabul edilebilir; 0,41 - 0,60 arasında olması orta derecede iyi; 0,61 - 0,79 arasında olması iyi ve 0,80 - 1,00 arasında olması kodlayıcılar arası çok iyi bir tutarlılık olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2015, s.143). Çalışmada elde edilen Kappa katsayılarının dağılımı, Tablo 2'de paylaşılmıştır. Bu sonuçlar, kodlayıcılar arasında çok iyi düzeyde bir tutarlılık olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Cohen's Kappa Kodlayıcılar Arası Tutarlılık Katsayıları

Kategori	Alt Kategori	Cohen's Kappa		
		Kappa	T	p
Siyasal İletişim Türü	Basın Açıklaması/Basın Toplantısı	0,948	19,354	<0,001
	Grup Toplantısı			
	Duyuru			
	Kutlama			
	Taziye / Anma			
	Diğer			
Siyasal İletişim Konusu	Güncel Tartışmalar	0,887	11,426	<0,001
	Miting			
	Dış Politika			
	Ekonomi			
	Diğer			
Paylaşılan İçerik Formatı	Görsel	0,926	15,765	<0,001
	Görsel ve Metin			
	Video			
	Metin			
	Canlı Yayın Kaydı			
	Link (Bağlantı)			

Analiz Sonuçları ve Bulgular

Yapılan içerik analiziyle TBMM'de grubu bulunan 5 siyasi partinin Twitter hesapları genel bilgiler (katılma tarihi, takipçi ve takip edilen sayıları, haftalık ve aylık takipçi artışı); paylaşım sıklığı/sayısı; içeriklerin ortalama etkileşim oranı ile siyasi iletişim türü, konusu ve formatı açısından dağılımları incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Hesaplara İlişkin Genel Bilgiler

Çalışmaya konu olan 5 siyasi partinin Twitter hesapları ilk olarak genel bilgiler açısından incelenmiştir. Bu bilgiler partilerin Twitter platformuna katılma tarihleri, 05 Ağustos 2020 itibarıyla sahip oldukları takipçi sayıları ve takip ettikleri hesap sayısı ile belirtilen tarihten geriye doğru aylık takipçi sayılarının nasıl değiştiğine ilişkin bilgileri içermektedir. Siyasal partilere ait hesap isimleriyle birlikte sunulan genel bilgiler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Twitter Hesaplarına Dair Genel Bilgiler

	AK Parti	MHP	CHP	HDP	İYİ Parti
Adresi	@Akparti	@MHP_Bilgi	@herkesicinCHP	@HDPgenelmerkezi	@iyiparti
Katılma Tarihi	2013	2010	2011	2013	2017
Takipçi Sayısı	2.379.492	1.993.162	1.454.972	1.042.817	573.385
Takip Edilen	47	88	370	174	3
Aylık Takipçi Artışı	19330 %0,82	2.061 %0,10	11809 %0,82	218 %0,12	5.976 %1,05

Çalışmaya konu edilen 5 siyasi partinin Twitter hesapları platforma katılma tarihleri itibarıyla incelendiğinde en eski hesabın MHP'ye ait olduğu görülmektedir. MHP 2010 yılı Haziran ayından bu yana Twitter kullanıcısidir. MHP'yi 2011 Şubat ayında platforma dâhil olan CHP izlemektedir. Ak Parti 2013 yılı Temmuz ayından platforma katılırken HDP aynı yılın Ağustos ayında dâhil olmuştur. TBMM'de grubu bulunan bir diğer parti olan İYİ Parti ise 2017 yılı Ağustos ayında platforma dâhil olmuştur. İYİ Parti'nin diğerlerine göre twitter hesabının yeni olması partinin kuruluş tarihiyle ilgilidir. Zira İYİ Parti resmi olarak 2017 Ekim ayında yılında kurulmuş henüz kurulmadan aynı yılın ağustos ayında platforma dâhil olmuştur. Partilerin Twitter platformuna katılmaları açısından yeni kurulmuş olması sebebiyle İYİ Parti bir yanda tutulacak olursa 2002 yılından bu yana tek başına iktidar olmayı başarmış olan AK Parti'nin Twitter platformuna görece daha geç katılmış olması ilginçtir. Aynı durum HDP için de benzerdir. MHP ve CHP'nin sosyal medyanın iletişim gücünü daha erken fark ettikleri AK Parti ve HDP' in ise ilk dönem bunu daha geç kavradıkları ileri sürülebilir.

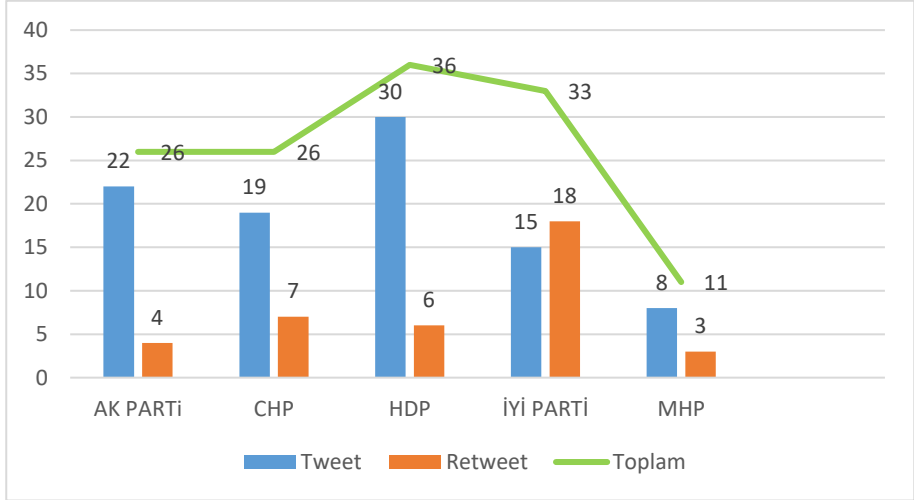
Takipçi sayılarına bakıldığında platforma görece daha geç katılmış olmasına rağmen AK Parti'nin 2.379.492 ile ilk sırada yer aldığı, onu 1.993.162 takipçi sayısı ile MHP'nin izlediği görülmektedir. CHP 1.454.972 takipçi ile üçüncü HDP 1.042.817 takipçi ile dördüncü sırada yer almaktadır. İYİ Parti ise 573.385 takipçi ile son sırada yer almaktadır. Almış oldukları oy sıralamaları ile sosyal medyadaki takipçi sayıları açısından

sıralandıklarında arada bütünlüklü bir ilişki olmadığı görülmektedir. Sadece AK Parti hem seçimde hem de takipçi sayısında aynı sırayı işgal etmekte diğer partiler açısından ise durum farklı seyretmektedir. Örneğin ana muhalefet partisi ve ikinci oy oranı açısından ikinci sırada yer alan CHP takipçi sayısı açısından üçüncü sırada yer almakta daha çok daha az oy almış olan MHP ise ikinci sırada yer almaktadır.

Takipçi sayılarının artış oranlarına bakıldığında İYİ Partinin %1,05 (5.976 kişi) ile ilk sırada yer aldığı; onu %0,82'lik eşit artış hızına sahip AK Parti (19330 kişi) ve CHP'nin (11809 kişi) takip ettiği görülmektedir. Aylık bazda ele alındığında İYİ Parti'nin giderek daha fazla insana ulaştığını ancak en büyük diğer iki partinin de takipçi sayılarını belli oranda artırmayı başardıkları söylenebilir. HDP ve MHP ise aylık bazda takipçi sayısı artış hızında görece daha düşük bir profil sergilemişlerdir. MHP'nin takipçi artış hızındaki düşüşün Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin sosyal medya düzenlemesi ve kullanımına ilişkin boykotu ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Buna ilişkin değerlendirme aşağıda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Paylaşılan İçerik Sayıları ve Etkileşim Oranları

Araştırmada ele alınan ve incelenen diğer bir husus siyasal partilere ait Twitter hesaplarından yapılan paylaşımların niceliğine ilişkindir. Bu bağlamda 27 Temmuz 2020'den başlayarak 5 Ağustos 2020 tarihi de dâhil olmak üzere her bir hesaptan kaç tane içerik paylaşıldığına bakılmıştır. Bu süre zarfında hesaplardan toplam 140 içerik paylaşılmıştır. Bu paylaşımların 94'ü bizzat kurumsal hesaptan üretilen özgün içeriklerden oluşurken kalan 46 paylaşım ise başka hesaplardan retweet edilen içeriklerden oluşmaktadır. Buna ilişkin sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Partilere Göre Paylaşım Sayılarının Dağılımı

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere ilgili tarih aralığında paylaşım sayısı açısından en aktif hesabın 30 özgün tweet ve 6 retweet olmak üzere toplam 36 içeriğin görüntülediği HDP'ye ait hesaptır. Bu hesabı 15 tweet, 18 retweet olmak üzere 33 içerik ile İYİ Parti hesabı takip etmektedir. 22 tweet ve 4 retweet olmak üzere AK Parti ile 19 tweet ve 7 retweet olmak üzere CHP hesaplarının ise toplam paylaştığı içerik sayıları 26'dır. Son olarak en az paylaşımın yapıldığı hesap ise 8 tweet ve 3 retweet ile MHP'ne ait hesaptır.

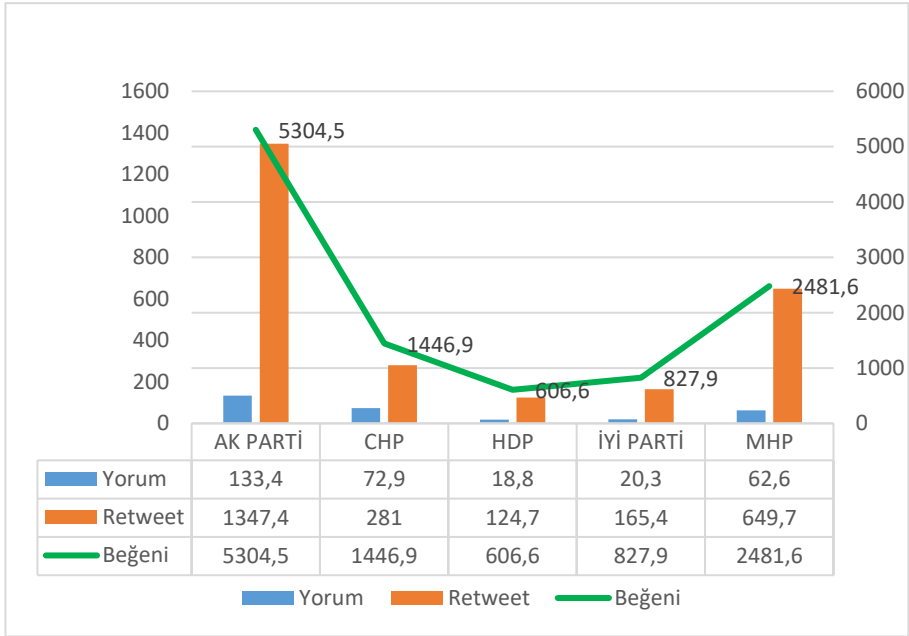
Bu sonuçlar ilgili partilere ait Twitter hesaplarının kurumsal ve siyasal iletişim çabalarının bir uzantısı olarak ne kadar yoğun kullanıldıklarını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bunların diğer kullanıcılar arasında hangi ölçüde dalgalanma yarattığı ise paylaşımların yarattığı etkileşim ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle paylaşılan içerik sayısı tek başına hesabın etki değerini yansıtmaya yetmez. Yine de bu rakamlar hangi siyasal partinin Twitter platformunu ne sıklıkta kullandığını göstermesi açısından önemlidir. Bu aynı zamanda bir iletişim ortamının siyasal partilerce kurumsal ve siyasal iletişimin bir aparatı olarak ne ölçüde kullanıldığını yansıtmaya açısından da ipuçları sunmaktadır.

AK Parti'ye ait hesaptan yapılan 4 retweetten 2'si Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'a, diğer ikisi ise AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik'e ait paylaşımlardır. CHP açısından da durum benzer olup 7 retweetin tamamı Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na ait paylaşımlardır. HDP ise partiye ait Kadın Kolları ve HDP Kürtçe gibi partiye eklemli olan diğer hesaplarından yapılan paylaşımları retweet etmiştir. İYİ Parti açısından bakıldığında retweet sayısının özgün tweet sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu Genel Başkan Meral Akşener'e ait hesaptan yapılan paylaşımlardır.

Milliyetçi Hareket Partisi'ne ayrı bir başlık açmak gerekir. Zira MHP Twitter' ı en az kullanan, diğer bir ifadeyle içerik sayısı en düşük olan hesaba sahip partidir. İlgili süre dâhilinde attığı tweet sayısı 8 retweet sayısı ise 3'tür. Bu durumun nedeni MHP'nin sosyal medyaya ilgisizliği değil genel başkan Devlet Bahçeli'nin sosyal medyaya ilgili yapılan tartışmalara ilişkin tavrı ve açıklamalarıdır. Sosyal medyanın denetimsizliği ile ilgili yaşanan tartışmalar ve buna ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekliliğini savunan Devlet Bahçeli, bir tepki olarak gerekli düzenlemeler yapılana kadar sosyal medya kullanmayacağını ilan etmiştir. Çalışmanın yapıldığı aralık bu döneme denk geldiğinden MHP'ye ait hesaplardaki içerik sayısı da sınırlı kalmıştır.

Bir hesaptan paylaşılan içerik sayısı o hesabın ne ölçüde etkin olduğu ve kitlelere ulaşmak noktasında ne kadar işlevsel olduğu konusunda birtakım ipuçları sunsa da bu tek başına anlamlı değildir. Bir hesabın sosyal medya ekosistemi içerisinde ne ölçüde bir dalgalanma meydana getirdiğini anlayabilmek için yapılan paylaşımları etkileşim boyutuyla incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda siyasal partilere ait hesaplardaki paylaşımların her biri (araştırma kapsamındaki tarih aralığıyla sınırlı olarak) yapılan yorum, retweet ve beğeni sayıları açısından incelenmiştir. Toplam sayıların her biri özgün paylaşım sayılarına (retweet edilen paylaşımlar hariç) bölünerek içerik başına düşen ortalama yorum, retweet ve beğeni sayıları belirlenmiştir. Buna ilişkin sonuçlar Şekil 2'de gösterilmiştir.

Paylaşılan içeriklerin yarattığı etkileşimi anlamak, içeriğin ve dolayısıyla ilgili hesabın sanal ekosistemde yarattığı dalgalanmayı yorumlamaya yardım edebilir. Bu da her bir hesabın olumlu veya olumsuz olması bir yana ne ölçüde etkin olduğunu anlamamıza yardım edebilir. Yorumlar açısından bakıldığında içerik başına en yüksek değer 133,4 yorum ile AK Parti'nin Twitter hesabındadır. Bu hesabı paylaşım başına 72,9 ile CHP; 62,6 ile MHP; 20,3 ile İYİ Parti ve son olarak 18,8 ile HDP' ye ait Twitter hesapları takip etmektedir.

Şekil 2. Etkileşim Oranları

Paylaşım başına düşen retweet sayısına bakıldığında 1347,4 ile Ak Parti Twitter hesabı ilk sıradayken, onu 649,7 ile MHP'nin hesabı takip etmektedir. CHP'ye ait hesap ortalama retweet açısından 281 ile üçüncüken onu İYİ Parti 165,4; HDP 124,7 ile takip etmektedir. İçerik başına düşen ortalama beğeni sayısı açısından da sıralama aynıdır ve Ak Parti 5304,5; MHP 2481,6; CHP 1446,9; İYİ Parti 827,9 ve HDP 606,6 şeklindedir. Sonuçlar hesaptan yapılan paylaşım sayısı ile etkileşim sayısı arasında bir ilişki olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Zira HDP hesabı en fazla paylaşım sayısına sahip olmasına rağmen etkileşimi en düşük olan hesaptır. Yine MHP'ye ait hesap paylaşım sayısı açısından oldukça düşük bir performansa sahipken etkileşim düzeyi AK Parti'den sonra ikincidir. Sonuç olarak etkileşim açısından yüksek bir profil elde etmek için çok sayıda değil iyi düşünülmüş ve belli bir iletişim stratejisi dahilinde bütünlüklü bir yaklaşım geliştirilmesinin daha doğru olacağı söylenebilir.

İçeriklerin Siyasal İletişim Türü ve Konusu ile Formata Göre Dağılımları

Çalışma kapsamında irdelenen bir diğer husus paylaşılan içeriklerin siyasal iletişim türü, konusu ve formata göre ne şekilde dağıldığıdır. Sonuçlar Tablo 4, 5 ve 6'da sunulmuştur.

Tablo 4. İçeriklerin Siyasal İletişim Türü Açısından Dağılımı

Siyasal İletişim Türü	AK Parti	MHP	CHP	HDP	İYİ Parti	Toplam
Basın Açıklaması/Basın Toplantısı	4	-	9	4	2	19
Grup Toplantısı	-	-	7	-	-	7
Duyuru	4	-	1	4	9	18
Kutlama	7	4	-	6	1	18
Taziye/Anma	1	1	2	3	2	9
Diğer	6	3	-	13	1	23
Toplam	22	8	19	30	15	94

Yapılan içerik analizinde a) basın açıklaması/basın toplantısı, b) grup toplantısı, c) duyuru, d) kutlama, e) taziye/anma ve f) diğer olmak üzere 6 farklı siyasal iletişim türü kategorisinin öne çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, diğer kategorisinde belli bir başlık altında sınıflandırmanın mümkün olmadığı içerikler söz konusudur. Diğer kategorisinde yer alan 23 içerik, belli bir konudan daha geniş, birçok konu başlığının söz konusu olduğu uzun canlı yayınlar ya da konuşmaları içermektedir. O nedenle belli bir başlık altında sınıflandırma yapılmamış; diğer başlığı altında değerlendirme yapılmıştır. Genel bir değerlendirme yapılırsa, sonuçlar hesapların çoğunlukla yapılan basın açıklaması/basın toplantılarının yayınlanması ($f = 19$), duyuru ($f = 18$) ve kutlama ($f = 18$) amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Öte yandan, HDP'nin gündemdeki sosyal medya düzenlemesine ilişkin sınırlı sayıda içerikleri dışında 'yaratıcı içeriğe' rastlanmamıştır.

Tablo 5. Konularına Göre İçeriklerin Dağılımı

Konu	AK Parti	MHP	CHP	HDP	İYİ Parti	Toplam
Güncel Tartışmalar	11	5	10	23	3	52
Miting	-	-	-	2	-	2
Dış Politika	3	-	-	-	1	4
Ekonomi	-	-	2	-	1	3
Diğer	8	3	7	5	10	33
Toplam	22	8	19	30	15	94

Çalışmada irdelenen bir diğer başlık bunların ağırlıklı konu başlıklarına göre dağılımlarıdır. Buna göre konularına göre içerikler 5 başlığa ayrılmıştır. Hesaplardan yapılan paylaşımların çoğunlukla güncel tartışmalar ($f = 52$) olduğu, bir diğer deyişle gündelik siyasetle ilgili olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Konularına Göre Detaylı İçerik Dağılımı 1

AK Parti	MHP	CHP
Güncel Tartışma	Güncel Tartışma	Güncel Tartışma
Ayasofya'nın ibadete açılması	Ayasofya'nın ibadete açılması	Ayasofya'nın ibadete açılması
Kurban Bayramı	Kurban Bayramı	Güncel değerlendirmeler
Teşkilatla bayramlaşma	Diğer	İstanbul Sözleşmesi
Dış Politika	CHP değerlendirmesi	Şehit taziyesi
Doğu Akdeniz	Enver Paşa'nın vefatı	Sosyal medya düzenlemesi
Güncel değerlendirmeler	İYİ parti değerlendirmesi	Ekonomi
KKTC Başbakanı'nı kabul		Güncel değerlendirmeler
Diğer		Diğer
AK Parti il başkanlarına hitap		Cumartesi anneleri
Cumhurbaşkanı'nın mezarlık ziyareti		Kürt meselesi
Kabine toplantısı duyurusu		Kurultay sonuçları
Şehit taziyesi		M. Kemal'e başkomutanlık verilmesi
Sümela Manastırı ve Trabzon		Millet Dergisi tanıtımı
		Yasama değerlendirmeleri
		Yerel yönetimler ve kayyım

Örneğin Tablo 6 ve Tablo 7'ye bakıldığında incelenen tarih aralığında gündemde olan Ayasofya'nın tekrar camii olarak hizmete girmesi ve bu bağlamda ortaya çıkan tartışmalar, TBMM gündemine gelen ve sonrasında kabul edilen 'Sosyal Medya Düzenlemesi', Kurban Bayramı, Beyrut patlaması, Malatya-Pütürge depremi ve COVID19 gibi güncel konular ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında AK Parti hesabında 3 İYİ Parti hesabında ise 1 olmak üzere dış politika temalı 4 içerik ve miting temalı 2 içerik öne çıkmıştır. Ekonomi temalı olarak CHP ve İYİ Parti hesaplarından içerikler paylaşılmıştır.

Belli bir konusu olmayan çoğunlukla uzun canlı yayın kayıtları ile bir duyurum, kutlama vb. konuları içeren 33 içerik söz konusudur. Örneğin, CHP hesabında kendi yayınları olan 'Millet Dergisi'nin tanıtımı; MHP hesabından Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin basına verdiği mülakatın linkleri gibi paylaşımlar 'diğer' konu başlığı içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre siyasal partilerin Twitter kullanımları ve paylaştıkları içeriklerin konu dağılımlarına bakıldığında Twitter platformunun kendi mottosuyla uyumlu olduğu görülmektedir. Zira platform kendi sayfasında "Twitter nedir?" sorusuna "şu an dünyada olan her şeydir" cevabını vererek güncel olarak akıp giden olay ve konulara odaklandığını özetlemektedir.

Tablo 7. Konularına Göre Detaylı İçerik Dağılımı 2

HDP	İYİ Parti
<i>Güncel Tartışma</i>	<i>Güncel Tartışma</i>
Beyrut Patlaması	Kurban Bayramı
Covid19	Şehit Taziyesi
Güncel değerlendirmeler	Yüksekova trafik kazası
İstanbul Sözleşmesi	<i>Ekonomi</i>
Kurban Bayramı	Güncel değerlendirmeler
Malatya-Pütürge Depremi	<i>Dış Politika</i>
Sosyal Medya Düzenlemesi	Libya değerlendirmesi
<i>Miting</i>	<i>Diğer</i>
Güncel değerlendirmeler	Basın açıklaması ve canlı yayın duyurusu
<i>Diğer</i>	Canlı yayın duyurusu
Gadir Hum	Grup toplantısı duyurusu
Meclis tartışması	Partiye katılım
Orman yangınları	Tarım değerlendirmesi
Taziye ziyareti	Turizm sektörü değerlendiresi
Yıldönümü Taziye Mesajı	

Diğer bir husus, siyasi parti hesaplarından paylaşılan içeriklerin daha çok hangi formatta olduklarıyla ilgilidir (Tablo 8). Analiz sonuçları, paylaşılan içeriklerin büyük çoğunluğunun video (37) ve görsel (26) formatta olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ayrı başlık altında değerlendirilen ancak video formatında hesaplarda yer alan 13 canlı yayın kaydı söz konusudur. Partilerin web sayfalarındaki uzun açıklama metinlerine veya bir haber sitesine yönlendiren 12 link mevcuttur. Sadece metin formatında olan tek paylaşım ise CHP'nin taziye mesajıdır.

Tablo 8. Formatlarına göre içeriklerin dağılımı

Format	AK Parti	MHP	CHP	HDP	İYİ Parti	Toplam
Görsel	6	5	2	3	10	26
Görsel ve Metin	-	-	-	3	2	5
Video	12	1	12	11	1	37
Metin	-	-	1	-	-	1
Canlı Yayın Kaydı	4	-	4	3	2	13
Link (Bağlantı)	-	2	-	10	-	12
Toplam	22	8	19	30	15	94

Özetle yapılan inceleme sonucunda görsel ve işitsel öğeleri birlikte barındıran video formatı ile görsel ve bazen görsel ve metin bazlı içerikleri birlikte barındıran içeriklerin daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Twitter platformunun karakter sınırlaması farklı formatlarda paylaşılan içerikler sayesinde aşılmaya çalışılmaktadır denilebilir. Ayrıca görsel ve işitsel unsurların ayrı ayrı ve bir arada kullanımlarının iletişim açısından çoğunlukla daha başarılı olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonuçları özetle Twitter platformunun incelenen 5 siyasi parti açısından bir siyasi iletişim aracı olarak kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir. Başta İYİ Parti olmak üzere CHP ve AK Parti hesaplarının paylaştıkları özgün içeriklerin konu ve aktörleri ile liderlerin hesaplarından yaptıkları paylaşımları retweet etmeleri dolayısıyla daha çok

lider odaklı oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle partilere ait bu kurumsal hesaplar daha fazla takipçi ve etkileşim sayısına sahip lider hesaplarını desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Parti organ, teşkilat ve örgütlerinin yapmış oldukları faaliyetler ve iletişim çabalarına yer verilmemektedir.

AK Parti en fazla takipçi sayısına ve etkileşim gücü yüksek hesaba sahip siyasal partidir. AK Partiyi MHP ve CHP'ye ait hesaplar izlemektedir. Sonuçlar paylaşım sayısı veya alınan oy miktarı ile içeriklerin etkileşim gücü arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını göstermektedir. Yine analiz sonuçları siyasal partilerin Twitter platformunu daha çok basın toplantılarının kitlelere ulaştırılması ile duyurum gibi amaçlarla kullandıklarını göstermektedir. İçeriklerin konu dağılımları açısından bakıldığında çoğunlukla güncel konuların ve tartışmaların yapıldığı bir mantığa dayalı olan Twitter'ın bu açıdan siyasal parti içeriklerini de yönlendirdiği söylenebilir. Zira konularına göre bakıldığında paylaşılan içeriklerin büyük çoğunluğunun günlük konu ve tartışmalardan oluştuğu görülmektedir. Son olarak paylaşılan içeriklerin daha çok görsel ve işitsel unsurları bir arada barındıran video formatında olduğu dikkat çekmektedir. Paylaşımlarda yalnızca metin çok az tercih edilmemektedir.

Twitter, kurumsal iletişimin dijitalleşme boyutunda önemli bir aracı rol oynamaktadır. Bu durum siyasal iletişim açısından da böyledir. Tüm siyasal partiler için seçmenle temas edebilecekleri her türlü iletişim ortamı/zemini son derece kıymetlidir. Bu açıdan bakıldığında siyasal partilerin hesaplarını yöneten uygulayıcılar açısından bu hesapların daha fazla yaratıcı içerikle zenginleştirilmesi ve böylece etkileşimin artırılması önerilmektedir. Yine liderlere refere edilen paylaşımların yanında parti organ, örgüt ve teşkilatları gibi kurumsal yapıyı tamamlayan unsurları da kapsayacak tarzda içeriklere yer verilmesi, etkileşimi artırmak açısından önerilmektedir. Son olarak sosyal medya platformlarını diğer kitle iletişim araçlarından ayıran en temel özellik olan 'çift yönlü' yapısını kullanmak suretiyle zaman zaman takipçilerle iletişim başlatmak ve sıradan insanlar ile onların paylaşımlarıyla etkileşime girmek gerekmektedir. Bu açıdan kurumsal olarak parti hesaplarının takipçileriyle sınırlı da olsa iletişim başlatmaları ve cevaplamaları tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, N. O. (2013). *Özgürlük Alanı Olarak Sunulan Sosyal Medya ve Taksim Gezi Parkı Eylemleri*, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 20, s. 178-193.
- AKAR, E. (2009). *İnternetle Değişen Siyaset Pazarlaması: Dünyadan Örneklerle Yeni Trendler*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, s. 171-182.
- ARKLAN, Ü. (2016). *Sosyal Medyanın Siyasal Amaçlı Kullanımı: Ağ Kuşağının Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Eylül Sayısı, 4 (2), 618-657.
- AYDEMİR, A. (2020). *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya*, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- BABACAN, M. E., AKYOL, M., TOPBAŞ ve AKYOL A. Ç. (2010). *Demokrasinin E-Dönüşümü*, http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12093/m_emin_babacan.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- BAL, E. ve DELAL, Ö. (2019). *Siyasal Bilgilenmede Twitter Kullanımı Üzerine Panoramik Bir Değerlendirme*, Social Sciences (NWSAENS), 14(3), s. 118-132
- BAYRAKTUTAN, G., BİNARK, M., ÇOMU, T., DOĞU, B., İSLAMOĞLU, G., ve AYDEMİR, A. T. (2014). *Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Türkiye'de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı*, Bilig, 68, s.59-96.

- BİNGÖL, U. ve ÖZKAN, Y. (2017). *T.C. Cumhurbaşkanı ile Siyasal Parti Liderlerinin Resmi Twitter Hesaplarının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu Kapsamında Nitel Analizi*, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2), s. 251-271.
- BJOLA, C., ve JIANG, L. (2015). *Social Media and Public Diplomacy: A Comparative Analysis of the Digital Diplomatic Strategies of the EU, US and Japan in China*, Routledge, London.
- BOSTANCI, M. (2014). *Siyasal İletişim 2.0*, Erciyes İletişim Dergisi 3 (3), 84-96.
- BRUNS, A., HİGHFIELD, T. ve BURGESS, J. (2013). *The Arab Spring and Social Media Audiences: English and Arabic Twitter Users and Their Networks*, American Behavioral Scientist 57 (7), 871-898.
- CALHOUN, C. (2013). *Occupy Wall Street in Perspective*, British Journal of Sociology, 64 (1), pp.26-38.
- CASTELLS, M. (2016). *İletişim Gücü*, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CENG, E. (2018). *Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz*, Erciyes İletişim Dergisi, 5(4), s. 663-689.
- DİLBER, F. (2018). *Siyasette Sosyal Medyanın Rolü: AKP, CHP VE MHP'nin Sosyal Medyanın Kullanım Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Middle Black Sea Journal of Communication, 3(2), s. 54-66.
- GLEASON, B. (2013). *Occupy Wall Street: Exploring Informal Learning About a Social Movement on Twitter*, American Behavioral Scientist, 57 (7).
- GÖKER, G. (2015). *İletişimin McDonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme*, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı, 10(2), s.389-410.
- GRANT, W. J., MOON, B., GRANT, B. G. (2010). *Digital Dialogue? Australian Politicians' use of the Social Network Tool Twitter*, Australian Journal of Political Science, 45(4), 579-604.
- GÜDEKLİ, A. (2016). *Yeni Medyada Siyasal Söylem: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimi Sürecinde Siyasal Liderlerin Twitter Kullanımı*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), s. 131-154.
- HATEM, A. A. (2011). *The Power of Social Media in Developing Nations: New Tools for Closing the Global Digital Divide and Beyond Note*, Harvard Human Rights Journal, 24 (1), 185-219.
- HERMAN, E. S. ve CHOMSKY, N. (2006). *Rızanın İmalatı; Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, Çev: Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- IŞIK, G. (2020). *Yeni Toplumsal Hareketler ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri*, Selçuk İletişim, 8 (1), 19-33
- JUNGHER, A. (2009). *The DigiActive Guide to Twitter for Activism*, https://www.researchgate.net/publication/220006921_The_DigiActive_Guide_to_Twitter_for_Activism
- KARAHASAN, F. (2012). *Taşlar Yerinden Oynarken: Dijital Pazarlamanın Kuralları*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul.
- KESKİN, S. ve SÖNMEZ, M. F. (2015). *Liderler Ve Takipçileri: Siyasal Parti Liderlerinin Twitter Performansları ve Takip İlişkisi*, Selçuk İletişim Dergisi, 9(1), s. 339-362.
- KIŞLALI, A. T. (2016). *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KILIÇ, S. (2015). Kappa test. *Journal of Mood Disorders (JMood)*, 5(3), 142-144.
- KIPFER, S. (2019). *What Colour is Your Vest? Reflections on the Yellow Vest Movement in France*, Studies in Political Economy 100 (3), 209-231.
- KOÇAK, A. ve ARUN, Ö. (2006) *İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu*. *Selçuk İletişim*, 21-28.

KRIPPENDORFF, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*, (4th. ed.), London: Sage.

LİLLEKER, D. G. (2013). *Siyasal İletişim Temel Kavramlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

LVENDUSKY, M. ve MALHOTRA, N. (2016). *Does Media Coverage of Partisan Polarization Affect Political Attitudes?*, *Political Communication*, 33 (2), 283-301.

MARGETTS, H., JOHN, P. HALE, S. ve YASSERİ, T. (2016). *Political Turbulence: How Social Media Shape Collective Action*, Princeton University Press, New Jersey, USA.

MISCHAUD, E. (2007). *Twitter: Expressions of the Whole Self*, Media@LSE Electronic Dissertation Series, https://wiredpen.com/wp-content/uploads/2009/05/mischaud_final.pdf

PINKLETON, B. E., AUSTIN, W. E. ve FORTMAN, K. J. (1998). *Relationships of Media Use and Political Disaffection to Political Efficacy and Voting Behavior*, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 42 (1), 34-49.

PRIOR, M. (2013). *Media and Political Polarization*, *Annual Reviews Political Scientist*, 16 (1), 101-127

SHIRKY, C. (2011). *The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change*, *Foreign Affairs*, 90 (1), 28-41.

SİLSÜPÜR, Ö. (2016). *Siyasal İletişim Aracı Olarak Twitter'in Kullanımı: 07 Haziran Haziran 2015 Genel Seçimleri Üzerine Bir Çalışma*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4 (2), 725-747.

SMALL, T. A. (2010). *Canadian Politics in 140 Characters: Party Politics in the Twittersphere*, *Canadian Parliamentary Review/Autumn*, s. 39-45.

SPIERINGS, N. ve JACOBS, K. (2014). *Getting Personal? The Impact of Social Media on Preferential Voting*, *Political Behaviour*, 36: 215-234. DOI 10.1007/s11109-013-9228-2

STIEGLITZ S. ve DANG-XUAN L. (2013). *Social Media and Political Communication: A Social Media Analytics Framework*, *Springer*, 3: 1277-1291. DOI 10.1007/s13278-012-0079-3

STIER, S., BLEIER, A., LIETZ, H. ve STROHMAIER, M. (2018). *Election Campaigning on Social Media: Politicians, Audiences, and the Mediation of Political Communication on Facebook and Twitter*, *Political Communication*, 35 (1), 50-74.

THUSSU, D. K. (2019). *International Communication Continuity and Change*, Bloomsbury Publishing, New York, USA.

TOPBAŞ, H. ve IŞIK, U. (2014). *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Sosyal Medya*, *Birey ve Toplum Dergisi*, 4(7), s. 197-230.

TUMASJAN, A., SPRENGER, T. O., SANDER, P. G., WELPE, I. M. (2010). *Predicting Elections with Twitter: What 140 Characters Reveal about Political Sentiment*, *Proceedings of the Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*, Munich, Germany, 178-185.

WOLFSFELD, G., SEGEV, E. ve SHEAFER, T. (2013). *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, *The International Journal of Press/Politics* 18 (7), 115-137.

YAMMAMOTO, M. ve KUSHIN M. J. (2014) *More Harm Than Good? Online Media Use and Political Disaffection Among College Students in the 2008 Election*, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19 (3), 430-445.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (2020). *Faaliyette olan siyasi partiler*, [yargitaycb.gov.tr.](http://yargitaycb.gov.tr), <https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/108/faaliyette-olan-siyasi-partiler>

YAŞAR, İ. H. (2020). *Sosyal Medya ve Siyaset*. Orion Akademi, Ankara.

YAVAŞÇALI, A. ve UĞURHAN, Y. (2019). Neden kullanıcılar Twitch TV üzerinde yayıncılara bağış yapar? Twitch TV kullanıcıları üzerinde ampirik bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 646-678.

YILDIRIM, H. A. ve ŞİMŞEK H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yüksek Seçim Kurulu (2020). *27. dönem milletvekili seçimleri*, ysk.gov.tr.

Summary

Advances in communication technologies have affected all levels of individual and social life, as well as the political sphere. With the emergence and development of digitalization and new communication tools, political actors began to evaluate the emerging communication media. Political actors carry out political communication activities on the wide communication platform offered by digitalization, especially social media applications, and try to make the best possible use of these environments.

When evaluated from the point of view of political parties, Twitter represents a common ground where mutual communication with voters can be established. Political parties have gained an area where they can communicate and interact with people who are thought to have higher political interests due to their use of Twitter. Based on this, this study focuses on the use of Twitter by political parties. With the content analysis, general information on Twitter accounts of 5 political parties that have groups in the Turkish Grand National Assembly (the date of joining, the number of followers and followed, weekly and monthly follower increase); frequency / number of shares; The average interaction rate of the contents and their distribution in terms of category, subject and format were examined.

The results show that the account of the Justice and Development Party (AK Party) has the highest number of followers and interaction rate. While there is no relationship between the number of content shared and the rate of interaction. It has been observed that accounts are used by parties to support other accounts belonging to leaders, to make announcements and share previous publications. The number of creative content was very limited. It has been observed that the posts are mostly videos of leaders and party executives. Moreover, the results reveal that parties are actively using the Twitter platform as a political communication tool. On the other hand, political parties use the Twitter platform for purposes such as broadcasting press conferences to the masses and announcements. However, it can be said that Twitter, which is mostly based on a logic where current issues and debates are made, directs the contents of political parties in terms of the distribution of the contents.

Twitter or other social media platforms play an important role in the digitalization dimension of corporate communication. This is also the case in terms of political communication. For all political parties, any communication medium / ground that they can contact with the voter is extremely valuable. From this point of view, it is recommended for the practitioners who manage the accounts of political parties to enrich these accounts with more creative content and thus increase the interaction. Finally, it should be emphasized that social media platforms are two-sided and interactive environments unlike other communication tools. While political parties use their social media accounts, it is recommended that social media platforms use this feature more effectively.

Terörizm Amaçlı Yeni Medya Kullanımı, Stratejisi ve Taktikleri: Alternatif, Radikal ve Taktiksel Medya Pratikleri

Zeliha OÇAK*

"Hocam bana, kurnaz yöntemlerin olduğu yerde kurnaz çalışmaların ve kurnaz çalışmaların olduğu yerde de kurnaz kalplerin olduğunu söyledi. Kurnaz kalp taşıyan birisi ise kendi doğasının saflığını bulanıklaştırmıştır; doğasının saflığını bulanıklaştıran birisi de ruhunun sakinliğini bozmuştur ve ruhunun sakinliğini bozan, ruhunu tedirgin eden birisiyle Tao beraber yürümecektir. Konu benim bu icadı bilmemem değil, benim onu kullanmaktan utanç duymam gerektiğidir".
Chuang Tzu

Öz

İletişim çalışmalarında medya kullanımı konusu pozitivist yaklaşımlarla kişilerin, eleştirel yaklaşımlarla egemen grupların medya kullanımı açısından incelenmektedir. 1990'larda devletin, sıradan insanların, terör örgütlerinin ve medya pratiklerinin yer edindiği internette kültürel öğeler üzerinden ilerleyen enformasyon savaşının stratejisi ve taktikleri, eleştirel medya modellerine de eleştirel bir bakış açısı getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. 1970'lerde yükselişe geçen kültürel çalışmalar paradigmasının bir sonucu olan; alternatif, radikal ve taktiksel medya pratiklerinin yeni iletişim ortamlarını kullanımına eleştirel şekilde yaklaşma sayısı yok denecek kadar azdır. 1990'larda birçok sosyal yapı gibi dijitalleşen, kültürü radikal siyasal değişim için araçsallaştıran bu medya pratikleri, 1970'lerin yeni sol hareketlerinin bir uzantısıdır. Yeni sol teorisyenlerinin ve terör gruplarının politik bağlamda mevcut hiyerarşik düzeni yıkmak fikrinde uzlaşıda olması, medya pratikleri açısından da benzer bir stratejiyi paylaşabileceklerine işaret etmektedir. Strateji taktiklerin ustalıkla kullanılması sanattir. Yeni solun medya pratiklerinin medyayı taktiksel kullanımını ve terör propagandasının iletişim taktiklerini karşılaştırmalı inceleyen çalışmada, terör amaçlı medya kullanım stratejisi tanımlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Yeni Medya, İletişim Stratejisi, Enformasyon Savaşı, Alternatif Radikal Taktiksel Medya

The Use of New Media for Terrorism Purposes, It's Strategy and Tactics: Alternative, Radical and Tactical Media Practices

Abstract

The issue of media usage in communication studies is examined by positivist

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 12.05.2020

Kabul/Accepted: 24.01.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbdt.735714>

* Dr. Öğr. Üyesi., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeni Medya Bölümü. İstanbul, Türkiye. E-posta: ocak.zeliha@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6753-0055>

approaches in terms of media use by individuals, and by critical approaches in terms of the use of media by dominant groups. The strategy and tactics of the information war, which progresses through cultural elements in the network environment, where the state, ordinary people, terrorist organizations and media practices took place in the 1990s, point out that a critical perspective should be brought to critical media models as well. The number of studies critically dealing with the use of new communication environment of alternative, radical and tactical media practices, which are a result of the cultural studies paradigm that started to rise in the 1970s, is scarcely any. These media practices that digitalized like many social structures in the 1990s and instrumentalize culture for radical political change are an extension of the new left movements of the 1970s. The agreement of the new left theorist and terrorist groups on the idea of destroying the existing hierarchical order in the political context indicates that they can share a similar strategy in terms of media practices. Strategy is the art of skillful use of tactics. In the study, which comparatively examines the tactical use of media practices of the new left and the communication tactics of terrorist propaganda, the strategy of using media with terrorist purposes will be defined and the strategy model of it will be schematized.

Keywords: Terrorism, New Media, Communication Strategy, Information War, Alternative Radical Tactical Media

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geleneksel savaşların geri plana itilip asimetric savaşların başlaması eşdeğer olmayan kuvvetler arasında çok yönlü bir mücadele başlatmıştır (Özer, 2018, s. 34). 1990'larda internet teknolojisinin toplumsallaşmasına eş zamanlı olarak hem devletler hem de gerilla hareketlerce ahlaki yapılandırılan kültürel sahanın bir iktidar alanı olarak yeniden konumlandırılmaya başlandığına şahitlik edilmektedir (Huntington, 2015, s. 6; tacticalmediafiles.net, 2017; Gitlin, 2008, s. 62).

1990'larda toplumsallaşan internet teknolojisi birçok sosyal değişimi beraberinde getirirken farklı ideolojik hareketler de bu alana uyum sağlamıştır. Sosyal yapılar 1990'larda ağ ortamındaki kamusal alana simüle olurken, terör örgütleri ve devlet arasındaki mücadele de bu alana taşınmıştır. İnternet teknolojisi örgütlenmenin kolay olması, yayıncılık maliyetinin düşük olması ve geniş kitlelere erişebilme imkânı dolayısıyla terör örgütleri için bulunmaz bir fırsat sunmuştur. Terör grupları 1990'larda internette yapılanmaya başlamış, 2000'lere gelindiğinde ise neredeyse her terör örgütü bir internet sitesi sahibi olmuştur (Işık, 2009, s. 71). Kültürel üretimin yapıldığı iletişim sahasının mevcut toplumsal düzene karşı terör örgütleri tarafından kullanılıyor olması, şiddet yoluyla kendi iradesini toplumun geneline kabul ettirmeye çalışan terör örgütlerinin yeni iletişim ortamlarında şiddeti nasıl uyguladığını ve stratejisini soru işareti haline getirmektedir.

Modern terörizmi dört dalga halinde inceleyen David Rapoport (2004, s. 49) üçüncü dalganın 1960'larda başlayan yeni sol hareketler olduğunu belirtmektedir. 1960'larda yeni sol olarak anılan yeni toplumsal hareketler "radikal demokrasi" önermesi ile toplumsal değişim talep etmekteydi. Antonio Gramsci'nin takipçisi olan radikal demokrasi teorisyenleri kültür sahasındaki faaliyetler sayesinde gerçekleştirilecek bir devrimi tasarlamaktadırlar (Carpentier & Cammaerts, 2006, s. 967). Marx ve Engels'in (2013, s. 52) "üretim araçlarını kontrol edenler zihinsel üretim araçlarını da denetlerler" önermesini kültürel sahaya uyarlayan Gramsci (1997, s. 28), toplumun kolektif hafızasını oluşturan kültür sahasını bir mücadele alanı olarak tasarlamıştır. Bu sahadaki iletişimsel eylemleri emir komuta zincirinde olduğu gibi bir hiyerarşide kurgulayan

Gramsci (2012, s. 38), aşağıdan yukarıya doğru örgütlenen, egemen stratejiye "karşı bir strateji" önerisi sunmuştur. Fikirleri 68 kuşağı ile beraber tekrar popülerleşen Gramsci'den etkilenen Michel De Certeau, Herbert Marcuse, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Felix Guattari gibi birçok düşünür kültür sahasını bir mücadele alanı olarak ele alarak stratejik açıdan yeniden tasarlamıştır. Gramsci'nin karşı stratejisini güncel koşullara ve siyasal konjoktüre göre yeniden yorumlayan Guattari'nin 'moleküler devrim' önerisi ve Laclau ve Mouffe 'radikal demokrasi' önerisi 68 kuşağının başlattığı, 1970'leri etkisine alan ve 1990'larda form değiştiren yeni sol hareketlerin politik amaçlarına hizmet etmek üzere tasarlanmış eylem ve örgütlenme modelleridir.

Taban hareketi -grassroot- olan bu siyasal hareketlerin medya uzantısı olan 'alternatif, radikal ve taktiksel medya', politik hedeflerinden dolayı kaçınılmaz olarak ideolojiktir (Atton, 2007, s. 34; Downing, 2003). İdeolojiler gruplar tarafından paylaşılan inanç ve düşünce sistemleridir (Dijk, 2003, s. 24). İdeolojiyi iktidar açısından ele alan Michel Foucault'a göre ideoloji oldukça üretken pratiklere ilişkin bir kavramdır. Düşünce sistemi içerisinde bireyleri önce yaratır sonra bastırır (Canpolat, 2005, s. 101). Bu yeniden yaratım ise yaratıcı bir yıkım niteliğindedir. Kişiyi yerleşik değerlerinden koparıp bir başka forma sokar. Louis Althusser (2000) ideolojiyi kişinin varlık koşulları ile yaşamak istediği hayat tarzı arasındaki hayali bir ilişki olarak tanımlamaktadır (s.50,51). Bu sebeple mevcut düzeni değiştirmek isteyen güç odakları, kişileri mevcut düzen hakkında düşündürmeyi, böylece tutum ve davranışlarında değişiklik gerçekleştirip taraftar üretmeyi hedeflemektedir. Bu davranış değişikliği mevcut düzene dair daha iyisini hayal ettirerek gerçekleştirilmektedir (McNally & Schwarzmantel, 2009, s. 29). Bu yeniden düşündürme sürecini teşvik eden yeni iletişim teknolojileri ise insanları yeniden icat eden araçlar olarak işlev görmeye başlamıştır (McLuhan & Fiore, 2001, s. 142). Aracın ve araçtan yayılan mesajın tüketicisi olan sıradan insanın medyayı kullanma şekli sayesinde ihtiyaçları, üretim şekilleri ve toplumsallaşma pratikleri yönetilmeye başlanmıştır (Dijk, 2003, s. 18). Egemenlik mücadelesindeki radikal hareketlerin bu araçları kullanım şekli ise açıklama bekleyen yeni bir sorunsal olarak gün yüzüne çıkmıştır.

1990'lar birçok alanda yöndeşmenin başladığı bir süreçtir. Bu süreçte 1970'lerde terörle birlikte anılan anarşist hareketler hak temelli aktivist hareketler olarak faaliyetlerine devam ederken (Tatar, 2013, s. 12; Atton, 2014, s. 33), 1990'larda dünyada barış ve demokrasi kavramlarının yükselen bir değer olmasıyla (Runciman, 2016, s. 127), kendisine taraftar üretmek isteyen etnik temelli terör örgütlerinin de hak temelli söylem cephesine geçiş yaptığına şahitlik edilmiştir (Işık, 2009, s. 53). Bu iki unsurun da aynı yıllarda dijitalleşmeye başlaması ve hak temelli söylem cephesine geçmesi, aralarındaki yöndeşmeyi çalışmanın sorunsalı haline getirmektedir. Terör örgütlerinin ve yeni sol hareketlerin yerleşik hiyerarşik düzeni değiştirme istekleri ve her ikisinin de siyasal amaçlı eylemler olması, medya pratikleri açısından da benzeş strateji ve taktikleri uygulayabileceklerine işaret etmektedir.

Galaktik ağda gerçekleştirilen iletişim olarak tanımlanan yeni medya, çok sayıda eleştirel yorumun rekabet ettiği bir iktidar alanıdır (Dewdney & Ride, 2006, s. 3). Siber uzamda gerçekleşen her şey yeni medya ile alakalıdır (Dewdney & Ride, 2006 s. 22-23). Kaosun tırmandırılması için elverişli olan yeni medya ortamında bölünmeler sayesinde yeni birleşmeler ve ittifaklar kurulabilir.

Stratejinin güç ve zaman öğeleri kapsamında yeni iletişim ortamlarının nasıl kullanıldığını inceleyen çalışmada, bu iki radikal örgütlenme modelinin yeni medyayı nasıl kullandığı terör olgusu kapsamında karşılaştırmalı araştırılacaktır. Çalışma kapsamında öncelikle ağ ortamında terör amaçlı medya kullanımı ve stratejisi araştırılacaktır. Stratejinin üç ögesi bağlamında mekân olarak ağ ortamının, 'güç olarak enformasyonun' ve 'zaman bağlamında enformasyon hızının' terörizm- bağlamında

araçsallaştırılması araştırılacaktır. Devam eden bölümde radikal, taktiksel ve alternatif medya pratiklerinin politik göstergesi olan radikal demokrasi, De Certeau, Marcuse, Laclau & Mouffe, Guattari'nin karşı strateji önermeleri bağlamında incelenecektir. Bir kamusal alan olan ağ ortamında radikal demokrat medya pratikleri, terör olgusu ve iktidar ilişkileri kapsamında tartışılacaktır.

Araştırmanın son bölümünde alternatif, radikal ve taktiksel medya pratikleri stratejinin güç ve zaman olgusu kapsamında ele alınacaktır. Bu medya pratiklerinin teorisyenleri olan Chris Atton, John Downing, John Downey, Garcia ve Loving'in medya kullanımına ilişkin ürettiği taktikler araştırılacaktır. Bu medya pratikleri ve terörizmin medya kullanım pratikleri karşılaştırmalı incelenecektir. Bu bağlamda terör gruplarının özgür basını manipüle etme, kendisini iradesini zorla kabul ettirme ve mevcut hiyerarşik düzeni yıkmaya hedefi ile radikal, taktiksel ve alternatif medya pratiklerinin strateji ve taktiklerinin benzeşliği tartışılacaktır.

Sonuç olarak enformasyon savaşında 'ötekilerin' gücü, mekânı ve zamanı kullanımı, güç ilişkilerini dönüştürmekte kullandıkları strateji ve eleştirel medya pratikleri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması analizi yapılacak, görünmez olan hiyerarşilerinin yapılanmaları ve stratejisi açığa çıkartılacaktır.

2. Terörizmin Yeni Medya Stratejisi

Her türlü korku salma amaçlı eylem terör olarak tanımlanmaktadır. Latince "terre" sözcüğünden türeyen terör kelimesinin titremek, titretmek, korkutmak, dehşete düşürmek, korkutup kaçırarak, caydırmak gibi anlamları vardır (Gençtürk, 2012, s. 3; Gökbnar & Gökbnar, 2010, s. 8). "Terör, ideolojisini belirli bir anlayışa, kültüre dayandırarak, gücünü, baskı, korku ve şiddetle sistemli bir şekilde kullanmayı ifade eder" (Balcioglu, 2001, s. 130). Halkın geneline korku salma ve yıldırma eylemlerinin sistematik şekilde belirli bir ideoloji çerçevesinde uygulanması terörizm olarak tanımlanmaktadır. Toplumla yönelik gerçekleştirilen şiddet olaylarıyla siyasal hedeflerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Terörizm bir oluş değil, bir süreçtir (Balcioglu, 2001, s. 130).

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçla Mücadele Ofisi'nin (UNODC, 2012) hazırladığı *İnternetin Terörist Amaçlı Kullanımı* başlıklı raporda, terörist grupların internet kullanımındaki birinci amacının propaganda yapmak olduğu belirtilmektedir. Terör örgütleri veya sempatanları geliştirdikleri sanal mesajlar, sunumlar, dergiler, ses ve video dosyaları, video oyunları ile multimedya iletişimi gerçekleştirirler (s.3).

Terör örgütleri interneti bireyi şiddete teşvik etmek ve/veya şiddet eylemlerini teşvik eden aşırılık yanlısı retorik yaymasına teşvik etmek üzere kullanmaktadır. Bir diğer kullanım hedefi ise bireyin belirli kolektif toplumsal değerlere olan inancını zayıflatmak için manipülasyonun kullanılması veya nüfusun bir alt kümesinde artan kaygı, korku veya panik duygusunu yaymak yer almaktadır. Dezenformasyon, söylentiler, şiddet tehditleri veya kışkırtıcı şiddet eylemleriyle ilgili görüntülerin yayılması internet ortamında gerçekleştirilen terör eylemleri olarak tanımlanabilir. Hedeflerinde toplumdaki savunmasız ve marjinal gruplar vardır. Yeni üyeler edinmek ve üyeleri radikalleştirmek üzere genellikle bir bireyin "adaletsizlik, dışlanma veya aşağılanma duygularından" yararlanırlar¹ (UNODC, 2012, s. 3,4).

Terör propagandası konusundaki en dikkat çekici nokta "kanaatleri değiştirmekten çok; kitlelerin aktif ya da pasif olarak eyleme katılmalarını sağlamayı" amaçlamasıdır (Işık, 2009, s. 10). UNODC terör örgütlerinin interneti kullanma amacını

¹ Sosyoekonomik demografikle beraber yaş (küçük çocukların kandırılması) ve cinsiyet gibi faktörlere yönelik de propaganda ilerletebilirler.

"değişirme, radikalleştirme ve terörizme teşvik etmek" gibi üç temel kategoride tanımlanmaktadır. Değişirme kategorisinde propagandaya yanıt veren kişileri geliştirmek ve onlardan destek istemek vardır. Yeni üyeler edinmek üzere ağ ortamını küresel bir askeri havuz olarak kullanabilmektedirler (UNODC, 2012, s. 4). Radikalleşme ise bir süreçtir. Zaman içinde ister şahsen ister internet üzerinden ister geleneksel medyadan iletilsin, genellikle propagandanın kullanımı ile bireyin yerleşik değerleri sorgulamasını ve ait olduğu toplumdaki kopuşunu gerçekleştirir. İnkna edilmesi kolay gençlerin veya acemilerin, "aşırılık yanlısı ideolojilere dayalı şiddetle hareket etmeye kararlı bireylere dönüşmesine eşlik eden; beyin yıkama sürecini ifade eder" (UNODC, 2012, s. 6,7). Terörizmin medya vasıtası ile teşvik edilmesi cezai yaptırımlarla engellenmeye çalışılmaktadır (UNODC, 2012, s. 6). Unesco'nun *Terörizm ve Medya* başlıklı kitabında gazetecilerin terör haberi yaparken "terörizmi yüceltmekten" kaçınmaları üzerine bir dizi öneri getirilmektedir (Paul, 2017). Fakat terörizmin yüceltilmesinin yasallık ilkesi gereklerine uygun cezai yaptırımlarının kesinliği ve yasanın net tanımlı hakkında uluslararası düzeyde çekinceler bulunmaktadır. Keza "Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 15. ve 19. maddelerinde belirtildiği üzere ifade özgürlüğü hakkına ilişkin izin verilebilmektedir". Terörizme teşvik etme konusundaki uygulamalara yönelik hukuki çerçevede oldukça gri alanlar bulunmaktadır. Örneğin bir Fransız iletişim uzmanı "bir materyalin terörist amaçla paylaşıldığını belirten bilgiler içermediği sürece patlayıcılarla ilgili eğitici materyallerin yayılmasının Fransız yasalarının ihlali olarak değerlendirilmeyeceğini belirtmektedir" (UNODC, 2012, s. 6).

Terör ve medya arasında sembiyotik² bir ilişki vardır (Işık, 2013, s. 83). Terör gruplarının eylemleri sayesinde medyada yer bularak olabildiğince propagandasını yapmayı amaçladığı bilinmektedir (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2013, s. 171,317). Yasaların kısıtları ise, sürekli kılık değiştirerek kendisini farklı formlarda topluma dayatan terör örgütlerini engellemeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin PKK terör örgütünün -Partiya Karkerên Kurdistanê / Kürdistan İşçi Partisi- propagandasını yapan web siteleri incelendiğinde kendilerine akademik, sanatsal vb. meşru görünüm vermede gayretinde olan bu sitelerde örgütün propagandasını yapan sloganların ve simgelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Işık, 2009, s. 71). Terör örgütleri propaganda yapmak üzere süreklilik içerisinde form değiştirip yeni koşullara uyum sağlayabilmektedir (Demir, 2008, s. 57).

Demokratik hakları engellemek üzere yasaların kendi otokontrolünü yapması radikal hareketlere bir eylem alanı açarken, yasadışı gruplar tarafından demokrasi araçsallaştırılabilmektedir. Demokrasinin temel hak ve özgürlükleri korumak üzere geliştirdiği otokontrol mekanizması ile yeni iletişim teknolojilerinin imkânları birleşince radikal grupları cesaretlendiren fırsatlar türemektedir.

Araştırmacılar mevcut hiyerarşik düzeni yıkma gayretindeki grupları internetin cesaretlendirdiğini belirtmektedir (Carpentier & Cammaerts, 2006, s. 966; Dahlberg & Siapera, 2007, s. 5). Terör örgütleri çoklu çelişkili söylemlerle ağ ortamında yaptıkları multimedya iletişimi ile sempatican toplayıp, onları radikaliz ederken (UNODC, 2012, s. 6,7), akademik çevrelerce internetin demokrasiyi geliştirici dokunulmaz özgür bilgi kaynağı olarak mitleştirilmesi (Atton, 2007; Castells, 2012; Bailey, Cammaerts, & Carpentier, 2002; Lovink, 2002; Stallman, 2015; Kluitenberg, 2011), ağ ortamına yapılacak yasal müdahalelerin savunuculuk eylemleri ile karşılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bruce Sterling'e (1992) göre: "Topluluk (Community) ve iletişim (Communication) sözcükleri aynı köke sahiptir. Bir iletişim ağı kurduğunuz her yerde bir topluluk da kurarsınız ve ne zaman bu ağı yıkarsanız -ele geçirirseniz, yasadışı ilan

² Bir başkasının enerjisine, statüsüne, değerine bağımlı olma durumu.

ederseniz, çökertirseniz ya da erişilemeyecek kadar pahalı kılarırsanız-, topluluğu da incitmiş olursunuz" (s.6). Terör örgütlerinin yeni iletişim ortamlarına erişimlerinin daha olanaklı olması dolayısı ile özgür basını kendi amaçları doğrultusunda manipüle etme ve kamuoyu üzerinde baskı oluşturma imkânlarının artması (Işık, 2013, s. 83), kamusal bir alan haline gelen ağ ortamına müdahale ederek iletişim süreçlerini tahrip edebilmelerine olanak sağlamaktadır (Taylor & Pitman, 2013, s. 13). Radikal eylemli medya pratiklerinin ağ ortamında topladıkları sempaticanlar veya kılık değiştirerek yakınlaştıkları sıradan insanlar tarafından savunulması, kanun yapıcılar ve sıradan insanları karşı karşıya getiren pozisyonların üretilmesi için kullanılabilir. İletişim süreçlerinde kılık değiştirmeler gibi taktikler, diyalog ortamını bozucu ve yanlış muhakeme yapılmasına teşvik edici bir şekilde kullanılırken, demokrasinin imkânlarının demokrasiyi tahrip etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.

Jaques Vallee (1982) *Network Devrimi - The Network Revolution-* adlı çalışmasında herhangi bir iyi bilgi sisteminin yanlış bilgi verme aracı da olabileceğini belirtmektedir (s.5). Bu sebeple iletişim aracının hangi amaçla kullanıldığı iktidar ilişkilerindeki güç dengelerini belirler. Güçler arası denge yaratabileceği gibi, güçler arasında dengesizlik de yaratabilir. De Certeau "kullanımı" bu sebeple stratejik bir konu olarak ele almaktadır.

Yeni medya araçları bilgiye erişim konusunda sağladığı imkânlarla demokrasinin gelişmesine katkıda bulunuyor olsa da, çevrim içi gruplar şeklinde izole olan gruplar arasında benzeş ilgi alanlarındaki bilginin yayılımı ile çoğulculuk engellenirken, çevrim içi grupların değerleri ile örtüşmeyen bilgilerin dışlanması demokrasiyi tehdit eden bir unsur haline gelmiştir (Andersson, 2018).

Hiyerarşik olmayan bir ağda özgür bilgi akışı ile demokratikleşme beklenirken, bu alanda yeni bireylerin ve grupların güç kazanmasıyla feodal bir yapının oluşması, benzeş çıkarlara sahip olan yapıların sosyal gerilimlerin arttığı dönemlerde hızlıca örgütlenmesiyle radikalizmin artması toplumsal bir sorunsal haline gelmiştir. Bu kaotik ortamın terör propagandası amaçlı da kullanılıyor olması dijital kamusal alandaki sosyal sorunları aritmetik bir şekilde büyütmektedir.

Marshall McLuhan ve Quentin Fiore (2001) bilgi sürecinin işlemi olarak tanımladıkları propagandanın, diyalogun başlaması ile biteceğini belirtmektedir. Bir diğer ifade ile konuyu temsil eden tarafların diyalogu sayesinde çözüm üretilir. Propaganda ise konuyu temsil eden fikir liderlerinin diyalogu değil, taraftar çevrelerine yönelik yapılan bilgi işlem sürecidir. Farklı bir sonuç alınmak isteniyorsa programcı ile değil medya ile görüşülmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle çözüm için yayılan mesajlardan ziyade mesajı kimin ürettiği ve de yaydığı ile ilgilenilmelidir (s.142).

Terör örgütleri uzlaşa sağlayacak diyalog ortamından kaçınmakta, oluşabilecek diyalog ortamını da sabote etmek üzere eylem geliştirmektedir. Taraftar üretmek üzere propagandanın devamlılığına odaklanırlar. 1990'larda çatışmanın devamlılığının bir yumuşak güç taktiği olarak ele alınması ile beraber (Gross & Meisels, 2017, s. 1), "çözüm" isteyen terör örgütlerinin diyalog ortamı oluşturacak bütün araçları hedef aldığı görülür. Terör eylemlerini farklı şekillerde gerekçelendiren terör örgütleri, ekonomik gelir eşitsizliği gerekçesi ile silahlандıklarını belirtirken yatırım yapılacak bölgelerde gerçekleştirdikleri şiddet eylemleri ile yatırımı engellemekte, barış istediklerini belirtmelerine rağmen diyalog ortamını hedef almaktadır (Işık, 2013, s. 60,61). Söylemleri ile işaret ettikleri "niyete" karşın uyguladıkları eylemler arasındaki çelişki ise stratejilerinin temel bileşenini oluşturmaktadır. Terör amaçlı iletişim stratejisi taktikler üzerine kurulu olduğu için ilk bakışta çelişkiler bütünü gibi algılanmaktadır. Benzer çelişkili uygulamaların hâlihazırda kaotik bir ortam olan ağ ortamında da kullanılıyor olması, dijital kamusal alanda uyguladıkları strateji ve taktikleri merak konusu haline getirmektedir. Terör örgütlerinin diyalogu sabote edici uygulamaları yeni medya

ortamında gerçekleştirmek için kullandığı strateji ve taktikler devam eden bölümlerde incelenecektir.

2.1. Radikal Demokrat Medyanın Karşı Stratejisi

1970'lerin yeni solunun düşünce liderleri arasında bulunan Marcuse (1972, s. 55) radikal grupların devrim yaparak radikal amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için özgür medyanın önemli olduğuna, De Certeau (2008, s. 54) ise iletişim sahasında kullanılacak strateji ve taktiklere dikkat çekmektedir.

Prusyalı general ve askeri teorist Carl von Clausewitz (1780-1831) (1975, s. 181) stratejiyi taktiklerin ustalıklı kullanım sanatı olarak tanımlamaktadır. Savaş hilesi anlamına gelen "strategem" kökünden gelen strateji kelimesi savaşın kurnazlıklar ve hilelerle dolu bir akıl oyunu olduğunu ortaya koymaktadır. Clausewitz savaş sanatı olarak hilenin kullanımının doğrudan doğruya sözünde durmamak değil, yarı gerçek anlatımlarla veya uygulamalarla aldatılmak istenen kimsenin kendiliğinden muhakeme hataları yapması sağlanmasıdır. Doğru yerlere yapılan müdahalelerle gerçekleşen hatalı muhakemeler "tek bir sonuçta birleşerek" birdenbire yeni bir gerçeklik yaratacaktır. "Nasıl ki 'nükte' fikir ve kavramlara el çabukluğu ile kılık değiştirmek ise, savaş kurnazlığı ve hilesi eylemlerle yapılan hokkabazlıktır"(s.181). Clausewitz bu yarı gerçeklik içerisinde yaratılan kılık değiştirme ve hokkabazlık eylemlerini taktik, stratejiyi ise bunların ustaca kullanılması olarak tanımlamaktadır. Keza 1990'larda siyasallaşmaya başlayan bazı terör örgütlerinin siyasi kimlikleri ile barış söylemini sahiplenmesi fakat devam eden şiddet eylemleriyle her türlü barış ve diyalog ortamını tahrip etmesi, akademik, sanatsal vb. formlara bürünebilmesi bu kılık değiştirme ve hokkabazlıklara örnektir (Işık 2009, s.53).

Stratejinin üç ögesi zaman, mekân ve güçtür. İletişim süreçlerinde enformasyonun taktiksel kullanımı ile ilgilenen De Certeau (2008, s. 54), stratejinin mekâna, taktiklerin ise zamana bağımlı olduğunu ifade etmektedir. De Certeau strateji ve taktik kavramlarını "iççelikler, empoze edilen diller, yorumlar ve kurnazlıklar" şeklinde kullanırken (Deniz & Kentel, 2016, s. 753), Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı*'ndan ilham almaktadır. (De Certeau, 1988, s. 21,22). Sun Tzu'ya (2008, s. 101) göre savaşlar adatma ve şaşırtmaya dayanır. Savaştaki stratejinin ilk prensibi savaşmadan düşmanı mağlup etmektir. Sürekli saldırı ve düşmanı rahat bırakmama üzerine mesaj stratejide gerilla taktikler kullanılmaktadır. De Certeau strateji ve taktik kavramlarını iktidar ilişkilerini tersine çevirmek üzere kurgulamaktadır.

De Certeau (2008, s. 52) iletişim sürecini kültürel güç alanlarında gerçekleşen bir savaş olgusu olarak ele almaktadır. Zayıfın güçlüden çıkar sağlamak ve güçlüyü oyuna getirmek üzere kültür sahasında kurduğu mühendislik bilgisi, enformasyon tüketiminin taktiksel kullanımınıdır. Taktiksel bir şekilde üretilen ve yayılan enformasyon ile enformasyon tüketicisinin günlük alışkanlık, tutum ve davranışları siyasallaştırılır. Bu bağlamda enformasyon ve mesaj stratejinin güç unsurlarıdır.

Laclau ve Mouffe'un (2004) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* başlıklı çalışmalarında radikal demokrasi kavramı ile işaret ettiği şey, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirilecek yeni bir örgütlenme ile bu azınlık grupların mevcut hiyerarşik düzeni yıkmasıdır. Marcuse (1972, s. 55) *Karşı Devrim ve İsyanın* başlıklı çalışmasında kadın hakları, çevreci hareketler, savaş karşıları, a-tipik cinsel tercihler gibi azınlık hareketlerini "yeni solun" "yeni toplumsal hareketleri" olarak tanımlamaktadır. Guattari da (2009) mevcut hiyerarşik düzenin krizlerinin, anarşist yapılanmalar açısından üretken olduğunu ifade etmektedir. Krizlerin kolektif kaygılar üretirken, telekomünikasyon, bilgisayar ve robotikler sayesinde etkileşime giren kullanıcılar bu kaygıları ortaklaşa büyütürler. Kolektif bir şekilde üretilen bu enerji sonucunda ise makro politikaların değiştirilmesini

gerçekleştirecek yıkıcı gücün üretilmesi ütöpik değildir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde paylaşılan kaygılar ve gerçekleştirilen ortaklaşa üretim ile aynı zamanda yeni kimlikler, yerleşik bağlarından kopmuş yeni özneler üretilecektir. Guattari bu süreci Moleküler Devrim olarak tanımlamaktadır (s.23). Bir diğer ifadeyle siyasal hedefler kapsamında taraftarlar üretilecektir. McLuhan 1970'ler de yayınlanan '*Kültür Bizim İşimiz*' - *Culture is Our Business*- başlıklı çalışmasında, Üçüncü Dünya Savaşı'nın askeri veya sivil hareketler fark etmeksizin, ayrımları ortadan kaldıran 'gerilla enfomasyon savaşı' olacağını ifade etmektedir³. Bu savaş iletişim teknolojilerinin başlatacağı yeni bir merkezileşme süreci olacaktır. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde bütün özel ve kurumsal kimlikler çözülmüşken, savaş bu değerleri geri kazanma çabası ile meydana gelecektir (McLuhan, 1970, s. 66). Çağımızda terör ve milli güvenlik gibi iki karşıt pratiğin birbirlerinin yöntemlerini devşirerek asimetrik savaşlar iletlediği (Özer, 2018, s. 34), medya pratiklerinin hibritleştiği yeni iletişim ortamlarında da benzer bir yöndeşmenin de olduğu dikkate alındığında (Demir, 2018, s. 30), enfomasyon savaşı için strateji üreten bu araştırmacıların savaşın sivil generalleri olduğunu söylemek mümkündür.

Bu araştırmacıların da aynı politik hedefler kapsamında farklı çalışma alanlarına odaklandıkları görülmektedir. Bir diğer ifadeyle çok yönlü bir strateji geliştirilmektedir. Radikal sosyal değişim için politika geliştiren Laclau ve Mouffe (2004) stratejik bir yaklaşımı olduğunu gizlemezler. Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasisini ret eden düşünürler uzlaşmazlık üzerine kurulu "radikal demokrasi" yaklaşımını benimserler (Carpentier & Cammaerts, 2006, s. 966). Laclau ve Mouffe'nin demokrasisi "topluluk demokrasisidir". Bireyin içerisinde yetiştiği topluluğun haklarını önlemektedir. Demokrasinin "toplumun" genelini iyiliğini savunmasından ziyade toplumu oluşturan toplulukların iyiliğini savunarak toplulukları radikalleşmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır. Radikal demokrasi geleneksel anlamda bir devrimi değil, "içkin eleştiri ile demokrasi geleneğinin sembolik kaynaklarını silahlaltına alarak" *hegemonik* bir devrim yapılmasını savunmaktadır. Amaç halen toplumların politik tercihlerinin etkin bir göstergesi olan demokrasi kavramının anlamını değiştirterek "mevcut demokrasi değerleri ve hiyerarşik düzeni yıkacak", yerine "yenisini" kuracak, yeni bir demokrasi anlamının yaratılmasıdır (Mouffe, 2018, s. 39-40).

Edward Said (1998), Gramsci'nin hegemonya kavramı ile işaret ettiği şeyin; totaliter olmayan toplumlardan bazı fikirlerin diğerlerinden daha çok yayıldığı gibi, bazı kültürel formların da diğerlerinin yanında üstünlük taşıması olduğunu belirtmektedir (s.19). Bu bağlamda hegemonya kavramı baskın fikirleri ve kültürel formları barındıran bazı toplulukların diğerleri üzerinde egemen olacağı anlamına da gelmektedir. Hegemonyanın kültürel öğelerin kullanımı ile "rıza" yaratılması olduğu dikkate alındığında, değerleri taşıyan kavramların anlamlarının bozulması ile fikirler kültürleri, kültürlerin de toplulukları yeniden inşa edeceği öngörülebilir. Aşağıdan yukarıya başlayan bu örgütlenme modeli kaçınılmaz olarak ötekiler arasındaki baskın kültürün diğerlerine egemen olmasını gerçekleştirecektir. Bir diğer ifade ile radikal demokrasinin devrim modeli sadece ötekilerin egemen grupları alt etmesi değil, ötekiler içerisinde de bir egemenlik kurulmasıdır.

Radikal gruplar bu amaçlarını, bir stratejilerinin olmadığını, dağınık örgütsüz bir hareket olduklarını tekrarlayarak gizlemeye çalışırlar. Fakat ortak politik hedefleri paylaştıkları anarşist düşünürlerin bu amacı her zaman gizleme gayretinde olmadığı görülür. Alana ilişkin çalışmalar yapan araştırmacıların özellikle strateji konusunda

³ 1. Dünya Savaşı'nı merkezileşmeyi ve kuşatmayı destekleyen demiryolu savaşı olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte ulaşım teknolojisinin sağladığı kitlesel mobilizasyon desteği merkezileşmeyi getirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nı radyonun sağladığı iletişim imkânının getirdiği merkezileşme olarak tanımlanmaktadır.

birbirleri ile çelişen söylemlerine karşın bir ağacın kökleri gibi aynı politik hedefe bağlı kaldıkları görülür. Örneğin De Certeau anarşist felsefeyi benimserken, Laclau ve Mouffe'in⁴ aksine bütünsel yaklaşımını ve stratejisini açığa vurmaz (Ahearne, 2007, s. 191). Ona göre gündelik hayatın taktiksel bir şekilde yeniden inşası ile -dümenci, hileci, dağınık yaratıcılıklarla - parçalar 'kendiliğinden' bir araya gelecektir (De Certeau, 2008, s. 48). Ayrışık öğeler taktiklerle bir araya getirilecek, düşünsel olarak sentezlenecektir (De Certeau, 2008, s. 55). Bir stratejiden bahsetmekten kaçınır. Fakat Foucault'un (2007) ifade ettiği üzere direnme noktalarını oluşturan söylemlerle karşı strateji oluşturulabilir. Bu karşı strateji karmaşık ve istikrarsız bir bütündür. Mevcut iktidarı zayıflatıp, yıpratıp ya da tamamen silip kendi iktidarını kurabilir (s.75). Bu bağlamda De Certeau tam anlamı ile göçebe hareketlerin yaratacağı toplam güçle oluşacak bir strateji kurmaktadır. McLuhan'nın 1960'larda bahsettiği 'gerilla enformasyon savaşının' bir tarafıdır.

Clausewitz (1780-1831) meşhur "savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır" deyişi ile, siyasi hedeflerin savaşın temel belirleyeni olduğunu ifade etmektedir. Savaş kuvvet kullanma yoluyla bir tarafın iradesinin diğer tarafa kabul ettirilmesi için gerçekleştirilen, siyasi amaçların gerçekleştirilmesi için uygulanan eylemdir. Sadece kaba kuvvetle tanımlanamayacak olan savaş, teşkilatlanmış bir bütünün ruhsal etkinliğidir. Savaş stratejisinin muharebe örgüsüyle hem zihni hem de duygusal olarak bütünleşen askerler orduyu oluşturur. Savaşın sevk ve idaresi de bu örgütlü yapının hazırlanması ve akıllıca yönlendirilmesinden oluşur. Asker, silah, eğitim, donatım, ahlak, saha bilgisi gibi araçların stratejik kullanımı ile siyasal hedeflerin aracı olan savaşlar yönetilir. Strateji çarpışmaların kullanımınıdır. Ahlaki değerler savaşta bütün fiziki kuvvetlerin harekete geçmesini sağlayan, hem teknik araçlarla bütünleşmeyi hem de bilişsel bütünleşmeyi gerçekleştiren bir unsurdur. Savaşkanlık derecesi ve kuvvetlerin hareketliliği ahlaki değerlere bağlıdır (Çakırca, 2019). Clausewitz'ın geleneksel savaşlar sırasında kullanılan strateji ve yeni sol hareketlerin bilimsel araştırmacılarının teorileri kıyaslandığında, bu teorisyenlerin enformasyon savaşları için ürettikleri uygulamaya yönelik teorik bilginin enformasyon savaşının stratejisi olduğu görülmektedir.

2.1.1. Dilin ve Zamanın Taktiksel Kullanımı

Anlamaların değiştirilmesiyle yeni bir hayal kurducak medya pratiklerinin gelişmesinde Laclau ve Mouffe'nin politik görüşleri etkili olmuştur (McNally & Schwarzmantel, 2009, s. 29). Bu medya pratikleri bireylere sosyal bütündeki yerleri hakkında hayal kurdurur. Dil, değerler ve semboller kümesi ile kurdukları bu hayallerle insanların kendilerini olmadıkları bir konumda görmeleri sağlanır. Dışlama ile diyalektik ilişkiler kurmak bu sürecin temel ögesidir (Dahlberg, 2007, s. 135-137; Siapera, 2007, s. 158).

Radikal, taktiksel ve alternatif medya biçimleri tarafından görüşleri taklit edilen De Certeau'u (1988, s. 54), kontrolü sağlamak için üretilen stratejileri 'rahatsız etmek' ve 'çatlatmak' için hiyerarşi bütünü oluşturulan parçaları hedef almaktadır⁵. De Certeau (1988) gerillalar gibi düzensiz hareket eden enformasyonun, toplumu bir arada tutan stratejiyi 'manipüle etme ve yolundan döndürmek' için kullanılmasını önermektedir. Toplumsallaşmanın iletişim ile gerçekleştiği dikkate alındığında, De Certeau'nun gündelik hayatı gerçekleştiren dil ile ilgili her türlü aracı hedef alırken, "eylem, üretme, uygulama" tarzları farklı yöntemleri - kendisinin ifade ettiği şekliyle "kullanımları"- "fark

⁴ *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* başlıklı çalışmalarında bir stratejileri olduğunu açıkça ifade ederler.

⁵ Atton (2014, s. 22) alternatif medya açısından bu yaklaşıma "ideolojik rahatsızlık verme" ve "bozma projeleri" olarak tanımlamaktadır.

ettirmeden' bir araya getirmeyi, böylece onları örgütleyerek yeni bir "oyun kurmayı" amaçladığı anlaşılmaktadır (s.30). De Certeau egemen 'stratejileri' eleştirirken karşı strateji kurar.

De Certeau'nun iletişimin hücrelerine inerek kurguladığı karşı stratejinin gücünü yine iletişim oluşturmaktadır. Demokrasi kavramının anlamının radikal demokrasi kavramı ile anlamlandırılarak teorik düzeyde bir yapı bozumuna maruz kaldığı görülmektedir. Aynı düzeyde bu bilgiyi yayan teorisyenlerin anlaşılacak üzere kullandığı bilimsel elitist dil, bu yapı bozumuna katkı sağlamaktadır. Kriz dönemlerinin gri alanlarından faydalanacak devrime bilimsel bilgi üreten Felix Guattari (2009, s. 23) çalışmalarının dilinin bilimsel elitizminin eleştirilmesine, güncel politikayı açıklarken anlaşılacak gibi bir derdinin olmadığı şeklinde yanıt verir (Guattari, 2009, s. 21). Aşağıdan yukarıya bir anlam bozumu gayesi olan bu 'bilim insanlarının' anlaşılma durumu bir tercih değil bir taktiktir. Keza bu anlaşılma durumu, kendilerini anlamaya çalışan diğer araştırmacıların birbirleriyle çarpışan çıkarımlar yapması ile sonuçlanacaktır. Bu karmaşık dilin yarattığı kaos, toplumsal temelli kaos durumlarında belirsizliği güçlendirerek, haber akışının hızı ve manipülatif içeriklerle hedef aldığı her türlü güç göstergesine karşı kullanılabilir. Bu sebeple bilim radikal pratikler tarafından gerçeği gizleyen sembollerin yoğunlukla kullanıldığı ve devrim aracı olarak kullanılan bir alandır.

De Certeau iktidarın bütünlüğünü gerçekleştiren parçaların anlamı bloke etmek için kullanılması gerektiğini ifade ederken, toplumsal tutum ve davranışların değiştirilmesi için gereken ilk aşamayı işaret etmektedir. Ona göre bu blokaj ile sosyal hayatı anlamlandıran ve gerçekleştiren sosyal ilişki modellerini ve şemalarını yanılarak bütünü bozguna uğraması tasarımıdır (Ahearne, 2007, s. 191). Bu bağlamda teorik düzeyde üretilen kaosun, "yukarıdan aşağıya doğru" inmesi, gündelik hayatı yeniden şekillendirmesi hedeflenmektedir. Bu ise aşağıdan yukarıya doğru bir ezilenler hareketi olduğuna dair inancın pekiştirilmeye çalışıldığı radikal demokrat hareketlerin aslında görünmez bir el gibi gündelik hayatı yeniden düzenleyen dikey bir yapılanma olduğunu göstermektedir.

Taraflar arasındaki ilişkinin bir ürünü olan iktidar değişir ve dönüşür. İktidarı belirleyen şey iktidar ilişkilerini yöneten direnme noktalarıdır. Direnme noktaları insanları ve grupları ayaklandırarak radikal kopmalara ve bölüşümlere neden olabilir. Fakat mevcut iktidar ilişkisindeki birliği bozan direnme noktaları, yeniden kümeleşerek "kişileri yok sayan, parçalara ayıran ve yeniden biçimlendiren" yeni bir iktidar oluşturur (Foucault, 2007, s. 73). De Certeau'nun direnme noktalarının radikalizasyonu için önerisi, zamanın sunduğu fırsattan yararlanarak, ötekinin alanı içinde düzenlemeler yapmaktır. Bu düzenlemeyi yapacak taktiklerin gündelik retorik bir parçası haline getirilmesidir (Lombardo, 2010, s. 77).

Direnme noktalarına uygulanacak bu blokaj Clausewitz'in doğru yerde, zamanda ve şekilde yapılmasını işaret ettiği -hokkabazlıklar- müdahalelerdir. Anlamın bloke edilmesi hatalı muhakeme yapılmasını sağlayan ilk adım bireyin toplumsal bütünden kopartılmasıdır. Aşağıdan yukarıya doğru olacak yapılanma, bu parçalanma gerçekleşikten sonra gerçekleşecektir. İkinci adımda aracın taktiksel kullanımı ile yeni birleşmeleri gerçekleştirecek yeni bir gerçekliğin yaratılmasıdır.

Ünlü anarşist Picane terörün medya vasıtası ile amaçlarını gerçekleştirebileceğini söylemektedir. Şiddet sadece kamuoyunun dikkatini çekmek için kullanılamaz. Taşındığı mesajlarla ötekileri birleştirerek devrimci bir güç oluşturmalarıdır (Işık, 2009, s. 20). Terörizm "zayıfların güçlüye karşı uyguladığı" (Işık, 2009, s. 18) bir şiddet sürecidir. De Certeau ise (2008, s. 114) taktiği, zayıfın sanatı olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda 'zayıfların' terör ve taktikler kapsamında bir uzlaşma da olabileceğini söylemek mümkünken, şiddet sürecinde uygulanan taktiklerle siyasal hedeflerin gerçekleştirilmeye

çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ağ ortamında radikal sosyal değişim gibi siyasal bir hedefi paylaşan bu yapılanmaların kılık değiştirmek ve hokkabazlıklar yapmak üzere kullandığı taktikler yeni solun medya pratikleri bağlamında incelenecektir.

3. Taktiksel, Alternatif ve Radikal Medyanın Taktikleri

1970'lerde kendilerini egemen güçler karşısında 'ezilen' gruplar olarak tanımlayan yeni sol hareketler ve bu siyasal hareketlerin etkisinde gelişen 'ötekilerin' medyasının- alternatif, radikal ve taktiksel medya – iletişim sürecine müdahale için kullandıkları taktikler, bu taktikleri taklit eden diğer terör grupları ve yöndeşen pratikleri yeni medya ortamları açısından merak uyandırmaktadır. Alternatif, radikal ve taktiksel medya kavramları aynı politik amaca hizmet eden, aynı medya pratiklerinin farklı şekillerde isimlendirilmiş halledir. Bu farklı isimlendirmeler okuyucu ve medya kullanıcıları açısından kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bu medya pratiklerinin yeni iletişim ortamları kapsamında yeniden yorumlanması ise bu anlam karışıklığına katkıda bulunmaktadır.

Alternatif medya kavramı 1970 yılında yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. 1970 yılında Vermont'taki Goddard Koleji'nde "bir grup radyo programcısı, plak şirketi yöneticileri, karikatüristler, müzisyenler, şairler, politik aktivistler" *Alternatif Medya Konferansı* (AMC) için bir araya gelmiştir⁶ (Faber & Hochheimer, 2016, s. 200). Chris Atton (2007, s. 21) 2001 yılında kaleme aldığı *Alternatif Medya* başlıklı çalışması ile alternatif medyaya yeni iletişim formları kapsamında yeni bir yorum getirmiştir.

Radikal medya teorisyenlerinden John Downey 1984 yılında yayınladığı *Radikal Medya* çalışmasının ikinci versiyonunu 2000 yılında çıkartmıştır. Araştırmacı internetin iletişim biçimlerinde meydana getirdiği radikal değişiklikler nedeniyle, ikinci baskısında kitabı neredeyse yeniden yazmak durumunda kaldığını belirtmektedir (Downing, 2007, s. 10). Bu ifadelerden medya pratiklerinin ve internetin yöndeşmesiyle birlikte radikal medya anlayışının internet teknolojisi kapsamında tekrar yorumlandığı anlaşılmaktadır.

Radikal medya kavramının popülerleşmesinde 2000 yılında Downing'in (2001) *Radikal Medya: Asi İletişim ve Toplumsal Hareketler* başlıklı çalışmasının katkısı olmuştur. Radikal kavramı her ne kadar Downey ve Downing tarafından kullanılsa da Atton gibi araştırmacılar bu kullanıma karşı çekimserdir. Atton (2007, s. 10) daha az ürkütücü olduğu gerekçesi ile radikal yerine alternatif kavramını kullanmaktadır. İsimleri farklı olsa da bu medya pratikleri arasında eylem açısından bir fark yoktur. Atton'a (2014) göre alternatif medya, egemen görüşün dayatmalarına karşın farklı bir dünyanın mümkün olduğunu belirten ve bu görüşü yaymayı amaçlayan, aktivist felsefeye dayalı yöntemleri içerir. Aktivizm ise değişim için eylem pratikleridir (s.29). Radikal kavramı ise 1970'lerde toplumların gündelik hayatına egemen olan anarşizmi çağrıştırmaktadır. Atton bu medya pratiklerini alternatif medya olarak isimlendirerek, anarşizmin toplumsal hafızada bıraktığı olumsuz kodları aşmayı hedeflemektedir. Bu sebeple eylemi anarşizm yerine aktivizm kavramı ile açıklamaktadır⁷.

⁶ 1970 yılında yapılan Alternatif Medya Konferansı'nın ikincisi 2013 yılında yapılmıştır.

⁷ Anarşizmin terörizmi çağrıştıran bir kavram olması bu isimlendirme taktiğinin kullanılmasını sağlamaktadır (Atton, 2007, s. 21). Atton (2007, s. 21) alternatif medya kavramının, gevşek bir anlamı olduğu gerekçesi ile Downing tarafından eleştirildiğini belirtse de, radikal pratikleri koruyarak alternatif terimini bu medya pratiği için önermektedir. Bu görüş Sandoval ve Fuchs (2010) tarafından da desteklenmektedir. Atton'un radikal yerine alternatif kavramını seçmesindeki sebep radikal kavramının toplumsal algıda çizdiği keskin sınırları bulanıklaştırmak, daha heterojen, daha kapsayıcı; bir diğer deyişle daha uysal ve daha az ürkütücü bir kavram ile bu medya biçimini tanımlamaktır. Atton (2007, s. 10) bu amacını şu ifadesi ile açığa vurmaktadır: "Alternatifi analitik

Atton'un politik amaçları olan bu medya pratiğine biraz daha özgürlük kazandırmak için aynı pratiklere yeni isim arayışı çabası Chris Barker ve Dariusz Galasinski'nin (2001) isimlendirmenin meşrulaştırma işlevine yönelik sözlerini akllara getirmektedir. Düşüncülere göre isimlendirme ve yeniden tanımlama yoluyla sosyal düzen hakkında yeniden düşündürülür. Sosyal değişim ancak düzen hakkında yeniden düşünme sürecinin başlaması ile gerçekleşebilir (s.56). İsimleri farklı olsa da eylem açısından aynı olan bu medya pratiklerinin isimlendirmesinin ideolojik olduğu görülmektedir. Downey'in popüler kelimeleri -buzzwords- çekici bulmasının sebebi de bu yüzdendir. Bu popüler kavramların anlaşılmaya muhtaç olmasından dolayı kullanıcı için aynı zamanda "gizli bir tuzak" olduğundan bahseder (Downing, 2007, s. 5). Downey'in anlaşılmamak üzere ilerlettiği bu taktikler de Guattari ile uzlaşa da olduğu görülmektedir.

Downing'in (2001) radikal medya kavramı ile dile getirdiği tanım, kapsamı ve amacı bu sebeple önemlidir. Downing radikal medya kavramını "toplumsal hareketlerin medyası" şeklinde kullanırken, hibritleşen pratiklere dikkat çekmektedir. Sanatı, politikayı ve medya pratiklerini bir araya getirerek toplumsal hareketlerin sürekliliği ve radikal toplumsal değişim için pratikler arar. Yeni isimler ve yeni kavramlarla modası geçmiş veya toplumsal deneyimler neticesinde vaatlerini yerine getiremeyip itibarsızlaşmış isimlerin yerine aynı amaçları ilerletecek alternatif kavramlar getirilmiştir. Bu medya pratiklerinin siyasal hedeflerini gerçekleştirmek üzere değişen koşullara göre isim değiştirdiği görülmektedir. Downey ve Guattari bu yeni kelimeleri anlaşılmamak üzere özenle seçmektedir.

Alternatif ve radikal medya pratiklerinin süreç içerisindeki gelişimi takip edildiğinde, yeni solun medya pratiklerinin internetin toplumsallaşmasıyla yeniden yorumlandığı gözlemlenmektedir. Bu yeni yorumun en iyi örneği 'taktiksel medyadır'. Taktiksel medyanın temelleri, 1993 yılında Amsterdam'da gerçekleştirilen ve 2003 yılına kadar süren, Next 5 Minutes (N5M) konferansında atılmıştır. Taktiksel medya aktivistleri De Certeau'nun stratejik ve taktiksel olan arasında yaptığı ayrımı taktiksel medyada uygulamışlardır. Hızlı enformasyon akışında zamanı taktiksel kullanarak manipülatif haberleri, itibarsızlaştırıcı şakaları vb yöntemleri kullanarak (tacticalmediafiles.net, 2017), katılımcılara yeni bir bakış açısı ve yeni bir anlayış sunarak mevcut sembolik rejimi yeniden düzenlemeyi amaçlayan taktiksel medya, bu sebeple 'dijital müdahalecilik' olarak da tanımlanmaktadır (Taylor & Pitman, 2013, s. 13). Bir diğer ifade ile Tzu'nun savaş sanatının bir parçası olarak işaret ettiği aldatmacalar ve şaşırtmacalar yoluyla sürekli saldırı yapma stratejisini, ağ ortamındaki kamusal alana adapte etmişlerdir.

Kendilerini "taktiksel medya mürettebatı"-*tactical media crew*- olarak tanımlayan taktiksel medya aktivistleri McLuhan'ın " III. Dünya Savaşı, askeri ve sivil katılım arasında bir ayrım olmadan, gerilla enformasyon savaşı olacak" ifadesini motto olarak belirlemiştir (Richardson, 2019). Garcia ve Lovnik (1997) taktiksel medya manifestosunda, ana akım medyanın aksine kullanıcıya tarafsızlık vaadi olmayan bu 'yeni' medya biçiminin amacını şu şekilde tanımlamaktadır:

Taktiksel medya, kullanıcıya yönelik teknolojilerce ve dağıtımın genişletilmiş biçimlerinde olanaklı kılınmış ucuz kendin yap (do it yourself) medyası, ana akım kültürden dışlanmış veya onun tarafından mağdur edilmiş birey tarafından yaygın olarak kullanıldığında olan şeydir. Taktiksel medya sadece olayları bildirmiyor, asla tarafsız olmadıklarından her zaman katılıyorlar ve bu her şeyden çok onları ana akım medyadan ayıran şeydir (Garcia & Lovink, 1997).

Alternatif medyanın da "kendi medyayı yap" mottosu ile herkesin artık bir medya

---

bir terim olarak mevzilendirmek bize ana akım olmayan demekten biraz daha fazla özgürlük getirebilir".

olduğu ve teknolojinin sağladığı bu avantajın katılımcılığı destekleyerek, demokrasiyi geliştirdiği yönünde bir inancı pekiştirdiği hatırlandığında (Sandoval & Fuchs, 2010), bu medya pratiklerinin siyasal hedef ve yöntemleri açısından aynı ağacın köklerine bağlı olduğu görülmektedir.

UNODC raporunun terörizmin dışlanmış ve marjinalleştirilmiş grupları hedef aldığı belirttiği hatırlandığında ve bu medya pratiklerinin iletişim süreçlerini bozarak kişileri radikalleştirmek üzere pratikler ilerlettiği dikkate alındığında, alternatif, radikal ve taksiksel medya pratiklerinin terörizm ile uzlaşıda olduğunu söylemek olağandır. Keza radikalizm medya pratiği taraflılığı erdemleştirmekte, bunu olağan bir uygulama olarak sunmaktadır.

Garcia ve Lovnik'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere taktiksel medyanın 'tarafsızlık' vaadi olmadığı gibi, 'tarafılığı' erdemleştirmektedir. Herkesin kendi medyasını yaratabildiği gibi bu yeni medya ortamında herkesin istediği medya biçimini seçme şansı vardır. Kendisini ana akım medyanın karşısında konumlayan; kendisini alternatif, radikal veya taktiksel medya olarak tanımlayan medya pratiklerinin gücü evirmeye yönelik söylemleri dikkate alındığında, toplumsal çıkarlara ne kadar hizmet edebildiği konusunda soru işareti yaratmaktadır. Keza demokrasinin gelişimi ile halkın haber alma hakkı arasında doğrudan bir ilişki varken (Avşar, 2017, s. 118), iletişim süreçlerini manipüle etmeyi stratejik bir şekilde ele alan taktiksel medyanın taraflılığı prensipleştirmesi, demokrasi ve basın özgürlüğü ikileminde tartışmalı bir konudur.

Olga Guedes Bailey, Bart Cammaerts ve Nico Carpentier *Alternatif Medyayı Anlamak - Understanding Alternative Media-* isimli çalışmasında baskın kodların muhalifler tarafından yeniden işlenerek sisteme karşı nasıl kullanıldığını özetlerler (Bailey, Commaerters, & Carpentier, 2002, s. 141). Aktivistlerin politik ve kültürel bağlamdaki hegemonik kodları nasıl çözdüklerine ve muhalif bir duruş yaratmak için bu kodları nasıl yeniden anlamlandırdıklarına vurgu yaparlar. Egemen kodlarla dalga geçerken hicivi çok etkili bir şekilde kullanan aktivistler bu yolla ana akım medyanın dikkatini çekerek üretimlerini yayınlamayı başarmış ve böylece birçok kişiye ulaşmışlardır. Örneğin Amerika'da *Billionaires for Bush* adlı protesto özel sermayenin politika üzerindeki kontrolünü eleştirmek için yapılmış ve ana akım medyada yer bulmuştur. Eylemler sırasında röportaj yapılan bir aktivist "eğer medya mizah istiyorsa ki istiyor o zaman içeriği de almak zorunda" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Aktivist protestolarda üretilen içeriklerde, egemen kodlar iktidara karşı taktiksel bir şekilde kullanılırken, kendisini ana akım medyaya zorla kabul ettirir (Bailey, Commaerters ve Carpentier, 2002, s. 141). Bu bağlamda alternatif, radikal ve taktiksel medyanın iletişim süreçlerini manipüle ederek söylemlerini yaygınlaştırma ve kamuoyu oluşturma hedefleri olduğu görülmektedir. De Certeau'nun (1988, s. 53-54) taktikselliğinin önerdiği gibi "ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızan" bir şekilde toplumsal hafızda yer edinme ve algıyı değiştirme hedefleri vardır. Terör örgütlerinin de ana akım medyaya sızma hedefi olduğu dikkate alındığında, bu medya pratiklerinin hedeflerini gerçekleştiren taktikler ürettikleri anlaşılmaktadır.

Radikal medya teorisyenlerinden Downing'in (2001) yıkıcılığı sebebiyle enformasyon için 'zihin bombaları'⁸ tanımını seçmesi (s.104), Downey'in ana akım

⁸ Yeni iletişim teknolojileri bir medya yöndeşmesi oluştururken (Jenkins, 2004), "haber ve politik yorumları sanatla birleştirerek" (Berman, 2002) bilgi edinme süreçlerinde post-modern bir yöndeşmeye de olanak sağlar. Taktiksel, radikal veya alternatif medyadaki içerikler salt yazılı metinler olmaktan ziyade şarkılar, marşlar, grafitiler, duvar yazıları, illüstrasyonlar ve karikatürlerdir ya da alternatif eleştiri metotlarıdır (Downing, 2001, s. 104; tacticalmediafiles.net, 2017). Haberin, sanatın ve politikanın birleştiği bu içerikler rahatsız edici, sarsıcı ve sersemleticidir.

medyanın ürettiği enformasyonu düzeltmek için *karşı enformasyon* -counter information- yerine 'kötü enformasyon' üretmenin daha uygun olduğunu belirtmesi (Downing, 2007, s. 5), De Certeau'nun (1988, s. 30) askeri bir eyleme benzeşliğinden dolayı 'kullanım' – yöntem- tanımını seçmesi, taktiksel medyanın McLuhan'ın 'gerilla enformasyon savaşı' önermesini sahiplenmesi (Richardson, 2019), bu kavramlarla ilişkili çoğu tanımlama ve uygulamaların askeri literatürden devşirilmiş olması (Khasnabish, 2010, s. 165), gayri resmi bir şekilde örgütlenen bu medya pratiklerinin asimetrik⁹ enformasyon savaşının bir aracı olarak kullanılabilmesine işaret etmektedir.

Gazeteciliğin ve basının temel etik değerlerini ret eden bu medya pratiği haber üretmeyi de ret etmektedir. Hibrit yöntemlerle ürettiği içeriği bağlamından kopartır, kadrajlar, eksiltir ve dolaşıma sokar. Medya kullanıcısının dolaşıma giren bu bilgiyi yorumlamasını bekler (tacticalmediafiles.net, 2017). Kendilerinin de haber üretmeyi ret ettiklerini söyledikleri gibi (tacticalmediafiles.net, 2017), yapılan araştırmalarda bu medya türünün güncel konular hakkında kısıtlı sayıda haber ürettiğini ve yorum yaptığını ortaya koymaktadır (Andersson, 2018, s. 285). Mevcutta gündemde sorunsal olan konulara ilişkin bilgiler kısıtlanarak ve kadrajlayarak dolaşıma sokulurken, kullanıcının bu "kısıtlı bilgiyi" yorumlaması üzere ilerlettikleri taktikleri "medya aktivizmi" olarak tanımlamaktadırlar (tacticalmediafiles.net, 2017).

Post-truth'un -hakikat-sonrası- karşılıklı olan bu pratik, doğrulara ve gerçeklere anlamını kaybettirerek kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadır. Medya kavramı kökeni itibarı ile iletişim ortamı, iletişim aracı, iletişimi gerçekleştiren ortam ve araç anlamlarına gelmektedir. Bu medya pratiklerinin medya işlevini görmeyi reddetmesi ve hatta iletişimi gerçekleştiren süreçleri sabote etmek üzere işlev görmeyi prensipleştirmesi, taktiksel, radikal veya alternatif kelimelerinin sonuna gelen medya kelimesinin de gerçek anlamda kullanılmadığına işaret etmektedir. Farklı isimlendirmeleri olan bu iletişim sabotaj pratiklerinin medya olarak tanımlanması ise toplumsal algıda yanılısamanın temellerini oluşturmaktadır.

Bu medya pratiklerinin araştırmacıları radikal medyanın radikal demokratik amaçları gerçekleştirme gücünde olduğunu savunurken, haberin üretim ve dağıtım biçimini taktiksel olarak kullanmayı hedeflemektedir (Atton, 2002; Downing, 2001). "Aktivist gazetecilerin" ana akım medyaya karşı-söylem geliştirmesi (Atton, 2002), küçük çaplı medyanın taktiksel kullanımı ile büyük etki yaratması ve alternatif hegemonik politikalarla karşı-blok yaratmasını (Downing, 2001) ana akım her türlü düşünce ve pratiğe karşı, karşı-hegemonyacı toplumsal bir mücadele olarak savunmaktadır (Jeppesen, 2016, s. 384).

Bugün alternatif, taktiksel, radikal medya olarak anılan medya pratiklerinin göçebe uygulamalardan ve grassroot¹⁰ örgütlenme modelinden oluşan, radikal demokrasi -bazıları tarafından 'katılımcı demokrasi' kavramına yöndeşerek radikal bir şekilde tekrar edilen- taleplerini dile getiren, militan veya özerk sosyal hareket medyası olduğu dikkate

---

Downing (2001, s. 104) sarsıcı olmalarından dolayı bu materyallere 'zihin bombaları' - *mind bombs*- demektir. İletişim araçlarının, içeriğin ve algının yöndeştiği bu post modern gerçeklikte her şey dağınık, kopuk ve havada asılı gibi duruyorken, yöndeşme ile ortaya çıkan bu kaosun içerisinde bir düzen olduğunu düşünmek olağandır.

⁹ "Asimetrik savaşlarda düşünce; yöntem ve örgütlenme açısından farklılık yaratılarak hasma karşı dengeyi bozmaktır" (Özer, 2018, s. 34).

¹⁰ Grasroots bir ağacın kökleri gibi birbirine bağlanan, yerin altında örgütlenen ama yer yüzünü şekillenen iş birlikleri olarak tanımlanmaktadır. Organizasyon ve aktivite için en küçük birimin yeniden örgütlenmesi ve mevcut yapının tabandan bozularak yeniden şekillendirilmesidir (Skaidrė, 2019, s. 1). PKK'nın akıl hocası olarak anılan (Peters, 2017), Murray Bookchin' de (1986, s. 31) grassroot örgütlenme modelini önermektedir.

alındığında, (Jeppesen, 2016, s. 385; Sandoval & Fuchs, 2010, s. 146; Khasnabish, 2010, s. 165) McLuhan'ın Üçüncü Dünya Savaşı'nın gerilla enformasyon savaşı olacağı öngörüsünün gerçekleştiğine dair kanı güçlenmektedir.

4. Sonuç

McLuhan'ın bahsettiği üzere aracın, De Certeau'nun işaret ettiği üzere mesajın bölücü pratikleri varsa ve Foucault bu pratikleri iktidar ilişkilerindeki karşıt strateji olarak tanımlıyorsa, internet teknolojisi ile gündelik hayatımıza adapte olan taktiksel, radikal ve alternatif medyanın göçebe medya uygulamalarının demokrasiyi manipüle edip özgür medyayı araçsalı kullanımı, 21. yüzyılda terör ve özgür medya paradoksunu bir sorunsal haline getirmektedir. Bu medya pratiklerinin bir stratejisinin olmadığı iddiası, dağınık ve örgütsüz hareketler olduklarını belirtmeleri ise fiziki örgütsüzlüğe karşı bilişsel örgütlülüğün yıkıcılığına işaret etmektedir. Kopyalanabilen modelleri olan radikal demokrasinin medya pratiklerinin her zaman fiziken harekete geçmeye hazır radikal gruplar üretmesi toplumsal bir sorunsaldır.

Strateji mekâna bağlıdır. Tıpkı bir arazide çarpışan birliklerin fiziki savaşkanlıklarının arazi koşullarına bağlı olması gibi, farklı söylemlerle dijital kamusal alanda çarpışan güç odakları ağ ortamının desteklediği veya zayıflattığı bilişsel savaşkanlık koşullarına bağlıdır. Enformasyon akışının düzenli ve anlamın açık olduğu mesajlar diyalog ortamının yaratılmasıyla çatışmaları pasivize edecekken, anlamın ve de algılamının manipüle edilmesiyle sağlanan enformasyon kayıpları, puslu bir mekânda çatışmaların yüksek olacağı bir ortam yaratacaktır.

İdeolojik medya pratiklerinin radikal politik amaçlarına ve de bu amaçlara hizmet eden hedeflerin planlamasına, bir diğer ifadeyle stratejilerine bakıldığı zaman, iki temel hedefin belirlendiği görülmektedir. Bu hedefler siyasal hedefler kapsamında "mekânın" yeniden yaratılmasına odaklanmaktadır. Bu hedeflerden birisi ağ ortamında gri bir alan yaratılması ile hibritleşmenin -yöndeşmenin- hızının artırılması, ikincisi ise yaratılan bu "gri mekânda" uzlaşmazlığın devam ettirilmesidir. Bu yeniden yaratımlar sayesinde ideolojiler iradelerini zorla kabul ettirebilecekleri koşulları da üretmektedir.

Medyanın taktiksel kullanımı iç içe geçmiş üretken süreçlerin tasarımıyla gerçekleşir. Bir diğer ifade ile medyanın taktiksel kullanımı bir strateji meselesidir. Medyanın taktiksel kullanımı ile gri alandaki savaşkanlığın kendisini süreklilik içerisinde yeniden üretmesi sağlanır. Bu üretim bir ordunun emir komuta zincirinde hareket etmesi gibi hiyerarşik bir düzen içerisinde bilişsel süreçleri örgütler ve hareket ettirir. Bu sebeple ağ ortamında yönetsel, teknik ve de operasyonel bağlamda bir organizasyon ve hareket komutası oluşturulur.

Döngüsel bir şekilde gerçekleşen bu sürecin elemanları, görevleri ve uyguladıkları taktikler şu şekildedir:

4.1. Emir Komuta Zinciri

Bu örgütlenme farklı çelişkili söylemlerle gizlenir. Böylece toplum tarafından sempati duyularak, taraftar üretmeyi hedefler. Bu kademede generallerin bir ordunun stratejisini ve operasyonlarını tasarladıkları gibi gizleme, örgütlenme ve uygulamaya ilişkin bir harekât stratejisi oluşturulur. Bu strateji oluşturulurken esas alınan konu, örgütsüz bir hareket gerçekleştirildiğine dair inancı pekiştirmeye yönelik ikna argümanlarının tasarımı ve yönetimidir.

Emir komuta zincirinde entelektüel generaller ve medya subayları tarafından stratejik hedefler kapsamında örgütlenen mekân, kendisini sürekli yeniden inşa edecek dinamiği kullanıcıyı yeniden icat ederken yaratmaktadır. Medya generalleri ve subayları

mekânda yeni bir gerçeklik inşa edecek politik yol haritasını -radikal demokrasi-sunarken, kullanıcıların medyadaki davranışları bu bağlamda şekillenmektedir. Böylece mekânın taktiksel kullanımını prensipleştiren medya general ve subayları medya kullanıcıyı üretirken, aynı zamanda zihin bombası işçisi de -piyade- üretmektedir. Bu zihin bombaları da yeni taraftarlar üretmek ve süreklilik içerisinde siyasal yapılanmanın kendisini yeniden üreterek gelişmesini sağlamaktadır.

4.1.1) Entelektüel Generaller

Stratejik tasarım entelektüel seviyede gerçekleşmektedir. Bu alanda çalışan akademisyenler mekânın kullanımı üzerine teoriler üretirken stratejik bir yaklaşımları olduğunu gizlemeye çalışmaktadır. Piramidin en üstündeki bu kademenin, medya ortamında "gri alan" yaratılması için strateji ve politika üretmek, hibritleşmenin ve çatışmanın hızını artırma görevleri vardır.

4.1.1.1) Strateji Olarak Gri Alanın Yaratımı

Radikal politik hedeflerin gerçekleştirilmesi için fikir üreten alanın önde gelen fikir lideri akademisyenler, aynı amaçları farklı şekillerde ifade ederek kimi zaman birbirleriyle çelişen ifadeler sunarak, politik hedeflerin örgütsüz bir şekilde gerçekleşeceğine dair inancı pekiştirmeye çalışmaktadır. Örneğin De Certeau yoğunlukla dil ve iletişim üzerinden bir strateji kurarken – yoğunlukla askeri literatürü kullanmış olmasına rağmen bir strateji kurduğunu söylemekten çekinse de- fiziksel bir şiddetten bahsetmez. İlgili alanı yoğunlukla ikna üzerinedir. Benzer görüşleri paylaşımlarına karşın Laclau ve Mouffe bir stratejilerinin olduğunu açıkça dile getirir. Çatışma ortamının devamlılığıyla diyalog ortamının sabote edilmesini hedefleyen düşünürler bu bağlamda De Certeau ile aynı görüştedir. Downing ve Atton gibi radikal medya teorisyenleri bir stratejileri olduğundan bahsetmekten kaçınırken benzer şekilde radikal sosyal değişimi ve anarşizmi benimserler. Certeau'nun fikirleri radikal medya teorileri ile uygulamaya bir adım daha yaklaşırken radikal medya teorisyenlerinin bu pratiklerle diyalog ortamını sabote etme amaçları stratejinin operasyonel adımlarına işaret etmektedir. Fakat radikal hedefli bir medya pratiği olan taktiksel medya tarafından bu görüş daha radikal bir şekilde dile getirilmektedir. Radikal sosyal değişim pratikleri isimlendirilmeleri ve strateji konusuna yaklaşımları dolayısı ile kimi noktalarda birbirlerini dışlıyor gibi görünseler de bu çeşitlilik bir illüzyon yaratmaktadır. Keza ortak amaçlar kapsamında geliştirilen bu çeşitlilik bir ağacın dalları gibi – grassroot - birbirlerine bağlanarak ortak radikal amaçlara hizmet etmektedir. Çok çeşitli görünen bu yapı teoride göstergelerin takip edilmesini zorlaştırarak muğlaklık – gri alan- yaratmaktadır.

4.1.1.2) Hibritleşmenin Hızını Arttırmak ve Uzlaşmazlığın Devam Ettirilmesi:

Oluşan gri alanda kılık değiştirmek kolaylaşırken, anlamı manipüle ederek taraftar üretmek de kolaylaşmaktadır. Bireyin medya kullanımı yine örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleşmekte fakat bu yapı süreklilik içerisinde kılık değiştirerek görünmez bir el gibi kullanıcıyı yeniden üretmekte ve düzenlemektedir. Keza De Certeau'nun da stratejiyi 'kendiliğinden' bir araya gelen parçalardan olarak tanımladığı dikkate alındığında, bu radikal pratiklerin eleştirdikleri egemen pratikleri taklit ettikleri anlaşılmaktadır. Sahiplenilen ve dışlanan söylemlerle yaratılan politik yaklaşımlar farklı görüşlere sahip kişileri cezbedebilme ve radikal demokrasi kabında homojenleştirebilme potansiyeline sahiptir. Keza anlamı manipüle etmenin teorik düzeyde başladığı görülmektedir. Teorinin pratiğe geçtiği farklı gruplara yönelik radikal medya pratikleri, dezenformatif içerikleri

yayarken anlam kaymalarına sebep olmaktadır. Teorideki göstergesel hareketlilikle oluşan muğlaklık, enformasyon dolaşımı sırasında bireyin bütün değerlerini sorgulamasını sağlayacak bir potansiyele sahiptir. Yerleşik değerleri yerinden söküp bireyin bilişsel dünyalarını yeniden şekillendirebilecek bu mesajlar radikal politik aktivizasyon için kullanılabilirlerdir.

Anlamanın tahrip edilmesiyle kullanıcıların diyalog kurmasını sağlayan ortak değerler yitiminde, uzlaşılı ortamı sağlanamamaktadır. Çatışmanın devamlılığının temel dinamiğini oluşturan bu anlam yitimi, toplumsalın en küçük parçası olan bireyi yeniden inşa etmekte, bireyin toplumsalın bütününe sorgulamasını sağlamakta ve böylece yeni bir toplumsal gerçeklik inşasını başlatmaktadır.

4.1.2) Medya Subayları

Taktiklerin ustaca kullanımı ile yeniden üretilen mekânda, hem mekân hem kullanıcı hem de mesaj döngüsel bir şekilde birbirlerini yeniden üretmektedir. Entelektüel generallerin kurduğu bu strateji iç içe geçmiş taktikler bütünüdür. Entelektüel generallerin altında bulunan bu kişiler sahada operasyonları yöneten-taktikleri uygulayan- subaylar gibi medya da operasyonlar ilerleten "medya subaylarıdır".

4.1.2.1) Görev ve Hedefleri

Görevleri mekân olarak ağda zamanı ve güç olarak mesajı taktiksel olarak kullanmaktır. Hedefleri: 1) Zaman ve mesajın taktiksel kullanımıyla mekânın yeniden inşasının gerçekleştirilmesi. 2) Operasyon olarak hem mesajın üretiminde hem de mesajın dağıtımında kullanıcıya sağduyu yaratarak, örgüt için taraftar üretmektir. Medya subayları mikro entellektüeller ve medya teknisyenleridir:

4.1.2.2) Mikro Entellektüeller

Entelektüel generallerin eleştirel modellerini toplumsal sosyal sorunları sınamak üzere bir cetvel olarak kullanan, böylece kendi toplumlarının özgül koşullarını eksik değerlendiren, sıklıkla yanılıya düşen fikir üreticileridir. Entelektüel generallerin bir dünya gerçekliği olarak dayattığı hokkabaz eylem modellerinin etkisinde kalan bu kişiler, kendi etki alanlarındaki kişilere bu fikirlerle etki ederek taraftar üretir, onlara radikal amaçlar doğrultusunda medya kullanım şekillerini öğretirler. Akademisyenler, gazeteciler vb. fikir önderlerinden oluşan bu organik aydın grubu Gramsci'nin bahsettiği karşı stratejinin sahadaki komuta subaylarıdır. Edward Said'in (1998, s. 22) tabiriyle "ideolojisi mesleği olmuş" bu kişilerin strateji kapsamındaki eylem ve de uygulamalara sağduyu yaratma görevleri vardır.

4.1.2.3) Medya Teknisyenleri

Medya teknisyenleri haber yapmayı reddeden medya aktivistleridir. Entelektüel generallerin ve mikro entellektüellerin mesajlarını güçlendirmek ve iktidar bloğunun diğer paylaşılan söylemlerini zayıflatmak üzere sanatı, edebiyatı, bilimsel platformları yeni teknolojik araçları kullanarak kadrajlar, açık uçlu bir şekilde dolaşıma soktukları enformasyonun kullanıcı tarafından çelişkili ve çatışmaya yol açacak şekilde anlamlandırmasını sağlarlar. Medya subayı olarak medya teknisyenleri, yeni anlam üretim araçlarını teknik açıdan kullanan kişilerdir.

Medya subaylarının hem entelektüel hem de teknik açıdan dolaşıma soktuğu eksik boyutlu enformasyon-mikro entelektüel açısından özgül koşulların eksik

değerlendirilmesi, medya teknisyeni açısından enformasyonun kadrajlanması- mekânda gerilimlerin artmasını sağlayarak çatışmanın devamlılığını sağlayacak, gerçekleştirilen parçalanma nihayetinde yeni uzlaşa ve ittifakların oluşumu ile sonlanacaktır. Kişinin medya kullanımının yeniden icat edilmesiyle kişinin kimliği de yeniden icat edilirken, aşağıdan yukarıya doğru yeni bir yapılanma gerçekleşecektir. Bu yeniden oluşum mekânın yeniden yapılanması ile neticelenerek, bir döngü halinde mekân bireyi tekrar üretmeye başlayacaktır.

4.1.3) Piyade Olarak Medya Kullanıcısı

Medya entelektüellerinin politik hedefe giden stratejiyi yazması, medya subaylarının kullanıcıyı bu doğrultuda yeniden icat edecek operasyonları uygulaması, yukarıdan aşağıya gerçekleşen "görünmez" bir örgütlenme ve stratejisinin olduğuna işaret etmektedir. Bu oluşum ağ ortamında herkesin bir medya kullanıcısı olarak süreklilik içerisinde icat edilmesiyle, nihayetinde aşağıdan yukarıya doğru yeni bir yapılanma gerçekleştirileceğini göstermektedir.

Bir dizi taktikten oluşan bu döngüsel etkileşim sürecinde kelimelerin, anlamların ve anlatıların iç içe geçişkenliği üzerinden bir ağ kurulur. Bu ağ içerisinde manipülatif mesajı tüketen medya kullanıcısı siber uzamda iradesi dışında, bazı görüşlere çekilir ve bazı görüşlerden uzaklaşır. Manipülatif enformasyon akışı sırasında bireyler yer çekiminden bağımsız bir şekilde sürüklenir gibi sosyal gruplar arasında dolaşmaya başlarlar. Göstergelerin kaybolmasıyla sosyal hayatı anlamlandırılmakta zorlanan bireyler enformasyonun çemberindeki farklı gruplara, amaçlara ve hedeflere yönelir.

Bu medya pratikleri korkuyu şiddet eylemleri ile sindirerek değil, insanların diyalogunu tahrip ederek, onları yabancılaştırarak, kutuplaştırarak gerçekleştirmektedir. Anlamların yitimini sağlayıp, diyalogu tahrip etmek ve böylece çatışma ortamı hazırlamak doğrudan bir şiddet eylemidir. Örneğin demokrasi kavramına radikal demokrasi kavramı ile şiddet öğesinin eklenmesi teorik düzeyde meşrulaştırılmaya çalışılırken, medya pratikleri bağlamında bizzat medya isimlerinin çok geçişkenli ve farklı anlam kodları olması, politik göstergelerin takip edilmesini zorlaştırmaktadır. Aktivizm gibi pasif direniş metotlarını kodlayan alternatif medyaya karşı radikal demokrasinin yeni solun anaşizmini sahipleniyor olması, şiddet ve şiddetsizlik arasındaki göstergelerin bulanık olduğuna işaret etmektedir. Kişinin muhakeme hatası yapmasını sağlayacak bu bulanıklıklarda birey yeniden üretilmektedir.

Benzer bir şekilde 1990'lardan sonra terör gruplarının siyasallaşmaya başlamasıyla beraber barış, özgürlük, refah eşitliği kapsamında söylem üretirken barışı engelleyen şiddet eylemleri gerçekleştirdiği, refah eşitliğini gerçekleştirecek yatırımları yine şiddet eylemleriyle engellediği ve de bölgedeki halk üzerinde baskıcı uygulamalar gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu bağlamda göstergelerin bulanıklaştırılması ile fiziki veya bilişsel şiddet eylemlerine bir özgürlük alanı yaratılmaktadır. Burada söylemler vasıtasıyla kişiler yeniden üretilirken aynı zamanda egemenlik arayışındaki gruplar tarafından baskılanmaktadır. Clausewitz'in kılık değiştirme ve hokkabazlık olarak tanımladığı bu taktikler gücünü kelimelerin ve yeni iletişim araçlarının ustalıklı kullanılmasından almaktadır.

KAYNAKÇA

AHEARNE, J. (2007). *Michel de Certeau: Interpretation and its other*. Cambridge: Polity Press.

ALTHUSSER, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Y. Alp , & M. Özışık,

Çev.) İletişim Yayınları: İletişim Yayınları.

ANDERSSON, L. (2018). What's left of the radical left online? Absence of communication, political vision, and community in autonomist web milieus in Sweden. *Mew Media & Society*, 20(1), 384-398.

ATTON, C. (2002). News cultures and new social movements: Radical journalism and the mainstream media. *Journalism Studies*, 3(4), 491-505.

ATTON, C. (2007). *Alternative media*. Londra: Sage Publications.

ATTON, C. (2014). Alternatif Medya'ya yaklaşmak: Teori ve metodoloji. B. Yanıkkaya, & B. Çoban içinde, *Kendi Medyanı Yarat: Alternatif Medya Karşılaştırmalı Örnekler* (s. 21-62). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

AVŞAR, Z. (2017). İnternet çağında medya, terör ve güvenlik. *TRT Akademi*, 2(3), 116-117.

BAILEY, O. G., CAMMAERTS, B., & CARPENTIER, N. (2007). *Understanding alternative media*. Berkshire: Open University Press.

BALCIOĞLU, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

BARKER, C., & GALASINSKI, D. (2001). *Cultural studies and discourse*. London: Sage Publications.

BERMAN, S. (2002). Defining tactical media: An historical overview. B. Abrash, & F. Ginsburg içinde, *Tactical media: The virtual casebook*. New York University.

BOOKCHIN, M. (1986). *Radicalizing democracy*. Toronto: Northern Lights Press.

CANPOLAT, N. (2005). Foucault. N. Rigel içinde, *Kadife Karanlık* (s. 75-138). İstanbul: Su Yayınevi.

CARPENTIER, N., & CAMMAERTS, B. (2006). Hegemony, democracy, agonism and journalism: An interview with Chantal Mouffe. *Journalism Studies*, 7(6), 964-975.

CASTELLS, M. (2012). *İsyen ve umut ağları*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları .

CLAUSEWITZ, v. C. (1975). *Savaş üzerine*. (Ş. Yalçın, Çev.), İstanbul: May Yayınları.

ÇAKIRCA, B. (2019). Savaşı siyaset ile okumak: Clausewitz paradigması ne söyler? *Muhafazakar Düşünce*, 15(56), 83-100.

DAHLBERG, L. (2007). The internet and discursive exclusion: From deliberative agonistic public sphere theory. E. Siapera, & L. Dahlberg içinde, *Radical Democracy and The Internet* (s. 128-147). Londra: Palgrave Macmillan.

DAHLBERG, L., & SIAPERA, E. (2007). Introduction: Tracing radical democracy and internet. L. Dahlberg, & E. Siapera içinde, *Radical democracy and the internet: Interrogating theory and practice* (s. 1-16). Londra: Palgrave Macmillan.

DE CERTEAU, M. (1988). *The practice of everyday life*. Kaliforniya: University of California Press.

DE CERTEAU, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi*. (A. L. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.

DEMİR, C. K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 57-88.

DEMİR, S. T. (2018). *PKK'nın iletişim stratejisi*. İstanbul: SETA Yayınları.

DENİZ, Ç. A., & KENTEL, F. (2016). De Certeau: Operasyonlar, strateji, taktik ve kent. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(15), 747-761.

DEWDNEY, A., & RIDE, P. (2006). *The new media handbook*. (J. Curran, Ed.) Londra & New York: Routledge.

DIJK, T. V. (2003). Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Söylem ve İdeoloji* (B. Çoban, Z. Özarslan, & N. Ateş, Çev., s. 13-112). İstanbul: Su Yayınları .

DOWNING, J. D. (2001). *Radical media: Rebellious communication and social*

movements. London: Sage Publications.

DOWNING, J. D. (2007). Grassroots media: Establishing priorities for the years ahead. *Global Media Journal*, 1(1)1-16.

DOWNING, J. H. (2003). Audiences and readers of alternative media: the absent lure of the virtually unknown. *Media Culture Society*, 625-645.

FABER, L. W., & HOCHHEIMER, J. L. (2016). Networking the counterculture: The 1970 Alternative Media Conference at Goddard College. *Journal of Radio & Audio Media*, 23(2), 200-212.

FOUCAULT, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GÖKBUNAR, A. R., & GÖKBUNAR, R. (2010). *Terör ekonomisi*. İstanbul: Bata yayıncılık.

GRACIA, D., & LOVNIK, G. (1997). *ABC of tactical media*. Ağustos 14, 2019 tarihinde http://subsol.c3.hu: http://subsol.c3.hu/subsol_2/contributors2/garcia-lovinktext.html adresinden alındı

GENÇTÜRK, T. (2012). *Terör ve uluslararası terörizme farklı yaklaşımlar*. Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.

GITLIN, T. (2008). Medya sosyolojisi: Egemen paradigma. S. Çelenk içinde, *İletişim çalışmalarında kırılmalar ve uzlaşmalar* (s. 19-66). Ankara: De Ki Yayınevi.

GRAMSCI, A. (1997). *Hapishane defterleri*. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge.

GRAMSCI, A. (2012). *Gramsci kitabı - seçme yazılar 1916-1935*. (D. Forgacs, Ed., & İ. Yıldız, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

GROSS, M. L., & MEISELS, T. (2017). *Soft war: The ethics of unarmed conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.

GUATTARI, F. (2009). *Soft subversions: Texts and interviews*. Los Angeles: Semiotext(e).

HUNTINGTON, S. (2015). *Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması*. (M. Turhan, & C. Y. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayın.

İŞİK, M. (2009). *Terör örgütlerinin bir propaganda aracı olarak interneti kullanması: Örnek olay PKK terör örgütü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.

İŞİK, M. (2013). *Şiddetin dili değişmez: DHKP-C ve İBDA-C terör örgütlerinin söylemlerinin benzerliği üzerine bir inceleme*. İstanbul: Zinde Yayınları.

JEPESSEN, S. (2016). Direct-action journalism: Resilience in grassroots autonomous media. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 5(3), 383-403.

KHASNABISH, A. (2010). *Zapatistas: Rebellion from the grassroots to the global*. New York: Zed Books.

KLUITENBERG, E. (2011). *Legacies of tactical media*. Amsterdam: Institute of Network Cultures.

LACLAU, E., & MOUFFE, C. (2004). *Hegemony and socialist strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.

LOMBARDO, D. (2010). De Certeau, the everyday and the place of humour. *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2(3), 75-95.

MARCUSE, H. (1972). *Counter revolution and revolt*. Boston: Beacon Press.

MARX, K., & ENGELS, F. (2013). *Alman ideolojisi*, (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

McLUHAN, M. (1962). *The gutenberg galaxy*. Toronto: University of Toronto Press.

McLUHAN, M. (1970). *Culture is our business*. Eugene: Wipf and Stock Publisher.

McLUHAN, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. Massachusetts: The MIT Press.

- McLUHAN, M., & FIORE, Q. (2001). *The medium is the massage: An inventory of effects*. Kaliforniya: Gingko Press.
- McNALLY, M., & SCHWARZMANTEL, J. (2009). *Gramsci and global politics*. Londra ve New York: Routledge.
- MOUFFE, C. (2018). *For a left populism*. Londra & New York: Verso.
- ÖZER, Y. (2018). Savaşın değişen karakteri: Teori ve uygulamada hibrit savaş. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 29 –56.
- PAUL, M. J. (2017). *Terrorism and the media: a handbook for journalists*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- PETERS, M. A. (2017). Ecopolitical philosophy, education and grassroot democracy: The "return" of Murray Bookchin (Or John Dewey). *Geopolitics, History, and International Relations*, 7–14.
- RAPOPORT, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism", *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy*, (Ed.) K. A. Cronin, & J. M. Ludes içinde, 46-73. Washington: Georgetown University Press, 2004.
- RICHARDSON, J. (2019). *The language of tactical media*. Erişim Tarihi: 30.08.2019 tarihinde tacticalmediafiles.net: http://www.tacticalmediafiles.net/n5m4_journal/journal5e2d.html?118+275+1410
- RUNCIMAN, D. (2016). *Politika*. (A. C. Altunkanat, Çev.) İstanbul: BKZ Yayıncılık.
- SAID, E. (1998). *Oryantalizm*. (N. Uzel, Çev.) İstanbul: İrfan Yayınevi.
- SANDOVAL M., & FUCHS, C. (2010). Towards a critical theory of alternative media. *Telematics and Informatics*, 141-150.
- SIAPERA, E. (2007). Multicultural radical democracy and online Islam. L. Dahlberg, & E. Siapera içinde, *Radical democracy and the internet* (s. 148-168). Londra: Palgrave Macmillan.
- SKAIDRE, Ž. (2019). Grassroots activism and sustainable development. *Encyclopedia of Sustainability in Higher Education*, 1-10.
- STALLMAN, R. M. (2015). *Free software, free society*. Boston: Free Software Foundation.
- STERLING, B. (1992). *The hacker srackdown: Law and disorder on the electronic frontier*. New York: Bantam Books.
- TACTICALMEDIAFILES.NET. (2017, Mart 07). *The concept of tactical media*. Erişim Tarihi: 14.08.2019, tacticalmediafiles.net: <http://www.tacticalmediafiles.net/articles/44999/The-Concept-of-Tactical-Media>
- TATAR, T. (2013). Yeni toplumsal hareketler ve küresel projeler. *Ortadoğu Analiz*, 3(57), 10-19.
- TAYLOR, V., & PITMAN, T. (2013). *Latin American identity in online cultural production*. New York: Routledge.
- TBMM İNSAN HAKLARI İNCELEME KOMİSYONU, T. İ. (2013). *Terör ve şiddet olayları kapsamında yaşam hakkı ihlallerinin incelenmesine yönelik alt komisyon raporu*. Ankara: TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.
- TZU, S. (2008). *Savaş sanatı*. (A. Demir, Çev.) İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- UNODC. (2012). *The use of internet for terrorist purposes*. Vienna: United Nations.
- VALLEE, J. (1982). *The network revolution: Confessions of a Computer Scientist*. Kaliforniya: And/Or Press.

Summary

McLuhan points out the device, De Certeau points out the message as divisive

practices. Foucault defines these practices as opposing strategies in power relations. The nomadic media practices of tactical, radical and alternative media that adapt to our daily life with internet technology, which manipulate democracy and instrumentalize the media, creates the paradox of terror and free media a problematic in the 21st century. These media practices claim of not having a strategy, that they are dispersed and unorganized movements. However, their practices points to the destructiveness of cognitive organization despite physical disorganization. By means of the cognitive organization, which is realized by using media tactically, reveals that the replicable models of radical democracy media practices are always ready to produce radical groups, which are ready to act physically.

When we remind that the media practices today called as alternative, tactical and radical media are militant or autonomous social movement media, which are composed of nomadic practices and grassroots organizing models expressing demands for radical democracy, it is possible to say that McLuhan's prediction about Third World War, which he forecasted as a guerrilla information war, has been realizing in first half of the 21th century.

Strategy is dependent on space. Just as the physical combativeness of troops fighting in a field depends on the terrain conditions, the power focuses colliding in the digital public space with different discourses depend on the cognitive combat conditions supported or weakened by the network environment. When messages are regular and the meaning is clear in information flow, conflicts will be prevented by creation of dialogue environment. However, if information loss happen by the manipulation of meaning and perception, the consequence will be an environment, where conflicts will be high in a hazy place.

When we look at the radical political strategies of ideological media practices it is seen that two main goals are determined. These goals focus on recreation of the "space" within the scope of political goals. One of these goals is to increase the speed of hybridization by creating a gray zone in the network environment, and the second is the sustainability of conflict in this "gray zone". By means of these recreations, ideologies also produce the conditions under which they can impose their will.

This process, which takes place in a cyclical fashion, takes place in an invisible chain of command. Strategic design of this combat takes place at the intellectual level. This level at the top of the pyramid has the task of increasing the speed of hybridization and conflict by creating strategies and policies to create a "gray area" in the media environment. These people are sort of intellectual generals. They try to hide that they have a strategic approach while generating theories on the use of media as space. This strategy set up by intellectual generals is a set of intertwined tactics.

The operations of the strategy are led by "media officers", who are below intellectual generals. They lead the operations in the field by implement the tactics. In the space, which is reproduced with the skillful use of tactics, both the space, the user and the message reproduce each other in a cyclical fashion.

The fact that the media intellectuals write the strategy towards the political goal, the media officers implement the operations that will reinvent the user accordingly, indicate that there is an "invisible" organization and strategy that takes place from the top down. This formation shows that with the continuous invention of individuals in the network environment as a media user, a new social structure will eventually be realized from the bottom up.

While media generals and officers present the political roadmap that will build a new reality in the space, the behaviour of users in the media is shaped in this context. Thus, while the media generals and officers, who take the tactical use of the space to produce media users as principle, they also produce mind bomb workers - the infantry. These mind bombs produce new supporters and ensure the development of the political structuring by reproducing itself in a continuum.

Dijital Oyunlarda Transmedya Hikâyeciliği: Assassin's Creed Serisi Örneği

Fatih SÖĞÜT*

Öz

Yeni medya ortamlarının gelişmesi ve Web 2.0'in ortaya çıkışı, kullanıcıların rollerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler tüketicileri sadece tüketen pasif kitlelerden üreten ve katılımcı bireyler haline getirdi. Yeni medya ortamlarının yakınsamaya ve katılımcılığa dayalı yönü kullanıcıları kültürel üretime ortak haline getirmiştir. 2000'li yıllarda dijital ortamlarda hikâye anlatma sanatı transmedya hikâyeciliği kavramı ile tanıştı. Transmedya hikâyeciliği bir hikâyenin farklı bölümlerini farklı platformlardan o platformlara özgü bir biçimde sunmak olarak açıklanabilir. Bu çalışma ile amaçlanan bütün dünyada önemli bir hayran kitlesine sahip Assassin's Creed serisinin transmedya hikâyeciliği özelliklerine sahip olup olmadığını incelemektedir. Bu araştırmada Metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Assassin's Creed serisi bir transmedya projesi olarak başlamamıştır. Ancak birkaç oyun ve bağlantılı medya metinleriyle transmedya anlatısı haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Transmedya Hikâyeciliği, Assassin's Creed Serisi, Dijital Oyun, Hikâye, Kültür Endüstrisi.

Transmedia Storytelling in Digital Games: Example of Assassin's Creed Series

Abstract

The development of new media environments and the advent of Web 2.0 have led to drastic changes in users' roles. These changes brought consumers from the passive masses who only consumed them into producing and participating individuals. The convergence and participatory aspect of new media environments has made users partners in cultural production. In the 2000s, the art of storytelling in digital media became acquainted with the concept of transmedia storytelling. Transmedia storytelling can be explained as presenting different parts of a story from different platforms in a form specific to those platforms. The aim of this study is to examine whether the Assassin's Creed series, which has a significant fan base all over the world, has transmedia storytelling features. Textual analysis method was applied. According to the research results, Assassin's Creed series has not started as a transmedia Project. But it has become a transmedia narrative with several plays and linked media texts.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 27.05.2020

Kabul/Accepted: 07.09.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.742234>

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Kırklareli, Türkiye,
E-posta: fatih.sogut@klu.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6529-9056>

Keywords: Transmedia Storytelling, Assassin's Creed Series, Digital Games, Story, Culture Industry.

Giriş

Günümüzde medya önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Kültür endüstrileri için mevcut iş modellerinin internetin yükselişi ile modası geçmiştir. Geleneksel medya araçlarının kullandığı üretim formülleri yerini izleyicilerin/kullanıcıların doğrudan anlatıyla etkileşime girdikleri ve izleyiciyi/kullanıcıyı üretimin bir parçası olmaya teşvik eden katılıma öncelleyen bir formüle bıraktı. İzleyiciler/kullanıcılar artık pasif tüketiciler değildir ve sonuç olarak günümüzde anlatı tasarım süreci izleyiciyi/kullanıcıyı sürecin meşru yönetmenleri, yazarları ve yapımcıları olarak anlatıya dâhil etmektedir. Kültür endüstrileri, içeriğin dijital demokratikleşmesinin getirdiği iş modellerinin değişimine uyum sağlamakta zorlanmamıştır.

Kültür endüstrilerinin yaratıcıları artık ekran teknolojilerini, multimedya ortamlarını, mobil teknolojileri ve sosyal ağları göz önünde bulundurmaktadır. Aynı şekilde, hikâye oluşturucular artık sadece sayfalar için değil, etkileşimli ekranlar, tabletler ve mobil cihazlar için hikâyeler oluşturmayı düşünmek zorundadır.

İçerik oluşturucular, belirli bir alanda bilinen bir medya formatı için üretmekten giderek daha akıllı ortamlarda birden fazla platform/ekran için üretmeye geçerken dijital katılım; içerik oluşturucular ve izleyiciler/kullanıcılar arasındaki rolleri ve ilişkileri bulanıklaştırdı. Kişisel medya araçlarını kullanan kitleler artık hikâye dünyasının ortak yapımcıları haline gelmişlerdir. Bu katılımcı kitle tasarımdan üretime kadar kültür endüstrisi yaratıcılarının dikkate alması gereken bir geri bildirim ağı oluşturmaktadır.

Kültür endüstrilerindeki üretim pratiklerinin bu yeni döneme uyum sağlamasında önemli bir strateji olarak transmedya hikâyeciliği ortaya çıkmıştır. Transmedya hikâye anlatıcılığı, medya yakınsamasıyla birlikte ortaya çıkan, tüketicinin isteklerine ve sanal toplulukların etkin katılımına önem veren kültürel bir fenomendir. Kültür endüstrisi yaratıcıları tüketicinin bir medyadan diğer medyaya geçebildiği bir hikâye evreni yaratır. Bu kurgusal dünyaların işlev kazanmasında tüketicilerin rolü de en az bu kurgusal dünyaları yaratanlar kadar fazladır.

Günümüzde kültür endüstrisinin önemli bir parçası haline gelen oyun endüstrisi de transmedya hikâyeciliğinin örneklerini vermektedir. Bu çalışmaya konu olan Assassin's Creed serisi de dünyada ilgiyle takip edilen oyun serilerinden biridir. Bu çalışmanın amacı Assassin's Creed serisinin transmedya hikâyeciliğine örnek oluşturup oluşturmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca bu serideki metinler arası ilişkiler de analiz edilecektir. Araştırmada metinler arası bağlantıları ortaya çıkarabilmek için metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini Theodor Adorno ve Max Horkheimer tarafından kuramsallaştırılan kültür endüstrisi yaklaşımı oluşturmaktadır.

Çalışmada öncelikle kültür endüstrisi ve dijital oyunlar arasındaki ilişki değerlendirilecek daha sonra da transmedya hikâyeciliği kavramı literatür çerçevesinde açıklanacaktır. Literatür taramasından sonra Assassin's Creed serisi üç ayrı döneme ayrılarak analiz edilmiştir. Transmedya hikâyeciliği ve dijital oyun ilişkisini ele alan sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle bu çalışmanın literatüre bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Kültür Endüstrisi ve Dijital Oyunlar

Sanayi devrimi ile iş hayatına ait pratiklerin değişmesi, çalışma hayatı dışında kalan zamanın nasıl değerlendirileceği sorusunu akla getirmiştir. Bu zamanın eğlence ile

doldurulması çalışma hayatına bağlı bir olgu olarak görülmüştür. "Mekanikleştirilmiş bir emek sürecini devamlı hale getirebilmek, çetin iş koşullarıyla fiziksel ve ruhsal anlamda mücadele edebilmek için eğlence, bu sürecin içinde yer alan kişiler tarafından talep edilir olmuştur" (Önürmen ve Topçu, 2018, s. 266). Kültür endüstrisinin bu noktada kitlelerin bu ihtiyacını gidermek için konumlandırılmış bir yapısı vardır. "Kültür endüstrisi boş zamanı olan kitleler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve böylelikle eğlence metalarının üretimi ve içeriğini temelden belirleyerek, aslında emek süreçlerinde harcadıkları zamana benzer, yeknesak bir ortamın doğmasını sağlamaktadır" (Adorno, 2014, s. 68).

Theodor Adorno ve Max Horkheimer tarafından kültür endüstrisi kavramının şekillendirildiği Aydınlanmanın Diyalektiği isimli eser popüler kültür ve dijital oyunlar arasındaki bağı anlamak açısından yol gösterici olacaktır. Adorno ve Horkheimer'a göre (2010, s.171) "Kültür endüstrisinin her tezahürü kaçınılmaz olarak insanları, bütünü onları dönüştürdüğü biçimde yeniden üretir. Üstelik yapımcılardan kadın derneklerine kültür endüstrisinin tüm faileri basitçe yeniden üretilen zihnin genişletilmemesi için tetikte beklerler."

Ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana dijital oyunlar, insanları eğlendirme işlevini yerine getirmesi nedeniyle popüler kültürün bir parçası olarak kabul edilebilir. Bütün bu işlevleri ile dijital oyunlar tasarım ve yeniden üretim olanakları ile kültür endüstrisinin bir parçası olmuşlardır. Oyun kavramı ile ilgili ilk kavramsal açıklamaları yapan düşünür Johan Huizinga'dır. Huizinga, oyunun din, siyaset ve iş gibi konulara da yansıyan çok boyutlu bir olgu olduğunu belirtir: "Oyun mevcudiyetiyle her yerde, 'gündelik' hayattan farklılaşan belirlenmiş bir eylem niteliğidir" (Huizinga, 1995, s.20).

Geleneksel medya araçlarına özgü pasif kullanıcı/dinleyici/izleyici kitlesi yerini gelişen yeni medya teknolojileri ile yerini etkileşime açık daha aktif bir kitleye bırakmıştır. Bu noktada dijital oyunlar serbest zaman etkinlikleri içerisinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır¹.

Eğlence olgusu kitleler için sadece daha çok çalışmak ve daha çok tüketmek için bir kısa bir aradır. Dijital oyunlardaki simülasyon ve etkileşimli yapı eğlence nosyonunu güçlendirir. Dijital oyun, oyuncuya genelin dünyasını sanal olarak yeniden yaşayabilme ve tikel olarak seçim yaparak 'birey' olma yanılması sunar. "Kültür endüstrisi çağında birey bir yanılısamadır" (Dellaloğlu, 2007, s.127), (Adorno ve Horkheimer, 2010, s.154). Dijital oyunlardaki etkileşimliliğin doğurduğu seçim yapma özgürlüğü bu yanılısamayı güçlendirir.

Dijital oyunlar tasarıma dayalı olmasıyla bir sanat olarak değerlendirilir. Kültür endüstrisinin bir ürün olarak oyunlar, hiç olmadığı kadar çok denetlenmiş ve benzeşime dayanan bir yaratım halini almışlardır. "Yeniden üretilen sanat yapıtı, gittikçe artan ölçüde, yeniden-üretilebilirliği hedefleyen bir sanat yapıtının yeniden üretimi olmaktadır" (Benjamin, 2002, s.58). Benzeşime ve büyük şirketlerin oyun piyasasındaki tekelleşmesine tepki olarak oyun yapımcıları bağımsız oyun projelerini geliştirmişlerdir. Sektör kontrolünün dışındaki bu bağımsız oyunlarda yine oyun sektörü tarafından "bağımsız oyun" etiketiyle sektörün içine dahil edilmiştir. "Bağımsız oyunlar yayımcılar tarafından sipariş edilen büyük yapımları bekleyen tüketicileri oyalayan ve sektöre dinamizm katan bir eleman görevini görmektedir" (Sayılğan, 2015, s.30). Günümüzde oyun piyasasında küresel ölçekte firmaların hakimiyeti söz konusudur². Bağımsız bir

¹ 2019 yılında bütün dünyada dijital oyun oynayan kişi sayısı 1.6 milyar civarındadır. Kaynak: <https://www.statista.com/outlook/203/100/video-games/worldwide#> Erişim Tarihi: 24.02.2020

² Dünyadaki dijital oyun sektörünün ekonomik büyüklüğü 2019 yılı itibarıyla 152 milyar dolardır. En çok gelir elde eden ilk üç firma ise sırasıyla: Sony Computer Entertainment, Microsoft ve Nintendo'dur. Kaynak: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RiARy.pdf> Erişim Tarihi: 24.02.2020

yapımcının oyununu çeşitli platformlarda satışa sunabilmesi için büyük firmaların koyduğu şartlara uyma zorunluluğu bulunmaktadır.

Transmedya Hikâyeciliği: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişimi

Bugün pek çok insan farklı medya platformlarının çevresinde dolaşmaktadır. Günümüz teknolojisi, medya platformları arasında içerik akışını mümkün kılmaktadır (Kalogeras, 2014, s. 14). Başka bir deyişle, insanlar bir hikâyeyi tamamıyla öğrenmek için bir medya ortamından diğerine kolaylıkla geçebilir. Örneğin, favori bir karakterin yeni maceralarını keşfetmek için, radyodaki röportajları dinleyerek veya bir blogdaki karakterle ilgili yorumları okuyarak hikâyenin derinliklerine inebilirsiniz. Aynı zamanda karakterin rol aldığı diziyi izleyerek, hakkındaki kitapları okuyarak tüm hikâyeyi öğrenebilirsiniz. Bir karakterin hikâyesi farklı medyalar vasıtasıyla genişlerken transmedya hikâye anlatısı bunu sistematik bir hale getirir (Scolari, Bertetti ve Freeman, 2014, s. 2).

Lev Manovich, dijital araçları kültürel bir makine olarak değerlendirir. Manovich, dijitalleşmenin kültürel hayat üzerindeki etkisine yoğunlaşır. "Günümüzde farklı medya biçimlerinin içeriği öncülleriyle aynıymış gibi görünse de bu benzerlik bizi yanıltmamalıdır. Yenilik içerikte değil, bu içeriği yaratmak, düzenlemek, izlemek, dağıtmak ve paylaşmak için kullanılan yazılım araçlarından kaynaklanır. Bu nedenle, yazılım temelli kültürel uygulamaların yalnızca "çıktı" sına bakmak yerine, yazılımın kendisini dikkate almamız gerekir" (Manovich, 2017, s.58). Manovich, bu noktada kültürel üretim ve dağıtımdaki araç kavramının önemini vurgular. Transmedya anlatılar dijital kültürel üretimin çok amaçlı ya da çok kanallı yapısını ortaya çıkarır.

Transmedya hikâye anlatımını diğer hikâye anlatım yöntemlerinden farklı kılan, her ortamın hikâyede benzersiz bir genişlemeye katkıda bulunmasıdır (Jenkins, 2011). Bundaki temel amaç, "değişen derecelerde izleyici katılımıyla" birden fazla platform arasında göç eden tüketicilere ulaşmaktır (Herbig, Herman ve Tyma, 2014, s. 20).

Yaşadığımız dijital çağda, transmedya hikâye anlatımı kendine yeni medya kültüründe önemli bir yer buldu. Transmedya hikâyeciliğinin tanımını incelemeden önce "transmedya" sözcüğünün anlamına bakılması gerekiyor. Böylece transmedya hikâye anlatımı hakkına çok daha ayrıntılı bir fikir edinebilir.

Transmedya kavramının kelime anlamına bakıldığında: terim iki bileşenden oluştuğu görülmektedir. Birincisi "trans" ve ikincisi "medya" dır. "Trans", "içinden", "karşısında" veya "ötesinde" anlamına gelmektedir. "Medya" ise bilgilerin kaynaklardan hedef kitlelere farklı şekilde aktığı kanallar olarak ifade edilebilir. Bu nedenle, "transmedya" birçok kanalın "genelinde" veya "ötesinde" anlamına gelir. Transmedya terimi eğlence, oyunlar, sanat, hikâye anlatımı ve markalaşma kavramlarından her biriyle ilişkilendirilebilir (Byun ve Kwon, 2016, s. 4).

Transmedya kavramı ile transmedya hikâyeciliğinin ya da anlatısının aynı şey olmayabileceğini belirtmek gerekir. Transmedya, terimi hangi disiplinin kullandığına bağlı olarak büyük ölçüde değişebilir. Aslında, aynı çekirdek terimin yani transmedyanın anlatı bilimi, oyun, medya ve hatta eğitim çalışmalarında tekrarlanmasına rağmen, bu alanların tümü farklı fenomenlere atıfta bulunmaktadır (Dena, 2010, s.17). Christy Dena'nın da belirttiği gibi transmedya kavramı farklı bilimler için farklı anlamlara gelebilir. Anlatı bilimi açısından transmedya kavramı hikâye anlatmanın bir yolu iken medya çalışmaları açısından yakınsamanın ortaya çıkardığı bir kültürel fenomen olarak değerlendirilebilir.

Transmedyayı ilk kez kavramsallaştıran kişi Amerikalı medya profesörü Henry Jenkins'dır. Jenkins ilk olarak bu terimi 2003 yılında "Transmedia Storytelling: Moving Characters from Books to Films to Video Games Can Make Them Stronger and More

Compelling" başlıklı makalesinde tanımlamıştır. Ona göre transmedya önceden tasarlanmış bir hikâyeyi anlatmak için kolektif bir şekilde çalışan ve oyun, kitap, çizgi roman, film gibi farklı medya platformlarında var olan bir kültürel fenomendir. Jenkins daha sonra bu tanımı daha da genişletir: "Bir transmedya öykü, çok sayıda medya platformunda açılır, her yeni metin bütüne kendine özgü ve değerli bir katkıda bulunur. Transmedya anlatının ideal formunda, her ortam yapabildiği en iyi şeyi yapar, yani bir öykü filmle izleyiciye sunulur, televizyon, roman ve çizgi romanlarla genişler, dünyası onun aracılığıyla keşfedilir veya bir eğlence parkında deneyimlenir" (2006, s. 97-98). Jenkins'in tanımı hikâye anlatma üzerine odaklanmıştır. Genel itibariyle transmedya bir hikâyeyi farklı kanallardan kitlelere sunarken kitleler bu yolla hikâyeyi farklı medyalar üzerinden deneyimlerler. Robert Pratten (2015, s.2) ise transmedyayı birden fazla platformda bir hikâye anlatmak, tercihen izleyici katılımına izin vermek, böylece birbirini takip eden her platform izleyicilerin zevkini arttırmak olarak tanımlamaktadır. Elaine M. Raybourn'a göre (2013, s.7) transmedya, "birden fazla medyada anlatı veya tutarlı bir mesaj (hikâye) hazırlamak olarak" tanımlanmıştır. Literatürde Henry Jenkins'in tanımladığı transmedya kavramına yakın bir şekilde tanımlamalarda mevcuttur: "dağıtılmış anlatılar" (Walker, 2004), "çapraz anlatılar" (Ruppel, 2005), "her yere yayılan medya" (Montola, Jaako ve Waern, 2009), "ağ bağlantılı anlatı ortamları" (Zapp, 2004), "dağınık hikâye anlatımı" (Davenport, 1998).

Transmedyayı ilk olarak kavramsallaştıran Henry Jenkins olsa da bu terimi ilk defa kullanan Marsha Kinder olmuştur. Kinder, 1991 yılında yayımladığı "Playing with Power in Movies, Television and Video Games: From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles" isimli kitabında çocuk medya pazarında filmler, televizyon, oyunlar ve oyuncaklar arasındaki ilişkiyi tanımlamak için "transmedya metinlerarasılık" terimini kullanmıştır. Kinder (1991, s. 123), tek bir kültürel nesnenin (bir metin, karakter ya da karakter grubu gibi) birden fazla medya formatı içinde yapılandırıldığını belirtir; ancak bunun arkasındaki motivasyon Hollywood'un ekonomik sistemleriyle bağlantılıdır. Transmedya metinlerarasılığın temel amacı çocuklara tüketici olmanın öğretildiği süreçle yakından ilişkilidir. Bu süreç de ürünlerin ticari başarısını sağlamaya çalışır. Mary Celeste Kearney (2004, s.280-281), Hollywood'da geçmişte yaşanan endüstriyel kargaşanın transmedyayı ortaya çıkaran bir durum olduğunu vurgular. Ona göre 1940'ların başlarında film stüdyoları için çalışan senaristlerin zor çalışma koşulları ve düşük ücretler ışığında diğer sektörlere, özellikle de seri üretim mantığına dayanan çizgi roman ve televizyon seriyalleri gibi para getiren sektörlere kayması transmedya olgusunun doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Kearney, transmedyanın kökenlerini 1940'ların Amerika'sına kadar götürürken Carolyn Handler Miller, transmedya ile ilgili ilk örneklerin aslında binlerce yıl önce eski Mısır'daki hiyerogliflerde görülebileceğini belirtir. Mısırlıların anıtsal tapınak kompleksleri ve mezarlarının genellikle tek bir birleşik bir hikâye anlatmak için mimari, resim, heykel, sembol ve hiyeroglif kullanmıştır (Miller, 2008, s. 162). Eski Mısır çerçevesinde bakıldığında transmedya hikâyesi bir tanrı, büyük bir firavun ya da muzaffer bir savaş hakkında olabilir. Her mecra, tıpkı çeşitli unsurların modern transmedya hikâye anlatımında rol oynayacağı gibi, hikâyeye de bir parça katkıda bulunur.

Japonya'nın 1980'lerin sonlarında, çok sayıda medya kuruluşuna içerik dağıtan, tüketiciler arasında katılım ve sosyal etkileşim bekleyen medya karışımı kültürünün, transmedya hikâye anlatımı ile benzer bir yapıya ve amaca sahip olduğu iddia edilmektedir (Jenkins, 2006, s. 110; Steinberg, 2012, s. vii). Japonya'daki bu medya hikayesinin dünyaca bilinen bir örneği Pokemon'dur (1998). Pokemon, hikâyesi ile seyirciyi çekmek için televizyon, cep telefonları, oyunlar, koleksiyonlar ve daha birçok medya ortamında kullanılmıştır.

Pokemon, dan sonra transmedya örneği olarak anılabilecek bir film projesi olan *The Blair Witch Project* (1999) gelmiştir. Filmin yaratıcı ekibi bir yıl boyunca hazırlık yaparak filmin konusu ile ilgili sahte bir televizyon belgeseli üretmişler aynı zamanda çizgi romanları paylaştıkları bir web sitesi kullanarak hikâyenin arka planını oluşturmuşlardır. Hikâye o kadar ayrıntılı bir gerçeklik yanılması sağlamıştır ki, film yayımlandığında izleyici hala hikâyenin gerçek olup olmadığından emin olamamıştır. Yaratıcı ekibin temel amacı, gerçek bir hikâyenin yanılması yaratmak ve izleyicinin arkasındaki gizemi keşfetmesini sağlamaktır.

2000'li yılların başında transmedya hikâye anlatımı kavramını "yeni bir sentez oluşturmak için bilgileri birden fazla kaynaktan bir araya getirme" olarak nitelendiren Henry Jenkins oldu (Jenkins, Purushotma, Weigel, Clinton ve Robison, 2009a, s. 88). Eskiden pasif tüketiciler bugünün avcıları ve bilgi toplayıcıları oldular. Bu artık mümkün oldu, çünkü yakınsama kültürü, hikâye anlatıcılarının birden fazla temsil biçimi kullanarak bir hikâyenin parçalarını birden çok medya platformu arasında dağıtarak sürükleyici hikâye dünyaları yaratmaları için kolektif bir medya ortamı sundu.

Yakınsamayı kısaca teknoloji alanında kullanılan farklı özelliklere sahip ürünlerin gelişen entegrasyon yetenekleri ve konsolidasyon ihtiyaçları nedeniyle tek cihaz veya platform üzerinden yapılabilmesi olarak tanımlayabiliriz. Teknolojik ve kültürel medyanın yakınsamasının, transmedya eğlencelerine yol açtığına inanılmaktadır (Thon, 2016, s.17). Medya yakınsaması, transmedya hikâye anlatısının rotasını yürütmesi için verimli bir ortam sunmaktadır. Jenkins (2001, s. 93), "yakınsamanın bir sonuç değil devam eden bir süreç" olduğunu belirtir. Genel olarak medya yakınsaması sayesinde, transmedya "her türlü kültürel veya iletişimsel faaliyet için ideal bir araç haline gelmiştir" ve modaya uygun bir statü kazanmıştır (Scolari, 2014).

Transmedya hikâye anlatımı yakınsamanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünse de aslında büyük bir sorunu çözmek için tasarlanmış bir yöntemdir. Gencarelli'ye göre (2014, s. 77), "mobil, kontrol edilemeyen ve izlenemeyen medya tüketicisi çok sayıda medya platformuna dağıldığı için eğlence endüstrisinin kontrolü geri kazanması ve yeni medya ortamına uyum sağlamanın bir yolunu bulması gerekiyordu." Bu noktada kültür endüstrisi çözümü içeriğin sistematik olarak farklı kanallardan dağıtımını sağlayarak buldu. Hikâye odaklı bir transmedya deneyimi sayesinde kültür endüstrisi, çeşitli medya platformları aracılığıyla tüketiciye ulaşabilir ve hatta tüketicinin hikâye dünyasını deneyimleyebilmesini sağlar. Transmedya, kültür endüstrisi ürünü hikâyeleri genişletme yeteneği dışında yeni pazarlar ve izleyiciler oluşturma yeteneğini de kültür endüstrisine sunmaktadır. Transmedya hikâyelerinin her bir parçası paraya çevrilebilirken, endüstri bu yolla tek bir hikâyeden yüksek bir maddi kazanç elde edebilmektedir.

Transmedya metinleri eksik nokta bırakarak tasarlanmaktadır. Başka bir deyişle, transmedya metinleri, daha sonra açıklanacak eksik noktalarla oluşturulur (Gürel ve Tıgılı, 2014, s. 40). Söz konusu anlatım eksiklikleri, diğer öyküleri tamamlayacak ipuçlarıdır bu nedenle boşlukları açıklayacak yeni hikâyeler oluşturulması teşvik edilir. Bu anlamda, hayranların üretimlerini, eksik noktaları açıklama ve bir merakı giderme ihtiyacından kaynaklanan kontrolsüz uzantılar olarak düşünmek mümkündür.

Transmedya hikâyeciliğinin önemli özelliklerinden biri de metinlerarası bir nitelik taşımasıdır. Sanat yapıtları arasındaki sınırsız gönderme ve alıntılar durumu olarak ifade edilen "metinlerarasılık", "iki ya da daha çok metnin arasındaki ortak birliktelik ilişkisi yani temel olarak bir metnin diğer bir metindeki varlığı" (Aktulum, 2000, s.83) olarak tanımlanır. "Metinlerarasılık" metnin kendisine ve nasıl oluştuğuna değil metnin diğer metinler ile olan ilişkisine değinmektedir. İlk olarak Mihail Bakhtin tarafından tanımlanan bu kavram, Kristeva'nın çalışmalarıyla daha bilinir hale gelmiştir. Julia Kristeva (1986,

s.27) metinlerarasılık için; "her metin bir alıntılar mozaïği gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin erimesi ve dönüşümüdür" demektedir.

Postmodern okumaların temel yöntemlerinden biri olan metinlerarasılık, bazı metinlerin diğeri metinlere gönderme yapmak suretiyle anlatma yaratma metodu olarak da açıklanabilir. Her metnin bir şekilde kendi dışındaki diğeri metinlerin 'yeniden yazımı' olduğunu ve diğeri metinlerin varlığının edebi metnin varlığını mümkün kıldığını savunan metinlerarasılık yalnızca edebiyat ile sınırlı değil, aslında hayatımızın her anında izlerine rastlanan bir olgudur.

"Umberto Eco metinlerarasılığı, önceki metinlerin yeni metinler üzerindeki yansımaları olarak tanımlarken, Rifattere okurun bir metnin diğeri metinlerle olan ilişkilerini ortaya çıkararak anlamlandırılmasını metinlerarasılık olarak görür" (Kalıpçı, 2016, s.70). Her metin kendisinden önce yazılmış bir başka metinden beslenip geliştiği için, metinlerarasılık bir anlamda zorunluluktur denilebilir. "Hiçbir sözcük ne yenidir ne de yansız ama sözcük yaşamını sürdürmüş olduğu bağlarla, daha önceki söylenmişliğiyle doludur. Bu kuram metinlerarasılığın temelidir" (Öğeyik, 2008, s. 22).

Transmedya hikâyeciliği Türkiye'de pek çok farklı alanda yapılan akademik çalışmalarda ele alınmıştır. Dönmez ve Güler (2016), yılında yaptıkları çalışmada transmedya hikâyeciliğini "doritos akademisi" örneği üzerinden açıklamışlardır. Sarı (2017), transmedya hikâyeciliğini "kötü çocuk" watsapp hikâyesi üzerinden incelemiştir. Çetinkaya (2017), transmedya hikâyeciliğini marka sadakati bağlamında değerlendirmiştir. Karcı (2018), doktora tezi çalışmasında transmedya hikâyeciliğinin markalaşmayla olan bağına "Coca Cola" örneği üzerinden açıklamıştır. Gürsoy (2018), ise doktora tezi çalışmasında transmedya gazeteciliğini araştırmıştır. Yiğitbaşı (2018), transmedya hikâyeciliğinde Watsapp ve okur tercihlerine yönelik bir araştırma yapmıştır. Tuncer (2018), transmedya hikâyeciliğinin turizm pazarlamasındaki kullanımını değerlendirmiştir. Karcı (2018), "Rafadan Tayfa" örneği üzerinden transmedya hikâyeciliğini analiz etmiştir. Moda sektöründe transmedya hikâyeciliğini Bayraktar (2018) "Barbie Bebek" örneği üzerinden açıklamıştır. 2019 yılında Özdemir araştırma makalesinde transmedya hikâyeciliği ve örgütsel davranış arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. 2019 yılında İspir ve Kucur, transmedya hikâyeciliği ile transmedya anlatılarının ilişkilerini değerlendirirken yine aynı yıl içinde Bazarcı, makalesinde transmedya hikâyeciliğinin küresel anlamdaki örneklerini incelemiştir.

Dijital oyunlarla transmedya hikâyeciliği ilişkisini ele alan araştırmalara bakacak olursak: Thon (2009), World Of Warcraft örneği üzerinden transmedya hikâyeciliği ve dijital oyunlar ilişkisini araştırmıştır. 2012 Yılında Sokolova, S.T.A.L.K.E.R. ve Metro 2033 video oyunlarını transmedya hikâyeciliği açısından ele almıştır. 2016 yılında Nedelcheva, Pokemon GO oyunu ile yaratılan transmedya hikâyeciliğini incelemiştir. Martens, 2016 yılında Assassin's Creed IV: Black Flag oyununda transmedya hikâyeciliğini değerlendirmiştir. Johnston ve Phillips (2016), İngiltere'deki televizyon ve oyun sektöründeki transmedya hikâyeciliğini araştırmışlardır. Ecenbarger (2016), The Walking Dead örneği üzerinden dijital oyunlar ve transmedya hikâyeciliğini değerlendirilmiştir. Türkiye de son yıllarda bu konuda yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Çakmak, 2018; Özgör, 2018; Gümüş, 2019).

Araştırma Yöntemi

Çalışma nitel bir çalışmadır. Araştırma yöntemi olarak metin analizi kullanılmıştır. Metin analizi veya metinsel analiz, herhangi bir metnin yorumlanmasına dayanır. Metin, İngilizce "text" kavramından geliyor olması bakımından iki farklı anlamı da karşılamaktadır. Post-yapısalcılar metni, okunabilir metin olması dışında sembolik anlam ifade eden ve kültürel yorumu da içeren belge ya da doküman olarak görmektedirler

(McKee, 2003, s. 4). Stern'e göre (1996, s. 61) ise metin analizi, metinleri anlamlandırabilmek için kullanılan postmodern bir yöntemdir. Daha önce de değinildiği gibi transmedya metinleri yapısal olarak metinlerarasılık niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda metinler arası ilişkiyi analiz ederek transmedya yapısını ortaya çıkarmak için bu yöntem tercih edilmiştir.

Bu çalışmada Beylard-Ozeroff, Kralova ve Moser-Mercer (1995) tarafından geliştirilen ve roman ve hikâye gibi edebi metinleri analiz etmek için kullanılan metin analizi modeli uygulanmıştır. Beylard-Ozeroff, Kralova ve Moser-Mercer Ozeroff'a göre metin analizinin amacı (1995, s.232), metinde anlamın oluşum katmanlarını açıklamaktır. Bu amaca ulaşmak için şu analiz planını uygular:

a) Anlatının Genel Yapısı: Metindeki hikâyenin kuruluşu, olay örgüsü, neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konulması, ikili karşıtlıklar ve çatışma unsurlarının belirtilmesi.

b) Metnin Bölümlenmesi: Metni oluşturan parça bütün ilişkisi bağlamında metnin sınırlandırılması, bölümlere ayrılması.

c) Figürler Düzlemi ve Yüzeysel Yapı: Metindeki hikâyeyi sürükleyen karakter ya da karakterler. Hikâyedeki kahraman ya da kahramanların anlatıdaki rolü ve işlevi

d) Metinlerarası Düzlem: Metnin diğer metinlerle olan ilişkisi, alıntı ya da göndermeler, hikâyenin başka metinlerdeki sürekliliği

Ayrıca bu çalışmada Henry Jenkins tarafından tanımlanan transmedya anlatıların sahip olduğu sekiz nitelik (yayılabilirlik, süreklilik, çokluk/çeşitlilik, dalabilirlik/çıkarılabilirlik, dünya inşası, diziselik, öznellik, performans) bağlamında da bir analiz yapılmıştır.

Assassin's Creed serisi 2007 yılından 2019 yılına kadar toplam on yedi dijital oyun, bir uzun metraj film, üç kısa film, on bir çizgi roman ve dokuz roman olmak üzere toplamda kırk bir metne sahiptir. Farklı platformlarda üretilen kırk bir metni incelemek bu çalışmanın kapsamını açacağı için analiz edilecek metinlerin seçiminde bir kısıtlamaya gidilmiştir. Bu çalışma serinin 2007-2012 yılları arası çıkan dijital oyunları, çizgi romanları, kısa filmleri ve romanları kapsamaktadır. Assassin's Creed serisinin beş yıllık dönemi üç ayrı döneme ayrılarak analiz edilmiştir.

Assassin's Creed Serisi: 2007-2009 Yılları Arasındaki Dönem

Anlatının Genel Yapısı: 2007 yılında çıkan ilk Assassin's Creed oyunun hikâyesi 1191 yılında Kutsal Topraklarda Üçüncü Haçlı Seferi zamanında geçmektedir. Oyundaki ana çatışma unsuru Hasan Sabbah liderliğindeki suikastçılar örgütü ile Tapınak Şövalyeleri arasındaki mücadeledir. Oyuncu bu oyunda 21. yüzyılda yaşayan, bağlandığı Animus adlı makine sayesinde genetik kodlarını taşıdığı geçmişindeki atalarının yaşadıklarını izleyebilen Desmond Miles'ı yönetmektedir. Oyuncunun Animus sayesinde anılarını izlediği kişi suikastçılara mensup olan Altair Ibn-La'Ahad'dır.

Animus makinesinde Desmond Miles, atası Altair Ibn-La'Ahad'ın anılarını izleyerek Suikastçılar ile Tapınak Şövalyeleri arasında yaşanan ve Cennetin Elması adlı bir objeyi elde etmek için giriştikleri mücadeleyi öğrenir. 21. Yüzyılda bir barmen olarak çalışan Desmond Miles, görünüşte bilimsel araştırmalar yapan ancak Tapınak Şövalyeleri'nin Cennetin Elması adlı objeyi elde etmek için kurdukları bir şirket olan Abstergo tarafından kaçırılmıştır. Miles, Abstergo merkezinde zorla Animus makinesine bağlanır. Tapınakçıların amacı Desmond Miles üzerinden bir suikastçi olan atası Altair Ibn-La'Ahad hakkında bilgi toplamaktır. Altair, bir Tapınak Şövalyesi olan ve Cennetin Elması adlı objeyi elde etmek için mücadele eden Robert de Sablé'i durdurmak istemektedir. Ancak Altair bu mücadele esnasında suikastçılara özgü kardeşlik yeminini bozar. Suikastçi kardeşliğinin o dönem ki lideri Al Muallim, Altair'in rütbesini çirak

suikastçılağa düşürür. Altair'in eski rütbesine ulaşabilmesi için dokuz kişiye suikast düzenlemesi gerekmektedir.

Altair, Al Muallim tarafından kendisine verilen suikast görevlerini yerine getirirken öldürdüğü kişilerin tıpkı Robert de Sablé gibi Cennetin Elması adlı objeyi elde etmek için mücadele eden Tapınak Şövalyeleri olduğunu öğrenir. Robert ve Altair, Kral Aslan Yürekli Richard'ın önünde karşı karşıya gelirler. Altair, Robert ve arkadaşlarını öldürür. Robert, son nefesini verirken Altair'e başka bir Tapınak Şövalyesi daha olduğunu söyler. Suikast kardeşliğine Al Muallim'in yanına dönen Altair'in kafası karışmıştır. Al Muallim'in Masyaf şehrinde yaşayan halkı Cennetin Elması'nı kullanarak hipnotize ettiğini gören Altair, Al Muallim ile karşılaşır ve onu öldürür. Altair, Al Muallim'in kullandığı objeye yaklaştığında dünyadaki diğer Cennetin Elmalarının yerini gösteren bir projeksiyon ortaya çıkar.

Bu sırada, Animus'tan uyandırılan Desmond, Abstergo şirketinin günümüzün Tapınak Şövalyelerine ait olduğunu anlar. Abstergo'nun şimdiki hedefi Altair'in projeksiyonda gördüğü Cennetin Elmalarının diğer parçalarını bulmaktır. Abstergo, Cennetin Elmalarının hepsini ele geçirip dünyadaki bütün insanların zihinlerini kontrol altına alabilmeyi hedeflemektedir. Desmond, Abstergo şirketinde çalışan ve gizli bir suikastçı olan Lucy Stillman tarafından kurtarılır. Desmond atası sayesinde hem dövüş yeteneği hem de kartal görüşü olarak adlandırılan yeteneği kazanmıştır. Desmond, kartal görüşü sayesinde kendinden önce Animus'a bağlanan denek 16'nın kan ile duvarlara yazdığı dünyanın sonunun 12 Aralık 2012 de geleceğine yönelik kehanetleri okumayı başarır.

İlk Assassin's Creed oyunun yaratıcı yönetmeni Patrice Désilets'in elinde altı oyunluk bir devam öyküsü olmasına rağmen yapımçı şirket Ubisoft, devam oyunu yapmak için acele etmemiştir (Raymond, 2007). Désilets'in altı oyunluk öyküsünde Altı oyun boyunca Desmond, atalarının sahip olduğu özel yetenekleri kazanacak ve sonunda Animus'un içinde seyahat etmesine gerek kalmayacak olan nihai suikastçı olacaktı (North, 2015). 2008 yılında Ubisoft, Assassin's Creed: Altair's Chronicles adlı yeni bir oyunu piyasaya sürdü. Bu oyun, beklenen ikinci Assassin's Creed oyunu değil, farklı bir oyun platformu olan Nintendo DS'de yayınlanan bir önceki oyun ile ilgili bir hikâyedir. Bu oyunun hikâyesinde Desmond veya Animus yoktur. Oyun Altair hakkındaydı ve ana oyundan bir yıl önce 1190'da geçmekteydi. Bu oyunda Altair, ustası Al Muallim tarafından Cennetin Elmasını Tapınak Şövalyelerinden alması için görevlendirilir. Altair's Chronicles'ı, başka bir mobil oyun platformu olan PlayStation Vita için çıkan Assassin's Creed: Bloodlines (2009) izledi. Bloodlines yine Desmond'u içermiyordu, ancak Assassin's Creed ana oyunundan sonra Altair'in maceralarını konu edinmekteydi. Bloodlines'ta Altair, niyetleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için Kıbrıs Tapınakçılarını takip eder. Altair, Maria Thorpe adında bir Tapınakçıyı ölümden kurtarır. Oyunun sonunda birlikte doğuya, Hindistan'a doğru giderler. Bu oyunda Cennetin Elmasının yeni bir parçası yoktur. Yalnızca Altair, Cennetin Elmasını kullanmaya başlar. Hindistan'a gitmesinin nedeni de Cennetin Elması hakkında daha fazla bilgi toplamaktır.

Yukarıda belirtilen oyunların yanı sıra, 2007 yılında iPod ve iPhone için piyasaya sürülen Assassin's Creed oyununun mobil versiyonu bulunmaktadır. Gameloft ve Ubisoft firmalarının iş birliği ile yapılan oyunda Desmond ve Animus bulunmazken sadece Altair karakteri bulunmaktadır.

Hikâye Anlatısının Bölümlenmesi: Assassin's Creed (Video Oyunu -2007), Assassin's Creed: Altair's Chronicles (Mobil Oyun-2008), Assassin's Creed: Bloodlines (Mobil Oyun-2009)

Figürler Düzlemi ve Yüzeysel Yapı: İlk dijital oyun ve ardından mobil oyun konsolları için çıkan oyunlar ağırlıklı olarak ana karakter odaklıdır. Serinin ilk dönem karakter odağı Altair Ibn-La'Ahad'dır.

Metinlerarası Düzlem: Yukarıda belirtilen oyunların yanı sıra, 2007 yılında iPod ve iPhone için piyasaya sürülen Assassin's Creed oyununun mobil versiyonu bulunmaktadır. Gameloft ve Ubisoft firmalarının iş birliği ile yapılan oyunda Desmond ve Animus bulunmazken sadece Altair karakteri bulunmaktadır. Jenkins'in terminolojisine göre Altair'e odaklanan bu hikâye anlatımı transmedyadan ziyade radikal metinlerarasılığa uymaktadır. Anlatıyla ilgili olarak farklı oyun platformlarında çıkan oyunların ana hikâyeye katkı sağladığını söyleyebiliriz. Ancak esas olarak hikâye sadece dijital oyun ortamında ilerlediği için bunun "radikal metinlerarasılık" olduğunu belirtmek gerekir. Jenkins (2011, para. 15), radikal metinlerarası ilişkiyi "metinler arasında veya aynı ortamdaki metinsel yapılar arasında bir hareket" olarak tanımlar.

Assassin's Creed Serisi: 2009-2011 Yılları Arasındaki Dönem

Assassin's Creed serisinin 2009-2011 yılları arasındaki dönemini etkileyen önemli bir nokta yapımcı şirket Ubisoft'un uyguladığı büyüme stratejileridir. 2008 yılında Ubisoft, görsel efekt stüdyosu Hybride Technologies'i satın aldı. Ubisoft CEO'su Yves Guillemot, "Sektörümüzün geleceği, izleyicileri büyüleyen markalar yaratma ve bu markaları diğer eğlence biçimlerine genişletme yeteneğimize bağlı" diyerek satın almayı açıkladı (Ubisoft News USA, 2008). Ubisoft Montreal CEO'su Yannis Mallat'ın bu satın alma hakkında yaptığı "Ubisoft ve Hybride aynı yakınsama vizyonunu paylaşıyor" açıklaması Assassin's Creed'in filminin yapılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak Ubisoft'un 2009 E3³ Basın Konferansı'nda Guillemot, Hybride Technologies'in satın alınmasının sadece film yapımı ile ilgili olmadığını açıkladı. Ubisoft daha fazlasını istemektedir. Guillemot (2009) hedeflerini "stratejimiz, birbirlerinin deneyimini zenginleştirmek için (tamamen birbirine bağlı) dünyalar inşa ederek yaratıcı yetenekler arasında köprüler kurmaktır" diyerek açıklamaktaydı. Yine basın konferansında Guillemot'a göre Ubisoft, filmler, oyunlar, müzik ve kitapların tek bir evren deneyiminin inşası etrafında etkileşime girdiği döneme girmek üzereydi. Konferansın sonunda Ubisoft, yaklaşan Assassin's Creed II oyununun dijital olarak yaratılan dünyasını gerçek hayattaki aktörlerle birleştiren Assassin's Creed II E3 lansman fragmanını⁴ gösterdiğinde bu yaklaşımın bir ön gösterimini gerçekleştirmiş oldu.

Hybride Technologies'in satın alınması Ubisoft'un farklı medya metinleri arasında imgeleri, tasarımları, araçları ve görüntüleri paylaşabileceği anlamına geliyordu. Bununla birlikte, bir sonraki Assassin's Creed oyununda Desmond'un atası Ezio Auditore da Firenze bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak hikâyenin gidişatı yine karakter odaklı olmuştur.

Anlatının Genel Yapısı: Hybride Technologies'in yardımıyla Ezio'nun hikâyesi Assassin's Creed Lineage⁵ (2009) adlı kısa bir filmle başlıyor. Assassin's Creed II senarist Corey May'in (Mayıs, 2009) açıkladığı gibi, Ezio ve ailesini tanıtmak için farklı bir ortam kullanmak bilinçli bir seçimdi:

Hikâyemiz intikam kavramına çok fazla odaklandığı için Ezio, ailesine bağlı büyümek zorundaydı. Bu bağlılığı vurgulamak için kısa bir film yapmak bize çok cazip geldi. Kısa filmdeki olayları ana oyundaki olayların öncesine yerleştirerek ana hikâyedeki birçok olayın nedenlerini de açıklamış olduk.

Lineage, yeni ana oyun Assassin's Creed II'den (2009) kısa bir süre önce yayınlandı. Assassin's Creed II, ilk ana oyun ile aynı genel yapıya sahiptir. Bu oyunda Desmond'un atası Ezio'nun anılarını keşfedebilmesi için kendi Animuslarına sahip olan

³ 1995 yılından bu yana her yıl düzenlenen dijital oyun fuarı.

⁴ İlgili video <https://www.youtube.com/watch?v=xkCPNECud8> adresinden seyredilebilir.

⁵ İlgili kısa film <https://www.youtube.com/watch?v=vcE8xIkK6t4> adresinden seyredilebilir.

bir grup günümüz Suikastçısının yardımıyla Abstergo binalarından kaçan Desmond'u takip ediyoruz. Altair'in aksine, adı Latince'den türetilen Ezio, daha gelişmiş bir karakterdir. Oyun ve kısa film Ezio'nun yaklaşık on yedi yaşından kırk yaşına kadarki hayatını kapsamaktadır. Corey May'ın dediği gibi, Ezio'nun hikâyesi intikam hakkında, Ezio bir suikastçı olarak başlamıyor, ancak babası ve erkek kardeşleri öldürdüğü için bu role zorlanıyor.

Lineage dışında Assassin's Creed II ana hikâyesi Assassin's Creed Renaissance (2009) adlı Oliver Bowden tarafından yazılan bir roman ve diğeri Assassin's Creed 1: Desmond (2009) adıyla bir çizgi roman olmak üzere iki tür medya metni ile daha ilişkilidir. Renaissance, Assassin's Creed II'de anlatılan hikâyenin roman biçiminde bir uyarlamasıdır. Assassin's Creed 1: Desmond çizgi romanında anlatılan hikâye ağırlıklı olarak İlk Assassin's Creed oyununun günümüz zamanında geçiyor, ancak Desmond'un ilk oyundaki hikâyesinin farklı bir versiyonu anlatılmaktadır. Bu çizgi romanda Desmond'un yeni atası, özel bir objeyi (Cennet Elması) arayan Romalı Acquilus'dur. Acquilus'un hikâyesi 259 yılında geçmektedir. Çizgi roman Titan Books tarafından yayınlanırken telif haklarına Ubisoft Entertainment sahiptir.

Assassin's Creed II hikâyesine bağlantılı olan Nintendo DS hem de iPhone için piyasaya sürülen bir mobil oyun olan Assassin's Creed Discovery vardır. Oyunun hikâyesi 1491 yılında geçmektedir. Oyun Ezio'nun hayatının kısa bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu oyundaki hikâye ne ana oyunu ne de romanı direk olarak etkilememektedir.

Lineage sadece yeni film ortamını değil, aynı zamanda ana oyun Assassin's Creed II ile doğrudan bağlantılı bir anlatıyı da tanıttığı için, Assassin's Creed serisinin 2009 yılında transmedya hikâye anlatımı dünyasına ilk adımı attığı söylenebilir. Bu aynı zamanda, hem Cennet Elmasını arayan Acquilus'a hem de Desmond'a anlatısında yer veren Assassin's Creed 1: Desmond adlı çizgi roman için de geçerlidir. Renaissance romanı, Ezio'nun hikâyesinin bir uyarlaması olduğundan ve ana oyunun anlatısına yeni bir şey eklediğinden, çapraz medya⁶ hikâye anlatımının bir unsuru olarak görülmelidir. Son olarak Discovery, farklı bir platformda da olsa dijital bir oyun olduğu için radikal metinlerarasılık örneğidir.

2010 Yılında Ubisoft, Assassin's Creed serisini mobil oyunlarla devam ettirmek yerine başka bir ana oyun olarak görülebilecek dijital oyunu piyasaya sürmüştür. Assassin's Creed Brotherhood adındaki bu oyunda da Desmond ve Ezio'nun hikâyesi devam ettirilmiştir. Oyunda Desmond ve modern suikastçılar bir zamanlar Ezio'nun ikamet ettiği İtalyan Monteriggioni şehrine kaçarlar. Ezio'nun hikâyesi ise 1499'dan 1507'ye kadar olan dönemdeki maceralarını anlatıyor ve ağırlıklı olarak Roma'da geçiyor. Oyun, Ezio'nun Tapınakçı Cesare Borgia tarafından saldırıya uğramasından kısa bir süre sonra Monteriggioni villasına dönüşü ile başlar. Cesare Borgia, Ezio'nun amcasını öldürür ve Cennetin Elmasını ele geçirir. Ezio oyunun sonunda Borgia'yi öldürüp Roma'daki Aracoeli'deki Basilica di Santa Maria'nın altında bir kasada saklanan Cennetin Elmasının ele geçirir. Bu sırada da hikâyenin günümüz versiyonunda Desmond ve suikastçılar Cennetin Elmasını ele geçirirler. Desmond, suikastçılardan biri olan Lucy Stillman'ı öldürür ve bu eyleminden sonra Animus'un içinde bir çeşit komaya girer.

---

⁶ Burada çapraz medya kavramına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Transmedya hikâyeciliği ile sıklıkla karıştırılabilen bir kavramdır. Hannele, Kangas ve Vainikainen'e göre (2004, s. 19) çapraz medyanın birden çok anlamı vardır: "bir kez yarat her yerde yayınla", "çeşitli medya ortamlarında içerikten yararlanma yeteneği" gibi. Kültür endüstrisi bağlamında çapraz medyanın kullanımı ise tek bir öykünün farklı medya ortamlarına değiştirilmeden ya da farklılaştırılmadan aktarımı olarak açıklanabilir.

Bu oyundan önce iki medya metni daha bulunmaktadır. İlk olarak, Acquilus'un Cennetin Elması'nı aramaya devam ettiği ikinci bir çizgi roman Assassin'in Creed 2: Acquilus 'dur. Bu çizgi romanda anlatılan hikâye Assassin'in Creed II ile Assassin'in Creed Brotherhood arasındaki boşluğu doldurmaktadır. İkincisi ise kısa bir animasyon filmi Ascendance⁷'dir. Bu filmin hikâyesi Ezio ile ilgilidir. Hikâye Roma'da 1500'de başlar, ancak daha sonra 1497 ve 1499 yıllarına geri dönüşler ile ilerler. Geri dönüşlerde, Cesare Borgia'nın hayatının bir bölümü gösterilir. Brotherhood'dan sonra yeni Brotherhood adıyla piyasaya çıkan bir roman bulunuyor. Bu roman yine Ezio'nun hayatından bir bölümü konu almaktadır. Assassin'in Creed 2: Acquilus ve Ascendance serinin transmedyal yönünün geliştirirken Brotherhood romanı sadece çapraz medya olarak değerlendirilebilir.

2011 Yılı seride önemli bir dönemeç olarak adlandırılabilir. Yeni bir oyunun yayınlanmasından birkaç ay önce yayınlanan The Secret Crusade romanı, Altair'in gençliğinden 92 yaşına kadar olan hayat hikâyesini anlatmaktadır. Aynı zamanda bu romanda Altair'e, 1257 yılında Masyaf şehrinde misafir olan Niccolò Polo ve kardeşi Maffeo'nun hikâyesine de değinilir. Kitapta anlatılan Altair'in hikâyesinin çoğu, Altair's Chronicles, Assassin's Creed ve Bloodlines oyunlarında zaten anlatılmıştır. Bununla birlikte kitapta, Altair'in erken yaşamı, ailesi ve Bloodlines'ten sonraki yılları hakkında verilen bilgiler yenidir. Kitabın sonsözü, kitabın İstanbul'a giden Ezio tarafından okunduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, kitap sadece Altair'in hayatını "yeniden özetlemekle" kalmaz, aynı zamanda 2011'de yayınlanan ve bir kez daha Ezio'yu içeren bir sonraki Assassin's Creed oyunu Revelations ile bir bağlantı oluşturur. Revelations'da Ezio elli bir yaşındadır. Altair'in gizli kütüphanesini bulmak için Tapınakçıların elinde olan Masyaf'a şehrine gider. Ezio'nun kütüphaneye girmek için İstanbul da gizlenmiş olan beş anahtarı bulması gerekmektedir. Revelations'da oyuncu sadece Desmond ve Ezio'nun rolünü değil, aynı zamanda Altair'in rolünü de üstlenir. Ayrıca Revelations da Altair tarafından icat edilen bellek diskini adında yeni bir teknoloji de oyuna dâhil olmuştur. Bu disklerin beşi İstanbul'un çeşitli yerlerine Niccolò Polo tarafından gizlenmiştir. Bu bellek kartları bulunduğu, oyuncu Altair'in anılarına girer ve sinematik sahneler ile Altair'a ne olduğunu öğrenir. Oyun sırasında Animus'ta komada olan Desmond, hikâyenin günümüz bölümüne hiçbir şey ekleyememiştir. Desmond'un eylemleri sadece Animus'un sanal dünyasında gerçekleşir, bu da Ubisoft'a Desmond'un Abstergo tarafından kaçırlmadan önce geçmişi hakkında daha fazla bilgi vermek için mükemmel bir yol sunar. Aynı zamanda bu şekilde Assassin's Creed II de duvara garip işaretleri bırakan adam olan Clay Kaczmarek hakkında da bilgi verilmiş olur.

Revelations oyununa bir kitap eşlik etmektedir. Revelations adını taşıyan bu roman ana oyunun birebir karşılığı olan bir uyarlama değildir. Ezio'nun İtalya'dan Masyaf'a giderken yaşadığı maceraları, Brotherhood ve Revelations da ki olaylarla birlikte Ezio'nun ölümünden önceki son zamanları anlatılmaktadır. Bu kitap haricinde çizgi roman olarak Assassin's Creed 3: Accipiter ve animasyon filmi Embers⁸ vardır. Accipiter, çizgi romanını daha önce yayınlanan Assassin's Creed 2: Acquilus'un devamı niteliğindedir. Accipiter ayrıca çizgi romanlarda Desmond'un yerini alacak yeni bir modern suikastçı Hawk'ı tanıtmıştır. Embers ise Revelations romanında anlatılan Ezio'nun hikâyesini tamamlamıştır. Ezio, Revelations oyununda tanıştığı Sofia ile evlenmiş ve Marcello ve Flavia adında iki çocuğu olmuştur. Embers'te Çinli bir kadın suikastçının ziyareti ile Ezio son bir maceraya daha atılır.

⁷ İlgili animasyonu <https://www.youtube.com/watch?v=QFVBwUhQnBI> adresinden seyredebilirsiniz.

⁸ İlgili animasyon <https://www.youtube.com/watch?v=IYfDvxsk2qc> adresinden seyredebilir.

Hikâye Anlatısının Bölümlenmesi: Assassin's Creed Lineage (Kısa Film-2009), Assassin's Creed II (Video Oyun-2009), Assassin's Creed Renaissance (Roman-2009), Assassin's Creed 1: Desmond (Çizgi Roman- 2009), Assassin's Creed Discovery (Mobil Oyun- 2009), Assassin's Creed Brotherhood (Video Oyun- 2010), Assassin'in Creed 2: Aquilus (Çizgi Roman- 2009), Assassin's Creed Ascendance (Animasyon Filmi-2010), The Secret Crusade (Roman-2011), Assassin's Creed Revelations (Video Oyun- 2011), Revelations (Roman-2011), Assassin's Creed 3: Accipiter (Çizgi Roman- 2011), Embers (Animasyon Filmi-2011).

Figürler Düzlemi ve Yüzeysel Yapı: Revelations oyunu ve onu takip eden roman, çizgi roman ve animasyonlarda Ezio ve Altair ana kahramandır. Desmond karakteri çizgi romanlarda yerini Hawk karakterine bırakmıştır. Revelations oyunu Altair'in hikâyesini sonlandırır. İlk olarak The Secret Crusade romanında dillendirilen Altair'in sonu Revelations oyunu ve romani ile tamamlanmıştır.

Metinlerarası Düzlem: Assassin's Creed serisinin bu bölümünde hikâyeyi tamamlamak için artık sadece oyunu oynamak yeterli değildir. Dahası, ana hikâye iki suikastçı üzerinden yürüdüğünden, iki hikâyeyi de tamamlamak isteyen oyuncunun ciddi çaba sarf etmesini gerektirir. Altair hikâyesinin tamamını öğrenmek için oyuncunun Altair's Chronicles, Assassin's Creed, Bloodlines ve Revelations oyunlarını oynaması ve sonra da The Secret Crusade 'i okuması gerekir. Ezio için ise oyuncu Assassin'in Creed II, Discovery, Brotherhood ve Revelations oynamalı, Lineage, Ascension, Embers'i izlemeli ve Revelations'ı okumalıdır. Altair'in ve Ezio'nun her ikisinin hikâyesini de tamamlamak için oyuncu gerçekten tüm medya metinlerinde bilgi avlamak zorundadır. Başka bir deyişle, Jenkins'in (2006, s. 21) öngördüğü "avcı-toplayıcı" olmak zorundadır.

Assassin's Creed Serisi: 2011-2012 Yılları Arasındaki Dönem

Anlatının Genel Yapısı: Assassin's Creed serisinin bu bölümü Desmond hikâyesinin finalidir. Aynı zamanda bu dönemde 21 Aralık 2012 tarihi gizemi de çözülmüştür. Her ikisi de Assassin's Creed III (2012) oyununda sonuçlanmaktadır. Bu oyunda Desmond, önceki oyunlardan çok daha aktiftir. Sadece atası ratonhnhaké: ton 'u aramak zorunda değil aynı zamanda 21 Aralık 2012 gizemini çözmek için de gereken Cennet Elmasını bulmalıdır. Desmond bu oyunda da Abstergo ajanlarıyla savaşmaktadır, özellikle de eski bir suikastçı olan Daniel Cross ile mücadeleye girer. Bu arada Desmond babası William Miles ile geçmiş sorunlarını çözer. 12 Aralık 2012 gizeminin, Desmond'un bir çözüm bulamazsa dünyayı yok edecek bir güneş patlaması olduğu ortaya çıkar. Felaketi önlemek için Desmond oyunun sonunda kendini feda eder. Ratonhnhaké: ton'un hikâyesi Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na karşı hazırlanmıştır. Ratonhnhaké: ton adı Kızılderili dilinde "ruhu ortaya çıkan" anlamına gelir. Ratonhnhaké: ton, yarı Kızılderili yarı İngilizdir. Ezio gibi, Ratonhnhaké: ton suikastçı olmayı tercih etmemiştir. Cennet Elması tarafından başlatılan bir 'ruh yolculuğu' ile suikastçı olmuştur.

Assassin's Creed III ana hikâye de iki işlevi yerine getirir. Bir yandan Desmond efsanesini "sona erdirir" diğer yandan ise yeni bir efsaneyi yani Kenway efsanesini başlatır. Bu, diğer medya metinlerinin farklı bağlanma biçimlerini açıklar. The Fall (2011) ve The Chain (2012) Desmond'un ara hikâyesinin bir parçasıdır. Çizgi roman Hawk (2012), kendi içinde Assassin'in Creed's hikâye dünyasının bir parçasıdır ve sadece Desmond'un ara hikâyesiyle geçici olarak bağlantılıdır. Forsaken romanı içerdiği, Haytham Kenway ve oğlu ratonhnhaké: ton gibi karakterle yeni transmedia hikâye anlatımının yani Kenway efsanesinin bir parçasıdır. Aslında, Assassin's Creed III'te oyuncu Tapınakçı olan Haytham olarak başlar, bu da hem Desmond hem de oyuncunun bir suikastçı olduğu için akıllıca bir şekilde yapılır. Daha sonra oyuncu ratonhnhaké: ton olarak oyuna devam eder. Haytham daha sonra oyuna bir karakter olarak döner.

Hikâye Anlatısının Bölümlemesi: The Fall (Çizgi Roman -2011), Assassin's Creed III (Video Oyunu -2012), The Chain (Çizgi Roman -2012), Hawk (Çizgi Roman -2012), Forsaken (Roman -2012).

Figürler Düzlemi ve Yüzeysel Yapı: Serinin bu döneminde karakter odağı Desmond Miles ve Ratonhnhaké: ton olmuştur. Ayrıca Haytham Kenway de farklı metinlerde karşımıza çıkan bir karakter olmuştur.

Metinlerarası Düzlem: Tüm ana oyunlardan farklı olarak Assassin's Creed III en az birbiri ile bağlantılı medya metinlerine sahiptir. Bu dönemde ilk olarak The Fall (2011) ve The Chain (2012) adıyla piyasaya sürülen iki çizgi roman vardır. Bu çizgi romanlar, suikastçılıktan Tapınakçılara dönen Daniel Cross ve onun Çar III. Alexander döneminde Rusya'da yaşayan atası Nikolai Orelov'un hikâyesini anlatır. Daniel Cross'un Desmond'un Assassin's Creed III'teki ana düşmanı olmasının yanı sıra, Orelov'un Ezio'nun kitabını Moskova'daki Bolşoy tiyatrosunun altındaki gizli bir kütüphanede bulmasıyla ana hikâye ile de bir bağlantı sağlanır. Çizgi romanlar ayrıca Rusya'da bulunan Cennetin Elmasının yeni bir parçasını da hikâyeye dâhil eder. Assassin's Creed III'ü çevreleyen diğer iki medya metni ise 2012 tarihli çizgi roman Hawk ve Forsaken adlı romandır. Hawk'ta yeni suikastçi Hawk'ın atası Numa Al'Khamsin'in hikâyesi anlatılmaktadır. Forsaken romanında ise Ratonhnhaké: ton'un babası tapınakçı Haytham Kenway'in maceraları anlatılır.

Henry Jenkins tarafından 2009 yılında tanımlanan bir transmedya hikâyesinin sahip olması gereken sekiz özellik Assassin's Creed serisi üzerinden aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Yayılabilirlik: Bu kavram, katılımcıların sosyal medya araçları aracılığıyla deneyimlemesi gereken hikâyenin hızlı bir şekilde yayılmasını ve içeriğin kısa sürede deneyimlenip paylaşılmasını açıklamaktadır. Ayrıca, hikâyeyi geliştirmek ve dağıtmak için sosyal medya gibi dijital platformların kullanılmasının önemini de göstermektedir. Assassin's Creed serisi özellikle yapımçı firma Ubisoft'un seriye özel yürüttüğü sosyal medya etkinlikleri ile hikâye evreninin bütün detayları ister serinin hayranı olsun ister olmasın bütün internet kullanıcılarına sunulmuştur. Böylece hikâyenin yayılması ve yeni kitlelerin kazanılması sağlanır.

Süreklilik: Hikâye dünyası ne kadar tutarlı olursa, katılımcının deneyimi o kadar sürükleyici olur ve bu da oyunun etkileşime daha layık olmasına yol açar. Süreklilik, hikâye dünyasında tutarlılığı sağlamayı amaçlayan kavramdır. Assassin's Creed serisindeki hikâyeler birbiriyle bağlantılıdır. Böylece seyircinin tüm hikâyeyi anlayabilmesi için çıkan medyayı izlemesi, oynaması ve okuması gerekir. Bu tutarlılık izleyiciyi verilen ürünleri ne kadar çok tüketirse izleyiciyi hikâyeye daha da bağlar.

Çokluk/Çeşitlilik: Katılımcının ilgisini ve katılımını sabit tutabilmesi için hikâye dünyasının kendi içinde belirli bir tutarlılığa sahip olması gerekir. Bu tutarlılığı sağlamak için, hikâye belirli katmanlarda anlatılabilir. Hikâye katmanlar halinde geldiğinde, birden fazla alternatif sürüm ortaya çıkar. Örneğin Assassin's Creed serisinde izleyici Altair, Ezio ve Desmond gibi karakterlerin hikâyelerinin farklı ve alternatif versiyonlarını kitap, çizgi roman, kısa film ve animasyon filmlerde takip edebilmektedir. Bu alternatif hikâyelerin izleyicinin farklı duygular hissetmesine aynı zamanda kendileri ve gördükleri karakterler arasında farklı bağlantılar kurmasına neden olabilecektir.

Dalabilirlik/Çıkarılabilirlik: Hikâye dünyasının kalitesi, katılımcıların zaman ve mekân algısını kaybetmesine neden oluyorsa bu katılımcıların deneyimlerini üst düzey yaşadıkları anlamına gelir. Bir hikâye ne kadar kendine çekerse, katılımcılar hikâye dünyasına o kadar çok adapte olurlar ve kendilerini oyunun bir parçası olarak görürler. Bu, katılımcının dikkatinin hikâyede sürekli tutulmasını sağlar. Daldırma kavramı bu süreci ifade eder. Assassin's Creed serisi insanların anlatının bir parçası olarak daha fazla hissettikleri, daha fazla kaynak harcadıkları ve duygusal olarak yatırım yaptıkları farklı

medya kanallarını kullanarak genişler. Bu yatırımın karşılığını aldıklarında daha fazla tatmin olmak için yatırım yaparlar. Örneğin, Assassin's Creed serisinin hayranları hikâyeye kendilerini de dâhil edebilmek için oyunlara para ödüyor, kitaplar satın alıyor, oyuncaklar ya da hediyelik eşyalar satın alıyor. Bu bağlamda Assassin's Creed serisi takipçilerini hikâyenin içine daldırabilmiştir.

Çıkarılabilirlik kavramı ise hikâye dünyasındaki değerli öğelerin gerçek dünyadaki katılımcılar tarafından kullanılması sürecini açıklar. Popüler filmlerde, dizilerde, televizyon şovlarında ve oyunlarda öğelerin gerçek dünyada kullanılması, katılımcıların gerçek dünyayı ve hikâye dünyasını birbirleriyle entegre etmelerini sağlar. Assassin's Creed serisine ait aksiyon figürleri, tekstil ürünleri, karakter takımları dâhil olmak üzere çok sayıda ürün yaratılmıştır. Bu şekilde hikâye yaratıcıları milyonlarca Assassin's Creed hayranıyla bağlantı kurabilmiştir. Bu, hayranların hikâyeye entegre hissetmelerini sağlar.

Dünya İnşası: Katılımcı, keşfettiği öykü dünyasını ne kadar ikna edici ve samimi bulursa, öykü ile daha fazla bağlantıda kalır. Bu, deneyim sürecini arttıracaktır. Bir hikâye dünyası yaratırken, yaratılan dünyayı katılımcı için inandırıcı hale getirmek en önemli anahtar unsurlardan biridir. Bunu başarmanın ilk adımı, yaratılan dünya ile gerçek dünya arasında bir kesişme noktası yaratmaktır. Kurgusal evrende, gerçek dünyadan bağlantı kurarak ve katılımcıyı gerçek olduğuna ikna ederek bir hikâye dünyası kurulmalıdır. Assassin's Creed Serisinde de Maya takvimine göre kıyametin kopacağı tarih olarak konuşulan ve dünya gündemini meşgul eden Aralık 2012, ye bir gönderme vardır. Böylece oyun dünyası ile gerçek dünya arasında bir bağ kurulur. Öte yandan serinin ana hikâyesinin oturduğu tapınakçı-suikastçı karşıtlığı da zaten tarihte bilinen bir karşıtlıktır. Bütün bu noktalar hikâyede yaratılan dünyanın gerçekliğini hayranlar nazarında tutarlı kılmaktadır.

Dizisellik: Bir hikâye birden fazla medya platformuna yayıldığında bu konseptte seri adı verilir. Nielsen ve Selvadurai (2012, s.38) "Evrendeki farklı hikâyelerin birbiriyle bağlantılı olması gerekmediğini, ancak evrendeki karakterlerin ve genel kuralların korunması gerektiğini" belirtirler. Hikâye dünyasından hikâyeler mutlaka birbiriyle ilişkili olmak zorunda değildir. Ancak, ana hikâyeye bağlı karakterler sağlam kalmalıdır.

Assassin's Creed serisi çok uzun bir tarihe sahip bir evren yaratır. Haçlı seferlerinden başlayıp 21. yüzyıla kadar gelen bu hikâyeyi genişletmek ve iyileştirmek için mümkün olduğunca çok farklı ortam kullanılmıştır. Assassin's Creed serisinde de birbiriyle bağlantılı olmayan ama ana hikâyeyi sürdüren metinler bulunmaktadır. Örneğin, Assassin's Creed serisinin çizgi roman metinlerindeki kahramanları diğer metin türlerinde görmeyiz ama bu çizgi romanlar ve dolayısıyla kahramanları ana hikâyedeki boşlukları doldurabilirler.

Özellik: Hikâyedeki yan karakterler, katılımcıların hikâyeyi farklı perspektiflerden deneyimlemelerini sağlayabilir. Robert Pratten (2015, s. 9) "Özellik, farklı karakterlerden bakış açılarını ifade eder. Tipik olarak bu, kahramanın hikâyesini anlattığı yerden farklı bir platformda bakış açılarını ifade eden ikincil veya destekleyici karakterler açısından düşünülmektedir". Özellik kavramı, katılımcının daha geniş bir perspektiften deneyimlemesine ve hikâyeyi birden çok dalla ilişkilendirmesine yardımcı olur. Örneğin Assassin's Creed serisinde The Fall (2011) ve The Chain (2012) adıyla piyasaya sürülen iki çizgi roman da tapınakçı Daniel Cross ve onun atası Nicolai Orelov'un bakışıyla ana hikâyeye katkı sunulur.

Performans: Hikâye dünyasındaki katılımcıların aktif rolü, hikâyeyi ve kullanıcı deneyimini bir sonraki seviyeye taşıyacaktır. Performans kavramını, katılımcının hikâyenin deneyimli hikâye dünyasında sosyal medya öğelerini kullandıkları kısmı olarak tanımlayabiliriz. Katılımcının performansı hikâyeyi tamamlama çabasıyla orantılı olarak artacaktır. Assassin's Creed serisinde de hayranlar kendi imkânları ile oluşturdukları

forumlar⁹ ve vikiler¹⁰ sayesinde hikâyenin gidişatına yönelik fikir yürütüp düşüncelerini paylaşabilmektedir.

SONUÇ

Gelişmekte olan bilgi teknolojileri sayesinde farklı medya platformları artık birbirine daha yakın hale gelmiştir. Medya ortamlarının iç içe geçtiği günümüzde transmedya anlatılar kültürel hayatımızın ayrılmaz birer parçası haline gelmektedir. Medya ortamlarının geleceğinde transmedya anlatılarının daha fazla yer kaplayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda özellikle kültür endüstrilerinin transmedya anlatılara daha çok yönelmesi beklenmelidir. Dijital kültür endüstrisinin önemli faaliyet alanlarından biri dijital oyunlardır. Bu çalışmada da dijital oyunlardaki transmedya anlatısı Assassin's Creed serisi üzerinden incelenmiştir. Metin analizi yapılarak elde edilen bulgulara baktığımızda Assassin's Creed serisinin transmedya anlatısına dijital oyunlar bağlamında örnek oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Çalışmada belirtildiği gibi, Assassin's Creed serisi bir transmedya projesi olarak başlamamıştır. Ancak birkaç oyun ve bağlantılı medya metinleriyle transmedya anlatısı haline gelmiştir. Başlangıçta, ilk ana oyun Assassin'in Creed'i çevreleyen medya metinlerinin çoğu Ubisoft tarafından üretilmemiştir. Bununla birlikte, ana oyuna bağlı medya metinleri serinin yaratıcı direktörü Patrice Désilets ve başyazar Corey May'ın yakın gözetimi altında üretildiklerinden, birlikte yaratma uygulamalarına örnek oluşturmuştur.

- Anlatısal bir bakış açısından, Assassin's Creed serisi karakter odaklı olarak ilerlemiştir. Ubisoft, ilk olarak Altair karakteri üzerine odaklanmıştır. Medya metinlerinin çoğu oyun olduğu için Altair's Chronicles ve Assassin's Creed Bloodline, Altair'in yaşam öyküsünde yeni aşamalar sunmasına rağmen, hikâyeye bir bütün olarak kavrayış kazandırdıklarından, radikal metinlerarasılık olarak adlandırılmaları gerektiği belirlenmiştir.

- Ubisoft, özel efekt şirketi Hybride Technologies'i satın alarak transmedya dünyasına dahil olmak için ilk büyük adımı atmıştır. Bu şirketin satın alınmasıyla Ubisoft, farklı medya mecralarını kullanabilir hale gelmiştir. Böylece, tasarımcılar, yazarlar, teknisyenler vb. Sadece birbirlerinin varlıklarını değil, aynı zamanda birbirlerinin deneyimlerini de zenginleştirmektedirler.

- Ubisoft, transmedya hikâye anlatımına serinin ikinci oyunu Assassin's Creed II ile giriş yaptı. Hem Altair'in hem de Ezio'nun hikâyesinin tümünü öğrenebilmek için, oyuncunun en az üç farklı medya türünü, oyunları, kitapları ve filmleri kullanması gerekiyordu. Karşılaştırıldığında Desmond'un Assassin's Creed III oyununda sona eren hikâyesi, çoğunlukla aynı ortamda olduğu için, ana oyunlarda anlatıldığı gibi geçici olarak transmedyal bir özellik taşımaktadır. Desmond da ilk üç çizgi romanda görünür, ancak bu romanların Desmond ile geçen bölümlerin çoğunlukla ana hikâyeye bir etkisi yoktur.

- Assassin's Creed serisinde ana hikâye anlatımı aracı oyundur. Aslında diğer medya metinleri, oyunların kahramanları (Lineage, Embers) veya önemli rakipler (Ascendance, The Fall, The Chain) hakkında daha fazla bilgi ve iç görü sağlamaları bakımından 'ikincil' olarak işlev görürler. Mobil oyun konsolları için çıkan oyunlar farklıdır çünkü bir bütün olarak anlatıya katkıda bulunurlar, oyunların ana hikâye anlatım aracı olarak oynadığı rolün altını çizerler.

⁹ Serinin Türkçe olarak hazırlanmış bir forum sitesi: <http://www.assassinscreed1092.com/>

¹⁰ Serinin hayranları tarafından hazırlanmış viki sayfası:

https://assassinscreed.fandom.com/wiki/Assassin%27s_Creed_Wiki

• Çizgi romanlar ana hikâyeye katkıda bulunmaz ancak serinin hikâyeye dünyasının görsel bir sunumudur ve sonuç olarak bu hikâyeye dünyasını deneyimlemek için farklı bir yol sunarlar. Romanların işlevi de farklıdır. İlk başta, ana oyunların uyarlamalarıydılar ve bu nedenle anlatıların bir kısmını deneyimlemenin farklı bir yoluydu, böylece oyuncu olmayanlarda hikâyeyi takip edebiliyordu. The Secret Crusade romanı ana hikâyeye daha fazla katkıda bulunulmuştur. Bu roman özellikle oyuncularını oyunlardan diğer medya metinlerine geçmeye teşvik etmiştir.

• 2003 yılında Jenkins tarafından tarif edilen transmedya hikâyeye anlatımı uygulamalarına neredeyse birebir uyan Assassin's Creed serisinde hikâyeye bir oyunda tanıtılmış, daha fazla oyunda genişlemiş ve sonunda (animasyonlu) filmlerde, çizgi romanlarda ve romanlarda devam etmiştir.

Son olarak dijital oyunlar, kültür endüstrisi ve transmedya hikâyeciliği kavramları çerçevesinde bir değerlendirme yapmak gerekir. Dijital oyunların gelişiminde ve varoluş sürecinde küreselleşme olgusunun hayatımıza soktuğu yeni dünya düzenin önemli bir yeri vardır. Yeni dünya düzeni içinde dijital oyunlar gibi kültürel üretimlerin küresel sermayenin büyümesinde ve onun beslediği kültür endüstrisinde önemli işlevleri bulunur. Bu önemli işlevlerin belki de en önemlisi egemen ideolojik tahakkümün devamının sağlanmasıdır.

Geçmişten günümüze iktidarlar, ideolojik tahakkümlerini sürdürmek için teknolojiyi ve onun getirdiği yenikleri kullanma noktasında her zaman öncü olmuşlardır. Dijital oyunları da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Boş zaman geçirme ve eğlence etkinliği olarak görülen dijital oyunlar tıpkı sinema, televizyon ve müzik gibi popüler kültür ögesi haline gelmiştir.

Diğer eğlence araçları gibi dijital oyunlar da yaratıcı endüstrinin yeni stratejilerine ayak uydurmuştur. Bu kültürel üretim endüstrisinin farklı medya kollarını birleştirip daha çok kişiye ulaşma mantığına dayanan transmedya hikâyeciliği Assassin's Creed serisi örneğinden de görüleceği gibi dijital oyun yaratıcılarına yeni bir üretim pratiği kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

ADORNO, T. (2014). *Kültür Endüstrisi* (N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ADORNO, T. ve HORKHEIMER, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

AKTULUM, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınları.

BAYRAKTAR, S. (2018). "Moda Sektöründe Transmedya Hikâyeye Anlatımı: Barbie Bebek Transmedya Uygulamaları Örneği" *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 325-350. <https://doi.org/10.17680/erciyesisiletisim.406498>

BAZARCI, S. (2019). "Transmedya uygulamalarında yayılma kanalları: küresel örnekler üzerine bir inceleme" *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 560-576. <https://doi.org/10.31123/akil.529067>

BENJAMIN, W. (2002). *Pasajlar* (A. Cemal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BEYLARD-OZEROFF, A., KRALOVA, J. ve MOSER-MERCER, B. (1995, Eylül). *Translator's Strategies and Creativity*. 9th International Conference on Translation and Interpreting, Prague, Czechia.

BYUN, H. ve KWON, Y.S. (2016). "A Systematization of the Concept of Transmedia: Update, Reinterpretation and Redefinition of the Concept" *International*

Journalism and Mass Communacations Journal, Article ID: 3, 120.

<http://dx.doi.org/10.15344/2349-2635/2016/120>

ÇAKMAK, V. (2018). Dijital Oyunlar ve Transmedya Hikâyeciliği. (Ed) E. Aktan, Halkla İlişkilerden Reklama, Sosyal Medyadan Turizme: Transmedya Hikâyeciliği içinde (ss. 69-90). Konya: Literatürk Academi.

ÇETİNKAYA, Ö. A. (2017). "Marka Sadakati Oluşturma Aracı Olarak Transmedya Hikâye Anlatımının Yeri ve Değeri" *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 559-576. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40527/486314>

DAVENPORT, G. (1998). "Very Distributed Media Stories: Presence, Time, Imagination" In *Proceedings 4th International Euro-Par Conference on Parallel Processing*, (ss. 47-54), Londra: Springer-Verlag.

DELLALOĞLU, B.F. (2007). Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum. İstanbul: Say Yayınları.

DENA, C. (2010). "Transmedia practice: Theorising the practice of expressing a fictional world across distinct media and environments" University of Sydney yayımlanmamış Doktora tezi, Sydney. Erişim Adresi:

https://www.researchgate.net/publication/256600225_Transmedia_Practice_Theorising_the_Practice_of_Expressing_a_Fictional_World_across_Distinct_Media_and_Environments

DÖNMEZ, M. ve GÜLER, Ş. (2016). "Transmedya hikâyeciliği Doritos Akademi örneği incelemesi" Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7(16), 155-175. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.265477>

ECENBARGER, C. (2016). "Comic Books, Video Games, and Transmedia Storytelling: A Case Study of The Walking Dead" *International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations*, 8(2), 34-42.

<https://doi.org/10.4018/IJGCMS.2016040103>

GAMEREACTOR, T. V. (2007, Kasım 6). Jade Raymond on Altair ve Assassins Creed Interview Part 2/2 [YouTube Video]. Erişim Adresi:

<http://www.youtube.com/watch?v=DcRznI47070>

GENCARELLI, T. (2014). Transmedia Storytelling and the Possible Futures for Popular Cultural Entertainment. (Ed.) D. Renó, C. Campalans, S. Ruiz, V. Gosciola, *Periodismo transmedia: miradas múltiples* içinde (ss. 75-88). Barranquilla: Universidad del Rosario Publicación. Erişim Adresi:

http://www.academia.edu/download/37357752/periodismo_transmedia.pdf#page=86

GUIlLEMOT, I. (2009, Haziran 9). Ubisoft E3 Press Conference [YouTube video]. Erişim Adresi: <http://www.youtube.com/watch?v=H802zJGw4ag>

GÜMÜŞ, İ. (2019). "Transmedya Hikâyeciliği Aracılığı ile Marka Sadakati İnşasına Yönelik Bir Örnek Çalışma: Angrybirds" *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 2 (1), 174-197. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/en/pub/hire/issue/44401/512400>

GÜREL, E. ve TIĞLI, Ö. (2014). "New World Created By Social Media: Transmedia Storytelling" *Journal of Media Critiques*, (Special Issue 1), 35-66.

<https://doi.org/10.17349/jmc114102>

GÜRsoy, D (2018). "Transmedia Journalism Toolkit (Tjt): A Design Thinking Guide to Creating Transmedia News Stories" *Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul. Erişim Adresi:

<http://openaccess.bilgi.edu.tr:8080/xmlui/handle/11411/1951>

HANNELE, A., KANGAS, S. ve VAINIKAINEN, S. (2004). *MGAIN Project: Three views on mobile cross media entertainment [TTE4-2004-17]*, VTT Information Technology Araştırma Raporu. Erişim Adresi:

http://www.vtt.fi/tte/rd/multiplemedia/show/crossmedia_entertainment.pdf

HERBIG, A., HERMANN, A. F. ve TYMA, A. W. (2014). *Beyond New Media: Discourse and Critique in a Polymediated Age*. Londra: Lexington Books. Erişim Adresi: <https://market.android.com/details?id=book-D2mPBQAAQBAI>

HUIZINGA, J. (1995). *Homo Ludens* (M.A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İSPİR, N. ve KUCUR, A. B. (2019). "Yakınsama Kültürü ve Transmedya Hikâye Anlatıcılığı" *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, Cilt:27 Sayı:2, 161-171. Erişim Adresi:

http://ekurgu.anadolu.edu.tr/assets/upload/pdf/20190809111701_ekurgu.pdf

JENKINS, H. (2001). "Convergence? I Diverge" *MIT Technology Review*, 104 (5), 93. Erişim Adresi: <https://www.technologyreview.com/magazine/2001/06/>

JENKINS, H. (2003). "Transmedia Storytelling: Moving Characters from Books to Films to Video Games Can Make Them Stronger and More Compelling" *MIT Technology Review*. Erişim Adresi: <http://www.technologyreview.com/news/401760/transmedia-storytelling/>

JENKINS, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

JENKINS, H. (2009b, Aralık 12). *The Revenge of the Origami unicorn: seven principles of transmedia storytelling*. *Futures of Entertainment blog* [Web log post]. Erişim Adresi:

http://www.convergenceculture.org/weblog/2009/12/the_revenge_of_the_origami_uni.php

JENKINS, H. (2011, Temmuz 31). *Transmedia 202: Further reflections* [Web log post]. Erişim Adresi:

http://henryjenkins.org/2011/08/defining_transmedia_further_re.html

JENKINS, H., PURUSHOTMA, R., WEIGEL, M., CLINTON, K. ve ROBISON, A. J. (2009a). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Massachusetts: MIT Press. Erişim Adresi:

https://market.android.com/details?id=book-T1i_nQrg-vkC

JOHNSTON, K. M. ve PHILLIPS, T. (2016). "A 'Step into the Abyss?': Transmedia in the UK Games and Television Industries" *International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations*, 8(2), 43-58. <https://doi.org/10.4018/IJGMS.2016040104>

KALIPÇI, M. (2017). "Metinlerarasılık Kapsamında G.O.R.A. ve A.R.O.G. Filmlerinin İncelenmesi" *Rumeli dil ve edebiyat araştırmaları dergisi*, Sayı: 9, 69-80.

KALOGERAS, S. (2014). *Transmedia Storytelling and the New Era of Media Convergence in Higher Education*. Londra: Palgrave Macmillan.

KARCI, H. D. (2018). "Markalaşma ve Transmedya Hikayeciliği: Bir Uygulama Örneği" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Konya. Erişim Adresi:

<http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/14300>

KARCI, H. D. (2018). "Transmedia Storytelling as the New Generation Storytelling form on media: "Rafadan Tayfa" Case Study" *The Online Journal of Communication and Media*, 4(2), 34-53. Erişim Adresi:

<http://toicam.net/journals/toicam/articles/v04i02/v04i02-05.pdf>

KEARNEY, M. C. (2004). "Recycling Judy and Corliss: Transmedia Exploitation and the First Teen-Girl Production Trend" *Feminist Media Studies*, 4(3), 265-295.

<https://doi.org/10.1080/1468077042000309946>

KINDER, M. (1991). *Playing with Power in Movies, television, and Video Games: From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press. Erişim Adresi:

<http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=DB52C0DACE1AEC184092DAD0404368B0>

- KRISTEVA, J. (1986). *The Kristeva Reader*, Toril Moi (ed.). Oxford: Blackwell.
- MANOVICH, L. (2017). Alan Kay ve Evrensel Medya Makinesi (C. Araslan, Çev.), F. Aydoğın (Der.), *Yeni medya kuramlarından yeni medya kuramları içinde* (ss. 47-69). İstanbul: Der Yayınları.
- MARTENS, S. (2016). "Struggle for the Universe: Maneuvering the Narrative World of Assassin's Creed" *International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations*, 8(2), 20-34. <https://doi.org/10.4018/IJGCMS.2016040102>
- MAY, C. (2009, Aralık 2). *Making Of Assassin's Creed Lineage* [YouTube video]. Erişim Adresi: <http://www.youtube.com/watch?v=dcxDB9L5T18>
- MCKEE, A. (2003). *Textual Analysis: A Beginner's Guide*. Londra: Sage. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/27470712_Textual_Analysis_A_Beginner's_Guide
- MILLER, H.C. (2008). *Digital Storytelling: A Creator's Guide to Interactive Entertainment*. Massachusetts: Focal Press.
- MONTOLE, M., JAAKO, S. ve A. WAERN, (2009). *Pervasive Games: Theory and Design*. San Francisco: Elsevier Science ve Technology. Erişim Adresi: <https://epdf.pub/pervasive-games-theory-and-design-morgan-kaufmann-game-design-books.html>
- NEDELICHEVA, I. (2016). "Analysis of Transmedia Storytelling in Pokémon GO" *World Academy of Science, Engineering and Technology, Open Science Index 119, International Journal of Humanities and Social Sciences*, 10(11), 3744- 3752. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1128275>
- NIELSEN, N. R. ve SELVADURAI, V. (2012). "Creating a Transmedia Experience" *Aalborg University Master Thesis, Aalborg*. Erişim Adresi: https://projekter.aau.dk/projekter/files/70332080/Creating_a_Transmedia_Experience.pdf
- NORTH, N. (2015, Haziran 13). *Metrocon Friday Panel*. Tampa Florida [YouTube video]. Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=5_kblon1G98
- ÖĞEYİK, M. C. (2008). *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÖNÜR MEN, O. ve TOPÇU, A.D. (2018). "Kültür Endüstrisinin Eğlencelik Yüzleri: Fotoroman'dan Caps'e Bir Bakış" *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 263-283. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.421698>
- ÖZDEMİR, Ş. (2019). "Mobbing Perspektifiyle Transmedya Hikâyeciliği ve Örgütsel Davranış: "The Devil Wears Prada" Filmi Örneği" *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1029-1044. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.480012>
- ÖZGÖR, C. O. (2018). "Güzel Sanatlardan Popüler Kültüre, Metinlerarası ve Transmedya Bağlamında Silent Hill Video Oyunu" *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(27), 967-979. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-06-27-01>
- PRATTEN, R. (2011). *Getting Started with Transmedia Storytelling: A Practical Guide for Beginners*. Scotts Valley: CreateSpace Publications. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/256600087_Getting_Started_in_Transmedia_Storytelling_A_Practical_Guide_for_Beginners
- RAYBOURN, M. E. (2013). "A new paradigm for serious games: Transmedia learning for more effective training and education" *Journal of Computational Science*, 5(3), 6-12. <https://doi.org/10.1016/j.jocs.2013.08.005>
- RUPPEL, M. (2005). *Learning to Speak Braille: Convergence, Divergence and Cross-Sited Narratives*. Slide presentation for oral examinations, University of Maryland College Park. Erişim Adresi: http://www.glue.umd.edu/~mruppel/oralex-presentation_2.4.pdf

SARI, G. (2017). "Transmedya Hikâye Anlatıcılığı: Kötü Çocuk Örneği" *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (4), 71-79. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/31877/350396>

SAYILGAN, Y. (2015). "Sinemasal Bir Yaratı Biçimi Olarak Dijital Oyunlar" *Marmara Üniversitesi GSE Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi*, İstanbul. Erişim Adresi: <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/38181>

SCOLARI, C. A. (2014). Transmedia storytelling: new ways of communicating in the digital age, *Anuario AC/E De Cultura Digital: Focus 2014*. (Ed.) J. Celaya, *The Use of New Technologies In The Performing Arts* içinde (ss. 68-79). Madrid: Acción Cultural Española. Erişim Adresi:

https://www.accioncultural.es/media/Default%20Files/activ/2014/Adj/Anuario_ACE_2014/EN/6Storytelling_CScolari.pdf

SCOLARI, C. A., BERTETTI, P. ve FREEMAN, M. (2014). Introduction: Towards an Archaeology of Transmedia Storytelling. *Transmedia Archaeology* içinde (ss. 1-14).

Londra: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137434371_1

SOKOLOVA, N. (2012). "Co-opting Transmedia Consumers: User Content as Entertainment or 'Free Labour'? The Cases of S.T.A.L.K.E.R. and Metro 2033" *Europe-Asia Studies*, 64(8), 1565-1583 <http://dx.doi.org/10.1080/09668136.2012.712253>

STEINBERG, M. (2012). *Anime's Media Mix: Franchising Toys and Characters in Japan*. Minnesota: University of Minnesota Press. Erişim Adresi:

<https://market.android.com/details?id=book-rzGqyHaUGYkC>

STERN, B. B. (1996). "Textual Analysis in Advertising Research: Constrution and Deconstruction of Meanings" *Journal of Advertising*, 25(3), 61-73.

<https://doi.org/10.1080/00913367.1996.10673507>

THON, J. N. (2009, Ağustos). Computer games, fictional worlds, and transmedia storytelling: A narratological perspective, *Proceedings of the Philosophy of Computer Games Conference*, Oslo, Norway. Erişim Adresi:

<http://proceedings2009.gamephilosophy.org/>

THON, J.N. (2016). *Transmedial Narratology and Contemporary Media Culture*, Lincoln: University of Nebraska Press. Erişim Adresi:

<http://93.174.95.29/ads/19FC5D108C18DF05188B5C1C8B8A931E>

TOKGÖZ, C. ve POLAT, B. (2018). "Transmedya, Kolektif Anlatı ve Kent: Pokémon Go Örneği" *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (9), 114-129. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/en/pub/euifydhd/issue/37959/425069>

TUNCER, M. (2018). "Destinasyon Pazarlaması ve Transmedya: "The Water Diviner" Üzerine Bir Değerlendirme" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 16(25), 117-129. <https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.475833>

Ubisoft News US. (2008, Temmuz 8). Fusion Between Creator of Best-Selling Video Game Brands and Renowned Special Effects Studio a Groundbreaking Event for Digital Entertainment. Erişim Adresi:

<http://www.ubi.com/US/News/Info.aspx?nId=5336>

WALKER, J. (2004). *Distributed Narrative: Telling Stories Across Networks*. (Ed.) M. Consalvo ve K. O'Riordan, *Internet Research Annual 2004* içinde (ss. 91-103).

Brighton: Peter Lang. Erişim Adresi:

https://www.researchgate.net/publication/266039412_Distributed_Narrative_Telling_Stories_Across_Networks

YİĞİTBAŞI, K. G. (2018). "Transmedya Hikâyeciliği'nde Wattpad Örneği ve Okur Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma" *AJIT-e*, 9(31), 21-41. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.002.x>

ZAPP, A. (2004). A Fracture in Reality: Networked Narratives as Imaginary Fields of Action. (Ed.) A. Zapp, *Networked Narrative Environments: As Imaginary Spaces of Being içinde* (ss. 62-81). Manchester: Metropolitan University Press. Erişim Adresi: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789042031289/B9789042031289-s015.xml>

Summary

People have known the world through the narrative, and perceives the narrative through the media. As media technologies transform, narrative forms have also changed. The individual, who transformed from audience to user with digital media, had the chance to tell and circulate the network by producing his own content and enriching his story with multimedia elements. and collective narratives have been created faster and easier with the collective action of users. One phenomenon that has been on the rise in this production wealth since the early 2000s is transmedian narratives. With various media platforms and the audience evolving to the content producer, the same narrative was born with different features in different channels. Each piece of Transmedia narratives is a whole in itself, but it combines to form a larger whole.

Transmedia narratives emerged with media convergence. Transmedia is an element of enhancing the entertainment experience with the use of multiple media and a participatory content production. In the ideal transmedia narrative, every part of the whole should be a complete and powerful narrative in itself. It can emerge as a narrative movie, it can be expanded with comics, and its narrative can be discovered by gamers with its digital game. But in a good transmedia example, each of the parts that make up the whole is a whole in itself, and there should be no need to watch the movie to play the game. Transmedia narratives aim to grow their target audience with every new media added to the chain and aim to maintain the interest and loyalty of their current followers. Television and comic book audiences are different.

In an ideal transmedia application, each item does the best and the only thing in its channel in accordance with its nature. A story can be presented as a motion picture, followed by television, book, and comic book versions; and ultimately, the created world can be experienced through games, with all its dimensions open to exploration. Each item is consumable in its own frame; it is enjoyed by the buyer without mastering another. If we take the Assassin's Creed series example as a reference, it would be correct to say that each product serves the whole.

The aim of this study is to explain the of transmedia storytelling in digital games through the example of Assassin's Creed series. Passive user / audience, unique to traditional media tools, has been replaced by a new active audience that is open to interaction with new media technologies. At this point, digital games have started to take an important place in free time activities. The phenomenon of entertainment is just a short break for the masses to work harder and consume more. The simulative and interactive structure in digital games reinforce the notion of entertainment. In this context, it is a product of the culture industry in digital games.

The study is a qualitative study. Textual analysis was used as a research method. The Assassin's Creed series has a total of forty text, from a total of seventeen digital games, a feature film, three short films, eleven comics and nine novels from 2007 to 2019. As examining forty text produced on different platforms will exceed the scope of this study, a restriction has been made in the selection of the texts to be analyzed. This work covers digital games, comic books, short films and novels of the series between 2007-2012. The five-year period of the Assassin's Creed series was analyzed by dividing it into three separate period.

According to the results of the study, Assassin's Creed series did not start as a transmedia project. However, it has become a narrative of media with several plays and related media texts. Initially, most of the media texts surrounding the first main game Assassin's Creed were not produced by Ubisoft.

Ubisoft debuted in transmedia storytelling with Assassin's Creed II, the second game in the series. To learn the full story of both Altair and Ezio, the player had to use at least three different types of media, games, books and movies. The main storytelling tool is the game in the Assassin's Creed series. In fact, other media texts act as 'secondary' in that they provide more insight and insight into the heroes of the games or key competitors. The games released for mobile game consoles are different because they contribute to the narrative as a whole, underlining the role that games play as the main storytelling tool.

Boş Zaman Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Lütfi SÜRÜCÜ*, Şenay Sahil ERTAN**

Öz

Boş zaman becerikliliğine yönelik literatürde birçok çalışma olmakla birlikte bu araştırmaların çoğu nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen ölçekle beraber boş zaman becerikliliği nicel olarak da ölçmek mümkün olmuştur. Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen ölçek daha öncesinde Türkçeye uyarlanmamıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı ise Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen boş zaman becerikliliği ölçeğini Türkçeye uyarlamak ve çevirmektir. Bu maksatla İstanbul'da özel üniversitelerde okuyan 391 öğrenciyeye anket uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği elde edilen verilere göre test edilmiştir. Bulgular, boş zaman becerikliliği ölçeğinin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğunu ve Türkiye'deki örnek araştırma gruplarında kullanılabilceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Boş Zaman Becerikliliği Ölçeği, Güvenirlik, Geçerlik, Uyarlama, Üniversite Öğrencileri

Adaptation of the Leisure Crafting Scale into Turkish: The Validity and Reliability Study

Abstract

Although, there are studies about leisure crafting in the literature, many of them are qualitative studies. Leisure crafting scale was developed by Petrou and Bakker (2016) to measure it in a quantitative way. The scale developed by Petrou and Bakker (2016) was not previously adapted to Turkish. In this direction, the aim of the study is to adapt and translate leisure crafting scale developed by Petrou and Bakker (2016) into Turkish. Thus, a questionnaire was applied to 391 students in Istanbul who were studying at one of the private universities. The validity and reliability of the scale were tested according to the obtained data. Findings showed that, leisure crafting scale is a reliable and valid measurement tool and it can be used in the sample research groups in Turkey.

Keywords: Leisure Crafting Scale, Reliability, Validity, Adaptation, University Students

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 26.04.2020

Kabul/Accepted: 09.07.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.717930>

* Dr., Avrupa Liderlik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Gazimağusa, KKTC. E-posta: lutfi.surucu@elu.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0002-6286-4184>

** Dr., Avrupa Liderlik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Gazimağusa, KKTC. E-posta: sahil@elu.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0001-6559-8427>

Giriş

Sürdürülebilir bir kariyer, "çalışanların gelişim süreci boyunca sağlıklı, üretken, mutlu ve istihdam edilebilir kaldıkları ve daha geniş yaşam koşullarına uyum sağlayabildikleri" bir kariyerdir (De Hauw & Greenhaus, 2015). Bununla birlikte, bireyler için, kariyer süresi boyunca daha geniş yaşam bağlamına uyacak şekilde istihdam edilebilirliğe ulaşmak, iş ve iş dışı alanlar arasındaki karmaşık etkileşimlerin yönetilmesini içeren zorlu bir görevdir. Bireylerin aile hayatı ve çalışma alanı arasındaki etkileşimler giderek daha iyi anlaşılırken (Greenhaus & Allen, 2011), yaşam bağlamının önemli bir parçası olmasına rağmen, boş zamanların bireyler üzerinde oynadığı rol hakkında nispeten daha az şey bilinmektedir. Boş zaman farklı şekillerde kavramsallaştırılabilir. Genel olarak literatür boş zamanı, bireylerin arzu ve isteklerini gerçekleştirebilmek için kullanabilecekleri serbest zaman olarak tanımlar ve boş zamanın, bireylerin rahatlama, eğlenme, zevk ve kişisel gelişime katkıda bulunduğunu belirtir (Dumazedier & Ripert, 1966). Yapılan araştırmalar, boş zamanın bireylerin refah ve sağlıkları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Sirgy, Uysal, & Kruger, 2017).

Boş zamanda yapılan aktiviteler (1) serbestçe seçilebilir ve (2) bireyler için zevkli ve / veya tatmin edicidir (Pasmore & French 2001). Bu nedenle birçok birey boş zaman aktivitelerine katılmayı tercih eder. Ayrıca insanın doğası gereği, boş zamanda yapılan aktiviteler ilginç, özünde motive edici ve aynı zamanda gelecekteki bir amaca hizmet eden faaliyetleri içerir (Caldwell, 2005). Ketteridge ve Boshoff (2008) boş zamanda yapılan fiziksel aktivitelerin yetişkin katılımı için psikolojik, sosyal, sağlık, duygusal ve kişisel gelişime faydaları olduğunu belirtmektedirler.

Beceriklilik, bireyin mârifetli ve yetenekli olması durumudur. Boş zaman becerikliliği ise, bireyin boş zamanlarında kişisel hedeflere ulaşmak için yapmaya karar verebileceği proaktif bir çabayı ifade eder. Aynı zamanda insan bağlantısı, öğrenme ve kişisel gelişim ile ilgili hedeflere ulaşmak için proaktif arayışlar anlamına gelir. Petrou ve Bakker (2016), boş zaman becerikliliğini üç bölümde tanımlamaktadır. Birincisi, boş zaman becerikliliği sıradan olmayan, proaktif, kasıtlı ve ciddi bir çabadır (Fritsch, Smyth, Debanne, Petot, & Friedland, 2005; Stebbins, 2001). İkincisi, boş zaman becerikliliği yoluyla, bireyler yeni şeyler öğrenir ve olumlu duygularını artıran mücadelelerle kendilerini geliştirirler (Sonnentag & Fritz, 2007). Son olarak, boş zaman becerikliliği deneyim, arkadaşlık ve kişilerarası ilişkilerin gelişimini içermelidir (Snir & Harpaz, 2002).

Literatürde bazen boş zaman becerikliliği ile boş zaman faaliyetlerine katılım arasındaki ayrım bulanıklaşır. Petrou ve Bakker (2016), boş zaman faaliyetlerine katılım ve boş zaman becerikliliği arasındaki ayrımı yapabilmek için çalışmalarında güzel bir örnek vermişlerdir.

"Tom, bir tiyatro gösterisi hazırlayan amatör bir tiyatro grubunda oynamaktadır. Grubun haftalık toplantısına keyifle katılıyor ancak haftanın geri kalanıyla gruba meşgul olmamaktadır. Katılma nedeni, sahnede yaşadığı tatmindir. Amanda aynı grubun bir üyesi ve grubu başlatan üyelerden biridir. Hafta boyunca performansının gelişimi ile sürekli meşguldür. Her ne kadar anlık oluşan tatmin onu motive etse de, öngördüğü olağanüstü performansın nihai bir ürünü ile ödüllendirilmek için bu tiyatro grubun sıkıntılarıyla ilgilenir ve grup arasında ortaya çıkan çatışmalara katlanır. Tom büyük olasılıkla "boş zaman etkinliğine katılmaya" devam ederken, Amanda "boş zaman becerikliliği" ile ilgilenmektedir" (Petrou & Bakker, 2016: 510).

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, boş zaman becerikliliği, bireylerin boş zamanlarını, kendi tutku ve değerlerine hitap edecek şekilde gerçekleştirmeye çalışmasıdır (Berg, Wrzesniewski, & Dutton, 2010). Böylece, bireylerin boş zaman becerikliliği, kişisel öğrenme, insani bağlantılar kurma ve kişisel gelişimini destekleyen

faaliyetlere katılmasına yardımcı olur (Petrou & Bakker, 2016). Bu yönüyle "boş zaman faaliyetlerine katılmadan" ayrılır.

Bireyler, çalışma rolleri dışında birçok iş dışı rol ve kimliğe sahiptir. İş dışı rollerindeki eylemler ve deneyimler, bireylerin işteki deneyimlerini önemli ölçüde etkileyebilir (De Bloom, Vaziri, Tay, & Kujanpää, 2020). Berg, Wrzesniewski ve Dutton (2010), boş zaman ve iş becerikliliğinin alana özgü sonuçlar doğurabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, iş becerikliliği, işte zevk ve anlam ile sonuçlanırken, iş dışı beceriklilik ise iş dışında zevk ve anlam ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, bir alandaki etkinlikler (örneğin, iş dışı faaliyetlere katılma) diğer etki alanını (ör. iş sonuçları veya işle ilgili duygular) etkileyebilir, çünkü bireylerin her bir etki alanına ayırmak için sınırlı kaynaklara sahiptir.

İş becerikliliğine sahip bireyler, işlerinin görev ve ilişkisel sınırlarını yeniden şekillendirirken (Wrzesniewski & Dutton, 2001), boş zaman becerikliliğine sahip bireyler boş zamanlarının görev sınırlarını (yani yeni mücadele arayışları) veya boş zamanlarının ilişkisel sınırlarını (örn. yeni ve ilham verici ilişkiler kurmak) yeniden şekillendirmektedirler. İş ve boş zaman becerikliliği arasındaki bu entegrasyon (uyuşum); bireylerin iş becerikliliği konusunda sınırlı fırsatlara sahip olduğunda, alternatif yaşam alanlarındaki davranışlara daha fazla önem vermesi ve farklı bir şekilde hayatlarına daha olumlu bir açıdan bakmalarını sağlayacak aktivitelere yönelmesini sağlamaktadır. Bu durumda bireyler, potansiyel bir yol olarak boş zaman becerikliliğinin anlam arayışına ve deneyimleme çabasında olacaktır (Grant & Kluge, 2012).

Beceriklilik literatürü genellikle tek bir alana odaklanmış ve iş becerikliliği konusunda literatür genişletilmiştir. İş becerikliliğinin en çok araştırılan sonuçları işle ilgili iyi oluş ve iş performansına yöneliktir (De Bloom vd., 2020). Bu kategorideki temel değişkenler; işe bağlılık, canlılık, işe yönelik gerginlik, stres, yorgunluk, iş tatmini ve iş performansdır (ör. Bruning & Champion, 2018; Tims & Bakker, 2010). Bununla birlikte, boş zaman becerikliliği veya yaşam alanları ile bağlantılı konular üzerinde yapılan çalışmalar azdır ve genellikle refah, esneklik, başarılı, iş-yaşam dengesi (genel iyi oluş) üzerine odaklanmıştır (Petrou & Bakker, 2016; Wessels, Kesselring, & Plaut, 2019). Boş zaman becerikliliği konusunda araştırmaların azlığının temel sebebi, boş zaman becerikliliğini ölçmeye yönelik olarak nicel bir ölçeğin geliştirilmemesi olabilir. Literatürdeki bu boşluğu fark etmiş olan Petrou ve Bakker, 2016 yılında bireylerin boş zaman becerikliliğini tespit etmeye yönelik olarak 9 maddelik ölçek geliştirdiler. Sosyal bilimlere yönelik yapılan araştırmalarda kullanılan ölçeklerin tutarlılığı ve geçerliği, bölgesel farklılıklardan etkilendiği bilinmektedir (Surucu, Maslakci, & Sesen, 2016). Bu nedenle geliştirilen ölçeklerin orijinal hali bozulmadan araştırmanın yapıldığı ülkenin kültürü ve diline göre uyarlanması, araştırma sonuçlarının geçerliği ve güvenirliliği için gereklidir. Bu maksatla araştırmada, Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen boş zaman becerikliliği ölçeğinin Türkçeye uyarlama ve çeviri çalışması yapılarak ölçeğin Türkçe yazına kazandırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın diğer bir amacı ise geçmiş yıllarda nicel olarak sıklıkla araştırılan "boş zaman faaliyetlerine katılm" ile yeni bir kavram olan "boş zaman becerikliliği" arasındaki farkı vurgulamaktır.

Araştırma; çeviri, geçerlik ve güvenirlik çalışması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Çeviri çalışması dört akademisyen ve iki tercüman tarafından yapılmış ve dilsel eşitlik sağlanana kadar çeviri işlemi devam ettirilmiştir. Yapılan ön testte bazı ifadelerin Türk kültüründe tam olarak anlaşılmadığı tespit edildiğinden ölçekteki ifadeler yeniden düzenlenmiş ve ikinci bir ön test yapılarak (n=40) ölçekteki ifadelerin anlaşılabilirliği sağlanmıştır. Çeviri ve uyarlama çalışmasından sonra ölçeğin geçerliği (dilsel geçerlik, benzeşim geçerliği ve yapı geçerliği) ve güvenirliliğini (Cronbach Alfa iç tutarlılık, birleşik güvenirlik ve test-tekrar test) tespit etmeye yönelik analizler yapılmıştır.

Boş Zaman Becerikliliğinin Kuramsal Arka Planı

Kelly, Strauss, Arnold ve Stride (2019) kariyer için kritik olan kaynakların, boş zamanlarda nasıl elde edilebileceğini araştırdıkları çalışmalarında, kaynakların korunması teorisinden faydalandılar. Kaynakların korunması teorisi (Hobfoll, 2001), bireylerin merkezi kaynaklarının toplandığı veya korunduğu zamanda yüksek performans ve çaba göstereceğini öne sürmektedir. Ayrıca, teori bireylerin mevcut kaynaklarını koruma, gelecek için kaynakları biriktirme ve kaynak yatırımında stratejik olmaları gerektiğine vurgu yapar (Hobfoll, 2002). Bu nedenle, Kelly vd.'nin (2019) araştırması, kaynakların korunması teorisiyle tutarlı olarak, bireylerde boş zaman aktiviteleri ciddiyetinin yüksek olması durumunda, boş zamanlara yatırım yapmanın kaynak yaratacağını savunmaktadır.

Petrou ve Bakker (2016) ve Petrou, Bakker ve Heuvel (2017), boş zaman becerikliliği hakkındaki hipotezlerini doğrulamak için çalışmalarında öz belirleme teorisini kullandılar. Öz belirleme teorisine göre, insanların doğuştan gelen özerklik, yeterlilik ve ilişki ihtiyacı gibi üç temel psikolojik ihtiyaçları vardır (Ryan & Deci, 2000). Özerkliğe duyulan ihtiyaç, insanların nedensel etmen olmak ve iradelerini deneyimlemek için evrensel bir dürtüye sahip oldukları anlamına gelir. Yetkinlik ihtiyacı, insanların çevreyle başa çıkmada etkili olma arzusuyla ilgilidir. Bireylerin ilişki veya aidiyet ihtiyacı, diğer insanlarla ilgilenme, etkileşim ve bağlantı kurma konusunda evrensel eğilimi ifade eder (Baumeister & Leary, 1995). Ryan ve Deci (2000), bireylerin doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya kararlı olduklarını ve bunun bir alanda (örneğin, iş) mümkün olmadığı durumda, bunu başka bir alanda elde etmeye çalışabileceklerini belirtmişlerdir (Petrou vd., 2017). Örneğin, bireylerin hırs ve tutkularını yerine getiremedikleri veya değerleri ile uyumayan bir işi olduğunda, boş zaman aktivitelerini daha tutarlı bir şekilde ve telafi edici bir mekanizma olarak kullanmaları muhtemeldir (Berg vd., 2010; Vogel, Rodell & Lynch, 2016). Ayrıca, Petrou ve Bakker, (2016) boş zaman aktiviteleri için algılanan fırsatların (örneğin özerklik) boş zaman aktivitelerine katılma kararlılığını kolaylaştırırken, boş zaman katılımı için algılanan kısıtlamaların (örneğin zaman eksikliği) kararlılığa zarar verdiğini ileri sürmüşlerdir.

Yöntem

Boş Zaman Becerikliliği Ölçeği

Boş zaman becerikliliğine yönelik literatürde birçok çalışma olmakla birlikte bu araştırmaların hepsi nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen ölçekle beraber boş zaman becerikliliği nicel olarak da ölçmek mümkün olmuştur. Petrou ve Bakker (2016) "Yüksek iş yüküne rağmen kişinin boş zaman becerikliliği" konulu makalesinde farklı ülkelerdeki (Birleşik Krallık, Çin, Hollanda, ABD vd.) çok uluslu şirketlerde çalışan 207 çalışana, çevrimiçi bir anket yoluyla kesitsel bir araştırma yapmışlardır. Yapmış oldukları araştırmada boş zaman becerikliliğini ölçmek için önce 14 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuş ve sonrasında iki uzman görüşü alınarak beş maddeyi soru havuzundan çıkararak dokuz maddelik bir ölçek geliştirmişlerdir. Geliştirilen boş zaman becerikliliği ölçeğine yönelik yapılan keşfedici faktör analizinde tek faktörlü bir yapı olduğu tespit edilmiş ve doğrulayıcı faktör analizi [CFA] iyi uyum indeksleri ile sonuçlanmıştır ($\chi^2 = 62,00$, $df = 27$, $p = 0,000$, $CFI = 0,967$, $TLI = 0,956$, $GFI = 0,938$, $SRMR = 0,050$). Ölçekte yer alan ifadelerin her biri 1'den (hiç değil) 5'e (çok fazla) kadar derecelendirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı araştırmacılar tarafından 0,92 olarak ölçülmüştür.

Araştırmanın Örneklemi:

Araştırma İstanbul'da öğretimine devam eden özel bir üniversitede yapılmıştır. Araştırma yapılmadan önce üniversitenin dekanları ile görüşülmüş, araştırmanın amacı ve kapsamı anlatılmıştır. Araştırmada okul/fakülte isminin belirtilmemesi ve verilerin 3. şahıslar ya da kurumlarla paylaşılmaması şartıyla, bazı fakülte dekanlarından müsaade alınmıştır. Araştırmanın evreninin tespit edilmesine yönelik olarak iki fakülte dekanı öğrenci sayısını vermek istememişlerdir. Bu nedenle araştırma evreni konusunda net bilgiye ulaşılamamıştır.

Araştırmanın yapılmasına müsaade eden dekanların sorumluluğunda olan fakülte öğrencilerine ders dışındaki zamanlarda anket uygulaması yapılmıştır. Hazırlanan 500 anket, beş gün süre ile araştırmacılarında içinde bulunduğu beş kişilik ekip tarafından kolayda örneklem metodu ile üniversite öğrencilerine uygulanmıştır. Anket çalışması sonunda elde edilen 419 anket verisi, araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Byrne'nin (2013) önerdiği gibi ölçekteki ifadelerin % 50 ve daha fazlasına cevap vermeyen 28 anket verisi araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Anket için toplam geçerli katılımcı sayısı 203'ü kadın (% 51,9) ve 188'i erkek (% 48,1) olmak üzere 391'dir. Bu öğrencilerin 18-20 yaş aralığında 231 (% 59,1) katılımcı, 21 yaş ve üstü ise 160 (% 41,9) katılımcı bulunmaktadır.

Çeviri ve Ön Test

Boş zaman becerikliliğini ölçmeye yönelik olarak geliştirilen ölçeğin orijinal dili İngilizcedir. İngilizceden Türkçeye çeviri işlemi örgütsel davranış konusunda doktora eğitimine sahip dört akademisyen tarafından yapılmıştır. Çeviri çalışmasından sonra bağımsız iki çevirmen tarafından ölçek yeniden İngilizceye çevrilmiş ve çeviriden kaynaklı sorunlar çözülene kadar bu geri çevirme işlemi devam etmiştir. Ölçeğin çevirisi tamamlandıktan sonra 40 kişilik pilot bir gruba anket uygulaması yapılarak anlaşılmayan ya da tereddüt yaşanan ifadelerin varlığı kontrol edilmiştir. Anketlerin incelenmesi ve katılımcılarla yapılan görüşmede "leisure activities" ifadesinin "serbest zaman aktiviteleri" olarak çevrildiğinde katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle "leisure activities" ifadesi "boş zaman aktiviteleri" olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle ölçekte yer alan ifadelerin Türk kültürüne uygun ve anlaşılır cümle yapıları olması sağlanmıştır. Yeniden düzenlenen ölçek 40 katılımcıdan oluşan farklı bir örnekleme yeniden uygulanmıştır. Ölçek içerisinde yer alan tüm ifadelerin katılımcılar tarafından doğru anlaşıldığının tespit edilmesinden sonra çeviri işlemi tamamlanmıştır. Çevirisi yapılan ve Türk kültürüne uyarlanan ölçekteki ifadeler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Boş Zaman Becerikliliği Ölçeğinde Yer Alan İfadeler (The Leisure Crafting)

Madde No	İfadeler
1	Boş zamanlarımda yapmış olduğum aktivitelerle sosyal ilişkiler kurmaya çalışıyorum.
2	Yaptığım iş dışında merakımı uyandıran zorlu aktiviteler bulmaya çalışıyorum.
3	Boş zamanlarımda yaptığım aktivitelerle yeteneklerimi (becerilerimi) artırmaya çalışıyorum.

4	Boş zamanlarda yaptığım aktiviteler sayesinde öğrenme deneyimlerimi arttırmaya çalışıyorum.
5	Boş zaman aktiviteleriyle kendime ulaşmak için yeni hedefler koymaya çalışıyorum.
6	Boş zaman aktiviteleri sayesinde başkalarından ilham alıyorum.
7	Boş zamanda yapılan aktivitelerle, yeni ve özgün deneyimler edinmeye çalışıyorum.
8	Boş zamanlarımı kendimi geliştirmek için bir şans (fırsat) olarak görüyorum.
9	Kendimi zihinsel olarak canlı tutmak için, boş zamanlarımda aktiviteler yaparak yeni ve değişik deneyimler edinmeye çalışıyorum.

Petrou ve Bakker (2016). "Crafting one's leisure time in response to high job strain." *Human Relations*, 69(2), 507-529.

Bulgular **Geçerlik Çalışması**

Boş zaman becerikliliği ölçeğinin geçerliğini tespit etmek maksadıyla dilsel geçerlik, benzeşim geçerlik ve ölçeğin yapı geçerliği kontrol edilmiştir.

Dilsel Geçerlik: Ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları arasında dilsel geçerliğin tespit edilmesi maksadıyla Hambleton ve Bollwark (1991) önerdiği yöntem tercih edilmiştir. Bu kapsamda üniversitenin İngiliz dili ve edebiyatı bölümünde okuyan 45 öğrenciyeye önce ölçeğin İngilizce formu, 5 gün sonrasında ise ölçeğin Türkçe formu uygulanmıştır. Öğrencilerin İngilizce ve Türkçe formunda yer alan ifadelere verdikleri puanlar arasındaki ilişki Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı incelenerek değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğin İki Formu Arasındaki Korelasyon Değerleri

İfadeler	Ölçek Formu	n	Ort.	Ss	r
BZB1	İngilizce	45	3,84	1,167	0,724**
	Türkçe	45	3,72	1,114	
BZB2	İngilizce	45	3,24	1,188	0,815**
	Türkçe	45	3,60	1,178	
BZB3	İngilizce	45	3,94	1,150	0,782**
	Türkçe	45	3,94	1,132	
BZB4	İngilizce	45	3,90	1,055	0,824**
	Türkçe	45	3,96	1,106	

BZB5	İngilizce	45	3,96	1,049	0,815**
	Türkçe	45	4,04	1,029	
BZB6	İngilizce	45	3,76	1,222	0,787**
	Türkçe	45	3,38	1,369	
BZB7	İngilizce	45	3,60	1,178	0,826**
	Türkçe	45	3,82	1,240	
BZB8	İngilizce	45	4,18	0,962	0,815**
	Türkçe	45	4,06	1,168	
BZB9	İngilizce	45	3,82	1,082	0,792**
	Türkçe	45	3,92	1,066	
GENEL	İngilizce	45	3,82	0,815	0,881**
	Türkçe	45	3,80	0,715	

N=45, **p<0,05, BZB: Boş Zaman Becerikliliği

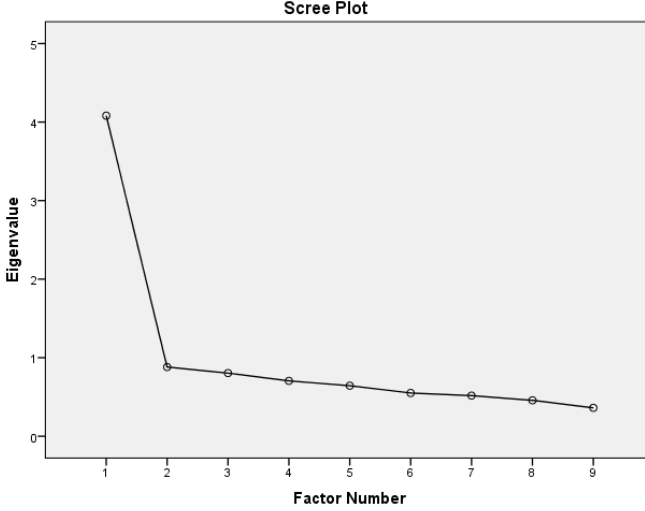
Ölçeğin orijinal formu ile Türkçeye uyarlanmış formunda yer alan ifadeler arasındaki korelasyon incelendiğinde; orijinal formu ile Türkçe formu arasında yüksek düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü korelasyon olduğu, korelasyonlarının, $r= 0,724$ ile $r= 0,826$ arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeklerin genel ortalamaları arasındaki korelasyon ise $r= 0,881$ ($p<0,05$) olarak ölçülmüştür. Yüksek düzeydeki korelasyon, ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları arasında dilsel eşdeğerliliğin olduğunu göstermektedir.

Benzeşim Geçerliliği: Benzeşim geçerliliği ölçekteki ifadelerin birbirleri ve oluşturdukları faktörle ilişkili olduğunu göstermektedir. Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham (1998) benzeşim geçerliliğin sağlanabilmesi için "ortalama açıklanan varyans (AVE)" değerinin 0,5'den büyük olması gerektiğini ve birleşik güvenirlilik (CR) değerinin, ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinden büyük olması gerektiğini belirtmektedir. Bu maksatla uyarlama çalışması yapılan ölçeğin "ortalama açıklanan varyans (AVE)" ve "birleşik güvenirlilik (CR)" değeri ölçülmüştür. Yapılan analizlerde ölçeğin "ortalama açıklanan varyans (AVE)" değeri 0,553, "birleşik güvenirlilik (CR)" değeri 0,880 olarak hesaplanmıştır. AVE değerinin 0,5'den büyük olması ve "birleşik güvenirlilik (CR)" değerinin "ortalama açıklanan varyans" değerinden büyük olması, ölçeğin benzeşim geçerliliğin olduğunu göstermektedir.

Yapı Geçerliliği: Uyarlama ve çevirisi yapılan boş zaman becerikliliği ölçeğinin yapı geçerliliğinin test edilebilmesi amacıyla "keşfedici faktör analizi (KFA)" ve "doğrulamalı faktör analizi (DFA)" yapılmıştır.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin 0,894 olması araştırmanın faktör analizi için yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olduğuna işaret etmektedir. Bartlett küresellik testinin anlamlı olması ise ($\chi^2(36)= 1048,289$, $p<0,05$) ölçekte yer alan ifadeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun

olduğunu göstermektedir. Temel bileşenler metodu varimax döndürme ekseninde yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda ölçekte yer alan dokuz ifade, öz değeri 1'den büyük olan tek faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Faktör yükleri 0,563 ile 0,800 arasındadır. Tabachnick, Fidell ve Ullman, (2007) faktör yüklerinin 0,50 ve üzerinde olmasının oldukça iyi olduğunu belirtmektedir. Faktörler toplam varyansın % 45,347'ini açıklamaktadır. Uyarlama ve çevirisi yapılan boş zaman becerikliliği ölçeğinin, yamaç serpinti grafiği Şekil 1'de, KFA sonuçları ise Tablo 3'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yamaç Serpinti Grafiği

Yamaç serpinti grafiği, Kaiser'in temel kriteri olan özdeğeri (Eigenvalue) 1'in üzerinde olan faktörlerin korunması mantığında çalışmaktadır (Kaiser, 1960). Yamaç serpinti grafiği incelendiğinde ölçeğin, özdeğeri 1'in üzerinde olan tek faktörlü bir yapı oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3. Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

		Faktör Yükleri
BZB7	Bos zamanda yapılan aktivitelerle, yeni ve özgün deneyimler edinmeye çalışıyorum.	0,800
BZB4	Boş zamanlarda yaptığım aktiviteler sayesinde öğrenme deneyimlerimi artırmaya çalışıyorum.	0,729
BZB3	Boş zamanlarımda yaptığım aktivitelerle yeteneklerimi (becerilerimi) artırmaya çalışıyorum.	0,701
BZB5	Boş zaman aktiviteleriyle kendime ulaşmak için yeni hedefler koymaya çalışıyorum.	0,690
BZB9	Kendimi zihinsel olarak canlı tutmak için, boş zamanlarımda aktiviteler yaparak yeni ve değişik deneyimler edinmeye çalışıyorum.	0,682

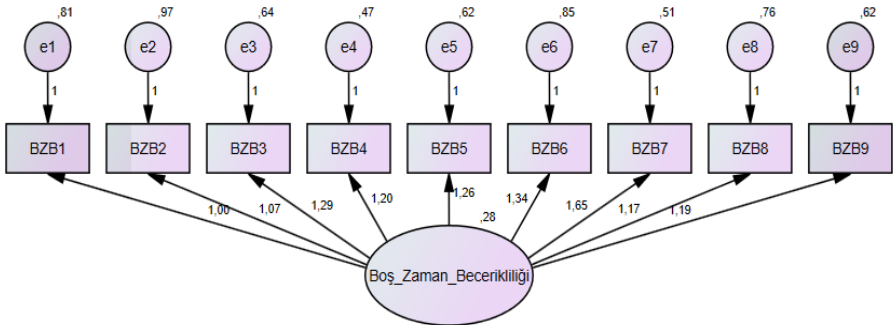

BZB6	Bos zaman aktiviteleri sayesinde başkalarından ilham alıyorum.	0,657
BZB8	Boş zamanlarımı kendimi geliştirmek için bir şans (fırsat) olarak görüyorum.	0,629
BZB1	Boş zamanlarımda yapmış olduğum aktivitelerle sosyal ilişkiler kurmaya çalışıyorum.	0,578
BZB2	Yaptığım iş dışında merakımı uyandıran zorlu aktiviteler bulmaya çalışıyorum.	0,563
	Toplam Varyans	% 45,347
	KMO	0,894

Boş zaman becerikliliği ölçeğinin Türkiye'deki örneklem grubu için uygunluğunu test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. AMOS 18 programı yardımıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizinde kovaryans matrisinin maksimum olasılık tahmini kullanılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 4'te, doğrulayıcı faktör analiz diyagramı ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Boş zaman becerikliliği ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	ΔX^2	Df	$\Delta X^2/Sd$	GFI	NFI	TLI	CFI	RMSEA
BZB	80,301	27	2,974	0,955	0,926	0,932	0,949	0,071

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analiz Diyagramı

Doğrulayıcı faktör analiz diyagramı (Şekil 2) ve Tablo 4 incelendiğinde boş zaman becerikliliği ölçeğinin herhangi bir modifikasyon ihtiyacı duyulmadan iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğinin genel uyum değerini gösteren Ki-kare/serbestlik derecesi [CMIN/DF]= 2,974, Uyum İyiliği İndeksi (GFI) = 0,955, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)=0,926, Tucker-Lewis İndeksi (TLI) = 0,932,

Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)=0,949 ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü Değeri (RMSEA) = 0,071 olarak ölçülmüştür. Bu değerler ölçeğin iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir (Kline, 2015)

Güvenirlik Çalışmaları

Uyarlama çalışması yapılan boş zaman becerikliliği ölçeğinin güvenilirliğinin tespit edilmesi amacıyla; Cronbach Alfa iç tutarlılık testi (Cronbach, 1951), bileşik güvenilirlik testi (Fornell & Larcker, 1981) ve test-tekrar test yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Güvenirlik Sonuçları

Ölçek	Cronbach Alfa (α)	Bileşik Güvenirlik Testi (CR)	Test-Tekrar Test Kolerasyonu (r)
BZB	0,845	0,880	0,811

Ölçeğin iç tutarlılığa dayalı güvenilirlik belirleme yöntemlerinden olan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,845 ve bileşik güvenilirlik testi (CR) ise 0,880 olarak ölçülmüştür. Analizler sonucunda elde edilen değerler 0,7 üzerindedir. Bu durum ölçeğin iç tutarlılığı olduğunu göstermektedir. Uyarlanan ölçeğin tekrarlanabilirliği ve tekrarlarındaki kararlılığın tespit edilebilmesi için test tekrar test uygulaması yapılmıştır. Böylelikle uyarlanan ölçeğin zamana karşı tutarlı ölçümlere sahip olup olmadığını tespit edilmiştir. Bu maksatla araştırmanın yapıldığı üniversitedeki bir sınıf örneklem olarak belirlenmiş (n=51) ve Türkçeye uyarlama çalışması yapılan anket iki hafta ara ile aynı sınıftaki öğrencilere uygulanmıştır. Öğrencilerin her iki ankete verdikleri cevaplar arasındaki korelasyon katsayısının ($r=0,811$, $p<0,05$) anlamlı ve pozitif yönlü olması ölçeğin zamana göre değişmez olduğunu göstermektedir.

Yapılan tüm güvenilirlik analizleri neticesinde, boş zaman becerikliliği ölçeğinin iç tutarlılık gösterdiği ve güvenilir olduğunu söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Literatür sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan ölçüm araçlarının ülkenin kültürüne ve yapısına göre farklılık göstereceğini belirtmektedir (Surucu, Maslakci, & Sesen, 2016). Mevcut bu kültürel farklılıklar araştırma sonuçlarında tutarsızlığa sebep olurken araştırmanın geçerliliğini de tehdit etmektedir. Bu nedenle araştırmalarda kullanılan ölçüm araçlarının araştırmanın yapıldığı kültüre ve dile uyarlanması gerekir. Bu yaklaşımda hareketle araştırmada Petrou ve Bakker (2016) tarafından geliştirilen boş zaman becerikliliği ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve çevirisi yapılmıştır. Araştırma; çeviri, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Çeviri çalışması dört akademisyen ve iki tercüman tarafından yapılmış ve dilsel eşitlik sağlanana kadar çeviri işlemi devam ettirilmiştir. Yapılan ön testte bazı ifadelerin Türk kültüründe tam olarak anlaşılmadığı tespit edildiğinden ölçekteki ifadeler yeniden düzenlenmiş ve ikinci bir ön test yapılarak ölçekteki ifadelerin anlaşılabilirliği sağlanmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında ölçeğin geçerliliği; Dilsel geçerlik, benzeşim geçerliği ve yapı geçerliliği kontrol edilerek test edilmiştir. İngilizce ve Türkçe dillerine hakim 45 kişilik örneklem üzerinde yapılan araştırmada ölçeğin her iki formu arasındaki

pozitif yönlü yüksek korelasyon ($r= 0,881$, $p<0,05$) ölçeğin dilsel geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Benzeşim geçerliliğinin test edilmesi maksadıyla ortalama açıklanan varyans (AVE=0,553) değeri ve birleşik güvenirlilik (CR=0,880) değerleri ölçülmüştür. Birleşik güvenirlilik (CR) değerinin, ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinden büyük olması ve ortalama açıklanan varyans (AVE=0,553) değerinin 0,5'den büyük olması uyarlaması yapılan boş zaman ölçeğinin benzeşim geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir (Hair vd., 1998). Yapı geçerliliğinin tespit edilmesi maksadıyla yapılan keşfedici faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğunu ve yapısal geçerliliğinin olduğunu göstermektedir ($\chi^2=80.301$, $df= 27$, $p=,000$, $CMIN/DF = 2,974$, $GFI = 0,955$, $NFI = 0,926$, $TLI = 0,932$, $CFI = 0,949$, $RMSEA = 0,071$). Elde edilen bu bulgular, Petrou ve Bakker (2016) tarafından yapılan çalışmadaki doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ile paralellik göstermektedir ($\chi^2 = 62.00$, $df = 27$, $p = ,000$, $CFI = ,967$, $TLI = ,956$, $GFI = ,938$, $SRMR = ,050$).

Araştırmanın son aşamasında ise uyarlama ve çeviri çalışması yapılan boş zaman ölçeğinin güvenirliliği test edilmiştir. Bu maksatla yapılan analizlerde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ($\alpha=0,845$) ve bileşik güvenirlilik değerleri (CR= 0,880), ölçeğin iç tutarlı ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu değerler, Petrou ve Bakker (2016) tarafından yapılan çalışma ile tutarlıdır ($\alpha=0,920$). Son olarak, test-tekrar test sonucunda elde edilen bulgularda ($r=0,811$, $p<0,05$), uyarlanan ölçeğin zamana karşı tutarlı ölçümlere sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak çeviri ve uyarlama çalışması yapılan boş zaman becerikliliği ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu ve Türkiye'de yapılacak araştırmalarda kullanılabileceği tespit edilmiştir. Araştırma bu yönüyle Türk yazına katkı sağlamaktadır. Ayrıca araştırma, literatürde sıklıkla karıştırılan ve ayrımı bulanık olan "boş zaman faaliyetlerine katılım" ile yeni bir kavram olan "boş zaman becerikliliği" arasındaki farkı vurgulayarak ileride yapılacak olan çalışmalara kaynak teşkil etmektedir.

İleride yapılacak olan ölçek uyarlama çalışmalarında, çevri ve çeviriden kaynaklı sorunların önüne geçebilmek için, uyarlama yapılan konuyla ilgili uzman da görüşlerinin alınması önemlidir. Uzman görüşünün alınması, çeviriden kaynaklanan sorunları çözüme kavuştururken araştırmada kullanılan bilim dilini de sadeleştirecektir. Ayrıca gelecek araştırmalarda, konuyla ilgili farklı meslek grupları tarafından yapılan çalışmaların incelenmesi çeviri için kullanılan kavramlar açısından yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

BAUMEISTER, R. F., & LEARY, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497.

BERG, J. M., WRZESNIEWSKI, A., & DUTTON, J. E. (2010). Perceiving and responding to challenges in job crafting at different ranks: When proactivity requires adaptivity. *Journal of Organizational Behavior*, 31(2-3), 158-186.

BRUNING, P. F., & CAMPION, M. A. (2018). A role-resource approach-avoidance model of job crafting: A multimethod integration and extension of job crafting theory. *Academy of Management Journal*, 61(2), 499-522.

BYRNE, B. M. (2013). *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications, and programming*. Routledge.

CALDWELL, L. L. (2005). Leisure and health: Why is leisure therapeutic?. *British Journal of Guidance & Counselling*, 33(1), 7-26.

CRONBACH, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

- DE BLOOM, J., VAZIRI, H., TAY, L., & KUJANPÄÄ, M. (2020). An identity-based integrative needs model of crafting: Crafting within and across life domains. *Journal of Applied Psychology*.
- DE HAUW, S., & GREENHAUS, J. H. (2015). Building a sustainable career: The role of work-home balance in career decision making. In *Handbook of research on sustainable careers*. Edward Elgar Publishing.
- DUMAZEDIER, J., & RIPERT, A. (1966). Leisure and culture. *Edic. du seuil, Paris*.
- FORNELL, C., & LARCKER, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- FRICTSCH T., SMYTH K. A., DEBANNE S. M., PETOT G. J., & FRIEDLAND R. P. (2005) Participation in noveltyseeking leisure activities and Alzheimer's disease. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology* 18(3), 134-141.
- GRANT, B. C. & KLUGE, MA (2012). Leisure and physical well-being. *Leisure and Aging: Theory and Practice*, 129-142.
- GREENHAUS, J. H., & ALLEN, T. D. (2011). Work-family balance: A review and extension of the literature.
- HAIR, J. F., BLACK, W. C., BABIN, B. J., ANDERSON, R. E., & TATHAM, R. L. (1998). *Multivariate Data Analysis* (Vol. 5, No. 3, pp. 207-219). Upper Saddle River, NJ: Prentice hall.
- HAMBLETON, R. K., & BOLLWARK, J. (1991). Adapting Tests for Use in Different Cultures: Technical Issues and Methods.
- HOBFOLL, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50, 337-421.
- HOBFOLL, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6(4), 307-324.
- KAISER, H. F. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 141-151.
- KELLY, C. M., STRAUSS, K., ARNOLD, J., & STRIDE, C. (2019). The relationship between leisure activities and psychological resources that support a sustainable career: The role of leisure seriousness and work-leisure similarity. *Journal of Vocational Behavior*, 103340.
- KETTERIDGE, A., & BOSHOFF, K. (2008). Exploring the reasons why adolescents participate in physical activity and identifying strategies that facilitate their involvement in such activity. *Australian Occupational Therapy Journal*, 55(4), 273-282. doi:10.1111/j.1440-1630.2007.00704.x
- KLINE, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- PASSMORE, A., & FRENCH, D. (2001). Development and Administration of a Measure to Assess Adolescents' participation In Leisure Activities. *Adolescence*, 36(141), 67-67.
- PETROU, P., & BAKKER, A. B. (2016). Crafting one's leisure time in response to high job strain. *Human Relations*, 69(2), 507-529.
- PETROU, P., BAKKER, A. B., & VAN DEN HEUVEL, M. (2017). Weekly job crafting and leisure crafting: Implications for meaning-making and work engagement. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 90(2), 129-152.
- RYAN R. M. & DECI E. L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1): 68-78.

- SIRGY, M. J., UYSAL, M., & KRUGER, S. (2017). Towards a benefits theory of leisure well-being. *Applied Research in Quality of Life*, 12(1), 205-228. doi:10.1007/s11482-016-9482-7.
- SNIR R. & HARPAZ I. (2002) Work-leisure relations: Leisure-orientation and the meaning of work. *Journal of Leisure Research*, 34(2): 178-203.
- SONNENTAG S. and FRITZ C. (2007). The Recovery Experience Questionnaire: Development and validation of a measure for assessing recuperation and unwinding from work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3): 204-221.
- STEBBINS R. A. (2001) Serious leisure. *Society* 38(4): 53-57. tenBrummelhuis LL and Bakker AB (2012) A resource perspective on the work-home interface: The work-home resources model. *American Psychologist*, 67(7): 545-556.
- SURUCU, L., MASLAKÇI, A., & SESEN, H. (2020). Zorunlu vatandaşlık davranışı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 571-579.
- TABACHNICK, B. G., FIDELL, L. S., & ULLMAN, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5). Boston, MA: Pearson.
- TIMS, M., & BAKKER, A. B. (2010). Job crafting: Towards a new model of individual job redesign. *SA Journal of Industrial Psychology*, 36(2), 1-9.
- VOGEL, R. M., RODELL, J. B., & LYNCH, J. W. (2016). Engaged and productive misfits: How job crafting and leisure activity mitigate the negative effects of value incongruence. *Academy of Management Journal*, 59(5), 1561-1584.
- WESSELS, B., KESSELRING, S., & PLAUT, P. (2019). 2 How to define social network in the context of mobilities. *Digital Social Networks and Travel Behaviour in Urban Environments*, 27.
- WRZESNIEWSKI, A., & DUTTON, J. E. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *Academy of Management Review*, 26(2), 179-201.

Summary

The main reason for lack of research on leisure crafting might be a quantitative scale has not been developed to measure leisure crafting. Having noticed this gap in the literature, Petrou and Bakker developed a 9-item scale in 2016 to identify individuals' leisure crafting. It is known that the consistency and validity of the scales used in studies on social sciences are affected by regional differences. For this reason, it is necessary to adapt the developed scales according to the culture and language of the country in which the research is carried out, without sacrificing the original form, for the validity and reliability of the results. For this purpose, in this study, it was aimed to adapt and translate the developed leisure crafting scale into Turkish. The research consists of three stages including the translation, validity and reliability study. The translation work was done by four academicians and two translators, and the translation process continued until linguistic equality was achieved. In the pretest, it was determined that some statements were not fully understood in Turkish culture. For this reason, the expressions in the scale were rearranged and a second pretest was performed (n = 40) to ensure the clarity of the expressions in the scale. After the translation and adaptation study, analyzes were conducted to determine the validity of the scale (linguistic validity, convergent validity and construct validity) and reliability (Cronbach's Alpha reliability, composite reliability and test-retest). The validity of the scale; Linguistic validity, convergent validity, and construct validity were checked and tested. In the study conducted on a sample of 45 people with a good command of English and Turkish languages, there was a significant and positive correlation between both forms of the scale

($r = 0,881$, $p < 0,05$). In order to test the convergent validity, average explained variance (AVE = 0,553) and composite reliability (CR=0,880) values were measured. composite reliability (CR) value and average explained variance (AVE) value show that the adapted leisure scale has convergent validity. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis results to determine the construct validity show that the scale has a single factor structure and that it has construct validity (CMIN/DF = 2,974, GFI = 0,955, NFI = 0,926, TLI = 0,932, CFI = 0,949, RMSEA = 0,071).

In the last stage of the research, the reliability of the leisure scale, which was adapted and translated, was tested. For this purpose, Cronbach Alpha internal consistency coefficient ($\alpha = 0,845$) and composite reliability values (CR=0,880) indicate that the scale is internally consistent and reliable. However, the values obtained from the test-retest result ($r = 0,811$, $p < 0,05$) show that the adapted scale has consistent measurements against time.

As a result, it was determined that the leisure crafting scale, which was translated and adapted, was a valid and reliable scale. The research contributes to Turkish literature in this aspect.

Ergenlikte Aleksitimi Özellikleri ile Kişiler Arası İlişki Biçimleri ve Problem Çözme Yetileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Elif KUYUCU*, Arzu ÖNAL SÖNMEZ**, Ayten ERDOĞAN***, Zekeriya Deniz AKTAN****

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı ergenlerdeki aleksitimik özellikler ile bunların kişiler arası ilişki biçimleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. **Metod:** Araştırmaya yaşları 12-15 arasında değişen 103 ergen dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan gruba Sosyodemografik Veri Formu, Çocuklar için Aleksitimi Ölçeği, Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ve Kişilerarası İlişkiler Ölçeği uygulanmıştır. **Bulgular:** Ergenlerin aleksitimik özellikleri ile problem çözme becerileri arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, ergenlerin aleksitimik özellikleri ile kişiler arası ilişki tarzlarından besleyici ilişki tarzı ile negatif yönlü anlamlı düzeyde ilişkiye rastlanırken, ketleyici ilişki tarzı ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. **Sonuç:** Ergenlerin aleksitimik özellikleri ile problem çözme becerileri ve kişiler arası ilişki tarzları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Aleksitimik ergenlerin ilişki biçimlerini değerlendirebilmek açısından kişiler arası ilişki tarzlarını anlamının önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aleksitimi, Kişiler Arası İlişkiler, Problem Çözme Becerileri, Ergenlik, İlişki

Examining the Relationship between Alexithymia Features in Adolescents and Interpersonal Relationship Styles and Problem Solving Abilities in Adolescents

Abstract

Objective: The aim of this study is examining the relationship between alexithymic features in adolescents and their interpersonal relationship styles and problem solving abilities. **Methods:** A hundred and three subjects were enrolled to the study. Participants were given sociodemographic properties form, Alexithymia Scale for Children, Problem Solving Skills Scale for Children and Interpersonal Relationship Styles Scale. **Results:** The

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 26.10.2018

Kabul/Accepted: 09.12.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.473009>

* Psikolog, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-posta: ekuyucu90@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9853-178X>

** Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: arzudr@yahoo.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7370-9211>

*** Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: aytenerd@yahoo.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5259-1154>

**** Psikolog, Işık Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: denizaktan@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1757-2024>

relationship between alexithymic features in adolescents and problem solving abilities is negatively directed. In addition to this, there is a statistically significant and negative correlation between alexithymic features in adolescents and nourishing relationship style which is the subscale of interpersonal relationship styles. However, there is no statistically significant correlation between alexithymic features in adolescents and interlocking relationship style which is the subscale of interpersonal relationship styles. Conclusion: The results of the study put forth that there is a significant relationship between alexithymic features in adolescents and their interpersonal relationship styles and problem solving abilities. Evaluation of alexithymic features in adolescents could be important to understand their interpersonal relationships styles.

Keywords: Alexithymia, Interpersonal Relationships, Problem Solving Skills, Adolescence, Relationship

Giriş

Aleksitimi duyguları fark etme, tanımlama ve diğer kişilere ifade etme ve duyguları bedensel tepkilerden ayırıştırarak anlatmadaki güçlük şeklinde tanımlanan iki önemli eksiklikten meydana gelmektedir (Bagby, Taylor, Parker, & Dickens, 2006). Aleksitimi kendi içsel süreçlerinin farkında olup onları anlamlandırmakta zorlanma, kendileri ile ilgili doğru ve sağlıklı karar verememe ve bununla ilişkili yaşanan sorunlar olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle dış dünya ile ilişki kurmakta zorlanmaya ve buna bağlı kişiler arası ilişkilerde sorun yaşanmasına neden olduğu ileri sürülmektedir (Morris, 2002; Özdal, 2021). Empatik duyarlılık ile iletişim becerileri arasında pozitif yönde ilişki olduğu bilinmektedir (Ozkaral & Ustu, 2019). Aleksitimik bireyler, duygularını anlamlandırarak ifade edememeleri nedeniyle empati kurmakta zorlanmaktadır (Aaron ve ark. 2015). Empati kurmakta zorlanan aleksitimik özelliklere sahip bireylerin problem çözmekte güçlük yaşadıkları ve kaçınma davranış sergiledikleri belirtilmektedir (Ereyi, 2017; Öğülmüş, 2001) Bu bireyler aynı zamanda geri çekilmiş, utangaç tavırlar sergileyen, özgüveni düşük bireyler olarak değerlendirilmektedirler (Haviland, Warren, & Riggs, 2000). Bunun sonucu olarak da aleksitimi özelliklerine sahip bireylerin kişiler arası ilişkilerinde olumsuzluklar ve buna bağlı daha fazla sorun yaşadığı izlenmektedir (Besharat, 2010). Yaş arttıkça aleksitimi düzeyinin arttığı ve iletişim düzeyinin azaldığı düşünülmektedir (Sevindi & Kumcağız 2017). Yaş arttıkça çevreden tepki alacaklarını düşünerek kendilerini ifade çekimser davrandıkları varsayılmaktadır. Literatürde yaşa göre farklılıkların incelendiğinde yaş yükseldikçe duyguları ifade etmede güçlükler yaşandığı ve empatik eğilimlerinin azaldığı belirtilmektedir (Gökçearslan & Durakoğlu, 2014).

Normal popülasyonda %18.8 olarak karşılaşılan aleksitimi ile ilgili çocuk ve ergen popülasyonunda az sayıda çalışma bulunmaktadır (Koçak, 2002; Sevindi & Kumcağız, 2017). Bu çalışmada ergenlerin aleksitimik özellikleri ile onların kişiler arası ilişki tarzları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir.

1. Yöntem

Bu araştırma, ergenlerin aleksitimi özellikleri ile kişiler arası ilişki tarzları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere ilişkisel tarama modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmaya İstanbul ilinin, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel bir okulun, öğrenim merkezine devam eden 12-15 yaş aralığındaki ergenler dahil edilmiştir. Hastalardan ve ailelerinden onam formu alınmıştır. Dışlama kriterleri; DSM V

(The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition) ölçütlerine göre herhangi bir psikiyatrik tanı almış olmak ve psikiyatrik tedavi sürecinde olup herhangi bir ilaç kullanıyor olmak olarak belirlenmiştir. Araştırmanın analiz aşamasına başlamadan önce 105 vakalılık bir örneklemin söz konusu olduğu bu çalışmada dışlama kriterleri dolayısıyla iki vakadan elde edilen veriler araştırma dışında bırakılmış ve 103 vaka çalışmaya dâhil edilmiştir.

2. Veri Toplama Araçları

2.1. Sosyodemografik Özellikler Veri Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyodemografik veri formunda sırasıyla; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, anne ve babalarının hayatta olup olmadığı, vakaların anne ve babalarının birlikte yaşayıp yaşamadıkları, katılımcıların kardeş sayısı, psikiyatrik veya ruhsal bir sorun nedeniyle herhangi bir merkeze başvuru durumları sorgulanmıştır.

2.2. Çocuklar İçin Aleksitimi Ölçeği (ÇAÖ)

Çocukların aleksitimik özelliklerini ölçmek amacıyla geliştirilen Çocuklar İçin Aleksitimi Ölçeği, Koçak ve arkadaşları tarafından 2015 yılında Türk dil ve kültürüne uyarlanmıştır (Rieffe ve ark., 2006). Ölçeğin orijinal hali Duyguları Tanıma Güçlüğü (7 madde), Duyguları Açıklama Güçlüğü (5 madde) ve Dışsal Yönelimli Düşünme (8 madde) olmak üzere üç alt boyutu kapsamakta olup, toplam 20 maddeden meydana gelmektedir (Rieffe, Oosterveld, Terwogt, 2006; Koçak, 2015). Ölçeğin orijinalinin geçerlik güvenirlik çalışmasında Chronbach alpha içtutarlılık katsayısı .78 olarak bulunmuştur.

2.3. Çocuklar İçin Problem Çözme Becerileri Envanteri (ÇPÇE)

Çocuklar İçin Problem Çözme Becerileri Envanteri, Serin ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilen 24 maddeden oluşan ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek ilkökul ve ortaokul düzeyindeki çocukların problem çözme becerileri algılarını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır (Serin, Serin, & Saygılı, 2010). ÇPÇE, 24 maddelik, 1-5 arası puanlanan 5'li likert tipi, bireyin problem çözme becerilerini değerlendiren bir ölçektir.

2.4. Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği (KİÖ)

Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği, Şahin ve arkadaşları (1994a) tarafından "Stress Management: Positive Strategy" isimli paket programın el kitabında bulunan davranış listesinden örnek alınarak oluşturulmuştur. Ölçeğin amacı kişilerin diğer bireylerle olan etkileşim tarzını belirlemektir (Şahin, Durak, & Yasak, 1994). Ölçek, besleyici ve ketleyici ilişki tarzları olmak üzere iki alt ölçeği içermektedir. Ölçek 31 maddeden oluşmaktadır. Her madde 0-3 arasında değişen Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır. Ergenlerin kişiler arası ilişki tarzları konusunda kendi algılayışlarını ölçen bir değerlendirme aracıdır.

3. İstatistiksel Analiz

Bu çalışmada istatistiksel analizler NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007 Statistical Software (Utah, USA) paket programı ile yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotların (ortalama, standart sapma) yanı sıra normal dağılım gösteren değişkenlerin ikili grupların karşılaştırmasında bağımsız t

testi, değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerini belirlemede Pearson korelasyon testi kullanılmıştır. Sonuçlar, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Örneklem grubu 103 ergenden oluşmakta olup yaş ortalaması 13,52 olarak saptanmıştır. Bu grubun %56,3'ünü kız ve %43,7'sini erkek çocuklar oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan Çocuklar için Problem Çözme Becerileri Envanteri (ÇPÇE), Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği (KİÖ) ve Çocuklar için Aleksitimi Ölçeği (ÇAÖ) skorları ile ilgili bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bilgiler

Kullanılan Ölçekler	Min.	Max.	Ort±SS
Problem çözme becerisine güven	38	60	50.24±3.96
Öz denetim	11	31	21.26±6.02
Kaçınma	12	25	20.21±2.93
Çocuklar için problem çözme envanteri toplam puan	62	112	91.72±11.89
Açık	0	18	7.61±4.29
Saygılı	3	19	7.69±2.78
Ben merkezci	6	15	11.17±1.71
Küçümseyici	16	30	24.02±3.17
Kişiler arası ilişki tarzları toplam puan	34	67	50.5±7.67
Duyguları tanımlama güçlüğü	1	7	3.07±1.94
Duyguları açıklama güçlüğü	0	9	4.24±1.99
Dışsal yönelimli düşünme	3	12	6.79±2.49
Çocuklar için aleksitimi ölçeği toplam puan	5	26	14.1±5.68

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma

ÇPÇE toplam puanları ile ÇAÖ toplam puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı korelasyon gözlenmiştir ($r = -0,757$ $p = 0,0001$) (Tablo 2).

Tablo 2. Aleksitimi Skorları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki Pearson Korelasyon Analiz Sonuçları

		PÇBG	ÖD	K	Toplam
DTG	r	-0.612	-0.714	-0.596	-0.712
	p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
DAG	r	-0.531	-0.509	-0.435	-0.542
	p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
DYD	r	-0.616	-0.707	-0.717	-0.740
	p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Toplam	r	-0.665	-0.732	-0.669	-0.757
	p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001

DTG: Duyguları Tanımlama Güçlüğü alt boyutunu, DAG: Duyguları Açıklama Güçlüğü alt ölçeğini, DYD: Dışsal Yönelimli Düşünme alt boyutunu; PÇBG: Problem Çözme Becerine Güven alt boyutunu, ÖD: Öz Denetim alt boyutunu ve K: Kaçınma alt boyutunu temsil etmektedir.

Ergenlerdeki aleksitimik özellikler ile bu kişilerin kişiler arası ilişki tarzları arasındaki ilişkiler incelendiğinde ÇAÖ-toplam puanları ile KİÖ-besleyici ilişki tarzı

toplam puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı korelasyon bulunmuştur ($r=-0,276$, $p=0,043$) (Tablo 3).

Ayrıca, dışsal yönelimli düşünme ile KİÖ-küçümseyici ($r=-0,438$, $p=0,001$) alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunurken benmerkezci ($r=0,013$, $p=0,896$) alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Tablo 3).

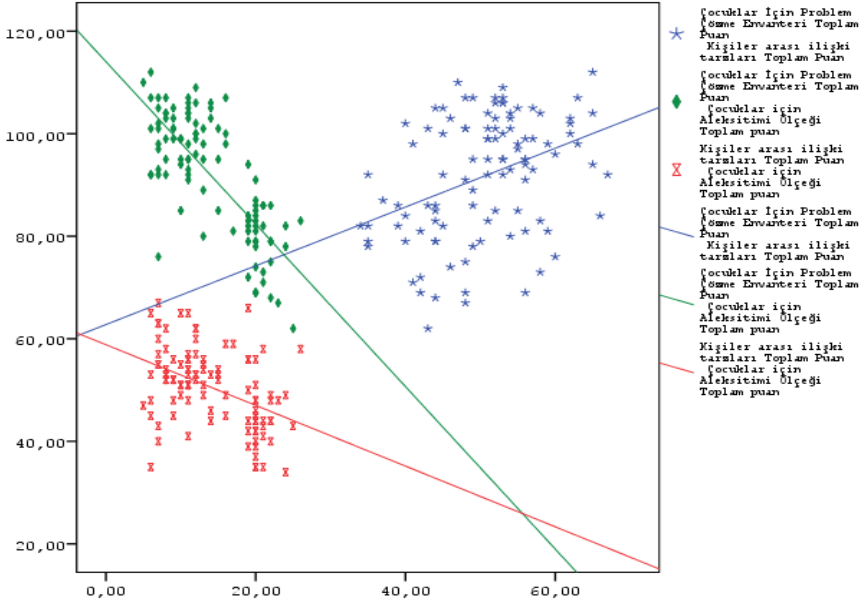
Tablo 3. Aleksitimi Skorları ile Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği Arasındaki Pearson Korelasyon Analiz Sonuçları

		Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği						
		Açık	Saygılı	Besleyici Toplam	Ben Merkezci	Küçümseyici	Ketleyici Toplam	
Çocuklar için Aleksitimi Ölçeği	DTG	r	-0,303	0,239	-0,312	-0,042	-0,462	-0,257
		p	0,002	0,015	0,004	0,674	0,001	0,081
	DAG	r	-0,201	0,160	-0,255	0,023	-0,295	-0,288
		p	0,041	0,006	0,008	0,820	0,002	0,003
	DYD	r	-0,314	-0,169	-0,152	0,013	-0,438	-0,415
		p	0,001	0,088	0,061	0,896	0,001	0,001
	Toplam	r	-0,312	0,211	-0,276	-0,001	-0,453	-0,139
		p	0,001	0,032	0,043	0,995	0,001	0,091

DTG: Duyguları Tanımlama Güçlüğü alt boyutunu, DAG: Duyguları Açıklama Güçlüğü alt ölçeğini, DYD: Dışsal Yönelimli Düşünme alt boyutunu teslim etmektedir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde Aleksitimi puanları ile Problem Çözme Becerileri ve KİÖ arasında negatif yönlü bir ilişkiye ulaşılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Aleksitimi, Çocuklar İçin Problem Çözme Becerileri ve Kişiler Arası İlişki Tarzları Besleyici İlişki Tarzı Toplam Puanlarının Birbirleri İle Olan İlişkisi

Yaş özellikleri ile problem çözme becerileri ölçeğinden alınan skorlar arasındaki ilişki incelendiğinde yaş değerleri ile Problem Çözme Becerisine Güven ($p=0,01$) ve Öz Denetim ($p=0,02$) skorları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p<0,05$). Öte yandan vakaların yaş değerleri ile Kaçınma ($p=0,03$) skorları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon saptanmıştır ($p<0,05$)

Eğitimi durumu ile problem çözme becerileri ölçeğinden alınan skorlar arasındaki ilişki incelendiğinde yaş değerleri ile Problem Çözme Becerisine Güven ($p=0,03$) ve Öz Denetim ($p=0,02$) skorları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p<0,05$). (Tablo 4).

Tablo 4. Problem Çözme Becerileri ile Kişiler Arası İlişki Tarzları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Kişiler Arası İlişkiler Ölçeği					
		Açık	Saygılı	Besleyici Toplam	Ben Merkezci	Küçümseyici	Ketleyici Toplam
PÇBG	r	0,193	0,121	0,171	0,035	0,277	0,259
	p	0,051	0,223	0,002	0,726	0,005	0,078
ÖD	r	0,292	0,103	0,351	0,140	0,366	0,383
	p	0,003	0,298	0,008	0,160	0,0001	0,0001
K	r	0,295	0,161	0,157	0,038	0,215	0,362
	p	0,003	0,104	0,102	0,704	0,101	0,0001
Toplam	r	0,284	0,132	0,311	0,068	0,355	0,169
	p	0,004	0,182	0,003	0,493	0,008	0,062

PÇBG: Problem Çözme Becerisine Güven alt boyutunu, ÖD: Öz Denetim alt boyutunu ve K Kaçınma alt boyutunu temsil etmektedir.

5. Tartışma

Aleksitimi özelliklerinin yaşları 12 ile 15 arasında değişen ergenlerde kişiler arası ilişki tarzları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ergenlik dönemindeki aleksitimik özellikler ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki incelenmiş, katılımcıların aleksitimi ölçeğinden aldıkları toplam skorlar ile problem çözme becerileri ölçeğinden aldıkları toplam skorlar arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuç hipotezimizi destekler nitelikte olup ergenlerin aleksitimik özellikleri arttıkça problem çözme becerilerinin azaldığını göstermektedir. Ergenlerin duyguları tanımlama güçlükleri arttıkça problem çözme becerilerine olan güvenlerinin ve problemler karşısında öz denetimlerinin azaldığı, duyguları tanımlama gücüğü arttıkça kaçınma davranışının da arttığı düşünülmektedir.

Literatürde aleksitimi ve problem çözme becerilerini ergenlerde inceleyen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu ve bu çalışmaların sonuçlarının araştırma verilerimizde elde edilen bulgularla benzer sonuçlara varıldığı görülmektedir. Empati kurmakta zorlanan aleksitimi özelliklerine sahip bireylerin, problem çözmekte zorlandıkları ve kaçınma davranışı sergiledikleri görülmektedir (Öğülmüş, 2001). Problem çözme becerisinin kişinin özgüveni ile ilişkili olduğu ve kişinin özgüveni arttıkça problem çözme beceri yetisinin de o kadar arttığı öne sürülmektedir (Leighton JP, 2003; REBOK vd, 2019). Öte yandan aleksitimik belirtiler gösteren bireylerin aynı zamanda içe kapanık, utangaç, özgüveni düşük, birçok konuda yetersizlik duyguları hisseden ve düşük egoya sahip bireyler olarak kabul edilmektedirler (Haviland, Warren, & Riggs, 2000;

Taylor, Parker, Bagby, & Acklin, 1992; Willemsen, Roseeuw, & Vanderlinden, 2008; Meganck, Vanheule, Desmet, & Inslegers, 2010). Bu bulgulara göre aleksitimi skoru yüksek olan bireylerin problem çözme becerilerine olan inançlarının daha düşük olduğu, dolayısıyla özdenetim skorlarının düşük olması ve problemler karşısında kaçınmacı davranış göstermelerinin beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir (Koçak, 2002). Bu araştırmanın bulguları ile söz konusu çalışmaların sonuçlarının paralel olduğu görülmektedir.

Aleksitimik özelliklere sahip bireyler, kişiler arası ilişkilerinde olumsuz ilişkilere sahip oldukları ve kişiler arası ilişkilerinde daha fazla sorunlar yaşadıkları düşünülmektedir (Besharat, 2010). Aynı şekilde aleksitimik özelliklere sahip bireylerin olumsuz ilişki tarzlarını benimsedikleri, bu kişilerin özellikle öfke duygularını ifade etmekte zorlandıkları görülmektedir (Berenbaum & Irvin, 1996; Ling, 2020).

Aleksitimi ölçeğinden alınan skorlar ile kişiler arası ilişki tarzları besleyici ilişki tarzı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Literatürle uyumlu olarak, ketleyici ilişki tarzı ile anlamlı bir ilişki saptanmamış, aleksitimi ölçeğindeki skorlar arttıkça besleyici ilişki tarzlarında azalma olduğu izlenmiştir. Aleksitimi skoru yüksek olan bireylerin aleksitimi skoru düşük olanlara oranla kişiler arası ilişki tarzlarında daha çok ketleyici daha az besleyici ilişki tarzını benimsedikleri görülmüştür (Aksoy & Çoban, 2017; Oktay & Batigün, 2014). Ayrıca benzer bir biçimde aleksitimik özelliklere sahip bireylerin daha fazla öfke ve düşmanlık yaşadıkları, bu bireylerin daha çok benmerkezci ve küçümseyici ilişki tarzını benimsedikleri, derin ilişkiler kuramadıkları, kurdukları ilişkileri sürdürmekte zorlandıkları ve bundan dolayı çevreleriyle uyumlu olmak için aşırı çaba harcadıkları düşünülmektedir (Demet, Devci, Özmen, Şen, & İçelli, 2002). Bu nedenle aleksitimik skoru yüksek olan bireylerin besleyici ilişki tarzından yüksek skor almaları olumlu ilişki tarzı olarak değerlendirilmemektedir (McDougall, 1982). Aleksitimik özelliklerin bireylerin kişiler arası ilişkilerde problem yaşamasına neden olabilecek bir etken olduğu, bu özelliklere sahip bireylerin ilişkilerinde olumsuz ilişki tarzına sahip olduklarını öne süren çalışmalar bulunmaktadır (Spitzer, Siebel-Jürges, Barnow, Grabe, & Freyberger, 2005; Zorzella, Muller, Cribbie, Bambrah & Classen, 2020). Öte yandan aleksitimi ile kişiler arası ilişki tarzları saygılı alt boyutu arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olması beklenmeyen bir durum iken benzer sonuca rastlayan çalışmalar bulunmaktadır. Aleksitimik özelliklere sahip bireylerin ilişkilerinde problem yaşamamak için çok fazla çaba harcamalarının bu durumu açıklayabileceği düşünülmektedir (Epözdemir, 2005; McDougall, 1982; Rohner & Ali, 2020). Ergenlerin aleksitimi ölçeğinden aldıkları skor arttıkça kişilerin küçümseyici ilişki tarzı skorları azalmaktadır. Araştırmanın bu sonucu literatürdeki çalışmalarla dolaylı olarak benzerlik göstermektedir. Ancak, aleksitimik bireylerin aleksitimik özelliklere sahip olmayanlara göre kendilik değerlerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu ve kendilik algılarının olumsuz olduğu belirtilmektedir (Batigün & Büyükaşahin, 2008; Fatih & Özmüş, 2020).

Dolayısıyla bu bireylerin kendilerini diğer insanlardan üstün görüp küçümseyici bir ilişki tarzı benimsemelerinin beklenen bir durum olmaması, söz konusu araştırmalar dikkate alındığında araştırma verilerimizden elde edilen bu negatif yönlü ilişkiye benzerlik göstermektedir (Sayar, Kose, Grabe, & Topbas, 2005; Runcan, 2020).

Ergenlerin problem çözme becerileri arttıkça besleyici ilişki tarzları da artmaktadır. Çalışmamız ile uyumlu olarak ergenlerin kişiler arası ilişki tarzlarını belirleyen faktörlerin problem çözme becerilerinin önemli yordayıcılardan biri olduğu gösterilmiştir. Problem çözme becerileri ile olumlu kişiler arası ilişkiler arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur (Erözkan, 2009; Sungur, 2018). Bu bulgulara göre problem çözme becerileri ölçeğinden yüksek skor alanların kişiler arası ilişki tarzları ölçeği alt boyutu olan besleyici/olumlu kişiler arası ilişkiler ölçeğinde de yüksek skor alması beklenen bir durumdur. Öte yandan çalışmamızda problem çözme becerileri ölçeğinden

alınan skor ile kişiler arası ilişki tarzları alt boyutu olan ketleyici ilişki tarzı ölçeğinden alınan skor arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış ancak iki değişken arasında negatif yönlü ilişki saptayan çalışmalar literatürde görülmektedir (D'Zurilla, Nezu, & Maydeu-Olivares, 2004; Nezu, 2021). Ergen örneklem grubunun oluşturduğu çalışmamızda ketleyici ilişki tarzına rastlanmamış olması aile ile kurulan bağın ergenlikle beraber arkadaş çevresine kayması, onlar tarafından kabul görmenin ergen için çok önemli olması kişiler arası ilişki tarzında olumlu ilişkiler geliştirmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmaya alınan ergenlerin sayısının ve yaş grubunun sınırlı olması çalışmanın kısıtlılıklarındandır. Ayrıca çok merkezli ve daha geniş bir popülasyonda yapılmasının verileri güçlendirebileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma ile normal popülasyondaki ergenlerin aleksitimik özellikleri ile problem çözme becerileri ve kişiler arası ilişkileri arasındaki ilişkinin incelenmiş olup ergenlerin aleksitimik özellikleri ile problem çözme becerileri ve kişiler arası ilişki tarzları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- AARON, R. V., BENSON, T. L., & PARK, S. (2015). Investigating the role of alexithymia on the empathic deficits found in schizotypy and autism spectrum traits. *Personality and Individual Differences*, 77, 215-220.
- AKSOY, M., & ÇOBAN, G. İ. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin aleksitimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 45-51.
- BAGBY, R. M., TAYLOR, G. J., PARKER, J. D., & DICKENS, S. E. (2006). The development of the Toronto Structured Interview for Alexithymia: item selection, factor structure, reliability and concurrent validity. *Psychotherapy and psychosomatics*, 75(1), 25-39.
- BATIGÜN, A. D., & BÜYÜKŞAHİN, A. (2008). Aleksitimi: Psikolojik Belirtiler ve Bağlanma Stilleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(3).
- BERENBAUM, H., & IRVIN, S. (1996). Alexithymia, anger, and interpersonal behavior. *Psychotherapy and psychosomatics*, 65(4), 203-208.
- BESHARAT, M. A. (2010). Relationship of alexithymia with coping styles and interpersonal problems. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 614-618.
- D'ZURILLA, T. J., NEZU, A. M., & MAYDEU-OLIVARES, A. (2004). *Social Problem Solving: Theory and Assessment*.
- DEMET, M., DEVECİ, A., ÖZMEN, E., ŞEN, F., & İÇELLİ, İ. (2002). Major depresif bozukluk tanısı alan hastalarda aleksitiminin belirti örüntüsü üzerine etkisi. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 39, 67-74.
- EPÖZDEMİR, H. (2005). Alexithymia and psychosomatic symptoms. Paper presented at the XI. Congress of German Psychology Students, Almanya.
- EREYİ, B. (2017). The Effects of Interpersonal Cognitive Problem-Solving Programme on Turkish Pre-school Children. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 4(6), 47-50.
- ERÖZKAN, A. (2009). Lise öğrencilerinde kişilerarası ilişki tarzlarının yordayıcıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(21), 543-551.
- FATİH, B. A. L., & ÖZMÜŞ, D. A. (2020). Aleksitimik Belirtilerin Yordanmasında Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Ruminasyonun Rolünün İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 353-369.

- GUTTMAN, H., & LAPORTE, L. (2002). Alexithymia, empathy, and psychological symptoms in a family context. *Compr Psychiatry*, 43(6), 448-455.
- GÖKÇEARSLAN, Ş., & DURAKOĞLU, A. (2014). Ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(23), 419-435.
- HAVILAND, M. G., WARREN, W. L., & RIGGS, M. L. (2000). An observer scale to measure alexithymia. *Psychosomatics*, 41(5), 385-392.
- KOÇAK, R. (2002). Aleksitimi: Kuramsal çerçeve tedavi yaklaşımları ve ilgili araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 183-212.
- LEIGHTON JP, S. R. (2003). Reasoning and problem solving. *Handbook of psychology*. New York: Wiley., 4(1), 623-648.
- LING, S. (2020). *Relationships Among Social Functioning, Alexithymia, and Asian Values* (Doctoral dissertation, The University of Akron).
- MCDUGALL, J. (1982). Alexithymia: a psychoanalytic viewpoint. *Psychotherapy and psychosomatics*, 38(1-4), 81-90.
- MEGANCK, R., VANHEULE, S., DESMET, M., & INSLEGERS, R. (2010). The Observer Alexithymia Scale: a reliable and valid alternative for alexithymia measurement? *Journal of personality assessment*, 92(2), 175-185.
- MORRIS, C. G. (2002). *Psikolojiyi anlamak:(psikolojiye giriş): Türk Psikologlar Derneği Yayınları*.
- OKTAY, B., & BATIGÜN, A. D. (2014). *Aleksitimi: Bağlanma, Benlik Algisi, Kisilerarası İlişki Tarzları ve Öfke*. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 31.
- NEZU, A. M., & NEZU, C. M. (2021). *Emotion-centered problem-solving therapy*. American Psychological Association.
- OZKARAL, T. C., & USTU, H. (2019). Examination of the Relationship between Teacher Candidates' Emotional Intelligence and Communication Skills. *Journal of Education and Learning*, 8(5), 232-240.
- ÖZDAL, E. (2021). *Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sabır düzeyleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).
- REBOK, G. W., BRADSHAW, C. P., VOLK, H. E., MENDELSON, T., EATON, W. W., LETOURNEAU, E. J., & KELLAM, S. G. (2019). *Models of Stress and Adapting to Risk*. *Public Mental Health*.
- ROHNER, R. P., & ALI, S. (2020). Personality assessment questionnaire (PAQ). *Encyclopedia of personality and individual differences*, 3743-3745.
- RUNCAN, R. (2020). Alexithymia in Adolescents: A Review of Literature. *Agora Psycho-Pragmatica*, 14(1).
- SAYAR, K., KOSE, S., GRABE, H. J., & TOPBAS, M. (2005). Alexithymia and dissociative tendencies in an adolescent sample from Eastern Turkey. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 59(2), 127-134.
- SERIN, O., SERIN, N. B., & SAYGILI, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2).
- SEVİNDİ, T., & KUMCAGIZ, H. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinin aleksitimi düzeyleri ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1335-1343.
- SPITZER, C., SIEBEL-JÜRGES, U., BARNOW, S., GRABE, H. J., & FREYBERGER, H. J. (2005). Alexithymia and interpersonal problems. *Psychotherapy and psychosomatics*, 74(4), 240-246.
- STROUGH, J., PATRICK, J. H., SWENSON, L. M., CHENG, S., & BARNES, K. A. (2003). Collaborative everyday problem solving: Interpersonal relationships and problem dimensions. *The International Journal of Aging and Human Development*, 56(1), 43-66.

SUNGUR, S. A. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri algısı ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, 11(2), 126-138.

TAYLOR, G. J., PARKER, J. D., BAGBY, R. M., & ACKLIN, M. W. (1992). Alexithymia and somatic complaints in psychiatric out-patients. *Journal of psychosomatic research*, 36(5), 417-424.

WILLEMSSEN, R., ROSEEUW, D., & VANDERLINDEN, J. (2008). Alexithymia and dermatology: the state of the art. *International journal of dermatology*, 47(9), 903-910.

ÖĞÜLMÜŞ, S. (2001). *Kişilerarası sorun çözme becerileri ve eğitimi*: Nobel.

ŞAHİN, N., DURAK, A., & YASAK, Y. (1994). *Interpersonal style, loneliness and depression*. Paper presented at the 23 rd International Congress of Applied Psychology, Book of Abstracts, Madrid: July.

ZORZELLA, K. P., MULLER, R. T., CRIBBIE, R. A., BAMBRAH, V., & CLASSEN, C. C. (2020). The role of alexithymia in trauma therapy outcomes: Examining improvements in PTSD, dissociation, and interpersonal problems. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(1), 20.

Summary

Alexithymia is characterized by emotional awareness, lack of social attachment and poor interpersonal relationship. Furthermore, they also have difficulty in distinguishing and appreciating the emotions of others that is thought to lead to unempathic and ineffective emotional responding. Very little research has examined alexithymia in adolescence age group. This is unfortunate as a better understanding of alexithymia during the adolescent years will better inform interventions with young people thus obviating problems in adulthood. The problem area is probably about self-esteem, hope, and skill at identifying emotions. It might also be suggested that alexithymia is related with managing emotional states like negative emotions. Due to poor affective communication, they may lack the skills to seek support from individuals around them. Consequently, this would effect their relationship negatively. Similarly, individuals with alexithymia may have difficulties recognizing when others are distressed or in need of empathy. As it mentioned above alexithymia is related to poor social skills, less perceived social support, and smaller social networks. Alexithymia were found to be associated with maladaptive coping styles. In literature alexithymia is associated with problems in processing emotional information. When high alexithymic individuals do not able to use cognitive strategies to modulate their emotional states evoked by stressful situations, the possibility of using maladaptive coping behaviors will increased. In this study we found significant relationship between problem solving abilities and alexithymic features in adolescent patient group in line with literature. More experimental and longitudinal research is needed to examine the causal link between alexithymia and interpersonal relationship styles and problem solving abilities.

Türk Güldürü Sinemasında Lümpen Tipler: *Geniş Aile* Serisinin Mizah Kuramları Bağlamında İncelenmesi*

Erdem TÜRKAVCI**, Ürün YILDIRAN ÖNK***

Öz

Türk Sineması'nda büyük seyirci kitlelerine ulaşan filmlerin önemli bir kısmını güldürü türündeki filmler oluşturmaktadır. 2000 sonrasında üretilen bu filmlerde yapımcıların seyirciye lümpen olarak adlandırılabilir tiplerin anlatısını sunmayı tercih ettiği görülmektedir. Araştırmanın amacı, Marx'ın toplumsal bir grubu tanımlamak amacıyla ortaya attığı lümpen kavramı üzerinden oluşturulan mizahın, yerli güldürü sinemasındaki yansımalarını incelemektir. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemi doğrultusunda hem ana hem de yardımcı kahramanları lümpen tipler olan *Geniş Aile: Yapıştır* (2015) ve *Geniş Aile 2: Her Türü* (2016) filmleri seçilmiş, bu filmler anlatı analizi yöntemiyle incelenmiştir. Filmlerdeki lümpen tipler üzerinden yapılan çözümlenmeler, lümpenliğin filmlerin anlatılarında bir mizah unsuru olarak kullanıldığına işaret etmekte, lümpen tiplerin ise mizahın Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramları aracılığıyla kurgulandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lümpen, Mizah, Mizah Kuramları, Güldürü, Türk Sineması.

Lumpen Flat Characters in Turkish Comedy: An Analysis of the *Geniş Aile* Film Series According to Theories of Humor

Abstract

Comedies occupy a significant place among Turkish films that reach a large audience. Considering those produced after 2000, one may not that film makers have favored the narratives of people with characteristics best described as "lumpen." This article examines the humor created through Marx's concept of "lumpen," the term he used to identify this social group. The film series *Geniş Aile: Yapıştır* (2015) and *Geniş Aile 2: Her Türü* (2016) are selected for the purposive sampling method, because they feature primary and secondary characters who are both lumpen and flat. It is also pointed out that the analyzed characters are consistent with Superiority, Incongruity and Relief theories of humor. Findings of the analysis show that lumpenism is used as an important element of humor in the narratives of the sampled films.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 25.03.2020

Kabul/Accepted: 14.12.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.706872>

* Bu çalışma, birinci yazarın 2018 yılında Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Ürün YILDIRAN ÖNK'ün danışmanlığında tamamladığı "Son Dönem Yerli Komedi Filmlerinde Bir Mizah Unsuru Olarak Lümpenlik" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye. E-posta: eturkavci@gelisim.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5264-8552>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İzmir, Türkiye.

E-posta: urun.onk@yasar.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6325-9958>

Keywords: Lumpen, Humor, Humor Theories, Comedy, Turkish Cinema.

1. Giriş

Sinema tarihinde belirli türlerin popülerliği dönemsel olsa da güldürü, üretim ve izlenirlik açısından sinemanın ortaya çıkışından günümüze dek hem dünya sinemasında hem Türk Sineması'nda popülerliğini korumuştur. Öyle ki Türk Sinema tarihinin en çok izlenen ilk yirmi beş filminin on yedi tanesini güldürü filmleri oluşturur (Box Office, 2019). Böylesi bir etkileşimin olduğu ortamda güldürü filmleri pek çok inceleme alanı sunmaktadır. Örneğin, son dönem Türk Güldürü Sineması'na bakıldığında film yapımcılarının seyirciye ağırlıklı olarak lümpen olarak adlandırılabilir tiplerin anlattısını sunmayı tercih ettiği görülmektedir. Kavram; sınıfsız, apolitik gibi anlamlarına ek olarak akıllı veya iyi eğitilmiş olmayan; görgüsüz; cahil; serseri; ayaktakımı; üçkâğıtçı; yozlaşmış vb. anlamlarda birine karşı küçültücü söz, hakaret olarak yaygın bir biçimde hem medyada hem de günlük yaşantıda kullanılmaktadır. Ancak literatür taramasında sınırlı sayıda yerli kaynağa rastlanmış, bu da araştırmanın ortaya çıkmasındaki itici güç olmuştur. Araştırmanın amacı, Marx'ın toplumsal bir grubu tanımlamak amacıyla ortaya attığı lümpen kavramı üzerinden oluşturulan mizahın, *Geniş Aile* serisi aracılığıyla son dönem yerli güldürü sinemasındaki yansımalarını incelemektir. Araştırmanın temel savı ise yerli güldürü filmlerinde lümpenliğin mizahın Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramları aracılığıyla bir mizah unsuru olarak kullanılmasıdır. Zira küçültücü anlamına karşılık lümpenlik, yerli güldürü sinemasında sadece komiklik unsuru olarak ele alınmaktadır. Hatta kavram üzerinden toplumsal bir eleştiri getirilmediği gibi lümpenlik bu yolla yeniden üretilmektedir.

2. Mizah Kuramları

Kültür tarihinde felsefe ve bilimle ilgilenen birçok düşünür mizahı kuramsal açıdan ele alan çalışmalar yapmıştır. Mizahla ilgili değişik kuramlar öne sürülmesine karşın yeterli ve genel bir mizah kuramının varlığından söz edilememektedir. Morreall'a göre genel bir mizah kuramı oluşturmadaki güçlüğün sebebi, insanoğlunun çok değişik durumlarda gülmesi ve bütün bu gülme durumlarını kapsayacak tek bir tanıma varmanın olanaksızlığıdır (1997, s.3-6). Martin'e göre de mizah kuramlarının birçoğu, güçlü bir kuramda olması gereken özellikleri tam anlamıyla barındırmamaktadır. Bu yüzden araştırma yaparken tek bir kuram üzerine odaklanmaktansa farklı kuramlardan yararlanmak en faydalı yaklaşım olacaktır (2006, s.54-56).

Aristoteles, Platon, Sokrates ve Cicero'yla başlayan mizahın sorgulanması gerektiği düşüncesi özellikle 19. yüzyıldan itibaren bir disiplin ve kuram çerçevesinde uygulanmaya başlamıştır. Descartes, Hobbes, Bain, Kant, Schopenhauer, Freud, Spencer, Piaget ve Lauter gibi pek çok ismin mizahla ilgili çalışmaları bulunmaktadır (Eker, 2014, s.135-145). Mizah kuramları, insanların belirli şeyleri neden komik bulduklarını açıklarken mizahın sınıflandırmasında da yardımcı olmaktadır. Mizah kuramları; Üstünlük Kuramı, Uyumsuzluk Kuramı ve Rahatlama Kuramı olarak üç temel çerçevede ele alınmaktadır.

2.1. Üstünlük Kuramı

Üstünlük Kuramı, ilk olarak Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konan en eski ve en yaygın kullanılan mizah kuramıdır. Üstünlük Kuramı, bir kişinin gülünecek bir

davranış gösterdiğinde karşı tarafta ortaya çıkan üstünlük duygusu üzerine temellendirilmiştir. Platon'a göre başkaları kötü duruma düştüğünde ağrıyı ve zevki bir arada duyarız ve güçsüz kişilerdeki cehalete güleriz (aktaran Güler & Güler, 2010, s.241). Gülme eyleminde dikkat, kişinin kusuru üzerine odaklanır. Kişiyi gülünç kılan şeylerden biri de kişinin kendi gülünçlüğünden haberdar olmamasıdır. Gülünç kişi, kendisini gerçekte olduğundan daha hoş, varlıklı, erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir. İnsanlar, gülünç kişilere bu yüzden güler ve bu durumdan zevk alırlar (Morreall, 1997, s.8).

Bu kuram daha sonraları mizah üzerine çalışan pek çok düşünür tarafından geliştirilmiştir. Bu düşünürlerin başında gelen Thomas Hobbes, "Gülme tutkusu başkalarının zayıflığıyla ya da geçmişteki kendi zayıflığımızla yapılan karşılaştırma sonucu kendimizdeki üstünlüğün birden anlaşılmasından doğan ani bir zafer duygusundan başka bir şey değildir" demiştir (aktaran Koestler, 1997, s.40). Paulos ise kendini üstün görme ve başkasının kötü durumda olmasından zevk alma duygusunun mizahın değişik türlerinde etkin olduğunu kabul ederken bu duygunun sadece iğrenç olarak adlandırıldığı etnik ve benzeri konularla ilgili şakalarda yer tuttuğunu ifade eder (1996, s.8). Morreall'a göre bu kuramdan çıkarılacak sonuç, üstünlük duygularıyla ilgisi olmayan hem mizahi hem de mizahi olmayan çeşitli durumlar var olduğundan bu kuramın kapsamlı bir mizah kuramı olamayacağıdır (1997, s.23).

2.2. Uyumsuzluk Kuramı

Uyumsuzluk Kuramı, Aristoteles'in insanların belli bir beklenti içindeyken beklenmedik başka bir sonuçla karşılaşmasının gülme eylemini ortaya çıkardığı düşüncesine dayanmaktadır. Gülme ile uyumsuzluk arasında bağlantı yapan ilk düşünür Aristoteles'tir (Eker, 2014, s.137-138). Morreall, Aristoteles'in, uyumsuzluğu bir gülme kaynağı olarak kabul ederek dinleyiciler arasında belli bir beklenti yaratıp sonra da onları beklenmedik bir şeyle vurmanın bir konuşmacı için iyi bir güldürme yolu olarak gördüğünü söylemektedir. Telaffuz değişikliği ya da sözcük oyununa dayalı fıkraları buna örnek olarak gösterir (Morreall, 1997, s.25).

Uyumsuzluk Kuramı'nın en çok bilinen kuramcıları Kant ve Schopenhauer'dir (Yardımcı, 2010, s.22). Paulos Kant'ın, gülme eylemini bir sürpriz, beklenmedik bir aykırılık, gergin bir bekleyişin aniden hiçliğe dönüşmesinden doğan etki olarak açıkladığını belirtmektedir (1997, s.9). Schopenhauer'in görüşleri ise Kant'ın zihinsel tepkinin hiçe dönüşme fikrine karşı çıkmasıyla çakışır. Schopenhauer, beklentilerin yıkılıp hiçe dönüşmediğini yalnızca olayı sona erdirerek yapılan açıklamanın duruma uygun olmaması sonucunda gülme eyleminin gerçekleştiğini düşünür (aktaran Eker, 2014, s.138).

Sonucu beklenenden farklı algılama ve şaşkınlık neticesinde ortaya çıkan gülme, başlangıç ve sonuç arasındaki aykırılığa, uyumsuzluğa verilen bir tepkidir (Eker, 2014, s.138). Buna karşın başta Morreall olmak üzere pek çok araştırmacı gülmenin sadece uyumsuzluğa karşı verilen bir tepki olduğu açıklamasını evrensel bir doğru olarak kabul etmeyerek Uyumsuzluk Kuramı'nın genel bir mizah kuramı olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder (1997, s.40).

2.3. Rahatlama Kuramı

Rahatlama Kuramı, sıkıntıdan kurtularak rahata, huzura kavuşma açısından Üstünlük ve Uyumsuzluk Kuramları ile aynı anlayışı paylaşır ancak temelde organizmadaki sıkıştırılmış ve bastırılmış enerjinin boşaltılması esasına dayanmaktadır. Tehlikeli ya da ıstırap verici herhangi bir durumun ortadan kalkmasıyla duyulan huzur, o olayın kişiye verebileceği zararın bertaraf edilmesi anlamına geldiğinden rahatlama hissi

oluşturur. Bu durumda, kontrol altında tutulan düşünceden, rahatsız edici durumdan ve bunların geriliminden kurtulma söz konusudur (Eker, 2014, s.143). Rahatlama Kuramı'nda rahatlama yaşayan taraf gülmeye malzeme olan; başka bir deyişle gülünen kişi değil; izleyici konumundaki gülünen kişidir.

Rahatlama Kuramı, kaynaklarda Uyarılma Kuramı ya da Psikanalitik Kuram olarak da geçmektedir. Herbert Spencer'ın gülmeyi ruhsal enerjinin mekanik enerjiye dönüşmesi olarak değerlendirmesinden etkilenen Freud, mizahtan haz duymanın bilinçli ve bilinçdışı kaynaklarını ele almakta, esprilerin tekniğini, amacını, toplumsal işlevlerini ve bunları dinleyenlerin rolünü incelemektedir. Freud'a göre gülme, bastırılmış olan duygu ve düşüncelerimizi serbest bırakma olanağı vermekte ve rahatlama duygusu yaratmaktadır (1998, s.298). Rahatlama Kuramı'yla ilgili belirtilen görüşlerin ortak noktası, gülme eylemine fizyolojik bakış açısıyla yaklaşılmasıyla birlikte rahatlama yaşayan tarafın gülmeye malzeme olan kişi değil izleyici konumundaki kişi olmasıdır.

3. Lümpen Kavramı ve Yerli Güldürülerde Lümpenlik

3.1. Lümpen Kavramı

Lümpen kavramı ilk olarak Karl Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* (1852) adlı eserinde toplumsal bir sınıfı tanımlamak amacıyla "lümpen-proletarya" şeklinde kullanılmıştır. Marx, bu eserinde 1848'den 1851'e kadar Fransa'da gerçekleşen devrimci olayları anlatmaktadır. Bonaparte'i diktatörlüğe götüren süreci ve sınıf çatışmalarını irdelemiş; sınıf, proleter devrim, devlet, proletarya diktatörlüğü kuramlarını geliştirmiştir (Marx & Engels, 2003). Lümpen kavramının ortaya çıkışındaki etmenleri anlamak için başta Marx olmak üzere farklı araştırmacılar aracılığıyla öncelikle "sınıf" ve "sınıf bilinci" kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Zira Marx lümpen-proletarya kavramını, ithaf ettiği kişilerin sahip olmadığını iddia ettiği sınıf ve sınıf bilinci kavramları üzerinden açıklamaktadır.

Sınıf kuramının öncüsü Karl Marx'tır ancak bu kuramın ayrıntıları çoğunlukla Marxist düşünürler tarafından formüle edilmiştir. Sınıf Kuramı alanında iki temel yaklaşım, bu iki ana yaklaşımın içinde ise birçok ara versiyon vardır. Sınıf Kuramı'nın iki alt kuramsal yaklaşımını Marxist Sınıf Kuramı ve Weberci Sınıf Kuramı oluşturmaktadır (Arslan, 2004, s.127).

Marx, sınıf tanımını üretim ilişkileri içinde üretim araçları mülkiyeti ekseninde yaparak iki temel sınıftan bahsetmektedir: Burjuvalar ve proleterler ya da kapitalistler ve ücretli emekçiler. Marx ve Engels, kapitalizmin temel iki sınıfını burjuvazi ve proletarya olarak belirlerken bu iki sınıfın tanımlarını da net bir şekilde yapmışlardır: "Burjuvazi ile kastettiğimiz üretim araçlarının sahipleri olan ve ücretli emekçiyi çalıştıran kapitalist sınıfıdır. Proletarya ile kastettiğimiz hiçbir üretim aracına sahip olmamaları yüzünden yaşayabilmek için iş gücünü satmak zorunda olan modern ücretli emekçiler sınıfıdır." (2018, s.52).

Weberci Sınıf Kuramı'nın en önde gelen ismi ve kurucusu Weber'e göre sınıf, ortak pazar konumlarına sahip bireylerin oluşturduğu tanımlanabilir sosyal gruplardır. Bu tanımda sınıf olgusu, mülk (sahiplik) ve pazar konumu temelinde şekillenir. Weber'in aktarımıyla; "Bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi ortak ise, bu ögeyi, mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa, bu öge, meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa sınıftan söz edilebilir." (2004, s.269).

"Sınıf bilinci" konusu ise bazı sosyologlarca sınıf analizinin sosyo-psikolojik tarafı olarak da kabul edilmektedir. Bazı günümüz Marxistleri, sınıf bilinci kavramını açıklamada Mills'in belirlemiş olduğu üç temel etmeni kullanırlar. Bu etmenler; bireyin kendi sınıfının ilgi ve çıkarları ile sınıfsal kimliğinin farkında olması; kendi sınıfı ile öteki

sınıflar arasındaki çıkar çatışmasının farkında olması ve sınıfsal hedefleri ile çıkarları gerçekleştirmek için siyasi mücadele içinde yer almada gönüllü olmasıdır (aktaran Arslan, 2004, s.134-135). Belek, *Kapitalizmde Sınıf* kitabında "...sınıf bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin içinde, kendini tanıma, karşıt sınıf karşısında var olma ve mücadeleye girme boyutlarıyla politikleşme potansiyeli sürekli vardır." ifadesini kullanarak konunun politik tarafına da değinmiştir (2013,s.60).

Marx'a göre sınıf bilincine sahip olmadığı için hiçbir sınıfa dâhil olmayan ve dâhil olmayı da kendi isteğiyle bilinçli bir şekilde reddeden bu insanlardan şöyle bahsetmektedir: "... Özgür insanlarla köleler arasında yer alan plebyenler hiçbir zaman Lumpenproletarya'nın üstünde bir duruma erişemediler." (Marx & Engels,2003,s.68). Lümpen kavramı, toplumsal bir grubu tanımlamak için kullanılmasına karşın bu grup homojen bir yapıya sahip değildir (Temelkuran, 2008, s.1-2). Marx, lümpenproletaryadan şu şekilde bahseder:

... Bir yardımsever dernek kurmak bahanesi ile Paris lümpen-proletaryası gizli kollar halinde örgütlendirilmişti, derneğin kendisi bonapartçı bir general tarafından yönetilmek üzere, her bir kolun başına bonapartçı ajanlar konulmuştu. Geçimlerinin ve hatta kökenlerinin nereden geldiği şüpheli, yıkıma uğramış 'kibar düşkünler' yanında, burjuvazinin kokuşmuş serüvencileri ve döküntüleri yanında, bu dernekte, başıboş serseriler, yol verilmiş askerler, zindandan çıkmış forsalar, sürgün kaçını kürek mahkumları, hırsızlar, şarlatanlar, lazzaroniler, yankesiciler, gözden sürmeyi çeken hakkabazlar, kumarbazlar, pezevenkler, genelev işletenler, hamallar, işsiz yazarlar, org çalıcıları, paçavracılar, bileyciler, kalaycılar, dilenciler, kısacası, Fransızların 'boheme' dedikleri bu ne olduğu belirsiz, çürümüş, kararsız tüm yığın vardı (Marx, 2003, s.63).¹

Lümpen, Almanca'da "bez parçası; paçavra, palaspare" anlamına gelirken (Steuerwald, 1998, s.367) TDK kavram için "ayaktakımı", "sınıfsız", "Görgüzlükleri veya bilgisizlikleri dolayısıyla toplum içinde aşağı durumda olan kişiler.", "Toplum içinde belli bir sınıfa girmeyen" tanımında bulunmuştur (TDK, 2019). Marxizm Ansiklopedisi Terimler Sözlüğü ise, lümpen-proletarya kavramını "endüstri merkezlerinin nüfusunun bir bölümünü oluşturan toplumdaki dışlanmış, yozlaşmış, gecekonduda yaşayan çalışanlar ya da ayaktakımı; çete" olarak açıklamıştır. Sözlüğe göre lümpen kavramı aynı zamanda sosyal statüsünü yitirmiş, yozlaşmış, dilenciler, fahişeler, gangsterler, haraççılar, dolandırıcılar, küçük suç işleyen insanlar, serseriler, kronik işsizler için de kullanılmaktadır. Başlangıçta kelime anlamı olarak "paçavra", "yer bezi" anlamına gelen lümpen kavramı zamanla "ayak takımı", "uçkağıtçı", "dolandırıcı" gibi birine karşı kullanılan küçültücü söz haline almıştır (Marxist Internet Archive, 2019).

Marx'ın Almanca baskı eserlerinde kavram, "tehlikeli sınıf, toplumsal tortu" olarak da nitelendirilmektedir: "Tehlikeli sınıf, toplumsal tortu, eski toplumun en alt tabakaları tarafından fırlatılıp atılmış olduğu yerde çürüyen bu yığın, şurada burada, bir proleter

¹ Marx'ın lümpen-proletaryayı tanımlarken kullandığı kavram, Fransızca'da "Derbeder"; "Derbederler takımı." şeklinde açıklanmaktadır (Saraç, 1985, s.164). Bohem sözcüğü küçültücü, aşağılayıcı bir söz olarak kullanılsa da günümüzde kullanılan Türkçe karşılığında benzer bir durum bulunmamaktadır. Aksine, sözcüğün sanat çevresiyle olan ilişkisine vurgu yapıldığı görülmektedir. TDK'nın tanımına göre ise bohem "Yarımını düşünmeden günün gününe tasasız, derbeder bir yaşayışı olan edebiyat ve sanat çevresinden (kimse veya topluluk)" anlamına gelmektedir (TDK, 2019).

devrim ile, hareketin içine sürüklenebilir; ne var ki, kendi yaşam koşulları onu daha çok gerici entrikaların paralı aleti olmaya hazırlar." (2003, s.111).

Lümpen kavramı, Marx ve Marxist çizgiyi devam ettirenler tarafından küçültücü ve aşağılayıcı anlamda kullanılırken her zaman alt tabakayı anlatan bir kavram olmuştur. 1951 yılında ünlü Amerikalı sosyolog Mills beyaz yakalı ve yüksek maaşlı, baskı altında ama neşeli memurlar hakkında yazıncaya dek kavramla ilgili olumsuz algı devam etmiştir. 1972'de ekonomist Andre Gunder Frank Latin Amerika'nın az gelişmişlik politikasının evrimini konu aldığı kitabında "lümpen burjuva" kavramını ortaya atar. Frank, lümpen burjuva kavramını Latin Amerika'daki hammadde üreticisi ve ihracatçısı olan sınıfsal yapı için kullanmıştır (1995, s.10). Frank'ın Avrupalı kolonyalist üst sınıfın iş birliği yaptığı Latin Amerika'nın aristokrasisi için kullandığı lümpen burjuva, geldiği yeri bilmeyen ve sınıf bilincinden yoksun bir ara sınıftır. Ancak Frank, lümpen burjuva kavramını orta sınıf (avukatlar, teknisyenler) ve üst sınıf (işbirlikçi sanayiciler, toprak sahipleri) için de kullanmaktadır. Kavram bu tarihten itibaren uluslararası arenada sınıf bilinci olmayan anlamında kullanılmaya başlanmıştır (1995,s.5-20; Temelkuran, 2008, s.3).²

Lümpen kavramına katkı sağlayan her bir düşünür, lümpenliğin farklı bir özelliğine dikkat çekmektedir. Bu isimlerden Buchanan, Marx'ın lümpen kavramını incelediği araştırmasında lümpen-proletarya kavramının toplumdaki marjinal unsurlardan fazlasını kapsadığını ve kavramın sosyo-kültürel niteliklere sahip ekonomik ve politik bileşenlerden oluştuğunu ifade eder. Buchanan, lümpenliğin ulusun uygarlık derecesine göre değişebileceğini ancak lümpenlerin "pislik karakter"inden vazgeçmeyeceğinin altını çizer (2004, s.2). Marxist yazar ve siyasetçi Amilcar Cabral, lümpen kavramını her ikisini de *déclassé* (düşük sınıflı) olarak nitelediği iki kategoriye ayırmaktadır. Cabral'a göre birinci kategori dilenci, fahişe vb. kişilerden oluşurken ikinci kategori ise kırsaldan gelmiş ama çalışmayan kişilerden oluşmaktadır (Cabral, 1964). Frantz Fanon, lümpen kavramını üretim araçları ve kapitalist toplumun kurumlarıyla güvenli bir ilişkiye sahip olmayan ya da kazanılmış hakları olmayan kişiler olarak açıklamaktadır (aktaran Kilgore, 2013,s.357). Ancak Worsley, Fanon'un görüşlerini yorumladığı çalışmasında devrimci harekete en yakın olan sınıfın, çoğunlukla kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığı için lümpen-proletarya ile köylü sınıfı olduğunu iddia etmektedir (Worsley, 1972, s.207). Lümpenliğin kendine ait bir dili olduğunu belirten Levent Tülek ise *Lümpen Sözlüğü* adlı kitabında yerleşik bir jargon olarak ifade ettiği argonun, köklü ve yazınsal bir değer kazanmış, edebi yerleşik bir değeri olan bir dil olduğu için lümpen dilinden çok ayrı bir dil olduğunu ifade ettikten sonra lümpen dili için şunları söylemiştir:

... 80'li yıllarda artan ve Özal döneminde doruğa çıkan umutsuz, politikasız, geçmişsiz ve geleceksiz kitlenin, günü yaşayan, köşeyi dönmek isteyen, kırla kent arasına sıkışıp kalmış insanların kodladığı bir dil bu (Tülek, 2014, s.5-6).

Tülek'in kitabında geçen sözcüklere bakıldığında sözcüklerin anlamlarını ağırlıklı olarak erkeklik, cinsellik, üçkâğıtçılık, şiddet vb. konulardan aldığı ve bu sözcüklerin örtük anlamlar ifade etmesi açısından da argo ve/veya küfürün yerine geçtiği görülmektedir. İnan Temelkuran ise araştırmasında Marx ve Engels'in lümpen kavramı için yaptığı tanımlamanın günümüzdeki karşılığının anlaşılması için kavramı "yeni lümpen" kavramı üzerinden ele alır. Temelkuran, "yeni lümpen" kavramını "erkeklik", "milliyetçilik", "din ve muhafazakarlık", "tarafarlık, hemşehrilik, aile bağları" kavramlarıyla

²TDK, lümpen burjuva için "lümpen kentsoylu sınıf" karşılığını vermekte ve bu kavramı "Kentsoylu sınıfının en düşük gelirli kısmına verilen ad" şeklinde açıklamaktadır (TDK, 2019).

ilişkilendirmektedir (2008, s.11-17). Lümpen kavramının günümüzdeki kullanımı şu şekilde özetlenebilir:

1. Lümpen, homojen yapıda olmayan toplumsal bir grubu tanımlamak amacıyla kullanılan bir kavramdır.
2. Toplumun en alt katmanını oluşturduğu ifade edilen lümpen kişiler sınıfsızdır.
3. Lümpen, sınıf bilincine sahip değildir.
4. Lümpen, herhangi bir sınıfa dâhil değildir.
5. Lümpen, herhangi bir sınıfa dâhil olmayı kendi isteğiyle bilinçli bir şekilde reddetmektedir.
6. Lümpen, sermaye sahibi ya da işçi sınıfından bir birey değildir.
7. Lümpen kişi kendini tanıma, karşıt sınıf karşısında var olma ve mücadeleye girme boyutlarıyla politikleşme potansiyeli taşımadığı için apolitiklidir.
8. Lümpen kişi ya da toplulukların argo ve küfürle benzerlik gösteren, anlamın örtük bir biçimde olduğu ve anlamını ağırlıklı olarak erkeklik, cinsellik, şiddet, üçkağıtlılık vb. içerikli konulardan alan bir "lümpen dili" bulunmaktadır.
9. Lümpen kavramının ortaya çıktığı hali ile günümüzdeki anlamı arasında radikal bir değişiklik bulunmamaktadır. Kavram sınıfsız, apolitik gibi anlamlara ek olarak günümüzde akıllı veya iyi eğitilmiş olmayan; görgüsüz; cahil; serseri; ayaktakımı; üçkağıtçı; yozlaşmış vb. anlamlarda birine karşı küçültücü söz, hakaret olarak kullanılan popüler bir kavram haline almıştır.

3.2. Güldürülerde Lümpenlik

Güldürü filmlerinin lümpenliği bir mizah unsuru olarak nasıl kullandığını açıklamak için öncelikle filmlerdeki kahraman olgusuna bakılmalıdır. Kahramanlar karakter ya da tip olma özellikleriyle konumlanırlar. Karakterler çok boyutlu, tipler ise tek boyutludur. Tip, tek bir belirgin özelliğiyle ortaya konulurken karakter çok çeşitli yönleriyle işlenir. Karakter anlatı içerisinde sürekli bir değişim ve gelişim göstermesine karşın tip, anlatı boyunca aynı kalır ve belirli özellikleri korur (Aslan, 2007, s.38-39).

Yağız'ın aktarımıyla tip, toplumda ortaklık gösteren özelliklerin abartılı bir şekilde vurgulanarak kolay anlaşılır bir halde sunulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Tipte birey değil toplum ön plandadır. Tip, kolektiviteyi temsil eder ve herkes onda kendinden bir şeyler bulur. Ayrıntılara girmeden ana hatlarıyla genel toplumsal özellikler verilir. Bu özellikler abartılarak ve karikatürize edilerek seyirciye sunulur (Yağız, 2006, s.20). Sinemada karakter ve tip tercihleri, seyircinin bilinç düzeyi ve senarist, yönetmen ve yapımcının seyirciyi temel alarak hareket etmesi sonucunda belirlenmektedir (Bayrak, 2014, s.120). Bülent Oran, konunun Türk Güldürü Sineması'yla olan kısmıyla ilgili şunları söylemiştir: "Yapımcılarımızın kafasındaki tek ve asla değişmez düşünce, filmlerinin iyi iş yapmasıydı. ... Komedilerde 'karakter' yaratmak yerine, tiplerle yetindik. ... kültür olarak orta ve daha aşağı sınıfların zevkleri dikkate alınmak zorundaydı." (Oran, 1995, s.74-76).

Tip güldürüsünün hâkim olduğu Türk Güldürü Sineması'nda lümpenlik de filmlerde çoğunlukla tipler üzerinden temsil edilmektedir. Film yapımcıları, anlatıda lümpen olarak tanımlanabilecek bir kahraman yaratırken tip yaratmanın yapısına uygun bir şekilde kahramana tek boyutlu bir imaj çizmektedir. Bu bilinçli tercihte, Oran'ın ifadesiyle paralel olarak yerli güldürü filmlerinin orta ve daha aşağı sınıfların zevklerine hitap etme çabası ile seyircinin lümpen tipleri daha kolay anlamasının ve onlarla özdeşim kurmasının amaçlanması bulunmaktadır.

Sinema tarihindeki ilk güldürü filmleri çeşitli sakarlıkları, islanma, kovalamaca, ayağı kayıp düşme gibi beklenmedik gülütleri (*gag*) temel alan "savrukrama" ve adını sirk palyaçolarının izleyicileri alkışa davet için şaklattığı tahta sopalardan alan "vuruşlama"

(*slapstick*) adı verilen tarzda yapımlardı (Makal, 2017, s.26). Bu dönemin ardından 1920'li yıllarda Buster Keaton, Harold Lloyd ve Charlie Chaplin gibi isimler, güldürülerin yalnızca güldürmeyi değil bir şey söylemeyi de amaçlayan güldürüler halini almasını sağlamıştır (Abisel, 2003, s.125-126). Örneğin bu dönemde Harold Lloyd, Abisel'in ifadesiyle canlandırdığı karakterlerinin sirklerden kalma "serseri-palyaço"luğuna son vererek öykünün önemini kanıtlarken Chaplin ise serseri karakteriyle oyunlarında aldatmacaya dayalı görsel şakalar kullandıktan sonra toplumsal taşlamalarıyla güldürünün bir tür olarak ciddiye alınıp saygı duyulmasını sağlamıştır (Abisel, 2003, s.127,135). Film yapımcılarının tercihi ve dönemin koşulları doğrultusunda güldürü sineması tarihinin başlangıcından itibaren lümpen davranışlar sergileyen bu tipler aracılığıyla lümpenlik, gerek eğlencelik bir araç gerekse hiciv malzemesi olarak kullanılmıştır.

Güldürü sinemasında toplumun en alt katmanını oluşturan lümpen bireylerin yaygın bir biçimde kullanılması ise seyircinin lümpen bireyler üzerinde rahatlıkla üstünlük kurabilmesiyle ilişkilendirilebilir. Mizahın Üstünlük Kuramı'yla olan ilişkisi dışında lümpenlik, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramları açısından da verimli bir araştırma alanı sunmaktadır. Kendisinin "toplumsal tortu" niteliğinde olmadığını düşünen seyirci, anlatılarda bu nitelikteki kahramanların toplumla uyumsuz davranışlarına gülerek onlar üzerinden rahatlama yaşamaktadır.

3.3. Yerli Güldürülerde Lümpenlik

Tip güldürüsünün hâkim olduğu yerli güldürü sinemasında mizah unsuru olarak kullanılan lümpenlik, tipler üzerinden temsil edilmiştir. Yerli güldürülerde lümpenliğin nasıl mizah unsuru olarak kullanıldığını anlamak için önce yerli güldürülerin beslendiği kaynaklara bakılmalıdır. Türk Güldürü Sineması'ndaki mizah anlayışında ağırlıklı olarak geleneksel Türk Tiyatrosu türlerinden Meddahlık, Karagöz, Ortaoyunu ve Tuluat Tiyatrosu ile Türk Kültür ve Sanat Tarihi'nde gülmece unsuru yaratan Keloğlan Masalları ve Nasreddin Hoca Fıkraları etkilidir (Hıdıroğlu, 2002, s.50-62). Geleneksel Türk Tiyatrosu türleri, Keloğlan Masalları, Nasreddin Hoca Fıkraları ile yerli güldürü filmleri, yapılarının tip üzerine kurulu olmasının yanı sıra, öyküleme ve güldürme yöntemleri bakımından da benzerlik göstermektedir (Hıdıroğlu, 2002, s.65-72). Bununla birlikte, benzer bir bağın dil konusunda da varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Örneğin, üç yüzü aşkın senaryonun yazarı olan Bülent Oran, yerli güldürü filmlerinde tiplere diyalog yazımına; Tuluat Tiyatrosu, Karagöz ve Ortaoyunu gibi türler ile Nasreddin Hoca Fıkraları ve Keloğlan Masalları'nın kaynaklık ettiğini vurgular (1995, s.75). Yerli güldürü sineması tarihi içerisinde tiplerin açık saçık; başka bir deyişle argo ve küfür yüklü bir dil kullandığı; bunun da tiplerin ve üzerinden kurulan mizahın en önemli özelliklerinden biri olduğu görülmektedir. Bayram'a göre Turist Ömer örneğinde tipin kullandığı argo, aynı zamanda kentsoylu çevreyle uzlaşamayan, sorunsal ilişkiler içindeki, o çevreye aykırı düşebilecek Turist Ömer'in ötekilik konumunu gizlemesine yardımcı olmaktadır. Zira argo, temelde toplumun geri kalanının anlayamadığı sözcüklerle konuşmak, kendini örtük biçimde ifade etme ve gizlenme çabasını göstermektedir. Bununla birlikte argo sözcüklerin alt metninde orta ve üst sınıfa karşılık küçümseme, alay etme, saldıрма, meydan okuma eğilimi de vardır (1999, s.10-11).

Son dönem güldürü filmlerinde ise lümpen tiplerin argo aracılığıyla gizlenme ya da kendini örtük bir biçimde ifade etme gibi bir çabası bulunmamaktadır. Aksine, 2000'lerin maganda lümpen tipi Recep İvedik örneğinde olduğu gibi argonun sınırları aşılarak küfür yüklü lümpen dilin bayağılık derecesine ulaştığı; orta ve üst sınıfa duyulan öfkenin, meydan okumanın, alayın ya da saldırının örtük bir biçimde değil; belirgin ve "cesur" bir biçimde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Türk Güldürü Sineması'nda öne çıkan lümpen tipler, Özgüç'ün "1960'lı yılların üç büyüklüğü" olarak adlandırdığı Cilalı İbo, Adanalı Tayfur ve Turist Ömer tipleridir.³ Cilalı İbo, Adanalı Tayfur ve Turist Ömer filmleri, Özgüç'ün ifadesiyle popülist bir "halk sineması, halk güldürüsü dizileri"ni oluştursa da sınıfsal çelişkileri yansıtmaktan ve toplumsal taşlama filmleri olmaktan uzak kalmıştır (1995, s.67-70). Cilalı İbo tipi için Evren, "sevimli lümpen" tanımını kullanmaktadır (2014, s.198). Adanalı Tayfur tipi, *Ne Şeker Şey* (1962) filminin bir sahnesinde kullandığı "Yeşşeee!" adlı uyduruk bir deyimden kaynaklanmaktadır. Serengil, bu filmde halkla, özellikle de lümpen seyirciyle kucaklaşması açısından ilk aşamayı gerçekleştirmiştir (Özgüç, 1995, s.61).

Turist Ömer tipi ise *Helal Olsun Abi* (1963) filmiyle ortaya çıkmıştır. Bayram, tip için "... lümpen, işi gücü olmayan, günlük hayatta saatlik işlerle kazandığıyla idare eden, çalışmaktan pek hoşlanmayan, vasıfsız, parasız ve aylak bir tiptir" yorumunda bulunmuştur (2018, s.41-42). Onaran, Turist Ömer ve Adanalı Tayfur tipleri için "... her iki tip de toplumdaki yeri ve sınıfı belirsiz iki 'lümpen' (avare)'i canlandırıyordu." ifadesini kullanmaktadır (1994, s.184). Tiplerin farklı yönlerinin de bulunduğunu ifade eden Scognamillo'ya göre Cilalı İbo, sokaktaki adamın marjinali iken Turist Ömer biraz daha kozmopolit bir tiptir. Ancak her iki tip de zekâ sahibi, kültürlü ve zengin olmayan kurnaz tiplerdir (aktaran Sunal, 2001, s.151).

Türk Güldürü Sineması'nın 1980 ile 1990 arasında, mizahın sadece eğlendirme işleviyle çekilen filmlerin yerini mizahın eleştirel yönünden de beslenen filmler almıştır. Bu dönemdeki sinemacılar, filmlerinde mizahın eleştiri ve muhalefet etme özelliklerinden yararlandığı gibi mizahın "sosyal tarihin kod ve mesajlarını taşıma" işlevini de yerine getirebilmiştir. Bu dönemde *Banker Bilo* (1980), Almanya'ya işçi olarak gitme vaadiyle Maho (Şener Şen) tarafından dolandırılan Bilo'nun (İlyas Salman) anlatısı üzerinden 1980'li yıllardaki bankerler olayını hicveder. *Dolap Beygiri* (1982) filmi ise dürüst ve rüşvete karşı olduğu için memurluktan atılan ve akrabası Yakup (Şener Şen) tarafından dolandırılan Ali'nin anlatısı üzerinden dönemin toplum yapısını gözler önüne serer. *Dolap Beygiri*'ndeki Yakup ile *Banker Bilo*'daki Maho, şehirde tutunmak için çözümünü dolandırıcılık ve bankerlikte bulmuş, ne şehirli ne köylü, Orta'nın da ifade ettiği gibi sınıfsız (2005, s.104) birer lümpendir. Muhsin Kanadıkırık (Şener Şen) ile şöhret olup sınıf atlamak isteyen Ali Nazik'in (Uğur Yücel) arabesk müzik furyası içinde türkü albümü çıkarmaya çalışmasını konu edinen *Muhsin Bey* (1987) filminin lümpen tipi Ali Nazik'tir. Temelkuran, *Muhsin Bey* filminin lümpenden bayağıya geçişi anlattığını ifade eder (2008, s.29). 90'lı yılların dikkat çeken filmlerinden *Her Şey Çok Güzel Olacak* (1998) filminin lümpen tipi ise Cem Yılmaz'ın canlandırdığı Altan'dır. Tek amacı bar açarak içinde bulunduğu durumdan "yırtmak" olan Altan'ın lümpenliği anlatıda utanmaz ve "çocuksu erkek" özellikleriyle bütünleştirilerek mizah unsuru olarak kullanılmıştır.

³ Anlatılarda kahramanların lümpen olarak adlandırılabilmesi için kahramanın hem herhangi bir sınıfa mensup olmaması hem de iş sahibi olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda, köylü kahramanların anlatısını sunan filmler kapsam dışında bırakılmıştır. Zira, "köylülük", toplumsal bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Benzer bir durum "Şaban filmleri" için de geçerlidir. Örneğin Bayram, Şaban filmlerinin Türk toplumunun, kurumlarının, tarihinin köye bakışını, kırsal olanla ilişkilerini kavramlaştıran bir miti iletildiğini ifade ederken (1995, s.101) Şaban tipi, anlatılarda kimi zaman lümpen davranışlar sergilese de köylü sınıfından ve/veya meslek sahibi olan bir tip olarak kurgulandığı için araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır. Benzer bir durum, Türk Sineması'nda önemli bir yere sahip olan Zeki Alasya - Metin Akpınar ikilisi ile İlyas Salman'ın oynadıkları birçok film için de geçerlidir.

3.4. Yerli Güldürülerde 2000 Sonrası Lümpen Tipler

2000'li yıllar, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik anlamda önemli değişimler yaşadığı, bu değişimlerin de pek çok toplumsal dinamiği harekete geçirdiği, dönüştürdüğü bir dönem olmuştur. Bu dönemde yoksulluğun ve işsizliğin arttığı (DİSK-AR, 2020, s.3), yükselen milliyetçi ve muhafazakâr söylemler doğrultusunda toplumsal kutuplaşmanın keskinleştiği (Önk, 2011, s.58-76) bir ortamda tahammülsüzlüğün ve şiddetin⁴ çeşitli biçimlerde açığa çıktığı görülmektedir. Öte yandan hoşgörülü davranmanın, bilgili ve kültürlü olmanın aşağılandığı, cahilliğin sempatik bulunduğu hatta zaman zaman yüceltildiği bir süreç yaşanmaktadır. Sinema da dâhil olmak üzere kültür ve sanat ürünlerine ayrılan resmi bütçelerin azaltılması (Kurumların Bütçelerinde Dikkat, 2019) gibi ekonomik kısıtlamaların yanı sıra, sanatçıların yaratıcı ve eleştirel ürünler ortaya koymalarının önü yasal olarak da kesilmektedir (Aydemir, 2016). Böyle bir ortamda yalnızca ekonomik veriler üzerinden bir okumayla geliştiği iddia edilen Türk Sineması ise yurtdışından bol ödüllerin alındığı ve sektörel anlamda da gişe hâsılatının yükseldiği bir dönem yaşamaktadır. Bir yandan yönetmen sinemasının egemen olduğu üretim yapısı içinde çeşitli üslupların oluşmaya başladığı 'Yeni Türk Sineması' biçiminde kavramsallaştırılan bu yeni dönem içinde ticari sinemanın da kayda değer bir ekonomik büyüme gösterdiği gözlenmektedir (Suner, 2006, s.33). Ancak güldürü özelinde, yönetmen sinemasının eleştirel ve yaratıcı yönünden yoksun, yukarıda anılan toplumsal süreçler göz önüne alındığında sadece güldürmeye ve eğlendirmeye odaklı bir kaçış sineması görünümü çizdiği ortadadır.⁵ Toplumu iyileştirici yönüyle 'güldürürken düşündüren' güldürü filmleri, bugün Türk Güldürü Sineması içinde çok az yapılmış sını bulmaktadır. İçerik olarak zayıf, karakter yerine tip üzerine kurulu sulu güldürü tarzındaki filmlerin tamamına yakınının eğlendirme işleviyle çekildiği görülmektedir. Güneş ve Baylan bu dönemdeki yerli güldürü filmleri için "... 'apolitize' olmuş 'lümpen' gençliğe ve beraberinde, kar amacıyla mümkün olan en geniş kitleye ulaşmayı hedefleyen, 'suya sabuna dokunmayan' ve eleştirellikten uzak mizah anlayışı hakimdir" ifadesini kullanmıştır (2016, s.332).

2000 sonrası dönemde gösterime giren ve anlatılarındaki ana ve yardımcı kahramanları lümpen olan filmler arasında *Vizontele* (2001) *G.O.R.A.* (2004), *Organize İşler* (2005), *Maskeli Beşler: İntikam Peşinde* (2005), *Recep İvedik* (2008), *Kolpaçino* (2009), *Çalgı Çengi* (2011), *Ali Kundilli* (2016), *Sinyalciler* (2017) ve *Aile Arasında* (2017) sayılabilir. *Vizontele* filmindeki Fikri tipi ile *G.O.R.A.* filmindeki Arif, *Ali Kundilli* filmindeki Ali Kundilli, *Sinyalciler* filmindeki Cengiz, Kadir ve Nevzat tipleri ve *Kolpaçino* filmindeki Özgür, Tayfun ve Sabri tipleri filmlerin anlatısında şehirli lümpen olarak kurgulanırken *Çalgı Çengi* filmindeki Salih ve Gürkan tipleri ile *Aile Arasında* filmindeki Neco tipi ise anlatıda bohem lümpen olarak kurgulanmıştır. Recep İvedik tipi ise dev cüssesi, aşırı kılı yapı, kalın ses tonu ve toplumla uyumsuz davranışlarıyla filmin anlatısında "maganda lümpen" bir tip olarak kurgulanmıştır. Suça bulaşmış tiplerin anlatısını sunan filmlerden *Organize İşler* filminin birincil lümpen tipi Asım Noyan ve önderliğindeki lümpen çete üyeleri, anlatıda İstanbul'un karanlık tarafını temsil etmeleriyle diğer lümpen tiplerden farklılık gösterir. Bununla birlikte, öksüz ve yetim olarak büyüyen beş çocukluk arkadaşın erişkinlik dönemlerindeki suça bulaşmış yaşamlarını konu alan *Maskeli Beşler: İntikam*

⁴ Konunun çeşitli yönleriyle ele alındığı bir çalışma için Kılınç ve Tuncer'in 'Türkiye'de Fiziksel Şiddet Eğiliminin Sebepleri ve Analizi' başlıklı araştırmasına bakılabilir (Kılınç ve Tuncer, 2016).

⁵ Box Office Türkiye'nin yerli filmler gişe sıralamasındaki ilk on filmde altısı (Recep İvedik 5, Recep İvedik 4, Düğün Dernek, Düğün Dernek 2: Sünnet, Aile Arasında, Arif V 216) güldürü türünde olmasına karşın bunların hiçbirinde hicve dayalı bir anlatı bulunmamaktadır (Box Office, 2020).

Peşinde filminin lümpen tipleri de "kader kurbanı" olarak kurgulanmalarıyla diğer filmlerden ayrılır.

4. Yöntem

Araştırmada yöntem olarak nitel analiz türlerinden anlatı analizi yöntemi tercih edilmiştir. Ryan ve Lenos anlatıyı "öykü zamanı içinde geçen pek çok olaydan önemli olanları seçerek ve bunları belirli ve ilgi çekici bir biçimde bağlayarak öykü anlatmak" sözleriyle tanımlamaktadırlar (2012, s.143). Anlatı analizi ise "Bir anlatıdaki anlatıcı, anlatının yapısı, anlatıdaki karakterler ve bunların oluşturulması, anlatı kodları ve metaforları, anlatının türü, izleyicisi/dinleyicisi/okuyucusu gibi öğelerin bir ya da birden fazlasının analiz edilmesi ile gerçekleştirilen niteliksel bir araştırma yöntemidir" (aktaran Paftalı, 2013, s.53). Tutarlı anlatılarda, karakterlerin çeşitli davranışlar sergilerken iyi sebepleri vardır. Bu açıdan Anlatı Kuramı'nda anlatıdaki kişilerin kim olduğu, işlevi, ne yaptığı, neden yaptığı ve eylemlerinin sonuçlarının ne olduğu sorularına yanıt aranır (aktaran Şardağı & Yılmaz, 2017, s. 91).

Son dönem yerli güldürü sinemasında, televizyonda yüksek izlenme oranlarına sahip dizi ve skeç programları ile Youtube, Vine, Instagram vb. ağlarda yaratılan popüler tiplerin filmlerinin çekildiği görülmektedir. Bu filmler sinemada da benzer bir karşılık görerek yüksek gişe hasılatı elde etmekte ve yerli güldürü sinemasında hâkimiyet kurarak güldürü anlayışına yön vermektedir. Bu araştırmada da amaçlı örneklem yöntemi doğrultusunda, anlatısında birden fazla lümpen tipin bulunduğu, yayımlandığı dönemde yüksek izlenme oranlarına sahip olmuş *Geniş Aile* dizisinden uyarlanan *Geniş Aile: Yapıştır* ve *Geniş Aile: 2 Her Türü* filmleri seçilmiştir. Zira *Geniş Aile* serisinin seçilmesinde televizyondan sinemaya uyarlanmış ve büyük kitlelere ulaşmış olması dışında, anlatısında lümpen tipleri kurgularken mizahın Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramları'nın tümünü kullanması da etkili olmuştur. Zira bu filmler; lümpenlerin ortak paydaları kadar, birbirinden farklı özelliklerine de sahip çeşitli kahramanlara yer vermesiyle son dönem yerli komedi filmlerinde lümpenliğin bir mizah unsuru olarak farklı biçimlerde nasıl kurgulandığını örneklendirmesi açısından araştırmaya katkı sağlamaktadır. Öte yandan analizde ele alınan kahramanlar, lümpenlik tanımlanırken belirlenen herhangi bir sınıfa mensup olmama ve iş sahibi olmama ölçütlerini de karşılamaktadır.

Araştırmada *Geniş Aile* serisinde lümpen tiplerin anlatıda birincil kahraman mı yoksa ikincil, üçüncül kahraman olarak mı konumlandırıldıklarına; anlatıdaki rollerine; beklentilerine; fiziki görünüş, giyim, dil özelliklerine, geçim kaynaklarına; aile ilişkilerine bakılmıştır. Yukarıda lümpenlikle ilgili sıralanan maddeler doğrultusunda lümpen tiplerin herhangi bir sınıfa dâhil olma ya da sınıf atlama arzusu içinde olup olmadıkları, anlatı sonunda değişim geçirip geçirmedikleri ve lümpenliğin sonunda cezalandırılmakta mı yoksa ödüllendirilmekte mi olduğu da araştırılmıştır. Lümpen tiplerin hangi mizah kuramları (Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramı) aracılığıyla mizah unsuru olarak kullanıldığı sorusuna da yanıt aranmıştır. Bu bağlamda filmlerin olay örgüsünü takiben yapılan analizler anlatı analizi yöntemi çerçevesinde altı başlıkta toplanmıştır.

5. Geniş Aile Serisindeki Lümpen Tiplerin Analizi

5.1. Filmlerin Olay Örgüsü

Geniş Aile: Yapıştır filminde Cevahir, babaannesinin ameliyatı için sakladığı elli beş bin lirasını bir atın yarışta kazanması için özel bir ilaca harcar. Düşmanı Bilal ise iki yüz elli beş bin lira harcadığı ayrı bir ilaçla atın yarışı kaybetmesine sebep olur. Ailesinin gerçeği öğrenmesi üzerine camiye giderek tövbe eden Cevahir, camide dirilen bir ölüden

Ayvalık'ta bir definenin olduğunu ve haritasını evinde sakladığını öğrenir. Cevahir, Ayvalık yolunda tanıştığı Çağla'nın yardımıyla Kutsal Kâse olduğu anlaşılan defineyi bulur. Aslında mafya için çalışan Çağla, Cevahir ve arkadaşlarını oyuna getirerek Kutsal Kâse'yi mafyaya verir. Bundan pişmanlık duyunca da, Cevahir ve arkadaşlarıyla birlikte mafyadan Kutsal Kâse'yi almaya çalışır. Mafyayla çıkan arbede sırasında polis, Cevahir ve Bilal'in mafyayı çökertmeye çalıştığını zanneder. Sonunda Kutsal Kâse, müzeye giderken Cevahir polisten aldığı yüz bin liralık ödülle İstanbul'a dönüp babaannesinin ameliyat masrafını karşılar.

Geniş Aile 2: Her Türlü filminde Cevahir, arkadaşları Ulvi, Kütük ve kardeşi Zekai ile Paçacı isimli mafya liderinin kumarhanesinden hileyle dört yüz bin dolar kazanır. Parayı kaptıran kahramanlar, Paçacı'nın adamları tarafından yakalanırlar. Paçacı, kahramanlara iki gün süre tanıyarak rehin tuttuğu Zekai'nin sevgilisi Pırıl'ı para karşılığında geri vereceğini söyler. Paçacı, kahramanlara Kıbrıs'taki bir kumarhaneyi dolandırmaları için sermaye verir. Kahramanlar, Bilal ve Ulvi'yle birlikte kumarhaneyi dolandırarak bir buçuk milyon dolar kazanırlar ancak parayı o gece harcarlar. Cevahir ve Bilal, dolandırdıkları kumarhane sahibinin kızı Şebnem'e gerçekleri anlatarak ondan para isterler. Kahramanlar, Paçacı'nın teknesini basıp Pırıl'ı kurtarırlar ve Paçacı'yı polise teslim ederler. Anlatı sonunda altı lümpen tip, kumarhaneyi dolandırdıkları ortaya çıkmadığı için kumarhane sahibinden ve polisten kurtulurlar.

5.2. Anlatıdaki Lümpen Tiplerin Anlatı Kahramanı Olarak Konumları

Geniş Aile: Yapıştır (2015) filminin lümpen tipleri Cevahir, Ulvi, Bilal ve Müfit'tir. 2009-2011 arasında Star TV ve Kanal D'de yayınlanan *Geniş Aile* isimli diziden uyarlanan filmde, seyircinin tipleri daha önce televizyondan tanıdığı düşüncesiyle tanıtmaya gerek duyulmadığı görülür. *Geniş Aile: Yapıştır* filminde Cevahir ve Bilal anlatının birincil kahramanları iken Ulvi ve Müfit anlatının ikincil kahramanları olarak konumlanmaktadır. Cevahir ve Bilal'in müttefikleri konumunda olan tipler, sadece anlatının birincil kahramanlarına destek olmak ve iki düşman arasındaki çatışmaya katkı sağlamak için vardır. *Geniş Aile 2: Her Türlü* (2016) filminde ise serinin ilk filmdeki dört lümpen tipe ek olarak Zekai, Kütük ve Paçacı isimli üç lümpen tip daha bulunmaktadır. Bu tipler de anlatının ikincil kahramanları ve Cevahir ile Bilal'in müttefikleri olarak konumlanmaktadır.

5.3. Anlatıdaki Lümpen Tiplerin Sınıf Konumları

Serinin ilk filmdeki dört lümpen tip de işsiz olmalarının yanısıra herhangi bir sınıfa mensup görünmemektedir. Örneğin, Cevahir kendisinden "Okey masasından işsiz."; "Bizde her yol var, ne iş olsa yaparız." şeklinde bahseder. Buna karşın tiplerden Bilal, görgüsüz bir zengin olarak diğer tiplerden ayrılır. Gelir kaynağı belirtilmeyen tipin görgüsüzlüğü anlatıda pek çok defa gülme malzemesi edilir. Dost, düşman ayırt etmeden herkesin masraflarını karşılayarak hava atmaya seven tip, polise rüşvet teklif edecek kadar ileri giden, her sorununu parayla aşmaya çalışan biridir. Anlatıda ailesine dair bilgi verilen tek tip Cevahir'dir. Serinin ilk filmde anlatının büyük bir bölümü Ayvalık'ta geçmesine karşın tipin İstanbul'da ailesiyle birlikte yaşadığı ve kendisine ailesinin baktığı anlaşılmaktadır. Tip, ilk filmde babaannesinin ameliyat parasını kendi deyişiyle at yarışına yapıştırırsa da ailesinden büyük bir tepki görmez. Zira ailesi için tip, "atılsa atılmaz, satılsa satılmaz", ne yapsa affedilecek olan, baş belası ama iyi kalpli bir evlattır. Tipin anlatıdaki amacı, babaannesinin ameliyat parasını bulmak ve hayırsız işlere tövbe ederek umreye gitmektir. Tip, camiye gidip dua ettiği sahnede amacından şu şekilde bahsetmektedir: "Ya Rabbel alemin, neden ben!.. Neden kolay para hep aklımı çeliyor?"

Basmaşı kolay olan parayı cebe indirmek neden bu kadar zor ya Rabbel alemin!.. Beni bu hastalıktan kurtar yarabbi!.. En kısa zamanda umreye gidip şeytan taşılayacağım yarabbi!". Buna karşın tipin bu durumun hemen ardından yasa dışı defineliliğe kalkışması, değişmek adına bir mücadele içinde olmadığını göstermektedir.

Serinin ikinci filminde de tüm lümpen tipler işsiz ve sınıfsızdır. Zekai, lümpen tipler arasındaki en genç kişidir. Zekai, TV dizisinde lise öğrencisini canlandırmasına karşın tipin filmde eğitim ya da meslek durumuna dair bir bilgi verilmemektedir. Tipin anlatıdaki amacı ağabeyi Cevahir gibi kısa yoldan köşeyi dönmektir. Tip bu yüzden anlatının başında kendi yöntemi olan saat çevirme numarasıyla kumarhanede hile yaparak zengin olmaya çalışmaktadır. Bu noktada tüm lümpen tipler gibi tipin bu özelliği, sınıf atlama arzusundan ziyade salt zengin olma biçiminde kurgulandığından lümpen kavramındaki sınıf bilinci olmama durumuyla örtüşmektedir. Kütük, anlatıda Cevahir, Zekai ve Ulvi'nin müttefiki olmakla birlikte kısa yoldan köşeyi dönmeyi amaçlamasıyla diğer lümpen tiplerle benzerlik göstermektedir. Tiplerden Paçacı ise anlatıdaki mafya lideridir. Tipin isminin "paçacı" olması ve lümpen tipleri "paçalarını almak"la tehdit etmesi mesleğiyle uyumluluk gösterse de tip, alışıl gelmiş mafya liderlerinden farklıdır.

5.4. Anlatıdaki Lümpen Tiplerin Fiziksel Özellikleri

Serideki tüm lümpen tipler erkek olmakla birlikte tipler, "çirkin" fiziksel görünüşleriyle öne çıkmaktadır. Ayrıca, tiplerin buldukları ortamlarla (otel, dinler arası toplantı vb.) çoğu zaman uyumsuzluk gösteren özensiz ve dikkat çeken giyim biçimleri de 'şehirli lümpen' imajlarıyla örtüşmektedir. Ancak tiplerin şehirli lümpen imajı, Şener Şen'in Maho ya da Yakup tipinde olduğu gibi tipin kırsalla kent arasında sıkıştığını açığa vurmaktan ziyade, tiplerin şehirde doğup büyümesine karşın şehre uyum sağlayamadıklarını göstermektedir.

Tiplerden Cevahir, Ulvi, Paçacı ve Kütük, karikatürize edilmiş sakalsız, 'bıyıklı erkek' imajına sahipken Bilal'in siyah renkte giydiği tişört ve takım elbiseler ile kirli sakal bırakmış imajı, filmin anlatısında kötü tip olarak konumlanmasıyla örtüşmektedir. Serinin ikinci filminde yer alan ve anlatının kötü tipi olan Paçacı'nın sahip olduğu imaj ise kötü tip stereotipinden uzaktır. Paçacı'nın aynı zamanda mesleğiyle de uyumsuzluk gösteren özelliklerinden; farklı renklerde takım elbiseler giymesi, konuşma yapmadan önce yardımcılarından fon müziği istemesi, konuşmalarının arasında şiirler okuyup şarkılar söyleyerek dans etmesi üzerinden gülme sağlanmaya çalışılmaktadır.

5.5. Anlatıdaki Lümpen Tiplerin Lümpen Dil Kullanımı

Her iki filmde tiplerin lümpenlikleri kullandıkları dil üzerinden de okunabilmektedir. Örneğin, serinin ilk filminde sıkça kullanılan "yapıştırmak" sözcüğü, Tülek'in *Lümpen Sözlüğü* kitabında "Cinsel ilişkiye girmek. Karşı cinsi tavlama. Özellikle bir gecelik ilişkiler için kullanılır" şeklinde tanımlanmıştır (2014, s.132). Tiplerden Ulvi ise, sınıf ayırt etmeksizin her sınıftan bireylere "hacım" şeklinde hitap eder. Hâlihazırda Tülek, lümpenlerin "hacım" sözcüğünü sadece dostlarına değil herkese söyleyebileceğini ifade eder (2014, s.54). Anlatının birincil lümpen tipi Cevahir, kendisini "Ben Cevahir Girişçi. Atlangoç Cevahir de derler. Yani söylemesi ayıp her şeyde çok iyiyimdir. Incredible bir adamım. İyilere yardım ederim, kontör karşılığı kötülerini döverim!.." şeklinde tanıtırken babaannesinin bu tip için kullandığı "gavur sümbülü" nitelemesi bile lümpen bir dil kullanımına örnektir. Anlatıda Cevahir'in Ulvi için kurduğu teşbih yüklü, anlamsız cümleler ise Bergson'un ifadesiyle "öylesine, sırf eğlence olsun diye" (2014,s.70) diye de kullanılabilir olan söz güldürüsüne uygun cümlelerdir. Örneğin, Cevahir'in camide dua ederken Ulvi'nin "Cevo, fazla abdestin var mı hacı" sözüne karşılık "Fazla abdest mi olur,

üç kere ağzına üç kere burnuna dalarım şimdi havai Ulvi!" tepkisi ile "Cenazeye çeyrek altın takan Ulvi!", "Sorgu meleğinden joker hakkı isteyen Ulvi!", "Mahşerde kaptan orta kapı diye bağırın Ulvi!" şeklindeki ifadeleri anlatıdaki "öylesine, sırf eğlence olsun diye" yazılmış söz güldürüsüne örnek diyaloglardır.

Anlatının tüm birincil ve ikincil tiplerinin gerek birbirleri arasında gerekse macera sırasında karşılaştıkları sıradan insanlara kimi zaman örtük ve dolaylı bir biçimde kimi zamansa açık bir şekilde cinsel ilişki konulu söz oyunları ve şakalar yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte, her iki filmde de anlatıda gülme eyleminin ortaya çıkmasını sağlamak/kolaylaştırmak için lümpen tiplerin kaba davranışlarına maruz kalan kişilerin gerçek hayatla uyumsuz, edilgen tepkiler verdiği görülmektedir. Örneğin, serinin ilk filminde Cevahir ve Bilal'in aracına otostop yaparak binen Çağla, yol boyunca tiplerin bel altı şakalarına maruz kalmasına karşın herhangi bir tepki göstermez. Benzer şekilde serinin ikinci filminde Şebnem, özellikle Cevahir ve Bilal'in cinsellik imalı şakalarına ve sululuklarına herhangi bir karşılık vermez.

5.6. Anlatıdaki Lümpen Tiplerin Anlatı Sonundaki Durumu

Serinin ilk filminde anlatının sonunda polis, yasa dışı define avcılığı yapan Cevahir'in mafyanın çökertilmesine yardım ettiğini düşünerek onu kahraman ilan eder ve ödüllendirir. Babaannesinin ameliyat parasını at yarışına "yapıştırmasına" karşın özünde iyi bir insan olan Cevahir'in parayı edinmesi anlatının sonunda rahatlatma yaratır. Üstelik Cevahir, ameliyattan kalan parayla babaannesine hac seyahati ayarlayarak ailesinin de kahramanı olur. Aile olmanın önemini vurgulandığı anlatıda sonuç olarak, lümpenliğin sadece bir mizah unsuru olarak kullanıldığı görülür. Öyle ki Çağla, yeni bir define haritasıyla Cevahir ve Bilal'e gider. Anlatının başında camiye giderek hayırsız işlere tövbe eden Cevahir'in yeni bir define arayışına çıkmayı kabul etmesiyle herhangi bir değişim yaşamadığı görülür. Hatta, lümpenliğin sadece mizah unsuru olarak kaldığı anlatıda lümpenlik cezalandırılmadığı gibi yeni kahramanlık ümitleriyle ödüllendirilmiştir.

Geniş Aile 2: Her Türü filminde ortaya çıkan rahatlatma duygusu da serinin ilk filmindeki yapıyla benzerlik taşımaktadır. Anlatıda "özünde iyi insan" olarak konumlandırılan altı lümpen tipin Pırıl'ı Paçacı'nın elinden kurtarması, rahatlatma duygusunun ortaya çıkmasına neden olur. Öyle ki lümpen tiplerin dolandırdıkları kumarhanenin sahibinin kızı Şebnem dahi, tiplerin "özünde iyi insan" olmalarına kayıtsız kalamadığı için onlara yardım etmiş; kumarhanenin sahibi de tipler yüzünden kaybettiği bir buçuk milyon doların hesabını onlardan sormamıştır. Sonuç olarak, bu filmde de lümpenliğin sadece mizah unsuru olarak kullanıldığı, lümpenliğin anlatı sonunda cezalandırılmadığı gibi ödüllendirildiği görülmüştür. Zira her iki filmde suçta bulaşan lümpen tipler herhangi bir yasal yaptırımla karşılaşmamış, hatta mafyadan da kurtulmuşlardır. İlk filmde tiplere verilen para ödülü, ikincisinde ise tiplerin Pırıl'ı kurtararak kahraman olmaları birer ödüllendirme biçimi olarak okunabilir.

5.7. Anlatıdaki Lümpen Tipler Üzerinden Kurulan Mizah

Filmlerin ikisinde de ortaya çıkan gülme eylemi mizahın Uyumsuzluk, Üstünlük ve Rahatlatma Kuramları'nın tümüyle açıklanabilmektedir. Anlatının skeçlerden oluştuğu ilk filmde dört lümpen tipin buldukları ortamla uyumsuz olan davranışları pek çok sahnede gülme malzemesi haline gelmektedir. Örneğin serinin ilk filminde dört tip, defineyi çıkarma sırasında başlarına kötü bir şey gelmemesi için define üzerindeki papaz büyüsunü bozmaları gerektiğini öğrenirler ve bunun üzerine Ayvalık'taki bir kiliseye giderler. O gece kilisede dinler arası diyalog toplantısı vardır. Tipler, toplantıda taşkınlık çıkararak ortama uyumsuz davranışlar sergiler. Ulvi'nin vaftiz suyundan içmesi,

Budistlerle inek eti yeme kavgası yapması ve Cevahir'in papaza fitre ve zekât vermeye kalkması vb. trükler üzerinden gülme sağlanmaya çalışır. Bunun dışında Cevahir ve Bilal'in Çağla'yla define için plan yaptıkları sahnede fular takarak entelektüel davranma çabaları tiplerin entelektüellikten ne kadar uzak olduğunun altını çizmektedir. Serinin ikinci filminde de benzer şekilde, altı lümpen tipin konakladıkları lüks otelde ve katıldıkları düğün töreninde görgü kurallarını hiçe sayarak taşkın davranışlar sergilemesi, cinsellik içerikli diyaloglara girip bedensel şakalar yapması gibi durumlarla tiplerin buldukları mekanla olan uyumsuzlukları üzerinden gülme sağlanmaya çalışılmaktadır.

Filmlerde anlatı, skeçler aracılığıyla kesintiye uğratılmaktadır. Örneğin, serinin ilk filminde yolculuk esnasında Cevahir ile Ulvi, Bilal ve Müfit'in kullandığı araca torpil atar. Müfit, Cevahir'in kucağına düşen torpili ağzıyla etkisiz haline getirirken yoldaki polisler tarafından durdurulur. Polislerin Cevahir ve Müfit'i ilişkiye girdiklerini sandığı sahnenin benzeri *Çalgı Çengi* filminde de yer almaktadır. Bu açıdan ana kahramanı heteroseksüel olan güldürü anlatılarında gülme eylemini ortaya çıkarmak için kahramanların eşcinsel zannedilmelerinin başvurulan bir trük olduğu görülmektedir. Bu ve benzeri yanlış anlaşılma üzerine kurulu trükler aynı zamanda seyircinin tip üzerinde üstünlük kurmasına neden olmaktadır. Bunun dışında serinin ilk filminde kısa boylu ve zayıf olan Ulvi'nin Ayvalık'ta şişman yabancı bir turistle ilişki yaşaması, Cevahir ve Ulvi'nin yanlışlıkla içinde uyuşturucu olan kekten yemesi ve ayı saldırısına uğradıklarını sanmaları, camide ölü yıkamaları, Bilal'in köy düğününde gelinin odasında mahsur kalması, Cevahir ve Bilal'in otel koridorlarında yarı çıplak kavga etmeleri anlatıda hikayenin ana kurgusundan bağımsız, skeç şeklinde verilen sahnelerdendir.

Serinin ikinci filminde tiplerin yanlışlıkla ağır kesici yerine uyuşturucu kullandıktan sonra Cevahir ve Ulvi'nin ormanda; Bilal ve Müfit'in denizin ortasında bir botta; Zekai'nin ise düğünden kaçırıldığı bir gelinin yanında uyanmaları; Cevahir ve Ulvi'nin Pırıl'ı kurtarma planına ara vererek güreş müsabakasına katılmaları anlatının ana kurgusundan bağımsız skeç şeklinde verilen sahnelerdendir. Tiplerin mafyadan kurtulmaya çalıştıkları sırada aniden namaz kılmak için kibleye durup dua okumaya başlamaları, tiplerin bir buçuk milyon doları bir gecede nasıl harcadıklarıyla ilgili haberlerin Kıbrıs gazetelerinde "Milyonluk araba cayır cayır yanarken selfie", "Striptizciler paralarını alıp işi bıraktı", "Yüz elli bin liralık kepezelik", "Yüz elli bin dolarlık acayip kaçış", "Köpük partisinde paralar aklandı", "Ayıyı parayla doldurdular şeklindeki manşetlerle gösterilmesi ise anlatıda seyircinin tipler üzerinde üstünlük kurmasına yol açan sahneleri oluşturur.

Serideki dört lümpen tip için de aile kutsal bir kavramdır. Öyle ki Bilal, serinin ilk filminde aile olmanın başka bir şey olduğunu söyleyerek ezeli düşmanı Cevahir'in babaannesinin ameliyat masrafını karşılamak istemiştir. Buna karşın Cevahir, gururuna yediremediği için Bilal'in yardım teklifini reddetmiştir. Aynı durum serinin devam filminde de görülmektedir. Bilal, mahallelerinde yaşayan Pırıl'ın canı söz konusu olduğunda düşmanlığı kenara bırakarak Cevahir'le ortak hareket etmektedir. Zira, her iki filmde de dört tip, lümpen olmalarına ve yasa dışı işlere karışmalarına karşın *Maskeli Beşler: İntikam Peşinde, Çalgı Çengi* filmindeki tipler gibi "özünde iyi olan" kişiler olarak konumlandırılmıştır. Örneğin, serinin ilk filmi *Geniş Aile: Yapıştır*'da Cevahir'in babaannesinin ameliyat parası için çabaladığını gören Çağla'nın Cevahir'e "Sen görüldüğün gibi biri değilsin, çok iyi bir insansın" sözü bu düşüncüyü desteklemektedir. Anlatının Rahatlama Kuramı'yla ilgili olan kısmı da bu noktada gerçekleşmektedir.

6. Sonuç ve Tartışma

Türk Güldürü Sineması'nda tarihsel süreçte lümpen tipler sınırlı sayıda iken 2000'ler itibariyle filmlerdeki lümpen tiplerin sayısı artmıştır. Lümpenlik, komedinin amacına uygun olarak, yapımcıların filmler aracılığıyla seyirciye toplumsal eleştiri sunmasına olanak sağlayabilecek bir olgu olmasına karşın son dönem yerli güldürü filmlerinin çoğunda böyle bir durum görülmemektedir. Zira Türk Güldürü Sineması'nın özellikle 80'li yıllarında, darbe sonucu ortaya çıkan baskıcı ortamda dahi hiciv veya taşlama türünde birçok güldürü filmi üretilmiş iken 2000'lerin güldürü sinemasında dönemin sosyo-politik atmosferinin bir çıktısı olarak otosansür boyutuna ulaşan üretim yapısı, eleştirel türde güldürülerin üretilmesinde engel oluşturmuştur. Araştırmanın konusunu oluşturan, anlatılarında mizah unsuru olarak lümpen tiplerin bulunduğu güldürü filmleri de dahil bu oluşum, Yeni Türk Sineması'nın bir parçası haline gelmiştir. Yeni Türk Sineması'nın gerek film yapımcıları ve dağıtımçıları gerekse seyirci nezdinde "sanat filmi" (ya da yönetmen sineması) ve ağırlığı güldürülerden oluşan "gişe filmi" (ticari film, popüler film) gibi birbirinden farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Öyle ki bu dönemde televizyon ve sosyal medya içeriklerinin sinema filmlerinin çekilmesi, film yapımcıları tarafından ticari kaygılarla hareket edildiği düşüncesini kanıtlar niteliktedir. Televizyon ve sosyal medyadaki içeriklere, bu mecraların ulaştığı geniş kitleye ve bu kitlenin kültürel alışkanlığına uyumlanma çabası ise Yeni Türk Sineması'ndaki yeni güldürü anlayışını oluşturmaya başlamıştır. Örnekler göstermektedir ki televizyon ve sosyal medyadan sinemaya geçiş, güldürü filmlerine nitelikli bir çeşitlilik kazandırmadığı gibi birbirine benzer, sulu güldürü türündeki üretim anlayışını beslemektedir. Böylece film yapım sürecindeki ticari kaygılar, mizahın muhalefet etme özelliğinin yansıtılamamasına neden olduğu gibi, filmlerin genel kitlenin kolay anlaması ve tüketmesi amacıyla anlatı bütünlüğünden yoksun; skeçlerle örülü olmasına, her türlü fiziksel ve cinsel şakalara, iğrençliğe, argo ve küfür yüklü lümpen diline başvurmasına neden olmaktadır.

Marx, lümpen sınıfından "tehlikeli sınıf, toplumsal tortu" şeklinde bahsetmekte ancak Türkiye'deki film yapımcıları anlatılarda bu sınıfı bir mizah unsuru olarak kullanarak aslında lümpenliği masumlaştırmakta ve onu yeniden üretmektedir. Lümpenliğin sınıfsız, apolitik gibi anlamlarına ek olarak akıllı veya iyi eğitilmiş olmayan; görgüsüz; cahil; serseri; ayaktakımı; üçkâğıtçı; yozlaşmış vb. anlamlar barındırması, seyircinin anlatıdaki tip üzerinde ister istemez üstünlük kurmasına ve kendisinin öyle olmadığını düşündüğü için rahatlama yaşamasına yol açmaktadır. Anlatı sonunda lümpenliğe dair bir çözümün getirilmemesi ya da lümpen tipin olumlu anlamda bir değişime uğramaması da onu sadece bir mizahi unsur olarak kullanılmış olmaktan öteye geçirmemektedir. Filmlerdeki tiplerin lümpenliklerine karşın "özünde iyi insan" şeklinde konumlandırılması ve lümpen yaşam biçimine kendi bilinçli tercihleriyle değil, "kaderin oyunu" sonucunda maruz kalması ise seyircinin tiplerle özdeşim kurmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak sosyal normlara uymayan lümpen tiplerin uyumsuz davranışlar göstermesine karşın "özünde iyi insan" şeklinde konumlandırılması, Türkiye'de 2000 sonrası toplumsal anlamda yaşanan kutuplaşmalardan uzaklaşmak için güldürü aracılığıyla sağlanmaya çalışılan yetersiz ve çarpık bir yol olarak değerlendirilebilir.

2000'lerin yerli güldürü sinemasında gösterime giren filmlerdeki lümpen tipler ile seyirci arasında birbirinden ayrı ele alınamayacak yakınlıkta bir ilişki, bir bağ bulunmaktadır. Bu düşüncüyü *Geniş Aile* serisinde olduğu gibi filmlerin serilerinin çekilmesi ve gişe rekorları kırması desteklemektedir. Söz konusu güldürü filmleri olduğunda gülme eylemini kolay yoldan sağlamak amacıyla anlatılardaki tipler çoğu zaman karikatürleştirilerek ötekileştirilmektedir. Ancak, güldürü dâhil tüm anlatıların,

ortaya çıktığı toplumlar hakkında bilgi verdiği ya da toplumsal süreçlerin anlatılara kaynaklık ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu dönemde gösterime giren ve anlatısında en az bir lümpen tipin bulunduğu filmlerde seyircinin lümpen tiplerde kendisini bulduğunu ya da filmlerin ortaya çıktıkları toplumdan (ya da toplumdaki bireylerden) ilham aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki bu etkileşimin sinemaya aktarımında izlenecek yol film yapımcılarının tercihi dâhilindedir. Öyle ki lümpenlik kavramı, bu tercih doğrultusunda bilinç düzeyine erişememiş toplumlar için eğlencelik bir tüketim kaynağı olarak egemenlerin çıkarlarına hizmet edebilir veya nitelikli bir toplumu oluşturmada ayna işlevi de görebilir. Ancak son dönem yerli güldürü sinemasında araştırma bütününe dâhil edilen film örnekleri de gösteriyor ki film yapımcıları tercih hakkını eleştirel olmak yerine egemen ideolojiyi yeniden üretmekten yana kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABİSEL, N. (2003). *Sessiz sinema*. İstanbul: Om Yayınevi.
- ARSLAN, A. (2004). Temel sorunları ve açılımları ile sınıf teorisi, sınıf bilinci ve orta sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 126-143.
- ASLAN, P. (2007). *90 sonrası Türk sinemasında tip karakter ikilemi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- AYDEMİR, Ş. (13.12.2016). *Sinemada sansürün türlü türlü halleri*. Erişim tarihi: 03.07.2020, <http://www.siyahbant.org/sinemada-sansurun-turlu-turlu-halleri/>
- BAYRAK, T. (2014) Sinemada karakter olgusu: bir karakter oyuncusu olarak Sadri Alışık. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 4 (2), 105-122.
- BAYRAM, N. (1995). 80'lerin ve 90'ların kahramanı: Kemal Sunal. *Güldiken Mizah Kültür Dergisi*, 8, 101-103.
- BAYRAM, N. (1999). Varlıklı ve egemen olmayan bir aylak: Turist Ömer. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2, 7-18.
- BAYRAM, N. (2018). Örtük alaydan adepsiz ihlale: Türk sinemasının yeni soytarısı. S. R. Öztürk ve H. Akbulut (Ed.), *Perdeyi Aralamak* içinde ss. 39-57. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BELEK, İ. (2013). *Kapitalizmde sınıf*. İstanbul: Yazılıma Yayınevi.
- BERGSON, H. (2014). *Gülme*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Box Office. (2020). Yerli Filmler – Seyirci Rekorları. Erişim tarihi: 03.06.2020, <https://boxofficeturkiye.com/filmler/yerli-filmler>
- Box Office. (2019). Tüm Zamanlar. Erişim tarihi: 05.01.2019, <https://boxofficeturkiye.com/tum-zamanlar?tm=1989tr>
- BUCHANAN, P. G. (2004). That the lumpen should rule: vulgar capitalism in the post industrial age. *The Journal of American Culture*, 23 (4), 1-14.
- CABRAL, A. (1964). Brief analysis of the social structure in Guine. *Revolution in Guinea*, s.46-61 Erişim tarihi: 28.11.2019, <https://www.marxists.org/subject/africa/cabral/1964/bassq.htm>
- EKER, G. Ö. (2014). *İnsan, kültür, mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- EVREN, B. (2014). Türkiye'de sinemanın başlangıcı. Ş. A. Çelik (Ed.), *Sinemada Bir Asır* içinde s. 1-10. İstanbul: Altın Portakal Uluslararası Film Festivali Yayınları.
- FRANK, A. G. (1995). *Lümpen burjuvazi lümpen gelişim* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Gökkuşluğu Yayınları.
- FREUD, S. (1998). *Espriler ve bilinçdışı ile ilişkileri* (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.

- GÜLER, Ç., GÜLER, B. U. (2010). *Mizah, gülme ve gülme bilimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- GÜNEŞ, S. S., BAYLAN, D. Y. (2016). Değişen toplumsal yapının film içeriklerine yansması: Kibar Feyzo ve Recep İvedik filmlerinin Greimas'ın eyleyenler örnekçesine göre çözülmesi. *Global Media Journal*, 6, 332-354.
- HIDIROĞLU, İ. (2002). *Ertem Eğilmez sineması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- KILGORE, J. (2013). Mass incarceration and working class interests: which side are the unions on?. *United Association for Labor Education*, 37 (4), 356-372.
- KILINÇ, H., TUNCER, D. (2016). Türkiye'de fiziksel şiddet eğiliminin sebepleri ve analizi (Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Araştırma Projesi) Erişim tarihi: 03.07.2020, http://myweb.sabanciuniv.edu/bac/files/2013/10/T%3BCrkiyede-Fiziksel-%C5%9Eiddet-E%C4%9Filiminin-Sebepleri-ve-Analizi_final.pdf
- KOESTLER, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi* (S. Kabakçıoğlu, Ö. Kabakçıoğlu, Çev.) İstanbul: Iris Yayıncılık.
- Kurumların Bütçelerinde Dikkat Çeken Kesintiler, (11.10.2019). Erişim tarihi: 03.07.2020, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/kurumlarin-butcelerinde-dikkat-ceken-kesintiler-5383849/#:~:text=K%C3%9CLT%C3%9CR%20VE%20TUR%C4%B0ZM%20BAKANLI%C4%9EI&text=Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%202019%20y%C4%B1%C4%B1%20%C3%B6denek%20tavan%C4%B1,175%20bin%20TL,ye%20indirildi>
- MAKAL, O. (2017). *Yönetmenleri ve filmleriyle gülmenin sineması*. İstanbul: Hayalpereset Yayınevi.
- MARTIN, R. A. (2006). *The psychology of humor: an integrative approach*. California: Elsevier Academic Press.
- MARX, K. (2003). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* (S. Belli, Çev.) Ankara: Eriş Yayınları.
- MARX, K., ENGELS, F. (2003). *Marx - Engels seçme yapıtlar I* (A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Çev.) Ankara: Eriş Yayınları.
- MARX, K., ENGELS, F. (2018). *Komünist manifesto* (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARXISTS INTERNET ARCHIVE. (2019). *Lumpen-proletarya*. Erişim tarihi: 15.01.2019, <https://www.marxists.org/glossary/terms/l/u.htm>
- MORREALL, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (K. Aysevener, Çev.) İstanbul: Iris Yayıncılık.
- ONARAN, A. Ş. (1994). *Türk sineması I. cilt*. Ankara: Kitle Yayınları.
- ORAN, F. (1995). Bülent Oran'la ile Türk sinemasında komedi üzerine. *Gül Diken Mizah Kültürü Dergisi*, 8, 74-80.
- ORTA, N. (2005). *Türkiye'de yaşanan siyasal olaylar ve Türk sinemasına yansmaları (1980-2004)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- ÖZGÜÇ, A. (1995). Türk sinemasında güldürü filmleri. *Güldiken Mizah Kültür Dergisi*, 8, 57-71.
- PAFTALI, E. (2013). *Yakın dönem Türk sinemasında engellilerin temsili* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- PAULOS, J. A. (1996). *Matematik ve mizah* (A. Kovanlıkaya, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- RYAN, M., LENOS M. (2012). *Film çözümlemesine giriş anlatı sinemasında teknik ve anlam* (E. S. Onat, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayın.
- SARAÇ, T. (1985). *Boheme. Fransızca-Türkçe sözlük* (ss. 164). İstanbul: Adam Yayınları.

- STEUERWALD, K. (1998). Lümpen. *Almanca Türkçe sözlük* (ss. 367). İstanbul: Nova Print Basımevi.
- SUNAL, A. (2001). *TV ve sinemada Kemal Sunal güldürüsü*. İstanbul: Om Yayınevi.
- SUNER, A. (2006). *Hayalet Ev* (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- ŞARDAÇI, E., YILMAZ, A. (2017). Anlatı kuramı ve reklamda kullanımı: anlatı analizi çerçevesinde bir inceleme. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4 (2), 88-133.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2019). *Bohem, Lümpen, Lümpen Burjuva* Erişim tarihi: 10.01.2019, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR). (20.03.2020). *İşsizlik ve istihdamın görünümü 2019 yıllık rapor*. Erişim tarihi: 03.07.2020, <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/DISK-AR-2019-Y%C4%B1l%C4%B1k-İstihdam-İşsizlik-Raporu-docx.pdf>
- TEMLKURAN, İ. (2008). *Lümpen davranış biçimleri ve şiddete yönelişi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- TÜLEK, L. (2014) *Lümpen sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- UĞUR, Ö. (Yönetmen). (2015). *Geniş Aile: Yapıştır*. Türkiye: Barakuda Film Production.
- UĞUR, Ö. (Yönetmen). (2016). *Geniş Aile 2: Her Türü*. Türkiye: Barakuda Film Production.
- WEBER, M. (2004). *Sosyoloji yazıları* (T. Varla, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- WORSLEY, P. (1972). Frantz Fanon and the 'lumpenproletariat'. *Socialist Register*, 9, 193-230.
- YAĞIZ, N. (2006). 1975 dönemi Türk Sinemasında karakter ve tipler: türk sinemasının türk toplumuna bakışı (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- YARDIMCI, İ. (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 1-41.
- YILDIRAN ÖNK, Ü. (2011). *Milyenyum sonrası Türk televizyonlarında oluşan dizi kültürü ve toplumsal temsil sorunu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Summary

Comedy films occupy a significant place among Turkish film industry that reach a large audience. In comedy films produced after 2000, it is seen that filmmakers present the audience with a narrative of characters that can be called lumpen. The concept of lumpen was first used as a "lumpen-proletariat" to describe a social class in Karl Marx's book The 18th Brumaire of Louis Bonaparte (1852) (Marx and Engels, 2003). The concept of lumpen, which Marx calls "social sediment" is used only as a comedy element in the Turkish comedy cinema, despite the degrading meaning of the concept. The aim of this research is to analyze the reflection of humor created through the concept of lumpen in Turkish comedy cinema. A limited number of sources were found in the literature review and this situation was effective in the emergence of the research.

The research consists of three sections. In the first section, the humor theories explained in three basic frameworks are mentioned. These humor theories are Superiority, Incongruity and Relief theory. In the second section called The Concept of Lumpen and Lumpenism in Turkish Comedy Films, the concept of lumpen used by Marx was first explained. The concept of lumpen is explained with related concepts such as class, class consciousness. After giving detailed information about the concept of lumpen, the

lumpenism is summarized as nine items. In this part, it is emphasized that the concept of lumpen defines classless, class-conscious, apolitical people and lumpen people have a lumpen language that is similar to slang and swearing. It is stated that the concept of lumpen is a popular concept used as an insulting word (unintelligent, not well educated, ignorant, rogue, mob, corrupt) and also there is no radical change between the original form of the lumpen concept and its current meaning. In the continuation of the second section, how lumpen flat characters are fictionalized in comedy films and the relationship between lumpenism and humor theories are analyzed. In the next subtitle, the source of the sense of humor in Turkish comedy films and various examples of Turkish films with lumpen flat characters are included. This subtitle is ending with the subdivision describing the social structure of Turkey in the 2000s and film examples presenting the narrative of lumpen flat characters in this period.

*In the third section of the research, there is an analysis of humor based on lumpen flat characters in the *Geniş Aile* film series through narrative analysis method. In the research, films were selected in accordance with the sampling method. These films were chosen *Geniş Aile: Yapıştır* (2015) and *Geniş Aile 2: Her Türü* (2016), both main and secondary of which were lumpen flat characters. Analyzes made through lumpen flat characters in films show that lumpenism is used as a humor element in the narratives of films and the lumpen flat characters are fictionalized in films through the Superiority, Incongruity and Relief theories. In the conclusion section of the research, Turkish comedy cinema was assessed based on the analyzed in the first and second section. In this section, it has been emphasized that the number of lumpen flat characters in films has increased in the history of Turkish comedy cinema as of 2000. Also, it has been emphasized that comedy films do not have a holistic narrative structure but consist of sketches and comedy films that the concept of lumpen was innocent and reproduced.*

Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç Yoksulluğu

Süheyla ERİKLİ*

Öz

Bu çalışmanın amacı genç yoksulluğunu Avrupa Birliği üyesi on bir ülke ve Türkiye açısından değerlendirmektir. Bu amaçla Avrupa İstatistik Ofisi'nin (Eurostat) gençlere yönelik sosyal içerme verileri ve yoksulluk verileri kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle yoksulluk ve genç yoksulluğu kavramları tanımlanmış; daha sonra Bulgaristan, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Avusturya, İsveç, Birleşik Krallık, İsviçre, Norveç, Finlandiya ve Türkiye'de 16-29 yaş arası gençlerin yoksulluk riski ve sosyal dışlanma durumu (yoksulluk riski, aşırı materyal yoksunluk ve çok düşük iş yoğunluğuna sahip ailelerde yaşayan gençlerin yoksulluk riski) ve ayrıca aile ile yaşama durumuna göre yoksulluk riski ve çalışan gençlerin yoksulluk riski incelenmiştir. Araştırma sonucunda gerek incelenen ülkelerde gerekse Türkiye'de yıllar içerisinde genç yoksulluk riskinin düşme eğilimi göstermesine rağmen hala önemli düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Ülkeler cinsiyet açısından incelendiğinde genç kadınlarda genç erkeklere göre yoksulluk riski daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genç Yoksulluğu, Çalışan Yoksulluğu, Yoksulluk Riski ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Birliği, Türkiye.

Youth Poverty in the Europe Union and Turkey

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the youth poverty phenomenon of Turkey and the twelve members of the European Union (Bulgaria, Germany, Greece, Spain, France, Italy, Austria, Sweden, United Kingdom, Switzerland, Norway, and Finland). For this purpose, youth social inclusion and poverty data of the European Statistics Office (Eurostat) were analyzed. At the beginning of the analysis process, the concepts of poverty and youth poverty were defined, and then the poverty risk of young people aged 16-29 (the risk of excessive material deprivation, the risk of poverty of young people living in families with a low employment rate), the risk of social exclusion, and the poverty risk of employed young people living with their families were examined. Even though the analysis results show that the youth poverty risk has a downward trend in the thirteen countries including Turkey in the last decade, it is still too high. When the results are evaluated in terms of gender, it is obvious that poverty risk is higher for young women comparing to young men.

Keywords: Young Poverty, Working Poverty, At Risk of Poverty or Social Exclusion, European Union, Turkey.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 28.04.2020

Kabul/Accepted: 18.12.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.722085>

* Dr. Öğr. Üyesi., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu M.Y.O., Ankara, Türkiye. E-posta: sarikli@ybu.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0002-5817-6469>

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir sorun olan yoksulluk, 16. yüzyıla değin bireyin özellikleri, doğa koşulları ve savaş gibi faktörler ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Ortaçağ Avrupa'sının tarım toplumunda toplum sadakayla geçinen yoksullardan rahatsızlık duymamış; aksine onların varlığına pozitif bir işlev yüklemiştir; bu dönemde zenginler sadaka vererek ruhlarını huzura kavuşturduklarına inanmışlardır. Günümüzdeki anlamıyla tartıştığımız yoksulluk sorunu ise 16. yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışına dayanmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren geçerli olan kapitalist ekonomi düzeninin merkezinde "emek" olması yoksulların "işgücü" olarak görülmesine yol açmıştır. Bu dönemle birlikte bir ulusun zenginliğini arttırmasının yolunun daha çok emek kullanımından geçtiği ve bu süreçte emeğin ziyan edilmemesi gereken üretim faktörü olarak değerlendirildiği görülmektedir. 19.yüzyılda yoksulluğun bizatihi nedeni yoksulların kendileri olarak görülmüş; yoksulluk, bireylerin beceriksizliğine ya da tembelliğine bağlı olarak çalışmak istememesinin sonucu olarak değerlendirilmiştir (Buğra, 2010: 36- 42). Bireyi "yetişkin bir işgücü" olarak gören ve yoksulluğunun nedenini tembelliğe indirgeyen bu yaklaşımı kabul etmek hiç şüphesiz mümkün değildir. Günümüzde yetişkin bir bireyin yoksullaşmasında işgücü piyasası özellikleri doğrudan rol oynamakta iken; genç yoksulluğunun ortaya çıkmasında hane halkının finansman yapısı, işgücü piyasası özellikleri ve eğitime erişim olanakları başta olmak üzere pek çok faktör etkili olmaktadır. Dolayısıyla bireyin kontrolü dışında kaynaklanan faktörlerin yoksulluk riskini arttırdığını ifade etmek gerekmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası kuruluşların yoksulluk sorununu sosyal dışlanma açısından ele aldıkları görülmektedir. Bir diğer ifade ile gelir yetersizliğinin bireyin toplumsal yaşama katılımını alıkoyan bir faktör olduğu vurgusu ön plana çıkartılmış ve sosyal içerme politikaları ile bu sorunla mücadele edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada genç yoksulluğuna ilişkin literatür taramasının ardından Avrupa Birliğinin genç yoksulluğuna yaklaşımı hakkında bilgi verilmekte ve daha sonra Avrupa Birliği Ofisi (Eurostat) sosyal içerme ve yoksulluk verilerinden yararlanarak Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden seçilen 11 ülke ile Avrupa Birliği'ne aday ülke konumunda bulunan Türkiye'nin durumu, 16-29 yaş arası gençlerin yoksulluğu açısından değerlendirilmektedir.

Yoksulluğu Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Yoksulluk sorunu tarihsel süreç içerisinde ülkelerin sosyo-ekonomik ve dini yapısına göre farklı argümanlarla gerekçelendirilmiş ve farklı çözüm yolları üretilmiştir. Yoksulluğun ülkelerin önemli bir toplumsal sorun olarak kabulü ise Avrupa kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu süreçten sonra yoksulluk sorununa ilişkin gerçekleştirilen çalışmaları üç ana kategoride ele almak mümkündür. Bu kategoriler; "Refah yaklaşımı", "Yapabilirlik yaklaşımı" ve "Sosyal Dışlanma yaklaşımı" olarak sıralanabilir (Verdui ve Rodriquez, 2009, s. 7).

Yoksulluğu açıklamada kullanılan en eski yaklaşım Refah yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın içeriğinde yoksulluğu açıklamada gelir ve tüketim harcaması gibi ölçülebilir refah göstergelerini kullanan mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve gelir yoksulluğu bulunmaktadır. Kökeni 19.yüzyılın sonlarında İngiltere'de yapılan çalışmalara dayanan mutlak yoksulluk en eski yoksulluk tanımını oluşturmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramına göre insanın geçimi için gerekli olan ihtiyaçlar ya da standartlar yaşadıkları yere bakılmaksızın aynı yaşta ve fizikte olan bütün insanlar için aynı olmakta ve buna bağlı olarak dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir insanın bu standartların altına

düşmesi halinde yoksul olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Giddens, 2008, s. 386). Bir diğer ifade ile mutlak yoksulluk hanehalkının veya bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarını karşılamayan, bu nedenle asgari refah düzeyine sahip olmayan bireyleri kapsamaktadır. Ancak asgari gıda harcaması ve tüketim harcaması verilerine dayalı olarak ölçülen mutlak yoksulluğun temel belirleyicisi olarak kabul edilen "ihtiyaç" kavramı subjektif nitelik taşıdığı için hangi bireylerin yoksul olduğunu belirleneceği noktasında zorluklara neden olmuş ve yoksulluğun nedenini, süresi veya derecesi gibi önemli kriterleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir (Şenses, 2017, s. 64-83). Bu nedenle göreceli yoksulluk kavramı üretilmiştir. Göreceli yoksulluk, yoksulluğun merkezine bireyi ve bireyin ihtiyaçlarını yerleştirmekten ziyade toplumun ortalama yaşam standardı ile bireyin yaşam standardını karşılaştırarak bireyin yoksul olup olmadığına karar vermektedir. Dolayısıyla toplumun genel refah düzeyinin altında bir gelir yada harcamaya sahip olması durumunda birey yoksul olarak kabul edilmektedir. Gelir yoksulluğu ise bireyin yada hanehalkının yaşamını devam ettirmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için gerekli olan gelirin elde edilememesi durumudur. Bu yaklaşıma göre yoksulluğu azaltmak için gelir dağılımının ve kamu mal ve hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi gerekmektedir (Verdui & Rodriquez, 2009, s. 7).

Yoksulluk literatüründe sıklıkla atıf yapılan Amartya Sen (1992) tarafından geliştirilen Yapılabilirlik yaklaşımı, bireyin seçim yapabilme özgürlüğüne sahip olamaması ile ilgilenebilir. Bu yaklaşım Refah yaklaşımının yoksulluğu belirlemek için iddia ettiği gelire yada gelirin sağladığı faydaya odaklanmak yerine kişinin değer verdiği bir yaşamı seçmesi için gerekli olan temel özgürlüklere/kapasitelere ulaşamama durumuna vurgu yapmaktadır. Kapasite kavramını bir tür özgürlük olarak tanımlayan Sen'e göre gelir, kapasite için önemli bir araçtır. Zira bireyin seçim yapabilme özgürlüğünü artırır. Ancak öte yandan gelir tek başına bireyin özgür olması için yeterli değildir. Bir diğer ifade ile bireyin kapasitesi gelirin yanı sıra kişinin yaşı, toplumsal cinsiyet ve toplumsal rol, yaşanılan yerin yapısı (su baskını, kuraklık, salgın hastalık), toplumun ekonomik ve sosyal özellikleri gibi kişinin denetleyemeyeceği ve kişinin kısmen denetleyebileceği değişkenlerden etkilenmektedir (Sen, 2000, s.126-137). Dolayısıyla Sen, yoksulluk kavramını standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görmekte ve bu durumu "insanca yaşayabilmek için gerekli temel yapılabilirlikten yoksun olma" durumu olarak tanımlamaktadır. Ona göre bireyin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelir düzeyine odaklanmak yerine, bireyin insanların ne yapıp yapamadıklarına odaklanılmalıdır. Bu noktada bireyin özgürlüğünü belirleyen toplumsal, ekonomik ve kültürel faktörlerin öneminin de altını çizmektedir (Yuncu, 2005 s. 7-9).

Son yıllarda yoksullukla ilgili çalışmalarda sıklıkla yer verilen bir diğer yaklaşım Sosyal dışlanmadır. Kavram ilk kez 1974 yılında Fransa'nın Sosyal İşlerden Sorumlu bakanı Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. Fransa'da her on kişiden birinin dışlanmış olduğunu ifade eden Lenoir, sosyal dışlanmış bireyleri; fiziksel ve zihinsel engelliler, intihara meyilli bireyler, yaşlı bireyler, istismar edilen çocuklar, suç işleyen çocuklar, madde bağımlıları, tek ebeveynler, marjinal ve asosyal bireyler, çok sorunlu aileler ve topluma uyum sağlamayan diğer "sosyal uyumsuzlar" olarak sıralamıştır (Silver, 1994, s. 532).

Sosyal dışlanma kavramının ne anlama geldiğine ilişkin henüz bir tanım birliğine varılamamıştır; ancak her tanımın ortak yönü sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik bir kavram olduğudur. Bu kavram en genel anlamıyla her biri birbirini etkileyerek sosyal dışlanmanın kalıcılımasına yol açan iktisadi, siyasi, kültürel ve mekânsal boyutları olan bir kavramdır (Adaman ve Keyder, 2006, s. iii).

Literatürde yapılan sosyal dışlanma kavramlarını iki ana grupta ele almak mümkündür (European Comission, 2013, s.4). Buna göre bazı tanımlamalar sosyal

dışlanmanın yönlerine vurgu yapmakta; eğitim hakkı, çalışma hakkı ve adil ücret hakkı, sağlık ve refah hakkı, oy hakkı ve seçilme hakkı gibi temel insan haklarına ulaşamayan bireylerin sosyal, ekonomik ve siyasi dışlanmışlıkları ile ilgilenmektedir. Diğer tanımlamalar ise sosyal dışlanmanın belirleyicilerine odaklanarak bu durumu ekonomik ve sosyal süreçlerle birlikte ele alarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım çeşitli risk grubunu içermek için yeterince esnek olduğu gibi söz konusu grupları etiketleme riskini de azalttığı için politika yapıcılar tarafından kullanılmaktadır. Sosyal dışlanmanın ana yönleri; barınma, beslenme, giyim, fiziksel güvenlik bakımından kötü yaşam koşullarında yaşamak ve gerektiğinde sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişimde engellerle karşılaşmak, bireyin kendi seçimi olmamasına rağmen sosyal ve ekonomik yaşama katılamamak, karşılaşılan engellerin sonucuna bağlı olarak kültürel ve boş zaman aktivitesine katılamamak, toplumdaki duygusal ve psikolojik olarak uzaklaşmak olarak sıralanabilir. Sosyal dışlanmanın bu yönlerinin ortaya çıkmasında birden fazla belirleyici vardır. Gençlerin sosyal dışlanmasının da ana belirleyicisi olarak gösterilen bu yönleri; eğitim yetersizliği, bireyin özelliklerine bağlı olarak yaşanan ayrımcılık, parasal yoksulluk, ev sahibi ülkede ikamet veya yasal statü eksikliği, uzak coğrafi bölgelerde yaşamak ve çocuk suçluluğu deneyimleri olarak sıralamak mümkündür (European Commission, 2013, s.4-5).

Genç Yoksulluğunun Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler

Gençlik dönemi Çocukluk ile yetişkinlik dönemi arasında yer almaktadır. Avrupa Birliğinde (Eurostat) 15-29 yaş arasındaki nüfus genç olarak tanımlanmaktadır (www.ec.europa.eu/eurostat/web/youth). Genç yoksulluğu kavramının 2000'li yılların başından itibaren kullanıldığı ve bu nedenle kavramın çocuk ve yetişkin yoksulluğuna göre daha yakın bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Iacovou and Berthoud, 2003; Aassve et al. 2005; Iacovou et al., 2007).

21. yüzyılın başından itibaren çocukluktan yetişkinliğe geçişte yaşanan; eğitimden işgücü piyasasına geçiş (okuldan işe geçiş kariyeri), yaşamının merkezinde bulunan ailenin yerini kendinin veya kendi kurduğu ailenin alması (aile kariyeri) ve aile ile paylaştığı evden uzaklaşma (konut kariyeri), daha karmaşık ve daha uzun bir süreci içermekte ve gençleri kırılan bir hale getirmektedir (Webster vd., 2004: 2). Zira günümüzde yüksek eğitime katılım oranlarının artması gençlerin bu süreçte kendilerine ait gelirlerinden vazgeçmeleri anlamına gelmektedir. Bu durum onları finansal destek için daha uzun süre ailelerine yada devlete bağlı kılmaktadır. Bu nokta genç yoksulluğu ile çocuk yoksulluğunun benzer noktasını oluşturmaktadır; her iki grubun gelire sahip olmaması yoksulluk riskini belirleyen önemli faktörlerden birinin ailenin gelir düzeyi olması sonucuna yol açmaktadır (Iacovou & Aassve, 2007, s.1-3; Moore, 2005, s. 20). Bu süreçte ailenin ekonomik durumu veya devletin gençlere sağlamış olduğu refah olanaklarının kapsamı, gençlerin yoksulluk riskini azaltmaya veya gençleri daha kırılan hale getirebilmektedir. Konuya aile açısından yaklaşmaya devam edildiğinde ailenin finansal yapısının yanı sıra ailenin kültürel durumu ve aile ağ bağlarının gencin yaşamı üzerinde etkide bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu faktörler hem çocuğun daha iyi eğitime erişmesine fırsat sağlamakta hem de iş arama faaliyetlerini desteklemektedir (Mazzotta & Parisi, 2016, s. 174-175).

Ayrıca genç yoksulluğunun ortaya çıkmasında ve genç yoksulluğun kalıcılaşmasında düşük eğitim düzeyi, işsizlik, tek başına (partnersiz) yaşama ve ebeveynlerin yanından erken yaşta ayrılma önemli risk faktörleridir (Mendola, Busetta & Aassve, 2008, s. 2). Bu süreçte eğitimin anahtar bir role sahip olduğunu belirten Pavis, Plutt ve Hubbard (2000, s.14) ise sosyal dışlanmadan kaçınmak için bir işe sahip olmanın tek başına yeterli olmadığını; gençlerin bir iş bulmaları dahi düşük eğitim düzeyine sahip

olmaları durumunda düşük ücretli işlere hapsolabileceklerini vurgulamaktadır. Yoksulluğa karşı koruyucu mekanizmalardan bir diğeri evlilik ya da partnerli yaşamdır. Çalışmaların çoğunda evli bireylerin bekâr bireylere göre yoksulluk riskinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Mendola, Busetta & Aassve, 2008, s. 19).

Dolayısıyla literatür taraması sonucunda gencin eğitim düzeyi, işgücü piyasasındaki konumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailenin yanından erken ayrılma ve tek başına yaşama durumunun genç yoksulluğu riskini belirlemede ön plana çıkan faktörler olduğunu ifade etmek mümkündür.

Avrupa Birliği'nin Genç Yoksulluğuna Yaklaşımı

1993 yılında Avrupa Birliği adını alan topluluğun temeli 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) dayanır. Ekonomik amaçlarla bir araya gelen AET'nin gündemine sosyal politikaların girmesi sonraki yıllarda olmuş ve sosyal politikaların temelinde istihdam artışı, çalışma koşullarının iyileşmesi gibi "çalışma" kavramı yer almıştır (Koray, 2005, s. 69). Birliğin gündemine yoksulluk sorununun girmesi ise 1970'li yıllardan itibaren olmuş; 1975-1980 yılları arasında kapsayan birinci Avrupa yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-1), 1986-1989 yılları arasında ikinci yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-2) ve son olarak da 1990-1994 yılları için üçüncü yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-3) uygulanmıştır. Yoksulluk ile mücadeleye yönelik söz konusu programların ilk ikisi doğrudan yoksulluk sorununa odaklanırken üçüncü yoksulluk karşıtı programın içeriğinde yoksulluktan ziyade sosyal dışlanma kavramının vurgulandığı görülmektedir (Sapançalı, 2005a, s. 61).

1993 yılında Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği (AB) adını alan topluluğun yine aynı yıl imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması sosyal dışlanma sorununa atf yapan ilk belge olmuştur. Antlaşmanın 3.maddesinde "Birlik, sosyal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele eder ve sosyal adaleti, sosyal korumayı, kadın-erkek eşitliğini, nesiller arası dayanışmayı ve çocuk haklarının korunmasını hedefler" ifadesi yer almıştır. Birliğin sosyal dışlanma ile mücadelesi 1999 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Antlaşmanın "Sosyal Politika, Eğitim, Mesleki Eğitim ve Gençlik" başlığının içerisinde yer alan 136. maddede yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, uygun sosyal koruma, yönetim ve işgücü arasında diyalog, uzun süreli yüksek istihdamın temini ve dışlanmayla mücadele AB'nin temel hedeflerinden biri olarak kabul edilmiştir. Antlaşmanın 137. maddede ise Birliğin 136.maddede belirtilen hedeflere ulaşabilmesi için üye devletlerin faaliyetlerini destekleyeceği ifade edilmiştir (Bolayır, 2007, s. 45).

Avrupa Birliği yoksulluk sorununa göreli gelir yoksulluğu ve sosyal dışlanma çerçevesinde yaklaştığı görülmektedir. AB'nin göreli yoksulluğu tercih etmesinin nedeni üye ülkelerde temel yaşam standardının karşılanmasını değil; refahın bütün nüfusa dağıtılmasını amaçlamasıdır (European Commission, 2004, s. 16). Avrupa Birliği sosyal dışlanma kavramını bazı bireyleri yoksulluklarından veya temel beceri eksikliğinden ve ömür boyu öğrenme fırsatı eksiliğinden veya ayrımcılık sonucunda onların topluma tam katılımlarını engelleyen ve toplumun dışına iten bir süreç olarak tanımlamıştır. Birliğe göre sosyal dışlanma çok boyutlu bir olgudur. Boyutlar; gelir yoksulluğu, işsizlik, eğitime erişim, bilgiye erişimi çocuk bakımı ve sağlık olanakları, yaşam şartlarının yanı sıra sosyal katılımı kapsamaktadır. Sosyal dışlanma süreci bireyi çalışmaktan, iş ve gelir fırsatının yanı sıra sosyal ve toplumsal ilişkilerden ve aktivitelerden uzak tutmaktadır (European Commission, 2010, s. 7).

Birlik, 2000 yılında Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyi zirvesinde sosyal dışlanma ile mücadele için somut adım olarak sosyal içerme stratejisi geliştirmiştir. Sosyal içerme; yoksulluğun yok edilmesinde belirleyici olan, bireylerin gerekli kaynaklara ve haklara erişimini garanti altına alarak, topluma herkesin aktif katılımı sağlamaya yönelik

politikalarıdır (ec.europa.eu/eurostat). Zirvede 2010 yılına kadar yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması için ulusal ve topluluk düzeyinde eylem planlarının kullanılması kararı alınmıştır (Sapançalı, 2005, s.60).

2004 yılında yayımlanan Joint Report on Social Inclusion (Sosyal İçerme Ortak Raporu) adlı raporda yoksulluğun kapsamının genişletildiği ve sosyal dışlanma ile güçlü bir bağ kurulduğu görülmektedir. Yoksulluk, sahip oldukları gelirin ve kaynakların, bireyin içinde yaşadığı toplumda geçerli olan yaşam standardından mahrum bırakacak düzeyde yetersiz olması olarak yeniden tanımlanmıştır. Rapor insanların yoksul oldukları için işsizlik, düşük gelir, barınma sorunu, yetersiz sağlık hizmeti ve yaşam boyu öğrenme, kültür, spor ve diğer boş zaman etkinliklerine katılımlarında engellerle karşılaşabildikleri ifade etmektedir. Yoksul bireyler çoğu kez diğer insanlar için standart olan ve erişimin en temel hak olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımında ötekileştirdikleri ve dışlandıkları ve bu faaliyetlere erişim hakları kısıtlandığı belirtilmiştir (European Commission, 2004, s.10).

Birliğin genç yoksulluğu konusuna, yoksulluk konusuna yaklaştığı gibi görece yoksulluk ve sosyal dışlanma çerçevesinde yaklaşmakta ve sorunla mücadele için sosyal içerme politikaları geliştirmesini önermektedir. Gençlik açısından sosyal içerme; bireyin bir toplum içinde kendini gerçekleştirme, sosyal kurumlar tarafından potansiyelinin tanınması ve kabul edilmesi, öğrenim görme, istihdam, gönüllü çalışma ve diğer katılım şekilleri aracılığıyla toplumdaki sosyal ağ içerisinde yer alması sürecidir (Kovacheva, 2020:2). Birlik, üye ülkeler ve aday ülkelerden alınan hanehalkı verileri aracılığıyla 16-29 yaş arasındaki gençlere yönelik sosyal içerme politikaları çerçevesinde "yoksulluk riski veya sosyal dışlanma" göstergeleri geliştirmiştir. Bu göstergenin üç adet alt bileşeni bulunmaktadır. Bunlar, yoksulluk riski oranı (at risk of poverty rate), ciddi maddi yoksunluk oranı (severe material deprivation rate) ve çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan kişilerin (persons living in households with very low work intensity) oranıdır. Bu verilere ek olarak gençlerin aileleri ile yaşama durumu dikkate alınarak veri üretilmektedir.

Bu verilere göre, Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ının altında gelire sahip olanlar yoksulluk riski altında olarak tanımlanmaktadır (www.eurostat.eu). Şiddetli maddi yoksunluk oranı bireyin yaşamını sürdürülebilmesi için gerekli ve yeterli düzeyde mal ve hizmetlere ulaşamama durumunu ifade etmekte olup, bireyin dokuz yoksunluk kaleminin en az dördünden mahrum olması halidir. Söz konusu dokuz yoksunluk kalemi; kira, su, doğalgaz fatura ödemelerini veya konut kredisi yapabilme, konutun yeterli derecede ısıtılması, ani ya da beklenmedik giderleri karşılama durumu, her iki günde bir düzenli olarak et veya protein tüketmek, yılda bir hafta tatile gitmek, televizyon, çamaşır makinesi, otomobil, telefona sahip olma durumu olarak belirlenmiştir (https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Material_deprivation).

Çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan kişiler ise hanede çalışma çağındaki üyelerin son 12 ay içinde toplam potansiyellerinin yüzde 20'sinden daha az oranda çalışabildiği evlerde yaşayan 0-59 yaş arasındaki kişilerdir. 18-24 yaşları arasında olup öğrenci statüsünde olan kişiler bu hesaplama dâhil edilmemektedir (Aydın, 2019, s.23).

Avrupa Birliği'nde Genç Yoksulluğunun Görünümü

Gençlerin yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranı AB'ye üye 28 ülke ortalaması açısından 2009-2018 yılları arasında çan eğrisi şeklinde gelişme göstermiştir. 2009 yılında gençlerin yoksulluk riski ve sosyal dışlanma oranı %27.1 iken; 2014 yılında %29.1'e yükselmiş; sonraki yıllarda bu oran düşüş eğilimi göstermiş ve 2018 yılı itibarıyla

% 26.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda AB-28 ülke ortalamasına göre her 100 gençten yaklaşık 27'sinin yoksulluk riski veya sosyal dışlanma durumu ile karşı karşıya kaldığını ifade etmek mümkündür. Tablo 1'de görüldüğü üzere topluluğa üye ülkeler arasında en olumsuz veriye sahip ülkeler; Norveç, İtalya, İspanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'dir. 2018 yılında en yüksek oran % 40.2 ile Yunanistan'a aittir. Yunanistan'dan sonra sırasıyla en yüksek orana sahip ülkeler İspanya (%38,8), Norveç (%35,5), İtalya (%33,6) ve Bulgaristan (%32,7)'dir. En düşük genç yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranı İsviçre'ye (% 16.4) aittir.

Türkiye'de gençlerin yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranına ilişkin 2013 ile 2017 yılları arası veri bulunmaktadır. Türkiye'de, 2013 yılında söz konusu oran %51.2'iken; dört yıllık süreç içerisinde yaklaşık 10 puanlık azalış yaşanarak bu oran 2017 yılında % 42.4 olarak gerçekleşmiştir. Ancak her ne kadar süreç içerisinde önemli düzeyde bir azalış olsa da 2017 yılı verisinin AB-28 ülke ortalamasının oldukça üzerinde olduğu ve Türkiye'nin Yunanistan'dan sonra en yüksek orana sahip ülke konumunda bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1: Gençlerin yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranı, 16-29 yaş

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	T	27,1	27,1	28,2	29,5	29,5	29,7	29,1	28,8	27,3	26,3
	E	:	26,2	27,3	28,7	29,0	29,2	29,1	28,0	26,6	25,2
	K	:	28,0	29,1	30,2	29,9	30,2	29,1	29,6	28,0	27,4
Bulgaristan	T	42,3	47,0	48,2	48,4	46,1	39,0	41,0	41,9	41,0	32,7
	E	42,3	46,8	49,0	46,9	47,5	39,6	41,7	42,3	43,6	34,4
	K	42,2	47,3	47,4	50,0	44,6	38,4	40,4	41,5	38,1	30,9
Almanya	T	26,6	24,5	24,8	25,7	25,8	25,8	25,1	24,7	24,7	24,2
	E	24,8	23,0	23,9	23,8	24,3	24,5	24,1	23,1	23,2	22,0
	K	28,3	26,0	25,6	27,6	27,2	27,2	26,1	26,3	26,3	26,5
Yunanistan	T	28,3	32,0	37,0	44,6	46,4	47,9	46,8	47,6	45,9	40,2
	E	26,1	29,8	36,5	44,8	45,8	47,9	47,3	47,5	45,7	40,2
	K	30,5	34,2	37,5	44,5	47,0	48,0	46,4	47,7	46,0	40,2
İspanya	T	23,6	27,8	30,4	33,5	33,0	36,4	38,2	37,6	34,8	33,8
	E	22,0	26,4	28,8	33,2	33,9	36,8	39,1	37,1	33,2	30,5
	K	25,2	29,1	32,0	33,9	32,2	36,0	37,2	38,1	36,5	37,2
Fransa	T	22,6	24,6	24,7	24,1	24,6	25,3	22,5	25,9	22,2	21,8
	E	21,9	23,7	23,8	23,8	24,5	24,4	22,9	25,5	22,9	22,9
	K	23,2	25,5	25,6	24,4	24,7	26,3	22,1	26,3	21,5	20,7
İtalya	T	28,4	30,3	33,8	36,1	34,2	35,2	36,6	36,5	35,0	33,6
	E	27,5	29,0	32,4	34,3	33,7	34,9	36,4	36,7	33,9	31,8
	K	29,2	31,6	35,2	38,0	34,6	35,4	36,9	36,3	36,2	35,4
Avusturya	T	20,1	19,8	20,2	21,3	19,7	21,4	20,7	22,4	21,4	20,3
	E	19,2	17,5	20,3	20,2	18,8	20,5	20,5	21,9	20,3	18,8
	K	20,9	22,2	20,1	22,6	20,7	22,4	20,9	22,9	22,5	21,9
İsveç	T	28,0	29,5	29,0	26,0	28,0	28,8	28,6	27,9	27,6	27,0
	E	27,2	29,3	28,4	25,8	28,1	30,1	28,8	28,3	28,7	27,5
	K	28,7	29,7	29,5	26,3	27,9	27,4	28,4	27,5	26,3	26,5
Birleşik Krallık	T	22,0	24,8	26,2	29,5	29,3	28,2	28,2	25,5	25,2	26,6
	E	20,7	23,3	23,9	29,1	27,5	27,1	28,4	23,5	23,5	25,1
	K	23,3	26,4	28,5	30,0	31,0	29,3	28,0	27,6	27,0	28,2
İsviçre	T	16,2	16,1	16,1	16,3	14,2	14,6	16,2	16,8	15,8	16,4
	E	15,5	15,5	17,0	17,1	15,4	12,4	15,3	16,4	16,0	17,5
	K	16,9	16,7	15,1	15,5	13,0	16,9	17,1	17,2	15,6	15,2
Norveç	T	30,7	29,8	31,3	29,1	30,4	28,9	30,5	30,5	32,3	34,0
	E	28,0	30,2	30,7	29,1	31,0	28,5	28,3	27,6	30,9	35,5
	K	33,6	29,4	31,9	29,1	29,7	29,4	32,8	33,6	33,7	32,5
Finlandiya	T	21,7	23,4	23,9	22,7	22,8	25,2	26,8	25,6	24,2	25,3
	E	22,5	23,0	22,8	22,9	23,7	25,4	28,7	26,8	24,0	25,0
	K	20,8	23,9	25,1	22,5	21,9	24,9	24,8	24,2	25,6	25,2

Türkiye	T	-	-	-	-	51,2	41,5	40,5	46,5	42,4	-
	E	-	-	-	-	50,7	40,6	40,1	46,4	41,9	-
	K	-	-	-	-	51,8	42,5	40,9	46,5	42,9	-

Kaynak: www.eurostat.eu

Gençlerin yoksulluk riski ve sosyal dışlanma oranı cinsiyet açısından incelendiğinde genç kadınların genç erkeklerden daha yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. 2018 yılında AB-28 ülke ortalaması genç erkeklerde %25,2 iken, genç kadınlarda %27,4'dir. Özellikle İspanya'da kadınların aleyhine bir tablonun yer almaktadır. Bu ülkede genç erkeklerde yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranı % 30,5 iken; genç kadınlarda % 37,2'dir. Genç kadınların yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranının en yüksek olduğu ülke ise % 40,2 ile Yunanistan olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Gençlerin yoksulluk riski oranı, 16-29 yaş

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	T	-	19,1	20,0	20,5	20,3	21,3	21,5	21,3	20,6	20,5
	E	-	18,0	18,8	19,8	19,7	20,6	21,2	20,4	19,9	19,4
	K	-	20,2	21,2	21,3	21,0	22,0	21,8	22,3	21,3	21,7
Bulgaristan	T	18,2	18,9	21,9	19,6	19,1	24,0	21,9	25,0	24,0	23,1
	E	17,2	18,9	22,3	18,0	18,8	24,0	21,1	24,6	24,1	24,2
	K	19,3	18,9	21,5	21,3	19,5	23,9	22,8	25,5	23,8	21,8
Almanya	T	21,3	18,6	19,4	20,5	19,3	20,7	20,6	20,4	20,2	20,1
	E	20,0	16,5	18,6	18,6	18,2	19,5	20,0	18,8	19,1	18,0
	K	22,5	20,5	20,2	22,4	20,3	21,9	21,1	22,1	21,5	22,2
Yunanistan	T	19,3	21,2	23,2	29,9	31,1	28,8	26,7	27,3	27,0	24,8
	E	17,7	20,1	22,5	29,1	29,7	29,3	28,0	27,7	27,7	24,0
	K	20,9	22,3	23,8	30,7	32,5	28,3	25,5	26,9	26,4	25,5
İspanya	T	18,3	21,4	22,3	25,3	24,2	27,6	29,2	29,6	28,5	28,3
	E	16,8	19,6	20,5	24,3	24,5	26,9	29,6	29,1	26,5	25,5
	K	19,8	23,2	24,1	26,3	23,9	28,3	28,9	30,0	30,5	31,2
Fransa	T	17,5	19,3	18,6	18,5	19,3	19,5	17,1	19,4	17,5	16,9
	E	16,4	18,2	17,6	17,8	18,0	17,5	16,5	18,3	17,8	17,9
	K	18,5	20,5	19,6	19,2	20,6	21,4	17,7	20,5	17,2	15,8
İtalya	T	20,2	22,6	24,8	23,8	23,2	23,4	24,2	25,1	24,1	24,6
	E	19,0	21,3	23,4	22,1	22,3	23,3	23,2	24,6	23,1	22,9
	K	21,5	24,0	26,2	25,6	24,2	23,6	25,2	25,6	25,2	26,5
Avusturya	T	15,7	15,4	15,8	17,4	15,9	16,2	16,3	17,7	17,4	16,6
	E	14,8	13,9	16,0	15,6	14,9	15,7	15,9	17,0	15,7	14,6
	K	16,6	16,9	15,6	19,5	17,0	16,8	16,8	18,6	19,1	18,7
İsveç	T	24,5	26,1	24,8	23,3	24,8	25,6	26,0	24,9	24,1	24,0
	E	23,8	25,9	23,8	22,6	24,6	26,6	26,1	24,9	24,5	24,3
	K	25,2	26,4	26,0	24,1	25,1	24,5	25,9	25,0	23,5	23,7
Birleşik Krallık	T	17,5	18,0	18,1	19,8	18,5	18,7	20,8	17,4	18,1	20,4
	E	16,3	17,3	14,9	21,2	17,9	17,6	20,7	15,8	16,7	18,9
	K	18,7	18,7	21,5	18,5	19,1	19,9	20,8	19,0	19,4	22,0
Norveç	T	27,2	26,4	26,5	25,1	26,4	26,8	27,9	27,8	29,0	31,3
	E	24,7	26,5	26,2	25,0	26,2	25,8	26,0	24,7	27,5	32,4
	K	29,9	26,2	26,8	25,3	26,5	27,7	29,8	31,0	30,5	30,2
Finlandiya	T	19,1	20,0	19,5	18,4	17,8	20,0	22,5	20,9	19,8	20,3
	E	19,5	19,1	19,7	18,6	18,3	20,9	24,3	22,3	20,1	20,0
	K	18,6	20,9	19,4	18,3	17,2	19,1	20,6	19,5	19,6	20,6
Türkiye	T	24,0	24,0	22,9	22,7	22,4	22,3	21,8	23,1	21,9	-
	E	22,8	22,6	21,6	20,8	20,9	20,8	20,6	21,3	20,4	-
	K	25,1	25,3	24,1	24,5	24,0	23,9	23,0	24,9	23,5	-

Kaynak: www.eurostat.eu

2018 yılında AB-28 ülke ortalaması gençlerin yoksulluk riski oranı %20,5 düzeyindedir. Yine bir önceki tabloya benzer olarak Norveç (%31,3) İspanya (%28,5), İtalya (%24,6) ve İsveç'de (%24) genç yoksulluk riski oranının AB-28 ülke ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Genç yoksulluk riskinin en düşük olduğu ülke ise Fransa ve Avusturya'dır. Fransa'da yoksulluk riski bulunan genç oranı %17,5 iken; Avusturya'da bu oran % 17,4 olarak tespit edilmiştir. Tablo cinsiyet açısından incelendiğinde; genel olarak genç kadınlarda yoksulluk riskinin genç erkeklerle kıyasla daha yüksek oranda gerçekleştiği; görülmektedir. Bununla birlikte Norveç, İsveç ve Fransa'da ise genç erkeklerde yoksulluk riski oranının genç kadınlardaki yoksulluk riski oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerde yoksulluk riskinin en yüksek olduğu ülke Norveç (%32,4) ve Yunanistan (%31,2)'dir. Genç kadınlarda yoksulluk riskinin en yüksek olduğu ülkeler ise İspanya (% 31,2) ve Norveç (30,2)'dir.

Tablo 3: Ciddi materyal yoksunluk oranı, 16-29 yaş.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	9,7	10,0	11,7	11,3	10,5	9,4	8,7	7,4	6,8
Bulgaristan	44,3	42,7	42,8	41,8	31,1	33,9	33,3	33,3	19,6
Almanya	5,8	5,6	5,3	6,0	5,5	4,7	3,8	3,6	3,2
Yunanistan	14,0	19,3	26,1	26,9	28,4	28,8	30,1	27,0	19,8
İspanya	6,3	5,9	7,7	7,4	8,7	8,4	8,4	6,7	7,0
Fransa	6,9	6,4	7,3	6,6	5,9	5,4	5,3	5,4	6,0
İtalya	8,5	12,3	16,7	14,0	13,4	14,4	13,5	11,0	10,2
Avusturya	5,0	3,9	4,5	4,1	4,6	4,1	4,1	5,1	3,1
Finlandiya	3,6	3,9	4,3	3,9	4,9	3,5	2,7	3,1	4,2
İsveç	2,8	2,3	2,0	3,2	1,0	1,7	1,4	1,5	2,4
Birleşik Krallık	6,3	7,5	12,2	11,4	11,0	8,4	7,0	5,2	6,9
İsviçre	2,3	1,8	1,4	0,7	1,4	1,5	2,0	1,0	2,2
Türkiye	-	59,0	-	43,7	28,7	28,6	34,0	29,6	-

Kaynak: www.eurostat.eu

Bireylerin sosyal dışlanma durumunu ölçmek amacıyla geliştirilen ciddi materyal yoksunluk oranının incelendiği tablo 3'e göre 2018 yılında AB-28 ülke ortalamasının % 6,8'dir. Söz konusu yoksunluk oranlarının Bulgaristan (%19,6), Yunanistan (%19,8) ve İtalya'da (%10,2) AB ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu belirtmek mümkündür. Ciddi materyal yoksunluk oranının düşük oranında olduğu ülkeler ise İsviçre (%2,2), İsveç (%2,4), Avusturya (%3,1) ve Almanya (%3,2)'dir. Türkiye ise 2017 yılında Bulgaristan'dan sonra ciddi materyal yoksunluk oranının en yüksek olduğu ülke konumundadır.

Ciddi materyal yoksunluk oranları cinsiyet açısından incelendiğinde genç erkeklerde AB-28 ülke ortalamasının %6,3, genç kadınlarda ise %5,7 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla genel olarak genç kadınların genç erkeklerle oranla daha az ciddi materyal yoksunluğu yaşadıklarını ifade etmek mümkündür. Ciddi materyal yoksunluk oranının cinsiyetler arasında farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bir diğer ifade ile ciddi materyal yoksunluk oranı bazı ülkelerde genç erkeklerde yüksek iken; bazı ülkelerde genç kadınlarda daha yüksektir. Bulgaristan, Fransa, İspanya, İtalya, Avusturya, Norveç ve Türkiye'de genç erkeklerde genç kadınlara göre ciddi materyal yoksunluk oranı daha yüksek iken; Almanya, İspanya, Birleşik Krallık, İsviçre ve Finlandiya'da ise genç kadınlarda genç erkeklerle göre söz konusu oranın daha yüksek olduğu görülmektedir. Genç kadınlar arasında ciddi materyal yoksunluk oranının en yüksek olduğu ülke Bulgaristan (%15,1) iken; en düşük olduğu ülke Norveç (1,9) ve Finlandiya (2,2)'dir. Erkekler arasında ciddi materyal yoksunluk oranının en yüksek olduğu ülke Bulgaristan (%15,8), en düşük olduğu ülke ise Finlandiya (%1,9) ve Norveç (%2,7)'dir.

Tablo 4: Cinsiyete göre ciddi materyal yoksunluk oranı, 16-29 yaş.

		2016	2017	2018
AB-28	E	7,2	6,3	6,3
	K	7,0	5,9	5,7
Bulgaristan	E	18,1	18,4	18,3
	K	17,0	16,5	15,1
Almanya	E	3,0	2,8	4,0
	K	3,6	4,1	4,7
Yunanistan	E	9,7	9,5	9,1
	K	11,3	10,1	9,3
İspanya	E	2,5	1,9	3,1
	K	3,1	1,7	2,5
Fransa	E	5,0	3,9	5,3
	K	4,6	3,3	4,9
İtalya	E	12,5	9,3	8,9
	K	11,6	7,5	6,0
Avusturya	E	6,1	6,8	4,9
	K	6,6	6,9	4,5
İsveç	E	5,0	5,0	3,8
	K	4,4	5,0	4,1
Birleşik Krallık	E	3,5	1,6	3,1
	K	3,0	1,3	3,3
İsviçre	E	2,6	3,0	4,2
	K	4,3	3,0	4,4
Norveç	E	1,6	1,8	2,7
	K	3,1	2,3	1,9
Finlandiya	E	1,3	1,9	1,9
	K	2,5	1,2	2,2
Türkiye	E	33,9	30,0	-
	K	30,5	28,9	-

Kaynak: www.eurostat.eu

Türkiye'de ise gerek genç erkeklerde gerek genç kadınlarda yoksunluk oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Her 10 genç erkekten ve kadından ortalama 3'ü ciddi materyal yoksunluğu içerisinde.

Tablo 5'de çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan gençlerin oranları yer almaktadır. Söz konusu oran AB-28 ülke ortalaması açısından incelendiğinde 2011 ile 2016 yılları arasında yükseldiği, sonraki yıllarda azaldığı görülmektedir. 2018 yılında çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan gençlerin AB-28 ülke ortalaması %9,4 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran genç kadınlarda (%9,7) genç erkeklere göre (%9,2) az bir fark da olsa daha yüksektir. AB ülkeleri içerisinde çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan genç oranı en yüksek Yunanistan ve İtalya'dadır. 2018 yılında Yunanistan'da bu oran %17,7 iken; İtalya'da %13,9'dur. Çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan genç oranının en düşük olduğu ülkeler Avusturya (%7,2) ve Fransa (%7,8)'dir.

Tablo 5: Çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan kişiler, 16-29

		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	T	10,5	10,9	11,2	11,8	11,0	11,3	10,3	9,4
	E	10,2	10,6	11,2	11,8	11,0	11,0	10,3	9,2
	K	10,8	11,1	11,2	11,8	11,0	11,5	10,3	9,7
Bulgaristan	T	11,0	11,9	12,9	12,6	13,3	12,3	12,4	9,7
	E	10,8	10,3	12,6	12,5	13,1	10,8	12,6	10,2
	K	11,2	13,6	13,3	12,7	13,6	13,9	12,2	9,2
Almanya	T	12,5	11,6	10,9	11,1	10,1	10,1	9,7	9,6
	E	12,1	10,6	10,2	11,1	10,0	9,7	9,7	9,2
	K	12,9	12,6	11,5	11,2	10,1	10,5	9,6	10,0
Yunanistan	T	14,5	18,1	19,4	21,7	20,4	21,3	20,3	17,7
	E	15,2	18,3	21,1	23,6	21,4	21,9	20,5	17,9
	K	13,8	17,9	17,7	19,8	19,4	20,8	20,2	17,6
İspanya	T	14,2	15,5	16,9	18,3	18,4	17,6	14,7	11,6
	E	13,6	15,6	18,5	18,3	20,4	18,2	15,1	10,5
	K	14,8	15,4	15,3	18,3	16,3	17,0	14,3	12,8
Fransa	T	9,0	8,2	9,0	10,5	8,6	10,5	7,9	7,8
	E	8,7	8,8	9,3	10,6	9,5	10,3	8,4	8,4
	K	9,3	7,5	8,7	10,3	7,8	10,6	7,5	7,2
İtalya	T	12,3	12,6	12,8	14,0	14,0	15,4	13,7	13,9
	E	11,7	12,0	12,9	14,0	13,3	15,5	13,0	13,3
	K	12,9	13,3	12,7	13,9	14,7	15,2	14,3	14,5
Avusturya	T	7,6	7,3	5,8	7,2	6,9	8,3	8,2	7,2
	E	8,2	6,5	5,9	6,3	6,6	8,5	8,2	6,1
	K	7,0	8,1	5,7	8,2	7,2	8,0	8,1	8,3
İsveç	T	12,7	9,3	10,5	10,1	9,8	10,1	13,0	12,2
	E	14,0	9,7	12,1	10,7	9,3	10,3	13,3	12,8
	K	11,4	8,9	8,7	9,4	10,2	9,8	12,5	11,4
Birleşik Krallık	T	11,2	13,5	13,5	12,9	11,6	11,4	11,3	9,0
	E	10,1	12,6	12,2	13,1	10,7	10,7	10,8	9,0
	K	12,4	14,4	14,9	12,7	12,4	12,2	11,9	9,0
Norveç	T	10,3	9,8	8,5	7,2	9,3	8,9	12,1	11,8
	E	9,9	10,1	9,9	8,1	8,5	8,2	12,3	13,1
	K	10,7	9,4	6,9	6,3	10,2	9,7	12,0	10,5
Finlandiya	T	9,8	9,4	10,0	11,8	13,6	14,1	13,0	13,4
	E	9,4	9,8	11,4	11,7	15,5	15,3	13,1	13,8
	K	10,2	9,0	8,4	11,9	11,6	12,8	12,9	12,9
Türkiye	T	12,1	-	10,3	10,4	11,5	10,3	9,8	-
	E	12,2	-	10,4	10,7	11,6	10,5	9,9	-
	K	12,1	-	10,2	10,1	11,3	10,1	9,7	-

Kaynak: www.eurostat.eu

Çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan gençler cinsiyet açısından incelendiğinde gerek kadınlarda (%17,6) gerek erkeklerde (%17,9) en yüksek oranın Yunanistan'a ait olduğu belirlenmiştir. Çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan genç kadın oranı en düşük Fransa (%7,2), çok düşük iş yoğunluğu olan hanelerde yaşayan genç erkek oranı ise en düşük Avusturya'da (%6,1) dır. Türkiye'de ise bu oranının 2015 yılının dışında genel olarak azalış eğilimi gösterdiği ve 2017 yılında %9,7 ile AB-28 ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Aileleri ile yaşama durumuna göre gençlerin yoksulluk risk oranı, 16-29 yaş

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	Ailesiyle yaşayan	16,2	16,7	17,6	17,9	18,8	18,8	18,9	18,2	17,8
	Ailesiyle yaşamayan	24,3	25,1	24,8	24,1	25,4	25,7	25,7	25,0	25,3
Bulgaristan	Ailesiyle yaşayan	17,3	19,1	16,2	17,1	21,4	20,4	22,8	21,7	20,4
	Ailesiyle yaşamayan	24,7	31,4	29,9	24,5	29,7	28,0	34,4	30,3	30,6
Almanya	Ailesiyle yaşayan	11,2	11,8	11,8	11,5	13,3	13,1	13,8	12,0	11,7
	Ailesiyle yaşamayan	27,7	28,3	29,1	28,7	30,6	30,9	30,3	30,3	30,8
Yunanistan	Ailesiyle yaşayan	17,9	21,4	30,0	30,3	29,6	26,1	26,5	25,8	23,9
	Ailesiyle yaşamayan	30,7	27,7	31,6	32,1	26,1	28,5	28,9	31,0	26,3
İspanya	Ailesiyle yaşayan	20,0	19,7	23,7	24,5	26,3	28,7	28,2	25,9	26,7
	Ailesiyle yaşamayan	26,6	29,5	30,2	24,6	32,7	31,2	35,1	38,0	34,0
Fransa	Ailesiyle yaşayan	15,6	15,4	16,2	17,0	15,7	14,7	16,5	16,1	15,6
	Ailesiyle yaşamayan	22,7	20,2	20,6	21,5	23,5	18,6	22,2	19,2	18,4
İtalya	Ailesiyle yaşayan	20,6	21,3	21,6	21,6	22,7	22,9	23,5	22,4	23,3
	Ailesiyle yaşamayan	29,6	36,2	31,8	30,0	26,8	29,6	31,7	32,2	30,7
Avusturya	Ailesiyle yaşayan	7,3	8,8	9,1	7,7	8,7	8,5	10,4	8,8	9,9
	Ailesiyle yaşamayan	28,2	27,3	31,1	30,5	28,7	28,4	28,9	30,2	27,0
Finlandiya	Ailesiyle yaşayan	10,8	9,8	9,5	8,9	8,6	8,7	7,2	8,4	10,1
	Ailesiyle yaşamayan	25,2	25,2	23,8	23,0	26,7	30,4	28,7	26,1	25,9
İsveç	Ailesiyle yaşayan	14,7	15,9	13,6	15,8	14,6	15,8	17,4	17,2	13,8
	Ailesiyle yaşamayan	34,3	31,5	30,4	31,3	32,5	32,7	29,9	28,8	31,3
Birleşik Krallık	Ailesiyle yaşayan	15,7	15,1	17,7	16,8	17,9	17,9	15,8	17,5	17,8
	Ailesiyle yaşamayan	21,0	22,2	22,2	20,1	19,8	23,6	19,5	18,4	23,2
Norveç	Ailesiyle yaşayan	7,8	6,6	7,5	6,3	6,8	8,2	8,3	9,0	9,2
	Ailesiyle yaşamayan	36,8	38,0	36,7	37,6	39,0	39,6	39,5	40,2	44,5
İsviçre	Ailesiyle yaşayan	10,3	11,4	11,8	10,7	9,7	10,5	10,5	9,2	8,8
	Ailesiyle yaşamayan	17,1	13,9	18,9	13,5	11,2	15,6	15,4	19,2	17,3
Türkiye	Ailesiyle yaşayan	26,0	24,5	24,5	23,6	24,1	22,8	-	22,8	-
	Ailesiyle yaşamayan	20,6	19,9	19,3	20,3	20,1	19,3	-	19,7	-

Kaynak: www.eurostat.eu

Tablo 6'da görüldüğü üzere gençlerin aileleri ile yaşayıp yaşamama durumları yoksulluk riskini belirleyen faktörlerden biridir. Zira her ülkede ailesi ile yaşayan

gençlerin yoksulluk riski, ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk riskinden daha düşüktür. Ailesi ile yaşayan gençler arasında yoksulluk riski AB-28 ülke ortalaması açısından incelendiğinde 2010-2015 yılları arasında yükseldiği görülmektedir. 2016 yılından itibaren düşme eğilimi göstermiş, 2018 yılında % 17,8 olarak gerçekleşmiştir. Aileleri ile yaşayan gençlerin yoksulluk riskinin en düşük olduğu ülke iken Norveç (%9,2) iken; söz konusu riskin en yüksek olduğu ülke İspanya (%26,7)'dir. Ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk riski AB-28 ülke ortalaması %25,3'dür. Ailesi ile yaşamayan gençlerde en yüksek yoksulluk risk oranı Norveç'e (% 44,5)'a, en düşük yoksulluk risk oranı ise İsviçre'ye (% 17,3) aittir.

Türkiye'de ise 2010-2017 yılları arasında gerek ailesi ile yaşayan gençlerde gerekse ailesi ile yaşamayan gençlerde yoksulluk riski oranı azalmış olmakla birlikte ailesi ile yaşamayan gençlerde yoksulluk risk oranının ailesi ile yaşayan gençlerdeki yoksulluk risk oranından yüksek olması dikkat çekicidir. 2017 yılında ailesi ile yaşayan gençlerde yoksulluk riski % 22,8 iken; aile ile yaşamayan gençlerde ise % 19,7'dir.

Tablo 7: Çalışan gençlerin yoksulluk risk oranı, 16-29 yaş

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB-28	T	8,7	9,6	9,3	9,3	10,5	10,4	10,4	9,9	10,5
	E	8,9	9,3	9,6	9,8	10,8	11,0	10,6	9,8	10,4
	K	8,4	9,9	9,0	8,8	10,1	9,7	10,2	10,0	10,6
Bulgaristan	T	6,5	9,4	8,0	5,9	9,1	6,9	10,7	11,5	12,2
	E	8,2	11,4	7,9	6,2	10,6	9,1	13,8	14,3	13,6
	K	3,7	6,3	8,0	5,4	7,2	3,8	5,8	7,5	10,3
Almanya	T	10,0	9,8	9,7	11,3	12,5	12,9	12,7	11,3	13,5
	E	9,7	10,6	9,2	11,7	12,3	12,2	11,3	9,8	11,1
	K	10,2	8,8	10,2	10,9	12,7	13,6	14,5	13,1	16,6
Yunanistan	T	8,6	9,1	14,4	14,6	11,2	11,4	13,7	14,3	9,3
	E	12,0	9,2	13,1	14,1	14,0	13,2	12,9	16,9	9,7
	K	4,7	8,9	15,8	15,2	7,8	9,2	14,6	11,4	8,9
İspanya	T	10,8	11,3	9,8	9,9	16,2	15,8	15,1	20,0	16,3
	E	10,3	8,1	8,7	9,8	15,7	15,9	16,1	18,5	16,4
	K	11,3	14,9	11,0	9,9	16,7	15,7	14,0	21,7	16,3
Fransa	T	8,1	7,6	8,0	9,4	11,0	8,5	9,4	7,9	6,8
	E	8,2	6,5	7,8	11,3	10,7	9,2	9,7	8,0	7,6
	K	8,1	8,8	8,3	7,5	11,4	7,6	9,0	7,7	5,9
İtalya	T	10,0	13,5	11,8	11,5	12,2	12,6	12,0	12,4	13,1
	E	11,2	13,4	12,3	10,3	10,9	13,3	12,8	12,7	13,2
	K	8,3	13,7	11,2	13,0	13,9	11,5	10,8	12,0	12,9
Avusturya	T	9,1	8,8	12,1	10,3	9,0	9,7	10,6	9,2	9,9
	E	8,8	8,2	12,3	9,2	10,0	8,9	10,3	9,7	10,5
	K	9,5	9,7	11,9	12,0	7,5	10,9	11,0	8,7	9,3
İsveç	T	16,1	14,2	12,8	12,3	14,3	14,2	12,9	11,2	11,2
	E	9,5	9,7	11,9	12,0	7,5	10,9	11,0	8,7	9,3
	K	14,1	13,8	12,6	11,9	16,0	13,5	12,4	12,7	10,9
Birleşik Krallık	T	4,8	8,4	9,5	7,1	7,9	8,7	7,8	7,1	11,4
	E	4,1	6,7	10,2	7,7	7,0	9,5	7,6	6,5	11,0
	K	5,6	10,1	8,7	6,4	8,8	7,7	8,0	7,8	11,8
İsviçre	T	8,9	8,0	10,2	8,1	7,1	8,4	8,8	9,2	10,0
	E	8,9	9,9	11,9	8,7	6,9	7,6	8,6	9,0	10,2
	K	18,2	14,5	12,9	12,7	12,3	14,9	13,5	9,2	11,7
Finlandiya	T	4,7	5,1	5,8	5,2	4,5	4,7	3,7	2,6	3,1
	E	4,1	5,1	6,5	4,7	5,2	6,2	4,4	2,2	2,3
	K	5,4	5,0	5,0	5,8	3,8	3,1	2,9	3,2	4,0
Türkiye	T	-	14,6	-	15,1	13,8	12,4	12,1	10,7	-
	E	-	-	14,3	-	15,5	14,4	13,4	13,5	11,6
	K	-	-	15,1	-	14,4	12,5	10,4	9,4	8,8

Kaynak: www.eurostat.eu

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) istihdam durumuna göre yoksulluk riski ve sosyal dışlanma oranını genç kategorisi içerisinde 18-24 yaş grubuna yönelik hesaplamaktadır. 2018 yılı genç işsizlerin %55,4'ü yoksulluk riski ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya iken; istihdamda yer alanlarda bu oran %16'ya iş sözleşmesi ile çalışanlarda ise %15'e düşmektedir (www.eurostat.eu). Dolayısıyla istihdamda olmanın yoksulluk riskini azaltıcı bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bazı ülkelerde istihdamda olmalarına rağmen istihdam koşullarının bireyi yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinden kurtaramadığı ve çalışan yoksulluğu kavramının ortaya çıkmasına yol açtığı görülmektedir.

İstihdamda yer almasına rağmen yoksulluk riski taşıyan gençlerin incelendiği Tablo 7'ye göre 2010-2018 yılları arasında bazı ülkelerde söz konusu oranın arttığı, kimi ülkelerde ise azaldığı görülmektedir. AB-28 ülke ortalamasında söz konusu yıllar arasında yaklaşık 2 puanlık artış yaşanarak 2018 yılında istihdamda yer alan gençlerin yoksulluk riski %10,5 olarak tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile Avrupa'da istihdamda bulunan 16-29 yaş arası her 100 gençten 10'u yoksulluk riski ile karşı karşıyadır. Aynı yıla ait en düşük oran %3,1 ile Finlandiya'ya aittir. İspanya, Almanya ve İtalya verilerinin ise AB-28 ortalamasının hayli üzerinde olduğu görülmektedir. Söz konusu oran İspanya'da %16,3 iken, Almanya'da %13,5; İtalya'da ise %13,1'dir. Tabloda yer alan yıllar arasında İspanya, Almanya, İtalya'nın yanı sıra Bulgaristan, Yunanistan, Avusturya, Birleşik Krallık, ve İsviçre'de istihdamda yer alan gençler arasında yoksulluk riski oranının arttığı, buna karşılık Fransa, Finlandiya, İsveç ve Türkiye'de yoksulluk riski oranının azaldığı görülmektedir.

Çalışan gençlerin yoksulluk riski cinsiyet açısından incelendiğinde genç kadınlarda bu oranın daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışan genç erkeklerin ve genç kadınların toplamı açısından en yüksek oran İspanya'ya ait olmakla birlikte bu ülkede 2018 yılında istihdamda yer alan genç erkeklerde yoksulluk riski %16,4; istihdamda yer alan genç kadınlarda ise %16,3'tür. Çalışan genç yoksulluk riski en düşük Finlandiya'da (%3,1)'dir. Finlandiya'da istihdamda yer alan genç erkeklerde yoksulluk riski %2,3 iken; kadınlarda yoksulluk riski ise %4 olup genç erkeklerle göre genç kadınlarda bu oranın daha yüksek olması dikkat çekicidir.

SONUÇ

Aile bağımlılığından özerk yaşama geçiş aşaması olan gençlik, oldukça kırılgan bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemin kırılgan olmasının nedeni gencin refah seviyesinin veya yoksulluk riskinin ailenin bu döneme kadar yapmış olduğu beşeri sermaye yatırımları, işgücü piyasasındaki işlerin kalitesi, iş arama sürecinde ailenin ekonomik desteği gibi bireyin dışında olan faktörler tarafından belirlenmesidir. Bu dönemde ekonomik ve mekânsal olarak ailesine bağlı olan bireyin nitelikli işlerde çalışması yoksulluk riskini azaltırken; dezavantajlı aile geçmişi ve güvencesiz çalışma koşulları ise söz konusu kırılganlığı pekiştirmekte ve bu kırılganlığın yetişkinlik döneminde sürmesine yol açmaktadır.

Avrupa Birliği'nde 16-29 yaş arası bireyler genç olarak tanımlanmakta ve bu yaş grubuna yönelik veri üretilmektedir. Yoksulluk durumunu tespit etmek için ise "yoksulluk riski" ve "sosyal dışlanma" ölçümü yapılmaktadır. Yoksulluk riski olan gençler, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ının altında gelire sahip olanlardan oluşmaktadır. Sosyal dışlanma göstergesi olarak kullanılan şiddetli maddi yoksunluk ise bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan dokuz yoksunluk kaleminin en az dördünden mahrum olması durumudur.

Avrupa Birliği İstatistik Ofisinden (Eurostat) alınan veriler sonucunda gençlerin yoksulluk riski ve sosyal dışlanma oranının 2014 yılından itibaren düşme eğilimi göstermesine rağmen, bu oranın hala oldukça yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılında AB-28 ülke ortalamasına göre her 100 gençten yaklaşık 27'si yoksulluk riski veya sosyal dışlanma ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Yunanistan (%40,2), İspanya (38,8), Norveç (%35,5), İtalya (%33,6) ve Bulgaristan (%32,7)'dir. Norveç'te gençler arasında yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranının yüksek olması oldukça dikkat çekicidir. Zira İskandinav refah rejimi içerisinde yer alan bu ülke cömert refah rejimleri ile ünlüdür. Bu nedenle yoksulluk riski veya sosyal dışlanma oranının yüksek çıkmasında İskandinav ülkelerinde aileden ayrılma yaşının düşük olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Nitekim ailesi ile yaşayan gençlerin yoksulluk riski %9,2 iken, ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk riskinin %44,5 olması bu varsayımı güçlendirmektedir. Türkiye'de ise en güncel veri olan 2017 yılına göre her 100 gençten yaklaşık 40'ı yoksulluk riski ve sosyal dışlanma kapsamında yer almaktadır.

İncelenen tablolarda şiddetli maddi yoksunluk oranının yoksulluk riski oranına göre oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. AB-28 ülke ortalamasına göre gençlerin yoksulluk riski oranı %20,5 iken; ciddi materyal yoksunluk oranı % 6,8'dir. Tablolar cinsiyet açısından incelendiğinde genel olarak yoksulluk riskinin kadınlarda, ciddi materyal yoksunluk oranının ise erkeklerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonucun kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarının düşük olması ile ilgili olması muhtemeldir.

Değerlendirme sonucunda gerek ailesi ile yaşayan gençlerin gerekse ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk riskinin 2010-2018 yılları içerisinde yükseldiği görülmektedir. Diğer yandan ailesi ile yaşayan gençlerin ailesi ile yaşamayan gençlere göre yoksulluk risk oranının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum ailenin genç üzerinde refah sağlayıcı bir mekanizma olduğunu göstermektedir. 2018 yılı AB-28 ülke ortalamasına göre ailesi ile yaşayan gençlerin yoksulluk risk oranı % 17,8; ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk risk oranı ise %25,3'dür. Fransa ve Yunanistan'da söz konusu iki oran arasında yalnızca 3 puana yakın fark olması dikkat çekicidir. Dikkat çekici bir diğer nokta Türkiye'de ailesi ile yaşayan gençlerin yoksulluk risk oranının (%22,8), ailesi ile yaşamayan gençlerin yoksulluk risk oranından (%19,7) düşük olmasıdır.

2010-2018 yılları arasında çalışan gençlerin yoksulluk risk oranında artış yaşandığı görülmektedir. 2018 yılı AB-28 ülke ortalamasına göre her 100 gençten 10'u çalışmasına rağmen yoksulluk riski taşımaktadır. İspanya (%16,3), Almanya'da (%13,5), (İtalya % 13,1) en yüksek oranlara sahip ülke konumunda iken; Finlandiya (%3,1) en düşük orana sahip ülkedir. Yıllar itibarıyla İspanya, Almanya, İtalya'nın yanı sıra Bulgaristan, Yunanistan, Avusturya, Birleşik Krallık ve İsviçre'de istihdamda yer alan gençlerin yoksulluk risk oranının arttığı, buna karşılık Fransa, Finlandiya, İsveç ve Türkiye'de ise yoksulluk risk oranının azaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak gençlerin ciddi materyal yoksulluk oranının yoksulluk riskine göre oldukça düşük oranda seyrettiği ve azalma eğiliminde olduğu görülmektedir ve fakat yoksulluk riskinin yüksek düzeylerde olduğu ve incelenen yıllar içerisinde söz konusu riskin az da olsa artış gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yandan çalışmasına rağmen yoksulluk riski taşıyan genç oranı ise azımsanmayacak düzeydedir. Bu noktada devletlerin gençlere yönelik refah politikalarına ağırlık vermesi ve etkili işgücü piyasası düzenlemeleri ile yoksulluk riskinin yoksulluğa evrilmesinin önüne geçmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAMAN, F., KEYDER, Ç. (2006). Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Ec. Europa. Eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr. Pdf (13.01.2020).
- AYDIN, K. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yoksulluk Riski ve Sosyal Dışlanma, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*,13-31.
- BUĞRA, A. (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, Ankara: İletişim Yayınları.
- BOLAYIR, C. (2007). *Amsterdam Antlaşması "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- GENÇ HAYAT VAKFI.(2017). *Sessiz ve Görünmeyen Gençler Araştırması Projesi Raporu: Okumayan ve Çalışmayan Gençliğin Durumu ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Genç Hayat Yayınları.
- GIDDENS, A. (2008). *Sosyoloji*. (M. Özcan, Çev) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- MENDOLA, D., BUSETTA, A., AASSVE, A. (2008). Poverty Permanence Among European Youth, Institute For Social&Economic Research, No: 2008-04.
- European Commission. (EC). (2004). Joint Report on Social Inclusion 2004, European Communities.
- European Comission.(EC). (2010). Combating Poverty and Social Exclusion A Statistical Portrait of the European Union 2010.
- European Comission.(EC). (2013). Youth Social Exclusion and Lessons From Youth Work Evidence from Literature and Surveys.
- European Statistics (Eurostat). Poverty and Social Exclusion Statistic.
- IACOVOU, M. and BERTHOUD, R.(2003). "Employment and Poverty Among Young People. A European Perspective," Representing Children, 15, 258-270.
- IACOVOU, M., AASSVE, A. (2007). Youth Poverty in Europe, Joseph Rowntree Foundation.
- International Labor Organization. (ILO). (2020). Global Employment Trends For Youth 2020 Technology and the Future of Jobs.
- KOVACHEVA, S.(2020). Social Inclusion, EU-CoE Youth Partnership Policy. *Erişim Tarihi: 15.02.2020*, <https://pip-eu.coe.int/documents/42128013/47261683/Social+inclusion+by+Siyka+Kovacheva/651cf755-ca79-486d-9648-5ae89542650b>
- KORAY, M. (2005). *Avrupa Toplum Modeli*, İkinci Basım, İstanbul: İmge Kitabevi.
- KHAN, M.H. (2001). Rural Poverty in Developing Countries Implications for Public Policy.
- MENDOLA, D., A. BUSETTA, and A. AASSVE. (2008). Poverty Permanence Among European Youth, ISER Working Papers 2008-04, Institute for Social and Economic Research
- MOORE, K. (2005). Thinking About Youth Poverty Through The Lenses Of Chronic Poverty, Life-Course Poverty And İntergenerational Poverty, Chronic Poverty Research Centre, CPRC Working Paper 57.
- MAZZOTTA, F., PARISI, L. (2016). The Crisis Unemployment, Education and Health in Europe., *Leaving Home and Poverty Before and After The Economic Crisis in Southern European Countries*, pp.170-195. Routledge, UK.
- PARISI, L. (2008). *Leaving Home and the Chances of Being Poor: The Case of Young People in Southern European Countries*, Labour, 22, 89-114.
- PAVIS S., PLATT S., HUBBARD G.(2000). *Young People in Rural Scotland: Pathways to Social Inclusion and Exclusion, JRF and York Publishing Services*, York, UK.
- SAPANCALI, F.(2005). *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

SAPANCALI, F.(2005a). AB'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, *Çalışma ve Toplum*, 2005/3, 51-106.

SEN, A.(2000). *Özgürlükle Kalkınma*, Ankara: Ayrıntı Yayınları,

ŞENSES, F.(2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, Sekizinci baskı, İstanbul, İletişim Yayınları,

SILVAR, H.(1994). Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms, *International Labour Review*, Vol.133, 1994/5-6, 531-578.

VERDU, C.A., RODRIQUES, M.A.D. (2009). Monetary Poverty, Education Exclusion and Material Deprivation Amongst Youth in Spain, *Alcamentos* No: 0903.

WEBSTER, C., diğ.(2004). *Poor Transitions Social Exclusion and Young Adults*, The Policy Press, UK.

YUNCU, D. (2005). İki Yoksulluk Yaklaşımı: A.SEN'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu.

Summary

According to European Union law, individuals aged between 16-29 are defined as young people. This age range can be considered as a period from the late adolescent up to adulthood. This period includes the stages such as leaving the family home, finding a job, setting up a private home and becoming a parent. During this period, young people mainly face problems of both getting qualified education and finding a job. For this reason, many young people still have to get financial support from their families. This situation will increase the poverty risk of young people in proportion to the poverty level of their families.

The main purpose of this study is to analyze the youth (16-29 age period) poverty phenomenon of Turkey and the twelve members of the EU. In this study, youth social inclusion indicators and poverty data of the European Statistics Office (Eurostat) were used. The poverty or social exclusion risk rate of the young population decreased by about 1 percent between 2010 and 2018. According to the data shared by the EU, this rate has been reduced from 27,1% (in 2010) to 26,3 % (in 2018). From the point of gender, young women have slightly higher risk (%27,4) than young men (25,2 %).

In 2018, Spain has the highest youth poverty risk rate (33,8%) while Switzerland has the lowest risk rate (16,4%). As a non-EU member country, Turkey has the highest risk rate among the other 28 EU countries. However, Turkey's risk rate has decreased by about 8% between the years 2013-2017. The material deprivation risk rate of young people in the EU has been reduced from 9.7% (2010) to 6.8% (2018). Between the years 2010-2018, the poverty risk rates of employed young people have increased in Spain, Germany, Italy, Bulgaria, Greece, Austria, United Kingdom, and Switzerland. However, during the same period the risk rates have decreased in France, Finland, Sweden and Turkey (according to 2017 data).

According to data for the period 2010-2018, in the EU-28, young people who do not live with their parents have approximately 7% higher risk of poverty or social exclusion than young people living with their parents. This risk is about twice the average. From the point of gender, in the EU-28, young women have a higher risk of poverty rate than young men, while young men have a higher material deprivation rate than young women.

As a result, the material deprivation risk rate tends to decline over the years, which is very low compared to the poverty risk of youth. In addition, it is observed that the poverty risk of young people was still at high levels and the risk increased to a certain extent during the given period. Therefore it has a critical importance that the countries focus on welfare policies for young people.

OECD Ülkelerinin Endüstri 4.0 Performanslarının Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi*

Cem GÜRLER**, Umman Tuğba GÜRİSOY***

Öz

Endüstri 4.0 kavramı ilk kullanıldığı andan itibaren, ülkelerin ve şirketlerin dikkatini çekmiştir. Şirketler Endüstri 4.0'a uygun olarak dönüşümlerini gerçekleştirmektedir. Ülkeler de benzer şekilde gerekli yatırımları yaparak, kendilerini rekabetçi bir konuma getirmeye çalışmaktadır. Mevcut çalışmada, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (OECD) üye ülkelerin (Letonya, İsrail ve İzlanda hariç, 33 ülke), Huawei tarafından yayınlanan Küresel Bağlanabilirlik Endeksinde yer alan geniş bant, bulut, nesnelerin interneti ve yapay zekâ değişkenlerine göre birbirlerine yakın konumlanan ülkelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çok boyutlu ölçekleme yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Çok boyutlu ölçekleme analizi sonucunda stress değeri 0,09599 ve R² değeri 0,96953 olarak hesaplanmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlara göre ülkeler, 2 boyutlu düzlemde gösterilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, birinci boyutta en yüksek pozitif değere sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri, negatif en yüksek değere sahip olan ülke ise Türkiye'dir. Türkiye'nin en yakın olduğu ülkeler sırasıyla Polonya, Meksika, Slovenya ve Yunanistan'dır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi, Çok Boyutlu Ölçekleme, Küresel Bağlanabilirlik Endeksi, OECD Ülkeleri

Investigating Industry 4.0 Performances of OECD Countries by Multidimensional Scaling Method

Abstract

Industry 4.0 has attracted the attention of countries and companies from the first it was used. Companies try to transform themselves in the context of Industry 4.0. Countries also try to make themselves competitive by making the investments. This study uses a multidimensional scaling method to examine the countries of Economic Cooperation and Development (OECD) (33 countries, excluding Latvia, Israel and Iceland)

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 01.07.2020

Kabul/Accepted: 02.10.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.757384>

* Bu çalışma, Cem GÜRLER'in İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sayısal Yöntemler Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Umman Tuğba GÜRİSOY danışmanlığında, 23 Haziran 2020 tarihinde kabul edilen, "Endüstri 4.0 ve Bir Kümeleme Analizi Uygulaması" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yalova, Türkiye. E-posta: cem.gurler@yalova.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5127-6726>

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: tuğbasim@istanbul.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5143-4058>

in the Industry 4.0 era. Four variables (the broadband, cloud, internet of things and artificial intelligence variables in the Global Connectivity Index published by Huawei) were used in the analysis. As a result of multidimensional scaling analysis, stress value was calculated as 0.09599 and R2 value as 0.96953. Based on the country scores, countries projected on a two-dimensional plane. While the highest country that has a positive value in the first dimension is United States, the country with the highest negative value is Turkey. Countries close to Turkey are, respectively, Poland, Mexico, Slovenia and Greece.

Keywords: Industry 4.0, Fourth Industrial Revolution, Multidimensional Scaling, Global Connectivity Index, OECD Countries

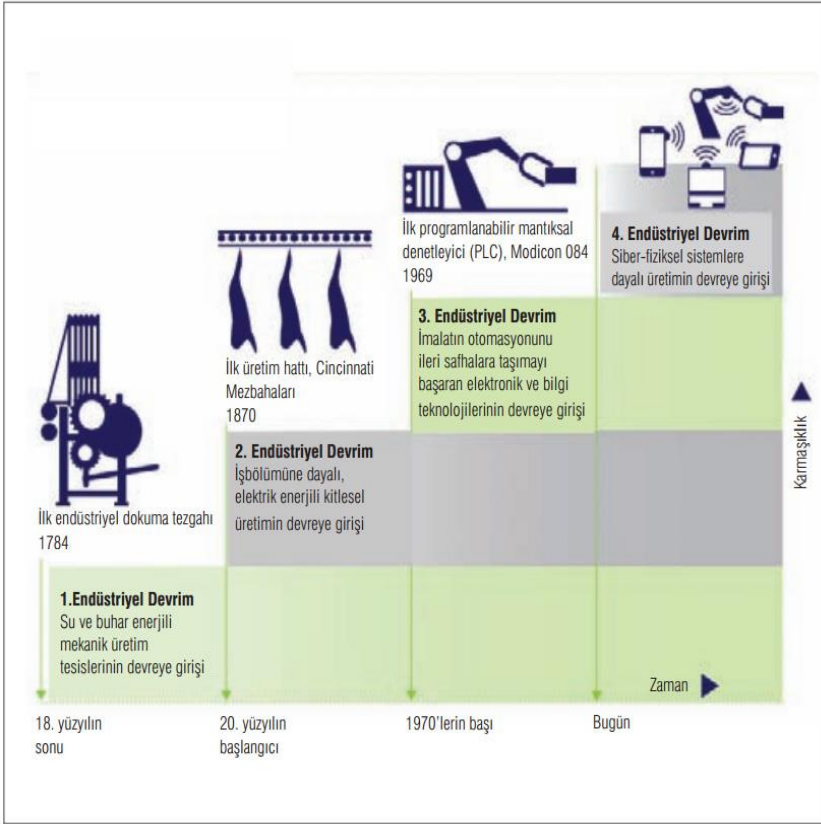
Giriş

Avrupa ülkeleri son yıllarda, yaşlı nüfus ve gelişmekte olan ülkelerle rekabet gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. 1990 yılında gelişmekte olan ülkelerin (Çin, Hindistan ve Brezilya gibi) sanayi değeri payı %22 civarındayken, 2011 yılına gelindiğinde bu ülkelerin toplam payı %40'lara çıkmıştır. Buna karşılık, Batı Avrupa Ülkelerinin sanayi değeri payı %36'dan %25 oranına düşmüştür. Özellikle Batı Avrupa Ülkelerinin, gelişmekte olan ülkelere karşı rekabette geri kalması, endüstriyel teknolojilerin gelişiminin önünü açmıştır (Qin vd., 2016, 173).

Rekabette geri kalmaya başlayan Batı Avrupa Ülkelerinden harekete geçen ilk ülke Almanya olmuştur. Alman hükümetinin Kasım 2011 tarihinde yayınladığı makalede, 2020 yılının yüksek teknoloji stratejisi olarak, Endüstriyel 4.0 kavramı ilk defa ortaya çıkmıştır. Nisan 2013 tarihinde Hannover'de yapılan bir fuarda, Endüstri 4.0 olarak yeniden ortaya çıkmış ve Almanya ulusal stratejisi olarak hızla değer kazanmıştır (Zhou, Liu ve Zhou, 2015). Endüstri 4.0'ı oluşturan dokuz temel teknoloji mevcuttur. Bu teknolojiler otonom robotlar, simülasyon, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, endüstriyel nesnelerin interneti, siber güvenlik, bulut, katkılı üretim, artırılmış gerçeklik, büyük veri ve analitiğidir. Endüstri 4.0 dönüşümünde sensörler, makineler, iş parçaları ve bilişim teknolojileri sistemleri, değer zinciri boyunca tek bir kuruluşa bulunacaklardır. Siber fiziksel sistemler olarak da adlandırılan bu bağlı cihazlar standart internet tabanlı protokolleri kullanarak birbirleriyle etkileşime girebilmekte ve hataları tahmin etmek, kendilerini yapılandırmak ve değişikliklere uyum sağlamak için verileri analiz edebilmektedir. Endüstri 4.0, makineler arasında veri toplama ve analiz etmeyi mümkün kılarak, daha düşük maliyetlerle daha yüksek kaliteli mallar üretmek için daha hızlı, daha esnek ve daha verimli süreçleri mümkün kılmaktadır. Bu da üretim verimliliğini, vardiya ekonomisini, sanayinin büyümesini destekleyecek, işgücünün profilini değiştirerek, şirketlerin ve bölgelerin rekabet gücünü değiştirecektir (Rüßmann vd., 2015, 1). Endüstri 4.0, özekliye sahip, kendi kendini izleyebilen ve iyileştirme yapabilen akıllı sistemler tarafından yönlendirilen üretim ekosistemlerini mümkün kılacaktır. Ayrıca daha önce görülmemiş düzeyde operasyonel verimlilik ve büyümeye ulaşılmasını sağlayacaktır. Endüstri 4.0 makineden insana iş birliği ve simbiyotik ürün gerçekleştirme etrafında dönen yeni tip gelişmiş üretim ve endüstriyel süreçler ortaya çıkaracaktır (Thames ve Schaefer, 2017, 2).

Sanayileşmenin başlangıcından günümüze, teknolojik gelişmeler "Sanayi Devrimi" olarak adlandırılan değişimlere yol açmıştır: mekanizasyon (1.Sanayi Devrimi), elektrik enerjisinin yoğun kullanımını (2. Sanayi Devrimi) ve dijitalizasyonun yaygınlaşması (3. Sanayi Devrimi) (Lasi vd., 2014: 239). Günümüzde 4. Sanayi Devrimi olarak da adlandırılan Endüstri 4.0'ın, geçmiş devrimlerden ayırt edici en önemli özelliği ise, üretim

süreçlerinde yer alan fiziki faktörlerin birbirleriyle etkileşim içinde olmasıdır (Alçın, 2016). İlk üç sanayi devriminde buhar, elektrik ve bilgisayar, üretim süreçlerine dahil olmuşlardır. 2000'li yıllarda ortaya çıkan nesnelerin interneti (IoT), siber fiziksel sistemler gibi teknolojiler Endüstri 4.0'ın temellerini oluşturan teknolojilerdir (Kabaklarlı, 2016: 40). Endüstri 4.0, aslında yeni bir kavram değildir. Endüstri 4.0 yeni bir kavramdan ziyade, yeni geliştirilen teknolojiyi kullanan eski bir konseptin yeniden doğuşu olarak tanımlanabilir. Endüstri 4.0, en güncel teknolojik buluşları ve yenilikleri, özellikle operasyonel bilgi ve iletişim teknolojilerini birleştirerek kullanan, revize edilmiş bir üretim yaklaşımıdır (Gilchrist, 2016, 198). Şekil 1'de sanayi devrimlerinin gelişimleri gösterilmiştir (Selek, 2016).

Şekil 1: Sanayi Devrimlerinin Gelişimi

Yeni teknolojilerin istihdam üzerinde oluşturacağı etkiler üzerine iki farklı görüş vardır. Bir grup gelişen teknolojiye dolayı ciddi bir işsizliğin oluşacağını söylerken, bir diğer grup bu teknolojilerin yeni meslekler, yeni sektörler meydana getirerek yeni istihdam oluşturacağını savunmaktadır (Schwab, 2016: 44-45). Buhar makinelerinin bulunmasıyla birlikte, bu yeni icadı kullanabilen işçiler yeni bir meslek kolunu oluşturmuşlardır. Günümüzde de benzer şekilde, siber fiziksel sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni meslek grupları ortaya çıkacaktır. Burada önemli olan, işçilerin yeteneklerinin ve yetkinliklerinin, gelişen teknolojiye uyumlu olarak yüksek

olmasıdır (Özdoğan, 2017: 60). Frey ve Osborne (2017) çalışmalarında, otomasyon tehdidi altında bulunan meslek gruplarını değerlendirmişlerdir. Örneğin, tele pazarlamacıların, kargo ve nakliye acentalarının %99, taksiciler ve şoförlerin %89, marangozların %72, ekonomistlerin %43, itfaiyecilerin %17, avukatların %0,035 olasılıkla otomasyondan etkileneceği görülmektedir. Institute for Spatial Economic Analysis'ın yayınladığı rapora göre, kadınların işlerini otomasyona kaybetme ihtimali erkeklere kıyasla iki kat daha fazladır. Bunun nedeni ise kadınların, erkeklere kıyasla otomasyona daha yatkın işlerde çalışmalarıdır. Örneğin, gelecekte, kasiyerlerin %97'sinin işini kaybedeceği tahmin edilmektedir (2016 yılında kasiyer çalışanlarının %73'ü kadındır). Ayrıca beyaz işçiler kıyasla, İspanya ve Afrika-Amerika kökenli işçilerin, işlerini kaybetme olasılığı sırasıyla %25 ve %13 daha fazladır. Asyalı işçilerin ise beyaz işçilere kıyasla işlerini kaybetme olasılığı %11 daha azdır (Taylor, 2017).

Endüstri 4.0'la birlikte, üretimde esneklik artacak, yüksek üretkenliğe ulaşılabilecek ve %50 oranında kaynak verimliliği sağlanacaktır. Toplu üretimdeki maliyetlerle, özelleştirilmiş ürünler yapmak mümkün olacaktır. Ekonomik krizlerin veya altyapı arızalarının yol açtığı bozulmalara karşı direnç ve iyileşme yeteneği olarak tanımlanabilecek esneklik artacaktır çünkü daha doğru verilerle birlikte daha doğru tahminler yapılacaktır. Gerçek zamanlı bilgi, önemli sorunlara anında çözüm bulunmasını kolaylaştıracaktır. Bu esneklik, ekonominin, olası zararları hafifletmek için daha etkili ve hızlı önlemler almasını sağlayacaktır (Kagermann, 2015, 34).

Önümüzdeki beş ila on yıl boyunca, Endüstri 4.0, tüm Alman imalat sektörlerinde daha fazla şirket tarafından benimsenecek ve verimlilik artacaktır. Malzemelerin maliyetini içermeyen dönüşüm maliyetlerinde verimlilik artışı, yüzde 15 ila 25 arasında değişecektir. Malzeme maliyetleri hesaba katıldığında, yüzde 5 ila 8'lik verimlilik artışları sağlanacaktır. Bu gelişmeler endüstriye göre değişecektir. Endüstri 4.0 gelirde yaşanan büyümeyi de artıracaktır. Üreticilerin artan ekipman, yeni veri uygulamaları talepleri ve daha geniş çeşitlilikte giderek daha fazla özelleştirilmiş ürünlere yönelik tüketici talebi, yılda yaklaşık 30 milyar Euro veya Almanya'nın GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 1'i kadar ek gelir artışı sağlayacaktır (Rüßmann vd., 2015, 5). Endüstri 4.0 teknolojileriyle birlikte tahmini bakım programlarında gelişmiş analitik teknikler kullanarak, imalat şirketleri fabrikadaki makine arızalarını önleyebilir ve kesinti süresini yaklaşık %50 oranında azaltarak, üretimi %20 oranında arttırabilir. Bu durum verimliliğin de artmasını sağlamaktadır (Davies, 2015, 4).

Çalışmada ilk bölümde Endüstri 4.0 ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde sırasıyla küresel bağlanabilirlik endeksi ve verilere uygulanacak olan çok boyutlu ölçekleme analizi anlatılmıştır. Sonrasında bulgular aktarılmış ve sonuçlar paylaşılmıştır.

Küresel Bağlanabilirlik Endeksi

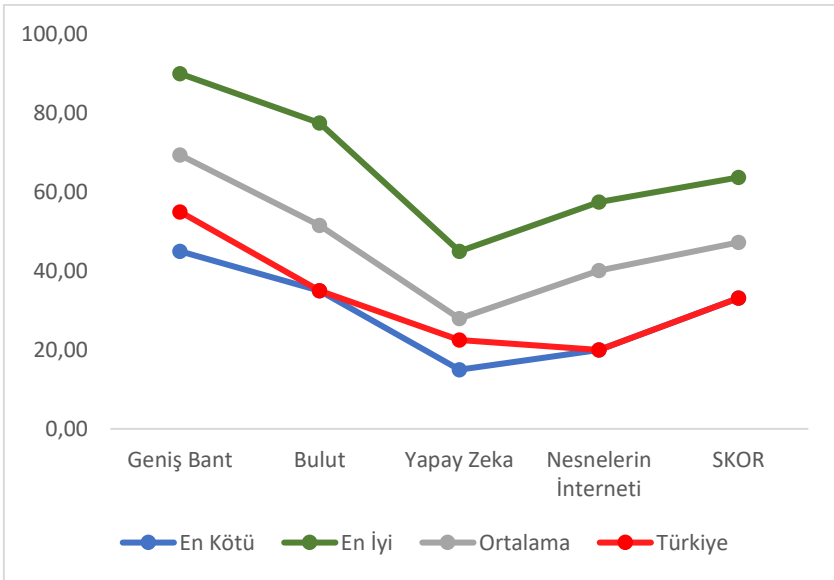
Çalışmada, Huawei tarafından yayınlanan Küresel Bağlanabilirlik Endeksi (Global Connectivity Index) kullanılmıştır. Küresel Bağlanabilirlik Endeksi, küresel dijital ekonominin kapsamlı bir haritasının belirlenmesi için, bilgi iletişim teknolojileri altyapısını ve dijital dönüşümü analiz etmek için oluşturulmuş bir endekstir. Endekste 40 gösterge kullanılarak 79 ülke sıralanmaktadır ve endeks 2014 yılından beri hesaplanmaktadır. OECD ülkelerinden İsrail, İzlanda ve Letonya 2019 yılında yayınlanan, en güncel endekste yer almamaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışmaya 33 OECD ülkesi dâhil edilmiş ve 2019 yılı verileri kullanılmıştır. Endekste yer alan ve analizde kullanılmış olan değişkenler Tablo 1'de gösterilmiştir (Huawei, t.y.).

Geniş Bant	- fiber optik - 4g bağlantısı	- sabit geniş bant abonelikleri - mobil geniş bant abonelikleri	- sabit geniş bant ödenabilirliği - mobil geniş bant ödenebilirliği	- geniş bant potansiyeli - mobil potansiyeli
Bulut	-bulut yatırımı	- buluta geçiş	- bulut tecrübesi	- bulut potansiyeli
IoT	- IoT yatırımı	- IoT kurulu taban	- IoT analitiği	- IoT potansiyeli
Yapay Zekâ	- yapay zekâ yatırımı	- yapay zekâ uyumlu robotik	- veri oluşturma	- yapay zekâ potansiyeli

Tablo 1: Küresel Bağlanabilirlik Endeksinde Yer Alan Değişkenler ve Açıklamalar

Endekste yer alan değişkenlerin hepsi Endüstri 4.0 kapsamında önemli ve birbirleriyle bağlantılı değişkenlerdir. IoT’de, nesnelerin birbirleriyle iletişime geçebilmesi için bulut altyapısının gerekli olduğu söylenebilir. IoT ile toplanan ve bulutta saklanan verilerin analizi için yapay zekâdan faydalanılmaktadır. Son olarak tüm bu süreçlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için güçlü ve hızlı bir internet altyapısı gerekmektedir.

Şekil 2’de, Küresel Bağlanabilirlik Endeksinde yer alan değişkenlerde ve endeks skorunda, analizde bulunan 33 ülkenin ortalaması, en iyi ile en kötü değerler ve Türkiye’nin değerleri yer almaktadır. Türkiye tüm değerler için ortalamanın altında değerlere sahiptir. Ayrıca Türkiye, bulut ve nesnelerin interneti değişkenlerinde en kötü değere sahip ülkelerden biriyken, endeks skorunda da en kötü 2. ülke durumundadır.

Şekil 2: Çok Boyutlu Ölçkleme

Çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ), çok boyutlu verileri bilgi kaybı olmadan daha düşük boyutlarla gösteren bir boyut azaltma yöntemidir. Temel bileşenler analizi, faktör analizi gibi boyut azaltma yöntemlerine kıyasla, çok boyutlu ölçekleme analizi basit, kolay ve pek çok alana uygulanabilir olduğu için oldukça popülerdir (Saeed, Nam, Haq ve Muhammad Saqib, 2018). ÇBÖ, nesnelere, iki veya üç boyutlu uzayda benzerliklerine ya da benzerliklerine göre görselleştirme yöntemi olarak ifade edilebilir. Bir ÇBÖ algoritması, her bir nesne için benzerlik matrisi oluşturarak başlamakta, sonrasında ise bu matristen faydalanarak her bir nesne çok boyutlu uzayda yerini almaktadır (Mukherjee vd., 2018: 113).

ÇBÖ, benzer nesnelere tespiti için kullanıldığı durumlarda kümeleme analizi ile benzerlik göstermektedir. ÇBÖ'da, kümeleme analizinden farklı olarak yakınlıklar iki veya üç boyutlu uzayda gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, ÇBÖ analizinde tüm nesnelere birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, ÇBÖ analizinde değişken yerine nesnelere arasındaki benzerliklerin global ölçümleri kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010: 381-382).

ÇBÖ pek çok farklı kategoriye ayrılabilir. Bunlardan en sık kullanılan ayrımlardan biri metrik ve metrik olmayan ÇBÖ'dür. Metrik olmayan ÇBÖ'nün en önemli avantajı sadece bir varsayımın olmasıdır. Metrik olmayan ÇBÖ'de tek varsayım, kullanılacak verinin ordinal olmasıdır (Steyvers, 2006: 2). Bunun yanı sıra metrik ÇBÖ noktalar arası uzaklığı kullanırken, metrik olmayan ÇBÖ noktalar arası uzaklıkların sıralamasını (benzerlik matrisi) kullanılmaktadır (Nemlioğlu, 2005: 36).

Çok boyutlu ölçekleme analizinde, nesnelere ya da birimler arasındaki uzaklıklar hesaplanarak, bu nesnelere olabildiğince az boyutla geometrik bir gösterim amaçlanmaktadır. Hesaplanan uzaklıklar ile gerçek uzaklıklar arasındaki uyum, 1 numaralı eşitlikte gösterilen Stress değeri ile ölçülmektedir (Ersöz, Türkoğlu Elitaş ve Ersöz, 2015: 5).

$$\text{Stress} = \sqrt{\frac{\sum \sum (\hat{d}_{ij} - d_{ij})^2}{\sum \sum d_{ij}^2}} \quad (1)$$

Stress değerinin yanı sıra, analizin güvenilirliğinin testi için R^2 değeri hesaplanmaktadır ve bu değer 0.60'dan yüksek olması beklenmektedir (Yenidoğan, 2008: 154). Genel olarak, stress değerinin 0'a, R^2 değerinin ise 1'e yakın olması beklenmektedir (Bülbül ve Köse, 2010: 86). Gerçek uzaklık ile hesaplanan uzaklık arasındaki uyumu gösteren stress değeri Tablo 2'deki gibi yorumlanmaktadır (Tüzüntürk, 2009: 80).

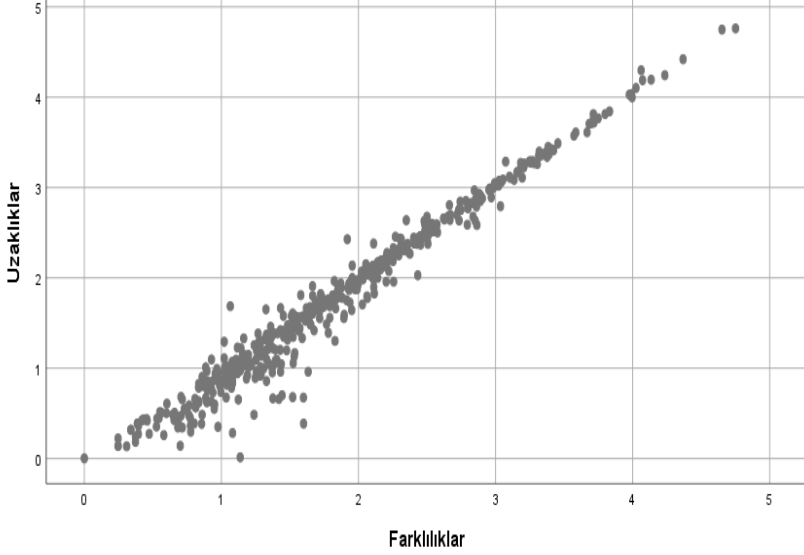
Stress değeri	
$\geq 0,20$	Uyumsuz
0,10 'a kadar	Düşük uyum
0,05'e kadar	İyi uyum
0,025'e kadar	Mükemmel uyum
0,000	Tam uyum

Tablo 2: Stress Değer Yorumları

Bulgular

Çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 çağında, benzer ülkelerin belirlenmesidir. Bu bağlamda çok boyutlu ölçekleme analizi kullanılmıştır. Çalışmanın analizleri SPSS 25.0 programında yapılmıştır.

Scatterplot of Linear Fit grafiğinde, birimler arası uzaklıkların, farklılıklara göre doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu ilişkinin doğrusal olması, tahmini uzaklıkların gerçek değerlerle uyumlu olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010: 396).

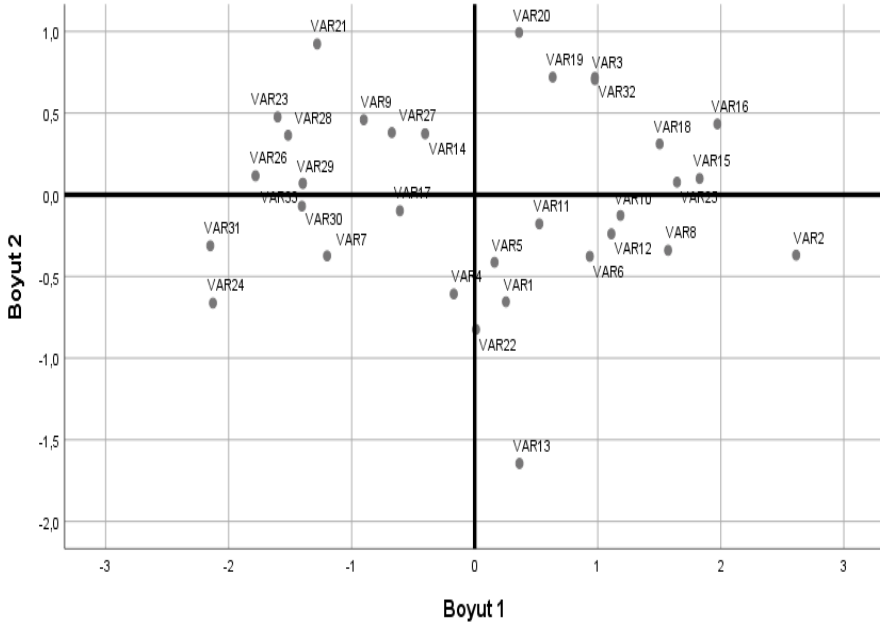
Şekil 3: Öklid Uzaklık Modeli Serpilme Diyagramı

Boyut çözümlerinin ve analiz sonuçlarının uygunluğunun, güvenilirliğinin ve geçerliğinin göstergesi olarak stress değeri hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu stress değerinin 0'a yakın olması beklenmektedir (Kalaycı, 2010: 392). Stress değerinin yanı sıra, modelin verileri temsil gücünü gösteren R^2 değeri hesaplanmaktadır (Bülbül ve Köse, 2010: 87). Mevcut çalışmada, 2 boyut için stress değeri 0,09599 ve R^2 değeri 0,96953 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre stress değeri konfigürasyon uzaklıkları ile tahmini uzaklıklar arasında iyi düzeyde uyum olduğunu, R^2 değeri ise modelin, verileri çok iyi şekilde temsil ettiğini göstermektedir. Uyum değerlerinin uygun olmasından dolayı veriler iki boyutlu düzlemde gösterilmiştir. Birinci boyutta en yüksek pozitif değere sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri (2,6123), negatif en yüksek değere sahip olan ülke ise Türkiye'dir (-2,1493) (Tablo 3). Amerika Birleşik Devletleri, diğer ülkelere kıyasla birinci boyutta en önemli ayırıştırıcıdır. EK2'de uzaklıklar kullanılarak hesaplanan farklılıklar matrisi yer almaktadır. Bu matristen elde edilen bilgilere göre Türkiye'ye en fazla benzerlik gösteren ülke Polonya'dır. Bu iki ülke arasındaki matris değeri 0,813'tür (EK2). Polonya haricinde Türkiye'ye en fazla benzeyen ülkeler sırasıyla Meksika (0,975), Slovenya (0,986) ve Yunanistan (0,986)'dır. Türkiye ile en az benzerlik gösteren ülke ise Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu iki ülke arasındaki matris değeri 4,751'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Türkiye ile en az benzeyen ülkeler sırasıyla İsviçre (4,073), Norveç (3,799) ve Danimarka (3,718)'dir.

Ülke	Şekil 4'teki adı	Boyut 1	Boyut 2
Almanya	VAR1	0,2537	-0,6551
Amerika Birleşik Dev.	VAR2	2,6123	-0,3695
Avustralya	VAR3	0,9759	0,7052
Avusturya	VAR4	-0,1707	-0,6072
Belçika	VAR5	0,1609	-0,4135
Birleşik Krallık	VAR6	0,9351	-0,377
Çek Cumhuriyeti	VAR7	-1,2003	-0,3739
Danimarka	VAR8	1,5712	-0,3398
Estonya	VAR9	-0,9023	0,4594
Finlandiya	VAR10	1,1843	-0,1265
Fransa	VAR11	0,5246	-0,1778
Hollanda	VAR12	1,1103	-0,2393
İrlanda	VAR13	0,3632	-1,6448
İspanya	VAR14	-0,4032	0,3736
İsveç	VAR15	1,8274	0,0997
İsviçre	VAR16	1,9718	0,4333
İtalya	VAR17	-0,6088	-0,0979
Japonya	VAR18	1,5028	0,3111
Kanada	VAR19	0,6337	0,7201
Kore Cumhuriyeti	VAR20	0,3604	0,9932
Litvanya	VAR21	-1,2808	0,9236
Lüksemburg	VAR22	0,0102	-0,8245
Macaristan	VAR23	-1,6022	0,4766
Meksika	VAR24	-2,1277	-0,663
Norveç	VAR25	1,6437	0,0771
Polonya	VAR26	-1,7818	0,1159
Portekiz	VAR27	-0,6742	0,3805
Slovak Cumhuriyeti	VAR28	-1,5169	0,3639
Slovenya	VAR29	-1,3977	0,0691
Şili	VAR30	-1,4048	-0,0696
Türkiye	VAR31	-2,1493	-0,3124
Yeni Zelanda	VAR32	0,9765	0,7184
Yunanistan	VAR33	-1,3973	0,0708

Tablo 3: Ülkeler için hesaplanan koordinat değerleri

Tablo 3'te yer alan değerlerin, koordinat sisteminde gösterimi Şekil 4'te yer almaktadır. İki boyutlu düzlemde, ABD'nin (VAR2) ve İrlanda'nın (VAR13) diğer ülkelerden farklı konumlandığı görülmektedir. Türkiye'ye en yakın ülke Meksika'dır.

Şekil 4: Ülkelerin iki boyutlu düzlemde gösterimi

Sonuç ve Tartışma

Mevcut çalışmada, OECD ülkelerinin, Huawei tarafından yayınlanan Küresel Bağlanabilirlik Endeksinde yer alan geniş bant, bulut, nesnelerin interneti ve yapay zeka değişkenleri kullanılarak, benzer ve farklı ülkelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Analizde kullanılan 4 değişken kapsamında, en iyi skora sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika Birleşik Devletleri'ni İsviçre ve İsveç takip etmektedir. En kötü performansı ise aynı puanı paylaşan Türkiye ve Meksika göstermektedir. Ayrıca Türkiye, OECD ülkeleri arasında bulut ve nesnelerin interneti değişkenlerinde en düşük değere sahip ülke konumundadır. Bu iki ülkeden sonra en kötü performansı gösteren ülkeler ise sırasıyla Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Macaristan'dır.

Verilerin analiz edilmesi için çok boyutlu ölçekleme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çok boyutlu ölçekleme analizi sonucuna göre, Amerika Birleşik Devletleri tüm ülkelerden farklı olarak konumlanmaktadır. Amerika ile benzer şekilde tüm ülkelerden farklı konumlanan bir diğer ülke ise İsviçre'dir. Bu iki ülke aynı zamanda en yüksek skora sahip ilk 2 ülkedir. Ayrıca endeks skoruyla uyumlu olarak Türkiye'nin en benzediği ülkeler olarak Polonya, Meksika, Slovenya ve Yunanistan bulunmuştur. Tüm ülkeler arasında birbirine en az benzeyen ya da birbirlerinden en farklı olan ülkeler Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri'dir. Sonrasında en az benzeyen ülkeler ise Meksika ile Amerika Birleşik Devletleri ve Polonya ile Amerika Birleşik Devletleri'dir. En fazla benzeyen ülkeler ise sırasıyla Şili ile Yunanistan, Finlandiya ile Hollanda, Slovak Cumhuriyeti ile Yunanistan'dır.

Türkiye'nin endekste kendisinden daha iyi skor alan ülkelerle arasındaki fark, çok boyutlu ölçekleme sonucunda görsel olarak da ortaya konulmuştur. Türkiye'nin daha iyi bir skor elde edebilmesi için tüm değişkenlere yönelik ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Türkiye bu değişkenlerde göstereceği gelişimle birlikte, Endüstri 4.0

çağında rekabetçi bir konuma gelebilmesi ve Endüstri 4.0'ın oluşturacağı refahı pay alacağı da yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- ALÇİN, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19-30.
- BÜLBÜL, S., & KÖSE, A. (2010). Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 39(1).
- DAVIES, R. (2015). Industry 4.0 Digitalisation for productivity and growth. *European Parliamentary Research Service*, 10.
- ERSÖZ, T., ELİTAŞ, M. T., & ERSÖZ, F. (2015). OECD Ülkelerinde Biyokütle Enerji Üretimini Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle İncelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 8(3), 1-11.
- FREY, C. B., & OSBORNE, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological forecasting and social change*, 114, 254-280.
- GILCHRIST, A. (2016). Introducing Industry 4.0. In *Industry 4.0* (pp. 195-215). Apress, Berkeley, CA.
- HUAWEI. (t.y.). GCI 2019: Igniting the Growth that Counts. (t.y.) Erişim Tarihi Aralık 16, 2019, from <https://www.huawei.com/minisite/gci/en/methodology.html>
- KABAKLARLI, E. (2016). *Endüstri 4.0 ve paylaşım ekonomisi: Dünya ve Türkiye ekonomisi için fırsatlar, etkiler ve tehditler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- KAGERMANN, H. (2015). Change through digitization—Value creation in the age of Industry 4.0. In *Management of permanent change* (pp. 23-45). Springer Gabler, Wiesbaden.
- KALAYCI, Ş. (2010). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (Vol. 5). Ankara, Turkey: Asil Yayın Dağıtım.
- MUKHERJEE, S. P., SINHA, B. K., & CHATTOPADHYAY, A. K. (2018). Multidimensional Scaling. In *Statistical Methods in Social Science Research* (pp. 113-122). Springer, Singapore.
- NEMLİOĞLU, A. K. (2005). Benzerlik analizleri: varsayımlara uymayan kategorik verilerde çok değişkenli analiz: correspondence & homogeneity. Beşir Kitabevi.
- QIN, J., LIU, Y., & GROSVENOR, R. (2016). A categorical framework of manufacturing for industry 4.0 and beyond. *Procedia Cirp*, 52, 173-178.
- RUßMANN, M., LORENZ, M., GERBERT, P., WALDNER, M., JUSTUS, J., ENGEL, P., & HARNISCH, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.
- SAEED, N., NAM, H., HAQ, M. I. U., & MUHAMMAD SAQIB, D. B. (2018). A survey on multidimensional scaling. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 51(3), 47.
- SCHWAB, K. (2016). *Dördüncü sanayi devrimi*. Optimist Yayın Grubu.
- SELEK, A. (2016). Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk. *Türkiye'nin Endüstri*, 4.
- STEYVERS, M. (2006). Multidimensional scaling. *Encyclopedia of cognitive science*.
- TAYLOR, K. (2017). Automation will affect women twice as much as men. This is why. Erişim Tarihi 4 Aralık 2018, from <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/why-women-are-twice-as-likely-as-men-to-lose-their-job-to-robots#:~:text=Twice%20as%20many%20women%20than,face%20the%20highest%20automation%20risks>

- THAMES, L., & SCHAEFER, D. (2017). Industry 4.0: an overview of key benefits, technologies, and challenges. In *Cybersecurity for Industry 4.0* (pp. 1-33). Springer, Cham.
- TÜZÜNTÜRK, S. (2009). Çok boyutlu ölçekleme analizi: suç istatistikleri üzerine bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 71-91.
- YENİDOĞAN, T. G. (2008). Pazarlama Araştırmalarında Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi: Üniversite Öğrencilerinin Marka Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 138-169.
- ZHOU, K., LIU, T., & ZHOU, L. (2015, August). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges. In *2015 12th International conference on fuzzy systems and knowledge discovery (FSKD)* (pp. 2147-2152). IEEE.

Summary

Up till today, there are three industrial revolutions that transformed production and society. The first industrial revolution started in the 18th century, the second industrial revolution started in the early 19th century and the third industrial revolution started in the 1970s. In the first industrial revolution, production was mechanized. Electrical energy started to be used in production in the second industrial revolution and internet and computer production took their place in production in the third industrial revolution.

Today, the fourth industrial revolution commonly known as Industry 4.0 has begun. As the industrial revolutions progress, it can be said that the complexity in production increases and the human factor in production decreases. Nowadays, with smart production systems, it is now possible lights-out factories that are fully automated and require no human. With Industry 4.0, resource efficiency will increase. It is also expected that the welfare of the countries will increase. However, these investments differ from country to country. Countries should make the necessary investments to keep up with Industry 4.0. According to priorities, some countries invest more than others. While some countries attach importance to infrastructure investments, some countries give importance to artificial intelligence. In the current study, it is aimed to identify similar and different countries from OECD countries within the scope of Industry 4.0. For this purpose, the Global Connectivity Index published by Huawei was used in the study. The Global Connectivity Index is an index created to analyze the information communication technologies infrastructure and digital transformation to determine a comprehensive map of the global digital economy. The index lists 79 countries using 40 indicators and has been calculated since 2014. Israel, Iceland and Latvia, one of the OECD countries, are not included in the current index published in 2019. In this context, 33 OECD countries are included in the current study. Multidimensional scaling technique is used to visualize the data and identify similar countries. Data management and analysis were performed using SPSS 25.0.

Multidimensional scaling revealed that the country with the best score within the scope of the 4 variables used in the analysis is the United States. Switzerland and Sweden follow the United States. Multidimensional scaling method was used to analyze the data. According to the multi-dimensional scaling analysis result, the United States is positioned differently from all countries. Another country that is positioned differently from all countries is Switzerland. These two countries are also the top 2 countries with the highest score. Among OECD countries, Turkey and the United States are the most different countries from each other. The least similar countries afterwards are Mexico and the United States, Poland and the United States. The most similar countries are Chile and Greece, Finland and the Netherlands, Slovak Republic and Greece, respectively.

EK 1. Ülkelerin Küresel Bağlanabilirlik Endeksinde Aldığı Skorlar

Ülkeler	Geniş Bant	Bulut	Yapay Zekâ	Nesnelerin İnterneti
Almanya	65,00	50,00	32,50	47,50
Amerika Birleşik Devletleri	80,00	77,50	40,00	57,50
Avustralya	85,00	55,00	35,00	37,50
Avusturya	67,50	42,50	30,00	45,00
Belçika	67,50	52,50	32,50	40,00
Birleşik Krallık	70,00	62,50	32,50	47,50
Çek Cumhuriyeti	57,50	47,50	25,00	27,50
Danimarka	77,50	60,00	37,50	55,00
Estonya	70,00	40,00	22,50	35,00
Finlandiya	75,00	60,00	32,50	52,50
Fransa	72,50	55,00	32,50	42,50
Hollanda	72,50	62,50	32,50	50,00
İrlanda	62,50	47,50	45,00	40,00
İspanya	70,00	47,50	22,50	40,00
İsveç	82,50	65,00	35,00	55,00
İsviçre	90,00	65,00	37,50	47,50
İtalya	62,50	47,50	22,50	42,50
Japonya	82,50	55,00	32,50	57,50
Kanada	80,00	60,00	30,00	35,00
Kore Cumhuriyeti	80,00	45,00	25,00	50,00
Litvanya	70,00	45,00	15,00	27,50
Lüksemburg	62,50	52,50	35,00	37,50
Macaristan	57,50	50,00	15,00	27,50
Meksika	45,00	40,00	20,00	27,50
Norveç	82,50	60,00	35,00	55,00
Polonya	57,50	40,00	17,50	27,50
Portekiz	70,00	45,00	22,50	35,00
Slovak Cumhuriyeti	62,50	42,50	17,50	27,50
Slovenya	60,00	42,50	20,00	30,00
Şili	57,50	42,50	20,00	32,50
Türkiye	55,00	35,00	22,50	20,00
Yeni Zelanda	80,00	65,00	27,50	42,50
Yunanistan	60,00	42,50	20,00	30,00

EK 2: Farklılıklar Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	,000									
2	2,506	,000								
3	1,618	2,256	,000							
4	,655	2,492	1,698	,000						
5	,580	1,648	1,394	,956	,000					
6	,996	1,648	1,394	1,531	,927	,000				
7	1,653	3,713	2,312	1,524	1,368	2,106	,000			
8	1,344	1,350	1,394	1,780	1,450	,894	2,799	,000		
9	1,520	3,668	1,936	1,020	1,378	2,110	1,183	2,531	,000	
10	1,079	1,563	1,329	1,518	1,158	,526	2,422	,529	2,169	,000
11	,730	2,162	,967	1,038	,432	,681	1,728	1,111	1,560	,807
12	1,083	1,514	1,371	1,589	1,077	,246	2,298	,704	2,194	,309
13	1,307	2,863	1,918	1,535	1,278	1,760	2,094	1,892	2,270	1,958
14	1,143	3,109	1,676	,885	1,023	1,550	1,252	2,050	,659	1,620
15	1,751	1,073	1,437	2,148	1,762	1,058	3,044	,562	2,746	,705
16	2,123	1,376	1,103	2,409	1,954	1,482	3,184	1,081	2,855	1,254
17	1,031	3,206	2,065	,886	1,081	1,589	1,123	2,166	,926	1,729
18	1,452	1,829	1,419	1,665	1,614	1,247	2,861	,714	2,309	,730
19	1,568	2,242	,714	1,717	1,117	1,153	1,954	1,566	1,791	1,286
20	1,325	2,852	1,520	1,065	1,431	1,648	2,221	1,666	1,329	1,378
21	2,209	4,025	2,376	1,876	1,946	2,515	1,293	3,101	,951	2,660
22	,776	2,668	1,579	1,081	,454	1,169	1,273	1,714	1,595	1,487
23	2,212	4,062	2,794	2,062	1,991	2,499	,955	3,254	1,443	2,753
24	2,408	4,651	3,388	2,202	2,335	3,026	1,137	3,701	1,833	3,314
25	1,540	1,409	1,283	1,871	1,596	1,058	2,904	,420	2,508	,598
26	2,176	4,368	2,845	1,836	2,021	2,736	,898	3,366	1,118	2,951
27	1,376	3,391	1,747	1,020	1,159	1,827	1,058	2,331	,373	1,931
28	2,061	4,135	2,549	1,723	1,846	2,531	,869	3,156	,894	2,730
29	1,812	3,991	2,480	1,495	1,638	2,359	,648	2,983	,834	2,571
30	1,745	3,976	2,577	1,455	1,639	2,333	,692	2,963	,937	2,548
31	2,503	4,751	3,074	2,140	2,296	3,136	1,108	3,718	1,522	3,376
32	1,639	1,824	1,137	1,914	1,371	,928	2,303	1,342	2,112	,961
33	1,812	3,991	2,480	1,495	1,638	2,359	,648	2,983	,834	2,571
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
11	,000									
12	,765	,000								
13	1,484	1,896	,000							
14	1,119	1,626	2,172	,000						
15	1,361	,834	2,369	2,219	,000					
16	1,544	1,331	2,479	2,428	,774	,000				
17	1,295	1,700	2,115	,551	2,403	2,734	,000			
18	1,253	1,035	2,259	1,851	,801	1,238	2,054	,000		
19	,859	1,203	2,110	1,404	1,523	1,368	1,767	1,633	,000	
20	1,263	1,573	2,349	1,028	1,805	2,029	1,359	1,163	1,599	,000
21	2,088	2,620	2,994	1,132	3,185	3,247	1,374	2,889	1,996	1,951
22	,834	1,361	1,023	1,347	2,071	2,254	1,277	1,990	1,432	1,853
23	2,237	2,663	2,968	1,428	3,383	3,572	1,317	3,194	2,294	2,433
24	2,717	3,210	2,836	2,039	3,992	4,235	1,715	3,714	3,054	2,958
25	1,197	,834	2,185	2,021	,373	,859	2,222	,474	1,476	1,511
26	2,325	2,886	2,798	1,430	3,585	3,749	1,319	3,257	2,516	2,352
27	1,318	1,923	2,207	394	2,508	2,627	,761	2,153	1,494	1,275
28	2,102	2,670	2,744	1,177	3,332	3,455	1,202	3,021	2,199	2,111
29	1,938	2,508	2,478	1,078	3,204	3,370	,989	2,889	2,156	2,031
30	1,954	2,484	2,453	1,106	3,205	3,424	,893	2,880	2,252	2,047
31	2,652	3,304	2,742	1,973	3,996	4,073	1,894	3,683	2,845	2,826
32	1,025	,894	2,431	1,563	1,130	1,218	1,847	1,376	,682	1,598
33	1,938	2,508	2,478	1,078	3,204	3,370	,989	2,889	2,156	2,031
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
21	,000									
22	2,140	,000								
23	,948	2,037	,000							
24	1,842	2,194	1,239	,000						
25	3,028	1,932	3,279	3,831	,000					
26	,976	2,040	,782	,902	3,406	,000				
27	,875	1,410	1,290	1,871	2,305	1,178	,000			
28	,602	1,931	,700	1,256	3,160	,395	,894	,000		
29	,878	1,683	,770	1,076	3,026	,388	,834	,340	,000	
30	1,065	1,666	,808	,956	3,026	,459	,937	,545	,246	,000
31	1,554	2,197	1,431	,975	3,799	,813	1,654	1,038	,986	1,073
32	2,274	1,724	2,484	3,318	1,190	2,811	1,790	2,504	2,452	2,501
33	,878	1,683	,770	1,076	3,026	,388	,834	,340	,000	,246
	31	32	33							
31	,000									
32	3,273	,000								
33	,986	2,452	,000							

Macroeconomic Effects of Foreign Direct Investments on Fragile Five Countries*

Muhammet Melikşah BAYKAL**, Erdem TURGAN***

Abstract

This study investigates the effects of foreign direct investments (FDI) on the export and gross domestic product (GDP) in the original fragile five countries for the period 1990-2017. For the sake of the analysis, annual data is used, and two econometric models are utilized to determine the stationarity of variables, their long-term relationship, regression coefficients, and causality relationship between variables. The regression results indicate that a 1% rise in FDI stock increases exports by 0.06% where a 1% rise in imports increases exports by 0.81%. On the other hand, a 1% growth in FDI increases GDP by 0.12% where a 1% rise in exports, increase GDP by 0.79%. The causality test results show that there is a bidirectional relationship between FDI and Imports and GDP, unidirectional relationship from FDI to exports, and bidirectional relationship between GDP and exports.

Keywords: Foreign Direct Investment, Export, Gross Domestic Product, Import, Panel Data Analysis

Doğrudan Yabancı Yatırımların Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerindeki Makro Ekonomik Etkileri

Öz

Bu çalışma orjinal kırılgan beşli ülkeleri olan Türkiye, Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımların, ihracat ve gayri safi yurtiçi hasılaya olan etkileri, 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, iki farklı ekonometrik model yardımıyla, panel veri analiziyle incelenmiştir. Regresyon sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırım stoku %1 arttığında ortalama %0.06, ithalat %1 arttığında ortalama %0.81 oranında, GSYH'nin ise; doğrudan yabancı yatırım stoku %1 arttığında ortalama %0.12, ihracat %1 arttığında ise ortalama %0.79 oranında artmış olduğu belirlenmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile gayri

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 22.08.2020

Kabul/Accepted: 29.01.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.766173>

* This study has been derived from the Master's thesis which is prepared at Marmara University Institute of Social Sciences under the supervision of Asst. Prof. Erdem TURGAN and accepted in 12/03/2019.

** MA, Marmara University, Institute of Social Sciences, International Trade and Monetary Management, Istanbul, Turkey. E-mail: melikshahbaykal@marun.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9983-8628>

*** Asst. Prof., PhD, Marmara University, Faculty of Economics, Economics, Istanbul, Turkey. E-mail: eturgan@marmara.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9912-6521>

safi yurtiçi hasıla ve ithalat arasında çift yönlü, doğrudan yabancı yatırımdan ihracata doğru tek yönlü, gayri safi yurtiçi hasıla ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, İhracat, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İthalat, Panel Veri Analizi

1. Introduction

The need for technology and capital investments is rapidly increasing in the globalizing world. Foreign direct investments have importance especially for the developing countries with their feature to meet this need as well as their positive effects on the economic performances of countries. In addition to the current deficit problem that Brazil, India, Indonesia, South Africa, and Turkey, known as the original "Fragile Five" countries, the lack of advanced technology and investments causes foreign direct investments to become more important.

Foreign direct investments can affect the economy performances of countries through various channels. The purpose of this study is to analyse the impact of FDI on the exports and GDP in the original Fragile Five countries within the scope of their macroeconomic effects. The reason why the export data is preferred is that companies that have foreign direct investments are able to export the products that they produce cross-border through their international connections and that this condition directly affects the economic performance of the country. The GDP data is preferred because it is the most common indicator that provides information regarding the economy performances of the countries.

In this study, it was suggested that there is a positive directional relationship between the FDI and the export and GDP of the original fragile five countries; this hypothesis was explained with tables, graphics, and figures and it was analysed with the use of the yearly data that was provided The World Bank for the 1990-2017 period. As a result of the analysis, it was expected that the findings of the presence of a positive directional relationship between the FDI and the export and GDP would be obtained. Although there are many studies on foreign direct investments in the literature, this study is thought to contribute in the literature due to the limited number of studies which involve the original Fragile Five countries and where current panel data analysis methods are used.

Considering the fact that FDI and foreign trade are two of the crucial factors that accelerates the economic growth and development of countries, it is thought that this study will be effective in the subject of country leaders, who want to keep the economic growth rate consistent and high, attaching more importance to foreign direct investments and free foreign trade.

In the following sections of this study data and methodology and models were given. An empirical analysis was performed with the help of economic models and the study was completed by giving place to results and suggestions.

2. Data and Methodology

In the study, the yearly data of the Export of Goods and Services (Export: X, US Dollar, 2018a), the Import of Goods and Services (Import: M, US Dollar, 2018b), the Gross Domestic Product (GDP, US Dollar, 2018c) by the World Bank and Foreign Direct Investments (FDI, Stock, US Dollar) by UNCTAD (2018) for the 1990-2017 period were

provided to determine the impact of FDI on the export and GDP in the original Fragile Five countries¹. Logarithmic transformations were performed on all series to eliminate the changing-variance problem that may arise as a result of the analysis. In addition, the effects of the 2008 Global Economic Crisis that falls within the analysis period and that affected all the economies of countries were included in the study with a dummy variable (K_{2008}). While creating the dummy variable, the value "1" was given to 2008 and 2009, and the value "0" was given to all other years².

Initially, the stationary degrees of the series need to be determined in the study. For this purpose, the panel unit root tests of Levin, Lin, and Chu (2002) (LLC) and Im, Pesaran, and Shin (2003) (IPS) were used. The existence of the cointegration relationship among the series in the models was examined using the Pedroni (2004) panel cointegration test. The panel regression analyses were performed with the Panel FMOLS. The causality relations between the series included in the analysis were tested using Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test.

3. Model

In this study, the following econometric models were created in order to determine the impact of FDI on the export and GDP in the Fragile Five countries.

$$\text{Model 1: } \ln X_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln FDI_{it} + \beta_2 \ln M_{it} + \beta_3 K_{2008} + u_{it} \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } \ln GDP_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln FDI_{it} + \alpha_2 \ln X_{it} + \alpha_3 K_{2008} v_{it} \quad (2)$$

Here, i ; is the horizontal cross-section length of the panel and it represents the five countries in this study. t ; It demonstrates the horizontal cross-section length of the panel and consists of the data of the 1990-2017 period u_{it} and v_{it} demonstrates the series of error terms clear of econometric problems.

4. Empirical Findings

Panel Unit Root Test

Panel data analyses are significantly sensitive to the stationary degrees of the series (Barbieri, 2006, p. 1-4). Analyses conducted without considering the stationary degrees of the series can provide sceptical results (Pesaran, 2003). For this reason, LLC and IPS panel unit root tests were initially used to find out the stationary degrees of the series. While LLC assumes that the unit root parameter is homogeneous in the countries forming the panel, IPS anticipates that this parameter is heterogeneous and tests accordingly. Following hypothesis of both tests are in the format as follows:

H_0 : The series is not stationary.

H_1 : The series is stationary.

---

¹ Turkey, Brazil, India, Indonesia, and South Africa.

² While the dummy variable was being formed and deciding the years to be given with 0 and 1 values, the fact that the crisis broke out in 2008 and that it affected the countries most in 2009 was selected as the base line. For example, after Turkey's economy experienced a negative growth due to the crisis of 2008:Q3, 2009:Q1, 2009:Q2, and 2009:Q3, it started to grow positively in 2009:Q4. Therefore, the crisis affected the national economies intensively in 2008 and 2009.

The series that are stationary in their degree values are named $I(0)$, and the series that become stationary when their first differences are taken are named $I(1)$ (Tari, 2012, p. 387). In the study, LLC and IPS panel unit root tests were performed and Table 1 presented the findings.

Table 1: Panel Unit Root Test Results

Variable	LLC		IPS	
	Test Statistics	Probability Value	Test statistics	Probability Value
<i>LnFDI</i>	0.33	0.63	0.32	0.62
<i>LnGDP</i>	-0.45	0.32	-0.89	0.18
<i>LnX</i>	2.02	0.97	1.96	0.97
<i>LnM</i>	1.84	0.96	0.50	0.69
$\Delta LnFDI$	-8.27***	0.00	-8.25***	0.00
$\Delta LnGDP$	-9.04***	0.00	-8.19***	0.00
ΔLnX	-8.33***	0.00	-7.24***	0.00
ΔLnM	-8.99***	0.00	-7.80***	0.00

Note: *** shows that the related variable is stationary at 1% significance level. The lag lengths are determined according to Schwarz Information Criterion. Δ ; It shows that a degree difference of the respective series was taken.

According to the findings in Table 1, all of the series are series that are not stationary in their degree values but become stationary when their first differences are taken. In this case, all series are $I(1)$.

Panel Cointegration Test

When the series used in the study are not stationary at their degree values, a spurious regression problem may be encountered in the analyses that are performed with the degree values of these series (Whelan, 2011). Engle and Granger (1987) expressed that in such cases, a cointegration test should be performed initially, and when the series are cointegrated, a spurious regression problem will not be experienced in the analyses to be performed with the degree values of the series.

The existence of the cointegration among the series in the models was investigated through the Pedroni (2004) Panel Cointegration test. Pedroni (2004) developed seven different test statistics for the cointegration relationship among the series in the panel to be tested. In these test statistics, the homogeneity and the heterogeneity of the horizontal cross-sections are considered separately. With this feature, Pedroni test is stronger than all other panel cointegration tests (Barbieri, 2006, p. 15). The hypothesis of Pedroni (2004) panel cointegration test:

H_0 : There is no cointegration among the series.

H_1 : There is cointegration among the series.

In this study, Pedroni (2004) panel cointegration test was conducted separately for two models and the findings acquired are presented in Table 2.

Table 2: Panel Cointegration Test Results

	<i>Model 1</i>		<i>Model 2</i>	
	<i>Test Statistics</i>	<i>Probability Value</i>	<i>Test Statistics</i>	<i>Probability Value</i>
<i>Panel ϑ Statistics</i>	1.02	0.15	0.28	0.38
<i>Panel ρ Statistics</i>	-1.21	0.11	-0.63	0.26
<i>Panel PP Statistics</i>	-1.89**	0.02	-1.44*	0.07
<i>Panel ADF Statistics</i>	-1.68**	0.04	-2.12**	0.01
<i>Group ρ Statistics</i>	-0.42	0.33	-0.62	0.26
<i>Group PP Statistics</i>	-1.73**	0.04	-2.04**	0.02
<i>Group ADF Statistics</i>	-2.31**	0.01	-2.28**	0.01

Note: The values in the table are the probability values of the Pedroni (2004) test. ** and * expressed the existence of the cointegration relationship at 5% and 10% significance degrees respectively. The optimum lag lengths are determined according to Schwarz Information Criterion.

According to the findings in Table 2, there is a cointegration relationship among the series in both models. In other words, these series act together in the long term and a spurious regression problem will not be encountered in the regression analysis to be performed with the degree values of these series.

Panel Regression Analysis

Since the series used in the study are cointegrated, the regression analyses among these series should be performed with one of the Panel FMOLS or Panel DOLS methods (Costantini, 2010). Being a robust estimator for changing variances and auto-correlation problems, Panel FMOLS provides estimations stronger than the Panel DOLS in situations³ where the number of observations is low (Pedroni, 2000). In this study, Panel FMOLS estimations were created for each model separately and the findings are presented in Table 3.

³ In the study, this method is preferred because the number of countries is low.

Table 3: Panel Regression Analysis Results

Variable	Model 1			Model 2		
	Coefficient	t-statistics	Probability Value	Coefficient	t-statistics	Probability Value
<i>LnFDI</i>	0.06***	3.48	0.00	0.12**	2.41	0.01
<i>LnX</i>	-	-		0.79***	7.85	0.00
<i>LnM</i>	0.81***	17.15	0.00	-	-	-
<i>K₂₀₀₈</i>	0.01	0.22	0.82	-0.03	-0.60	0.54
<i>R²</i>	0.98			0.97		
<i>R̄²</i>	0.98			0.96		
<i>SSR</i>	1.42			3.02		
<i>Jarque-Bera</i>	0.25		0.88	1.70		0.42
<i>F-statistics</i>	278.27		0.00	18.85		0.00

Note: *** and ** expressed that the related coefficient was statistically significant at 1% and 5% significance degrees respectively. The optimum lag lengths are determined according to Schwarz Information Criterion. SSR: Sum Squares of Residuals, when this value is low, it indicates that the model estimation has been successful.

In Table 3 showed that the explanatory power of models (R^2) was quite high, that the total of the squares of error terms (SSR) was quite low, which means that the analyses performed were reliable. The Jarque-Bera normality test results of the models showed that the series of error terms obtained as a result of the estimations had a normal distribution; therefore, the findings obtained were reliable. The F -statistics results showed that the independent variables affected the dependent variable significantly and collectively.

According to the results founded for Model 1 in Table 3, the exports of the Fragile Five countries in the 1990-2017 period increased by an average of 0.06% when the FDI stock increased by 1% and by an average of 0.81% when the imports increased by 1%. According to the findings obtained for Model 2, the GDP of the Fragile Five countries in the 1990-2017 period increased by an average of 0.12% when the FDI stock increased by 1% and by an average of 0.79% when the exports increased by 1%. These results are important because they revealed that the exports and the GDP of the countries increased with the increasing foreign direct investments. Although the coefficient of the dummy variable for the global economic crisis of 2008 was found to be statistically insignificant, the existence of this variable in the models was observed to increase the estimation power ($\bar{R}^2$) of the models; thus, it was decided to be more useful.

Panel Causality Test

In the study, the existence and direction of causality relations between the series were investigated using Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test. Dumitrescu

and Hurlin (2012) panel causality test can be done by using the following equation system with representational variables as X and Y :

$$Y_{i,t} = \delta_{1i} + \sum_{j=1}^p \theta_{1j} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} X_{it-j} + e_{it} \quad (3)$$

$$X_{i,t} = \delta_{2i} + \sum_{j=1}^p \theta_{2j} X_{it-j} + \sum_{j=1}^p \beta_{2j} Y_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Here p ; is the optimum (ideal) lag length. Equation (5) tests from X to Y ; and Equation (6) tests the existence of a causality relationship from Y to X . In Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test, two different test statistics are calculated as W and $\bar{Z}$; $\bar{Z}$ statistic is more effective on the final decision on the existence of causality (Lopez and Weber, 2017, pp. 2-4). Hypothesis of Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test:

$H_0: \beta_{1i} = 0$ There is no causality from X to Y in all horizontal sections.

$H_1: \begin{cases} \beta_{1i} = 0, & i = 1, 2, \dots, N_1 \\ \beta_{1i} \neq 0, & i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{cases}$ There is a causality relationship from X to Y in some horizontal sections.

For the sake of Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality tests, it is necessary to find out the optimum lag length. For this, a standard VAR estimation is performed, and optimum lag length determination criteria are applied. In this study, the results of the optimum lag length determination are shown in Appendix 1; the graph of inverse characteristic roots indicating that the VAR model with this lag length is stable is shown in Appendix 2; the results of the autocorrelation test for this VAR model are shown in Appendix 3; and the variance test results of this VAR model are given in Appendix 4. The results of Dumitrescu and Hurlin panel causality tests are presented in Table 4.

Table 4: Dumitrescu and Hurlin (2012) Panel Causality Test Results

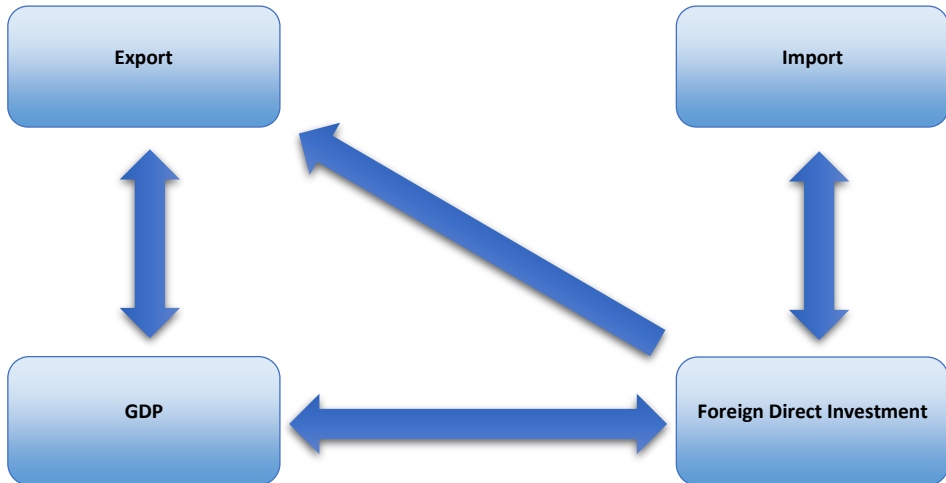
Null Hypothesis	W – statistics	$\bar{Z}$ – statistics	Probability Value
$LnX \nRightarrow LnGDP$	7.85	3.12	0.00***
$LnGDP \nRightarrow LnX$	6.58	2.23	0.02*
$LnFDI \nRightarrow LnGDP$	7.43	2.81	0.00***
$LnGDP \nRightarrow LnFDI$	7.83	3.09	0.00***
$LnM \nRightarrow LnGDP$	2.64	-0.50	0.61
$LnGDP \nRightarrow LnM$	5.34	1.37	0.17
$LnFDI \nRightarrow LnX$	9.81	4.46	0.00***
$LnX \nRightarrow LnFDI$	5.43	1.42	0.15

$LnM \Rightarrow LnX$	4.03	0.45	0.64
$LnX \Rightarrow LnM$	5.17	1.25	0.20
$LnM \Rightarrow LnFDI$	5.94	1.78	0.07*
$LnFDI \Rightarrow LnM$	11.61	5.71	0.00***

Note: * and *** expressed that the related coefficient was statistically significant at 10% and 1% significance degrees respectively.

In order to be able to interpret the results in Table 4 more easily and to make the subject easier to follow for other researchers, Figure 1 was created by the author.

Figure 1: Causality Relationship Between Series

In the original fragile five countries shown in Figure 1, exports, imports and GDP affected foreign direct investment during the period 1990-2017. This result confirms the basic argument of the study. In other words, foreign direct investments are very important investments in developing countries for increasing foreign trade and economic growth.

The bidirectional causality relationship between export and GDP in Figure 1 supports the main idea of Adam Smith's (1776) Book of Wealth which is "Free trade, division of labour and specialization are the best means of enrichment for all nations." However, it should be noted that in terms of causality from GDP to export, export is an autonomous variable in terms of GDP and are unlikely to be affected by GDP in the short term. The bidirectional causality relationship between GDP and FDI; shows that foreign direct investments have increased GDP but have taken into account the GDP level of the country when deciding to go to a country.

The bidirectional causality relationship between FDI and imports; shows that the foreign companies, which follow the horizontal production strategy⁴, obtain some of the necessary intermediate parts (intermediate goods) for their production from their own factories or from the factories in different parts of the world or from the countries that produce them less cheaply.

Similarly, foreign companies entering the retail sector are known to be more inclined to bring and sell the goods they produce in foreign countries. The causality relation between imports and foreign direct investments; implies that some of the foreign firms prefer to buy their source in time in order to ensure that they import some of the factors of production, cheaper and provide security of supply⁵.

Conclusion

This study investigates the impact of the FDI on exports and GDP in original fragile five countries. In this respect, two different econometric models that were utilized by using a set of data relating to the period of 1990-2017 and this data was analysed with the help of the panel data analysis in order to determine the impact of the FDI on the exports and GDP.

The stationary degrees of the series used in the analyses were examined through Levin, Lin, and Chu (2002) and Im, Pesaran, and Shin (2003) panel unit root tests, and it was determined that all series were not stationary at their degree values; however, they became stationary when their first differences were taken, which means that they were I(1) series.

The presence of the cointegration relationship among the series in the models was tested with the Pedroni (2004) panel cointegration test and it was found that there was a cointegration relationship among the series in both models, which means that these series had a long-term relationship.

Two regression models using the Panel FMOLS method were utilized in the study, results point out the existence of a positive direct relationship between the exports, imports and the levels of FDI in the original fragile five countries. An average increase of 0.06% and 0.81% in the exports is documented with respect to a 1% increase in FDI and imports in the countries under analysis for the 1990-2017 period. Additionally, empirical results also show that the original fragile five countries' GDP increased by an average of 0.12% when the FDI increased by 1%, and by an average of 0.79% when the exports increased by 1%.

The causality relationship between variables was examined through Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test and it was determined there was a bidirectional relationship between FDI and Imports and GDP, unidirectional relationship from FDI to exports and bidirectional relationship between GDP and exports.

Results concluded from this study can be of a vital use to economists and practitioners in developing countries as it sheds the light on the significance of foreign direct investments to the acceleration of the economic growth in those countries.

---

⁴ Horizontal production strategy; refers to the realization of different stages of production in different countries (Ünsar, 2007). For example; the production of tires of a car in a country where oil is abundant, production of the vehicle body in a country that has plenty of steel, engine and electronics to be produced in countries with high qualified labor force, and then assembling all of them at specific centers.

⁵ For example; the Chinese firms, long-term marble importers from Muğla-Kavaklıdere region, have started to buy these marble quarries. These acquisitions are a foreign direct investment for the country.

Authorities should attach importance to economic and political stability, credibility, environment of trust and investment incentives as these factors have an impact on the investment decisions of investors. Besides, it should be taken into consideration that determining sectors for foreign investments could be beneficial for countries which would like to provide technological transfer towards their countries and achieve significant economic growth by attracting foreign investments. The relationship between the monetary policy shocks and the income generated by the foreign investments in fragile five countries may be considered in the future researches in this field.

REFERENCES

- BARBIERI, L. (2006). Panel Unit Root Tests: A Review. Serie Rossa: Economia – Quaderno No: 43.
- COSTANTINI, M. (2010). Panel Unit Root and Cointegration Methods. https://homepage.univie.ac.at/mauro.costantini/master_class_2010.pdf
- LOPEZ, L. & WEBER, S. (2017). Testing for Granger Causality in Panel Data. The University of Neuchatel, Institute of Economic Research, IRENE Working Paper No: 17-03., 2-4
- PEDRONI, P. (2000). Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.294.1320&rep=rep1&type=pdf>
- PESARAN, M. H. (2003). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence.
- TARI, R. (2012). Econometrics. (8. Edition), Umuttepe Publications, Kocaeli.
- UNCTAD (2018). Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual, <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/downloadPrompt.aspx>
- ÜNSAR, S. (2007). Production Strategies in International Business. Journal of Yasar University, 2(7), 695-708.
- WHELAN, K. (2011). MA Advanced Econometrics: Spurious Regressions and Cointegration. <http://www.karlwhelan.com/Teaching/MA%20Econometrics/part4.pdf>
- WORLD BANK (2018a). Exports of goods and services (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?view=chart>
- WORLD BANK (2018b). Imports of goods and services (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?view=chart>
- WORLD BANK (2018c). GDP (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

Özet

Küreselleşmeyle birlikte ileri teknoloji ve sermaye yatırımlarına olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması hususunda doğrudan yabancı yatırımlar büyük rol oynamakla birlikte, ülkelerin ekonomik performansına sağladığı pozitif katkılarla da büyük önem arz etmektedir. Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye'nin cari açık probleminde ek olarak, ileri teknoloji ve yatırım eksiklikleri söz konusu ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların önemini daha da artırmaktadır.

Bu çalışmada orjinal kırılğan beşli ülkeleri olan Türkiye, Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımların, ihracat ve gayri safi yurtiçi hasılaya olan etkileri, 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, iki farklı ekonometrik model yardımıyla, panel veri analiziyle incelenmiştir. Regresyon sonuçlarına göre doğrudan

yabancı yatırım stoku %1 arttığında ortalama %0.06, ithalat %1 arttığında ortalama %0.81 oranında, GSYH'nin ise; doğrudan yabancı yatırım stoku %1 arttığında ortalama %0.12, ihracat %1 arttığında ise ortalama %0.79 oranında artmış olduğu belirlenmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile gayri safi yurtiçi hasıla ve ithalat arasında çift yönlü, doğrudan yabancı yatırımdan ihracata doğru tek yönlü, gayri safi yurtiçi hasıla ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarından yola çıkarak, doğrudan yabancı yatırımların kırılğan ekonomiyeye sahip ülkeler açısından önemi ortaya koyulmuştur.

Literatürde doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin birçok çalışma bulunmasına karşın orjinal kırılğan beşli ülkeleri üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ortaya koyulan bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

APPENDIXES

Appendix 1: Determination/Selection of Optimal Lag Length

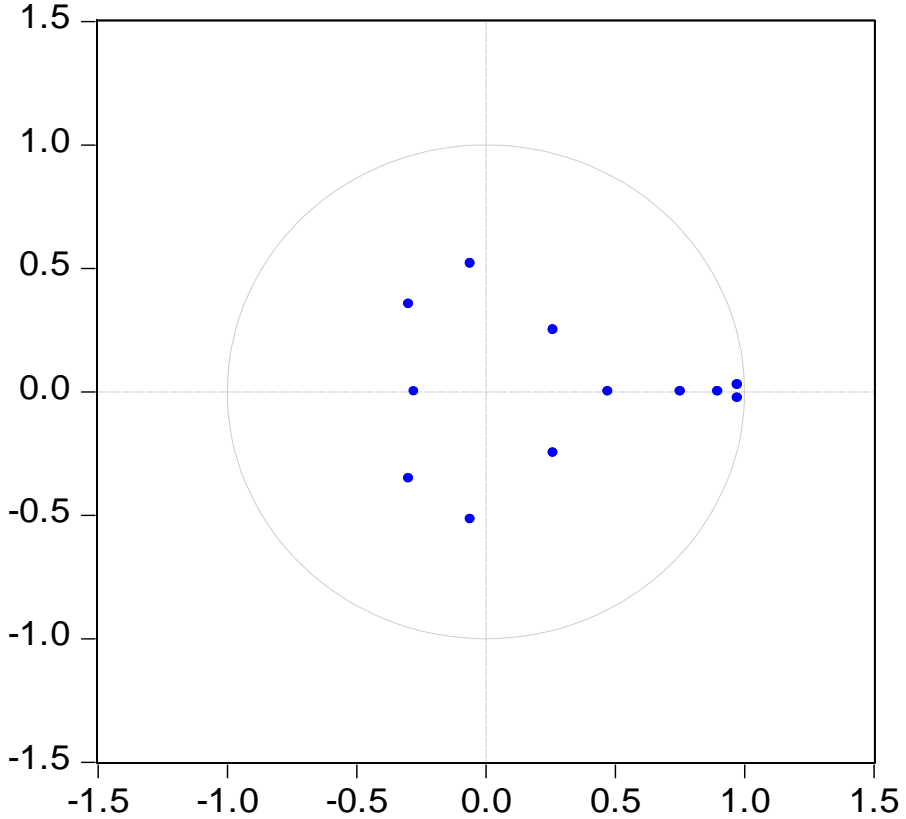
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-148.4716	NA	0.000335	3.351024	3.461392	3.395551
1	229.9700	715.2962	1.16e-07	-4.614724	-4.062887*	-4.392092
2	254.9924	45.09538	9.57e-08	-4.813020	-3.819713	-4.412282*
3	273.7797	32.20678*	9.05e-08*	-4.874279*	-3.439502	-4.295436
4	280.3521	10.68927	1.12e-07	-4.667080	-2.790833	-3.910131
5	297.3954	26.22037	1.12e-07	-4.690008	-2.372292	-3.754954
6	309.7525	17.92462	1.24e-07	-4.609945	-1.850759	-3.496785
7	324.6083	20.24304	1.31e-07	-4.584797	-1.384141	-3.293532
8	336.8731	15.63434	1.50e-07	-4.502706	-0.860581	-3.033336

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

In this table, the maximum 3 recommended by the criterion is considered to be the optimal lag length. This length is based on the LR, FPE and AIC criteria that are automatically marked with * by the EViews 9 program.

Appendix 2: Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

The fact that the dots remain within the unit circle shows that the 3 delayed VAR model used in the causality test is stable; and this shows that the results of the causality test are reliable.

Appendix 3: Autocorrelation Test Results

Sample: 1990 2017 Included observations: 121		
Lags	LM-Stat	Prob
1	18.46592	0.2973
2	16.89739	0.3923
3	13.94517	0.6028
Probs from chi-square with 16 df.		

The fact that the probability values in this table are greater than 0.05 shows that there is no autocorrelation problem in the 3-delayed standard VAR model used in the causality test.

Appendix 4: Heteroscedasticity Test Results

Joint test:		
Chi-sq	df	Prob.
958.9531	890	0.0537

The fact that the probability values in this table are greater than 0.05 shows that there is no heteroscedasticity problem in the standard 3-delayed VAR model used in the causality test.

Seküler Stagnasyon Bağlamında Gelişmiş Ülkelerdeki Ekonomik Büyümenin Türkiye Ekonomisine Etkisi

Hasan Önder SARIDOĞAN*

Öz

Seküler stagnasyon teorisi ilk olarak 1939 yılında Alvin Hansen tarafından Büyük Buhran sırasında Amerikan ekonomisinin durumunu ortaya koymak amacı ile geliştirilmiştir. Hansen'in teorisinden yetmiş yıl sonra küresel kriz ve sonrasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle teori tekrar gündeme gelmiştir. Küresel krizden sonra gelişmiş ülkelerin büyüme hızı büyük ölçüde düşerek seküler (kalıcı) durgunluğa maruz kalmıştır. 2008 yılında gelişmiş ekonomilerin finansal piyasalarında başlayan ekonomik kriz çeşitli şekillerde gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır. Bu çalışmada, gelişmiş ekonomilerdeki büyümenin Türkiye büyüme hızı üzerindeki etkisi, VAR modeli, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırma yöntemi ile ampirik olarak analiz edilmiştir. ABD büyüme hızı, Avrupa büyüme hızı, Japonya büyüme hızı ve Türkiye büyüme hızı değişkenlerinden oluşan model, 1980-2019 dönemi için tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Avrupa ekonomik büyümesi, Türk ekonomisini ABD büyümesinden daha fazla etkilemektedir. Japonya ekonomik büyümesi etkisinin ise sınırlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seküler Stagnasyon, Büyüme, Kriz, Etki Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırma

Sensitivity of Turkey's Economy in the Context of Secular Stagnation

Abstract

The theory of secular stagnation was first used in 1939 by Alvin Hansen in reference to the American economy during the Great Depression. After the seventy years after Hansen's theory, the global crisis and the subsequent developments that occurred after it brought the issue of permanent stagnation back to the agenda. After the global crisis the advanced countries growth rate drastically declined and thereafter these countries has been suffering secular stagnation. Also, the economic crisis that began in 2008 in the financial markets of the advanced economies has spread, in a variety of ways, into developing countries. In this study, the effect of growth in advanced countries on Turkish growth rate is examined by vector auto regression (VAR) model, Impulse-Response functions and variance decomposition analysis. The model which consists of US growth rate, Europe growth rate, Japan growth and Turkey growth rate is estimated for the period of 1980-2019. According to the results of the analysis European countries

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 14.05.2020

Kabul/Accepted: 30.03.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbdt.736828>

* Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Kumluca Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Antalya, Türkiye. E-posta: ondersaridogan@akdeniz.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6463-4681>

growth affects Turkey more than the US growth and the impact from Japan is found to be limited.

Keywords: Secular Stagnation, Growth, Crisis, Impulse Response Analyses, Variance Decomposition

Giriş

20. yy'in son çeyreğinde başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya ekonomilerinde yaşanan büyüme oranlarındaki düşüş, küresel krizin ardından derinleşmiştir. Kriz ülke ekonomilerini kalıcı durgunluğa doğru sürüklerken yüksek işsizlik, düşük enflasyon ve çıktı oranlarındaki azalma iyileşmenin çok yavaş bir biçimde gerçekleşeceğinin habercisi olmuştur. 2008-09 küresel krizi, üzerinden geçen yıllara rağmen etkisini sürdürmektedir; bu bağlamda geleneksel kriz biçimlerinden ayrılmaktadır. Geleneksel krizlerde, genellikle kısa-orta vadede toparlanma eğilimleri görülürken, küresel kriz sonrası yaşanan durgunluk kalıcı bir görünüm sergilemektedir.

Ekonomide yaşanan kalıcı durgunluk üzerine yapılan ilk çalışma 1939 yılında Amerikalı iktisatçı Alvin Hansen tarafından gerçekleştirilmiştir. Hansen, 1929 Büyük Buhranın ardından yaşanan üretim düşüşü, işsizlik ve talep yetersizliğinin kalıcı durgunluğa neden olacağını ileri sürmüştür. Hansen bu kalıcı durgunluk halini "seküler stagnasyon" olarak tanımlamıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrası artan yatırım ve tüketim malları talebi ve ekonomilerdeki toparlanma Hansen'in görüşlerinin gözden düşmesine neden olmuştur. Hansen'in teorisinin üzerinden geçen yetmiş yıldan sonra yaşanan küresel kriz ve sonrasında meydana gelen gelişmeler kalıcı durgunluk konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Larry Summers¹ Kasım 2013'te IMF ekonomik forumunda yaptığı konuşmada; küresel kriz sonrası yaşanan olumsuzlukların geçici olmadığı ve ekonomik toparlanmada görülen rahatsız edici yavaşlığın bir seküler stagnasyona dönüştüğünü ifade etmiştir.

Küresel kriz önce finans piyasaları gelişmiş ülke ekonomilerinde baş göstermiş daha sonra diğer ülkelere de yayılmıştır. ABD finans piyasalarındaki sorunlar tüm dünyayı etkisi altına alan bir krize dönüşmüştür. Kriz her ne kadar gelişmiş ülke ekonomilerinde başlasa da etkileri Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de yoğun bir biçimde hissedilmiştir.

Bu çalışmada seküler stagnasyon teorisi ile açıklanan gelişmiş ülkelerdeki durgunluğun Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin ve gelişmiş ekonomilerin 1980-2019 dönemindeki büyüme verileri ile bir zaman serisi çalışması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde seküler stagnasyon kavramının teorik arka planına yer verilmiştir. İkinci bölümde 2008-09 küresel krizi bağlamında seküler stagnasyon kavramının yeniden gündeme gelmesi incelenmiştir. Üçüncü bölümde seküler stagnasyon teorisi hakkında tartışmalar ve politika önerilerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde konu ile ilgili literatür yer alırken, beşinci ve altıncı bölümlerde seküler stagnasyonun Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkileri ampirik olarak araştırılmıştır.

---

¹ Lawrence H. Summers, Amerika'da Clinton İdaresi'nde 71. Hazine Sekreterliği, Obama İdaresi'nde Beyaz Saray Ulusal Ekonomik Konseyi Direktörlüğü, Harvard Üniversitesi Rektörlüğü ve Dünya Bankası Baş Ekonomisti olarak görev yapmıştır.

1. Seküler Stagnasyon Teorik Arka Plan

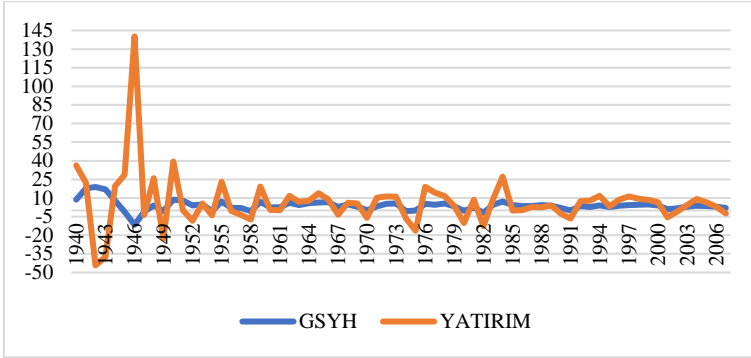
Amerikan Ekonomik Birliği'nin elli birinci yıllık toplantısında Alvin Hansen tarafından ilk kez gündeme getirilen seküler stagnasyon teorisi, 1929 Büyük Buhranın nedenlerine dair bir açıklama niteliğinde öne sürülmüştür. Hansen 1939 yılında yayımlanan "Ekonomik Gelişim ve Azalan Nüfus Büyümesi" isimli makalesinde A.B.D. ekonomisinin, azalan teknolojik yeniliğe bağlı yatırım fırsatları eksikliğinden ve yaşanan nüfus nedeniyle uzun süreli bir durgunluğa gireceğini iddia etmiştir.

Hansen, seküler stagnasyon ile ilgili teorisini sunmadan önce de Büyük Buhranın nedenlerine dair bazı iddialar gündeme getirmiştir. Ona göre, büyük parasal ve teknolojik şokların bir arada yaşanması ekonomiyi çok derin bir bunalıma sürüklemiştir. İçinde bulunulan durumdan çıkmak için ise maliyetleri düşürecek, karlılığı artıracak ve yatırımları teşvik edecek bir teknolojik ilerleme gerekmektedir (Mehrling, 1997, s.107). Fiyat mekanizması, üretimin teknolojik yeniliğe uyarlanması sürecinde önemli bir rol oynamaktadır ve bu mekanizmanın sağlıklı çalışması sağlanırsa ekonomik toparlanma gerçekleştirilebilecektir.

Hansen, para politikası ve fiyat mekanizması aracılığıyla teknolojik değişimin sağlanacağını ileri sürerken, ekonomideki harcama akışının da hayati öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre, firma harcamaları, tüketici harcamaları ve devlet harcamalarının satın alma gücü üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır ve satın alma gücü akışını sürdürmek için hükümetin sorumluluk alması gerekmektedir (Backhouse & Boianovsky, 2015, s.6). Hansen'in bu görüşü onun aynı zamanda Keynesyen bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlar.

1930'ların sonlarına doğru Hansen, teknoloji ve yatırımla ilgili teorisine nüfus artış hızının yavaşlamasını da ekleyerek analizini genişletmiştir. Nüfus artış hızının düşmesi ve bu düşüşün teknik ilerleme ile telafi edilememesi durumunda yatırımlarda büyük bir azalma meydana gelecektir. Bir ekonominin tam istihdama ulaşması ve\veya sürdürmesi için de güçlü ve sağlıklı bir yatırım seviyesine ihtiyacı olduğunu savunmuştur. (Backhouse & Boianovsky, 2015, s.6-7).

Hansen'e göre, ihtiyaç duyulan yatırım seviyesine ulaşmak bir başka deyişle ekonomik ilerlemeyi sağlamak için üç temel faktör bulunmaktadır: (i) yenilikler (ii) yeni bölgelerin ve kaynakların keşfi (iii) nüfus artışı. Bu üç faktörün her biri veya hepsi birlikte yeni yatırım alanlarının açılmasını sağlarken hızlı bir sermaye birikiminin de belirleyicisi olmaktadır (Taylor, 2013). Hansen ABD'nin nüfus artış hızının yavaşladığını ve topraklarının artık genişlemediğini dolayısıyla büyük sermaye harcamalarını absorbe edecek yeterli talep olmadığından yatırım yapma dürtüsünün azaldığını belirtmiştir. Tasarruflar ile talep arasındaki bu tür dengesizlikler reel faizleri aşağı çekse de yatırımlardaki durgunluğun kalıcı olacağını iddia etmektedir. Ayrıca para ve maliye politikalarının uzun süreli durgunluğu çözmeye yetersiz olduğunu daha radikal politikalar ile durgunluğun aşılabileceğini vurgulamıştır.

Şekil 1: ABD 1940-2007 Reel GSYH ve Özel Yatırım Harcamaları % Değişim

Kaynak: U.S. Bureau of Economic Analysis, "Table 1.1.1. Percent Change from Preceding Period in Real Gross Domestic Product" verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan askeri harcamaların ekonomilere geçici destek sağlaması, 1950'li ve 1960'larda yaşanan hızlı teknolojik ilerleme ve savaş sonrası görülen nüfus artışı (Probst, 2019) Hansen'in seküler stagnasyon teorisinin gözden düşmesine neden olmuştur. Şekil 1'de görüleceği üzere ABD'de reel GSYH ve özel yatırım harcamaları artışı resesyon yılları ve büyük konjonktürel dalgalanmalar hariç durgunluk belirtisi göstermemiştir. 1940-2007 döneminde ABD ekonomisi ortalama %4,2'lik bir büyüme performansı gösterirken, özel yatırım harcamaları ortalama %7,49'luk bir artış süreci yaşamıştır.

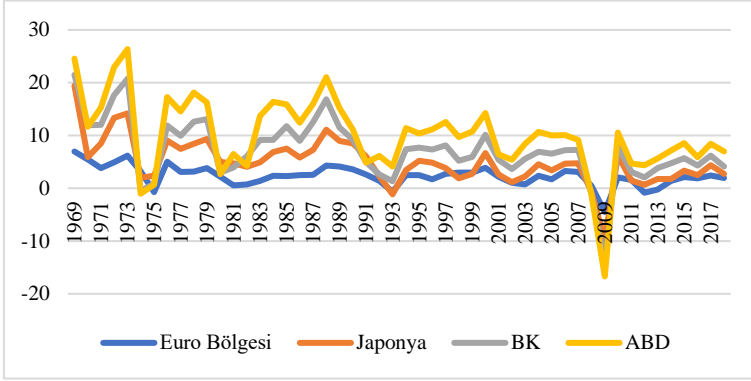
Hansen'in ABD ekonomisinin uzun dönemli bir stagnasyon yaşayacağına dair öngörüsü gerçekleşmemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak seküler stagnasyon teorisi ekonomi yazınında uzunca bir süre göz ardı edilmiştir. Ancak 2008-09 küresel krizi ve sonrasında yaşananlar teorisinin yeniden gündeme gelmesi ve tartışılmasına neden olmuştur.

2. 2008-09 Küresel Krizi ve Seküler Stagnasyona Dönüş

Küresel kriz, aradan geçen yıllara rağmen makro iktisadi gelişmeler üzerindeki etkisini uzunca bir süre sürdürmüştür. Kriz dünyanın önde gelen gelişmiş ekonomilerindeki üretimi ve dolayısıyla iktisadi gelişmeyi durgunluğa sürüklemiştir. Krizin en yoğun hissedildiği dönemlerin atlatılmasına rağmen çıktı artışı henüz kriz öncesi performansa yaklaşamamıştır (Belke, 2017, s.3). Ekonomistlerin birçoğu, kriz döneminde yaşanan alışılmadık derin durgunluğu, yine alışılmadık derecede hızlı bir toparlanmanın takip etmesini, çıktı ve istihdamın nispeten hızlı bir şekilde trend seviyelerine dönmesini beklemiştir. Ancak ABD merkez bankasının agresif para politikaları bile hem Amerika Birleşik Devletleri'nde hem de dünya genelindeki zayıf toparlanma sürecini önleyememiştir (Summers, 2016, s.1).

Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik büyüme oranları 1970'li yıllardan itibaren aşamalı bir şekilde düşüşe geçmiştir. 2008-09 küresel krizinin ardından başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünya ekonomilerinde daralmalar yaşanmıştır. Şekil 2'de gelişmiş ekonomilerdeki GSYH büyüme oranlarının seyri verilmiştir. Şekilde de görüleceği üzere ABD, Japonya, Birleşik Krallık ve Euro bölgesinde 70'li yıllardan itibaren yaşanan azalma

trendi 2009 yılında dip yapmış ve büyüme oranları kriz öncesi dönemdeki performansına yaklaşamamıştır.

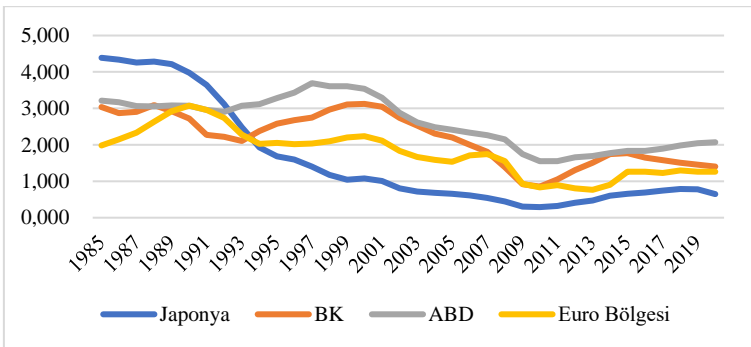

Şekil 2: Gelişmiş Ekonomilerde GSYH Büyümesi (%)

Kaynak: Worldbank Databank "GDP Growth" verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Potansiyel çıktı, enflasyona neden olmadan üretilebilecek maksimum çıktı miktarı olarak tanımlanmaktadır. Potansiyel çıktı miktarı; sermaye stokuna, potansiyel işgücüne (demografik faktörlere ve katılım oranlarına bağlı olarak), enflasyonu arttırmayan işsizlik oranına (NAIRU) ve işgücü verimliliğine bağlı olarak değişebilmektedir (OECD, 2019). Bu unsurlarda meydana gelen dengesizlikler potansiyel çıktı miktarını aşağıya çekmektedir.

Şekil 3'te 1985-2019 yıllarını kapsayan dönemde gelişmiş ekonomilerdeki potansiyel çıktı büyümesinin seyri gösterilmiştir. Söz konusu dönemde ABD, Japonya, Birleşik Krallık ve Euro bölgesinde potansiyel çıktı bir başka deyişle üretim kapasitesi dikkat çekici bir biçimde azalmıştır. Özellikle Japonya'nın potansiyel çıktı büyümesi 90'lı yıllar ile birlikte büyük bir düşüş sürecine girmiştir. Japonya'nın 1985 yılında %4.38 olan potansiyel çıktı büyümesi 2019 yılında %0.64'e kadar gerilemiştir.

Şekil 3: Gelişmiş Ekonomilerde Potansiyel Çıktı Büyümesi (%)

Kaynak: OECD, Stat, "Potential Output, Volume, Growth" verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kriz sonrası yaşanan makro iktisadi gelişmeler nedeniyle, L. H. Summers (2014a, 2014b, 2016) ve P. Krugman (2013, 2014) gibi önde gelen modern ana-akım iktisatçılar günümüz gelişmiş ülkelerin iktisadi sorunlarının yalnızca geçici ya da devresel nitelikte olmadığını öne sürmüşlerdir (Akçoraoğlu, 2018, s.90). Bu bağlamda Summers ilk olarak Kasım 2013'te IMF ekonomik forumunda yaptığı konuşmada ve ardından yayımladığı "U.S. Economic Prospects: Secular Stagnation, Hysteresis, and the Zero Lower Bound" isimli makalesinde gelişmiş ekonomilerin uzun dönemli bir durgunluk sürecine girdiğini iddia ederek seküler stagnasyon teorisini tekrar gündeme getirmiştir. Summers'ın durgunluğun kısa vadede geçmeyeceği yönündeki görüşünün arkasında iki önemli neden yatmaktadır. Bunlardan ilki, 2008-09 mali krizinden önce dünyada büyük bir finansal genişleme yaşanırken reel ekonomide aynı şekilde bir hareketlenme söz konusu olmaması; ikinci neden ise krizin etkileri hafifledikten sonra bile ekonomide gelirlerin durgunluğu ile ilgili bir canlanma yaşanmamasıdır (Backhouse & Boianovsky, 2015, s.2).

Hansen'in seküler stagnasyon teorisinde, durgunluğa neden olan yapısal sorunların nedeni olarak demografik etkenler (azalan nüfus artış hızı, teknolojik yeniliklerdeki yavaşlama, ABD'nin yeni bölgeler keşfinin sona ermesi) gösterilmiştir. Summers (2004a), benzer şekilde gelişmiş ülkelerdeki demografik yapıdaki değişimlerin uzun süreli durgunluğa neden olacağını öne sürmüştür. Summers'ın seküler stagnasyon teorisine göre, demografik geçiş gibi yapısal değişimler, "tam istihdam reel faiz oranı²" üzerinde olumsuzluklar yaratarak yatırımları etkilemektedir.

Ekonomide yaşanan demografik bir geçiş yatırım talebinde yapısal bir düşüş ve tasarruf arzında yapısal bir artışa neden olarak doğal reel faiz oranının negatif değerler almasına neden olmaktadır. Kısa vadeli reel faiz oranı, doğal reel faiz oranı seviyesine düşürülemediği takdirde ise kalıcı durgunluk sorunu ile karşılaşmaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki sifıra yakın nominal faiz oranları, düşük bir enflasyon oranı ile birleştiğinden ekonominin tam istihdama ulaşması süresiz olarak engellenmektedir (Summers, 2014b, s.30). Çünkü böyle bir durumda klasik para politikaları etkinliğini kaybetmektedir ve ülkeler seküler stagnasyon sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Summers'ın üzerinde durduğu yapısal değişiklikler doğal reel faiz oranının düşmesine neden olmaktadır. Kısa vadeli reel faiz oranları, doğal reel faiz oranı seviyesine düşürülemediği için ya yatırım talebi azalmaktadır ya da tasarruf arzı artmaktadır. Sonuç olarak ekonomi uzun süreli bir durgunluk sürecine girmektedir. Summers durgunluk sürecini başlatan bu yapısal değişimleri şu şekilde özetlemektedir (Summers, 2014b, s.33-34);

- Nüfusun artış hızının düşmesi ve teknolojik büyümedeki azalma neticesinde, yeni veya daha üretken işgücünün donatılması için gerekli yeni sermaye mallarına olan talep azalmaktadır.

- Sermaye mallarının fiyatları düştüğünde, veri bir tasarruf seviyesinde daha fazla sermaye malları satın alınabilmektedir. Bilgi teknolojisinde fiyatlar hızla düşerken, firmalar toplam sermaye yatırımının büyük kısmını bu alana ayırmaktadır. Dolayısıyla fiziksel sermayeye ayrılan pay düşük kalmaktadır.

- Gelir dağılımında yaşanan artan eşitsizlik, harcama eğilimi düşük olanlara giden geliri etkilemektedir. Bu durum talep açısından bir yetersizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

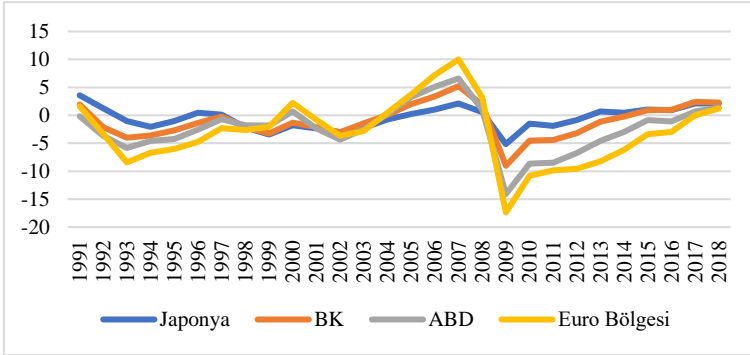
---

² Tam istihdam reel faiz oranı, ekonominin tam istihdamda üretimde bulunurken, tasarruf-yatırım dengesini sağlayan faiz oranıdır. Bu faiz oranı literatürde Wicksell'in doğal reel faiz oranı olarak anılmaktadır. Çalışmada tam istihdam reel faiz oranı yerine doğal reel faiz oranı olarak anılacaktır.

- Küresel kriz sonrası riskten kaçınma eğilimlerinin artması ve finansal aracılık düzenlemelerinin yoğunlaşması sonucu varlıkların getirileri ile borçlanma maliyetleri arasındaki denge bozulmuştur.
- Merkez bankaları ve hükümetlerin muhafazakâr yatırım stratejileriyle birlikte rezerv biriktirme yoluna gitmiş, bu durum güvenli varlıklara olan talebi artırarak rezerv faiz oranlarını aşağı çekmiştir.

Bu tür yapısal değişimler gelişmiş ekonomilerde çıktı açığını yükseltmekte ve kriz sonrası toparlanmayı geciktirmektedir. Ekonomilerdeki zayıf toparlanmanın nedenleriyle ilgili olarak iki temel sorundan söz edilmektedir. Bu sorunlardan ilki arz yetersizliğinin bir yansıması olarak potansiyel büyüme oranlarındaki düşüşlerin yaşanmasıdır. İkinci sorun ise ekonomilerin talep açığını absorbe etmede zorlanmaları sonucu çıktı açığının normal olmayan bir biçimde kalıcı olabileceğidir (Garrec & Touzé, 2018, s.69).

Şekil 4'te gelişmiş ekonomilerdeki "potansiyel gayri safi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak çıktı açığı³" seyri gösterilmiştir. Şekilde görüleceği üzere, gelişmiş ekonomilerde GSYH açığı yüzdesi krizden önceki yıllarda pozitif değerlerde iken krizin hemen sonrası negatif değerler almıştır. Sonraki yıllarda ise istikrarlı bir şekilde açık kapanmaktadır. Ancak açığın kapanması gerçekleşen GSYH büyümesinden değil potansiyel GSYH'nin giderek azalmasından dolayı gerçekleşmektedir. Potansiyel büyümenin azalması üretim kapasitesinin daralmasına işaret ettiğinden uzun süreli durgunluğun bir işareti olarak iddia edilmektedir.

Şekil 4: Gelişmiş Ekonomilerde Çıktı Açığı (% Potansiyel GSYH).

Kaynak: OECD, Stat, "Output Gap as A Percentage of Potential GDP" verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3. Seküler Stagnasyon Teorisi Hakkında Tartışmalar ve Politika Önerileri

Summers'ın (2013) gelişmiş ekonomilerde yaşanan uzun süreli durgunluğu ekonominin "yeni normal" olarak tanımlaması beraberinde bazı tartışmaları getirmiştir. Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durgunluğu henüz atlatamamış olması farklı görüşler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Tartışmalar temelde doğal reel faiz oranlarını düşüren etkenler üzerine yoğunlaşmıştır. İlk görüş faiz oranı düşmesini yapısal

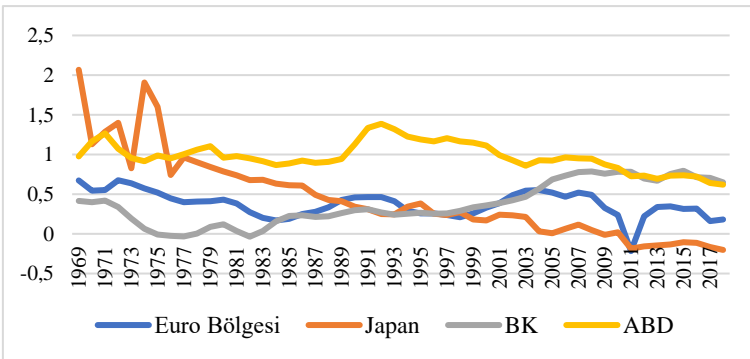
³ Literatürde GSYH açığı yüzdesi olarak adlandırılır ve potansiyel GSYH ile gerçekleşen GSYH arasındaki farkın potansiyel GSYH'ne oranlanması ile hesaplanır.

değişimlere ("seküler stagnasyon" görüşü) bağlarken, ikinci görüş finansal-döngüsel faktörler ("finansal döngü" görüşü) üzerinde durmaktadır (Ferrero, 2019, s.2). Uzun süreli durgunluğu yapısal değişimlere atfeden ve bu durumu seküler stagnasyon teorisi bağlamında açıklayan görüşlerde kendi içerisinde talep yanlı bakış ve arz yanlı bakış olarak ikiye ayrılmaktadır.

Summers (2014a), Paul Krugman (2013, 2014) uzun süreli durgunluğun ekonominin talep tarafından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Summers'ın ardından Krugman'da durgunluğun kalıcı olacağına dair iddialar öne sürmüştür. Krugman'a göre, faiz oranları için sıfır alt sorunu düşünüldüğünden çok daha önemlidir. Gelişmiş ülkelerdeki politika faiz oranları neredeyse sıfır seviyelerine düştüğü halde, talebi artıracak (tam istihdamı gerekli kılacak) harcama düzeylerine ulaşamamıştır (Krugman, 2014, s.62). Merkez bankalarının geleneksel para politikaları sorunu çözmede yetersiz kalmaktadır. Çünkü merkez bankalarının politikalarının bir sonucu olarak, gelişmiş ülkelerde düşük faiz oranları ile düşük enflasyon oranı beraber görülmektedir.

Seküler stagnasyonun nedenleri üzerine geliştirilen talep yanlı açıklamalara karşı, Gordon (2014) öncülüğünde arz yanlı etkenlere vurgu yapan iddialar gündeme gelmiştir. Bu görüşü savunan iktisatçılar, durgunluğun ana nedeni olarak potansiyel büyüme oranlarındaki düşüşü görmüşlerdir. Gordon (2014, s.50), potansiyel büyüme oranlarındaki azalmayı teknolojik ilerlemedeki yavaşlamaya ve nüfusun yaşlanması, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması, ortalama eğitim düzeyindeki düşüş, yüksek kamu borcu seviyelerinden kaynaklanan sürdürülemez kamu maliyesi uygulamaları gibi yapısal nedenlere bağlamaktadır. Gordon'a göre, teknoloji 1930-1980 yılları arasında sürekli bir ilerleme gösterirken, son yıllarda tarihsel ortalamasının altında kalmıştır. Teknolojik yeniliklerin ve ilerlemenin yavaşlaması, üretimde verimlilik düşüşlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Seküler stagnasyon teorisinin geçerli olduğu konusunda hem fikir olan ancak nedeni (talep/arz) üzerinde ayrıışan görüşlerin ortak noktası; durgunluğun temel sebebi olarak demografik gelişmeleri öne sürmeleridir. Nüfusun giderek yaşlanması tasarruf etme eğilimini artırmakta ve bu durumda tüketim harcamalarını azaltmaktadır. Demografik değişimler aynı zamanda yatırımı da etkilemektedir. Düşük nüfus büyümesi, belli bir sermaye/emek oranını korumak için daha az yatırımın gerekli olduğunu işaret etmektedir. Çalışma yaşındaki nüfusa düşen sermaye yoğunluğu arttığından reel faiz oranları düşmektedir (Ferrero, 2019, s.3).

Şekil 5: Gelişmiş Ekonomilerde Nüfus Artış Oranları.

Kaynak: Wolrdbank, "Population Growth Annual" verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 5'te 1969-2018 döneminde gelişmiş ekonomilerdeki nüfus artış oranlarının seyri gösterilmiştir. Japonya'nın nüfus artış hızı 1969 yılında %2,06 iken, 2018 yılında %0.20 olarak gerçekleşmiştir. Japonya'nın 90'lı yıllardan itibaren yaşadığı yavaş büyüme ve deflasyon süreci düşünüldüğünde, demografik faktörler ile büyüme arasındaki ilişkinin önemi kendini göstermektedir. Euro Bölgesinde ve ABD'de nüfus artış hızı 1969 yılında sırasıyla %0,67, %0,97; 2018 yılında ise sırasıyla %0.18 ve %0,61'dir. Gelişmiş ekonomiler arasında nüfus artış hızı bakımından gelişme gösteren Birleşik Krallık diğerlerinden ayrılmaktadır. Birleşik Krallığın 1969 yılındaki nüfus artış hızı %0,41 iken 2018 yılında %0,64'e yükselmiştir.

Küresel ekonomideki durgunluğu finansal döngüdeki aksamalara bağlayan "finansal döngü" görüşü, kalıcı durgunluk (seküler stagnasyon) iddiasını kabul etmemektedir. Rogoff (2015)'a göre, küresel kriz öncesinde finansal kuralların gevşetilmesi, gelecekteki varlık getirilerine ilişkin aşırı iyimserlik ve genişletici para politikalarının uygulanması, fon arzında büyük bir artışa ve faiz oranlarında düşüşe neden olmuştur. Tüm bu yaşananların sonucunda ekonomiler kendilerini büyük bir "borç döngüsü" içinde bulmuşlardır. Küresel finansal krizin ardından yaşanan toplam talepteki sürekli daralma ve güvenli varlıklara olan talebin artması ise riskli borç miktarını kabul edilebilir düzeye indirebilecektir. Böylece durgunluk kalıcı olmaktan çıkarak geçici bir niteliğe bürünecektir. Borio (2014), finansal sistemdeki risk algılaması değiştiğinde ve genişleyici para politikaları kaldırıldığında, faiz oranlarının tarihi düşük seviyelerinden yükselise doğru geçeceğini iddia etmektedir. Böylece durgunluğun kalıcı olması engellenebilecektir.

Küresel kriz sonrası dünya ekonomilerinde yaşanan düşük büyüme performansı çeşitli teoriler ile açıklanmakta; farklı ekollerden iktisatçılar ekonomilerin içinde bulunduğu durgunluğu aşabilmesi için çeşitli politika önerilerinde bulunmaktadır. Hem seküler stagnasyon teorisi hem de finansal döngü teorisi, düşük nominal faiz oranlarının toplam talebi etkili bir şekilde teşvik edemediğini vurgulamaktadır. Ancak düşük faizlerin talebi uyaramamasının altında yatan nedenler söz konusu olduğunda, teoriler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki teorinin politika önerileri farklılaşmaktadır.

Seküler stagnasyon teorisini tekrar gündeme getiren ve durgunluğun kalıcı olabileceğini savunan Summers'a (2014b) göre, durgunluğu atlatabilmenin iki yolu vardır. Birinci yol reel faiz oranlarını daha da azaltacak politikaların uygulanmasıdır. Buna göre, merkez bankaları daha yüksek enflasyon hedeflemesi belirleyerek reel faiz oranlarını azaltabilirler. Böylece sifıra yakın nominal faiz oranı ile reel faiz oranı birbirine yakınlaştırılabilir. İkinci yol ise, yatırım harcamalarını artırmak ve tasarrufları azaltmak suretiyle talebi artırmaktır. Para politikası ile beraber uygulanacak genişletici maliye politikaları, toplam talebi artıma konusunda etkili bir önerme olabilecektir. Kamu yatırım harcamalarının artırılması, özel yatırım girişimlerinin desteklenmesi (yapısal engelleri azaltma), güven artırıcı düzenlemeler ile harcama gücünü korumak için temel sosyal yardım mekanizmalarının sürdürülmesi taahhüdünün verilmesi, gelir eşitsizliğini azaltacak ve gelirin harcama düzeyi yüksek olanlar lehine yeniden dağıtımını sağlayacak politikaların uygulanması sonucu talep uyarılabilecektir.

Gelişmiş ülkelerdeki durgunluğu ekonomideki arz yanlı faktörler ile ilişkilendiren Gordon (2014), durgunluğu aşabilmek için bazı politika önerilerinde bulunmuştur. Bu önerilerden bazıları (Coen & Baldwin, 2014, s.17, Gordon, 2014, s.57); emeklilik yaşını beklenen yaşam süresine göre yükseltmek, yasal göç kotalarını artırmak, şiddet içermeyen suçlardan hüküm giymiş mahkumları tahliye etmek, eğitim sistemini iyileştirmek, fiziksel altyapı yatırımlarını artırmak, istihdam koruma mevzuatını gevşeterek firmalar arasındaki işgücü hareketliliğinin önündeki engelleri kaldırılmak,

vasıfsız işçilerin işgücü piyasasına katılması için teşvikleri artırmak, start-up işletmelerinin kurulma aşamasındaki mevzuatı basitleştirmek, teknoloji endüstrileri için tekel karşıtı politikalar uygulamak şeklinde sıralanmaktadır. Gordon'un politika önerileri, teknolojik yenilik ve beşerî sermayenin önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, ekonominin üretim gücünün önerilen politikaların etkinliğine bağlı olduğu iddia edilmektedir.

4. Literatür

Seküler stagnasyon ile ilgili ampirik literatür çoğunlukla gelişmiş ülkelerdeki faizler ve büyüme arasındaki ilişkiler bağlamında gelişim göstermiştir. Çalışmanın teorik bölümünde yer verildiği üzere seküler stagnasyon teorisi talep yanlı (Summers, 2014a; Krugman 2013, 2014) ve arz yanlı (Gordon, 2014) bakış açısına göre tartışılmaktadır. Talep yanlı ampirik çalışmaların bir kısmı (Borio, 2014; Borio vd. 2017) hisse senedi piyasaları, gayrimenkul ve kredi piyasalarındaki gelişmelerin faiz oranlarını etkileyerek uzun vadeli potansiyel büyümeyi ve çıktı açıklarını açıklamada etkili olduğunu ileri sürerken, arz yanlı bir kısım çalışmalar (Favero vd. 2016; Carvalho vd. 2016; Aksoy vd. 2019) demografik yapının net tasarruf, potansiyel büyüme, nominal ve reel faiz oranları üzerinde etkisi olduğunu iddia etmektedir. Acemoğlu & Restrepo (2017) ise seküler stagnasyon ile demografik etkenlerin ilişkili olmadığını ileri sürmektedir. Yazarlara göre, nüfus artış hızının düşmesi gibi demografik etkenlerin kişi başına GSYH üzerinde olumsuz etkileri bulunmamaktadır.

Seküler stagnasyon teorisi ile gelişmekte olan ülkeler arasında ilişki kuran çalışmalar oldukça sınırlıdır ve genellikle teorik yaklaşımla (Dadush, 2016; Taylor & Tyers, 2017; Popovic, 2018) ele alınmıştır. Dadush (2016), seküler stagnasyonun gelişmekte olan ülkeleri doğrudan etkilediğine dair kanıtların zayıf olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte küreselleşme, karşılıklı bağımlılıklar ve ticari bağlantılar sonucu meydana gelen yayılma etkileri nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin risk altında olduğunu iddia etmektedir. Çalışmasında Fas'ın Avrupa Birliği ile olan ticari ilişkilerinden yola çıkarak bir çıkarımda bulunmakta ve gelecekte dış ticaretlerinde daha yavaş bir büyümenin gerçekleşeceğini göstermektedir. Yazara göre, gelişmiş ülkelerdeki karamsar tabloya rağmen gelişmekte olan ülkelerdeki genç nüfus ve teknoloji gelişiminin devam etmesi seküler stagnasyonun etkilerini sınırlayacaktır. Taylor ve Tyers (2017), Avustralya'nın seküler stagnasyon karşısındaki durumunu ortaya koyarken, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin seküler stagnasyon bağlamında ilişkisini de incelemektedir. Yazarlara göre, gelişmekte olan ekonomiler gelişmiş ekonomilere kıyasla 3 kat daha hızlı büyümektedir. Bunun başlıca sebebi, artan finansal açıklıkla karakterize edilen küreselleşme ve yayılma etkilerinin varlığıdır. Popovic (2018), büyüme oranlarındaki durgunluğu tamamen gelişmiş ekonomiler, ABD ve AB ekonomilerinin dinamiklerine bağlamıştır. Yazara göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise herhangi bir durgunluk belirtisi görülmemektedir.

Ampirik çalışmalardan Nikensari vd. (2019) Türkiye'nin de içinde yer aldığı 15 gelişmekte olan ülkenin 2010-2016 dönemi verileri ile bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada, seküler stagnasyonu temsil etmek üzere ülkelerin ekonomik büyüme oranları kullanılmıştır. Analiz sonucunda, gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı doğrudan yatırımlar düştükçe durgunluğun arttığı tespit edilmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme seyrinin gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki etkisi yayılma etkileri aracılığı ile de ampirik olarak incelenmiştir. Huidrom vd. (2017), Türkiye dahil 7 gelişmekte olan ülkenin ve gelişmiş 7 ülkenin (G7) 2000q1-2015q2 dönemi büyüme verileri ile bir VAR analizi gerçekleştirmiştir. Etki-Tepki analizi sonuçlarına göre 3 yıl sonra G7 ülkelerindeki büyüme hem analizde kullanılan gelişmekte olan ülkelerdeki

hem de diğer gelişmekte olan ülkelerdeki büyümeyi etkilemektedir. Turkey ve Rasgelener (2015), 1998-2013 dönemini kapsayan çeyreklik veriler ve VAR yöntemini kullanarak dış dünyadaki büyümenin Türkiye'nin büyümesi üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, diğer ülkeler ile artan entegrasyon nedeniyle Türkiye'nin büyümesi giderek daha fazla dış gelişmelere duyarlı hale gelmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, seküler stagnasyon teorisyenleri tarafından iddia edilen gelişmiş ülkelerdeki büyüme yavaşlamasının Türkiye büyümesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu bağlamda Dadush (2016) çalışmasından yararlanılarak seküler stagnasyonun yayılma etkileri sonucu Türkiye ekonomisini etkileme derecesi ortaya koyulacaktır. Bununla birlikte yayılma etkilerini ölçmek amacı ile Turkey ve Rasgelener (2015)'de kullanılan VAR modeli referans alınacaktır. Bu çalışmadan farklı olarak tüm dünya ülkeleri değil sadece gelişmiş ülke büyümelerinin Türkiye ekonomisine etkileri araştırılacaktır.

5. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Seti

Küresel ekonominin büyüme hızı 2008 krizi ardından yavaşlama sürecine girmiştir. Gelişmiş ekonomilerde baş gösteren durgunluk Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için doğrudan bir risk unsuru taşımamakla beraber küreselleşme, karşılıklı bağımlılıklar ve ticaret bağlantıları ve yayılma etkileri nedeniyle dolaylı bir etki söz konusu olabilmektedir. Bu bölümde küresel ekonomide ağırlığa sahip seçilmiş ekonomilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ampirik olarak araştırılacaktır. Bu amaçla 1980-2019 dönemini kapsayan ve IMF veri tabanından elde edilen reel GSYH büyüme oranları kullanılmıştır.

Çalışmada Avrupa⁴ ekonomik büyümesi "AVR", ABD ekonomik büyümesi "ABD", Japonya ekonomik büyümesi "JAP" ve Türkiye ekonomik büyümesi "TUR" ile gösterilmektedir. Ayrıca çalışmanın örneklem dönemi olan 1980-2019 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler nedeniyle krizleri temsilen kukla değişkenler modele eklenmiştir. Değişkenlere ait özet bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Değişken	Kaynak	
AVR	Avrupa Reel GSYH Büyümesi (%)	IMF
ABD	ABD Reel GSYH Büyümesi (%)	IMF
JAP	Japonya Reel GSYH Büyümesi (%)	IMF
TUR	Türkiye Reel GSYH Büyümesi (%)	IMF
KUKLA	1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarına 1, diğer yıllara 0 değeri verilmiştir.	

Tablo 1: Model Değişken Tablosu

Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır. Tabloya göre, değişken gözlem sayılarının eksik olmadığı görülebilmektedir. Değişkenlerin minimum ve maksimum değer aralıklarının beklenen düzeyde olduğu ve sıra dışı bir gözlemin bulunmadığı söylenebilir.

⁴ Avusturya, Belçika, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Portekiz, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere.

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Hata	Minumum	Maksimum
AVR	40	1.8825	1.485466	-4.3	4.3
ABD	40	2.64	1.82234	-2.5	7.2
JAP	40	1.9225	2.23578	-5.4	6.8
TUR	40	4.5075	4.260335	-6	11.1
KUKLA	40	0.1	0.3038218	0	1

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri araştırmak amacıyla VAR (Vektör Otoregresif Modeller) modeli kullanılarak Etki Tepki fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırması yöntemleri uygulanmıştır. VAR modeli, sistemde içsel olarak yer alan her bir değişkenin hem kendisinin hem de sistemde yer alan diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin eşitliğini sağ tarafında yer aldığı denklemler sistemidir. Bu modellerde değişkenlerin gelecek değerlerinin tahmininde ve analizinde geçmiş dönem bilgileri kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2017, s.121). VAR modelinin tahmin edilmesi sonucu elde edilen parametreleri yorumlamak yerine, sistemin tahmini sonucu elde edilen artışların analizine geçilerek geleceğe yönelik yorumlar yapılabilmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisi, Etki Tepki fonksiyonları ile ölçülebilmektedir. Sistemin tahmini sonucu elde edilen artışların analizinde kullanılan bir diğer teknik ise Varyans Ayırıştırmasıdır. Bu teknikte içsel değişkenlerden birisindeki değişim, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayrılmaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006, s.5).

Etki Tepki fonksiyonları, VAR modelinde yer alan bir içsel değişkendeki şokun, diğer değişkenler üzerindeki etkilerini belirlerken, Varyans Ayırıştırma her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlerin her birine paylaştırarak şokların değişkenler üzerindeki etkilerini yüzde olarak ifade etmektedir (Özer ve Erdoğan, 2006, s.104).

Çalışmada Türkay ve Rasgelener (2015)'e benzer şekilde VAR modeli kurularak seçilmiş gelişmiş ekonomilerin (ABD, Avrupa, Japonya) reel büyümelerinin Türkiye ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi 1980-2019 dönemi boyunca analiz edilmiştir. VAR modellerinde kullanılan değişkenlerin sırası modelin tutarlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Kullanılan değişkenler üzerinde etki gücü en yüksek olan dışsal değişkenler ilk sıralarda yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan değişkenlerin VAR modelinde kullanılan sırası literatürle uyumlu olarak ABD, AVR, JAP ve TUR olarak belirlenmiştir.

Ampirik analizin adımları şu şekildedir;

- Değişkenlerin durağanlıklarının Birim Kök testleri ile tespiti,
- VAR modelinin oluşturulması ve gecikme uzunluğunun tespiti,
- VAR modelinin tanı testleri,
- Etki Tepki fonksiyonları,
- Varyans Ayırıştırması.

6. Analiz Sonuçları

6.1. Birim Kök Testleri

VAR modelleri ile analiz yapabilmek için öncelikle değişkenlerin birim kök içermemesi bir başka deyişle durağan olmaları gerekmektedir. Çalışmada değişkenlerin durağanlıkları Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) (Dickey ve Fuller, 1981) ve Phillips-Perron (PP) (Phillips ve Perron, 1988) testleri ile incelenmiştir. ADF ve PP testlerinde H_0 hipotezi serilerin birim kök içerdiğini (durağan olmadığını), H_a ise serilerin durağan

olduğunu ifade etmektedir. Tablo 3'te birim kök test sonuçları yer almaktadır. Buna göre, ADF ve PP testleri tüm değişkenlerin düzey değerlerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda ADF ve PP testlerinde alternatif hipotez reddedilememekte ve serilerin durağan olduğu söylenebilmektedir.

Değişken	ADF				PP			
	Sabitli		Sabitli Trendli		Sabitli		Sabitli Trendli	
ABD	-4.493284***	(0)	-4.745148***	(0)	-4.475278***	(2)	-4.701251***	(7)
AVR	-4.069624***	(0)	-4.213400***	(0)	-4.115746***	(1)	-4.101419**	(3)
JAP	-3.725057***	(0)	-4.879612***	(0)	-3.725178***	(3)	-4.880261***	(1)
TUR	-6.708252***	(0)	-6.593210***	(0)	-6.917083	(4)	-6.776377***	(4)

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF için gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre seçilmiştir. PP ve KPSS testleri için bant genişliği Bartlett kernel ile seçilmiştir.

6.2. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve Tanı Testleri

Değişkenlerin düzeyde durağan olduğu tespit edildikten sonra VAR modelinin optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Bu bağlamda VAR modeline ilişkin optimal gecikme uzunluğu Tablo 4'den görüleceği üzere 1 olarak alınmıştır. Bu gecikme uzunluğu baz alınarak kurulan VAR modelinin hata teriminde otokorelasyon olup olmadığının tespiti amacı ile LM testi yapılmıştır. LM testinin olasılık değeri "0.1712" olarak bulunmuş ve %5 güvenilirlik seviyesinde tahmin edilen modelin hata terimleri arasında otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Modelin hata terimlerinin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için Jarque-Bera testi uygulanmış ve olasılık değeri "0.7868" bulunmuştur. Olasılık değeri 0.05 anlamlılık seviyesinden büyük olduğu için hataların normal dağılımlı olduğu söylenebilmektedir. Modelin hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespiti amacıyla White değişen varyans testi uygulanmıştır. Testin olasılık değeri "0.213", 0.05 anlamlılık seviyesinden büyük olduğu için modelde değişen varyans sorununun olmadığı tespit edilmiştir.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-294.1027	NA	94.54022	15.90014	16.24490*	16.02281*
1	-277.4369	28.06874*	92.22676*	15.86510*	16.89937	16.23309
2	-264.2472	19.43757	111.2993	16.01301	17.73678	16.62631

Her ardışık test için %5 anlamlılık düzeyinde LR test kriteri, FPE: Final Prediction kriteri, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteridir.

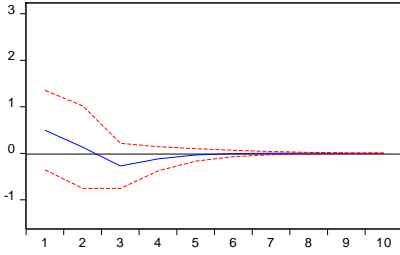
Tablo 4: VAR Modeli için Optimal Gecikme Uzunluğu Tespiti

6.3. Etki Tepki Fonksiyonları

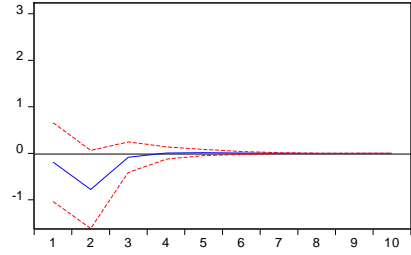
Etki Tepki fonksiyonlarında ABD, Avrupa ve Japonya'nın ekonomik büyümesinde meydana gelen bir standart hatalık şokun Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini gösteren grafiklere yer verilmektedir.

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

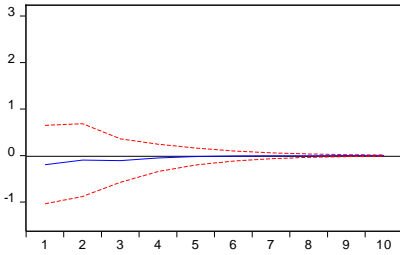
ABD Büyümesindeki Bir Birimlik Şokun Türkiye Büyümesine Etkisi

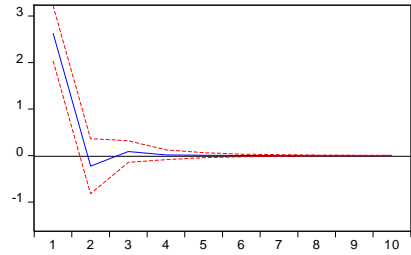
Avrupa Büyümesindeki Bir Birimlik Şokun Türkiye Büyümesine Etkisi

Japonya Büyümesindeki Bir Birimlik Şokun Türkiye Büyümesine Etkisi

Türkiye Büyümesindeki Bir Birimlik Şokun Kendi Büyümesine Etkisi

Şekil 6: Etki Tepki Fonksiyonları Grafikleri

Şekil 6'nın birinci grafiğinde ABD ekonomik büyümesindeki bir birimlik şok karşısında Türkiye ekonomik büyümesinin tepkisi görülmektedir. Buna göre bir birimlik şok birinci ve ikinci yılda Türkiye büyümesini azaltırken, büyüme üçüncü ve altıncı yıllar arasında negatife dönmüştür. Sonraki yıllarda etki azalmakta ve dengeye gelmektedir. İkinci grafikte Avrupa ekonomik büyümesindeki bir birimlik şok karşısında Türkiye ekonomik büyümesi ilk üç yıl negatif olarak etkilenmektedir. Dördüncü yıldan itibaren etki azalmakta ve dengeye gelmektedir. Üçüncü grafikte Japonya ekonomik büyümesinin etkisine yer verilmiştir. Beklentilere paralel olarak Japonya'daki büyüme şokunun Türk ekonomisi üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Son grafikte Türkiye ekonomik büyümesindeki bir şokun kendisi üzerindeki etkileri görülmektedir. Grafikten görüldüğü üzere meydana gelen bir birimlik şok kendisini hemen göstermekte üçüncü yıla kadar devam etmektedir. Sonraki yıllarda etki azalmakta ve dengeye gelmektedir.

6.4.Varyans Ayrıştırması

Varyans Ayrıştırma, sistemde yer alan bir değişkende meydana gelen şokun diğer değişkenlerde oluşturduğu etkinin oranını vermektedir (Enders, 2004, s.302). Böylece geleceğe yönelik bilgiler sağlayarak etkili bir politika aracı olarak kullanılabilir. Tablo 5'te çalışmada kullanılan VAR modelinin Varyans Ayrıştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

Periyod	ABD	AVR	JAP	TUR
1	3.421474	0.488749	0.515406	95.57437
2	3.348017	8.047097	0.589081	88.01581
3	4.229421	8.035145	0.725470	87.00996
4	4.398777	8.018453	0.754454	86.82832
5	4.412705	8.019791	0.759872	86.80763
6	4.412758	8.020337	0.760917	86.80599
7	4.412836	8.020364	0.761180	86.80562
8	4.412895	8.020353	0.761266	86.80549
9	4.412910	8.020349	0.761297	86.80544
10	4.412913	8.020348	0.761309	86.80543
Ort.	4.1874706	7.2710986	0.7150252	87.826406

Tablo 5: Varyans Ayırıştırma Sonuçları

Tablo 5'teki sonuçlara göre Türkiye ekonomisindeki değişmelerin büyük bir kısmı kendisinden kaynaklanmaktadır. Sonraki büyük etki Avrupa ekonomik büyümesi tarafından belirlenirken onu ABD ekonomik büyümesi takip etmektedir. Japonya ekonomik büyümesinin etkisi ise çok düşük oranlarda kalmaktadır. 10 yıllık ortalamalara bakıldığında Türkiye ekonomik büyümesindeki değişimin %88'i kendisinden, %7'si Avrupa ekonomik büyümesinden ve %4'ü ABD ekonomik büyümesinden kaynaklandığı görülebilmektedir.

Sonuç

Seküler stagnasyon kavramı ilk kez 1939 yılında Alvin Hansen tarafından 1929 Büyük Buhranı sırasında Amerikan ekonomisinin durumu için kullanılmıştır. Hansen, A.B.D. ekonomisinin, azalan teknolojik yeniliğe bağlı yatırım fırsatları eksikliği ve yaşanan nüfus nedeniyle uzun süreli bir durgunluğa gireceğini iddia etmiştir. Sonraki dönemde ABD ekonomisinin artan yatırım ve tüketim malları talebi ile toparlanma sürecine girmesi Hansen'in seküler stagnasyon teorisi üzerindeki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kasım 2013'te Larry Summers, küresel kriz sonrası yaşanan olumsuzlukların geçici olmadığı ve ekonomik toparlanmada görülen yavaşlığın bir seküler stagnasyona dönüştüğünü ifade etmiştir. Summers'a benzer şekilde P. Krugman gibi önde gelen modern ana-akım iktisatçılar günümüz gelişmiş ülkelerin iktisadi sorunlarının geçici ya da devresel nitelikte olmadığını öne sürmüşlerdir. Günümüzde iktisatçılar arasında seküler stagnasyon teorisi ile ilgili bir görüş birliği sağlanamamıştır. Örneğin Summers, Krugman gibi ana-akım iktisatçılar kriz sonrası durgunluğu ekonominin talep yönüne bağlarken, Robert Gordon yenilik ve üretimde yaşanan yapısal yavaşlamaya bir başka deyişle ekonominin arz yönüne vurgu yapmaktadır.

Bu çalışmada seküler stagnasyon teorisinde öne sürülen gelişmiş ekonomilerdeki durgunluğun Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda, daha önce benzer bir çalışmaya rastlanmadığından literatüre katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Seküler stagnasyon teorisi temelde gelişmiş ekonomilerin büyüme oranlarındaki durgunluk ile ilgilenmektedir. Ancak günümüz dünyasında küreselleşme, dış ticaret ve karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle ülkelerin birbirini etkileme olasılığı son derece yüksektir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda yoğun genç nüfus bulunmakta, teknolojik gelişim devam etmektedir. Dolayısıyla seküler stagnasyon teorisinin temel varsayımlarının bu ülkeleri doğrudan etkileme olasılığı düşüktür. Ancak

gelişmiş ülkelerdeki reel büyüme oranlarındaki azalma Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri dolaylı yoldan etkileyebilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2019 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk on ülkeden sekizi⁵ gelişmiş ülkedir. Ayrıca ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarında Avrupa bölgesi ilk sırada gelmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde yaşanan durgunluk sürecinin Türkiye'yi dolaylı yoldan etkileme olasılığı çok yüksektir. Çalışmanın ampirik kısmında bu durumun tespiti yönünde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. ABD, Avrupa, Japonya ve Türkiye'nin 1980-2019 dönemi reel büyüme oranları kullanılarak bir VAR modeli oluşturulmuş; Etki Tepki fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırma yöntemi kullanılarak olası etkilerin dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Etki Tepki fonksiyonu sonuçlarına göre Türkiye ekonomik büyümesini en çok etkileyen bölge beklentilere paralel olarak Avrupa bölgesidir. Avrupa ekonomik büyümesinde yaşanan bir birimlik şok Türkiye ekonomisini özellikle ilk üç yıl etkili bir biçimde ve negatif olarak etkilemektedir. Varyans Ayırıştırma yöntemi sonuçları da Etki Tepki analizine benzer şekilde Türkiye ekonomik büyümesinin en fazla Avrupa bölgesindeki şoklardan kaynaklandığını tespit etmiştir. Buna göre incelenen dönemde Türkiye ekonomik büyümesinin %7'si Avrupa ülkelerinden kaynaklanmaktadır. Onu %4 ile ABD izlemektedir.

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır dış sermaye kaynaklı bir büyüme modeli çerçevesinde şekillenmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu sermayenin en önemli kaynağı konumundadır. Bu bağlamda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerdeki durgunluğa karşı hazırlıklı olmak zorundadır. Alınacak önlemler ve uygulanabilecek politikalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Avrupa'daki nüfus artış hızının azalması toplam talebini düşüreceğinden Türkiye'nin özellikle genç nüfusun yoğun olduğu Afrika, Asya gibi yeni ihracat pazarlarına açılması gelecek adına faydalı olacaktır.

- Türkiye'nin ekonomik büyümesi kaynak yeterliliği bakımından etkili bir Ar-Ge ve teknoloji politikaları ile içsel dinamiklere kaydırılabilir. Böylece gelişmiş ülkelerdeki teknoloji şoklarına karşı bir avantaj elde edilebilir.

- Türkiye'deki genç nüfus programlı bir eğitim ve sağlık sistemi ile yetiştirilebilirse gelecekteki ekonomik istikrar adına önemli bir adım atılmış olur.

- Türkiye gelecekte yaşaması muhtemel genç nüfus azalması gibi demografik geçişlere karşı politika önlemleri alması gerekmektedir. Böylece gelişmiş ülke ekonomilerinin içinde bulunduğu durgunluğa benzer bir dönem ileri aşamada aşılabilir.

Seküler stagnasyon teorisi günümüz iktisat yazınında görüş birliği olmayan bir teori olarak tartışılmaya devam etmektedir. Ancak küresel krizden sonra dünya ekonomilerinde yaşanan durgunluk tüm gerçekliği ile karşımızda durmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek durgunluğun olumsuz etkilerinden kısmen de olsa uzak durma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

ACEMOGLU, D., & RESTREPO, P. (2017). Secular stagnation? The effect of aging on economic growth in the Age of Automation. MIT Department of Economics Working Paper Series, Working Paper 17-02.

---

⁵ Almanya, İngiltere, İtalya, İspanya, A.B.D., Fransa, Hollanda, İsrail

- AKÇORAOĞLU, A. (2018). Küresel stagnasyon ve iktisadi stagnasyon teorilerinin karşılaştırmalı analizi, *Sosyoekonomi*, 26(35), 87-118.
- AKSOY, Y., BASSO, H. S., GRASL, T., & SMITH, R. P. (2019). Demographic structure and macroeconomic trends. *American Economic Journal: Macroeconomics*, (11), 193-222.
- BACKHOUSE, R.E. & BOIANOVSKY M. (2015). Secular Stagnation: The history of a macroeconomic heresy, *The Blanqui Lecture* (Meetings of the European Society for the History of Economic Thought, Rome, 14 May 2015).
- BELKE, A. & KLOSE, J. (2017). Equilibrium real interest rates and secular stagnation: An empirical analysis for euro area member countries, *JCMS*, 55(6), 1221-1238.
- BORIO, C. (2014). The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of Banking & Finance*, (45), 182-198.
- BORIO, C., DISYATAT, P. & JUSELİUS, M., (2017), Rethinking potential output: embedding information about the financial cycle, *Oxford Economic Papers*, 3(1), 655-677.
- CARVALHO, C., FERRERO, A., & NECHIO, F. (2016). Demographics and real interest rates: Inspecting the mechanism. *European Economic Review*, (88), 208-226.
- DICKEY, D. A. & FULLER, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for an autoregressi and time series with a unit root, *Econometrica*, (49), 1057-1072.
- DADUSH, U. (2016). Should developing countries fear secular stagnation? *OCP Policy Center*, Policy Paper PP-16/10.
- ENDERS, W. (2004). *Applied econometric time series: Wiley series in probability and statistic*. New York: John Wiley Inc.
- GARREC, L. G. & TOUZÉ, V. (2018). Macroeconomic in the age of secular stagnation, *Sciences Po Publications*, 157(2018), 69-92.
- GORDON, R. J. (2014). *The turtle's progress: Secular stagnation meets the headwinds*, Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures Edited by Coen Teulings & Richard Baldwin, CEPR Press.
- FAVERO, C. A., GOZKULU, A. E., & Yan, H. (2016). Demographics and the behavior of interest rates. *IMF Economic Review*, 64, 732-776.
- FERRERO, G. & Gross, Marco; Neri, Stefano (2019), On secular stagnation and low interest rates: Demography matters, *International Finance*, (2019), 1-17.
- HANSEN A. (1939). Economic progress and declining population growth, *The American Economic Review*, 29(1), 1-15.
- KRUGMAN, P. (2013), Secular stagnation, coalmines, bubbles, and larry summers, The New York Times blog, Erişim tarihi: 20.10.2019 <https://krugman.blogs.nytimes.com/2013/11/16/secular-stagnation-coalmines-bubbles-and-larry-summers/>
- KRUGMAN, P. (2014). *Four observations on secular stagnation*, Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures Edited by Coen Teulings & Richard Baldwin, CEPR Press.
- MEHRLING, P. (1997). *The money interest and the public interest: American monetary thought, 1920-1970*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- NIKENSARI, S. I., SANTOSA P.B. & SUGİYANTO F.X. (2019). Economic stagnation in emerging market countries: Should this justify Keynes's law? *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*, 12(3), 299-314.
- OECD (2019), Potential gross domestic product (GDP), Erişim tarihi: 13.10.2019. <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2094>
- ÖZER, M. & ERDOĞAN, L. (2006). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.

PHILIPS P.C.B. & PERRON, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression, *Biometrika*, 75(2), 335-346.

POPOVIĆ, M. (2018). Technological progress, globalization, and secular stagnation, *Journal of Central Banking Theory and Practice*, (1), 59-100.

PROBST, J. (2019). Secular stagnation: It's time to admit that Larry Summers was right about this global economic growth trap, Erişim tarihi: 29.09.2019 <https://theconversation.com/secular-stagnation-its-time-to-admit-that-larry-summers-was-right-about-this-global-economic-growth-trap-112977>

ROGOFF, K. (2015). Debt supercycle, not secular stagnation. Erişim tarihi: 20.10.2019, <https://voxeu.org/article/debt-supercycle-not-secular-stagnation>. VOX CEPR Policy Portal

SUMMERS, H. L. (2013). Why stagnation might prove to be the new normal, Erişim tarihi: 17.10.2019. <https://www.ft.com/content/87cb15ea-5d1a-11e3-a558-00144feabdc0>

SUMMERS, H. L. (2014a). US economic prospects: Secular stagnation, hysteresis, and the zero lower bound. *Business Economics*, 49(2), 65-73.

SUMMERS, H. L. (2014b). *Reflections on the new secular stagnation hypothesis*. Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures Edited by Coen Teulings & Richard Baldwin, CEPR Press.

SUMMERS, H. L. (2016). The age of secular stagnation what it is and what to do about it. *Foreign Affairs*, March/April 2016, 1-9.

TARI, R. & BOZKURT, H. (2006). Türkiye'de istikrarsız büyümenin var modelleri ile analizi (1991.1-2004.3), *Ekonometri ve İstatistik*, (4), 12-28.

TATOĞLU, F. Y. (2017), *Panel zaman serileri analizi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

TAYLOR, T. (2013), Secular stagnation: Back to Alvin Hansen, Erişim tarihi: 25.09.2019. <http://conversableeconomist.blogspot.com/2013/12/secular-stagnation-back-to-alvin-hanson.html>

TAYLOR G. & TYERS R. (2017) Secular stagnation: Determinants and consequences for Australia. *Econ Rec* 93(303):615-650.

TEULINGS, C. & BALDWIN, R. (2014). *Secular stagnation: Facts, causes and cures*, Edited by Coen Teulings & Richard Baldwin, CEPR Press.

TÜRKAY, M. & RASGELENER, A. M. (2015). Türkiye'nin büyümesinin küresel ekonomiye duyarlılığı, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları*, Sayı: 2015-2.

HUIDROM, R., KOSE, M. A., & OHNSORGE, F. (2017). How important are spillovers from major emerging markets? CAMA Working Paper 37/2017.

Summary

Secular stagnation theory developed in Hansen (1939) states that structural forces in the economy result in an indefinite period of economic growth below its potential. In Hansen (1939), such structural forces represented declining population growth rates in the US in the 1930s. Secular stagnation refers to a situation where growth is slow over a protracted period, underemployment prevails and inflation is low. Nearly a decade after the onset of the 2008/09 global economic crisis the advanced economy was still struggling with low economic growth rates. The slow recovery after the global economic crisis and the disappointingly slow growth of productivity in the last decade has fostered the debate on the medium to long-run prospects of advanced countries and the danger of secular stagnation. The secular stagnation term was recently reprised by Summers (2014, 2015) to describe the current risk of weak growth resulting from subdued demand. Summers argued, US economic

growth fell further behind its potential, employment did not increase substantially, inflation remained low, and capacity utilization did not become tight. Summers proposed that advanced countries are no longer experiencing a mere economic cycle, and there are signs that we would face a problem of secular stagnation. Summers argued that The United States and other industrial economies are currently having trouble in simultaneously achieving adequate growth, capacity utilization, and financial stability. An important part of Turkey's foreign trade is the trade with advanced countries. Developments in the economies of the advanced countries directly or indirectly reflected in Turkey's economy. In this study, the effect of growth in advanced countries on Turkish growth rate is analyzed empirically by using annually data covering 1980-2019 period by employing the Impulse Response function and the Variance Decomposition. According to the results of the analysis European countries growth affects Turkey more than the US growth and the impact from Japan is found to be limited.

Petrol Fiyatlarının Dış Ticaret Açığı ile İlişkisi: 1999-2019 Yılları Arasında Türkiye Analizi

Mustafa Kerem BÖRÜ*, Ezgi ÖZMEN**

Öz

Sanayi devriminden itibaren buharlı makinelerin icadı ve üretim hattında makineleşme ile seri üretim teknikleri geliştirilmiş, daha verimli ve katma değeri yüksek ürünler imal edilmiştir. Bu bağlamda doğal kaynakları yetersiz olan ülkeler üretimde kullandıkları demirbaşların ihtiyacı olan enerjiyi dış kaynaklardan tedarik etmek zorunda kalmışlardır. Ülkemizde enerji kaynaklarının talebe oranla yetersizliği nedeni ile dışarıdan tedarikçi ülkelere birisi olmuştur. Bu çalışmada, 1999 ile 2019 yılları arasındaki en büyük ithalat kalemlerinden biri olan petroldeki fiyat değişimlerinin ekonomideki dış ticaret açığı verilerine ilişkisi ekonometrik analiz modelleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye’de, araştırma yapılan dönemlerde meydana gelen petrol fiyatlarındaki değişimin, dış ticaret açığı üzerinde pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Enerji İthalatı, Döviz Kuru, Ekonomik Büyüme, Ödemeler Dengesi

Oil Prices Relationship with Foreign Trade Deficit: Turkey Analysis between 1999-2019

Abstract

Since the industrial revolution, the invention of steam machines and mechanization in the production line and serial production techniques have been developed, and more efficient and high value-added products have been produced. In this context, countries with insufficient natural resources had to supply the energy needed by the fixtures used in production from external sources. It has become one of the external supplier countries due to the insufficient energy resources in our country compared to the demand. In this study, the relationship between price changes in oil, which is one of the biggest import items of our country, which is dependent on foreign energy between 1999 and 2019, was analysed by evaluating many econometric tests. In the light of the findings in Turkey, the change in oil prices that occurred in the period surveyed, there is positive impact on the foreign trade deficit.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 07.08.2020

Kabul/Accepted: 15.11.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.776922>

* Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-posta: mkboru@gelisim.edu.tr ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8233-1484>

** Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Hava Lojistiği Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-posta: ozmen@gelisim.edu.tr ORCID <http://orcid.org/0000-0002-0119-6602>

Keywords: Oil, Energy Imports, Exchange Rate, Economic Growth, Balance of Payments

1.Giriş

Sanayi devrimi ile İngiltere’de başlayan buharlı makinelerin icadı ile üretim yöntemi, beden gücünden makine gücüne doğru değişmeye başlamıştır. Bu atılım ile yeni üretim teknikleri gelişmiş, daha dayanıklı ve katma değerli ürünler imal edilmiştir. Üretim aşamasındaki bu yenilikçi teknolojiler enerji ihtiyacını doğurmuştur. Petrol, yüzyıllardır pek çok ülkenin üretim aşamasında önemli faktörlerden biri olmuştur.19.YY. başından itibaren gelişmekte olan ülkeler de üretimi ve verimliliği arttırmanın yolunun sanayileşmekten geçtiğini düşünerek, makine – teçhizat parkurlarını teknolojiye entegre etme yolluna başvurmaktadır. Türkiye gibi doğal kaynakları talebe göre yetersiz olan ülkeler üretimin devamlılığını sağlamak için enerji ihtiyacını diğer ülkelerden tedarik etmektedir. Bu ticari faaliyet sonucunda ise ülkede bulunan döviz miktarı azalmaktadır. Bu sebepten dolayı petrol fiyatları büyük önem arz eder. Enerji ithalatı ve dış ticaret açıkları konusu pek çok iktisatçı için her zaman tartışma konusu olmuştur.

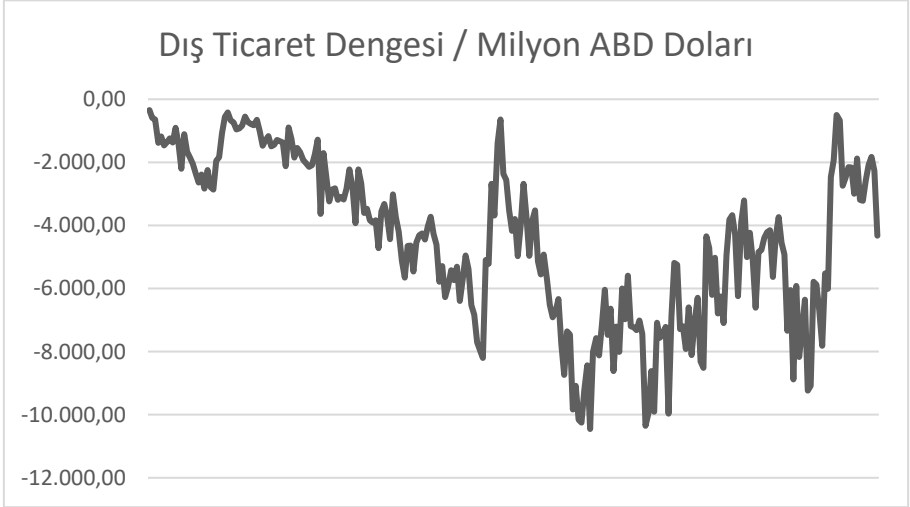
1973 yılında meydana gelen petrol arz şoku çoğu ithalatçı konumundaki ülkelerin ekonomik dengelerini bozmuş, sanayileşmiş ülkeler enerji fiyatlarındaki dengesizlik durumu sonucunda duraksamaya girmiştir. Küresel anlamda da yıkıcı sonuçlara sebep olan kriz, dünya ekonomisinde büyümenin duraksamasına, ticaret hacminin daralmasına, yüksek enflasyonun, işsizlik ve faizin yaşanmasına neden olmuştur. Talep yönlü, devletin ekonomiye müdahalesinin aktif olduğu politikalar güncel problemlere yanıt vermemiş, oluşan stagflasyon ortamındaki krizi daha da derinleştirmiştir. Ortaya çıkan krizin reçetesi Monetaristler tarafından sağlanmıştır. Maliye politikalarının etkisiz olduğunu söyleyen Monetaristler, devletin ekonomiye müdahalesinin uzun vadede dengede olan ekonomiyi bozduğunu öne sürmektedirler. Bir başka deyiş ile devletin serbest piyasa ekonomisine karışmaması gerektiğini, bütçenin denk olması ve verginin negatif vergi olması gerektiğini savunmuşlardır. Üretimin özel sektör tarafından sağlanması, liberal anlayışın tekrar kazanılması gerekliliği yani devletin aktif rol almaktansa piyasada hakem görevi görmesi düşüncesini öne sürmüşlerdir. Zaman içerisinde yaşanan olaylar ülkelerin kalkınma planları yapmalarına ve uygulamış oldukları çeşitli politikalarla yerli üretimi destekleyici adımlar atmalarına neden olmuştur.

Türkiye’de 1980 yılında uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme modeli ile dış ticaret hareketliliğinin artması hedeflenmiştir. 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı büyüme modeli dış ticaret hacminin artmasında başarılı olmuş, toplam dış ticaret hacmi 20 yıllık bir süreçte hızlı bir artış göstermiştir. Dış ticaret dengesi, Merkez Bankası’nın ödemeler bilançosunda cari işlemler hesabının alt kaleminde yer almaktadır. Bu hesapta, diğer ülkeler ile yapılan mal ihracatı ve ithalatı takip edilmektedir. Dışa açık büyüme stratejisi ile ülkeye döviz girişinin artırılması hedeflenerek, elde edilen döviz ile yapılacak olan yeni yatırımların istihdamı arttırması ve iktisadi büyümeyi kolaylaştırarak, gerekli olan üretim faktörlerinin temininde ithalatın finansmanını sağlaması öngörülmüştür. Küreselleşme hareketleri ile dünya konjonktürüne ayak uydurarak ülkeler arası rekabet edilebilecek bir altyapının oluşması hedeflenmiştir.

Fakat 1994 dönemine kadar dönemin hükümeti dış borç stokunun finansmanını iç borçlanma yöntemi ile finanse etmeye çalışmış, bu durum ise faizlerin yükselmesine sebep olmuştur. Yükselen faiz yabancı yatırımcılar için Türkiye’yi cazip hale getirmiştir. Kısa süreli sermaye hareketleri hızlanmış, Türk Lirasına artan talep TL’yi döviz karşısında değerlendirmiştir. Bu durum, ihracatta daralmaya sebep olmuş, ithalatta artış ile sonuçlanmıştır. Diğer bir deyiş ile istenilenin aksine 1980 sonrası dış ticaret hacminin

artması aynı zamanda ithalatında artış göstermesine sebebiyet vermiş, bu durum dış ticaret açığını sürekli olarak artırmıştır. 1995 yılında yaklaşık olarak 10 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2011 yılında 90 milyar dolara kadar yükselmiştir. Hükümetin uygulamış olduğu politikalar bu anlamda ithalat ve ihracat arasındaki bu farkı kapatmaya yardımcı olamamıştır.

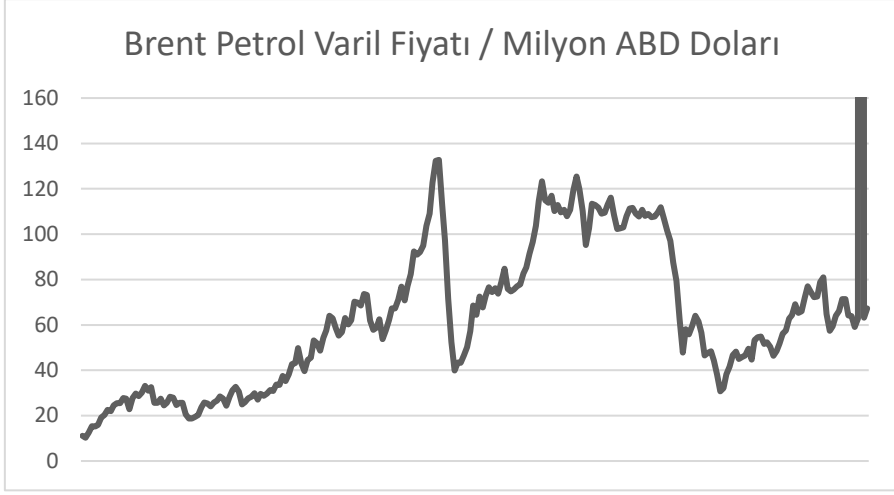
Bu darboğazdan çıkış için 5 Nisan 1994'te hükümet, "enflasyonu hızla düşürmek, TL'de istikrar sağlamak" amacıyla 5 Nisan Kararları'nı açıklamıştır. Yapılan önemli uygulamalardan birisi de dış ticaret açığını azaltmak için devalüasyon uygulaması olmuştur. Türk Lirasının döviz karşısındaki değeri düşürülmüş, satın alma gücü düşen yerel para birimi ithal malların fiyatlarının artması karşısında dıştan alımı azaltarak, ihracat mallarının fiyatlarının ucuzlaması ile daha fazla ihracat yapma eğilimine yönelmiştir. Kısaca, daha fazla ihracat ve daha az ithalat yapılması yoluyla dış ticaret fazlası oluşması hedeflenmiştir. Yapılan politikalar anlamlı sonuçlar vermemiş ve bu durum 2001 krizine zemin hazırlayıcı bir yapıda ilerlemiştir.

Grafik 1 - 1999-2019 Dönemi Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: World Development Indicators, <https://data.worldbank.org> (Erişim Tarihi: 02.08.2020)

2001 krizinin de oluşması ile ekonomik büyüme adına atılan adımlar olumlu sonuçlar vermemiş, dış ticaret hacminin artması sürecinde sürekli artış gösteren açık en önemli sorun haline gelmiştir. Bu süreçte ithalat payında enerji ithalatı, dış ticaret açığının en önemli kalemlerinden biridir. Enerji ithalatı içerisinde de petrol ithalatının kendine büyük bir yer bulduğunu söylemekte fayda vardır.

Grafik 2 - 1999-2019 Dönemi Brent Petrol Varil Fiyatı

Kaynak: World Development Indicators, <https://data.worldbank.org> (Erişim Tarihi: 02.08.2020)

Grafik 2’de gösterildiği üzere 90’lı yıllarda petrol fiyatları düşük seviyelerde işlem görürken 2000’li yıllara gelindiğinde 100 dolar seviyelerine gelmiştir. Bu da ham petrol fiyatlarının yıllar içerisinde bir hayli artış gösterdiğini ve petrol ithalatçısı olan Türkiye’nin dış ticaret hacmi ve açığı açısından olumsuz etkilendiğini gözler önüne sermektedir.

100 dolar seviyesinde işlem gören petrol fiyatı ise enerji maliyetlerinde yükselişe sebep olarak Üretici Fiyat Endeksi’ni bir önceki yıla göre %18,41’a, Tüketici Fiyat Endeksi’ni ise 12,06’a taşıyarak yeniden çift hanelere getirmiştir. Fiyatlar genel seviyesinde gözlenen yukarı doğru eğim, faiz ve işsizlik oranlarında yükseltici etki oluşturmuştur. 2014’ün ortalarında 110 doların üzerinde olan petrolün varil fiyatı 2015 yılının sonlarında 40 doların altına kadar gerilemiştir. Ancak söz konusu dönemde gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki yavaş büyümenin devam etmesi veya geleceğe ilişkin beklentilerin yakalanamaması sebebi ile enerji talebi çok az artış göstermiştir. Türkiye de ise, beklenen ekonomik büyüme oranı yıllık %3,9 iken gerçekleşen büyüme oranını %4 olarak açıklamıştır.

Bu çalışmada, İlk bölümde konuya ilişkin teorik arka plan anlatılmıştır. İkinci aşamada ise Literatür taraması gerçekleştirilerek gerek yerel gerek uluslararası ortaya konulan çalışmaların bilgilerine ulaşılmıştır. Üçüncü bölümde uygulanacak yöntem, veri seti, değişkenler ve metodoloji ile ilgili bilgiler paylaşılarak araştırmanın şeffaflığı ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde ise yürütülen analizlere ait bulgular yer almaktadır. Çalışmanın Türkiye’de 1999 – 2019 yılları arasındaki aylık verileri kullanılarak yürütülen ekonometrik analizler ışığında, Petrol fiyatları ile Dış Ticaret Açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini açıklaması hedeflenmiştir.

2. Literatür Taraması

Petrol fiyatlarındaki değişikliğin ülke ekonomilerine olan etkisi literatürde birçok araştırmaya konu olmuştur. Kimi araştırmalar petrol fiyatlarının ülkelerin cari işlemler

açığı üzerine inceleme yaparken kimileri ise petrol fiyatları ile dış denge arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Karabulut ve Danişoğlu (2006), cari işlemler açığının büyümesini etkileyen unsurları araştırdıklarında yüksek petrol fiyatları, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'da artış, döviz kurları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, döviz kurlarının değişikliğin uzun vadede GSYİH'yi etkilediğini, GSYİH ile petrol fiyatları arasında da negatif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Kısa vadede ise petrol fiyatlarının hem cari açığa hem de GSYİH oranında bir etkisinin olmadığına kanaat getirmişlerdir.

Parasad vd. (2007), Fiji Adaları için yaptıkları araştırmada petrol fiyatlarının gayri safi yurtiçi hasıla ile arasındaki ilişkiyi incelemiş, petrol fiyatlarının makroekonomi üzerindeki güçlü etkisi hakkında hemfikir olmakla beraber, petrol fiyatlarındaki artışın Fiji Adası için GSYİH üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Petrol fiyatlarının ülkelerin ekonomik durumları üzerinde nasıl bir etkisi olduğu; petrol üreten ülkeler için bu kalem önemli bir gelir kaynağı olmakta iken, Türkiye gibi ülkeler hammaddeleri üretiminden ziyade ithalat yoluyla yurda girişini sağlamakta bu durum ise önemli bir gider kalemi olmaktadır. Bu noktada Mehrara (2008), petrol ihracatı yapan ülkelerin ekonomik aktivitelerinin petrol gelirleri ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda negatif petrol şoklarının pozitif şoklara baskın geldiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca ithalat yapan ülkelerdeki petrol baskısı ekonomik büyümeyi ciddi şekilde engellerken, petrol patlamaları ekonomik büyümeyi teşvik etmede sınırlı bir rol oynamaktadır.

Kilian (2009), petrol fiyatındaki değişkenliğin çıkış noktasını ve etkilerini incelediği çalışmasında, hem düşük verimlilik hem de yüksek petrol fiyatlarının, zayıf iç politika tercihlerinden kaynaklanmış olabileceği sonucu ile beraber dünya ekonomisindeki hızlı sanayileşmenin belirsizlikle çakıştığına tarihsel olarak petrolün gerçek fiyatının hem daha kalıcı hem de daha uçucu olma eğilimine soktuğunu ve belirsiz ve dalgalı enerji fiyatlarının olduğu bir dünyada enerji tasarrufu teknolojilerinin benimsenmesinin optimal oranının ne olduğunu ve hükümetin potansiyel piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmek için müdahale etmesinin mantıklı olup olmadığını sorgulamış, bu soruların cevaplarının ise petrolün gerçek fiyatındaki dalgalanmaların enerji kullanımını üzerindeki etkisini değerlendirmede önemli olduğunu bunun da petrolün uzun dönem fiyatı için önem arz ettiğini belirtmiştir.

Petrol gibi cari açığı belirleyici unsurların neler olduğu da literatürde araştırma konusu olmuştur. Zira dış ticaretin en büyük belirleyici konumda olması araştırmacıları cari işlemler dengesinin etkilerini incelemeye yöneltmiştir. Bu noktada Erdoğan ve Bozkurt (2009), yaptıkları araştırmada Türkiye'de cari açık belirleyicilerini MGARCH modeli ile incelemiş, dış ticaret dengesinin ve petrol fiyatlarının cari denge üzerinde öncelikli etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranı, döviz kurundaki dalgalanmalar gibi unsurları da cari açığı belirleyiciler olarak sıralamışlardır.

Demirbaş vd. (2009), petrol fiyatlarındaki gelişmelerin cari açık üzerine etkisini Türkiye üzerinden değerlendirmiş, petrol fiyatındaki değişikliğin doğru orantılı olarak cari açık üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özle ve Pekkurnaz (2010), Türkiye ekonomisi üzerindeki yapmış oldukları çalışmada petrol fiyatlarının mevcut ödemeler dengesi ile ilişkisini değerlendirmiş, araştırma kapsamında literatürde petrol fiyatlarının mevcut ödemeler dengesi üzerindeki etkisini araştıran az sayıda incelemenin olduğunu ve bu incelemelerin de petrol ithalatı yapan ülkelere sanayileşmiş ülkeler üzerinde yapıldığı sorununa değinmişlerdir. Mevcut ödemeler dengesi ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi ise petrol fiyatlarındaki beklenmedik artışları cari işlemler oranındaki değişimin azalmasına neden olarak göstermişlerdir. Diğer bir deyişle uluslararası finansal entegrasyonun rolü gibi politik

sonuçları ortaya çıkardığı fakat petrol fiyatlarının cari işlemler dengesi üzerinde bire bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Aydın ve Acar (2010), yaptıkları çalışmada petrol fiyat şoklarının gelecek yıllarda Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini konu edinmiş, yüksek petrol fiyatlarının üretim ve tüketimde düşüşe neden olabileceğini ve Türkiye'nin net dış varlık pozisyonunu kötüleştirerek Türkiye ekonomisi üzerinde çok zararlı etkileri olabileceğini savunmuşlardır. Ayrıca artan petrol fiyatlarının büyük ölçüde petrol ithalatı bütçesi olan ülkelerin açıklarını ödemelerini zorlaştıracağını belirtmişlerdir.

Mucuk vd. (2013), yine Türkiye üzerinde bir çalışma yaparak mevcut ödemeler dengesinin petrol fiyatları ile olan ilişkisini araştırmıştır. Uluslararası petrol fiyatlarının özellikle ithalatı yüksek olan ülkelerde cari işlemler dengesini etkileyebileceğini savunmuşlardır. Ayrıca bu nedenle, hem iç talep artışına hem de üretim yapısına bağlı nedenlerden dolayı çok yüksek seviyelere ulaşan cari işlemler açığını bir ölçüde azaltmak için enerji alanında çok kritik adımlar atılması gerektiğini öne sürmüş, bu bağlamda, yerli enerji kaynaklarının belirlenmesi ve söz konusu kaynakların harekete geçirilmesi, mevcut enerji alanlarının modernleştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan özel ve kamu yatırımlarını destekleyerek fosil yakıtlara olan talebi azaltmak ve enerji hatlarında kayıp ve kaçak kullanımının minimize edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Polat ve Canan (2015), yine Türkiye örneği üzerinden petrol fiyatları ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi değerlendirerek, iki kavram arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir ve literatürdeki bazı araştırmalar ile aynı sonucu gösterdiğini belirtmişlerdir.

Güngör vd. (2016), Türkiye üzerinde çalıştıkları çalışmada petrol fiyatının cari açık üzerinde etkisi olduğunu kullandıkları EGARCH yöntemiyle ispatlamışlardır. Yaptıkları araştırma neticesinde cari açığın petrol fiyatlarından tahmin edildiği gibi etkilendiğine kanaat getirmişlerdir.

Başarı ve Erçakar (2016) yaptıkları çalışmada Türkiye üzerinden örnek ile petrol fiyatlarının cari açık ve döviz kurları ile ilişkisini değerlendirmişlerdir. Uzun dönemde değişkenler arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılan çalışmadan, döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişikliğin 2-3 yıllık süre bazında cari açığı etkilediğine değinmişlerdir. Kısa dönemde ise herhangi bir nedensellik ilişkine rastlanmamıştır.

Doğan ve Gürbüz (2017), genel olarak enerji fiyatlarının dış ticaret açığı üzerindeki etkisini ele almışlardır. Yaptıkları araştırma sonucunda bu iki değişken arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğunu, Türkiye'nin bu alanda yeni politikalar üzerinde çalışması gerektiğini savunmuşlardır.

Şengönül vd. (2018), petrol fiyatlarının ihracat üzerindeki etkisini değerlendirmiş, petrol fiyatı ile ihracat arasındaki ilişkinin düşünülenin tam tersi pozitif bir ilişki içinde olduğu, uzun vadede petrol fiyat şoklarının negatif yönlü seyrinin ihracatı da olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumda her ne kadar düşük petrol fiyatlarının ekonomiye katkı sağlayıp büyümesine olanak verileceği düşünülse de tam tersi bir sonuç ortaya çıktığını savunmuşlardır.

Literatür taramasından yola çıkarak, bahsedilen araştırmalar neticesinde petrol fiyatlarının dış ticaret açığı üzerindeki etkisi genel itibarıyla uzun dönemde gösterecek şekilde sonuçlanmıştır. Bu çalışmada yapılan testler sonucunda da petrol fiyatlarının dış ticaret açığını etkilediği fakat diğer açıdan baktığımızda dış ticaret açığının petrol fiyatları üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde daha önce yapılan araştırmaların da neticesinde petrol gibi enerji kaynaklarının makroekonomik veriler üzerindeki olumlu etkisini artırabilmek bu alanda yapılacak uzun vadeli yatırımlarla doğru orantılıdır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada, Türkiye’de Petrol fiyatlarının, dış ticaret açığı ile ilişkisini açıklamak amacıyla 1999 – 2019 dönemi aylık verileri kullanılmıştır. Kullanılan veri seti, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS sistemi ve Dünya Bankası’ndan temin edilmiştir. Bu süreçte çalışmanın şeffaflığını sağlamak amacı ile makroekonomik veriler üzerine uygulanan ekonometrik analizlerdeki bütün aşamalar detaylarıyla tanıtılmıştır. Birinci aşamada, serilerin durağanlıkları; ADF Birim kök testi uygulanarak araştırılmıştır. İkinci aşama ise uygulanan Engle-Granger (1987) yöntemi ile veriler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Üçüncü aşamada ise verilerin nedensellik araştırması Granger (1969) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Analizlerde Eviews 9 programından yararlanılmıştır.

3.1. ADF Birim Kök Testi

Yürütülen zaman serisi incelemelerinde, verilerin durağanlık derecesi önem arz etmektedir. İncelemede kullanılan durağan olmayan zaman serileri, sahte regresyon problemi ortaya çıkarabilmektedir. Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller: ADF) Birim Kök Testi, zaman serisi analizlerinde en çok kullanılan birim kök testlerindedir. ADF testinin hipotezleri:

H_0 : Seri durağan değildir.

H_1 : Seri durağandır.

Bu hipotezleri denemek için MacKinnon (1996) tarafından geliştirilen kritik değerler kullanılmaktadır.

3.2. Engle Granger Nedensellik Testi

Seriler arasındaki etkileşimin, uzun dönemli varlığını ortaya çıkartmak amacı ile çalışmanın bu aşamasında Engle-Granger (1987) nedensellik testi uygulanmıştır. Engle-Granger (1987) nedensellik testi, Zaman serilerinde iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı söz konusu ise ilişkinin nedenselliğinin yönünü açıklamada kullanılan güncelliği ve güvenilirliği yüksek testlerden bir tanesidir. Engle-Granger (1987) nedensellik testinde, zaman serilerinin durağan olması koşulu bulunmaktadır. Yani diğer bir deyiş ile değişkenlerin aynı mertebeden durağan oldukları varsayımına dayanmaktadır. Aksi halde farklı dereceden durağanlık durumu söz konusu ise seriler üzerinde yapılacak analizler sahte regresyon problemi içerebileceği için Engle-Granger testi uygulanmamaktadır.

3.3. Granger Nedensellik Testi

İki değişken arasındaki zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı durumunda, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden birisi Granger (1969) nedensellik testidir.

İki değişkenli Granger (1969) nedensellik testi, şu modeller yardımıyla gerçekleştirilmektedir (Gujarati ve Porter, 2012, s. 787):

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t$$
$$Y_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i X_{t-i} + v_t$$

Testin hipotezleri:

$H_0: \beta_i = 0$	durumunda bağımsız değişken bağımlı değişkenin nedeni değildir.
$H_1: \beta_i \neq 0$	durumunda bağımsız değişken bağımlı değişkenin nedenidir.

Nedensellik testinde değişkenler arasındaki ilişkinin yönü, veriler arasındaki etkileşimin yönünü açıklamaktadır. Granger (1969) nedensellik testinde muhtemel üç farklı sonuç elde edilmektedir. Bunlar tek yönlü nedensellik, çift yönlü nedensellik ve iki değişkenin birbirini etkilememesi yani başka bir deyişle makroekonomik veriler arasında bir ilişki bulunmamasıdır. Denklem (1)'deki β_i 'lerin veri seti halinde sifıra eşit olup olmadığı incelenmektedir. Hipotez test sonuçlarında göre, β_i katsayıları, belirli bir anlamlılık düzeyinde sifırdan farklı bulunursa Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilir. Aynı şekilde elde edilen test sonucu, belirli bir anlamlılık düzeyinde sifırdan farklı bulunuyorsa Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu açıklamaktadır.

4.Bulgular

Çalışmada öncelikle birim kökün varlığı araştırılmış ve bu amaçla ADF birim kök testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1- Dış Ticaret Açığı- ADF Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Birim kök test istatistiği		-3.114895	Olasılık Değeri
Test Kritik Değerleri	1% kritik değer	-3.995189	0.1051
	5% kritik değer	-3.427902	
	10% kritik değer	-3.137310	
<i>Not: Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak veri setinin ideal gecikme uzunlukları belirlenmiştir. Düzey değerlerinde sabit ve trendli modeller kullanılarak testler gerçekleştirilmiştir.</i>			

Tablo 2- Petrol Fiyatları- ADF Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Birim kök test istatistiği		-2.446438	Olasılık Değeri
Test Kritik Değerleri	1% kritik değer	-3.995189	0.3547
	5% kritik değer	-3.427902	
	10% kritik değer	-3.137310	

Not: Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak veri setinin ideal gecikme uzunlukları belirlenmiştir. Düzey değerlerinde sabit ve trendli modeller kullanılarak testler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1 ve 2 'deki bulgular ışığında çalışmaya konu olan zaman serilerin tamamı düzey değerlerinde durağan halde bulunmadıklarından ilgili dönem için zaman serilerinin farkının alınması gerekmektedir. Başka bir deyiş ile veri setinin düzey değerleri için H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 3- Δ Dış Ticaret Açığı- ADF Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Birim kök test istatistiği		-14.68946	Olasılık Değeri
Test Kritik Değerleri	1% kritik değer	-3.995340	0.0000
	5% kritik değer	-3.427975	
	10% kritik değer	-3.137353	

Tablo 4- Δ Petrol Fiyatları- ADF Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Birim kök test istatistiği		-10.87606	Olasılık Değeri
Test Kritik Değerleri	1% kritik değer	-3.995189	0.0000
	5% kritik değer	-3.427902	
	10% kritik değer	-3.137310	

Tablo 3 ve 4'teki bulgulara göre, zaman serilerinin hepsi düzey değerlerinde durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedirler. Bir başka deyiş ile birinci farkları alındığında durağan hale gelen zaman serisine H_1 hipotezi kabul edilir. Veriler VAR modeli oluşturularak nedensellik ilişkisi araştırılabilir durumdadır.

Araştırmanın bir önceki bölümde her iki değişkenin birinci mertebeden durağan olduğu sonucu elde edilmiştir. Veri seti içerisindeki değişkenlerin arasında uzun dönemli eş bütünlüşme ilişkisinin olup-olmadığının araştırılması için Engle-Granger (1987) testi uygulanmıştır.

Tablo 5- Engle-Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	T- İstatistik	Olasılık Değeri	Gözlem
Dış Ticaret Açığı	-5.586172(12)	0.0000	238
Petrol Fiyatları	-11.16308(12)	0.0001	250

Not: Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 5'e göre yürütülen Engle-Granger (1987) nedensellik testi ile değişkenlerin arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, her iki test istatistiğinin de %5 anlamlılık seviyesinde kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Böylelikle serinin içinde yer alan değişkenlerin karşılıklı olarak uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi taşıdığı kabul edilir.

Engle-Granger (1987) iki aşamalı gerçekleştirilen eş bütünleşme analizi sonucunda, dış ticaret açıkları ve petrol fiyatları arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Ancak bu test sonucu bize etkileşimin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Bu bağlamda Granger (1969) nedensellik testi kullanılarak etkileşimin yönü araştırılmıştır. Granger (1969) nedensellik testi uygulanması için VAR modeli kurulmadan önce gerekli gecikme uzunluğu bulunmuştur. Tablo 6, Granger nedensellik testinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo incelenerek Petrol fiyatlarının dış ticaret açığını mı yoksa dış ticaret açığının petrol fiyatlarını etkilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 6- Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Dış Ticaret Açığı	Olasılık Değeri
Bağımsız Değişken: Petrol Fiyatları	0.0002

Bağımlı Değişken: Petrol Fiyatları	Olasılık Değeri
Bağımsız Değişken: Dış Ticaret Açığı	0.6189

Elde edilen bulgular ışığında petrol fiyatlarından dış ticaret açığına doğru %5 önemlilik seviyesinde tek yönlü güçlü bir Granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır yani H_1 hipotezi kabul edilir. Dış ticaret açığı ise petrol fiyatlarını araştırmanın yapıldığı ilgili zaman serisi olan 1999 ile 2019 yılları arasında etkilememektedir. Granger nedensellik ilişkisinde H_0 hipotezi kabul edilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 1999-2019 yılları arasındaki aylık veriler kullanılarak petrol fiyatlarının dış ticaret açığı ile ilişkisi Türkiye özelinde araştırılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli varlığını ortaya çıkartmak amacı ile Engle-Granger (1987) eşbütünleşme testinden ve Granger (1969) nedensellik testinden yararlanılmıştır. Çalışmada, petrol fiyatlarındaki artışın veya azalışın Türkiye'de dış ticaret açığına neden olduğu ancak dış ticaret açığının petrol fiyatı ile nedensellik ilişkisinin gözlenmediği saptanmıştır.

Artan sanayileşme ve ülkelerin uyguladığı sanayileşmeye dayalı ekonomik büyüme stratejileri ile enerjiye duyulan günden güne ihtiyaç artmakta ve enerji tedariki ülkelerin ekonomilerinde giderek daha önemli bir konuma gelmektedir. Doğal kaynakları açısından yetersiz veya üretimde verimsiz durumda olan ülkelerde enerji en büyük ithalat kalemlerinden birisi konumundadır.

1973 yılında meydana gelen Dünya Petrol krizinde karşılaşıldığı gibi kısa vadede yaşanan ani arz şokları, enerji temininde ithalatçı konumda bulunan ülkelerin dış ticaret dengesinin bozulmasında neden olmaktadır. Enerji alanında Türkiye gibi dışa bağımlı olan ülkelerin bu alanda sürdürülebilir alternatif enerji kaynaklarına yönelerek ithalatı azaltma yönünde adımlar atması gerekmektedir. Petrol fiyatlarının dış ticaret açığı ile doğrudan ve tek yönlü bir ilişkisinin bulunmasıyla buna ek olarak ithalat bazlı bir sektör olmasından dolayı dış ticaretin belirleyici unsurlarından bir tanesi olduğu göz ardı edilmemelidir. Dış ticaret açıklarının kapatılabilmesi için yeni ticaret pazarlarının

oluşturulması ve katma değeri yüksek sanayi mal ihracatını cezbedici maliye politikalarının yasa yapıcılar tarafından uygulamaya konulması oldukça faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ATAY POLAT , M., & SANCAR, C. (2015). Türkiye'de Dış Ticaret Açığı ve Petrol İthal Fiyatları İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*(48), 565.
- AYDIN, L., & ACAR, M. (2011). Economic impact of oil price shocks on the Turkish economy in the coming decades: A dynamic CGE analysis. *Energy Policy*, 1728.
- BAŞARIR, Ç., & ERÇAKAR, M. E. (2016). An Analysis of the Relationship between Crude Oil Prices, Current Account Deficit Account Deficit and Exchange Rates: Turkish Experiment. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 8 (No.11), 57.
- DEMİRTAŞ, M., TÜRKAY, H., & TÜRKÖĞLU, M. (2009). Petrol Fiyatlarındaki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığı Üzerine Etkisinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 298.
- DOĞAN, İ., & GÜRBÜZ, S. (2017). Enerji Fiyatlarının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Rolü: Doğrusal Olmayan İlişkinin Analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 87.
- ENGLER, R. F., & GRANGER, C. W. (1987). Econometrica: Journal Of The Econometric Society. *Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, And Testing*, 251-276.
- ERDOĞAN, S., & BOZKURT, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri ile Bir İnceleme. *Maliye Finans Yazıları*, 160.
- EVANS, G. W. (1989). Output and Unemployment Dynamics in the United States: 1950-1985. *Journal of Applied Econometrics*, 4(3), 213-237.
- GÜNGÖR, S., SÖNMEZ, L., KORKMAZ , Ö., & KARACA, S. S. (2016). Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Türkiye'nin Cari İşlemler Açığına Etkileri. *Maliye Finans Yazıları*, 45.
- J.GRANGER, & C. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- KARABULUT, G., & ÇELİKEL DANIŞOĞLU, A. (2006). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 61-62.
- KILIAN, L. (2010). *Oil price volatility: Origins and effects*. Geneva: WTO.
- MEHRARA, M. (2008). The asymmetric relationship between oil revenues and economic activities: The case of oil-exporting countries. *Energy Policy*, 1167.
- MUCUK, M., GERÇEKER, M., & AY, A. (2013). The Relationship between International Oil Prices and Current Account Deficit: The Case of Turkey. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES* (s. 30). yy: yy.
- ÖZLALE, Ü., & PEKKURNAZ, D. (2010). Oil prices and current account: A structural analysis for the Turkish economy. *Energy Policy*, 4495.
- PRASAD, A., NARAYAN, P. K., & NARAYAN, J. (2007). Exploring the oil price and real GDP nexus for a small island economy, the Fiji Islands. *Energy Policy*, 6511.
- ŞENGÖNÜL, A., KARADAŞ, H. A., & KOŞAROĞLU, Ş. M. (2018). Petrol Fiyatlarının İhracat Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 345.

Summary

Since the invention of steam machines and mass mechanization in the production, consumption of the energy has been increasing all over the world day by day. Therefore

many countries which do not have natural sources had to make import of energy. As a consequences of this commercial activity, the amount of foreign currency in the country decrease which make oil prices are great importance. The issue of energy imports and foreign trade deficits has always been the subject of discussion for many economists.

The relationship between foreign trade deficit in oil prices in the years 1999-2019 in Turkey were investigated in this study special. The stationarities of the series in the study; ADF Unit was analyzed with root test. and Engle Granger (1989) cointegration test was implemented in order to reveal cointegration among variables. In addition that the Granger causality test was carried out using the Granger's (1969) method for each dependent data series. As a consequences of test is that oil prices are directly related to the foreign trade deficit. Eviews 9 program was used in the analyzes.

The effect of the change in oil prices on the country's economies has been the subject of many studies in the literature. Some studies examine the current account deficit of oil prices, while others examine the relationship between oil prices and external balance.

That kind of effect on the economic situation of the country in oil prices, is a major expense items while ensuring that an important source of income in this item for oil-producing countries and the entry of certain imports, rather than the production of this raw material such as Turkey. For example, Mehrara (2008) examined the relationship between the economic activities of oil exporting countries and oil revenues. As a result of the research, it was concluded that negative oil shocks dominate positive shocks. Also, oil booms play a limited role in promoting economic growth, while oil pressure in importing countries severely hinders economic growth.

At this point, we can say that the researchers examine the relationship between oil prices and other fields by evaluating many aspects.

Overall view of this study is that oil prices are significantly related to the foreign trade deficit, not only it is an import-based sector, but also it is an important factor to determine the current account deficit on related data series. In order to makes less foreign trade deficits, it will be very useful to establish new trade markets and to implement fiscal policies that attract high value added industrial goods exports by lawmakers.

Sipariş İşlemenin Lojistik Performansa Etkisinde Tedarik Etkinliğinin Aracılık Rolü*

Zeynep ÖZGÜNER**, Mehmet AYTEKİN***

Öz

Lojistik performans, firmalarda değer oluşturmanın yanında kurum etkinliğinin artmasına da katkı sağlayarak müşteri memnuniyetinin artmasında ve entegre olarak firma başarısında kritik bir öneme sahip olmuştur. Sipariş zamanlarının azalması, daha güvenilir ve hızlı bir akış ile teslimatların gerçekleşmesinde optimum sayıda tedarikçi sayısı ile tedarik etkinliğinin sürdürülmesi gibi faaliyetler işletmelere önemli kazanımlar sağlamaktadır. Diğer taraftan etkin olmayan bir lojistiğin, firmaların ticari anlamdaki maliyetlerini yükseltmekte olduğu ve küresel bütünleşme potansiyelini düşürmekte olduğu gözlenmektedir. Üretim işletmelerinin bu noktada tedarik etkinliği ve sipariş işleme noktasında entegre bir yaklaşımı takip ederken, lojistik performansı göz ardı etmeyen bir süreç izlemesi önemsenmektedir. Bu çalışmada işletmelerin sipariş işleme fonksiyonunun lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliği fonksiyonunun aracılık rolü YEM ile test edilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan anket ölçeği Gaziantep OSB'lerinde faaliyet göstermekte olan 246 imalat işletmesinde uygulanmıştır. Tespit edilen bulgular neticesinde işletmelerdeki sipariş işlemenin lojistik performans üzerinde hem doğrudan etkisi hem de tedarik etkinliği aracılığı ile dolaylı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sipariş İşleme, Tedarik Etkinliği, Lojistik Performans, Yapısal Eşitlik Modeli, Aracı Etki.

The Mediator Role of Supply Efficiency in the Effect of Order Processing on Logistics Performance

Abstract

Logistics performance has been of critical importance in increasing customer satisfaction by providing added value to the enterprises as well as increasing the efficiency of the enterprise and integrated business success. Reducing ordering times and

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 21.04.2020

Kabul/Accepted: 26.06.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.715090>

* Bu çalışma, Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN danışmanlığında Zeynep ÖZGÜNER tarafından hazırlanan ve 17.05.2017 tarihinde Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilmiş olan "Lojistik faaliyetlerin süreçsel etkinliğinde rol oynayan değişkenlerin işletme performansına etkisinde lojistik performansın aracılık (mediator) rolü" başlıklı doktora tezindeki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Gaziantep, Türkiye. E-posta: zeynep.ozguner@hku.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8694-7275>

*** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Gaziantep, Türkiye. E-posta: aytekin@gantep.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5464-0677>

faster and more reliable deliveries, such as maintaining optimum supplier and supplier efficiency, make significant gains for businesses. The other reason is that for an ineffective logistics, firms are increasing their commercial costs and reducing their global integration potential. Production companies follow an integrated approach to procurement efficiency and order processing at this point, while maintaining a process that does not disregard logistic performance. In this study, the intermediary role of the supply efficiency function in the effect of the order processing function of the enterprises on the logistic performance was tested with SEM. The questionnaire scale prepared in this direction was implemented in 246 manufacturing companies operating in Gaziantep OIZs. As a result of the findings, it has been determined that order processing in the enterprises has both direct impact and indirect effect on logistics performance.

Keywords: Order Processing, Procurement Efficiency, Logistics Performance, Structural Equation Modeling, Mediator Effect.

1.Giriş

Günümüzde iş hayatına şekil veren yenilikler ve yaşanan hızlı değişim ve gelişimler işletmeleri dinamik ve proaktif olmaya zorlamaktadır. Küresel pazar ortamında oluşan değişimle birlikte yaşanan rekabetin, zamanla tedarik zinciri halkaları ile lojistik faaliyetler arasındaki rekabete dönüştüğü görülmektedir. Bu sebeple işletme amaç ve hedeflerinin yüksek performans düzeyine ulaşmasında, tedarik zinciri yönetimi ve lojistik faaliyetlerin yönetimine bağlı değişimler önemli rol almaktadır. Özellikle, tüketici istek ve ihtiyaçlarının en yüksek faydayı sağlayacak biçimde karşılanması ana kriter olarak benimsenmektedir. Bu temel kriterin gerçekleştirilmesinde rol oynayan temel parametrelerin lojistik faaliyetler olduğu bilinmektedir. Çünkü günümüz lojistik performans bileşeninin iyileştirilmesinde ticaret hacmi, ekonomik büyüklük ve rekabet edebilirliğin odak noktasında yer alması dolayısıyla işletmeler tedarik zinciri yönetimi noktasında küresel ve bölgesel anlamda birçok dış faktörden etkilenmektedir. Özellikle son yıllarda yaşanan çevresel tehdit unsurları gerek hammadde ve malzeme tedarik etmede, gerekse üretilen mal ve hizmetlerin istenilen yere istenilen zamanda ulaşımı noktasında büyük sorunların yaşandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra doğru bir şekilde yönetilmeyen tedarik zinciri ve lojistik faaliyet unsurlarının da kesintiye uğrayarak verimli bir süreçsel etkinlik oluşturamadığını göstermektedir.

Lojistik performans kavramı; büyümekte olan köklü bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Yaygın anlamda sipariş devir hızları, sipariş işleme oranları ve benzer kriterlerin performansını ölçmek için kullanılan bir kavram (Brooks, 1999, s.3); lojistik maliyetler ve lojistik kalitenin bir göstergesi (Schramm-Klein ve Morschett, 2006: 284), sektörel anlamda lojistik ya da lojistik hizmet üreten firmaların kendi lojistik yeteneklerine göre şekillendirilen; amaçlara, hedeflere, ulaşıp ulaşılmadığının kurumsal açıdan ifadesi ile alakalı çalışmaların toplamı (Bayat ve Özdemir, 2016) olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan, daha önceden planlanmış olan lojistik faaliyetlerin belirlenen sürenin neticesinde elde edilen verilerin, kalitatif ve kantitatif anlamda tanımlanması (Bakan ve Şekkel, 2015, s.44); lojistik hizmetlerde ürünlerin alıcıya zamanında ulaştırılması ve lojistik faaliyetlerin gösterdiği başarının bir ölçüsü biçiminde tanımlanmaktadır (Bayraktutan ve Özbilgin, 2015, s.98). Sektördeki hızlı gelişmelerin etkilediği lojistik kavramı bu sayede taşımacılık işlevinin yanı sıra yeniliğe açık firmalar için pazarlama stratejisine katkı sunan bir strateji oluşturma özelliği de katmıştır (Çubukçu ve İmamoglu, 2019, s.1222).

Bu çalışmada işletmelerin sipariş işleme fonksiyonunun lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkiye sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bulgularıyla, işletmelerin başarısı üzerinde doğrudan/dolaylı etkisi olduğu düşünülen tedarik etkinliği ve lojistik performans kriterlerinin önemi ortaya konulacak ve işletmelerin sipariş yönetimi noktasında alabilecekleri önlemler hakkında öneriler sunulacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

İşletmeler için en önemli sorunlardan birini imalatta gerekli olan yönetim hizmetleri, hammadde-malzeme tedariki, bilgi sistemleri, bakım-tamir, onarım ve danışmanlık hizmetleri vb. firma dışından sağlanan girdiler oluşturmaktadır. Girdileri işletmeye ulaştıran şahıs ve kuruluşlar tedarikçi olarak tanımlanmaktadır. Tedarikçilerden sağlanan hizmet kalitesi, o firmanın performans göstergeleri arasında bulunmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2009, s.103). Pazarı ürün sağlayan üreticiler, perakendeciler, ithalatçılar, toptancılar, tedarik zincirinin birer halkası olarak tanımlanan tedarikçilerdir (Parthiban vd. 2012, s.2312).

Tedarik kavramı, işletmelerin mallar, hizmetler veya imalat süreçleri noktasında süreçsel etkinliği sağlaması için bilgi edinilmesini (Pienaar, 2010) ve işletmenin rekabet gücüne katkı sağlayan önemli dinamiklerinden birini ifade etmektedir (Noordewier v.d., 1990). Diğer taraftan, talebin belirlenmesi noktasından başlanarak, talebi karşılayacak tedarikçinin seçimi, maliyet faktörü ve diğer şartların oluşturulması ve ürün teslimine kadar olan süreç tanımlanmaktadır (Gimenez ve Ventura, 2005, s.20-21).

Tedarikçinin performansı lojistik başarı göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Bu gösterge, seçilen tedarikçinin teslimat zamanına ve teslimat hızına bağlıdır (Pikousová ve Průša, 2013). Tedarikçinin gösterdiği performans, teknik destek, kalite, teslimat, fiyat gibi operasyonel organizasyonlar ve alıcının ihtiyacı olan ürünleri sağlayabilme hususunda ne kadar başarılı olduğu ile algılanabilmekte, ayrıca işletme ile alakalı güven, sinerji ve bilgi paylaşımı olarak da ifade edilmektedir (Pooe vd. 2015). Viswanadham ve Samvedi (2013, s. 6485)'e göre, genel olarak tedarikçi seçimi esasen süreçsel anlamda performans kriterlerine odaklanmaktadır. Çünkü bu sürecin etkinliği objektif sorun çözebilme ve performans faktörlerine (teslimat, hizmet, fiyat, kalite, vb.) bağlıdır.

Tedarikçilerin seçme ve değerlendirme süreci, uzun vadede sürdürülebilir işbirliği, yeniliği ve gelişimi iyi analiz edebilme yeteneği, güvenilir ve istekli ortaklıklar oluşturulabilme becerisi, kârı ve riskleri paylaşabilme olgunluğu, tüketici/müşteri ile kültürel, sosyal ve örgütsel uyumu sağlayacak bir sistemi kapsmalıdır. Yanı sıra tedarikçiler herkes tarafından bilinen evrensel lojistik ilkelerine dayanan "7 Rights Rule" standardına uymak zorundadırlar. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır; doğru ürün-doğru durum-doğru miktar-doğru zaman-doğru müşteri-doğru yer ve doğru fiyat (Zak, 2015, s.810). Dolayısıyla tedarik etkinliği için öncelikle etkin bir tedarikçi ilişkisi geliştirilip sürdürülmelidir.

Sipariş işleme unsuru genel itibarıyla siparişin yönetimi hususudur. Sipariş yönetimi ise lojistik bilgi sistemi (LBS) kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yönetim sistemi çerçevesinde sipariş işleme, sunulan hizmetin kalitesinin bir argümanı olarak da değerlendirilmektedir (Gürdal, 200, s.22-23). Kayabaşı (2007, s.64)'na göre, sipariş işleme fonksiyonu, sipariş yönetimi kapsamında ele alınmakta olup, sipariş çevrim hızı ise; süreci planlama, siparişin iletilmesi, siparişin işlenmesi, siparişin toplanması ve siparişin teslimi adımlarından meydana gelmektedir. Sipariş çevriminin etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesi, ulaştırma ve depolama gibi faaliyetlerle etkileşimli olarak yapılması ile yönetilmektedir.

Lojistik süreçler çerçevesinde kilit nokta kabul edilen müşteri siparişlerinin doğru zamanda ve müşteriye memnun eden bir biçimde iletilmesi; teslimat sürecinin en doğru strateji ve usuller ile yönetilmesi için son derece önemlidir (Koban ve Keser, 2008, s.91). Siparişin işleme süreci, müşterilerin siparişlerini kaydetme faaliyetlerini içermekte ve sipariş detaylarının satış birimine iletilmesi, müşterilerin kredi doğrulamasının yapılması, teslimat birimine gerekli ambalaj bilgilerinin ulaştırılması, gönderi belgelerinin hazır olması, müşterilere ödeme ve teslimat durumunun detaylı olarak bildirilmesi şeklinde sıralanabilmektedir (Pienaar, 2010, s.451; Karafakıoğlu, 2005; Başkol, 2010, s.58).

Lojistik performans kavramı literatürde birçok çalışma kapsamında yer almakta ve literatüre katkı oluşturmaktadır (Havenga, 2011; Kayabaşı ve Özdemir, 2008; Othman vd., 2016; Nadarajah, 2015; Daugherty vd., 1996; Şekkeli, 2016; Graeml ve Peinado, 2011; Rafele, 2004; Morash, 2001; Hausman vd., 2005; Caplice ve Sheffi, 1994; Sezen vd., 2002; Krauth vd., 2005; Bayat ve Özdemir, 2016; Gustafsson, 2003; Lehtonen, 2001; Fawcett ve Smith, 1995; Bakan ve Şekkeli, 2015; Wanke vd., 2007; Talib ve Hamid, 2014; Stank-Traichal, 1998). Lojistik bölümünün performansı değerlendirilirken, ürünün pazarda bulunabilme durumu, lojistik hizmet biriminin kalitesi, stoklama verimliliği, teslimat zamanlarına uyum, taşıma esnasında oluşabilecek hasar oranları, müşteri tatmininin ölçülmesi, tüm lojistik faaliyetler çerçevesinde esneklik kabiliyeti, teslimatın eksiksiz yapılması ve lojistik maliyet hususu vb. konularla değerlendirilmektedir (Sezen vd., 2002, s.134). Bu noktadan hareketle lojistik performans; lojistik faaliyetlerin sektörde çeşitlilik gösteren istek ve ihtiyaçları karşılayabilme becerisi; lojistik kalite ve lojistik maliyetlerin bir göstergesi; lojistik süreçlerde oluşan verimliliğin işletmelerin performansına ve rekabet edebilirliğine katkısı; lojistik hizmetler ile kazanılan katma değer; sipariş çevrim süresi, sipariş doldurma oranları ve benzeri metrikler performansını ölçmede için kullanılan bir kavramdır (Schramm-Klein ve Morschett, 2006, s.284; Fawcett ve Smith, 1995; Brooks, 1999, s.3).

Literatürdeki bazı çalışmalara göre değişiklik göstermekte olan lojistik performans; bir çalışmada, lojistik performansın değerlendirilmesi noktasında altı temel unsur olan gümrük işlemleri ve iş süreçlerindeki verimlilik, taşımacılık için gerekli olan alt yapının kalitesi ve yeterli olması, rekabetçi fiyatla sevkiyat yapabileme yeteneği, lojistik faaliyetlerin kalitesi, sevkiyatların izlenebilir olması ve zamanında teslimatın önemine vurgu yapılmakta iken; (Bayraktutan ve Özbilgin, 2015) bazı çalışmalarda ise göre ise, bilişim teknolojileri ağırlıklı, etkinlik ve verimlilik kavramlarına önem veren müşteri tatmini odaklı olma (Krauth vd., 2005) kapsamında incelenmektedir. Bazı çalışmalara göre lojistik sürecin önemine vurgu yapılırken (Caplice ve Sheffi, 1994) bu süreç entegrasyon (bütünleşme), ekonomik olma, geçerlilik, fayda oluşturma, uyumluluk, yeniden uygulanabilme ve çalışanların bireysel etkisi kriterleri üzerinden tanımlanmıştır. Bu noktadan hareketle, lojistik performans değerlendirilirken, çeşitli kriterler belirlenebilmektedir (Rafele, 2004; Daugherty vd., 2009; Brooks, 2000; Krauth vd., 2005; Schramm-Klein ve Morschett, 2006; Hausman vd., 2005; Baki ve Şimşek, 2004).

Mentzer ve Konrad (1991), yapmış oldukları çalışmada lojistik performans analizinde sipariş işleminin önemine vurgu yapmışlardır. Tassabehji, R. ve Moorhouse, A. (2008), tedarik etkinliğine vurgu yapmış oldukları çalışmada, lojistik performansın etkin bir şekilde yönetilmesi için geliştirilmesi gereken becerileri tanımlamaktadır. Yaptıkları çalışmada, yöneticilere tedarikin karmaşıklık düzeyindeki satın alma düzeyini ve etkisini değerlendirmelerini sağlamak için bir etkinlik çerçevesi sunulmuştur. Böylelikle tedarik etkinliğinin satın alma becerilerini geliştirmekle ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada mevcut literatürden yola çıkılarak sipariş işleminin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkisini araştırmak üzere bir hipotez geliştirilmiştir.

Bu kapsamda mevcut yazından yola çıkılarak ilgili hipotez (H₁: Sipariş işlemenin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkisi vardır.) oluşturulmuştur.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

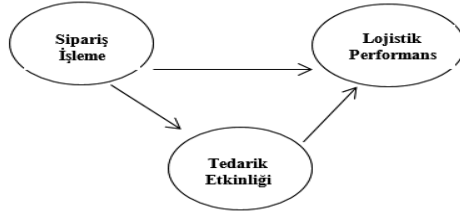
Bu çalışma sipariş işleme değişkeninin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren üretim işletmelerine oluşturulan anket uygulanmıştır. Sipariş işlemenin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık rolü oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli ile ortaya konulmuştur. Özellikle işletmelerin başarısının tedarik zincirinin diğer halkalarına bağlı olduğu günümüz rekabet koşullarında tedarikçi ilişkilerinin devamlılığı ve geliştirilmesi noktasında katkı sağlamak ve hangi düzenlemelerin yapılacağını belirlemek işletmeler adına büyük önem taşımaktadır. Gerek işletmelerin lojistik faaliyetleri üzerinde gerekse performansları üzerinde önemli etkilerinin olabileceği düşünülen bu konu hakkında işletmelerin bilgi sahibi olması faydalarına olacaktır.

3.2. Araştırmanın Evreni

Çalışmanın evrenini Gaziantep OSB'de faaliyet göstermekte olan imalat firmaları oluşturmakta olup, bu firmalar tekstil, inşaat, gıda, kimya ve mermer sektörlerinde yoğun olarak faaliyet göstermektedir. OSB' de faaliyetlerini sürdüren yaklaşık 950 üretim firması bulunmaktadır (GAOSB, 2016). Ana kütlede %95 güven aralığında ve %5'lik hata payı ile en küçük örneklem büyüklüğü 274 işletme olmak üzere hesaplanmıştır (Sekaran, 1992, s.253). Ancak bazı engelleyici sebepler dolayısıyla toplamda 246 üretim işletmesinden alınan veriler analize tabi tutulmuştur. Veriler işletmelerin üretim departmanından sorumlu yöneticilerden ve yüz yüze anket yöntemi uygulanarak elde edilmiştir. Çalışmanın örnekleme belirlenirken basit tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem sayesinde belirlenen evrende tüm imalat işletmelerine örnekleme katılma şansı eşit düzeyde verilmektedir. Bunun yanı sıra küçük ölçekli evrenlerin tercih edildiği çalışmalar için en işlevsel yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.138).

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Gaziantep OSB'de faaliyet gösteren işletmelerden elde edilen veriler (n=246) doğrultusunda oluşturulmuş olan modele (Şekil 1) ait analizler uygulanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak verilere Keşfedici Faktör Analizi (KFA) uygulanmış, sonrasında çalışmada kullanılan ölçekler ile verilerin uygunluğunu test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Uygulanan KFA ve DFA analizleri sonrasında çalışmanın sorunsal doğrultusunda oluşturulan model, Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi ile test edilmiş ve araştırma modeli Şekil 1'de belirtilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.4. Araştırmanın Ölçekleri

3.4.1. Sipariş İşleme Ölçeği (SİÖ)

İşletmelerin sipariş işleme düzeylerini belirlemek amacıyla Kayabaşı (2007) tarafından geliştirilen uygulanan güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanmış 4 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Sipariş işleme ölçeğinin yapısal geçerliliğini ölçme maksadıyla öncelikle KFA uygulanmıştır. Yapılan KFA sonucunda 4 ifade tek boyut altında toplanmıştır. Örneklem yeterliliğini belirlemek amacıyla uygulanan KMO ve Bartlett's testi neticesinde KMO değeri 0.689 ve Bartlett's testi anlamlı tespit edilmiştir. Dağlı (2015, s.205)'ya göre KMO değerinin 0.60 ve üzerinde olması faktör analizi için yeterli görülmektedir. KFA sonucunda tek faktörden oluşan ve toplam varyansın %54,236'sını açıklayan bir yapı elde edilmiş, bu yapıya ait faktör yüklerinin 0,472 ile 0,880 değerleri arasında olduğu belirlenmiştir. Tek boyutlu ölçeklerde bütün faktörlerin açıkladığı toplam varyans oranının en az %30 olması beklenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.312).

ÖNERMELER	Faktör Yükleri	Kümülatif Varyans (%)
Sipariş İşleme		54.236
V1	,771	
V2	,880	
V3	,760	
V4	,472	

Tablo 1. Sipariş İşleme Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçeğin yapı geçerliliğinin test edilmesi amacıyla uygulanan DFA neticesinde ölçeğin tek faktörlü yapıya uyum sağladığı aynı zamanda uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartlarda olduğu belirlenmiştir. Uyum iyiliğinin değer aralıkları "kabul edilebilir" standart değerlere göre (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.337) düzenlenmiş ve ölçeğin uyum iyiliği değerlerinin yer aldığı Tablo 2'de sunulmuştur:

Ölçekler	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI $\geq .85$	AGFI $\geq .80$	CFI $\geq .90$	NFI $\geq .90$	TLI $\geq .90$	RMSEA $\leq .08$
Sipariş İşleme	4,239	2	2,12	.99	.96	.99	.98	.97	.06

Tablo 2. Sipariş İşleme Ölçeği'nin Uyum İyiliği Değerleri

Uygulanan güvenilirlik analizi neticesinde ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0.71 olarak belirlenmiştir. Bu katsayısının $0.60 \leq \alpha < 0.80$ değerleri arasında olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2008, s.405).

3.4.2. Tedarik Etkinliği Ölçeği (TEÖ)

Gaziantep OSB'de üretim faaliyetlerini devam ettiren işletmelerin tedarik etkinliklerini belirlemek için Kayabaşı (2007) tarafından geliştirilen uygulanan güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanmış 4 sorudan oluşan "Tedarik Etkinliği Ölçeği" ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Tedarik etkinliği ölçeğin yapısal geçerliliğini ölçmek için öncelikle KFA uygulanmıştır. Yapılan KFA ile 4 ifadenin tek boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. Örneklem yeterliliğini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen KMO ve Bartlett's testine göre, KMO değeri 0.724 ve Bartlett's testi anlamlı olduğunu göstermiştir. KMO değerinin 0.60 ve üzerinde bir değere sahip olması faktör analizi için yeterli görülmektedir (Dağlı, 2015, s.205). KFA sonucunda toplam varyansın %41,664'ünü açıklayan ve tek faktörden oluşan bir yapıya ulaşıldığı tespit edilmiştir. Bu yapıya ait faktör yüklerinin 0,357 ile 0,866 arasında olduğu tespit edilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2016, s.312)'e göre önerilen yüzye (30%) sahip faktör yükleri elde edilmiştir.

ÖNERMELER	Faktör Yükleri	Kümülatif Varyans (%)
Tedarik Etkinliği		41.664
V5	,793	
V6	,866	
V7	,401	
V8	,357	

Tablo 3. Tedarik Etkinliği Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için uygulanan DFA neticesinde ölçeğin tek boyutlu yapıya uyum sağladığı ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartlara uygun olduğu görülmüştür. Uyum iyiliği değer aralıkları "kabul edilebilir" standartlara göre düzenlenmiş (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.337) ve ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te belirtilmiştir:

Ölçekler	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI $\geq .85$	AGFI $\geq .80$	CFI $\geq .90$	NFI $\geq .90$	TLI $\geq .90$	RMSEA $\leq .08$
Tedarik Etkinliği	8,242	3	2,74	.98	.99	.99	.99	.98	.04

Tablo 4. Tedarik Etkinliği Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Güvenilirlik analizi sonucuna göre, ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0.65 olarak tespit edilmiştir. Bu değer $0.60 \leq \alpha < 0.80$ aralığında ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ifade etmek mümkündür (Kalaycı, 2008, s.405).

3.4.3. Lojistik Performans Ölçeği (LPÖ)

İşletmelerin lojistik performans düzeylerini belirlemek amacıyla Özgüner (2017) tarafından geliştirilen uygulanan güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanmış 10 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Lojistik performans ölçeğinin yapısal geçerliliğini ölçmek için öncelikle KFA yapılmış analiz neticesinde 10 ifadenin tek boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. Örneklem yeterliliğini belirlemek amacıyla uygulanan KMO ve Bartlett's testi sonucunda KMO değeri 0.717 ve Bartlett's testinin de anlamlı olduğu görülmüştür. KFA sonucunda tek faktörden oluşan ve toplam varyansın %30.339'unu açıklayan bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2016, s.312)'e göre bu değer yeterli görüldüğü belirtilmektedir. Bu yapıya ait faktör yüklerinin 0,385 ile 0,660 arasında olduğu belirlenmiştir.

ÖNERMELER	Faktör Yükleri	Kümülatif Varyans (%)
Lojistik Performans		30.339
V9	,499	
V10	,638	
V11	,660	
V12	,622	
V13	,586	
V14	,581	
V15	,544	
V16	,385	
V17	,431	
V18	,495	

Tablo 5. Lojistik Performans Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için yapılan DFA neticesinde ölçeğin tek boyutlu yapıya uyum sağlamadığı tespit edilmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartlara uygun olmadığının tespiti üzerine modelin uyum iyiliğini geliştirmek için gereken modifikasyon işlemi uygulanmıştır. Aralarında yüksek kovaryans tespit edilen V9 ile V10 (e9-e10) ifadeleri arasında modifikasyon yapılmıştır.

Gerçekleştirilen modifikasyon işlemlerinin sonrasında, tekrarlanan ve nihai DFA ile elde edilen verilerin ölçeğin tek boyutlu yapısı ile uyumlu olduğu belirlenmiş (Gürbüz ve Şahin, 2016), ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da belirtilmiştir:

Ölçekler	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI $\geq .85$	AGFI $\geq .80$	CFI $\geq .90$	NFI $\geq .90$	TLI $\geq .90$	RMSEA $\leq .08$
Lojistik Performans	94,46	34	2,778	.93	.89	.86	.80	.81	.08

Tablo 6. Lojistik Performans Ölçeği'ne Ait Uyum İyiliği Değerleri

Tabloda uyum iyiliği değerlerine bakıldığında ölçeğin tek boyutlu yapıya uyum sağladığı tespit edilmiştir. Tabloda yer alan NFI ve TLI indekslerinin eşik değerlerin altında kaldığı görülmekte fakat ölçeğin uyumunu bozmamakla birlikte bu durum veri büyüklüğünden kaynaklanmaktadır (Dağlı, 2015, s.212). Buna rağmen CFI değerinin

standart değer in altında kalmasına karşın 0,86 ile kabul edilebilir değer aldığı söylenebilir. Ayıldız ve Cengiz (2006, s.77)' in çalışmalarına göre, yeni bir konu veya gelişmekte olan bir alanda oluşturulan modelin uyum iyiliği indekslerinin kritik limitlerin altında kalıyor olması durumu normal karşılanmaktadır (Özgüner ve Özgüner, 2019, s.75). Gerçekleştirilen güvenilirlik analizi neticesinde ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0.74 olarak tespit edilmiş ve güvenilirlik 0.60 $\leq$ α < 0.80 aralığında olduğundan ölçeğin oldukça güvenilir olduğu ifade edilmektedir (Kalaycı, 2008, s.405).

4. Bulgular

4.1 Demografik Bulgular

Demografik bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektör, işletmelerde çalışan personel sayıları ve işletmelerin faaliyet sürelerine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre, araştırmaya katılan işletmelerin %69,4'ü tekstil, %17,6'sı inşaat, %6,3'ü gıda, %3,5'i kimya ve %3,2'ü mermer sektöründe faaliyet göstermektedir. İşletmelerin %38,4'ünün 50-99 arası çalışana, %28,8'inin 1-49 arası çalışana, %14,8'inin 100-149 arası çalışana, yine %11,6'sının 150-249 arası çalışana, %6,4'ünün 250-499 arası çalışana ve %4,2'sinin 500 ve üzeri çalışana sahip oldukları elde edilen bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan işletmelerin %37,5'inin 1-5 yıl, %32,3'ünün 6-10 yıl, %19,6'sının 21 yıl ve üzeri faaliyet sürelerine sahip olduğu belirlenmiştir. Yine 11-15 yıl ve 16-20 yıl süreyle faaliyet gösteren işletmelerin oranları ise %10,6 olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Ölçeklerde Yer Alan Önermelere Ait Bulgular

Çalışma çerçevesinde firmalara uygulanan sipariş işleme ölçeğinde bulunan ifadelere ilişkin değerler Tablo 7'de belirtilmiştir:

Sipariş İşleme	Ort.	St. Sapma
V1. Sipariş işlemleri hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmaktadır.	4,25	,761
V2. Hatalı sipariş oranı düşüktür.	4,18	,774
V3. Sipariş verme işlemi kolaydır.	4,18	,723
V4. Siparişler için ulaştırma yolları kombine olarak kullanılmaktadır.	4,08	,718
TOPLAM	4,17	

Tablo 7. Sipariş İşleme Ölçeği'nin Alt Boyutlarına Ait Ort. ve Standart Sapma Değerleri

Tablo 7 incelendiğinde işletmelerin sipariş işlemlerini oldukça hızlı ve güvenilir bir biçimde yaptıkları (4,25) aynı zamanda sipariş verme işlemlerinin kolay (4,18) ve hata oranı düşük bir şekilde (4,18) olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında işletmelerin sipariş işleme noktasında oldukça başarılı olduklarını söylemek mümkün olacaktır. Gaziantep Organize Sanayi Bölgeleri'nde üretim faaliyetlerine devam eden işletmelerin tedarik etkinliklerini ölçek maksadıyla oluşturulan ölçeğe ait ifadelere ilişkin değerler Tablo 8' de gösterilmiştir:

Sipariş İşleme	Ort.	St. Sapma
V5. Taşınan siparişlerin zarar görmemesi için önlemler alınmaktadır	4,23	,655
V6. Sipariş edilen ürünlerin teknik gereksinimleri karşılanmaktadır.	4,20	,668
V7. Tedarik işlemleri etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir.	4,18	,702
V8. Söz verilen zamanda teslimatlar yapılmaktadır.	4,20	,712
TOPLAM	4,20	

Tablo 8. Sipariş İşleme Ölçeği'nin Alt Boyutlarına Ait Ort. ve Standart Sapma Değerler

Tablo 8 incelendiğinde işletmelerin taşınan siparişlerin zarar görmemesi noktasında gerekli tüm önlemleri aldığı (4,23) aynı zamanda söz verilen zamanda teslimat yeteneklerinin yüksek olduğu görülmektedir (4,20). Genel olarak ifade etmek gerekirse işletmelerin tedarik etkinliklerinin yüksek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür (4,20).

Firmaların çalışmada araştırılan lojistik performansları ile alakalı önermelere ait bulgular Tablo 9'da sunulmuştur:

Lojistik Performans	Ort.	St. Sapma
V9.İşletmemizin tedarik süresi kısadır.	4,26	,656
V10.İşletmemizde müşterinin tatmin oranı yüksektir.	4,14	,633
V11.İşletmemizde müşteriyi elde tutma başarısı yüksektir	4,08	,718
V12.İşletmemizde müşterinin şikâyet oranı düşüktür.	4,17	,719
V13.İşletmemizde özel ya da rutin dışı ürünler üretilir.	4,15	,721
V14.İşletmemiz beklenmedik olayların üstesinden gelir.	4,20	,709
V15.İşletmemizde müşterilere hızlıca yanıt verilir.	4,16	,733
V16.İşletmemizde genel işletme maliyetleri düşüktür.	3,97	,785
V17.İşletmemizde tesis/ekipman/işgücü kullanım oranı yüksektir.	4,18	,725
V18.İşletmemiz siparişlerin tam zamanında teslimi konusunda katıdır.	4,36	,659
TOPLAM	4,17	

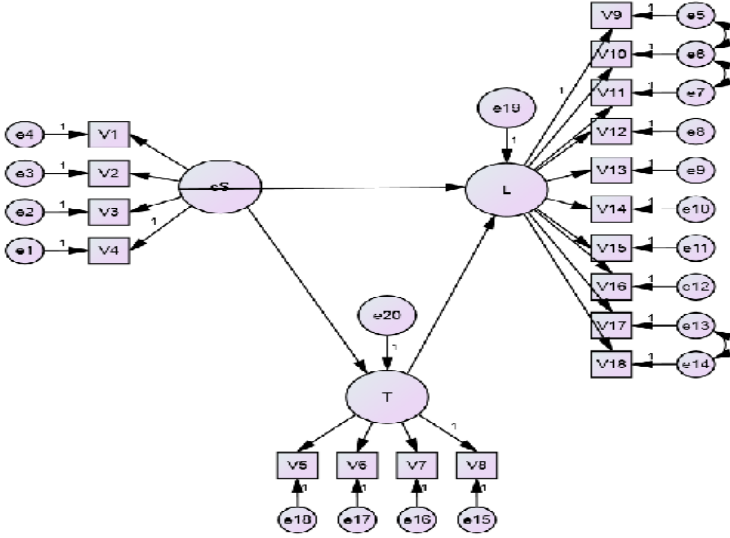
Tablo 9. LPÖ'ne İlişkin Ort. ve Standart Sapma Değerleri

Tablo 9 incelendiğinde üretim işletmelerinin genel olarak lojistik performans düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir (4,17). Özellikle işletmelerin siparişlerin tam zamanında teslimi noktasında takındığı katı tavrın dikkat çekici olduğunu (4,36) ayrıca işletmelerin tedarik sürelerinin oldukça kısa olduğunu söylemek mümkündür (4,26).

4.3. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizi

Gaziantep OSB'de faaliyet gösteren işletmelerin sipariş işleme düzeylerinin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliklerinin aracılık rolü belirlemek amacıyla regresyon ve faktör analizlerinin birleşmesi ile oluşan, gözlenebilen ve gözlenemeyen değişkenleri kapsayan modellerin test edilmesi amacıyla uygulanan Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)'nden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan yapısal model Şekil 2'de belirtilmiştir. Modelin uyum iyiliği değerleri Tablo 10'da ve yapısal modele ilişkin regresyon ağırlıkları Tablo 11'de belirtilmiştir:

Şekil 2. Araştırmaya Ait Yapısal Eşitlik Modeli

Oluşturulan yapısal eşitlik modelinin test edilmesi amacıyla öncelikle modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Araştırmanın yapısal modelinin uyum iyiliği değerlerinin kritik değerlerin altında olduğu belirlenmiş, değerlerin iyileştirilmesi için modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyon, araştırma modelinde görülemeyen fakat ilgili düzenlemelerin yapılması ile ki-kare miktarında oluşabilecek iyileşmeleri ifade edilen indeksler olarak tanımlanmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2015, s.38). Bu noktadan hareketle birbiri arasında yüksek kovaryans değerlerinin olduğu belirlenen V9 ile V10 (e5-e6), V10 ile V11 (e6-e7) ve V17 ile V18 (e13-e14) ifadeleri arasında modifikasyon uygulanmış ve uyum iyiliği değer aralıkları 'kabul edilebilir' standartlara göre yeniden düzenlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.337). Tablo 10'da belirtilmiştir:

Ölçekler	χ^2	df	CMIN/DF ≤ 5	GFI $\geq .85$	AGFI $\geq .80$	CFI $\geq .90$	NFI $\geq .90$	TLI $\geq .90$	RMSEA $\leq .08$
Model	242,39	129	1,88	,90	,88	,89	,80	,86	,06

Tablo 10. Araştırma Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Uyum iyiliği değerlerine bakıldığında uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerlere sahip olduğunu görülmüştür. Bunun yanı sıra CFI değerinin kritik değerinin altında olmasına karşın 0,89 ile kabul edilebilir değer aralığında olduğunu söylemek mümkün olacaktır. CFI değerinin alacağı 0.85 ve üzerinde bir değer kabul edilmektedir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006, s.77). İlaveten NFI ve TLI indekslerinin kritik değerlerin altında değerler aldığı tespit edilmesi modelin uyumunu bozmamaktadır (Dağlı, 2015, s.212). Yapılan DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ile yapısal modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde her iki analiz sonucunda benzer uyum iyiliği değerlerine ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum, modelin geçerliliği noktasında güçlü bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Hair vd. (2005). Bu sonuçla ulaşılan uyum iyiliği değerleri,

oluşturulan yapısal modelin veriler ile uyumlu olduğunu belirtmekte ve araştırma hipotezinin YEM ile test edilmeye uygun bulunduğu tespit edilmiştir.

Test Edilen Yol		Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	Anlamlılık	
Lojistik Performans	<---	Sipariş İşleme	,447	,192	2,330	0.02
Tedarik Etkinliği	<---	Sipariş İşleme	,307	,156	1,963	0.05
Lojistik Performans	<---	Tedarik Etkinliği	,461	,284	1,862	0.04

Tablo 11. Aracılık Testine Ait YEM Regrasyon Ağırlıkları

Aracılık testine ait yapısal eşitlik modeli regresyon ağırlıkları incelendiğinde sipariş işleme değişkeninin hem lojistik performansı ($p=0.05 \leq 0.02$) hem de tedarik etkinliğini ($p=0.05 \leq 0.05$) pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tedarik etkinliği değişkeninin de lojistik performansı ($p=0.05 \leq 0.04$) pozitif yönde anlamlı etkilediği tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki etkilerin tamamının anlamlı olması aracılık testinin yapılabilmesi için gerekli koşulları sağlamıştır.

Sipariş işleme değişkeninin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık rolünün olup olmadığının belirlenmesi noktasında oluşturulan yapısal eşitlik modeline ait AMOS çıktılarında 'Standardize Edilmiş Toplam Etkiler', 'Standardize Edilmiş Doğrudan Etkiler', ve 'Standardize Edilmiş Dolaylı Etkiler' incelenmiştir. Elde edilen çıktılar tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

	Sipariş İşleme	Tedarik Etkinliği
Tedarik Etkinliği	0.69	0
Lojistik Performans	0.51	0.29

Tablo 12. Standardize Edilmiş Toplam Etkiler

Toplam etkilere ait standardize edilmiş değerler incelendiğinde sipariş işleminin tedarik etkinliği üzerindeki toplam etkisinin 0,69 lojistik performans üzerindeki toplam etkisini ise 0,51 olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tedarik etkinliğinin lojistik performans üzerindeki toplam etkisi ise 0,29 olarak tespit edilmiştir.

	Sipariş İşleme	Tedarik Etkinliği
Tedarik Etkinliği	0.69	0
Lojistik Performans	0.31	0.29

Tablo 13. Standardize Edilmiş Doğrudan Etkiler

Standardize edilmiş doğrudan etkilere bakıldığında sipariş işleminin tedarik etkinliği üzerindeki doğrudan etkisinin 0,69 lojistik performans üzerindeki toplam etkisinin ise 0,31 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tedarik etkinliğinin lojistik performans üzerindeki doğrudan etkisi ise 0,29 olarak bulunmuştur.

	Sipariş İşleme	Tedarik Etkinliği
Tedarik Etkinliği	0	0
Lojistik Performans	0.20	0

Tablo 14. Standardize Edilmiş Dolaylı Etkiler

Dolaylı etkilere ilişkin standardize edilmiş değerlere bakıldığında, sipariş işlemenin lojistik performansı yordama gücünün 0,20 olduğu görülmüştür. Bu durum lojistik performans üzerinde sipariş işlemenin hem doğrudan hem de tedarik etkinliği aracılığıyla dolaylı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde sipariş işlemenin lojistik performans üzerindeki etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkisinin olduğunu görülmektedir. Bu durumda; sipariş işlemenin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık rolünü belirlemek amacıyla oluşturulan H₁ hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç

Çalışmada sipariş işleme değişkeninin lojistik performansa etkisinde tedarik etkinliğinin aracılık etkisi belirlenmiştir. Bulgulara göre, lojistik performans üzerinde sipariş işlemenin hem doğrudan hem de tedarik etkinliği aracılığıyla dolaylı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Doğru bir sipariş işleme ile başlayan süreç etkin bir tedarik ve tedarikçi ilişkisini destekleyecek, böylece lojistik performansı olumlu yönde artıracaktır. Çünkü sipariş bir işletme için alındığı andan işlendiği ve doğru cevaplandığı takdirde sürecin başlangıç ve en önemli adımını oluşturmaktadır. Literatürde bu konuda yapılmış olan çalışmalar da bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir (Tassabehji ve Moorhouse, 2008; Graeml ve Peinado, 2011; Krauth vd., 2005; Mentzer ve Konrad, 1991; Daugherty vd., 2009; Rafele, 2004). Özellikle üretim yapan işletmelerin varlıklarını devam ettirmeleri ve rekabet ortamındaki esnekliklerini artırabilmeleri için performanslarını sürekli yükseltme eğiliminde olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda yöneticilerin sipariş işleme ve tedarik etkinliği kriterlerine olan yönelimlerini artırmaları lojistik performanslarını etkileyecektir.

Çalışma Gaziantep OSB ile sınırlandırıldığından evren ve örneklem genişletilebilir. Çalışmanın, ileride yapılacak araştırmalar için yol gösterici bir nitelik taşıdığı düşünüldüğünden işletmedeki lojistik performans artırıcı diğer değişkenler sektörel bazda boyutlara eklenebilir. Gelecekte yapılacak daha detaylı çalışmalar geniş ölçekli firmalar çerçevesinde üst düzey yöneticilere uygulanarak tekrarlanabilir. Lojistik performans konusu inovasyon ve e-lojistik konuları ile dünya genelindeki küresel gelişmelere uygun değişkenler ile entegre edilip, spesifik bir alanda çalışma kapsamlandırılabilir. Ayrıca nitel araştırma yöntemleri uygulanarak disiplinlerarası çalışmalar için uygun değişkenlerin lojistik performans göstergeleri ile ilişkilerine bakılabilir. Böylece çalışmaların daha genel perspektiflerle değerlendirilmesine imkan sağlanmış olunur.

KAYNAKÇA

AYYILDIZ, H. & CENGİZ, E. (2006). Pazarlama modellerinin testinde kullanılabilir yapısal eşitlik modeli (yem) üzerine kavramsal bir inceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 63-84.

- BAKAN, İ. & ŞEKKELİ, Z. H. (2015). Lojistik stratejilerinin lojistik yetenekler üzerine etkilerine ilişkin bir alan araştırması, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (5), 398-422.
- BAKİ, B. & ŞİMŞEK, B. (2004). Lojistik faaliyetlere göre performans ölçütlerinin belirlenmesi, *Yöneylem Araştırması / Endüstri Mühendisliği Kongresi*, (Ss. 490-492). Adana.
- BAŞKOL, M. (2010). Lojistik ve lojistik yönetimi, *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 47-63.
- BAYAT, T. & ÖZDEMİR, Ş. (2016). Yeni bir lojistik performans endeksi oluşturmak için gerekli olan kriterlerin belirlenmesi üzerine araştırma, *V. Ulusal Lojistik Ve Tedarik Zinciri Kongresi*, Mersin.
- BAYRAKTUTAN, Y. & ÖZBİLGİN, M. (2015). Lojistik maliyetler ve lojistik performans ölçütleri, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 95-112.
- BROOKS, M. R. (1999). Performance evaluation by North American carriers. *Transport Reviews*, 19 (1), 1-11.
- BROOKS, M. R. (2000). Performance evaluation of carriers by North American companies. *Transport Reviews*, 20 (2), 205-218.
- CAPLICE, C. & SHEFFI, Y. (1994). A review and evaluation of logistics metrics. *The International Journal of Logistics Management*, 5 (2), 11-28.
- ÇUBUKÇU, M. İ & İMAMOĞLU, N. (2019). Lojistik performansın, firma performansı ve ihracat performansına etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (62), 1221-1234.
- DAĞLI, A. (2015). Örgütsel muhalefet ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 198-218.
- DAUGHERTY, P. J., CHEN, H., MATTIODA, D. D. & GRAWE, S. J. (2009). Marketing/Logistics relationships: influence on capabilities and performance, *Journal of Business Logistics*, 30 (1), 1-18.
- FAWCETT, S. E. & SMITH, S. R. (1995). Logistics measurement and performance for United States-Mexican operations under nafta, *Transportation Journal*, 34 (3), 25-34.
- GAZİANTEP ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ [GAOSB], Erişim Tarihi: 13.12.2006 <http://www.gaosb.org/index.php/hakkimizda/>
- GIMENEZ, C. & VENTURA, E. (2005). Logistic-production, logistic-marketing and external integration, *International Journal of Operation & Production Management*, 25 (1), 20-38.
- GRAEML, A. R. & PEINADO, J. (2011). Measuring logistics performance: the effectiveness of mmog/le as perceived by suppliers in the automotive industry, *Journal of Operations And Supply Chain Management*, 4 (1), 1-12.
- GUSTAFSSON, Å. (2003). Logistic services as competitive means-segmenting the retail market for softwood lumber, *Silva Fennica*, 37 (4), 493-504.
- GÜRBÜZ, S. & ŞAHİN, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- GÜRDAL, S. (2006). *Türkiye lojistik sektörü altyapı analizi*, İstanbul Ticaret Sanayi Odası, Yayın No: 2006-14 İstanbul: İTO Yayınları.
- HAIR, J. F., BLACK, W. C., BABIN, B. J., ANDERSON, R. E. & TATHAM, R. L. (2005), *Multivariate data analysis*. NJ: Pearson Prentice Hall.
- HAUSMAN, W. H., LEE, H. L. & SUBRAMANIAN, U. (2005). Global logistics indicators, supply chain metrics, and bilateral trade patterns, *Policy Research Working Paper*, No: 3773, World Bank.
- HAVENGA, J. H. (2011). Trade facilitation through logistics performance: The enabling role of national government, *Journal of Transport And Supply Chain Management*, 123-148.

- KALAYCI, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, 3. Baskı, Ankara: Asil Yayınevi.
- KARAFAKIOĞLU, M. (2005). *Pazarlama ilkeleri*. (Birinci Basım). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- KAYABAŞI, A. (2007). *İşletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesinde lojistik faaliyetlerin performansının artırılması: Üretim İşletmeleri Üzerinde Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- KAYABAŞI, A. & ÖZDEMİR, A. (2008). Üretim işletmelerinde lojistik yönetimi faaliyetlerinde performans yönetimine bakış: beklenti-fayda farkı analizi uygulaması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 195-209.
- KOBAN, E. & KESER, H. Y. (2008). *Dış ticarete lojistik*. (2. Baskı) Bursa: Ekin Yayınevi.
- KRAUTH, E., MOONEN, H., POPOVA, V. & SCHUT, M. (2005). Performance measurement and control in logistics service providing, *International Conference On Enterprise Information Systems*, 2, 239-247.
- LEHTONEN, T.W. (2001). Performance measurement in construction logistics, *International Journal of Production Economics*, 69, 107-116.
- MENTZER, J. T. & KONRAD, B. P. (1991). An efficiency / effectiveness approach to logistics performance analysis, *Journal of Business Logistics*, 12 (1), 33-61.
- MEYDAN, C. & ŞEŞEN, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi: Amos uygulamaları*, 2.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- MORASH, E. A. (2001). Supply chain strategies, capabilities and performance, *International Journal of Operations&Production Management*, 41 (1). 37-53.
- NADARAJAH, G. (2015). Factors influencing third party logistics performance in Malaysia: the role of trust as a mediator, *International Journal of Supply Chain Management*, 4 (4), 2050-7399.
- NOORDEWIER, T. G., JOHN, G., & NEVIN, J. R. (1990). Performance outcomes of purchasing arrangements in industrial buyer-vendor relationships, *Journal of Marketing*, 80-93.
- OTHMAN, A. A., SUNDRAM, V. P. K., SAYUTI, N. M. & BAHİRİN, A. S. (2016). The relationship between supply chain integration, just-in-time and logistics performance: A supplier's perspective on the automotive industry in Malaysia, *International Journal Of Supply Chain Management*, 5 (1), 44-51.
- ÖZGÜNER, M. & ÖZGÜNER, Z. (2019). Tedarik zinciri riskleri'nin lojistik performans üzerindeki etkisinin yapısal eşitlik modellemesi ile belirlenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), 67-82.
- PARTHİBAN, P., ZUBAR, H. A. & GARGE, C. P. (2012). A multi criteria decision making approach for suppliers selection, *International Conference On Modeling Optimization And Computing, Procedia Engineering*, 38, 2312-2328.
- PIENAAR, W. J. (2010). Logistic management aspects of planning, implementing and controlling commercial petroleum pipeline operations, *Corporate Ownership & Control*, 8 (1), 447-455.
- PIKOUSOVÁ, K. & PRŮŠA, P. (2013). Supplier evaluation: The first step in effective sourcing, *Journal of Transport And Supply Chain Management*, 7(1), Art #87, 4 Pages.
- POOE, D., MAFİNİ, C. & LOURY-OKOUMBA, V. W. (2015). The influence of information sharing, supplier trust and supplier synergy on supplier performance: The case of small and medium enterprises, *Journal of Transport And Supply Chain Management*, 9 (1), Art, #187, 11 Pages.
- RAFELE, C. (2004). Logistic service measurement: A reference framework, *Journal of Manufacturing Technology Management*, 15 (3), 280-290.

- SABUNCUOĞLU, Z. & TOKOL, T. (2009). *İşletme*. (7. Baskı). Bursa: Furkan Ofset.
- SCHRAMM-KLEIN, H. & MORSCHETT, D. (2006). The relationship between marketing performance, logistics performance and company performance for retail companies, *The International Review of Retail, Distribution And Consumer Research*, 16 (2), 277-296.
- SEKARAN, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. Second Edition. John Wiley & Sons.
- SEZEN, B., YILMAZ, C. & GEZGİN, G. (2002). Lojistik işlevinin pazarlama ve üretim birimleri arasındaki bağlayıcı rolü ve işletme performansı üzerindeki etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17 (2), 133-146.
- STANK, T. P. & TRAICHAL, P. A. (1998). Logistics strategy, organizational design, and performance in a cross-border environment, *Transportation Research Part E, (Logistics and Transpn Rev.)*, 34 (1), 75-86.
- ŞEKKELİ, Z. H. (2016). Lojistik stratejilerinin rekabet avantajı ve lojistik performansına olan etkileri üzerinde Türkiye ölçeğinde bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- TALIB, M. S. A. & HAMID, A. B. A. (2014). Application of critical success factors in supply chain management, *International Journal of Supply Chain Management*, 3 (1), 2050-7399.
- TASSABEHI, R. & MOORHOUSE, A. (2008). The changing role of procurement: developing professional effectiveness, *Journal of Purchasing & Supply Management*, 14, 55-68.
- VISWANADHAM, N. & SAMVEDI, A. (2013). Supplier selection based on supply chain ecosystem, performance and risk criteria, *International Journal of Production Research*, 51 (21), 6484-6498.
- WANKE, P. F., FLEURY, P. F. & HIJJAR, M. F. (2007). A study into the impact of logistics sophistication of Brazilian shippers in the pattern of contracting the services of logistics operators, *Brazilian Administration Review*, 4 (3), 31-46.
- ŽAK, J. (2015). Comparative analysis of multiple criteria evaluations of suppliers in different industries, *Transportation Research Procedia*, 10, 809-819.

Summary

The purpose of the present study was to determine the mediating role of supply efficiency in order processing in manufacturing enterprises in logistic performance. With the present study, it is aimed to determine the effect of order processing, supply efficiency and logistic performance criteria on the success of the enterprise, and to determine the mediating role of supply efficiency in this effect.

Do order processing function in manufacturing enterprises have an effect on logistic performance?

Do order processing function in manufacturing enterprises have an effect on supply efficiency?

Does supply efficiency have a mediating role in the effect of order processing function in logistic performance?

In the literature, many studies emphasized the importance of order processing and supply efficiency, and evaluated logistics performance with these variables. The logistic performance concept is used in many studies in the literature and contribute to the literature. Based on the existing literature, a hypothesis has been developed to examine the mediating effect of supply efficiency in the effect of order processing on logistics performance. In this respect, based on the current literature, the hypothesis was created as

"H1: The supply efficiency has a mediating effect in the effect of order processing on logistics performance."

This purpose of the present study was to determine the mediating effect of supply efficiency in the effect of order processing variable on logistic performance. In this context, firstly, a questionnaire was applied to the production enterprises that were operating in Gaziantep Organized Industrial Zone. The mediating role of the supply efficiency in order processing on logistics performance was demonstrated with the Structural Equality Model. The universe of the study consisted of the manufacturing enterprises which were continuing their activities in Gaziantep Organized Industrial Zone (OIZ). In this OIZ, approximately 950 manufacturing enterprises were operating. The minimum sampling size was calculated as 274 enterprises by considering the margin of error of 5% in the limits of 95% reliability of the main mass. However, since some senior managers by whom the questionnaire would be applied could not be found in the enterprises, some businesses did not want to fill out the questionnaire, and some questionnaires were incomplete, the data of a total of 246 manufacturing companies were included in the analysis. In this study, which aimed to determine the mediating effect of supply efficiency in the effect of order processing on logistics performance, analyses were made with the model in the light of the data that were collected from the manufacturing enterprises (n=246) which were continuing their activities in Gaziantep Organized Industrial Zone. In this context, the data that were obtained were first subjected to Exploratory Factor Analysis (EFA). Then, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was made to test the compatibility of the scales that were used in the research to the study data. After the EFA and CFAs, the model that was established in the scope of the study problematic was tested with the Structural Equality Modeling (SEM) Analysis.

In the present study, the mediating role of supply efficiency in the effect of logistic performance of the order processing function of enterprises was tested with the Structural Equality Model. In this context, the study model was analyzed with the 246 data that were obtained by using the questionnaire technique in manufacturing enterprises that were operating in Gaziantep Organized Industrial Zone. According to the results of the analysis that was made in the study, it was determined that order processing had an indirect effect on logistics performance both directly and over supply efficiency. In today's competitive environment, enterprises need to tend to improve their capabilities continuously in terms of the variables that play major roles in improving their performance to survive. In this respect, increasing the sensitivity of administrators about order processing and supply effectiveness criteria will affect their logistic performance, and in this way, improve their operational performance positively.

Konteyner Yatırım Kararları için Analitik Bir Yaklaşım

Ender YALÇIN*

Öz

Konteyner taşımacılığında, taşıyıcılar taşıma faaliyetlerinde genelde kendi konteynerlerini kullanmaktadır. Bununla birlikte yüksek yatırım miktarı ve yatırım riski dolayısıyla bazen kendi konteynerlerini kullanmak doğru karar olmayabilmektedir. Bu durumda, taşıyıcılar bir süreliğine konteyner kiralayabilir veya müşterilerin kendi konteynerlerini kullanmasını özel navlunlar ve konteyner elleçleme maliyetleri gibi çeşitli şekillerde teşvik edebilir. Böylece hem taşıyıcı ekipman sıkıntısına en ekonomik-sürdürülebilir şekilde çözüm üretir, hem de müşteri daha ekonomik hizmet almasına gidebilir. Özellikle artan rekabet ve konteyner taşımacılığında görülen azalan kâr marjında, bu karar yatırım dengesinin iyi kurulması kaydıyla avantaj sağlayabilir. Bu çalışmada yazar Tip 2-Bulanık TOPSIS'e başvurarak, konteyner yatırımı, konteyner kiralama veya müşterinin kendi konteynerini kullanma durumlarını fayda-maliyet-karlılık ekseninde analiz etmiştir. Araştırma bulguları göstermiştir ki, taşıyıcılar için getirisi nedeniyle en çok başvurulan yaklaşım kendi konteynerlerini kullanmak olmuştur ve çoğu firma tarafından müşteri konteynerini kullanmaya yönelik teşvik edici hamleler bulunmamaktadır. Özellikle boş konteyner temininde sıkıntı yaşanan destinasyonlarda müşteri konteyneri kullanımı ve teşviki, operatörlere maliyet avantajı sağlayabilecektir. Bu sebeple, bazı özel durumlar için müşteri konteyneri kullanımında politika önceliklerinin planlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konteyner Yatırımı, Konteyner Kiralama, Yatırım Analizi, Tip II Bulanık TOPSIS.

An Analytical Approach for Container Investment Decisions

Abstract

In the container transportation, shipping operators are to frequently use own containers for the transportation facilities. Such approaches, however, sometimes may not lead to true decision because of high first investment cost or investment risk in terms of shipping operators. In this situation, shipping operators can hire container for a while or support to use shipper own container with promotive freight rate, container charges etc. Therefore, both the carriers could find an affordable and a sustainable solution to equipment bottleneck and the customers could enable to get more economical service. Especially, in the increasing competition and decreasing profit margin of container

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 06.04.2020

Kabul/Accepted: 25.12.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igushbd.714613>

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, Bandırma, Balıkesir, Türkiye. E-posta: eyalcin@bandirma.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5898-3191>

transportation, this decision can provide an advantage, but investment-balance should be well established. In this study, author aims to compose of optimal decision-making mechanism for container investment, container hiring or using shipper own container via type 2-fuzzy TOPSIS based on cost-benefit-profitability. The findings of study shows that the shipping operators frequently use their own container due to economic return of containers and most of them have not any encouraging approach towards using shipper's own container. Specifically, the using shipper own container and encouragement of using in the destination, which have difficulty to ensure empty container, could provide cost advantage to operators. A key policy priority in shipper own container using should therefore be to plan for some special cases.

Keywords: Container Investment, Container Leasing, Investment Analysis, Interval Type II Fuzzy TOPSIS.

1. Giriş

Dünya taşıma gereksinimlerinin yaklaşık %80'i denizyolu ile karşılanmaktadır (Halff vd., 2019; Yalcin ve Suner, 2020). 1960'lı yıllardan itibaren hızla yayılan konteynerleşme ile dünya limanlarında 1980 yılında 36 milyon TEU konteyner elleçlenirken, 2002 yılında bu rakam 266 milyon TEU olmuştur (Notteboom, 2004). 2019 yılı içerisinde bu değer, küresel ölçekte 793,26 milyon TEU'ya çıkmış ve dünya konteyner gemi filosunda bir önceki yıla oranla %5'ten daha fazla büyüme gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2019). Küresel ölçekte taşıma talebinin son yıllarda 20 milyon tondan 40 milyon tona çıkmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu büyümenin boş konteyner piyasasına da etkisinin olması beklenmektedir (Muslu, 2018). 2008 yılı verilerine göre 25.365.000 TEU küresel konteyner piyasasında boş konteyner mevcut iken (Theofanis ve Boile, 2009), bu değer 2010 yılında 27.085.000 TEU kapasiteye çıkmıştır (Karmelic vd., 2012). Theofanis ve Boile (2009) tarafından ifade edildiği üzere, dünya üzerinde her yıl 3 milyonu aşkın yeni konteyner üretilmektedir ve bu konteynerlerden 1,5 milyon TEU'su limanlarda-depolarda ihtiyaç olması halinde kullanılmak üzere bekletilmektedir.

Konteynerler, 500 TEU'dan 21000 TEU kapasiteye varan yüksek hacimli gemilerle taşınmaktadır (Meng vd., 2019). Ülkelerin ithalat/ihracat dengelerindeki ciddi farklılıklar nedeniyle bu gemiler bazı rotalarda ağırlıklı olarak dolu konteyner taşıırken (Kuzmicz ve Pesch, 2019), bazı rotalar arasında da aksine boş konteyner ihtiyacını karşılama nedeniyle liman uğrakı yapabilmektedir (Choong vd., 2002). Wang ve Tanaka (2016)'ya göre bu boş konteyner operasyonlarının küresel ölçekte maliyeti 2010 yılı için 234 milyon dolardan daha fazla olmuştur. Dünyanın önde gelen hat operatörlerinden CSAV firması analiz edilerek yapılan diğer bir çalışma da bu hususu destekler niteliktedir. Epstein vd. (2012)'e göre CSAV farklı tür ve ebatlarda 700000 TEU konteyner filosunu kendi ve 3. taraf firmaları ile taşımaktadır. Bu taşımalarda dolu konteynerlerin yanı sıra, belirli ülkelerde biriken boş konteynerler ihtiyaç olan bölgeye doğru sevk edilmektedir. Konteynerlerin limanlar arasında optimum sevkiyatını planlamak için CSAV firması emniyetli stok değerlerine başvurmakta ve boş konteyner lojistik optimizasyon sistemi (ECO) adı verilen bir optimizasyon aracını kullanmaktadır. Bu araç ile CSAV 81 milyon dolar konteyner transfer ücretlerinde iyileştirme, konteyner stoklarında %50 iyileştirme ve konteyner dönüş oranlarında %60 artış elde etmiştir.

Bir konteyner terminal operasyonunda en az 3 temel alan kullanmakta olup, bunlar: apron, konteyner elleçleme sahaları, kara operasyonlarının yönetildiği terminal alanlarıdır (Kim ve Günther, 2007). Bu alanlardan kara operasyonlarının yönetildiği terminal alanlarında boş konteyner elleçleme ve konteyner bakım-onarım faaliyetleri

yönetilebilmektedir (Brinkman, 2011). Uygulama da konteynerlerde düşürme, çarpma ve diğer kazalar nedeniyle ciddi bakım-onarım maliyetleri doğabilmektedir. Gemiden indirilip, müşteriye teslim edildikten sonra bazı özel durumlarda, bu bakım-onarım maliyetlerinin karşılanması yükümlülüğü, müşterilerden alınan depozito ve taahhütname ile taşıyıcı firmalarca müşterilere rücu edilmektedir (Url-1). Böylece, taşıyıcı firmalar müşteri veya hizmet sağlayıcı tarafından meydana gelebilecek hasarlara karşı kendilerini garantiye almaktadır. Dolayısıyla taşıyıcının doğrudan cebinden çıkan hasar onarım – bakım maliyeti gibi kalemler nadiren taşıyıcıya aktarılmaktadır. Ki bu durumlarda da gemi P&I ve diğer sigortaları aracılığıyla kısmen de olsa bu zararlar karşılanabilmektedir.

Borsaya kote olan büyük konteyner işletmecilerinin faaliyet raporları incelendiğinde boş konteynerlerin firmalarda gemi yatırım maliyetlerine yakın değerlerde sabit yatırım gerektirdiği görülmektedir (Url-2). Konteynerler, operatörler tarafından yüksek karlılık oranları ile bilinmekte ve yüksek karlılık oranları nedeniyle ağırlıklı olarak kiralamadan ya da müşterinin kendi konteynerini kullanmaktan ziyade satın alma yoluyla elde edilen özmal konteynerlerin müşteriye sunulduğu bir hizmet türü haline almaktadır (Karmelic vd., 2012). Konteyner pazarında artan rekabetle birlikte ve verimliliği arttırmak amaçlı işletmelerce ortaklıklara gidildiği görülmektedir (Muslu, 2017). Konteyner yatırım kararları ve gönderici kendi konteynerini kullanma kararı da bu ortaklıkların özel bir durumu olarak ifade edilebilir.

Konteyner taşımacılığı yazınına bakıldığında, akademik çalışmaların ağırlıklı olarak konteyner operasyon yönetimine odaklandığı görülmektedir (Kuzmicz ve Pesch, 2018). Birçok çalışma ile konteyner yönetimde karar desteğine (Ye vd., 2007; Chang vd., 2008; Song ve Dong, 2008; Chou vd., 2010) ve boş konteyner yönetim politikasına (Francesco vd., 2009; Song ve Dong, 2014; Theofanis ve Boile, 2009) odaklanılırken, konteyner yatırım politikaları üzerine yeterli çalışma bulunmamaktadır. Uygulama da konteyner satın alma, konteyner kiralama ve müşterinin kendi konteynerinin kullanımı söz konusu olabilirken (Zheng vd., 2016); optimum konteyner yönetimi, maksimum kar düzeyi ve maksimum verimlilik perspektifinden bu üç birleşenin bir taşıyıcı firmada stratejik yönetim ilkesi gereği nasıl olması gerektiği yeterli düzeyde analiz edilmemektedir. Bu çalışma ile konteyner aitlik durumu, küresel boyutta hizmet vermekte olup, Türkiye’de de ofisleri bulunan ve Dünya’nın en büyük 50 konteyner operatörü listesine giren üç konteyner operatöründen uzmanların katılımı ile literatürde ilk defa analiz edilmiştir. Özmal konteyner kullanma, konteyner kiralama ve müşterinin konteynerini kullanma alternatifleri taşıyıcı açısından farklı alanlardaki uygulamalardan (Özçakar ve Demir, 2011) ve operatörlerin finansal raporlarından (Url-2) yola çıkılarak ilk yatırım maliyeti, karlılık, bakım maliyeti, erişebilirlik, operasyonel kolaylık kriterleri göz önünde bulundurularak, Tip-2 bulanık TOPSIS yöntemiyle ele alınmıştır.

Makalenin takip eden bölümlerinde sırasıyla Tip-2 Bulanık TOPSIS, denizcilik işletmelerinde konteyner yatırım kararlarının analizi, bulgular ve sonuç ve tartışma başlıklarına yer verilmiştir.

2. Tip-2 Bulanık TOPSIS

İnsanoğlu doğası gereği birçok noktada birden fazla kriter arasında tercih yapma noktasındadır. Çok kriterli karar verme olarak tanımlanan bu hususta, literatürde başvurulan AHP, TOPSIS, Electre gibi birçok yöntem bulunmaktadır (Özçakar ve Demir, 2011). Bu yöntemler arasından popüler olanlarından birisi 1981 yılında ilk defa ortaya atılan TOPSIS’dir (Çınar, 2010). 1981 yılında kullanılmaya başlanılan bu yöntemde eksiklikler tespit edilerek, daha iyi sonuç almak adına zaman içerisinde çeşitli güncellemeler yapılmıştır. Bu eksikliklerden en önemlisi birden fazla kriter ve karar verici olması durumunda çok kriterli karar vermede yaşanan belirsizlik ve kararsızlık

durumudur. Bu gibi durumlarda Bulanık TOPSIS kullanımı uygun yöntemlerden birisi olmaktadır (Tekez ve Bark, 2016). Çınar (2010)'a göre Bulanık TOPSIS ile hem maksimize edilecek hem de minimize edilecek unsurlar bir arada değerlendirilerek, en uygun kararın verilmesi sağlanır. Böylece en iyiye en yakın, en kötüye en uzak kriterin seçimi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bulanık TOPSIS uygulamasında algoritma temelinde dilsel verilerin sayısal verilere dönüştürülmesi yatmaktadır. Literatürde dilsel verileri sayısal verilere çevirmek için 3, 5, 7 ve 9'lu ölçeklerin kullanıldığı görülmektedir. Eleren ve Ersoy (2007) tarafından çalışmalarında bu ölçekler arasından 7'li ölçek seçilmiştir. Anılan yazarlar tarafından bunun gerekçesi olarak, artan ölçek sayısının daha hassas işlem ve daha detaylı yöntem uygulamasına neden olduğu ifade edilirken, azalan ölçek sayısında hassasiyetin azaldığı ve işlemlerin basitleştiği dile getirilmiştir.

Bulanık TOPSIS'in uygulanmasında literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Tip 2-Bulanık TOPSIS bu yaklaşımlardan en güncel ve yaygın olanlarından bir tanesidir. Ashtiani vd. (2009)'nin yaklaşımına göre Bulanık TOPSIS Tip-2 uygulama adımları şöyle tanımlanmaktadır;

Adım 1: karar matrisinin normalizasyonu:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{k=1}^n x_{kj}^2}, i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m$$

Adım 2: normalize edilen karar matrisinin birleştirilmiş ağırlıklarla çarpılması:

$w_j = j$. kriterin ağırlığı

$$v_{ij} = w_j r_{ij}; i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m$$

Adım 3: Tip-2 Bulanık seti (v_{ij}) sıralanma değerleri (Rank (v_{ij})), $1 \leq i \leq n$ ve $1 \leq j \leq m$, olması halinde aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Rank}(v_{ij}) = M_1(v_{ij}^U) + M_1(v_{ij}^L) + M_2(v_{ij}^U) + M_2(v_{ij}^L) + M_3(v_{ij}^U) + M_3(v_{ij}^L) - \frac{1}{4}(S_1(v_{ij}^U) + S_1(v_{ij}^L) + S_2(v_{ij}^U) + S_2(v_{ij}^L) + S_3(v_{ij}^U) + S_3(v_{ij}^L) + S_4(v_{ij}^U) + S_4(v_{ij}^L)) + H_1(v_{ij}^U) + H_1(v_{ij}^L) + H_2(v_{ij}^U) + H_2(v_{ij}^L)$$

U=üst değer, L=alt değer, S=her bir alternatif için ikili öklit mesafesi

Adım 4: Pozitif ideal $X^+ = (v_1^+, v_2^+, \dots, v_m^+)$, ve negatif ideal $X^- = (v_1^-, v_2^-, \dots, v_m^-)$ alternatiflerinin tespit edilmesi:

$$X^+ = (v_1^+, v_2^+, \dots, v_m^+) = \max(\text{Rank}(v_{ij})),$$

$$X^- = (v_1^-, v_2^-, \dots, v_m^-) = \min(\text{Rank}(v_{ij})),$$

Adım 5: Pozitif ve negatif ideal alternatiflerden, mevcut alternatiflerin mesafesinin elde edilmesi:

$$d^+(x_j) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{ij}) - v_i^+)^2}$$

$$d^-(x_j) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{ij}) - v_i^-)^2}$$

Adım 6: İdeal alternatife yakınlık değerlerinin hesaplanması:

$$C(x_j) = \frac{d^-(x_j)}{d^-(x_j) + d^+(x_j)}, j = 1, 2, \dots, m$$

$$0 \leq C(x_j) \leq 1$$

Adım 7: Alternatiflerin sıralanması: ideal alternatiflere yakınlık değerine göre, en büyük C_j değeri, en iyi X_j alternatifidir.

3. Denizcilik İşletmelerinde Konteyner Yatırım Kararlarının Analizi

Bölüm 2'de tanımlanan bulanık TOPSIS model önerisi, piyasadaki lider konumdaki 3 konteyner taşımacılığı yapan firma Türkiye ofislerinden Tablo 1'de ki profile sahip uzmanların katılımı ile uygulanmıştır.

Tablo 6: Araştırmaya katılan uzman profilleri.

	Uzman (1)	Uzman (2)	Uzman (3)
Şirket bünyesinde üstlenilen ana rol (konteyner taşımacılığı özeli)	Planlama ve kontrol	Planlama ve kontrol	Planlama ve kontrol
Mevcut pozisyondaki görev süresi	10	8	13
Eğitim düzeyi	Lisans	Yüksek Lisans	Lisans
Şirket konteyner taşıma kapasitesi (TEU) (tek seferde tüm filo ile taşınabilecek)	4.000.000+	100.000+	2.000.000+

Modelin test edilmesi sırasında, bu firmaların yatırım ve operasyonel kararlarında görev alan 3 uzmanın bilgisine başvurulmuştur ve takiben yöneltilen sorulara verilen cevaplar Tip-2 bulanık kümeler temelinde bulanık TOPSIS kullanılarak analiz edilmiştir. Uzmanlara yönetilen sorularda konteyner satın alma (KS), konteyner kiralama (KK) ve gönderici (müşteri) kendi konteyneri (MKK) kullanımı alternatiflerinin karşılaştırılması; ilk yatırım maliyeti (İYM), karlılık (K), bakım-onarım maliyetleri (BM), erişilebilirlik (E), operasyonel kolaylık (OK) kriterlerine göre Tablo 2'deki gibi değerlendirilmiştir.

Değerlendirme sırasında uzmanlar Çok Düşük (VL), Düşük (L), Orta-Düşük (ML), Orta (M), Orta Yüksek (MH), Yüksek (H), Çok Yüksek (VH) ölçeğinde dilsel verilere başvurmuştur. Uzman değerlendirmesi sırasında başvuru dilsel değerlendirme Tablo 3'de verilen dönüşüm tablosu ile sayısal yargılara dönüştürülmüştür. Tablo 2'den yola çıkılarak konteyner satın alma (x_1), konteyner kiralama (x_2) ve müşteri kendi

$$\bar{R} = \begin{bmatrix} f_{11} & f_{12} & f_{13} \\ f_{21} & f_{22} & f_{23} \\ f_{31} & f_{32} & f_{33} \\ f_{41} & f_{42} & f_{43} \\ f_{51} & f_{52} & f_{53} \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned} f_{11} &= ((0.83, 0.96, 0.96, 1; 1, 1), (0.9, 0.96, 0.96, 0.98; 0.9, 0.9)) \\ f_{12} &= ((0.06, 0.23, 0.23, 0.43; 1, 1), (0.15, 0.23, 0.23, 0.33; 0.9, 0.9)) \\ f_{13} &= ((0, 0.03, 0.03, 0.16; 1, 1), (0.01, 0.03, 0.03, 0.1; 0.9, 0.9)) \\ f_{21} &= ((0.83, 0.96, 0.96, 1; 1, 1), (0.9, 0.96, 0.96, 0.98; 0.9, 0.9)) \\ f_{22} &= ((0.36, 0.56, 0.56, 0.73; 1, 1), (0.46, 0.56, 0.56, 0.65; 0.9, 0.9)) \\ f_{23} &= ((0.4, 0.56, 0.56, 0.73; 1, 1), (0.48, 0.56, 0.56, 0.65; 0.9, 0.9)) \\ f_{31} &= ((0.6, 0.7, 0.7, 0.76; 1, 1), (0.65, 0.7, 0.7, 0.73; 0.9, 0.9)) \\ f_{32} &= ((0.13, 0.3, 0.3, 0.5; 1, 1), (0.21, 0.3, 0.3, 0.4; 0.9, 0.9)) \\ f_{33} &= ((0.03, 0.13, 0.13, 0.3; 1, 1), (0.08, 0.13, 0.13, 0.21; 0.9, 0.9)) \\ f_{41} &= ((0.03, 0.16, 0.16, 0.36; 1, 1), (0.1, 0.16, 0.16, 0.26; 0.9, 0.9)) \\ f_{42} &= ((0.13, 0.26, 0.26, 0.43; 1, 1), (0.2, 0.26, 0.26, 0.35; 0.9, 0.9)) \\ f_{43} &= ((0.5, 0.7, 0.7, 0.86; 1, 1), (0.6, 0.7, 0.7, 0.78; 0.9, 0.9)) \\ f_{51} &= ((0.03, 0.16, 0.16, 0.36; 1, 1), (0.1, 0.16, 0.16, 0.26; 0.9, 0.9)) \\ f_{52} &= ((0.13, 0.26, 0.26, 0.43; 1, 1), (0.2, 0.26, 0.26, 0.35; 0.9, 0.9)) \\ f_{53} &= ((0.2, 0.36, 0.36, 0.56; 1, 1), (0.28, 0.36, 0.36, 0.46; 0.9, 0.9)) \end{aligned}$$

Ortalama karar matrisinden sonra ağırlık matrisi aşağıdaki gibi hesaplanabilir;

$$\begin{aligned} w_1 &= ((0.29, 0.40, 0.40, 0.53; 1, 1), (0.35, 0.40, 0.40, 0.47; 0.9, 0.9)) \\ w_2 &= ((0.53, 0.69, 0.69, 0.82; 1, 1), (0.61, 0.69, 0.69, 0.76; 0.9, 0.9)) \\ w_3 &= ((0.25, 0.37, 0.37, 0.52; 1, 1), (0.31, 0.37, 0.37, 0.44; 0.9, 0.9)) \\ w_4 &= ((0.22, 0.37, 0.37, 0.55; 1, 1), (0.3, 0.37, 0.37, 0.46; 0.9, 0.9)) \\ w_5 &= ((0.12, 0.26, 0.26, 0.45; 1, 1), (0.19, 0.26, 0.26, 0.35; 0.9, 0.9)) \end{aligned}$$

Önceki bölüm Adım 2'de belirtildiği üzere normalize edilmiş karar matrisi birleştirilmiş ağırlıklarla çarpıldığında yeni matrisimiz şöyle olacaktır:

$$\bar{R}_w = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & v_{13} \\ v_{21} & v_{22} & v_{23} \\ v_{31} & v_{32} & v_{33} \\ v_{41} & v_{42} & v_{43} \\ v_{51} & v_{52} & v_{53} \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned} v_{11} &= ((0.83, 0.96, 0.96, 1; 1, 1), (0.9, 0.96, 0.96, 0.98; 0.9, 0.9)) \\ v_{12} &= ((0.06, 0.23, 0.23, 0.43; 1, 1), (0.15, 0.23, 0.23, 0.33; 0.9, 0.9)) \\ v_{13} &= ((0, 0.03, 0.03, 0.16; 1, 1), (0.01, 0.03, 0.03, 0.1; 0.9, 0.9)) \\ v_{21} &= ((0.83, 0.96, 0.96, 1; 1, 1), (0.9, 0.96, 0.96, 0.98; 0.9, 0.9)) \\ v_{22} &= ((0.36, 0.56, 0.56, 0.73; 1, 1), (0.46, 0.56, 0.56, 0.65; 0.9, 0.9)) \\ v_{23} &= ((0.4, 0.56, 0.56, 0.73; 1, 1), (0.48, 0.56, 0.56, 0.65; 0.9, 0.9)) \\ v_{31} &= ((0.6, 0.7, 0.7, 0.76; 1, 1), (0.65, 0.7, 0.7, 0.73; 0.9, 0.9)) \\ v_{32} &= ((0.13, 0.3, 0.3, 0.5; 1, 1), (0.21, 0.3, 0.3, 0.4; 0.9, 0.9)) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 v_{33} &= ((0.03, 0.13, 0.13, 0.3; 1, 1), (0.08, 0.13, 0.13, 0.21; 0.9, 0.9)) \\
 v_{41} &= ((0.03, 0.16, 0.16, 0.36; 1, 1), (0.1, 0.16, 0.16, 0.26; 0.9, 0.9)) \\
 v_{42} &= ((0.13, 0.26, 0.26, 0.43; 1, 1), (0.2, 0.26, 0.26, 0.35; 0.9, 0.9)) \\
 v_{43} &= ((0.5, 0.7, 0.7, 0.86; 1, 1), (0.6, 0.7, 0.7, 0.78; 0.9, 0.9)) \\
 v_{51} &= ((0.03, 0.16, 0.16, 0.36; 1, 1), (0.1, 0.16, 0.16, 0.26; 0.9, 0.9)) \\
 v_{52} &= ((0.13, 0.26, 0.26, 0.43; 1, 1), (0.2, 0.26, 0.26, 0.35; 0.9, 0.9)) \\
 v_{53} &= ((0.2, 0.36, 0.36, 0.56; 1, 1), (0.28, 0.36, 0.36, 0.46; 0.9, 0.9))
 \end{aligned}$$

Tip-2 Bulanık seti (v_{ij}) sıralanma değerleri ($\text{Rank}(v_{ij})$), $1 \leq i \leq 5$ ve $1 \leq j \leq 3$ için aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\begin{aligned}
 \text{Rank}(v_{ij}) &= M_1(v_{ij}^U) + M_1(v_{ij}^L) + M_2(v_{ij}^U) + M_2(v_{ij}^L) + M_3(v_{ij}^U) + M_3(v_{ij}^L) \\
 &- \frac{1}{4}(S_1(v_{ij}^U) + S_1(v_{ij}^L) + S_2(v_{ij}^U) + S_2(v_{ij}^L) + S_3(v_{ij}^U) + S_3(v_{ij}^L) + S_4(v_{ij}^U) + S_4 \\
 &(v_{ij}^L)) + H_1(v_{ij}^U) + H_1(v_{ij}^L) + H_2(v_{ij}^U) + H_2(v_{ij}^L)
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 \text{Rank}(v_{11}) &= 0.90 + 0.93 + 0.98 + 0.93 + 0.96 + 0.97 - 0.25(0.07 + 0.02 + 0.06 + 0.03 + 0.01 + 0.03) \\
 &+ 2 + 1.8 = 9.37 \\
 \text{Rank}(v_{12}) &= 0.15 + 0.23 + 0.33 + 0.19 + 0.23 + 0.28 - 0.25(0.09 + 0.1 + 0.08 + 0.04 + 0.05 + 0.02) \\
 &+ 2 + 1.8 = 5.12 \\
 \text{Rank}(v_{13}) &= 0.02 + 0.03 + 0.10 + 0.02 + 0.03 + 0.07 - 0.25(0.02 + 0.07 + 0.06 + 0.01 + 0.04 + 0.03) \\
 &+ 2 + 1.8 = 4.01 \\
 \text{Rank}(v_{21}) &= 0.90 + 0.96 + 0.98 + 0.93 + 0.96 + 0.97 - 0.25(0.07 + 0.02 + 0.06 + 0.03 + 0.01 + 0.03) \\
 &+ 2 + 1.8 = 4.02 \\
 \text{Rank}(v_{22}) &= 0.46 + 0.56 + 0.65 + 0.51 + 0.56 + 0.60 - 0.25(0.1 + 0.09 + 0.13 + 0.05 + 0.05 + 0.07) \\
 &+ 2 + 1.8 = 7.02 \\
 \text{Rank}(v_{23}) &= 0.48 + 0.56 + 0.65 + 0.52 + 0.56 + 0.61 - 0.25(0.08 + 0.05 + 0.12 + 0.04 + 0.09 + 0.06) \\
 &+ 2 + 1.8 = 7.07 \\
 \text{Rank}(v_{31}) &= 0.65 + 0.70 + 0.73 + 0.68 + 0.70 + 0.72 - 0.25(0.05 + 0.03 + 0.06 + 0.03 + 0.02 + 0.06) \\
 &+ 2 + 1.8 = 7.92 \\
 \text{Rank}(v_{32}) &= 0.07 + 0.3 + 0.4 + 0.26 + 0.3 + 0.35 - 0.25(0.09 + 0.1 + 0.14 + 0.05 + 0.05 + 0.07) \\
 &+ 2 + 1.8 = 5.36 \\
 \text{Rank}(v_{33}) &= 0.08 + 0.13 + 0.22 + 0.11 + 0.13 + 0.17 - 0.25(0.05 + 0.09 + 0.10 + 0.03 + 0.04 + 0.07) \\
 &+ 2 + 1.8 = 4.55 \\
 \text{Rank}(v_{41}) &= 0.10 + 0.16 + 0.26 + 0.13 + 0.16 + 0.21 - 0.25(0.07 + 0.1 + 0.12 + 0.03 + 0.05 + 0.06) \\
 &+ 2 + 1.8 = 4.53 \\
 \text{Rank}(v_{42}) &= 0.2 + 0.26 + 0.35 + 0.23 + 0.26 + 0.31 - 0.25(0.07 + 0.09 + 0.11 + 0.03 + 0.05 + 0.08) \\
 &+ 2 + 1.8 = 5.30 \\
 \text{Rank}(v_{43}) &= 0.6 + 0.7 + 0.78 + 0.65 + 0.7 + 0.74 - 0.25(0.1 + 0.08 + 0.13 + 0.05 + 0.04 + 0.06) \\
 &+ 2 + 1.8 = 7.86 \\
 \text{Rank}(v_{51}) &= 0.10 + 0.16 + 0.26 + 0.13 + 0.16 + 0.21 - 0.25(0.07 + 0.10 + 0.12 + 0.03 + 0.05 + 0.12) \\
 &+ 2 + 1.8 = 4.70 \\
 \text{Rank}(v_{52}) &= 0.20 + 0.26 + 0.35 + 0.23 + 0.26 + 0.31 - 0.25(0.07 + 0.09 + 0.11 + 0.03 + 0.05 + 0.08) \\
 &+ 2 + 1.8 = 5.30 \\
 \text{Rank}(v_{53}) &= 0.28 + 0.36 + 0.46 + 0.34 + 0.36 + 0.41 - 0.25(0.08 + 0.1 + 0.13 + 0.04 + 0.05 + 0.06) \\
 &+ 2 + 1.8 = 5.90
 \end{aligned}$$

Böylece, bu değerler kullanılarak $\bar{R}_w$ ağırlıklı karar matrisi şu şekilde hesaplanmıştır:

$$\bar{R}_w = \begin{matrix} \text{İlk Yatırım Maliyeti} & 9.37 & 5.12 & 4.01 \\ \text{Karlılık} & 4.02 & 7.02 & 7.0 \\ \text{Bakım Maliyeti} & 7.92 & 5.36 & 4.55 \\ \text{Erişebilirlik} & 4.53 & 5.30 & 7.86 \\ \text{Operasyonel Kolaylık} & 4.70 & 5.30 & 5.90 \end{matrix}$$

Pozitif ideal çözüm;

$$X^+ = (v_1^+, v_2^+, \dots, v_m^+) = \max(\text{Rank}(v_{11}), \text{Rank}(v_{12}), \dots, \text{Rank}(v_{53})) = (4.01, 7.07, 4.55, 7.86, 5.90)$$

Negatif ideal çözüm;

$$X^- = (v_1^-, v_2^-, \dots, v_m^-) = \min(\text{Rank}(v_{11}), \text{Rank}(v_{12}), \dots, \text{Rank}(v_{53})) = (9.37, 4.02, 7.92, 4.53, 4.70)$$

Pozitif ve negatif ideal alternatiflerden, mevcut alternatiflerin mesafesi şöyle bulunmuştur:

$$d^+(x_1) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i1}) - v_i^+)^2} = 8.84$$

$$d^-(x_1) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i1}) - v_i^-)^2} = 0$$

$$d^+(x_2) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i2}) - v_i^+)^2} = 4.55$$

$$d^-(x_2) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i2}) - v_i^-)^2} = 7.05$$

$$d^+(x_3) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i3}) - v_i^+)^2} = 0$$

$$d^-(x_3) = \sqrt{\sum_{i=1}^5 (\text{Rank}(v_{i3}) - v_i^-)^2} = 8.84$$

Bu değerlerden yola çıkarak ideal alternatife yakınlık değerleri $C(x_1)$, $C(x_2)$ ve $C(x_3)$ için sırasıyla 0, 0,61 ve 1 olarak bulunmuştur. Böylece en büyük değer x_3 , en küçük değer x_1 için elde edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Analiz Bulguları

Uzmanlarla yapılan görüşmeler sırasında, uzmanlar görev almakta olduğu firmalarca ağırlıklı olarak özmal konteynerlerin kullanılmakta olduğunu dile getirmiştir. Özmal konteynerlerin yanı sıra, bir firma haricinde kiralık konteyner kullanılabildiği ifade edilmiştir.

Tablo 5: Sahiplik durumuna göre operatörlerce kullanılan konteynerlerin yüzde dağılımı

	Firma 1	Firma 2	Firma 3
Özmal Konteyner	%95	%99	%80
Kiralanan Konteyner	%1	%1	%20
Müşteri Konteyneri	%4	-	-

Konteyner taşımacılığının büyük bir kısmında 20 ve 40 DC/HQ konteyner tipleri rol oynarken, görüşme yapılan uzmanlar firmaları nezdinde temininde sıkıntı çekilen konteyner tiplerini Tablo 6'daki gibi ifade etmektedir. Bu konteynerlerin uzman görüşlerine göre temininde bazen-nadiren sıkıntı çekilmekte ve akabinde firma yurtdışı ofislerinden boş konteyner getirilmektedir.

Tablo 6: Firmalarda tedarik sıkıntısı çekilen konteyner tipi/tipleri

Konteyner Tipi	Firma 1	Firma 2	Firma 3
Open Top 20'	+		
Open Top 40'	+	+	
Flat Rack 20'	+		
Flat Rack 40'	+		
Reefer 40'			+

Uzmanlarla yapılan görüşmelerde, uzmanlar hizmetlerinde bulunan konteynerlerde bazen hasar meydana geldiğini belirtmektedir. Hasar meydana gelen bir konteynerin tamir edilip, hizmete geri dönüş süresi ortalama 3 gün ile 1 hafta arasında değişmektedir.

Firmalarda kiralık konteyner yerine müşteri konteyneri kullanımına yönelik ilginç bir şekilde teşvik edici politikaların olmadığı görülmektedir. Uzmanlara göre, bazı firmalarca ayrıca müşteri konteyneri taşınması yapılmamaktadır. Uzmanlardan alınan bir cevaba göre; fiyat çalışmalarında kendi konteynerlerini kiralamaya yönelik bir politika izlendiğinden tank konteyner ve müşteri kendi konteynerleri taşınmamakta ancak küresel firmaların slot anlaşmalarına istinaden belli bir TEU'yu aşmamak suretiyle gemilerinde müşteri konteyneri taşınabildiği dile getirilmiştir.

Uzmanlara göre konteyner alım kararlarındaki en önemli etken, karlılık yani firmanın gelir düzeyine olan etkisidir. Konteyner sahiplik türüne göre hâlihazırda firmalarca farklı navlun teklifleri verilmeyip, temel değişim limanlarda alınan demuraj ve yerel liman masrafları nezdinde görülmektedir. Örnek olarak Yang-Ming web sitesinden elde edilen konteyner türüne göre alınan günlük demuraj tutarı Tablo 7'deki gibi özetlenmiştir. Demuraj hesabında, firmalarca müşterilerine belirli bir serbest süre tanınmakta ve bu süreden sonraki geçen her bir gün için Tablo 7'de belirtildiği gibi farklı demuraj tarifeleri uygulanmaktadır.

Demuraj hesabında geminin limana gelip tahliyeye başladığı gün referans alınır ve boş konteynerin taşıyıcının belirlemiş olduğu depo ya da terminale teslim edildiği gün son bulur. Hesaplamalarda takvim günü baz alınır, gümrüklerin kapalı olduğu hafta sonu ya da resmî tatillerde de süre sayımına devam edilir. Serbest süreler taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça tüm müşteriler için aynıdır. Ancak bazı yüksek konteyner hacmine sahip müşterilerde tarafların uygun görmesi ile kısmen de olsa arttırılabilmektedir.

Tablo 7: Yang-Ming firması demuraj tarifesi

	Serbest Süre	GÜN	20'/GÜN	40'/GÜN
DC/HQ	7 gün	8-12	20 USD	30 USD
DC/HQ	7 gün	13-17	40 USD	60 USD
DC/HQ	7 gün	18+	60 USD	90 USD
Tehlikeli Yük	5 gün	6-10	20 USD	30 USD
Tehlikeli Yük	5 gün	11-15	40 USD	60 USD
Tehlikeli Yük	5 gün	16+	60 USD	90 USD
FO, FC	2 gün	3-7	50 USD	70 USD
FO, FC	2 gün	8-12	80 USD	125 USD
FO, FC	2 gün	13+	110 USD	165 USD
RF/RQ	5 gün	6-10	100 USD	120 USD
RF/RQ	5 gün	11+	180 USD	200 USD

Kaynak: <http://www.yml.com.tr/demuraj.html>, Erişim: 22.05.2019, (Url-3).

Tablo 8: Yang-Ming firması İstanbul ithalat liman masrafları

Tahliye	165 USD/konteyner
Tahliye nezaret	80 USD/konteyner
Geçici kabul	85 USD/konteyner
Dökümantasyon	40 USD+kdv/konşimento
Ekipman denetim	10 USD+kdv/konteyner
ISPS Haydarpaşa	12 USD+kdv/konteyner
ISPS Evyap	12 USD+kdv/konteyner
ISPS Ambarlı	7 USD+kdv/konteyner
ISPS armatör	15 USD/konteyner
Gümrük yük bildirim	25 USD+kdv/konşimento

Kaynak: <http://www.yml.com.tr/demuraj.html>, Erişim: 22.05.2019, (Url-4).

4.2. Literatür Bulguları

Bu çalışma kapsamında hem İngilizce hem de Türkçe anahtar kelimeler kullanılarak Google Akademik üzerinden tanınmış ulusal ve uluslararası dergilerin taranması yoluyla yapılan literatür taramasında, makalelerin çoğunlukla özmal konteyner kullanımı analizi ve kısmen konteyner kiralama üzerine odaklandığı görülmüştür. Buna karşın tarafımızca bu iki unsurun yanı sıra müşteri kendi konteynerini kullanma seçeneği de sorgulanmıştır. Böylece bu çalışma, daha genişletilmiş haliyle literatürdeki ilk çalışma olarak yerini almıştır. Anılan literatür taramasında bu çalışmanın giriş kısmında yer verildiği üzere, boş konteyner yönetimi konusunda kayda değer çalışmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda ithalat/ihracat dengesinde ciddi fark olan ülkelerde görülen sıkıntılara çeşitli çözümler üretilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda özellikle konteyner kiralama ve yakın limanlardan boş konteyner getirme problemine odaklanılırken, ayrıca bir kısım çalışmalarda müşteriye konteyner temin edememenin maliyetine de ayrıca yer verilmiştir. Literatürde ki yaklaşımlara karşın, bu çalışma ile özmal ve kiralık konteyner analizi yanı sıra müşteri konteynerlerinin de teşvik edici bir politikayla alternatif olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiş ve boş konteyner sıkıntısı yaşanan durumlarda müşteri konteyneri kullandırma politikası geliştirmenin önemi analiz bulguları ile desteklenmiştir.

5. Sonuç

Çalışma kapsamında önerilen model Tip-2 Bulanık TOPSIS temelinde konteyner yatırım kararları analiz edilmiştir. Çalışma bulguları göstermiştir ki; Konteyner Satın alma, Konteyner Kiralama ve Müşteri Konteynerini Kullanma sırası ile taşıyıcı tarafında konteyner yatırım kararları alınmaktadır. Taşıyıcılar ağırlıklı olarak kendileri konteyner sağlamaya çalışmaktadır. Mevcut konteynerlerinin yeterli gelmemesi halinde, konteyner kiralama tercih edebilmektedirler. İkinci el bir konteynerin fiyatının 10-15.000 TL arasında değişmesi ve sıfır konteyner fiyatlarının 30000 TL dolaylarına kadar çıkmasına rağmen, taşıyıcı firmalar bu yatırım miktarının karşılığında her bir konteyner için taşıma başına ortalama geçici kabul ve ekipman denetim adı altında 97 USD fatura kesmektedir. Konteynerlerin gemiden indikten sonra ortalama 1-2 gün süren gemi manifestosu alma ve müşteri adına tescili için geçen süre olması ve konteyner ile taşınan malların kırmızıya düşmesi halinde liman içinde konteyner gümrük işlemlerinin uzaması nedeniyle çoğunlukla serbest süreyi aşan konteyner dönüş süresi oluşmakta ve böylece müşteriden taşıyıcı firmalar demuraj almaktadır. Taşıyıcılar için yüksek getirisi olması dolayısıyla bazen konteyner kiralama bile ekonomik anlamda daha iyi seçenek haline gelebilmektedir. Yapılan analiz sonuçları göstermiştir ki, her ne kadar yüksek getiri oranı olsa bile taşıyıcılarında ellerinde bazen sınırlı sayıda konteyner olabilmekte, ya da konteynerler ülkelerin ithalat/ihracat dengesi nedeniyle zaman içerisinde farklı limanlarda birikebilmektedir. Bu nedenle her ne kadar taşıyıcı firmanın yeterli boş konteyneri olsa dahi, müşterinin talep ettiği anda ve limanda bazen boş konteyner sıkıntısı yaşanabilmektedir. Müşterilerin boş konteyner talep etmesi halinde alternatif olarak taşıyıcılar, öncelikle en yakın limandan boş konteyner getirterek, gemide boş konteyner taşıma maliyetine katlanabilmektedir. Bazen de konteyner kiralama yoluyla boş konteyner ihtiyacını karşılayabilmektedir. Konteyner kiralama ya da yeni konteyner almaya varabilecek bu durumlarda bazen müşterinin kendi konteynerini kullanmasını teşvik edici bir politika ile bu maliyetlerin indirgenerek, boş konteyner taşıma ve konteyner kiralama yoluyla kabullenilen maliyet bileşeninden daha ekonomik bir gider dengesi kurulabilir. Bu gibi durumlarda taşıyıcı firma kar maksimizasyonu için bu çalışmada müşteri konteyneri kullanımını teşvik edici ve ihtiyaç halinde taşıyıcı tarafından devreye sokulan bir politikanın takip edilmesi önerilmektedir. Özellikle temininde daha sık sorun yaşanan konteyner tiplerinde bu politikanın özelleştirilmesinin de taşıyıcılara fayda –maliyet göstergesi yüksek olabilir. Anılan konteyner satın alma maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda her bir gemide ortalama 2000 TEU'dan 20000 TEU'lara varan gemi taşıma kapasitesi nedeniyle 30.000.000 TL ile 300.000.000 TL arasında değere sahip konteynerin de taşındığı ifade edilebilir. Neredeyse gemi maliyetinden daha yüksek bir maliyeti içeren bu sabit yatırımda gereksiz alınacak her bir boş konteyner taşıyıcı için sürdürülebilirliği engelleyen bir unsur olacaktır. Önerilen bu esnek politikayla, taşıyıcıların sürdürülebilirliğinde de esneklik sağlanabilecektir. Yapılan analiz sonuçları ve maliyet-karlılık araştırması göstermektedir ki, taşıyıcının tamamen müşteri konteynerini kullanarak taşıma yapması mümkün değildir. Bu sebeple bu çalışma kapsamında literatürde ilk defa analizi yapılan konteyner yatırım kararlarının, miktara-kapasite planlamaya yönelik devamı niteliğinde olacak çalışmaların ilerleyen dönemlerde ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ASHTIANI, B., HAGHIGHIRAD, F., MAKUI, A. ve MONTAZER G. (2009). Extension of fuzzy TOPSIS method based on interval-valued fuzzy sets, *Applied Soft Computing* 9, Elsevier, syf. 457-461.

BRINKMANN, B. (2011). Operations Systems of Container Terminals: A Compendious Overview. In: Böse J. (eds) *Handbook of Terminal Planning. Operations Research/Computer Science Interfaces Series*, 49, Springer, New York, NY.

CHANG, H., JULA, H., CHASSIAKOS, A. ve IOANNOU, P. (2008). A heuristic solution for the empty container substitution problem, *Transportation Research Part E*, 44, syf. 203-216.

CHOONG, S. T., COLE, M. H., KUTANOĞLU, E. (2002). Empty container management for intermodal transportation networks, 38 (6), syf. 423-438. [https://doi.org/10.1016/S1366-5545\(02\)00018-2](https://doi.org/10.1016/S1366-5545(02)00018-2).

CHOU, C.C., GOU, R.H., TSAI, C.L., TSOU, M.C., WONG, C.P. ve YU H.L. (2010). Application of a mixed fuzzy decision making and optimization programming model to the empty container allocation. *Applied Soft Computing*, 10, syf. 1071-1079.

ÇINAR, N. T. (2010). Kuruluş Yeri Seçiminde Bulanık TOPSIS Yöntemi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), syf. 37-45, ISSN: 1309 - 9132.

ELEREN, A. ve ERSOY, M. (2007). Mermer Blok Kesim Yöntemlerinin Bulanık TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi, *Madencilik*, 46 (3), syf. 9-22.

EPSTEIN, R., NEELY, A., WEINTRAUB, A., VALENZUELA, F., HURTADO, S., GONZALEZ, G., BEIZA, A., NAVEAS, M., INFANTE, F., ALARCON, F., ANGULO, G., BERNER, C., CATALAN, J., GONZALEZ, C. VE YUNG, D. (2012). A Strategic Empty Container Logistics Optimization in a Major Shipping Company, *Inform Journal on Applied Analytics*, 42 (1), <https://doi.org/10.1287/inte.1110.0611>.

FRANCESCO, M. D., CRAINIC, T. G. ve ZUDDAS, P. (2009). The effect of multi-scenario policies on empty container repositioning, *Transport Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 45(5), syf. 758-770.

HALFF, A., YOUNES, L. ve BOERSMA, T. (2019). The likely implications of the new IMO standards on the shipping industry, *Energy Policy*, 126, syf. 277-286.

KARMEVIC, J., DUNDOVIC, J. VE KOLANOVIC, I. (2012). Empty Container Logistics, *Transport Logistics Review, Promet - Traffic&Transportation*, 24 (3) 2012, syf. 223-230.

KIM, K. H. ve GUNTHER, H. (2007). *Container Terminals and Cargo Systems: Design, Operations Management and Logistics Control Issues*, Springer Berlin Heidelberg New York, ISBN 978-3-540-49549-9.

KUZMICZ, K. A. VE PESCH, E. (2019). Approaches to empty container repositioning problems in the context of Eurasian intermodal transportation, *Omega*, 85, syf. 194-213.

MENG, Q., ZHAO, H. ve WANG, Y. (2019). Revenue management for container liner shipping services: Critical review and future research directions, *Transportation Research Part E*, 128, syf. 280-292.

MUSLU, A. (2018). Gemi İşletmeciliğinde Önem Kazanan Ölçek Ekonomisi ve Türkiye Deniz Ticaretine Yansımaları, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5 (25), syf. 2264-2282.

MUSLU, A. (2017). Artan Küresel Ticaretin Konteyner Limanı İşletmeciliğine Yansımaları, III. Ulusal Liman Kongresi, Kasım 2017, doi: 10.18872/DEU.df.ULK.2017.012.

NOTTEBOOM, T. E. (2004). *Container Shipping And Ports: An Overview*, Review

of Network Economics, 3(2), syf. 86-106.

ÖZÇAKAR, N. ve DEMİR, H. H. (2011). Bulanık TOPSIS Yöntemiyle Tedarikçi Seçimi, Yönetim, 22 (69), syf. 25-44.

SONG, D.P. ve DONG, J.X. (2014). Empty Container Repositioning, In: Lee CY., Meng Q. (eds) Handbook of Ocean Container Transport Logistics. International Series in Operations Research & Management Science, vol 220. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-11891-8_6.

SONG, D.P. ve DONG, J.X. (2008). Empty container management in cyclic shipping routes, Maritime Economics & Logistics, 10, syf. 335-361.

TEKEZ, E. K. ve BARK, N. (2016). Mobilya sektöründe bulanık TOPSIS yöntemi ile tedarikçi seçimi, SAÜ Fen Bil Der, 20 (1), syf. 55-63.

THEOFANIS, S. ve BOILE, M. (2009). Empty marine container logistics: facts, issues and management strategies, GeoJournal, 74 (51),
<https://doi.org/10.1007/s10708-008-9214-0>.

UTIKAD. (2019). Review of Maritime Transport.
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/cf_forums/2019_UK/PPT_L_L-UNCTAD-RMT.pdf, Erişim: 15.09.2020.

WANG, H. ve TANAKA, K. (2016). Management of empty container repositioning considering leveling marine container logistics, 2016 Techno-Ocean Conference, 6-8 Oct. 2016, Kobe, Japan, Doi: 10.1109/Techno-Ocean.2016.7890742.

YALCIN, E. ve SUNER, M. (2020). The changing role of diesel oil-gasoil-LPG and hydrogen based fuels in human health risk: A numerical investigation in ferry ship operations, *International Journal of Hydrogen Energy*, 45 (5), syf.. 3660-3669,
<https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2019.02.238>.

YE, H., YUAN, X.M. ve LIU, X. (2007). A tactical planning model for liner shipping companies: managing container flow and ship deployment jointly, School of Business, National University of Singapore.

ZHENG, J., SUN, Z. ve ZHANG, F. (2016). Measuring the perceived container leasing prices in liner shipping network design with empty container repositioning, *Transportation Research Part E*, 94, syf. 123-140.

<Url-1>https://www.cma-cgm.com/static/TR/attachments/Local_Charges_Import_TR.pdf, Erişim: 15.09.2020.

<Url-2><https://www.cma-cgm.com/static/Finance/PDFFinancialRelease/2019%20-%20Consolidated%20Accounts.pdf>, Erişim: 15.09.2020.

<Url-3><http://www.yml.com.tr/demuraj.html>, Erişim: 22.05.2019.

<Url-4><http://www.yml.com.tr/demuraj.html>, Erişim: 22.05.2019.

Summary

Container investment is fast becoming a key instrument in container transportation. Many of container operators invest huge of their capital to new empty containers as well as new ship investments. Container operators are forced to buy empty containers more than carriage capacity of a container ship because of different ship routing and container handling time for each customer. In the container investment, container operators have three main options according to container ownership type: 1) using own container, 2) container hiring, and 3) using shipper own container. Recent trends in containerization have led to mostly common of decisions that use own container of operators to transport goods from one destination to another one. However, this predilection sometimes may not be true decision because of high first investment cost or investment risk in terms of owner or carrier

in empty container. In this situation, owner or carrier can hire container for a while or support to use shipper own container with the promotive actions such kind of freight rate and container charge incentives in practice. Therefore, both owner or carrier and shipper may be face with more cost-effective or sustainable way of transportation. Especially, in the increasing competition and decreasing profit margin of container transportation, this decision may cause to minimization investment related risks. This decision can provide an advantage, but investment-balance should be well established. The research to date has tended to focus on ship investment rather than empty container investment or encouraging attempts to use different containers in frame of ownership function. Similarly, few writers have been able to draw on any systematic research into ideal empty container number in a liner company and distribution for each destination which is port of called by ship, empty container management policy includes different ownership function of containers and economical perspectives of this policy. In this study, author aims to compose of optimal decision making mechanism for container investment, container hiring or using shipper own container via type 2-fuzzy TOPSIS based on cost-benefit-profitability. The findings of study shows that the carriers frequently use their own container due to economic return of containers and most of them have not any encouraging approach towards using shipper's own container. The author recommends to carriers developing a flexible management policy in order to use shipper's own container in terms of cost-profitability. Many of global empty containers are in China and due to coronavirus (COVID-19) pandemic, much of them wait in different locations of China. Container operators thereby has empty container supplying problem in the other countries. Comparison of the findings with those of possible problematic issues in the emergency situations such as corona virus (COVID-19) confirms to apply a risk-distributed model in container investment or using different container ownership policy.

Meskûn Mahal Çatışmaları ve İstihbarat: Irak Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme

Emre ÇITAK*

Öz

Günümüzdeki savaş anlayışı içerisindeki en önemli başlıklardan birini mekânsal dönüşüm oluşturmaktadır. İnsanlığın kadim mücadelesinin çıktısı olan savaşlar, giderek geleneksel savaş sahasından farklı alanlara yayılmaktadır ve meskûn mahal de artan şekilde savaşın popüler sahnesi haline gelmektedir. Şüphesiz meskûn mahal çatışmaları için köklü bir tarihsel arka plan çizmek mümkündür; ama devletler arası savaşın, iç savaşın ve terörizmle mücadelenin yerleşim yerlerine yüksek yoğunlukta sıçraması süreci daha çok günümüzde tecrübe edilmektedir. Özel çatışma stratejilerinin ve tekniklerinin gerekli olduğu meskûn mahalde, istihbarat faaliyetleri de geleneksel kimliğinin ötesinde bir çerçevede ele alınmaktadır. Meskûn mahalın fiziki ve beşeri özellikleri ile karşı tarafın durumu bu alandaki istihbarat faaliyetlerinin hedefini oluşturmaktadır. 2003 yılında başlayan Irak Savaşı, yeni meskûn mahal çatışmalarının en çarpıcı örneklerinden birini ifade etmektedir. Söz konusu savaşta çatışmalar uzun süre yerleşim yerlerinde devam etmiş ve koalisyon güçleri bu mücadeleye uyum sağlayabilmek için ciddi derecede sıkıntılı bir süreç geçirmişlerdir. Savaş sırasındaki istihbarat faaliyetleri de bu sahadaki belirsizliğin kaldırılması için mücadele içindeki mücadeleyi oluşturmuştur. Bu çalışmada öncelikle, savaşın meskûn mahal boyutu ve bu kapsamdaki istihbarat faaliyetlerinin rolü ele alınacaktır. Ardından bu konu, Irak Savaşı örneği üzerinden değerlendirilecektir. Çalışma ile Türkçe literatürde yeterince yer bulmamış meskûn mahal çatışmaları üzerine genel bir çerçeve çizilmesi ve bu çatışmalardaki istihbarat gereksiniminin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meskûn Mahal, Savaş, Çatışma, İstihbarat, Irak Savaşı

Urban Warfare and Intelligence: An Assessment in the Context of the Iraq War

Abstract

Spatial transformation is one of the most important topics in today's understanding of war. The wars, which are the ancient struggle of humanity, are spreading to different areas from the traditional battlefield, and the urban area has become increasingly popular stage of war. Undoubtedly, it is possible to draw a deep-rooted historical background for urban conflicts; but the process of increasing interstate wars, civil wars and counter-terrorism inside the residential area is more experienced today. In the urban area where special conflict strategies and techniques are required,

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 25.03.2020

Kabul/Accepted: 12.07.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.708393>

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum, Türkiye. E-posta: emrecitak@hitit.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8704-6495>

intelligence activities are handled in a framework beyond their traditional identity. The physical and human characteristics of the residential area and the situation of the other party constitute the target of the intelligence in this field. The Iraq War, which started in 2003, represents one of the most striking examples of new urban conflicts. During the war, the conflicts continued for a long time in residential areas, and the coalition forces had serious problems. Intelligence activities have also created the struggle within the struggle to remove the uncertainty in this field. In this study, primarily urban conflict and the role of intelligence activities in this field will be discussed. Then, the issue will be evaluated through Iraq War example. The study aims to draw a general framework on urban conflicts that have not been adequately studied in the Turkish literature and to reveal the need for intelligence in these conflicts.

Keywords: Urbanized Area, War, Conflict, Intelligence, Iraq War

Giriş

Savaş, insanlığın kendi türüyle mücadelesinin en şiddetli tezahürü olarak beliren bir olgudur. Tarafların tanımladıkları sorunların barışçıl yollardan halledilmemesi durumunda savaş bir başvuru aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Canlılar tarihi şiddet içeren mücadelelerle, insanlık tarihi ise çatışma ve savaşlarla doludur. Bu nedenle savaş insanlığın tecrübe ettiği en acı gerçeklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tarihin herhangi bir döneminde ve dünyanın herhangi bir yerinde çeşitli sorunlar nedeniyle birbirlerine üstünlük sağlamak için organize şiddete başvuran gruplar karşı karşıya gelmiştir ve günümüzde de savaşlar geleneksel olanların sayıları azalmalarına rağmen şekil değiştirerek devam etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde savaşların niteliği ve bu bağlamdaki anlayış, ciddi bir değişim geçirmiştir. Çalışmanın kavramsal bölümünde de ifade edileceği üzere günümüzün savaşları ötekilerden çeşitli boyutlarla farklılaşmaktadır. Bu nedenle "geleneksel" ve "yeni" olmak üzere, ikili bir savaş ayrımı ortaya çıkmaktadır. Geleneksel savaşlar iki düşman tarafın belirli bir sahada karşılaştığı ve birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştıkları mücadele biçimini yansıtmaktadır. Yeni savaşlar ise süre, taraflar, kullanılan silahlar, seçilen saha gibi konularda farklı bir kimlik taşımaktadır. Böylece yeni tür savaşların, gündeme girdiğini ifade etmek mümkündür.

Savaşın değişen özelliklerinden en dikkat çekicilerinden biri, "geleneksel savaş sahası" algısının yıkılmasıdır. Tarafların amaçları ve çıkarları doğrultusundaki üstünlük arayışı; salt ordular tarafından seçilmiş arazilerdeki askeri mücadeleden ziyade, farklı yerlerde vuku bulmaları bu bağlamda önemlidir. Özellikle "kent savaşları" veya "meskûn mahal çatışmaları" isimleri altında incelenen mücadele türü, giderek daha da adından söz ettirir hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında mücadelenin şehir sokaklarına yansması ile alanda kendine yer bulan meskûn mahal çatışmaları savaşın önemli bir boyutu haline gelmiştir. Bu tür çatışmalar için farklı bir literatür, farklı strateji ve taktikler, farklı silahlar, farklı birlikler tercih edilmeye başlanmıştır. Sivil yerleşimin içine askeri unsurların girmesi bu tür çatışmaların en önemli özelliğini oluşturmaktadır.

Günümüzde yaşanan her türden savaşta olduğu gibi meskûn mahal çatışmalarında da "bilinmezlik" en büyük düşman; "bilgi" ise en önemli silah halindedir. Tarafların en az birinin tam olarak bilmediği bir yerleşim yeri içerisindeki dar sokaklarda, sivil unsurlarının halen bulunduğu, tuzaklarla dolu, tank ve uçak gibi savaş sahalarının en caydırıcı araçlarının çoğunlukla etkisiz kaldığı ve nicelikçe çokluğun anlamsızlaştığı bir mücadele alanında istihbarat faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Hem yerleşim yerine konuşlanmış hem de dışarıdan gelen taraf için meskûn mahalın kendisi bile

bilinmezliklerinden dolayı bir tehdidi oluşturmaktadır. Bu tehdidin boyutunu azaltmak için şehrin fiziki planından yer altı tünellerine, silahlı unsurların bulunduğu bölgelerden sivil sayısına kadar geniş bir çerçevede veri içeren bilgi altyapısının var olması ve çatışma süresince bilgi akışının devam etmesi başarı için olmazsa olmazlardandır. İstihbarat faaliyetleri meskûn mahaldeki çatışmada kayıpların ve sürenin kısaltılması için oldukça gereklidir.

2003 yılının Mart ayında ABD ve İngiltere öncülüğündeki Koalisyon Güçleri'nin Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi ve ordunun elinde bulunduğu iddia edilen kitle imha silahlarının etkisiz hale getirilmesi için Irak'a yönelik başlattıkları savaş, kısa sürede başkent Bağdat'a girilmesi sonucunu getirirse de ülke genelindeki çatışmalar uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Irak'ın pek çok kenti ve kasabası, yoğunluğu değişen çatışmalara sahne olmuştur. Kimi görüşlere göre modern meskûn mahal çatışmalarının en önemli örnekleri, bu savaş sürecinde Basra, Felluce ve Bağdat gibi şehirlerde meydana gelmiştir. Özel kuvvetlerin kullanılmasındaki gereklilik, teknik takip ve gözetleme alanındaki gelişmeler, özel silah ve araçların üretimi ve kullanımını, sivil unsurla ilgili yürütülen politikaların uygulanması, yerel güçlerden yararlanılması için eğitim faaliyetlerinin yoğunlaştırılması, ani saldırılar ve patlayıcılar karşısında devriye araçlarının ve kontrol noktalarının güçlendirilmesi gibi yaklaşımlar meskûn mahal muharebeleri ile ilgili literatürde önemli bir yer edinmiştir. Irak'ı işgal eden ordular, meskûn mahal çatışmalarını yürütmek ve şehir kontrollerini sağlamak için kaliteli istihbarat akışına ihtiyaç duymuşlardır. Sokak çatışmaları devam ederken meskûn mahalın fiziki yapısı, sivil durumu ve savaştan sayısı ulaşılması gereken önemli bilgileri oluşturmuştur. Koalisyon askerlerinin bilmedikleri bir coğrafyada, "teröre karşı savaş" ismi verilen ev ev temizleme stratejisi kapsamında yürüttükleri operasyonlar için bilgi ve analiz desteği önemli bir husus olmuştur.

Bu çalışmada; savaş anlayışının geçirdiği dönüşüm bağlamında yerleşim merkezlerinin mücadele alanı haline gelme nedeni ve süreci öncelikle ele alınacaktır. Asker ile sivilin, cephe ile şehir merkezinin, askeri mühimmat ile bireysel eşyaların iç içe geçtiği bu mücadele durumunun kendine has özellikleri bulunmaktadır. Ardından ise bu çatışmalarda istihbarat faaliyetlerinin önemi ve rolü incelenecektir. Toplama, analiz, işaretleme, belirleme, yanılma, takip, karşı istihbarat gibi istihbarat faaliyetleri meskûn mahal çatışmalarında üstünlük elde edilmesinde önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Meskûn mahal çatışması-istihbarat ilişkisi ayrıca, bir analiz olarak Irak Savaşı örneği üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır. Çalışma, sonuç ve değerlendirme bölümü ile noktalanacaktır. Makalenin meskûn mahal çatışmalarının ana hatlarının çizilmesi ve bu kapsamda istihbaratın yüklendiği görevin ortaya konulması açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Savaşın Değişen Doğası İçinde Meskûn Mahal Çatışmaları ve İstihbarat

1.1. Meskûn Mahal Çatışmaları

Meskûn mahal çatışmalarının tarihsel arka planını ilk toplu yerleşimlerin olduğu zamanlara kadar götürmek mümkün olsa da; bu çatışmaları esasında 20. ve 21. yüzyıl mücadele anlayışının bir getirisi olarak görmek mümkündür. Meskûn mahal çatışmaları savaş sahalarında bitmeyen mücadelenin yerleşim merkezlerine yansımaları üzerinden kimliklenen bir mücadele türüdür. Günümüze kadar gelen süreçte, açık sahadaki çatışmaların meskûn mahale sıçramasından ötesinde, bizzat sivil yaşam alanları muhabere meydanı olarak seçilebilmektedir. Bu bağlamda savaşın dönüşen doğası çerçevesinde çatışmanın yeni "sahnelerinden biri" olan meskûn mahal, giderek kendine özgü bir savaş literatürü oluşturmaktadır. Bollens (2001, s.169-170); şehirlerin çoğunlukla farklı kültürler, farklı ekonomik yaklaşımlar, demokratik ve otoriter rejimler,

sömürgeci güçler ve yerel insanlar arasındaki fay hattı üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir. Yerleşim yerleri zaman zaman vahşete varan organize şiddet ve çatışmaların şahidi haline gelebilmektedir. Rosenau (1997, s.372) ise; şehirlerin tarih boyunca mücadelenin sahası olduğunu belirtirken günümüzdeki yoğunlaşmanın ardında açık alanların giderek azalmasıyla beraber savaşı tarafların bilinçli veya bilinçsiz şekilde şehir içine girmelerini ve şehirlerin ekonomik, sosyal, siyasi çatışmalar oluşturmasını neden olarak göstermektedir.

Meskûn mahal çatışmaları için tarihsel bir çerçevenin, "geleneksel" ve "modern çatışmalar" şeklinde iki başlık altında çizilmesi mümkündür. Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde şehir savaşlarının değişmeyen pek çok özelliği olsa da yeni dönemin gelişmeleri ışığında bu mücadelenin yeniden tanımlanması gereği ortaya çıkmıştır. Çatışmanın yerleşim yerlerine yansması esasında tarihin her döneminde yaşanmıştır. Karşı tarafı tamamen etkisiz hale getirmek, boyun eğmesini sağlamak, yönetim kademesini ele geçirmek, ikmal yollarını kesmek, savaş sahasındaki zaferi taçlandırmak, şehrin zenginliklerine ulaşmak gibi amaçlarla meskûn mahaller çatışmanın sahnesi olagelmışlerdir. Düşman başkentlerinin fethedilmesinden kalelerin ele geçirilmesine, isyancı grupların etkisiz hale getirilmesinden daha güçlü bir askeri gücün dar sokaklara hapsedilmesine kadar çeşitli amaçlarla bu mücadele vuku bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında bolca tanık olunan şehir içi çatışmalar ilerleyen yıllarda bir savaş kültürü haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişinin hemen ardından Somali, Bosna, Azerbaycan, Ruanda gibi ülkelerde meskûn mahal çatışmalarının yoğunlukla yaşanması yeni dönemin ilk mesajları olarak nitelendirilebilir. Modern meskûn mahal çatışmaları ise özellikle 2000'li yıllarla beraber Afganistan ve Irak Savaşları ile işgal güçleri ile yerel unsurlar arasında şehirlerde gerçekleşen muhaberelelerinden okunmaktadır.

Geleneksel olarak savaş, yerleşim yerlerinden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Bu düşüncenin ardında hem savunan hem de saldıran açısından güvenlikle ilgili, toplumsal, ekonomik, demografik olmak üzere çeşitli sebepler bulunmaktadır. Savaşın getirdiği yıkımın cephe gerisine yansması çoğu zaman kazananın da kaybedenin de istemediği bir durumu oluşturmuştur. Ünlü stratejist Sun Tzu'nun yüzyıllar öncesinde çerçevesini çizdiği saldırı stratejilerinde, şehre saldıranın bir dizi tehlikesi nedeniyle son tercih olması gerektiği belirtilmektedir. Zira iyi hazırlanmış bir savunma karşısında saldırgan güç büyük sorunlar yaşayabilmektedir (Tzu, 2008, s.86). Bu bağlamda tarih boyunca ordular açık sahalarda mücadele etmeyi seçmiş veya şehirleri kuşatarak teslim almaya çalışmışlardır. Bu düşünce altyapısıyla yerleşim yerlerine sığıran çatışmalar da yoğunluk ve süre bakımından sınırlı kalmıştır; fakat zamanla savunan tarafın şehirlerdeki avantajı keşfetmesiyle birlikte sivil yerleşim, giderek artan sayıda çatışmaya sahne olmaya başlamıştır. Sayıca az olan veya şehrin savunmasına güvenen taraf açık alana çıkmak yerine düşmanı kendi bildiği sahaya çekmiştir. Ayrıca kuşatmalar sonrasında savunmayı aşan orduların yerleşim yeri içerisinde ilerlemesi ve direnişle karşılaşmaları, bu bağlamda ele alınabilmektedir.

Kentleşme hareketinin yoğunlaştığı modern döneme kadar büyük yerleşim yerlerinin sayısı sınırlı kalmıştır. Bu durum da meskûn mahal çatışmalarının şehir yağmalamaları dışında sınırlı sürede ve boyutta gerçekleşmesi durumunu oluşturmuştur (Ashworth, 1991, s.113-114). Bugün ise Barakat'ın (1998, s.10) deyimiyle, savaşlar siperlerde ve arazilerde değil günlük yaşamın merkezlerinde, evlerin odalarında, okullarda, pazar yerlerinde, resmi binalarda ve marketlerde gerçekleşmektedir. Bu durumun arkasında; bastırılmış etnik ve mezhepsel düşmanlıkların bir bir ortaya çıkması ve bunların savaşa dönüşme imkânı bulması, şehirlerin kozmopolitik yapısının yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi sakıncalı görüşleri tetikleme, yasa dışı grupların silahlanma ve manevra alanı şansı bulmaları, devletin veya yerel otoritelerin kontrol kayıplarının

artması, çeşitli sosyal-ekonomik-kültürel etkilerin şiddet yoluyla dışa vurulması gibi nedenler yatmaktadır (Graham, 2011, s.16-17).

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2018 yılı itibarıyla dünya nüfusunun %55'i şehirlerde yaşamaktadır. Bu oran 1950 %30 ile gerçekleşmişken, 2050 yılında %68'e çıkması hesaplanmaktadır (BM, 2019). Dünya nüfusunun giderek kentlerde yoğunlaştığını, milyonları aşan kalabalığa sahip şehirlerin sayısının arttığını, bu doğrultuda şehirlerin fiziksel olarak genişlediğini, kırsal alanla kentlerin arasındaki mesafenin azaldığını belirtmek gerekmektedir (Joes, 2007, s.1-2). Meskûn mahal çatışmalarının arkasında da genel bir eğilim olarak diğer hemen her şeyin olduğu gibi, "savaş sahasının kentleşmesi" bulunmaktadır. Günümüzün yerleşim yerleri; düzenli savaşların genişleyen sahası, etnik çatışmalar, terörizm, sosyal eşitsizlikler, ekonomik bunalımlar, kaynak paylaşımı, çevreyle ilgili sorunlar gibi nedenlerle şiddetli çarpışmaların merkezi haline gelmektedir (Sassen, 2002, s.315-319).

Meskûn mahal çatışmalarını tanımlamadan önce kısaca savaşların değişen doğasından bahsetmek gerekmektedir. İnsanlığın kadim mücadelesi tarih boyunca çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Meydan savaşlarından bugünkü siber mücadeleye kadar gelen süreç üstünlük mücadelesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Savaş genel bağlamında tarafların birbirine yönelttikleri organize ve devamlı şiddet hali olarak nitelenmektedir (Wright, 1942; Kekes, 2010; Levy ve Thompson, 2010; Vazquez, 2009). Savaşı çeşitli amaçları olan tarafların saha stratejileri doğrultusunda barışçıl yolların dışında başvurdukları bir çözüm yolu olarak görmek mümkündür. Bu konuda ünlü savaş stratejisti Carl von Clausewitz (2011, s. 37-38 ve 720-724) de "savaşın, siyasetin farklı araçlarla devamı" olduğunu ifade etmektedir. Geleneksel savaşlar, kimlikleri bilinen taraflar arasında belirli bir muhabere sahasında ve belli bir sürede, bilinen veya tahmin edilebilir silahlarla ve çeşitli prosedürlere bağlı olarak gerçekleşen bir durumu yansıtmaktadır. Fakat günümüze kadar gelen süreçte, söz konusu geleneksel savaş anlayışının giderek değiştiği ve devletler arası (uluslararası) savaşların nadirleştiği gözlemlenmektedir.

Uluslararası alandaki gelişmeler ve aktör sayısının artması, teknoloji alanındaki yenilikler, çok yönlü yıkıcılığı dolayısıyla geleneksel savaşların kaçınılması ve mücadelenin farklı yöntemlerle (silahlı veya silahsız) yürütülebileceğinin görülmesi, yeni tehdit türlerinin ortaya çıkması, çatışmaların devlet sınırları içerisinde daha çok gerçekleşmesi gibi nedenler ışığında yeni bir savaş anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış içerisinde psikolojik, iç, vekâlet, siber gibi farklı isimler altında ele alınan savaşlarda geleneksel savaşların saha, taraf, süre gibi öğeleri muğlaklaşırken, ilgili ekonomik, toplumsal ve siyasi algılanmalar da değişikliğe uğramıştır ve ilgili literatür bu bağlamda oluşmuştur (Holsti, 1996; Lipschutz; 2000; Yalçınkaya, 2008; Brecher, 2010; Mello, 2010; Kaldor, 2012; Çıtak, 2019). Bu bağlamda çatışmanın yerleşim yerlerinde yoğunlaşması da yeni anlayışın özelliklerinden biri haline gelmiştir.

DiMarco (2003, s.9-10), meskûn mahalde çatışan tarafların karşısına fiziksel ve insani olmak üzere iki güçlüğün çıktığını ifade etmektedir. Kaleler döneminde bugünkü şehirleşme eğilimine kadar fiziki yapı ve yerleşim yerindeki nüfus bu durumları oluşturmaktadır. Meskûn mahal genel niteliğiyle savaşanlara ek olarak üçüncü bir tarafı oluşturan dinamik bir unsur sergilemektedir. Bu unsur çatışma içerisindeki politikalarını, stratejilerini, taktiklerini ve davranışlarını tamamen şekillendirebilmektedir. Çatışmanın süresi, yoğunluğu, kullanılan silah ve araçlar, istihbarat gereksinimi gibi özellikler bu sahanın etkisiyle farklılaşmaktadır (Spiller, 2003, s. 446).

Meskûn mahal çatışmaları zaman zaman, işgalci bir güce ya da baskıcı bir rejime karşı yürütülen isyanın "gerilla savaşı haline gelmesini" olarak da ifade edilmiştir. Alandaki ilk yazınlardan biri olan Carlos Marighella'nın 1969 tarihli *Mini-manual of the*

Urban Gerilla isimli kitabında şehirlerde gerilla taktiği uygulamalarının ve uygulayanlarının özelliklerinden ayrıntılı şekilde bahsedilmiştir. Marighella'ya göre şehirlerin içinde asimetrik mücadele yürüten grupların amacı; sayı ve silah üstünlüğü olan bir düşmanı çeşitli taktiklerle psikolojik ve fiziksel olarak mağlup etmektir. Bu bağlamda baskın, sızma, bombalı saldırı, tuzak, sabotaj, terör saldırısı, insan kaçırma, psikolojik mücadele gibi pek çok eyleme meskûn mahal çatışmaları kapsamında başvurulmaktadır (Marighella, 1970).

Geleneksel savaşlar, her ne kadar dikey bir yönleri bulursa da, genel anlamda yatay bir karakteristik taşırlar; fakat meskûn mahal çatışmalarında kulelerden çok katlı binalara, altgeçitlerden yer altı tesislerine kadar uzanan dikey ağırlıklı bir saha mevcuttur (Peters, 1996, s. 44). Meskûn mahal taraflar açısından farklı anlamlar ifade etmektedir. Saldıran taraf için amaç; düşmanı tamamen etkisiz hale getirip psikolojik üstünlük elde etme iken, savunan taraf açısından yerleşim alanının oluşturduğu savunma avantajlarından yararlanma ve göreceli zayıflığını mücadele gücüne dönüştürme arzusunda hakimdir (DIMarco, 2012, s.16-18). Genellikle asimetrik veya güç yönünden zayıf olan taraf meskûn mahal içerisine çekilmeyi arzulayabilmektedir. Bu alandaki zorlukların her iki taraf üzerinde oluşturduğu baskı, sayıca ve teknoloji bakımından denk olmayan tarafları aynı seviyeye çekebilmektedir. Saldıran taraf ise ucu açık bir alan yerine sınırları belirli bir sahada düşmanını hapsedmeye ve dış dünya ile ilişkisini keserek etkisiz hale getirmeye yönelik bir strateji izleyebilmektedir.

Günümüzde savaşın köylere, kasabalara ve şehirlere yayılması savunan tarafın olduğu kadar saldırıyan tarafın da bilinçli bir tercihinin sonucu olabilmektedir. 20. yüzyıla beraber üstünlük elde etmeye çalışan taraf, sivil yerleşim bölgelerini doğrudan hedef almaktadır. Böylece düşmanı psikolojik olarak yıpratma, lojistik gücünü kesme, karşı toplum üzerinde korku yaratma, kentlerin kritik altyapısını yok etme, düşmanın meskûn mahale çekilmesini engelleme gibi amaçlar güdülmektedir. Bu doğrultuda özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların İngiliz şehirlerine, Amerikalıların Japon şehirlerine yaptıkları hava saldırıları bu durumun en önemli örneklerindedir. Meskûn mahalde gerçekleşen çatışmaların; etnik ve dini kimlik sorunları, çeşitli imkânsızlıklar, siviller arasında artan şiddet eğilimi ve siyasi otorite boşluğu gibi temellerinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durumlar başkaldırı, etnik çatışma ve iç savaş, terör hareketleri gibi sonuçları beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra, geleneksel savaşların da yerleşim yeri boyutunun giderek arttığını ifade etmek gerekmektedir. Yerleşim alanlarının bir şiddet alanı haline gelmesi sivilleri hem doğrudan hem de hayatın idame noktalarının zarar görmesi nedeniyle dolaylı olarak etkilemektedir.

Şehirler giderek kalabalıklaşan nüfusları ve karmaşıklaşan yapılarının etkisiyle siyasi, demografik, kültürel, sosyal, ekonomik sorunların ve çatışmaların merkezi haline gelebilmektedir. Bu durum asayiş sorunlarını artırırken isyancı grupların, terör örgütlerinin, yasa dışı yapılanmaların ve suç örgütlerinin daha yoğun şekilde faaliyet göstermesi sonucunu da beraberinde getirmektedir (Rosenau, 1997, s. 374-375). Yerleşim yerlerindeki hem durgunluk hem de hareketlilik hali özellikle terörist gruplar için uygun bir yaşam sahası oluşturmaktadır. Meskûn mahalin dış tehditlere karşı güvenli bir liman oluşturması, yoğun yapılaşmanın etkisi, devlet güçlerine açık şekilde hedef olmama, elaman ve sempatizan kazanımı için uygun ortam oluşturması, ulaşım ve faaliyetlerin gizlenebilmesi gibi özellikler terör örgütlerini bu alana çekmektedir (Glaeser, 2002, s.208-214). Çatışma döneminde ise terör grupları şehrin sunduğu fiziksel avantajı ve sivilleri oluşturduğu canlı kalkını kullanmaktadırlar. Böylece şehirleri stratejilerinin bir parçası haline getirmektedirler (Luke, 2004, s.128-131).

Meskûn mahal; manevra kabiliyeti yüksek olan küçük özel birimlerin başarılı olabileceği bir çatışma sahasını oluşturmakta ve savunan-saldıran taraflar açısından sayının değil, kabiliyetin önemli olduğu bir alan yaratmaktadır. Bu bağlamda modern

ordular, meskûn mahal için özel eğitilmiş birlikler yetiştirmektedir. Örneğin Irak Savaşı sırasında Bağdat'a koalisyon güçlerin ilerleyişinde Special Forces (SF) öncülük etmiştir; çünkü bu birliklerin meskûn mahal çatışması tecrübesi bulunmaktaydı (Svendsen, 2010, s.160-162). Bu savaş sahasında klasik operasyon taktiklerinin ve çatışma stratejilerinin büyük oranda etkisiz hale geldiği görülmektedir. Düzenli orduların sahip olduğu pek çok üst düzey silah, askeri araç ve platformlar bu sahada etkisiz hale gelmektedir.

Özetle; savunan ve saldıran taraflar için farklı anlamlar taşıyan, farklı zorluklar ve avantajlar tesis edebilen meskûn mahal ve bu alandaki çatışmaların, aşağıda sayılan kimi özellikleri bulunmaktadır:¹

- Çatışma bölgesinin fiziki özelliklerin bilinmesi oldukça önemlidir. Her iki tarafın da yerleşim yerinin giriş ve çıkışları, sokak ve caddeleri, ikmal yerleri, yer altı tünelleri, önemli binaları gibi noktalarını tespit etmesi gerekmektedir. Meskûn mahal toplam alanı ve çatışma yaşanan bölgenin büyüklüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Taraflar çatışma bölgesini genişletme veya daraltma üzerinden strateji geliştirebilmektedirler.

- Çatışma süresi ve zamanı belirsizdir. Çatışmanın bitmesi için savunan taraf saldırıyı tamamen püskürtmek, saldıran taraf ise savunan unsurları sokak sokak, ev ev temizlemek zorundadır. Ayrıca karşı tarafın ne zaman saldırıya geçeceği veya çatışan unsurların nerede karşı karşıya geleceği belirsizdir.

- Teknoloji kapasitesi kimi zaman avantaj oluşturabilirken, kimi zaman tamamen işlevsiz kalabilmektedir.

- Sokaklar ve binalar tuzaklamaya ve baskınlara açıktır. Özellikle savunan taraf, yaklaşan tehlikeye karşı hazırlık yapabilmeye imkânı bulduğunda, oldukça avantajlı konuma geçebilmektedir.

- Taraflar arasında gayrinizami harp düzeni bulunmaktadır. Yerleşim yerine giren düzenli bir ordu dahi olsa, gerilla tarzı çatışmalara uygun şekilde hareket etmek zorunda kalmaktadır. Meskûn mahalde çatışma sürdürmek, geleneksel ordular için büyük bir meydan okumadır. Açık saha stratejileri ve taktikleri meskûn mahal engelleri karşısında çoğunlukla geçersiz hale gelmektedir. Geleneksel orduların kullandığı pek çok araç ve silah etkisiz kalmaktadır. Tarafların ilerlemesi, açık sahaya göre daha zor ve yavaştır.

- Çatışmalarda psikoloji önemli bir belirleyicidir. Aynı yerleşim bölgesinde karşılıklı konumlanmış ve aralarında kimi zaman sadece bir duvar olan taraflar arasında, psikolojik bir harp de meydana gelmektedir. Psikolojik üstünlüğü elde eden taraf, bunu sahaya da yansıtabilmektedir. Propaganda, çatışmaların önemli bir unsurudur. Taraflar kendi güçleri, karşı tarafa verdikleri zarar veya sivil kayıplar konusunda bir propaganda mücadelesi içerisindedir.

- Taraflar açısından maliyet tamamen çatışmanın yoğunluğuna ve süresine bağlıdır. Meskûn mahal çatışmaları aylarca sürebilirken birliklerin, silahlarının, araçların ve lojistiğin sürekli etkin tutulması gerekmektedir.

- Dış destek/yardım, önemli bir hususu oluşturmaktadır. Savunan gücün direnişini sürdürmesi, saldıran gücün ise direnişi kırması için dışarıdan destek şarttır. Dışarıyla bağlantısını sürdürebilen taraf, üstünlük olasılığını artırmaktadır. Diğer yönden de karşı tarafa gelen desteğinin/yardıminin engellenmesi ve karşı tarafın dış dünya ile her türlü bağlantısının kesilmesi gerekmektedir.

- Eğer taraflar alana girmeden önce meskûn mahal boşaltılmamış ise; çatışma sahasında sivil unsurların bulunması çatışmanın boyutunu, süresini ve yönünü belirleyebilmektedir. Zira meskûn mahalde sivil-savaşan ayrımının yapılması oldukça güç bir iştir. Sivillerin mevcudiyeti, bu çatışmalardaki en önemli etken ve belirleyicidir. Kimi çatışmaların öncesinde veya sırasında sivillerin tahliye edilmesi söz konusu olmaktadır.

---

¹ Liste yazar tarafından hazırlanmıştır

Ne var ki çoğu zaman savunan taraf açısından sivillerin varlığı avantaj sağlamaktadır. Saha dışına çıkamayan veya çıkarılmasına izin verilmeyen siviller, meskûn mahal çatışmalarında maddi ve manevi yönden ciddi kayıplar yaşamaktadır.

- Hava operasyonları saldıran tarafa üstünlük sağlayabilmektedir; fakat bunun için nokta işaretlemelerinin yapılabilmesi gerekmektedir. Sivillerin varlığı ve düşmanın hareketlilik durumu göz önüne alınmalıdır.

- Yer değiştirme ve çatışma yoğunluğunun değişimi temel özelliklerdendir. Taraflar alan içerisinde sürekli yer değiştirebilmekte, bu durum da karşı tarafın nokta saldırıları yapmasını engellerken çatışmanın yoğunluğunun artıp azalması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

- Meskûn mahal terör örgütlerinin, açık alana göre avantajlarından dolayı giderek daha fazla tercih ettikleri bir çatışma sahası haline gelmiştir. Açık alanda devlet unsurlarına karşı çok şansları olmayan örgütler, sivilleri kalkan olarak kullanabilecekleri ve organize orduları etkisiz bırakabilecek yerleşim yerlerinde faaliyet göstermekte ve çatışmaya girmektedirler. Ayrıca sivil kayıpları ön plana çıkararak devlet aleyhinde kara propaganda faaliyetini yürütebilmektedirler.

- İstihbarat, tarafların elindeki en önemli silahlardandır. Meskûn mahali en iyi tanıyan, sivil-savaşan ayrımını yapabilen ve hedefe ilişkin nicel ve nitel bilgiye ulaşabilen taraf, avantajlı duruma geçebilmektedir. Çatışma bölgesinde "duvarların arkasının görülmesinde" istihbarat faaliyetlerinin rolü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca önceki benzer çatışmalar, strateji ve taktiklerin belirlenmesinde incelenmesi ve ders çıkarılması gereken örneklerdir. Meskûn mahal deneyimi olan özel birlikler sahaya öncelikle sürülmelidir.

- Saldıran taraf açısından meskûn mahalın izole edilmesi ve hiçbir açık bırakılmadan kuşatılması gereklidir. Savunan taraf için ise tamamen çevrelenmemek için hareketli olma, dışarı ile ilişki kurma ve kuşatmada çatlaklar oluşturma temel ilkelerdendir.

Meskûn mahal çatışmaları için yukarıdaki listede de görüldüğü üzere, her ne kadar kimi genel geçer özellikler çizilse de; her yerleşim yerinin diğerlerinden ayrırcı özgü özellikleri bulunmaktadır. Her kentsel alan; biçim, yapı ve konum, büyüklük, ekonomi, toplum, kültür, politika vb. gibi konularda benzersiz özelliklere sahip olabilmektedir. Bu farklılıklar meskûn mahalde yaşanan çatışmalarda savunan ve saldıran açısından dikkate alınması gereken bir noktayı oluşturmaktadır (Ashworth, 1991, s.196-200).

1.2. İstihbarat

İstihbarat esasında hem bir faaliyeti, hem süreci, hem de bir ürünü ifade etmektedir. Giderek ciddi bir akademik çalışma alanı haline de gelen istihbarat; bilgi, belirsizlik, güç, güvenlik, risk ve bilgi yönetimi bağlamında tanımlanmaktadır (Grill, 2010, s. 45-47). Özellikle karar alıcı merciler için belirsizliklerin kaldırılmasında ve ulusal güvenlik önlemlerinin alınmasında kolaylaştırıcı bir kurumsal çalışma olarak görülmektedir (Johnson, 2010, s.5-6). İstihbaratın casusluk faaliyetleriyle başlayan köklü bir tarihi bulunmaktadır. İnsanların ve daha sonrasında siyasi varlıkların çevrelerini ve diğerlerini öğrenme merakı istihbaratın ontolojik kökenini oluşturmaktadır. Bu merak uğruna çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak elde edilen ham verilerin işlenmesi süreci ve sonrasında ortaya çıkan ürün istihbaratın geleneksel tanımını ortaya çıkarmaktadır (Lerner ve Lerner, 2004, s.117; Treverton, 2004, s.77). Öğrenme güdüsü ve güvenlik ihtiyacı, istihbarat çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. İstihbaratı; ilk insanların doğa olaylarını çözme arayışından günümüzde ulusal çıkarlar arayışında komşu

devletlerde gizli operasyon gerçekleştiren ulusal istihbarat örgütlerine kadar geniş çerçevede incelemek mümkündür (Çıtak, 2017, s.57-64).

Ulusal güvenliğin sağlanmasındaki işlevi ve önemi istihbaratın ön plana çıkan boyutu olarak belirlemektedir. Günümüzün ulusal güvenlik anlayışı; bireyin, toplumun ve devletin her türlü iç ve dış tehdide karşı korunması temelinde şekillenmektedir. İstihbarat faaliyetleri ise bu güvenlik çemberinin oluşturulabilmesi için başvurulan en önemli araçlardır. Toplama, analiz, istihbarata/casusluğa karşı koyma, eşgüdüm, diplomasi, yarı resmi görüşme ve uzlaş, gerektiğinde sınırlı operasyon gerçekleştirme, psikolojik mücadele gibi faaliyetlerle istihbarat örgütleri ve faaliyetleri anlam kazanmaktadır.

İstihbarat faaliyetleri günümüzde, geleneksel işlevlerinin yanı sıra çağın gereklerine göre şekillenmektedir. İstihbarat; ulusal güvenlik, asayiş, terörle mücadele ve istihbarata karşı koyma gibi son derece hayati görevlerde sorumluluk üstlenmektedir. Hem saldırı hem de savunma bağlamında askeri, siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel, teknoloji gibi alanlarda istihbarat faaliyetleri etkin olarak yürütülmektedir (Cronin, 2006; Johnson, 2007; Özdağ, 2011). Terör örgütlerinin bilişim altyapısının incelenmesinden veri madenciliğine, suç analizinden kritik altyapıların güvenliğinin sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede faaliyeti içermektedir (Chen ve Yang, 2008). İstihbaratı sadece bilgi veya gerekli bilgilerin üretimi süreci olarak değil, yüklenen bir takım misyonların gerçekleştirildiği uzmanlık işlemleri olarak görmek mümkündür (Johnson, 2010, s. 6-7). İstihbarat döngüsü (çarkı); planlama ve ihtiyaç belirlemesi, toplama, işleme, analiz ve dağıtım gibi temel aşamalar bağlamında ortaya çıkan ürün temelli veya söz konusu süreci öne çıkaran bir anlayışla kendini göstermektedir (Davies, Gutafson ve Rigden, 2013, s. 59-61; Herman, 1996, s. 100-113). İstihbarat ürünü veya faaliyetleri bu bağlamda, bir beyin ve fizik çalışmasının sonucudur. İstihbarat günümüzde giderek ulusal bazda yapılan özel bir faaliyetin ötesinde, uluslararası bir paylaşım ve işbirliği alanını da oluşturmaktadır. Yeni dönemdeki tehditlerin niteliği ve ortak savunma gerekliliği devletleri ikili veya çoklu istihbarat işbirliğine yöneltmektedir (Clift, 2010, s. 213-216).

İstihbarat faaliyetleriyle ilgili vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri; faaliyetlerin her zaman, herkese karşı ve her konuda yapılması gerekliliğidir. İstihbarat devletlerin tehditlere karşı korunuyor olmasını, savaşlarda üstünlük elde etmesini veya savaşlardan kaçınabilmelerini sağlayan bir hizmet olarak görülmektedir. Bu bağlamda istihbarat; taktik, operasyonel ve stratejik boyutuyla her türden mevcut ve olası tehlikeye karşı planlama, önlem alma ve karşı koyma süreçlerini desteklemektedir (Kent, 1965; Greenberg, 2007, s. 171-175; Seren, 2017, s.271-274). İstihbarat hem savaş hem de barış zamanlarında karar alıcılar için gerekli altyapıyı hazırlayan bir rol üstlenmektedir. Her ne kadar istihbarat genel anlamıyla savaş sahasında giderek çeşitlenen tehditlere karşı nasıl düşünüleceğinin ve karşı konulacağına ana hatlarını oluştursa da hem geleneksel olmayan savaş sahalarında hem de savaş dışı mücadelede tartışılmaz bir güç olarak belirlemektedir (Inge, 1994; Kahn, 2001; Herman; 2001).

2. Meskûn Mahal Çatışmaları ve İstihbarat İlişkisi Bakımından Irak Savaşı Örneği

2.1. Meskûn Mahal Çatışmaları ve İstihbarat

İstihbarat faaliyetleri, meskûn mahal çatışmalarının önemli bir parçasıdır. Hem savunan hem de saldıran taraflar açısından en önemli silahlardan biri istihbarat gücü olarak görülmektedir. Tarafların diğerinin niteliksel ve niceliksel bilgisini ve de kent alanının fiziksel ve demografik özelliklerini bilmeleri elzemdir. Ayrıca düşmanın strateji ve taktiklerinin öğrenilmesi, sivil-savaşan ayrımının belirlenmesi, hava araçları için işaretleme yapılması, casusluk ve karşı casusluk faaliyetlerinin yürütülmesi, propaganda ve propagandaya karşı koyma çalışmalarının gerçekleştirilmesi, psikolojik mücadelenin

yürütülmesi gibi faaliyetler bu çatışmalarda üstünlüğün elde edilmesi için gereklidir. Meskûn mahal, istihbaratta insan temelli ve teknik toplama faaliyetlerinin eş zamanlı yapılması gerekli bir çatışma alanı özelliği taşımaktadır. Ayrıca askerlerin geçiş yapmadığı bazı noktalara habercilerin girebilmeleri veya özel kaynaklarından bilgi alabilmeleri nedeniyle açık kaynaklardan veri toplama da gerekmektedir.

Sun Tzu (2008) savaşın kurallarını ifade ederken; düşmanın niteliği ve niceliği, arazi ve hava durumu gibi konuların yanı sıra şehirlerin kapı muhafızlarından savunmayı yöneten komutana, içerideki kaynaklardan savunmanın zayıf noktalarına kadar geniş çerçevede bilgi elde edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yerleşim yerlerinde haritalandırmadan hedef belirlemeye, toplamadan analize, düşmanın hamlelerinin tahmininden zarar tespitinin yapılmasına kadar uzanan ihtiyaçlar zinciri, istihbarat faaliyetlerinin de yönünü çizmektedir (Peters, 1996, s.49).

Taraflar için bilinmesi gerekli olan önceliklerden biri meskûn mahalın fiziksel ve demografik özelliğidir. Kentin yüksek ve alçak yerlerinin, gizli geçitlerinin, ana caddelerinin, terk edilmiş alanlarının, kontrol noktalarının, sokaklarının yapısının, kestirmelerin, depolarının, altyapı şebekelerinin bilinmesi oldukça önemlidir (Marighella, 1970). Her ne kadar meskûn mahal sınırları belirli bir alanı ifade etse de baskın saldırıların yaşanabildiği bir sahadır. Bu bağlamda meskûn mahalde kaçış ve destek getirme yolları, düşmanı çevreleme stratejileri, baskın için uygun yerin ve zamanın seçilebilmesi, ağır silahların kullanabilme durumunun ortaya konulması tamamen istihbari bilgi ile gerçekleşebilmektedir.

Meskûn mahaldeki en önemli konulardan birini de kontrol oluşturmaktadır. Güvenli alanların oluşturulması, kritik noktalara duvarların ve barikatların çekilmesi, takip faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, hedeflerin belirlenmesi, biyometrik izlemenin gerçekleştirilmesi, veri madenciliğinin yapılması bu bağlamda oldukça önemlidir (Graham, 2011, s. 27). Bu faaliyetlerin hepsinde istihbarat çalışmalarından destek alınmaktadır. Kavramsal bölümde de bahsedildiği üzere, istihbarat süreci planlama ve ihtiyaç belirleme, toplama, işleme, analiz ve dağıtım gibi aşamaları içermektedir. Meskûn mahalde ihtiyaçlar yüksek oranda bellidir. Karşı tarafın sayısından sivillerin yoğunlaştığı yer bilgisine kadar başlıklandırılan ihtiyaçlar bağlamında planlama gerçekleşmektedir. Bu sahada veri ve bilgi toplama ise yoğun bir çabayı gerektirmektedir. İnsan temelli toplama faaliyetleri ön plana çıkarken, teknik toplama önemli bir gücü oluşturmakta ve olabildiğince açık kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Meskûn mahalın kapalı ve dinamik yapısı; toplanılan her türlü ham veri ve bilginin teyit, tasnif ve kıymetlendirme aşamalarının daha detaylı şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Analizin yapılması, istihbarat üretimi ve dağıtım ise üst düzeyde gizlilik, hız ve doğruluk isteyen süreçleri içermektedir. Meskûn mahale ilişkin elde edilen istihbaratın, hem sahadaki hem de dışarıdan destek veren kuvvetlere eş zamanlı olarak iletilmesi ve bu aşamada eşgüdümün sağlanması sürecin başarılı olmasının anahtarıdır.

Meskûn mahaldeki askerler, geleneksel sahalardakilere kıyasla daha fazla bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Düşmanla yüz yüze mücadele eden özel birliklerdeki askerler için iletişim kalitesi oldukça önemlidir. Üst kademedeki alt kademeye ya da tam tersi olarak komuta ve kontrol için bilgi akışı zaruri bir ihtiyacı oluşturmaktadır. Meskûn mahal anlık gelişmelere açık olduğundan esneklik ve ortak hareket edebilme becerisi en üst derecede gereklilik arz eder (Peters, 1996, s.47-48). İstihbarat ve karşı istihbarat faaliyetleri, bu bağlamda düşmanın haberleşmesinin sekteye uğratılması, iletişimine sızılması, sinyallerin yakalanması, yemleme faaliyetleriyle yanlış yönlendirilmesi, öz haberleşme sistemlerinin korunması, ulaşan haberlerin teyidinin sağlanması gibi konularda faydalı olmaktadır. Ayrıca havadan ya da karadan yapılacak bombardıman operasyonlarının hedef noktalarının işaretlenmesi ve düşman unsurlarıyla sivillerin konumlarının belirlenip gerekli yerlere iletilmesi, istihbarat çalışmalarıyla mümkün hale gelmektedir.

Meskûn mahalde istihbarat faaliyetleri genel bir özetle; yerleşim yerinin fiziksel yapısına, nüfus özelliğine ve düşman tarafa yönelik yürütülmektedir. Yerleşim yerinin büyüklüğü, alanın giriş çıkış noktaları, çevredeki diğer yerleşim yerleriyle olan mesafesi ve bağlantı yolları, çıkmaz sokakları ve ana caddeleri, kentleşme durumu, kritik yapıları (yönetim ve kolluk binaları, hastane, baraj, banka, depo, var ise yabancı misyon binaları vb.), nüfusunun niceliksel durumu, etnik ve mezhepsel dağılım, nüfustaki ekonomik ve kültürel seviye, yerleşik nüfusun taraflara yönelik sempati durumu ve yardım potansiyeli, düşmanın kontrol noktaları, içerideki savaşçı sayısı, dışarıdan gelebilecek takviye miktarı ve takviyenin ulaşım süresi, bombardıman desteği, gıda ve silah lojistiği, istihbarat gücü gibi başlıklar bu çatışmaların içerisinde var olmaktadır.

2.2. Irak Savaşı Örneği

11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide tarafından New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'daki Pentagon'a düzenlenen saldırıların arkasından ABD'nin "teröre karşı savaş" doktrini kapsamında Afganistan ve Irak'a düzenlenen askeri operasyonlar; uluslararası politikalar, ulusal güvenlik anlayışı ve savaş mantığı üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Irak Savaşı özelinde ele alındığında savaşın öncesi, esnası ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ve savaşın yürütülüş şekli hem bölgesel hem de uluslararası alanda ciddi tartışmalara ve yeni yaklaşımlara yol açmıştır. Mart 2003'te başlayan savaşta ABD ve İngiltere öncülüğünde oluşturulan koalisyonun güçleri önce Saddam Hüseyin yönetimine bağlı düzenli birlikleri yenmiş, arkasından da şehir savaşlarında üstünlük sağlamıştır. 2011 yılında son yabancı askerlerin ülkedan çekilmesi ve yönetimin tamamen Irak hükümetine bırakılmasıyla savaşın sona erdiği duyurulmuştur. (Miller, 2003, s. 28-59; Rogers, 2006, s. 1-24; Ritchie ve Rogers, 2007, s. 69-124).

Irak'a girmeleriyle birlikte koalisyon güçleri düzensiz, karmaşık, gerilla tipi bir karşı koyuşla karşılaştılar. Şehirleri sokak sokak ele geçirmeleri gereken kara güçleri, hem sivilin mağdur olduğu hem de siyasi karşıtlığın hızla yükseldiği bir durumun önünü açmış oldular (Graham, 2004, s.5). Ayrıca "teröre karşı savaş", "şer eksenli", "terörist şebekesi" gibi söylemlerle beraber George W. Bush'un liderlik ettiği dönemin Amerikan düşüncesi; terör üretken "şeytanların" saklandığı şehirlerin, uygar dünyanın zarar görmemesi için temizlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Irak müdahalesi söylem aracılığıyla, medeni değerlere karşı yükselen tehdidin bulunduğu her yerde yok edilmesi bağlamında özellikle Amerikan yöneticiler tarafından bir zorunluluk olarak meşrulaştırılmıştır (Oddo, 2011, s.293-297; Stramer, 2010, s. 37-41).

Irak Savaşı, saldıran güçler tarafından bir savaştan daha çok terörizmle mücadele olarak görülmüştür. Zira Irak ordusu ile savaş haftalar içerisinde nihayete ermiş ve yerleşim yerlerinin kontrolü için mücadele başlamıştır. Irak ordusunun yenilmesi ve Saddam rejiminin devrilmesi sonrasında tüm Irak halkının bu durumu kabul etmesi beklenilmiş, silahlı mücadelesini sürdürenler ise "asi gruplar" olarak nitelendirilmiştir. Hatta Bağdat ve Felluce gibi kentlerde operasyonlar devam ederken genel algı, buradaki başarının ABD'nin herhangi bir şehrindeki teröristleri etkisiz hale getirmek veya ulusal güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdidin engellenmesi ile eş tutulmuştur (Graham, 2011, s. 22-25). Irak Savaşı başladığında çatışmaların yerleşim yerlerine yayılacağı hesaplanan bir durum olmuştur. Zira 1990'lı yıllar meskûn mahal çatışmalarının yoğun şekilde yaşandığı bir dönem olarak tecrübe edilmiş ve Irak'ta da Bağdat, Musul, Basra, Erbil, Kerkük ve Felluce gibi büyük ve kalabalık şehirlerin bulunması bu hesabın yapılmasında etkili olmuştur. Dönemin Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in saldırılar öncesinde ABD ve İngiltere'ye verdiği "teslim olmak yerine ev ev, sokak sokak savaşılacağı" mesajı da meskûn mahal çatışmalarının habercisi olmuştur (CNN,

12.08.2002). Nitekim Basra, Felluce ve Bağdat gibi yerleşim yerleri; savaş başlamadan önce hem kara hem de hava savunmasına yönelik güçlendirilmiş, içeride savunma hatları oluşturulmuş ve ilk kara saldırılarının gerçekleşebileceği bölgelere özel kuvvetler yığılmıştı. Böylece Bağdat, Basra, Ramadi, Samarra, Tikrit, Felluce ve Necef gibi merkezler uzun yıllar meskûn mahal çatışmalarına sahne olmuştur.

Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu" ismi verilen savaşta 49 devletten oluşan bir koalisyonun yürüteceği ve bu sayının giderek artacağı ifade edilmiştir (Beyaz Saray, 2003). Üç hafta içerisinde Bağdat'a girilmesi ve Saddam rejiminin devrilmesi sonrasında Bağdat 32 devletin kontrolüne geçmiştir. Fakat koalisyonun ortaklarından pek çoğunun küçük birlikleri bulunmaktaydı ve bunlar da meskûn mahal saldırıları ve iç toplumun tepkileriyle kısa süre içerisinde geri çekilmişlerdir (Rogers, 2006, s. 178). 2011 yılına kadar meskûn mahaldeki mücadele ABD ve İngiltere öncülüğündeki birkaç devletin sorumluluğunda yürütülmüştür.

Irak Savaşı boyunca Koalisyon Güçleri'nin rutini, şehirlerin ağır şekilde bombalanması şeklinde gerçekleşmiştir. Savaşın ilk bir yılında ölen neredeyse 100.000 kişinin büyük çoğunluğu hava saldırıları veya karadan bombalama sonucunda hayatını kaybetmiştir (Roberts vd., 2004, s. 1857-1858). Şehir bombalarındaki amaç kara operasyonu öncesinde birliklerin önünü açma, savunma hatlarını dağıtma, karşı tarafın paniklemesini sağlama, psikolojik üstünlük elde etmek ve önemli binaların yok edilmesi üzerinden belirlenmiştir. Bağdat'ın ve Felluce'nin ağır şekilde bombalanması bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Bu yerleşim yerlerindeki tankların ve asker yığınağının dağıtılması ve koalisyon askerlerinin ele geçiremedikleri şehrin diğer bölümlerinin teslimine zorlanması için topçu ateşi ve hava bombardımanı kullanılmıştır. Şüphesiz ki bombalanacak noktalara ilişkin anlık veri akışı ve işaretlemeler için teknik ve insan temelli istihbarat ciddi önem arz etmiştir.

Koalisyon güçleri savaş öncesi söylemlerle uyuşacak şekilde "teröristlerin yuvalarına girme", "korkunun üretildiği şehirleri ele geçirme", "tehdidi evinde temizleme" gibi düşünce altyapısıyla yerleşim yerlerini kontrol etmeye çalışmışlardır. Zamanın teknolojisinin tüm olanaklarını kullanan işgal kuvvetleri, suçlu arayışı ile sivil yerleşimlere girmeye başlamışlardır (Graham, 2006, s. 283). Koalisyon güçleri Irak'taki yerleşim yerlerinin kimi bölümlerine rahatlıkla girip yerel halkın sempatisiyle karşılanmalarına rağmen; kimi bölümleri ele geçirmeleri için hava ve topçu desteği almaları, patlatılmış olan köprüleri onarmaları, Irak birlikleri yeniden toplanmadan hızlı müdahale ile ilerlemeleri, Irak hava kuvvetlerinin etkisiz hale getirilmesi için havaalanlarının yerle bir edilmesi, patlayıcı tuzakların imha edilmesi gerekmiştir (Graham, 2006, s.278-279; Tucker-Jones, 2014, s.40-58). Irak ordusunun savaşta yenilmesinin ardından koalisyon güçleriyle mücadele edenler isyancı ve asi, hatta terörist olarak görülmüş; bu bağlamda meskûn mahal çatışmalarında şehir direnişçilerine Afganistan'da elde edilen ve diğer taraftan İsrail'in bir süredir uyguladığı taktiklerle cevap verilmiş, ağır hapisane koşulları uygulanmış ve teknik takip kapsamında sürekli gözetim politikası işe koşulmuştur (Graham, 2011, s. XXIII).

Irak'taki meskûn mahal savunma durumu koalisyon güçlerinin sorunlarından birini oluşturmuştur. Her ne kadar düzenli Irak birlikleri kısa sürede dağılmış ve şehirler bir bir düşmüş olsa da içerideki çatışma yıllarca sürmüş ve ABD başta olmak üzere koalisyon üyeleri asker kaybetmeye devam etmiştir. Buradaki en önemli unsurlardan birini Irak dışından gelen direnişçiler oluşturmuştur. Özellikle El Kaide bağlantılı grupların başlattıkları meskûn mahal çatışmaları, son derece etkili olmuştur; zira hâlihazırda zor şartlarda savaşmayı bilen ve Afganistan Savaşı sırasında meskûn mahalde tecrübe edinen Ebu Musab ez-Zerkavi gibi kişilerin örgütlediği direniş karşıısında düzenli ordular ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu nedenle hem Irak'a girmeye çalışan yabancı

savaşçıların takibi ve önlenmesi, hem de meskûn mahaldeki direnişçiler arasında ne kadar Iraklı olmayan kişinin olduğu tespiti istihbaratın önemli bir görevi haline gelmiştir.

Irak'taki koalisyon birlikleri sıcak çatışmaların yanı sıra yoğun bir istihbarat ağı da kurmak ve bu bağlamda faaliyet göstermek zorunda kalmışlardır. Örneğin İngiliz birlikleri tarafından kontrol altına alınmasında SAS'ın (Special Air Service) şehir içine yayılarak yürüttüğü istihbarat faaliyetleri, Basra'nın ele geçirilmesinde oldukça faydalı olmuştur (Svendsen, 2010, s. 162). Irak'ın şehirleri uydu görüntüleri üzerinden haritalandırılan veya gps destekli füzelerle ele geçirilebilecek yerler olmanın çok ötesinde bir nitelik göstermiştir. Bu mahallerin kendilerine özgü sosyolojik, kültürel, demografik, iktisadi, fiziksel yönleri olan alanlar olduğu gerçeği savaşın ilk günleriyle beraber ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yerleşim yerlerinin; etnik ve mezhepsel durumu, doğal ve fiziki yapısı, yönetime bağlılık durumu, kritik altyapısının kalitesi, ulaşım ve ikmal yolları gibi özelliklerinin öğrenilmesi ve birliklerin bu kapsamda eğitilmesi gibi ihtiyaçlarının karşılanması yönelik politikalar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda insan temelli toplama faaliyetleri yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan ABD'nin Deniz Piyadeleri (Marine Corps) gücü de önceki tecrübeleri bağlamında meskûn mahalde çatışma ve istihbarat faaliyetleri için özel olarak görevlendirilmişlerdir. Bu birliklerin cephenin ileri hatlarında gerçekleştirdikleri operasyonlar ve sokak çatışmalarında öncülük yapmaları oldukça faydalı olmuştur (Reynolds, 2007: 41-130).

Irak Savaşı sırasında özel askeri şirketlerden de yoğun hizmet alındığı bilinmektedir. "Paralı askerleri" bünyesinde bulunduran özel askeri şirketler; doğrudan operasyon gerçekleştirme, planlama, veri toplama, konvoylara eşlik etme, eğitim verme, koruma ve kontrol, arama ve tutuklama, dil ve sistem eğitimi gibi askeri danışmanlık, güvenlik ve lojistik kapsamında hizmetler vermişlerdir (Becker vd., 2007, s. 2; Lovewine, 2014, s. 17-21). Bu şirketler ABD ordusuna hem stratejik hem taktik istihbarat sağlayarak teknik ve insani toplama, yorumlama, analiz etme gibi konularda görev üstlenmişlerdir (Shorrock, 2008).

Irak Savaşı sırasında koalisyon güçlerinin en büyük sorunlarından ikisini de yerel halk ile anlaşmada sorun yaratan dil ve coğrafi bilgisizlik oluşturmuştur. Bu durum yerleşim yerlerinde uyum sıkıntılarına ve sivil-savaşan ayrımının yapılamaması sorununa yol açmıştır. Ayrıca şehirlerin üç boyutlu yapısının çözülmesi ve tehlikelerin bertaraf edilmesi için yapılan yoğun denetim ve bombardıman, başkaldırı hareketinin büyümesine ve meskûn mahal çatışmasının uzamasına neden olmuştur (Graham, 2011, s.29-30). Koalisyon güçleri bilmedikleri coğrafya ve kültür içerisinde ilerleyebilmek için yerli güçleri kullanma yolunu seçmişlerdir. Irak Ulusal Kongresi ve Irak Ulusal Mutabakatı gibi muhalif gruplar, Kürdistan Demokratik Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği gibi Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumlar ve ayrıca yine bölgedeki Şii güçler, bu bağlamda Irak içerisinde ilerlemenin sürdürülebilmesi için işbirliği grupları olarak düşünülmüştür (Tucker-Jones, 2014, s. 15-16). Bu tür yerel güçlerden, belirli ölçüde askeri operasyonlarda ve istihbarat sağlamada yararlanılmıştır. Özellikle coğrafi ve etnik bilgilerin toplanılması için ciddi şekilde ihtiyaç duyulan insan istihbaratı açığı böylece büyük ölçüde kapatılmıştır.

Koalisyon güçlerinin meskûn mahalde karşılaştıkları meydan okumalardan birini de devriye görevleri oluşturmuştur. Ele geçirilen şehirlerde asayiş ve kontrol amacıyla var olan gezici birliklere ve noktalara yönelik tuzaklar veya uzaktan kumandalı patlayıcılarla saldırılar pek çok askerin ölümü veya yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda yerleşim yerine girmekten ziyade, asıl zorluğu oluşturan hususun buralarda tam bir kontrol sağlanması olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır (Rogers, 2006, s.175-178). Ani saldırılara uğrayan asayiş ve kontrolde görevli asker sayısının giderek artması, devriye sayısının ve süresinin azalması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, koalisyon güçlerinin sokaklardaki hâkimiyetini azaltırken istihbarat akışını da daha zor bir hale sokmuştur.

Koalisyon güçlerinin sahaya yoğun olarak inemediği ve insan istihbaratı faaliyetini yerelde işbirliği yaptığı gruplara ve eğitilen Iraklı güçlerden oluşan kolluğa bıraktığı bir dönem yaşanmıştır. Bu süreçte taktik ve operasyonel istihbarat zaafalarının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Irak'taki meskûn mahal çatışmalarında koalisyon güçleri, ciddi bir psikolojik harekât ve propaganda faaliyetleri de yürütmüştür. Örneğin uçaklardan yerleşim yerlerinin üzerine üzerlerinde direnişin en ağır şekilde cezalandırılacağı minvalinde yazılar bulunan yüzbinlerce broşür bırakmışlardır (Tucker-Jones, 2014, s.18). Ayrıca ele geçirilen yerlerde tam kontrolün sağlanması ve direnişin bulunduğu mahallerde savaşımların moralinin bozulması ve içerideki sivillerin direnişçilere desteklerinin azalması için sürekli bir propaganda faaliyeti yürütülmüştür. Bu propaganda gerek geleneksel basın aracılığıyla gerek bizzat koalisyon askerleri tarafından ve gerekse de işbirliği yapılan gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Irak şehirlerindeki istihbarat faaliyetlerinin yoğunlaştığı diğer konu ise, savaşın da temel sebebini oluşturan kitle imha silahlarının (Miller, 2003, s. 38-39; Ritchie ve Rogers, 2006, s.22; Shiner ve Williams, 2008) araştırılması olmuştur. Hem gerilla savaş tipini yürüten grupların bu tür silahları kullanmasını engelleme hem de dünyaya savaşın haklı nedenini sunma adına koalisyon güçleri gerek teknik takip ve izleme, gerekse de casusluk faaliyetleri ile biyolojik ve kimyasal silahların peşine düşmüşlerdir (Pillar, 2006, s.15-27; Yaphe vd., 2003, s. 1-21). Fakat savaş öncesi alınan istihbaratın aksine, savaş sırasında herhangi bir kitle imha silahının varlığına erişilememiştir (Bojang, 2016, s.3-8). Savaşın başlangıcının üzerinden zaman geçtikçe henüz kitle imha silahı bulunamaması ABD üzerine baskı yarattığı için meskûn mahal operasyonları ve istihbaratı faaliyetleri zaman zaman daha da yoğunlaşmış ve bu durum da riski beraberinde getirmiştir. Kasaba ve şehirlerde şüpheli görünen veya ihbara konu olan her binanın kitle imha silahı bulma umuduyla araştırılması büyük bir iş yükünü oluşturmuştur.

Irak Savaşı boyunca koalisyon güçleri şehirlerin çevresinde güvenlik koridoru oluşturarak alan sınırlaması yapmışlardır. Böylece içerideki grupların soyutlanması durumu ortaya çıktığından, giriş çıkışlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Özellikle içerideki direnişe destek kuvvetlerinin ve malzemenin akışı önlenirken yerel halk da sorgulanarak bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Hangi yerleşim yerinde hangi grubun direniş gösterdiği ve sayının ne olduğu gibi hayati bilgilere bu şekilde ulaşılacak istenmiştir (Howcroft, 2014). Iraktaki istihbarat görevlileri piyadelerle hareket ederek çatışmaların ortasında hem mevcut durumu belirlemek hem de tahminlerde bulunarak analiz yapmak durumunda kalmışlardır. Bağdat veya Basra gibi milyonların yaşadığı şehirlerde hangi evlerin aranması gerektiğinin belirlenmesi bile, mücadelenin çok ciddi bir boyutunu oluşturmuştur (Eide ve Gibler, 2018, s. 16-20).

Irak'a yapılan ortak müdahale üç hafta gibi kısa bir sürede korkutucu görünen Irak ordusunu dağıtmıştır; fakat Irak'taki silah sesleri uzun yıllar devam etmiştir. Böylece koalisyon güçlerinin ülkedeki varlığı hem Irak halkından hem de uluslararası kamuoyundan tepki alacak ölçüde uzamıştır. Bu durumun sebebi meskûn mahal çatışmasının devam etmesidir. Meskûn mahal çatışmalarında dünya en güçlü ordularının zaaf yaşamalarındaki en önemli etkenlerden biri de şüphesiz istihbarat faaliyetlerinin oldukça zor gerçekleşmesi olmuştur.

Sonuç

İnsanlar giderek artan şekilde büyük yerleşim yerlerinde toplanmakta ve bir kent sakini haline gelmektedir. Geçmiş zamanlarda farklı bölgelerde yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal pek çok gelişme ve yoğunlaşmayla birlikte yerleşim yerlerinde gerçekleşmeye devam etmektedir. Şüphesiz ki şehirleşme/kentleşme sürecinden

mücadele ve çatışma durumlarının da etkilenmemesi beklenilemez. Yerleşim yerleri, silahlı çatışmanın alışıldık bir sahnesi haline gelmiştir. Devletler arası savaşın cephe gerisine daha çok sıçraması, kimlik, mezhep veya din üzerinden çıkan iç savaşların artması ve terör örgütlerinin arazi yerine şehirleri tercih etmeleri nedeniyle meskûn mahal bir savaş sahası olarak belirmektedir.

Meskûn mahal taraflar açısından bilinmezliklerle ve sürprizlerle doludur. Savunmada olan taraf eğer alanda uzun süre geçirme imkânı bulmuş ise bir nebze de olsa avantajlı görünürken; saldıran için ciddi bir meydan okuma mevcuttur. Meskûn mahalın fiziksel yapısı, sivil yerleşim durumu ve düşmanın özellikleri bu sahadaki çatışmaların boyutlarını oluşturmaktadır. Meskûn mahal açık bir savaş alanı değildir ve sivillerin günlük hayatları için oluşturulmuş üç boyutlu bir yerleşim yeridir. Bu nedenle askerler ve savaş araçları bu alanda bir nevi "kültür şoku" yaşamaktadır. Çatışmalar devam ederken meskûn mahal içerisinde sivillerin varlığı mücadeleyi bambaşka bir boyuta taşımaktadır; zira geleneksel savaş sahasında kendinden olmayan herkes tehdit veya hedef olarak görülebilmektedir. Fakat sivillerin zarar görmesi, operasyonun başarısının ve meşruluğun sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. Meskûn mahalde hissedilen ama tam olarak yeri kestirilemeyen düşmanla mücadele etmek zorunludur. Düşman sürekli hareket edebilmekte, çeşitli yollarla meskûn mahale girip çıkmakta ve sayısını arttırabilmekte, terk edilmiş binaları veya kanalizasyon ağlarını tuzak kurmak için kullanabilmekte, geçiş güzergâhlarına mayınlar veya el yapımı patlayıcılar yerleştirebilmektedir. Fiziki özellikleri değişen binaların, birbirini kesen sokakların, bazen çatışmalar nedeniyle oluşan enkazların, korku içindeki siviller görüş alanı kapattığı ve manevra alanını daralttığı bu sahada çatışma yürütmek oldukça zor bir durumdur.

Köylerde, kasabalarda veya şehirlerde postal ve silah sesi günümüze ait olan bir özellik değildir. Meskûn mahal yerleşik hayata geçmiş insanlık tarihinin her döneminde mevcut olmuştur. Fakat günümüzde hem şehirleşme hareketi hem de bu alandaki meydana gelen çatışmalar artma ve yoğunlaşma içerisindedir. 2003 yılında koalisyon güçleri tarafından Irak'a yönelik yürütülen savaş; modern dönemin en şiddetli meskûn mahal çatışmalarının gözlemlendiği bir süreci ortaya çıkarmıştır. Irak'ın düzenli ordusunun yenilmesinin ardından çatışmalar Bağdat gibi milyonluk nüfusa sahip şehirlerden kasabalara kadar yayılmıştır. 2003-2011 yılları arasında süren bu savaş esnasında asimetric savaşın en önemli örneklerinden biri gözlemlenmiştir. Koalisyon güçlerinin meskûn mahalleri ele geçirme ve kontrol etme yönündeki girişimleri sert bir direnişle karşılaşmış ve içlerinde yüzbinlerce sivilin yaşadığı şehirlerde uzun süreli çatışmalar devam etmiştir.

İstihbaratın savaş alanında yüklendiği en ciddi görev belirsizlik perdesini kaldırmasıdır. Meskûn mahal de saha, düşman kapasitesi, süre bağlamlarında bilinmezliğin yoğun şekilde yaşandığı bir çatışma alanıdır. Bu alandaki mücadelenin yürütülmesinde meskûn mahalın yapısal özellikleri, sivil durumu ve düşmanın nicelik ve nitelik bilgisi istihbarat faaliyetleriyle ortaya çıkmaktadır. Çeşitli toplama çalışmalarıyla elde edilen ham verilerin tasnif, değerlendirme ve analiz gibi işleme süreçleri ardından hem sahadaki hem de karargâhtaki unsurları iletilmeleri oldukça önemlidir. Pek tabii şehirlerin üç boyutlu yapısı nedeniyle teknik toplama, çatışmanın hemen her yerde yaşanması nedeniyle insan temelli toplama, psikolojik savaşın yoğun ve bilgi akışının sınırlı olmasıyla açık kaynak toplama faaliyetleri kesintiye uğramaktadır. Toplamadaki ve analizdeki zorluğa rağmen istihbarat faaliyetlerinin; planlamaları ve stratejileri şekillendiren ve sahadaki birlikler için duvarın arkasında ne olduğunu gösteren bir güç olduğu için yoğun şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Irak Savaşı sırasında bilinmeyen bir coğrafyada harekât gerçekleştiren, düzenli orduya karşı mücadele eden ve yerleşim yerlerini tek tek kontrol altına almak zorunda olan koalisyon güçleri için istihbarat desteği ciddi bir gereklilik olarak ön plana çıkmıştır.

Dönemin en gelişmiş askeri araçları, uydular, platformlar bu bağlamda işe koşulmuş, meskûn mahalde operasyon ve istihbarat tecrübesi olan özel askeri birliklere ön safta görev verilmiş, özel askeri şirketlerden hizmet alınmış, işbirliği yapan gruplarla yakın ilişkiler kurulmuş ve zamanla da yerel halk istihbarat kaynağı olarak kullanılmıştır. Meskûn mahalin savaş öncesi hazırlık durumu, fiziksel engellerin oluşturulup oluşturulmadığı, kasabayı veya şehri dışarıya bağlayan noktalar, içerideki eğitilmiş veya gönüllü direnişçilerin sayısı, ülke dışından gelen grupların oranı, direnç gruplarının sahip oldukları silah ve hayati malzeme durumu, sivil halkın direnişçileri destekleme eğilimi gibi bilgilerin elde edilmesi ilerleyişi hızlandırmıştır. Ayrıca hem direniş gruplarına hem de yerel halka yönelik yürütülen propaganda çalışmaları ile istihbarat çalışanları çatışmaların bitirilmesi yönünde etkin rol oynamıştır.

Meskûn mahal savaş zamanında kapalı bir kutu haline gelmektedir. Savunan taraf bu kutuyu dış müdahaleden korumaya çalışırken, saldıran taraf ağır kayıplar verse de tam kontrol sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda her iki taraf açısından da istihbarat ve karşı istihbarat, sıcak çatışmanın yanı başında süren daha yoğun bir mücadeleyi ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- ASHWORTH, G. J. (1991). *War and the city*. Londra ve New York, Routledge.
- BARAKAT, S. (1998). City war zones. *Urbanage*. 5(4), 10-16.
- BECKER, J. C. vd. (2007). Final report: privatized military operations. *The Industrial College of the Armed Forces (ICAF)*. Washington: National Defense University.
- BM (2019), "World Urbanization Prospects 2018: Highlights", United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, New York.
- BOJANG, M. B. S. (2016), "The Hidden Agenda Behind Invasion of Iraq, The Unjust War Over Iraq in 2003", *Central European Journal of Politics*, 2(2), 1-14.
- BOLLENS, S. (2001), "City and Soul, s. Sarajevo, Johannesburg, Jerusalem, Nicosia", *City*, 5(2), 169-187.
- BRECHER, B. (2010), "Introduction, The New Order of War", B. Brecher (Ed), *The New Order of War*, Amsterdam-New York, Rodopi, vii-1
- CHEN, H. and Yang, C. C. (Eds.) (2008), *Intelligence and Security Informatics, Techniques and Applications*, Berlin, Springer.
- CLİFT, A. D. (2010), "The Evolution of International Collaboration in the Global Intelligence Era", L. K. Johnson (Ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, Oxford, s. Oxford University Press, 212-225.
- CRONIN, B. (2006), "Intelligence, Terrorism, and National Security", *Annual Review of Information Science and Security*, 39 (1), 395-432.
- ÇITAK, E. (2019), "Silahsız Savaş Sahası, s. Yeni Savaş Anlayışında İstihbaratın Yeri", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 191-213.
- ÇITAK, E. (2017), *Güvenlik ve İstihbarat, s. Yeni Güvenlik Politikaları ve Türkiye'de İstihbaratın Dönüşümü*, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları
- DAVIES, P.H.J., GUSTAFSON, K.; RIGDEN, I. (2013). *The Intelligence Cycle is Dead, Long Live the Intelligence Cycle: Rethinking Intelligence Fundamentals for a New Intelligence Doctrine*. M. Phythian (Ed.), *Understanding the intelligence cycle* (ss. 56-75). New York ve Londra: Routledge.
- DiMARCO, L. (2003). *Attacking the Heart and Guts: Urban Operations Through the Ages*. W. G. Robertson; L. A. Yates (Eds.), *Block by block: the challenges of urban operations* (ss. 1-28). Fort Leavenworth: US Army Command and General Staff Collage Press.

- DiMARCO, L. A. (2012). *Concrete hell: urban warfare from Stalingrad to Iraq*. Oxford: Osprey Publishing.
- EIDE, M.; GIBLER, M. (2018). *After combat: true war stories from Iraq and Afghanistan*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- GLAESER, E. L. (2002). Cities and warfare: the impact of terrorism on urban form. *Journal of Urban Economics*, 51, 205-224.
- GRAHAM, S. (2004). Introduction: Cities, Warfare, and States of Emergency. S. Graham (Ed.), *Cities, war, and terrorism: towards an urban geopolitics* (ss. 31-53). Oxford: Blackwell Publishing.
- GRAHAM, S. (2006). Homeland/Target: Cities and the 'War on Terror'. H. Berking vd. (Eds.), *Negotiating urban conflicts: interaction, space and control* (ss.277-288). Transcript Verlag.
- GRAHAM, S. (2011). *Cities under siege: the new military urbanism*. Londra ve New York: Verso.
- GREENBERG, H. M. (2007). Intelligence of the Past; Intelligence for the Future. L. K. Johnson (Ed.), *Strategic intelligence: volume I understanding the hidden side of the government* (ss. 169-180). Connecticut ve Londra: Praeger Security International.
- GRILL, P. (2010). Theories of Intelligence. L. K. Johnson (Ed.), *The Oxford handbook of national security intelligence* (ss. 43-59). Oxford: Oxford University Press.
- HERMAN, M. (1996). *Intelligence power in peace and war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERMAN, M. (2001). *Intelligence services in the information age: theory and practice*. Londra: Frank Cass.
- HOLSTI, K. (1996). *The state, war and the state of war: Cambridge studies in international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- INGE, P. (1994). The capability-based army. *RUSI Journal*, 139(3), 1-3.
- JOES, A. J. (2007). *Urban gerilla warfare*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- JOHNSON, L. K. (Ed.) (2007). *Handbook of intelligence studies*. Oxon: Routledge.
- JOHNSON, L. K. (2010). National Security Intelligence. L. K. Johnson (Ed.), *The Oxford handbook of national security intelligence* (ss. 3-32). Oxford: Oxford University Press.
- KAHN, D. (2001). An historical theory of intelligence. *Intelligence and National Security*, 16(3), 79-92.
- KALDOR, M. (2012). *New&old wars: organised violence in a global era*. Cambridge: Polity Press.
- KEKES, J. (2010). War. *Philosophy*, 85 (332), 201-218.
- KENT, S. (1965). *Strategic intelligence for American world policy*. Connecticut: Archon Books.
- LERNER, K. L.; LERNER, B. W. (2004). *Encyclopedia of espionage, intelligence, and Security*: vol. 2. Farmington Hills: Thomson&Gale
- LEVY, J.; THOMPSON, W. R. (2010). *Causes of war*. West Sussex: Wiley-Blackwell
- LIPSCHUTZ, R. D. (2000). *After authority: war, peace, and global politics in the 21st century*. New York: University of New York Press.
- LOVEWINE, G. C. (2014). *Outsourcing the global war on terrorism: private military companies and American intervention in Iraq and Afghanistan*. New York: Palgrave Macmillian.
- LUKE, T. W. (2004). Everyday Techics as Extraordinary Threats, Urban Technostructures and Non-Places in Terrorist Actions. S. Graham (Ed.), *Cities, war, and terrorism: towards an urban geopolitics* (ss.120-136). Oxford: Blackwell Publishing.
- MARIGHELLA, C. (1970). *Mini-Manual of the urban guerilla*. Spade.

- MELLO, P. A. (2010). In search for new wars: the debate about a transformation of war. *European Journal of International Relations*.16(2), 297-309.
- MILLER, D. A. (2003). *The war against Iraq*. Lucent.
- ODDO, J. (2011). "War legitimate discourse: representing 'us' and 'them' in four US presidential addresses. *Discourse & Society*. 22(3), 287-314.
- ÖZDAĞ, Ü. (2011). *İstihbarat teorisi*. Ankara: Kripto.
- PETER, R. (1996). Our soldiers, their cities. *Parameters, US Army War College Quarterly*. 26(1), 43-50.
- PILLAR, P. R. (2006). Intelligence, policy, and the war in Iraq. *Foreign Affairs*. 85(2), 15-27.
- REYNOLDS, N. E. (2007). U. S. Marines in Iraq, 2003: Basrah, Baghdad and beyond. Wahington: United States Marine Corps History Division.
- RITCHIE, N.; Rogers, P. (2007). *The political road to war with Iraq: Bush, 9/11 and the drive to overthrow Saddam*. Londra ve New York: Routledge.
- ROBERTS, L. vd. (2004). Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey. *Lancet*, 264, 1857-1864.
- ROGERS, P. (2006). *A war too far: Iraq, Iran and the new American century*. Londra: Pluto Press.
- ROSENAU, W. G. (1997). Every room is a new battle: the lessons of modern urban warfare. *Studies in Conflict&Terrorism*. 20(4), 371-394.
- SASSEN, S. (2002). Governance Hotspots: Challenges We Must Confront in the Post September 11th World. K. Booth and T. Dunne (Eds.), *Worlds in collision: terror and the future of global order* (ss. 313-324). Londra: Macmillan Palgrave.
- SEREN, M. (2017). *Stratejik istihbarat ve ulusal güvenlik*. Ankara: Orion.
- SEVENDSON, A. D. M. (2010). *Intelligence cooperation and the war on terror: Anglo-American security relations after 9/11*. Londra ve New York: Routledge.
- SHORROCK, T. (2008). *Spies for hire: the secret world of intelligence outsourcing*. New York: Simon&Schuster.
- SPILLER, R. J. (2003). Urban Warfare: Its History and Its Future. W. G. Robertson; L. A. Yates (Eds.), *Block by block: the challenges of urban operations* (ss. 439-450). Fort Leavenworth: US Army Command and General Staff Collage Press.
- STRAMER, J. (2010). The Language of War: George W. Bush's Discursive Practices in Securitizing the Western Value System in The 'War On Terror'. B. Brecher (Ed.), *The new order of war* (ss. 35- 48). Amsterdam-New York, Rodopi.
- TREVERTON, G. F. (2004). *Reshaping national intelligence for an age of information*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TUCKER-JONES, A. (2014). *The Iraq war: operation Iraqi freedom, 2003-2011*. South Yorkshire: Pen&Sword Military.
- VAZQUEZ, J. A. (2009). *The war puzzle revisited*. New York: Cambridge University Press.
- von CLAUSEWITZ, C. (2011). *Savaş üzerine*. (çev. S. Koçak). İstanbul: Doruk.
- WRIGHT, Q. (1942). *A study of war: volume I*. Chicago: The University of Chicago Press.
- YALÇINKAYA, H. (2008). *Savaş: uluslararası ilişkilerde güç kullanımı*. Ankara: İmge Yayınevi.
- YAPHE, J. vd. (2003). Aftershocks of the Iraq war: what purposes have been fulfilled. *Middle East Policy*, 10(3), 1-21.
- Beyaz Saray (The White House) (27 Mart 2003). Operation Iraqi freedom. Erişim tarihi: 16.01.2020,
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html>

CNN, (12.08.2002). "Saddam Launches UK Charm Offensive". Erişim tarihi: 20.02.2020 <https://edition.cnn.com/2002/WORLD/europe/08/12/uk.saddam/>

HOWCROFT, J. (2014). Intelligence challenges in urban operations. *Small Wars Journal*. Erişim tarihi: 14.02.2020, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/intelligence-challenges-in-urban-operations>

Summary

Spatial transformation is one of the most important topics in today's understanding of war. The wars, which are the ancient struggle of humanity, are spreading to different areas from the traditional battlefield, and the urban area has become increasingly popular stage of war. Of course, it is possible to draw a deep-rooted historical background for urban warfare; but the process of increasing interstate wars, civil wars and counter-terrorism inside the settlements is more experienced today. In an urban area where special conflict strategies and techniques are required, intelligence activities are handled in a framework beyond their traditional identity. The physical and human characteristics of the residential area and the situation of the other party constitute the target of the intelligence in this field. The Iraq War, which started in 2003, represents one of the most striking examples of new urban conflicts. In the war, the conflicts continued for a long time in the settlements, and the coalition forces had serious problems. Intelligence activities have also created the struggle within the struggle to remove the uncertainty in this field. In this study, primarily urban warfare and the role of intelligence activities in this field will be discussed. Then, the Iraq War will be evaluated through the urban combat-intelligence relationship. The study aims to draw a framework on urban conflicts that have not been adequately studied in the Turkish literature and to reveal the need for intelligence in these conflicts.

One of the most remarkable features of the war is the demolition of the traditional battlefield perception. In this context, it is important for the parties to pursue superiority in the direction of their aims and interests, rather than the military struggle in the lands chosen only by the armies. The type of struggle, which is examined under the names of city wars or residential conflicts, has become increasingly popular. With the reflection of the struggle on the city streets during the Second World War, residential neighborhood conflicts, which took place in the area, became an important dimension of the war. A different literature, different strategies and tactics, different weapons, different units have started to be preferred for such conflicts. The entry of military elements into the civilian settlement constitutes the most important feature of such conflicts.

Intelligence activities are an important part of residential urban conflicts. One of the most important weapons for both the defending and attacking parties is seen as the intelligence force. It is essential that the parties know the qualitative and quantitative information of the other as well as the physical and demographic characteristics of the city area. In addition, activities such as learning the strategies and tactics of the enemy, determining the civil-warfare separation, marking for aircrafts, conducting spying and counter-spying activities, carrying out propaganda and propaganda efforts, and conducting the psychological struggle are necessary to achieve superiority in these conflicts. The urban area has the characteristics of a conflict area that must be carried out simultaneously with human and technical gathering activities. In addition, it is necessary to collect data from open sources, as journalists can enter certain points where soldiers cannot pass or receive information from private sources.

Intelligence support has come to the forefront as a serious necessity for coalition forces during the Iraq War that carried out operations in an unknown geography, fought

against the regular army and had to take control of their settlements one by one. The most advanced military vehicles, satellites, platforms of the period were employed in this context, special military units with operational and intelligence experience in the residential area were assigned to the frontline, services were received from private military companies, close relations were established with cooperating groups and local people were used as a source intelligence over time. Getting such information as pre-war preparedness of the residential area, whether physical obstacles are created, points connecting the town or city to the outside, the number of educated or volunteer insurgents inside, the ratio of the groups coming from abroad, the weapons and vital material status of the resistance groups, the tendency of the civilians to support the resistance speeded up the progress. In addition, intelligence officers have played an active role in ending clashes with propaganda efforts directed at both the resistance groups and the local community.

Ağ Yönetişimi: Kent Yönetimi Bağlamında Teorik Bir İnceleme*

Levent MEMİŞ**

Öz

Kamusal açıdan karşılaşılan sorunların karmaşıklığı, klasik hiyerarşik örgütlenmelerin dışında, örgütler arasında iş birliklerini yansıtan oluşumları gündeme getirmektedir. Bu bağlamda biçimsel ve biçimsel olmayan örgütler arasında farklı iş birlikleri ortaya çıkmakta ve farklı şekillerde kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Bu noktada gündeme gelen örgütlenmelerden biri de "ağ yönetişimi" kavramı ile karşılık bulmaktadır. Bu çalışmada bir örgütlenme modeli olarak ele alınan ağ yönetişimi, kent yönetimi bağlamında teorik düzeyde inceleme konusu yapılmaktadır. Çünkü kentler, günümüz açısından adı geçen karmaşık sorunların; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla birinci derecede gerçekleştiği mekânlardır. Yapılan incelemede, sahip olduğu sınırlılıklar ve getirilen eleştiriler ihmal edilmeden, ağ yönetişimi modelinin, yapı, işleyiş ve karakteristik açıdan ayırıcı özellikleriyle, karmaşık sorunların yönetiminde önemli fırsatlar sunduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karmaşık Sorunlar, Aktörler, İş Birliği, Ağ Yönetişimi, Kent Yönetimi

Network Governance: A Theoretical Study in the Context of City Management

Abstract

The complexity of the problems faced by public arena brings up formations reflecting cooperation among organizations outside of the classical hierarchical organizations. In this context, it seems that different collaborations appeared between formal and informal organizations and they are conceptualized in different ways. One of the organizations came up at this point get its riposte by the concept of "network governance". At this study, network governance is embraced as an organization model and became a subject of an analysis at a theoretical level in city management. Because the cities are the places that subject complex problems are realized first by social, economic and environmental aspects. In subject study, It is understood that network governance model, without neglecting its finiteness and criticisms, by its distinctive feature with regard to structure, operation and characteristic, presents important occasions to manage complex problems.

Derleme Makale (Review Article)

Geliş/Received: 11.02.2019

Kabul/Accepted: 25.11.2021

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.525564>

* Bu çalışma, "Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma ve Katı Atık Yönetimde Ağ Yönetişimi: Giresun İli Örneği" başlığı altında, Prof. Dr. H. İbrahim AYDINLI danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir (Sakarya Üniversitesi, SBE, 2016).

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye.

E-posta: levent_memis@hotmail.com **ORCID** <https://orcid.org/0000-0002-5438-691X>

Keywords: Complex Problems, Actors, Cooperation, Network Governance, City Management

Giriş

Kamusal politika belirleme ve uygulama süreçlerinin karmaşık bir durumu yansıtması, dar bir çerçevede biçimsel aktörlerin bir araya geldiği yaklaşımın ötesinde, biçimsel grupların yanında biçimsel olmayan grupları da kapsayan, yönetişimin daha fazla ağlaşmış özelliklerini yansıtan modelleri gündeme getirmiştir. Bu bağlamda ağ yönetişimi (*network governance*), yasal bir zorunluluğa dayanmamakla birlikte, hiyerarşik örgütlenmenin dışında, etkinliğin ve verimliliğin sağlanması için biçimsel ve biçimsel olmayan örgütler arasında kurulan bağlantıları yansıtan (Provan ve Kenis, 2007, s. 231) bir yönetim ve örgütlenme modelidir. Ağ tarzı yönetim oluşumları yerel düzeyde karşılık bulabileceği gibi, ulusal ve uluslararası düzeyde de varlık bulabilmektedir (Torfing, 2007b, s. 1).

Yerel düzeye odaklanıldığında, dünya nüfusunun yaklaşık % 53'ünün² yaşadığı kentsel alanlarda doğal kaynakların zarar görmesi ve bunun yarattığı sorunların şiddetini artırması; gelir adaletsizliği, işsizlik gibi ekonomik temelli sorun alanlarının daha fazla gündeme gelmesi; kentsel yoksulluk, kadın erkek eşitliği gibi daha çok ekonomi temelli bu sorunların sosyal alana yansması; doğal çevrede olumsuzlukların ön plana çıkması gibi nedenler, yeni yaklaşımları gündeme getirmektedir. İfade edilen kentsel sorunlara çözüm önerisi olarak, uluslararası ölçekte kabul gören sürdürülebilirlik yaklaşımı öne sürülmektedir. Sürdürülebilirlik yaklaşımı ise ne sadece klasik kamu örgütlenmesi modeli içinde, ne de sadece piyasa yaklaşımı içinde gerçekleşemeyecektir. Sözü edilen aktörlerin yanında üçüncü taraf olarak konumlandırılan Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın da dahil olduğu tüm sektörlerden biçimsel veya biçimsel olmayan farklı aktörlerin aynı veya farklı ağırlıkta katkı sağlayacağı ağ (*network*) yapılarına³ ihtiyaç duyulmaktadır. Buradaki ağ yaklaşımı, devlet otoritesi altında hizmet sunan kurumların, piyasada yer alan aktörlerin veya STK'ların, ortaya çıkan karmaşık kamusal politikalara karşı tekil olarak başarılı olamadıkları, bu yüzden kamu politikalarının oluşturulması ve yerine getirilmesi sürecinde birlikte, adeta "*senfonik*" iş birliği içinde hareket etmelerinin gerekliliği

---

¹ Ulusal literatür incelendiğinde "Network" kavramının Türkçe'ye, "ağ" (Üstüner, 2003 ve 2008), "şebeke" (Aygül, 2006; Saruhan ve Yıldız, 2009) ve "ağbağ" (Acar, 2004; Öztas ve Acar, 2004) şeklinde çevrildiği görülmektedir. Diğer taraftan uluslararası literatürde öne çıkan kullanım olan "network governance" kavramının ise Türkçe'de, farklı gerekçelere dayanarak "örgütsel yönetim" gibi çevirileri olmakla birlikte (Acar, 2004), "ağ yönetişimi" kullanımı (Orhan ve Yalçın, 2015; Ateş Özalp, 2015; Üstüner, 2003; Üstüner, 2008; Kurt, 2008) öne çıkmaktadır. Bu çalışmada da yerleşik kullanımından hareketle "ağ yönetişimi" şeklindeki kullanımı tercih edilmektedir.

² Bkz.: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS/countries/1W?display=graph> (20.05.2015)

³ Belirtmek gerekir ki, kamu yönetimi kapsamında ağlar üzerine çalışan bilim insanları tarafından da ağlar farklı şekillerde, farklı düzeylerde (bireysel, örgütsel vb.); bir metafor, politikaların formülasyonunu etkileyen bir model, politika ve yönetim konularında aktörler arasındaki bağlantıların durumunu analiz için analitik bir araç (Acar, 2004; Bogason ve Volner, 2007, s. 5; Börzel, 1998, s. 255; Lewis, Considine ve Alexander, 2011, s. 107; O'Toole ve Meier, 2011, s. 245-246; Shiroma, 2014; Üstüner, 2008, s. 66) sosyal yapının analizi için bir yöntem ve ideal bir yapıyı simgeleyen gösterge (Börzel, 1998, s. 254; Kjaer, 2004, s. 57; Koliba, Meek ve Zia, 2011, s. 41), kamusal amaçların gerçekleştirilmesinde aktörlerin kapasitelerinin bir sembolü (Koliba, Meek ve Zia, 2011, s. xxviii) şekillerinde ele alınmaktadır.

⁴ Bu metaforun kullanımı Peter F. Drucker'a aittir (bkz. Drucker, 1993, s. 136).

varsayımına dayanmaktadır. Bu sayede taraflar sahip oldukları farklı niteliklerin birleşimiyle sinerji oluşturacak, karmaşık sorunların çözümüne yeni imkânlar sunulmuş olabilecektir. Burada önemli olan Klijn, Steijn ve Edelenbos (2010, s. 1064)'ın da vurguladığı gibi, tarafların eşitliğinden ziyade, ortaya çıkan sorunlar karşısında tarafların birbirine bağlılığıdır.

İfade edilenler bağlamında çalışmanın temel amacı, kamusal alanda gündeme gelen ve karmaşık olarak nitelendirilen sorunların ve ihtiyaçların giderilmesinde yeni bir örgütlenme yaklaşımı olarak öne çıkan ağ yönetişimi modelini, ilgili literatür üzerinden kent yönetimi bağlamında incelemektir. Belirlenen amaç kapsamında şu sorunların cevabı aranmaktadır: Ağ yönetişimini ortaya çıkaran sebepler nelerdir?, Diğer örgütlenme ve yönetim modellerinden ayıran özellikleri nelerdir?, Ağ yönetişimi modelinin yapısal unsurları ve karakteristik özellikleri nelerdir?, Ağ örgütlenmesine yönelik ortaya çıkan yaklaşımlar nelerdir?, Ağ yönetişimi, kentsel alanın yönetiminde nasıl karşılık bulmaktadır? Ve Ağ yönetişiminin hangi açılardan sınırlılıkları bulunmakta ve eleştirilmektedir?

Gerçekleştirilen incelemede, karmaşık olarak nitelendirilen durumlarda, bir veya birkaç aktörün yeterli olmadığı, bu durumun sorunların aşılması noktasında belirli sınırlılıkları barındırdığı, bu nedenle söz konusu sorunlarla ilişkili farklı tarafların yatay düzlemde, birbirini tamamlayacak şekilde bir araya gelmesi öne çıkarılmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen kuramsal incelemenin, Türkçe literatürde sınırlı düzeyde karşılık bulan ağ yönetişimi kavramına katkı sunacağı beklenmektedir.

1. Ağ Örgütlenmesinin Dayandığı Temeller

Ağ çalışmalarının kökleri sosyoloji (1930'lerden itibaren), siyaset bilimi (1970'lerden itibaren), siyasa (*policy*) bilimi (özellikle organizasyonlar arası ağlar) ve kamu yönetimi (1980'lerden itibaren)'ne dayanmakla birlikte, son zamanlarda birçok bilim alanında (örgüt teorisi, stratejik yönetim, sağlık hizmetleri, iletişim bilimi, fizik, psikoloji, ekoloji, bilgisayar, ekonomi, işletme yönetimi, uluslararası ilişkiler gibi) ağ yaklaşımına yönelik bir ilginin olduğu, farklı kullanım pratiği ve ele alış biçimlerinin ortaya çıktığı söylenebilir (Berry, Brower, Choi, Goa, Jang, Kwon ve Word, 2004, s. 540; Börzel, 1998, s. 253-254; Ferlie, Fitzgerald, McGivern, Depson ve Bennett, 2011, s. 312; Hafner-Burton, Kahler ve Montgomery, 2009; Isett, Mergel, LeRoux, Mischen ve Rethemayer, 2011, s. i160; Keast, 2014, s. 17; Provan, Fish ve Sydow, 2007, s. 479-480).

Günümüz dünyasında gerek bireysel gerekse de örgütsel olarak, taraflar arasında geçişkenliğin arttığı bir dönemin yaşandığı görülmektedir. Bu çerçevede yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeleri Castells (2008), sanayi sonrası enformasyon toplumu şeklinde tanımlamakta, ortaya çıkan enformasyon teknolojilerinin kendi tekil varlığını aşarak, üretimden tüketime, özelden kamusal, iş yapma ve örgütlenme biçimlerine etki ettiği, yeni bir "*ağ toplumunun*" gündeme geldiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Ansell (2000, s. 303) de, modern devleti, ağlar ile örülmüş bir devlet (*networked polity*) şeklinde ifade etmektedir. 1980'lerin sonuna doğru, post-modern veya yeni örgütlenme yaklaşımı olarak ortaya çıkmakta olan ağlar (Bogason ve Toonen, 1998, s. 206), toplumsal yaşamın farklı alanlarında (Rice, 2014, s. 104); sosyal ağlar, üreticilerin ağları, dijital ağlar, kamusal amaçları gerçekleştirmek için aktörler arası ağlar, enerji dağıtım ağları, genetik ağları, araştırma ağları, göç ağları, kendi kendine işleyen bir toplu yapıları olarak ağlar gibi farklı şekillerde, yönetsel bir araç olarak gündeme gelmektedir (Agranoff, 2007, s. 1-2; Agranoff ve McGuire, 2001, s. 296; Üstüner, 2008, s. 65).

Belirli amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla ağların ortaya çıkmasında; karmaşık sorunların, bu sorunların sonucu örgütsel ihtiyaçların, toplumsal değişimlerin, demokrasi anlayışındaki yeni bakış açılarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örgütsel açıdan

bakıldığında ise ağlar, bir kuruma indirgenemeyecek kadar geniş kapsamlı konularda çok daha fazla önem arz etmektedir. Bu nedenle kamu yönetimi açısından, geniş kapsamlı konularda politika belirleme ve uygulama sürecine vatandaşların ve aktörlerin katılmasını gerekli kılmaktadır (Ferlie vd., 2011, s. 308). Ağlar, çeşitli belirsizliklerin etkisiyle (Koppenjan ve Klijn, 2004, s. 2-5), çok yönlü, yalnızca devlet aracılığıyla çözülemeyen, bu haliyle birçok kurumu ve organizasyonu gerekli kılan (Leach ve Percy-Smith, 2001, s. 186-187), farklı kesişimleri barındıran, yapılandırılmamış ve bir anda çözüme kavuşturulmayan, uzun süreli çaba gerektirmesi açısından inatçı (*relentless/intractable*) özellikleri ile (Jenks, Burton ve Williams, 1996, s. 2; Weber ve Khademian, 2008, s. 336) gündeme gelen geniş kapsamlı ve karmaşık kamusal problemlerin (*wicked/cross-cutting problem*) yaygınlaşması, sayısı ve öneminin artış göstermesi (O'Toole, 1997, s. 46) ile daha fazla gündeme gelmektedir.

Diğer taraftan yukarıda ifade edilen karmaşık sorunlara ek olarak örgütlerin sınırlarının belirsizleşmesi, otoritenin dağılması (*diffusion of authority*), hızlı teknolojik gelişmeler (Linden, 2002, s. 9), küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin ağırlık kazanması, politika oluşturma ile politika uygulamanın, yöneten ile yönetilen ilişkilerinde yaşanan değişimin (Acar, 2004, s. 63-89), toplum içinde fonksiyonel farklılaşmanın sonucu olarak parçalanmanın (*fragmentation*) artış göstermesi ve yeni sosyal dinamiklerin gündeme gelmesiyle (Sorensen ve Torfing, 2007a, s. 5; Torfing, 2007a, s. 23) problemlerin çözümlenmesinde geleneksel yöntemlerin yeterli olmayacağı, bu nedenle tek bir kurumun veya bir sektörün dışında (Graddy ve Chen, 2009, s. 53), sorunlara yenilikçi çözümler getiren (Bekkers, 2011, s. 29-30) kolektif eylemlere, farklı tarafların bir aradalığına, yönetişim faaliyetlerine (Koppenjan ve Klijn, 2004, s. 14; Provan ve Kenis, 2007, s. 231), paydaş diyaloglarına (Cuppen, Breukers, Hisschemöller ve Bergsma, 2010, s. 579), kapsamlı iş birliği faaliyetlerine ve ağlara ihtiyaç duyulacağı vurgulanmaktadır (Agranoff, 2007, s. 222; Gilchrist, 2009, s. 121; Koppenjan ve Klijn, 2014, s. 157; O'Toole, 1997, s. 46; Weber ve Khademian, 2008, s. 336).

2. Ağ Yönetişimi: Kavramsal Çerçeve ve Tanım

Ağlara yönelik araştırmaların ilk ortaya çıktığı zamandan günümüze, üzerinde uzlaşı sağlanan, tek bir ağ kuramının varlığından söz edilmemektedir (Acar, 2004, s. 14). Bunun yerine ağların ele alınışları, ülkelere ve odaklanılan bağlama göre değişkenlik göstermektedir (Bogason ve Toonen, 1998, s. 208). Bu durumdan kaynaklı olarak ağı odağına alan; "çıkarcı ağları", "kurumlar arası ağlar" ve "yönetişim ağları" şeklinde sınıflandırılan (Sullivan ve Skelcher, 2002 ve Rhodes, 2006) üç farklı okul gündeme gelmektedir. Çıkarcı ağları, politika belirleme sürecinde baskı grupları ile devlet arasındaki ilişkilerin varlığına dayanmaktadır (Börzel, 1998, s. 255). Kurumlar arası ağlar, biçimsel örgütler arasında yine biçimsel düzeyde gerçekleşen yapısal ilişkilerden ortaya çıkmaktadır (Rhodes, 2006b: 428). Yönetişim ağları ise, örgütler arasında kaynakların ve çıkarların karşılıklı bağımlılığı ve aktörler arası etkileşimler üzerinden politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasına dayanmaktadır (Sullivan ve Skelcher, 2002, s. 48). Bu çalışmada yönetişim bakış açısından ağlara odaklanılmaktadır.

Yönetişim kavramının modern manada yeniden keşfinden (1989, DB) günümüze (Güzelsarı, 2003, s. 18; Zabcı, 2002, s. 154), farklı disiplinlerde (uluslararası ilişkiler, kalkınma, kentsel politikalar, ekonomi, sosyoloj gibi), farklı yaklaşımlarla şekillendiği ve bu bağlamda çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde modern toplumda farklılaşmış, parçalanmış ve çok merkezli kompleks yapıların ortaya çıkması, devlet ve toplum arasındaki bölünmüş çizgilerin belirsizleşmesi, daha çok ağ temelli (Sorensen, 2006, s. 100), melez yönetişim (*hybridity governance*) modellerinden oluşan yeni yönetişim yaklaşımlarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda kamu yönetimi, yalnızca

yeni kamu yönetimi yaklaşımı ile gündeme gelen, örgüt içi etkinlik ve verimlilik kavramlarına değil, bunun yanında örgütlerin çevresini sarmalayan karmaşıklığı da kapsayan bir yapıyı yansıtması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Kickert ve Koppenjan, 1997, s. 39).

Yönetimsel açıdan ele alındığında "ağ" kavramının dahil edildiği farklı kavramların ilgili literatüre yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda kamu yönetimi literatürü incelendiğinde ağ ve yönetim kavramının birleşiminden, "ağlaşmış yönetim" (*networked governance*), "ağ yönetişimi" (*network governance*) ve "yönetişim ağı" (*governance network*) şeklinde kavramların türetildiği görülmektedir (Orhan ve Yalçın, 2015, s. 182). Yine bazı çalışmalarda da yönetim ve yönetim ağları arasında bir ayrıma gitmenin gereksizliği vurgulanarak, yönetişimin, yönetim ağları ile gerçekleşen bir süreç olduğu ifade edilmektedir (Klijn, 2008, s. 510). Yapılan bir incelemede, yönetim ağı ve ağ yönetişimi kavramlarının farklı durumları yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır (Rice, 2014, s. 103). Buna göre, yeni bir melez örgütlenme modeli olarak ele alınan yönetim ağı, belirli devlet yapısı içinde (Börzel, 1998, s. 265'den aktaran Rice, 2014, s. 110), kamu politikalarının oluşturulması ve yerine getirilmesi sürecinde kamu, özel ve sivil toplum kurumları arasındaki biçimsel bağlantılarına odaklanmaktadır. Ağ yönetişimi ise, sosyal örgütlenmenin yeni bir biçimini yansıtan, üst düzey konsept olarak ele alınmakta, piyasa ve hiyerarşik örgütlenme modeline, melez örgütlenme yapısıyla alternatif olarak düşünülmektedir (Bogason ve Zolner, 2007, s. 5; Klijn ve Skelcher, 2007, s. 587-588; Rice, 2014, s. 103). Benzer şekilde Bevir (2009, s. 138)'de ağları, sosyal örgütlenmenin ayrı bir türü olarak ele almakta, hiyerarşi ve piyasa tarzı örgütlenmeden farklı olarak en ayrı bir özelliğini yapılıcak faaliyetlerde aktörler arası karşılıklı bağlılığın olmasını göstermekte. Üstüner (2003, s. 50-51) de, ağ yönetişimi kuramının, önceki kuramlardan farklı olarak özgün bir yanının olup-olmadığının tartışmalı olduğunu vurgulayarak, ağ yönetişiminin, yönetim kuramında olduğu gibi homojen bir yapıdan oluşmadığını, ağı oluşturan aktörlerin kendi içinde alt ağlardan oluşabileceğini belirterek, yönetim ağları ile ağ yönetişimi arasındaki farklılığı vurgulamaktadır. Ağ yönetişimi yaklaşımı ile yönetişimin, ağ teorisi çerçevesinde yeni bir boyuta taşındığı ifade edilmektedir (Huys ve Koppenjan, 2010, s. 366). Diğer taraftan Provan ve Kenis (2007, s. 231), ağ yönetişimi kavramını, yönetim perspektifinden organizasyonlar arası gerçekleştirilen ağlar olarak tanımlamaktadır. Kimi zaman da her iki kavramın bir birinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır (bkz. Bogason ve Musso, 2006, s. 3-4; Kurt, 2009, s. 86; Löfgren ve Ringholm, 2009, s. 506; Sorensen ve Torfing, 2007a, s. 6; Torfing, 2007b). Yapılan inceleme sonucunda, yukarıda belirtildiği gibi, kimi zaman aynı anlamda kullanılsa da, yönetim ağı kavramının klasik yönetim yaklaşımını yansıttığı; ağ yönetişimi kavramının ise ağ teorisinden hareketle yönetişimin yeni, farklı bir modelini yansıttığı kanaatine ulaşılmıştır (bkz. Orhan ve Yalçın, 2015, s. 182-185). Bu kapsamda çalışmada "ağ yönetişimi" kavramı kullanılmakla birlikte, farklı araştırmalardaki yazarların kullanım şekline sadık kalınmaktadır.

Klasik anlamda yönetim, olabildiğince hiyerarşinin azaltılarak, devletin yönlendirme (*steering*) misyonu çerçevesinde, kamu kurumları önderliğinde özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşimi yansıtmaktadır. Burada son kararı devlet vermekte, diğer paydaşlar alınan kararlara sadece katkı sağlamaktadır (Orhan ve Yalçın, 2015, s. 179; Üstüner, 2003, s. 51-52). Diğer bir ifadeyle klasik yönetim, planlarını topluma empoze etmeye çalışan bir bürokratik devletin uzantısı olarak açıklanmaktadır (Bevir, 2009, s. 22). Klasik yönetim yapısı içinde yer alan üyeler, genellikle görevleri yerine getirmek için yasal bir yükümlülüğe sahiptirler. Üyeler, kural dışı bir davranış sergilediklerinde sorumlu kılınmaktadır (Provan ve Kenis, 2007, s. 230). Diğer taraftan ağ yönetişimi ile ise, farklılıklara ve yönetimin değişen mekanizmalarına atıf yapılmakta (Löfgren ve Ringholm, 2009, s. 506), örgütler arası gerçekleşen bir durumu yansıttığının

altı çizilmektedir (Kim, 2006, s. 23). Ayrıca yönetişimin hiyerarşi azaltmayı, ağ yönetişiminin ise, hiyerarşiyi tamamen ortadan kaldırmayı hedeflediği bilinmektedir. Ve ağ yönetişiminin temel varsayımları; bireysel katılımı belirlenmiş bir grup oluşumu üzerinden tanımlayarak, ağa katılan taraflar arasında güç dengesizliğinin dağıtılması ve azaltılmasına çaba sarf edilmesi, güç yoğunlaşmasının engellenmesi, bütün aktörlerin belli özerkliğe sahip olması, toplumsal barış ve uzlaşma ortamı içinde, müzakere süreçleriyle sürdürülebilir politikaların belirlenmesinin sağlanması olarak belirtilmektedir (Kickert, 1994, s. 192; Üstüner, 2003, s. 51-52; Üstüner, 2008, s. 83). Böylece tüm aktörler nezdinde kazan-kazan durumunun (*win-win situation*) gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır (Kjaer, 2004, s. 205). Görüldüğü gibi yönetişim, ağ teorisinden hareketle, devletin yönlendirmesi ve teşvikiyle ortaya çıkan bir anlayıştan, kendi kendine ortaya çıkan, devletin de diğer aktörler gibi paydaş olarak yer aldığı, daha fazla bireysel ve toplumsal katılımı ortaya çıkaran, vatandaş odaklı (*Citizen-centred governance*) (Barnes, Skelcher, Beirens, Dalziel, Jeffares ve Wilson, 2008, s. 1-2), interaktif/etkileşimci [*interactive governance* (Kooiman, 2010, s. 73)] bir yapıya dönüşmektedir.

Ağlara yönelik yapılan çalışmaların çeşitliliği, ilgili alan yazını zenginleştirmekle birlikte, bir yandan da kavram kargaşasına da yol açabilmektedir (Acar, 2004, s. 18-19; Sobacı, 2013, s. 133). Tablo 1'de farklı yazarların ağlara yönelik ele aldıkları tanımlardan örneklere yer verilmektedir.

Yazarlar	Tanımlar
O'Toole (1997, s. 45)	Ağlar, yalnızca formal hiyerarşi ve piyasayı dışlamadan aksine, birden çok organizasyonu içeren birbirine bağlı geniş boyutlu yapılardır.
Provan ve Kenis (2007, s. 231)	Ağlar, üç ya da daha fazla yasal olarak özerk kuruluşların kendi amaçlarını ve birliktelikten gelen kolektif amaçları gerçekleştirmek için oluşturdukları yapılardır. Bu ağlar kendi kendine, ağ üyeleri tarafından, zorunlu veya sözleşmeler aracılığıyla ortaya çıkabilmektedir.
Börzel (2011, s. 49)	Ağ, devlet-toplum ilişkisinin bir tipolojisi ve yönetişimin ayrı bir türüdür.
Popp vd. (2014, s. 18)	Kamu sektörü açısından örgütler arası iş birliği ağları bağlamında ağlar, ortak bir amacı gerçekleştirmek için üç ya da daha fazla örgütün birliktelik eylemidir.
Koliba, Meek ve Zia (2011, s. xxviii)	Ağlar, kamusal konular ile ilişkili amaçların başarılması, faaliyetlerinin koordinasyonu, organizasyonların, grupların ve bireylerin kapasitelerinin bir sembolüdür.
McGuire ve Agranoff (2011, s. 266)	Ağ, sınırları aşan iş birliği faaliyetleri üzerinde yürütülen, organizasyonlar ve kurumlar arasında çoklu bağlantıların ve düğümlerin olduğu bir yapıdır.
Agranoff (2007, s. 2)	Ağ, ortak çıkarlar/endişeler bağlamında kamu örgütlerinden ve sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerin oluşturduğu bir iş birliği yapısıdır.
Agranoff ve McGuire (2001, s. 296)	Ağlar, tekel organizasyonların üstesinden gelemediği problemlerin çözülmesi için örgütler arasında gerçekleştirilen çeşitli anlaşmalar/düzenlemelerdir.
Bevir (2009, s. 137-138)	Ağ, çeşitli şekillerde bir birlerine bağlı olan, kimi zaman insan, kimi zaman da devletleri veya uluslararası şirketleri temsil eden aktörlerin topluluğudur.
Orhan ve Yalçın (2015, s. 193)	Ağlar, farklı sektörlerden tarafların eşit olduğu, kendine has normları ve standartları olan ve bu anlamda devletten otonom yapılardır.

Tablo 1. Ağlara Yönelik Tanımlamalar

İfade edilen farklı tanımlar dikkate alındığında üst ölçekte kamu yönetimi açısından ağlar; kamusal düzeyde ortaya çıkan karmaşık sorunların çözümlenmesinin bir aracı olan, farklı sektörleri karşılıklı bağımlılığın (maddi kaynak, bilgi, deneyim vb. hususlarda) gereği olarak bir araya getiren, örgütlenmenin yeni bir türünü/modelini yansıtan iş birliği çabaları olarak tanımlanabilir.

3. Ağ Yönetimi Modelinin Karakteristik Özellikleri

Yerleşik örgütlenme modellerine kıyasla, ağ yönetimi modelinin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda ağların yaygın karakteristik özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

- Biçimsel ve biçimsel olmayan yapısı ile açık organizasyon, klasik örgütlenme yapı ve işleyişinden (hiyerarşi) (*POSDCORB*) farklı yatay düzlemde yapı ve işleyişe sahip olması (Agranoff, 2007, s. 229-231; Bruijn ve Heuvelhof, 1997, s. 122),

- Ortak anlayıştan oluşan kolektif bir eylem olması (Bogason ve Zolmer, 2007, s. 5; Börzel, 1998, s. 260), diğer bir ifadeyle heterarşik yapıya sahip olması (Ansell, 2000, s. 306),

- Her türlü karar ve eylemin aktörler arasında diplomasiye/müzakereye (*negotiation*) dayanması (Bogason ve Zolmer, 2007, s. 5; Powell, 1990, s. 322; Rhodes, 2013, s. 5),

- Bilginin ve öğrenmenin merkezi role sahip olması, aktörler arasında gönüllülüğün, güven odaklı iletişimin, esnekliğin ön plana çıkması (Provan ve Kenis, 2007, s. 244; Sikkink, 2009, s. 230),

- Çok aktörlü/çok taraflı/çok düzlemli (Ansell, 2000, s. 307; Bogason ve Musso, 2006, s. 4; Koliba, 2014, s. 85; Provan ve Lemaire, 2012, s. 640) yapısıyla kendi kendini kontrol edebilmesi /düzenlemesi (Bogason ve Zolmer, 2007, s. 5; Kickert, 1994, s. 195; Koliba, 2014, s. 87),

- Kaynakların [finansal, doğal, fiziksel, insan, sosyal, politik, kültürel ve entelektüel/bilgi (Koliba, Meek ve Zia, 2011, s. 86-92)] değişimi (Börzel, 1998, s. 254) ve eylemlerde koordinasyonun sağlanması, hemen hemen bütün politika alanlarında uygulanabilir olması (Koliba, 2014, s. 85),

- Bireyler, gruplar ve organizasyonlar içinde ve arasında oluşturulabilirliği, belirli politika araçlarının seçiminin sonucu olarak ağların şekillenmesi ve daha fazla politik fonksiyonunun olması (Koliba vd., 2011, s. 46)

- İlişkiselik, çeşitlilik, karşılıklılık; tarafların birbirini tamamlaması ve birbirine bağımlı olması, özgöndergelilik (*self-referentiality*), çeşitli dinamikleri (yaşanan değişimler, ortaya çıkan yeni fırsatlar gibi) barındırması (Bruijn ve Heuvelhof, 1997, s. 122; Bogason ve Zolmer, 2007, s. 5; Klijn, 1997, s. 29; Klijn ve Koppenjan, 2000, s. 139; Powell, 1990, s. 300),

- Diğer örgütlenme biçimlerine göre kompleks bir yapıyı oluşturması (Koliba, 2014, s. 86; Provan ve Kenis, 2007, s. 231),

- Ağ içindeki etkileşimin dinamik ve polisentrik olması (Gilchrist, 2009, s. 49; Kilijn, 2010, s. 306; 308),

- Ağların doğası gereği komuta ve kontrolünün zor olması nedeniyle dengesiz bir örgütlenme biçimini yansıtmaması (Milward ve Provan, 2003, s. 10),

- Ağda yer alan örgütlerin mekanik değil, organik olması (Ansell, 2000, s. 308),

- Sosyal problemlere karşı farklı aktörlerden ortaya çıkan bilgilerin kombinasyonu çerçevesinde yenilikçi çözümler ve uygulamalar geliştirilmesi (Kilijn, 2010, s. 306; 309),

• Ağ aracılığıyla geliştirilen iş birliğinin ayırıcı özelliği nedeniyle daha fazla sürdürülebilir olması (Powell, 1990, s. 323)'dir⁵.

Yukarıda vurgulandığı gibi ağların diğer klasik örgüt yapısından farklılıkları aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmektedir.

	Ağ Örgütlenmesi	Klasik Örgütlenme
Organizasyon Yapısı	Merkezi olmayan, bölümlendirilmiş	Genellikle yukarıdan aşağıya, tekil otorite yapısı
Üyeler	Belirsiz, katılım ve etkileşime bağlı	Açıkça belirlenmiş
Düğümmler	Bireyler/organizasyonların birimleri	Roller/ilettiler/birimler/takımlar
Yöneticinin rolü	Moderatör, süreç yöneticisi ve ağ yapıcısı	Sistemin kontrol edilmesi
Yönetimin görevleri	Etkileşimin gerçekleşmesi için fırsatların oluşturulması	Planlama ve yol gösterme
Yönetimin faaliyetleri	Ağ şartlarını etkileyecek aktörlerin ve kaynakların seçimi	Planlama, tasarlama ve rehberlik etme
Sınırları	Belirsiz, geçirgen	Bir protokol veya anlaşma ile belirlenen ve sürdürülen
Etkileşim şekli	Kişisel geçmiş, karşılıklı ilgi ve geleneklere dayalı	Kurallar ve düzenlemeler
Değişimin dayanağı	Güven ve hoşgörü	Anlaşmalar ve direktifler
Ortak bağ	Paylaşılan ilgi ve değerler	Anlaşılan amaç ve hedefler

Tablo 2. Ağ ve Klasik Örgütlenme Yapılarının Karşılaştırılması

Kaynak: Gilchrist, 2009, s. 54; Kickert, Klijn ve Koppenjan, 1997, s. 12.

Görüldüğü gibi ağ modeli örgütlenmesi, yapı ve işleyiş olarak, klasik örgütlenme modeline kıyasla farklılıkları barındırmaktadır.

4. Ağ Yönetişiminin Yapı Taşları

Ağ oluşumlarının ortaya çıkmasında ve işleyişinde bazı unsurların etkili olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Acar, 2004, s. 95-148). Bu çalışmada etkili unsurlar; güven, hesapverebilirlik, meşruiyet, diyalog ve müzakereyi kapsayan iletişim, sosyal sermaye, risk paylaşımı ve ağıın yönetimi başlıkları altında toplanmaktadır. Burada kısa kısa üzerinde durulacaktır.

• **Güven:** Güven unsurunun, sık sık ağların öz koordinasyon mekanizmasını oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca yenilikçi çözümlerin üretilmesi sürecinde aktörler arasında bilginin ve etkileşimin akışkanlığını sağlama açısından da güven, ağ içinde çok önemli bir parça olarak konumlandırılmaktadır (Klijn, 2010, s. 305). Ağ içinde oluşturulan güven sayesinde; işlem maliyetleri azalmakta, aktörler arası iş birliğinde koordinasyon ve istikrar kolaylaşmakta, bilgi paylaşımı, öğrenme ve yeniliğin teşviki sağlanmakta, performans yükselmektedir (Edelenbos ve Klijn, 2007, s. 30; Klijn, 2010, s. 313-317).

• **Hesapverebilirlik:** Yönetişim ağları içinde klasik prosedüre dayalı hesapverebilirlik yaklaşımlarından ziyade, çıktılardan duyulan memnuniyete dayalı performans hesapverebilirliğinin önem kazandığı belirtilmektedir (Bevir, 2009, s. 35). Etkili ağ hesapverebilirliğini sağlamak için bazı hususların altı çizilmektedir. Birincisi,

⁵ Ağların karakteristik özellikleri üzerine yürütülen bir tartışma için bkz. Agranoff ve McGuire, 2001.

amaçların belirlenmesi, değerlerin sıralanması, güven inşa etmek; ikincisi, teşvikleri düzenlemek ve risk (finansal, performans ve politik) paylaşımı yapmak; üçüncüsü, ağ performansının ölçülmesi; dördüncüsü ise, değişimi yönetmektir (Goldsmith ve Eggers, 2004, s. 124-125). Etkili performans yönetimi ile ağın hesapverebilirliğine katkı sağlanacak ve böylece ağın meşruiyeti artırılarak, devamlılığı sağlanmış olacaktır.

• **Meşruiyet:** Meşruiyet kavramı, kamusal konular gündeme geldiğinde ön plana çıkan temel hususlardan biri haline gelmektedir. Ağ yönetişiminin meşruiyeti, ağ üyeleri bağlamında "içsel" ve ağın dışında kalanlar bağlamında ise "dışsal" açıdan önem kazanmaktadır. Çatışmaların yaşanmaması ve ağın iyi işlemesi için iki meşruiyet arasında belli bir dengenin sağlanmasının altı çizilmektedir. Bu dengenin sağlanması adına, ağı bir bütün olarak kavrayan, ağı yöneten bir organizasyonun önemi vurgulanmaktadır (Human ve Provan, 2000'den aktaran Provan ve Kenis, 2007, s. 243-244). Ayrıca meşruiyetin güçlendirilmesi için seçilmiş temsilcilerin ağ oluşumlarının içinde yer almasının önemine dikkat çekilmektedir (Aars ve Fimreite, 2005, s. 248).

• **Diyalog ve Müzakere:** Diyalog bakış açısı, ortak iyinin aktörler arasında gerçekleşen paylaşımlar sonucu oluşabileceğini öngörmektedir (Coenen, 2009, s. 5). Böylece, ortaya çıkan kamusal problemlere/ihtiyaçlara, geniş toplum kesimlerinin katılımı ile çözüm bulmaya çalışılacak ve aynı zamanda "*sosyal öğrenme*" gerçekleşecektir. Çünkü kamusal problemlerin, yalnızca uzmanların çözüm üreteceği teknik konular olmadığı belirtilmektedir (Bevir, 2009, s. 24-25). Bu eksikliği giderici "yerel bilgi" için, vatandaşların ve kullanıcıların, sorunları, ihtiyaçları ve öncelikleri kendi deneyimleri çerçevesinde aktarması ve böylece alınacak kararlara katkı sağlaması önem arz etmektedir (Aars ve Fimreite, 2005, s. 242; Barnes vd., 2008, s. 5). Diğer taraftan etkin bir diyalog ve müzakere sürecinin gerçekleşmesi için ise bir ağ üyesinin; esnek, paylaşımcı, dışa dönük olma gibi bazı özellikleri taşıması gerekmektedir (Gilchrist, 2009, s. 85-88).

• **Sosyal Sermaye:** Ortak amaçların ve kolektif çıktılarının elde edilmesi amacıyla birlikte hareket etme eylemlerinin gerçekleştirilmesinde, yönetim ağlarının tüm aşamasında etkili olduğu vurgulanan unsurlardan biri de (Huppe ve Creech, 2012, s. 6-7) "*sosyal diyalog*" (Önalın ve Rychly, 2007) veya "*sosyal sermaye*" (Öztaş, 2007) konusudur. Bir kişi yüksek düzeyde sosyal sermayeye sahipse, bilgiye, kaynaklara, desteğe, vb. faydalara erişiminin de kolaylaşacağı kabul edilmektedir (Provan ve Lemaire, 2012, s. 639). Ağ yapısı içinde aktörler arasında sosyal diyalogun güçlendirilmesiyle birlikte, sinerji sağlanacak, sorunlara ortak çözüm bulunacak, karşılıklı güven duygusu sağlanmış olacak, birliktelik eylemi içerisinde bulunan aktörlerin adaptasyonu da artmış olacaktır (Huppe ve Creech, 2012, s. 3; Önalın ve Rychly, 2007, s. 5).

• **Risk Paylaşımı:** Özellikle risk paylaşımı konusunda, hangi risklerin oluşabileceği, bu risklerin kimler tarafından ve nasıl paylaşılacağı gibi soruların cevaplandırılması, ağın başarısı için önem arz etmektedir. Bu bağlamda ağ yapısı içinde; başarısız performans, sürekliliğin sağlanamaması, yeteneklerin ve bilginin ağ içine transferi, faaliyetlerin zarar görmesi, kapasite yetersizliği, itibar kaybı, maliyet aşımaları ve zaman kayıpları riskleri gündeme gelmektedir (Goldsmith ve Eggers, 2004, s. 141-142). Riskler, bazı belirsizlikleri de beraberinde getirerek olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda ağ yönetişimi sürecinde ortaya çıkan risklerin tespit edilmesi ve aktörler arasında dağıtım yapılan sorumluluklar çerçevesinde yönetilmesi önemli olmaktadır.

• **Ağın yönetimi:** Ağın başarısını etkileyen en önemli hususlardan biri de, aktörler arası ilişkilerin etkin biçimde gerçekleşmesini sağlayan ağın yönetimidir (Alford ve O'Flynn, 2012, s. 204-205; Castells, 2008, s. 237). Yönetim sürecinde gerçekleşecek faaliyetler; ağ ilişkilerine aracılık etmek, iş birliği için olması gereken koşulları sağlamak, uzlaşılı/konsensüs oluşturmak ve ortak problemleri çözmek (Kickert ve Koppenjan, 1997,

s. 44; 46) şeklinde ifade edilmektedir. Ağların yönetilmesinde iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Birincisi, ağ üyelerinin kendi kendilerini yönetmesine dayanan katılımcı-yönetilen ağlar (*participant-governed networks*) veya kendi kendini yöneten ağlar (*self-governed network*)dır. İkincisi, bir örgütün öncülüğünde yönetilen ağlardır (Provan ve Kenis, 2007, s. 233-236).

5. Kentsel Alanda Ağ Yönetimi: Konular ve Aktörler

Kentler, çeşitli alt sistemlerden (yol, materyaller, barınma, taşıma, enerji, hava kalitesi, ekonomi, kültür, eğitim, sağlık, eğlence kurumları gibi) oluşan yaşam alanı olarak işlev görmektedir (Cohen, 2011, s. 106-107), bünyesinde barındırdığı sakinlerine daha iyi yaşam beklentisini giderici; refah, küresel ekonomik fırsatlara erişim ve diğer bir takım olanaklar vaat etmektedir. Diğer bir ifadeyle 21. yy. kentleri; ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarıyla yaşamı kolaylaştıran, yaşayan mekânlar olarak önemini korumaktadır (Keivani, 2010, s. 6). Bu olumlu tarafların ortaya çıkarılma sürecinde; sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan çeşitli kentsel sorunlarla karşılaşmaktadır (Keivani, 2010, s. 7-13; Rydin, 2010, s. 11-12). Karşılaşılan sorunlar, mevcut hiyerarşiler dışına çıkmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yerelden bölgesele, ulusaldan uluslararasına farklı aktörlerin iş birlikleri önem kazanmaktadır.

Kent ölçeği incelendiğinde birçok farklı aktörün kent yönetimini etkilediği, katkı sağladığı görülmektedir. Kent düzleminde varlık bulan aktörlerin farklı biçimlerde kent içinde ve kent dışında etkileşim kurdukları bilinmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin önemli aktörü olarak belediyeler öne çıkmaktadır. Belediye, kent yönetiminden birinci derece sorumluluk üstlenen/yüklenen aktördür. Belediyenin bu fonksiyonuyla, klasik anlamda kamusal hizmet sunumu yanında, kentin genelini ve geleceğini ilgilendiren alanlarda da sorumluluk üstlenmesi, hem mükânatı hem de yapıstırıcı (Plamper, 1997, s. 29-30'dan aktaran Çukurçayır, 2011, s. 23) işlevi görmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda, belediyelerin yerel kalkınmayı sağlamak amacıyla, ortaklık bağlantıları kurabilen bir ağ girişimcisi fonksiyonuyla, kentte bulunan aktörlerle kalkınma odaklı koalisyon oluşturarak, tüm üretken güçleri harekete geçirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Göymen, 2010, s. 130; Laking, 2005, s. 4; Toprak, 2011, s. 307). Bu süreçte hem tüzel kişilik olarak belediye, hem de tüzel kişiliği temsilen, bir arabulucu (*interlokütör*), lider olarak belediye başkanlarına kentin, mekânsal örgütlenmesi ve yönetimi, sürdürülebilir kalkınması, yaşanabilirliği ve birlikte yaşama imkânını sağlaması için büyük rol düşmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010, s. 31-32; Sweeting, 2002, s. 3).

İfade edilenler bağlamında yerel düzeyde çeşitli iş birliği alternatifleri mümkün olabilmektedir. Bu alternatifleri Agranoff (2012: 201-202) şöyle sıralamaktadır; yerel yönetimler arası ortaklıklar/anlaşmalar, özel kuruluşlar ve STK'lar ile ortaklık ve ittifaklar, hizmetlerin sunulmasına yönelik komşu yönetimler arasındaki iş birlikleri, vatandaş-STK-devlet ağları, piyasa benzeri kuruluşlar-STK'lar arası iş birliği, mahalle meclisleri-STK ortaklıkları, kamu-özel-STK'lar, kamu kurumları arasında dikey ortaklıklar, kamu-özel ortaklığındaki tüzel oluşumlardır. Öncesinde de belirtildiği gibi, bu iş birliği oluşumlardan ağlar, son yıllarda diğer düzlemlerde olduğu gibi, yerel düzeyde de daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Öncelikli yaşam alanını oluşturan kentler, beraberinde birçok karmaşık sorunu da gündeme taşımaktadır. Ortaya çıkan bu sorunlar, yalnızca kent içinde bulunan resmi aktörlerle kalıcı çözüme kavuşturulamamakta, resmi aktörlerin yanında özel sektörden ve STK'lardan taraflara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çok taraflı birliklilikler ile günün beklentilerine cevap verilebilecek, daha yaşanabilir bir kent inşa etmek mümkün hale gelebilecektir.

İfade edilenler çerçevesinde örnek olarak bazı karmaşık sorunlara ve ağ temelli iş birliği örgütlenmelerine yer vermek uygun olacaktır. Karmaşık sorunlar kentsel alanda ele alındığında, farklı ölçeklerde karşılığını bulan aktörler arasında iş birlikleri gündeme gelmektedir. Çevresel sorunlar alanından bakıldığında, soruna konu olan durumun mekânsal ve mekânsal olmama göre aktörler ve bu aktörler arasındaki iş birlikleri değişebilmektedir (Ersavaş Kavanoz, 2021: 47). Örneğin katı atıklar mekâna bağlı özellik barındırdığından daha çok yerel aktörleri öne çıkarabilmektedir. Diğer taraftan kentsel alanda karmaşık sorunlardan birini suçlar ve daha da özelleştirildiğinde çocuklara yönelik gerçekleştirilen suçlar oluşturabilmektedir. Bu noktada kentsel suçlarla mücadelede, tekil aktörlerin yetersizliğinden hareketle; yerel yönetim birimlerine, kent planlamacılarına, STK'lara, kent sakinlerine, kolluk birimlerine, üniversitelere, merkezi yönetim aktörlerine ve aktörler arası iş birliklerine vurgu yapılmaktadır (Sipahi ve Dinçer, 2021: 286). Benzer şekilde çocuk suçlarının önlenmesinde de, bir birini tamamlayacak şekilde farklı aktörler (yerel yönetimler, polis, halk, özel sektör gibi) arası ağ temelli iş birliklerine ihtiyaç duyulmaktadır (Zengin ve Kesgin, 2013).

Diğer taraftan kentsel düzlemde ağların ortaya çıkmasında, belediye başkanının rolü önemli olabilmektedir. Özellikle belediyelerde "güçlü başkan" modelinin geçerli olduğu ülkelerde (Almanya, Türkiye gibi) belediye başkanı "ikna, iletişim ve ağ kurma" kabiliyetleriyle önem kazanmaktadır (Akt. Sadioğlu, 2012: 235). Keyman ve Lorasdağı (2010: 31) da, Türkiye açısından, farklı tarafları ortak bir payda da birleştiren ve ağın oluşumunda öne çıkan, etkin ve vizyon sahibi aktörlerden biri olarak belediye başkanlarına dikkat çekmektedir.

6. Ağ Yönetişimi Modelinin Kazanımları, Sınırlılıkları ve Sorun Alanları

Genel düzeyde odaklanıldığında ağ yönetişiminin en temel getirileri; yenilik, verimlilik, kalite, öğrenme, hız, esneklik ve uzmanlaşma (asıl işe odaklanılması) olarak öne çıkmaktadır (Goldsmith ve Eggers, 2004, s. 28; Popp, Milward, MacKean, Casebeer ve Lindstrom, 2014, s. 21). Biraz daha detaya bakıldığında ise ağların, ortaya çıkan sorunların giderilmesinde; iletişim kanalları sağlama, kolektif faaliyete olanak sağlama, kurumlar arası ortaklıkları destekleme, vatandaş katılımını destekleme, riskin paylaşımı, toplumsal birleşmeyi yükseltme ve öğrenme için yeni fırsatlar yaratma, bilgi yayılımı (*information diffusion*) ve bilgi değişimi (*knowledge exchange*) fonksiyonlarını yerine getirdiği belirtilmektedir (Alford ve O'Flynn, 2012, s. 200; Castells, 2008, s. 236; Gilchrist, 2009, s. 61; Popp vd., 2014, s. 33). İfade edilen kazanımların zemininde, politika belirleme ve uygulama süreçlerine, biçimsel ve biçimsel olmayan nitelikleriyle örgütlü tarafların katılımı yer almaktadır. Geleneksel olarak nitelendirilebilecek yaklaşımında kamu politikaları, devletin öncülüğünde, birçok çatışmayı da barındıran çıkar gruplarının etkileme çabası altında şekillenmektedir. Ağ yaklaşımında ise, farklı aktörler tarafından meydana gelen birliktelik oluşumunun bir amaç veya çıkar kapsamında meydana gelmediği, bu anlamda bir varoluşunun olmadığı, ortaya çıkan kamu politikalarının ağ tarzında gündeme gelen oluşumların bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda, çatışmaların ortadan kalkacağı, ayrıcalıkların ve güç yoğunlaşmasının engelleneceği, sürdürülebilir politikaların üretebileceği öngörülmektedir (Üstüner, 2003, s. 51).

Diğer yönetim modellerinde olduğu gibi ağ yönetişimi modeli de, bazı sınırlılıkları taşımakta ve bazı maliyetleri gündeme getirmektedir. Bu bağlamda McGuire ve Agranoff (2011, s. 267-280) tarafından, ağ tarzı örgütlenmenin taşıdığı sınırlılıklar; operasyonel sınırlılıklar, performans sınırlılıkları ve bürokratik devlet geleneğinden gelen sınırlılıklar çerçevesinde üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Başka bir çalışmada da ilgili literatürden hareketle ağların; aktörler arasında uzlaşının sağlanması, kültür çatışması, özerklik kaybı, koordinasyon zorluğu, güven sağlama, hesapverebilirlik ve performans için engeller,

yönetim karmaşası, güç dengesizliği ve çatışma, iş birliği için örgütsel kapasitenin yokluğu ve sürdürülebilirlik açılarından bir takım zorlukları barındırdığının önemi vurgulanmaktadır (Popp vd., 2014, s. 24-25; ayrıca bkz. Alford ve O'Flynn, 2012, s. 231-237). Diğer taraftan ağların; zaman ve fırsat kaybı, insan ilişkileri, caydırıcılık riski, güç ilişkileri, kaynakların kısıtlanması ve politika engelleri bağlamında bir takım maliyetleri de ardı sıra taşıdığı ifade edilmektedir (Agranoff, 2007, s. 178-181).

İfade edilen sınırlılıklardan hareketle, ağ yönetimine karşı bir takım eleştiriler de getirilmektedir. Bu eleştirilerden öne çıkanlar şunlardır:

- Ağların istikrarlı olmayışı (Milward ve Provan, 2002, s. 27),
- Diğerine olan bağlılığın oluşması (Barnes vd., 2008, s. 70),
- Özel sektör temsilcilerinin ağ içinde daha fazla ön plana çıkarak ağı kendi lehine yönlendirmesi (Orhan ve Yalçın, 2015, s. 199),
- Devletin egemenlik alanı içindeki kolektif karar gücünün ortadan kaldırılması, seçilmişlerin egemenlik alanlarının zayıflatılması, belli kesimlere yararın ön plana çıkması, yalnızca analitik bir araç olması (Üstüner, 2008, s. 78-79; 84),
- Devletin sınırlarının değişmesi (Agranoff, 2007, s. 192),
- Devletin içinin boşaltılması (*hollow state*) ve kamu yönetimsiz yönetişime yol açması (Üstüner, 2008, s. 69),
- Ağın etkinliği, ağ oluşumuyla ortaya çıkan yönetsel faaliyetlerin anonim olması nedeniyle hesapverebilirliği, demokratikliği, güç dengesizliği ve gücün kötüye kullanımı, ortak yarardan çok özel çıkarların ön plana çıkması (Ansell, 2000, s. 323; Aygül, 2006, s. 149; Bogason ve Musso, 2006, s. 14; Üstüner, 2008, s. 78; 84),
- Hızlı karar verme sürecinde yavaşlatıcı, hantallaştırıcı etkisi (Peters, 2010, s. 40; Üstüner, 2008, s. 85),
- Karanlık ağların ortaya çıkabilmesi (*dark networks*) (terör örgütleri gibi gizli ve illegal oluşumlara sebep olması) (Milward ve Raab, 2009, s. 169),
- Yetersiz demokratik destek, manipüle edilme potansiyeli, düşük performansı (Kenney, 2009; Koliba vd., 2011, s. 26),
- Klasik demokratik kurumları tehdit etmesi (Nyseth, 2008, s. 499; Üstüner, 2008, s. 82),
- Seçilmiş temsilcilerin dışarda tutulmasıyla gündeme gelen ağın meşruiyeti (Aarsaether, Nyseth ve Bjorna, 2011, s. 307; Bevir, 2009, s. 28-29),
- Piyasa ve hiyerarşik örgütlenme yapısından ayırım çizgilerinin net olmaması, çoğu zaman diğer örgütlenme oluşumlarıyla birlikte işlemesi, örgütlenmelerin küçüldüğü iddiasının aksine büyüme eğiliminde olması (Aygül, 2006, s. 149) gibi hususlardır.

Ağ yaklaşımına yönelik getirilen bu eleştirileri Klijn ve Koppenjan (2000, s. 137) beş kategoride derlemektedir. Bunlar: 1. Teorik alt yapısının yokluğu ve kavramların net olmayışı; 2. Açıklayıcı gücünün olmayışı; 3. Ağ içinde oluşan gücün, güç farklılıklarının ve bir takım gerilimlerin göz ardı edilmesi; 4. Net olarak belirlenmiş değerlendirme kriterlerinin olmayışı; 5. Ağlar ve ağların içinde yer alan kamu aktörlerine karşı getirilen normatif itirazlardır. İfade edilen bu eleştiriler göz önünde tutularak, toptancı bir yaklaşımla ağlara karşı durmanın ötesinde, ağ oluşum ve kuramlarının dikkate alınması, kamu yönetimi açısından bir takım fırsatları yaratacağının altı çizilmektedir (Üstüner, 2008, s. 87).

Sonuç

Yaşamın ve örgütlenmenin devingenliği içinde ortaya çıkan yeni şartlara/sorunlara yeni çözüm önerileri ile cevap vermek, belirli düzeni sağlamak için

kaçınılmaz görünmektedir. Kamusal açıdan bakıldığında, ortaya çıkan yeni şartlar (sorunların karmaşıklaşması, farklılıkların ön plana çıkması, belirsizliklerin artması, etkinlik ve verimlilik beklentisi gibi), bürokrasinin varlığını göz ardı etmeksizin, yeni kamu yönetimi yaklaşımlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Burada "yeni" ön ekiyle vurgulanmak istenen temel nokta, önceki yönetim anlayışının yetersizliğine, öncekinden farklı bakış açılarına, modellerine ihtiyaç duyulduğunu yansıtmaktadır.

Bu bağlamda kamu yönetimi açısından ağlar, çeşitli belirsizlikler altında ortaya çıkan, yalnızca kamu bürokrasisi veya piyasa aktörleri kapsamında çözüme kavuşturulamayan, bu nedenle birçok biçimsel ve biçimsel olmayan oluşumu gerekli kılan karmaşık sorunlar gündeme geldiğinde önem kazanmaktadır. Ortaya çıkan karmaşık sorunlar üzerinden etkilenen/etkileyen birçok aktörün farklı bağlantılar ile bir araya gelmesinden ağ yönetimi yapıları oluşmaktadır. Bu oluşumlar, belli bir karmaşık sorunun çözümüne bağlı olarak geçici olabileceği gibi, sürekli şekilde de kurgulanabilmektedir. İfade edilenler kapsamında ağ yönetimi, karşılaşılan kompleks kamusal sorunlara karşılık vermek amacıyla, farklı ayırıcı özelliklere sahip, bu anlamda birbirine bağlı olan ve birbirini tamamlayan tarafların [devlet, piyasa ve STK (biçimsel ve biçimsel olmayan haliyle)] iş birliği biçiminde tanımlanmaktadır.

Ağ yönetimini ayıran özellikler ise; açık organizasyon, yatay yapı ve işleyiş, gönüllülük esaslı ve ayrılma imkânı, esneklik, kaynakların değişimi, tarafların bir birine bağlı olması, karşılıklı fayda vb. şeklinde sıralanmaktadır. Belirtilen ayırıcı özellikler kapsamında çeşitli kazanımlar ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler çerçevesinde ağın yapı ve işleyişinde temel düzeyde şu unsurlar ön plana çıkmaktadır; güven, hesapverebilirlik, meşruiyet, diyalog ve müzakere, sosyal sermaye, risklerin paylaşımı ağın yönetimi. Diğer taraftan ağ yönetimi modeli; karmaşık sorunların yapısından kaynaklı, istikrarlı olmayışı, diğerine karşı oluşan bağlılığın yüksek olması, seçilmişlerin egemenlik alanının zayıflatılması, belli kesimlere daha fazla çıkar sağlaması, devletin içinin boşaltılması, güç dengesizliği ve gücün kötüye kullanımı gibi noktalardan ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır.

Kentsel alanda karşılaşılan sorunlar, ağ yönetiminin uygulanması için bir alan oluşturmaktadır. Çünkü kentler, ekonomik, sosyal ve kültürel bileşenleriyle dinamik bir yapı içinde yaşamını sürdürmektedir. Dolayısıyla belirtilen, karmaşık niteliği barındıran şartlar altında, bir veya birkaç aktör kapsamında kentsel alanlarda sorunları-ihtiyaçları tanımlamak ve politika geliştirmek yeterli olmamaktadır. Bu noktada kentsel dönüşüm, su kaynaklarının korunması ve yönetimi, kentsel sürdürülebilirlik, kentsel suçlar, doğal afetler, atıklar, bulaşıcı hastalıklar, gıda güvenliği gibi konular, kentlerde karşılaşılan karmaşık sorunlardır. Yer verilen bu karmaşık sorunları, bilindik aktörlerle ve bilindik yöntemlerle çözüme kavuşturmak yeterli olmamaktadır. Bu nedenle aynı amaç etrafında bir araya gelen, iş birliği konusunda belirli niteliklere sahip, bir bütünün bir parçası olarak kendini konumlandıran, yeniliklere açık, belirsizliklere dayanıklı, birbirine bağlılık duyan taraflara ve bu taraflar arasında ağ temelli iş birliklerine ihtiyaç gündeme gelmektedir.

KAYNAKÇA

AARS, J., FIMREITE, A. L. (2005). Local government and governance in Norway: Stretched accountability in network politics. *Scandinavian Political Studies*, 28, 3, 239-256.

AARSÆTHER, N., NYSETH, T., BJORNA, H. (2011). Two networks, one city: Democracy and governance networks in urban transformation. *European Urban and Regional Studies*, 18, 3, 306-320.

ACAR, M. (2004). *Örgüsel yönetim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

AGRANOFF, R., MCGUIRE, M. (2001). Big questions in public network management research. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 11-3, 295-326.

AGRANOFF, R., MCGUIRE, M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Washington, DC.: Georgetown University Press.

AGRANOFF, R. (2007). *Managing within networks: Adding value to public organizations*, Washington, DC.: Georgetown University Press.

AGRANOFF, R. (2012). *Collaborating to manage: A primer for the public sector*, Washington, DC.: Georgetown University Press.

ALFORD, J., O'FLYNN, J. (2012). *Rethinking public service delivery: Managing with external providers*. New York: Palgrave Macmillan.

ANSELL, C. (2000). The networked polity: Regional development in western Europe, *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, 13, 3, 303-333.

ATEŞ ÖZALP, S. (2015). Turizm idaresinde ağ yönetim modeli: Türkiye örneği (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Ankara: ODTÜ SBE.

AYGÜL, C. (2006). Şebeke kuramlarına eleştirel bir yaklaşım. *Memleket Siyaset Yönetim*, 1, 141-153.

BARNES, M., SKELCHER, C., BEIRENS, H., DALZIEL, R., JEFFARES, S., WILSON, L. (2008). Designing citizen-centred governance. Erişim tarihi: 15.08.2013,

<http://www.jrf.org.uk/system/files/2205-governance-citizens-engagement.pdf>

BEKKERS, V. (2011). Linking innovation to the public sector: Contexts, concepts and challenges. İç. Victor Bekkers, Jurian Edelenbos ve Bram Steijn (Eds.), *Innovation in the public sector linking capacity and leadership* (3-32). Palgrave Macmillan.

BERRY, F. S., BROWER, R. S., CHOI, S. O., GOA, W. X., JANG, H., KWON, M., WORD, J. (2004). Three traditions of network research: What the public management research agenda can learn from other research communities. *Public Administration Review*, 64, 5, 539-552.

BEVIR, M., RHODES, R. A. W. (2006). *Decentred theory, change and network governance*. UC Berkeley: UC Berkeley Previously Published Works.

BEVIR, M. (2009). *Key concepts in governance*. California: Sage Publications.

BOGASON, P., TOONEN, T. A. J. (1998). Introduction: Networks in public administration. *Public Administration*, 76, 205-227.

BOGASON, P., MUSSO, J. A. (2006). The democratic prospects of network governance. *American Review of Public Administration*, 36, 1, 3-18.

BOGASON, P., ZOLNER, M. (2007). Methods for network governance research: an introduction. İç. Peter Bogason ve Mette Zolner (Eds.), *Methods in democratic network governance* (1-20). Palgrave Macmillan.

BÖRZEL, T. A. (1998). Organizing babylon - On the different conceptions of policy Networks. *Public Administration*, 76, 253-273.

BÖRZEL, T. A. (2011). Networks: Reified metaphor or governance panacea?, *Public Administration*, 89, 1, 49-63.

BRUIJN, L. A., HEUVELHOF, E. F. (1997). Instruments for network management. İç. W. J. M. Kickert, E. -H. Klijn ve J. F. M. Koppenjan (Eds.), *Managing complex networks: Strategies for the public sector* (119-136), SAGE Publications.

CASTELLS, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.), İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

COENEN, F. (2009). Introduction. İç. Frans H. J. M. Coenen (Eds.), *Public participation and better environmental decisions* (1-19), Springer.

COHEN, S. (2011). *Sustainability management: Lessons from and for New York City, Americ, and the Planet*. Columbia University Press.

CUPPEN, E., BREUKERS, S., HISSCHEMÖLLER, M., BERGSMAN, E. (2010). Q methodology to select participants for a stakeholder dialogue on energy options from biomass in the Netherlands. *Ecological Economics*, 69, 579-591.

ÇUKURÇAYIR, M. A. (2011). *Yerel Yönetimler*, Konya: Çizgi Kitapevi.

DRUCKER, P. (1993). *Kapitalist ötesi toplum*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

EDELENBOS, J., KLIJN, E.-H. (2007). Trust in complex decision-making networks: A theoretical and empirical exploration. *Administration & Society*, 39, 1, 25-50.

ERSAVAŞ KAVANOZ, S. (2021). Karmaşık sorunlarla mücadelede iş birliği yönetişi ve aktörler, İ.Ç. Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun ve Hayriye Şengün (Edt.), *Karmaşık sorunlar ve kent* (35-50), Ankara: Astana Yayınları.

FERLIE, E., FITZGERALD, L., MCGIVERN, G., DOPS, S., BENNETT, C. (2011). 'Public policy networks and 'wicked problems': A Nascent Solution?. *Public Administration*, 89, 2, 307-324.

GILCHRIST, A. (2009). *The well-connected community: A networking approach to community development*. Second Edition, UK: The Policy Press.

GRADDY, E. A. ve CHEN, B. (2009). Partner selection and the effectiveness of interorganizational collaborations. İ.Ç. Rosemary O'Leary ve Lisa Blomgren Bingham (Eds.) *The collaborative public manager* (53-70), Washington D.C.: Georgetown University Press.

GOLDSMITH, S., EGGERS, W. D. (2004). *Government by network*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

GÖYMEN, K. (2010). *Türkiye'de yerel yönetişi ve yerel kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş..

GÜZELSARI, S. (2003). Neo-liberal politikalar ve yönetişi modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, 36, 2, 17-34.

HAFNER-BURTON, E. M., KAHLER, M., MONTGOMERY, A.H. (2009). Network analysis for international relations. *International Organization*, 63, 03, 559-592.

HUPPE, G. A. ve CREECH, H. (2012). Developing social capital in networked governance initiatives: A lock-step approach. The International Institute for Sustainable Development. Erişim Tarihi: 18.05.2014, http://www.iisd.org/pdf/2012/developing_social_capital_network_gov.pdf

HUYS, M. ve KOPPENJAN, J. (2010). Policy networks in practice: The debate on the future of Amsterdam airport schiphol. İ.Ç. S. P. Osborne (Ed.), *The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance* (365-393), New York: Routledge.

ISETT, K. R., MERGEL, I. A., LEROUX, K., MISCHEN, P. A., RETHEMEYER, R. K. (2011). Networks in public administration scholarship: Understanding where we are and where we need to go. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21, i157-i173.

JENKS, M., BURTON, E., WILLIAMS, K. (1996). Compact cities and sustainability: An introduction, İ.Ç. Mike Jenks, Elizabeth Burton ve Katie Williams (Eds.), *The compact city: A sustainable urban form?* (2-6), Oxford: Oxford Brookes University.

KEIVANI, R. (2010). A review of the main challenges to urban sustainability. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 1, 1-2, 5-16.

KENNEY, M. (2009). Turning to the "dark side": Coordination, exchange and learning in criminal networks. Miles Kahler (Ed.), *Networked politics: Agency, power and governance* (79-102), Ithaca ve London: Cornell University Press.

KEYMAN, F., LORASDAĞI, B. K. (2010). *Kentler, Anadolu'nun dönüşümü, Türkiye'nin geleceği*, Birinci Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

KICKERT, W. (1994). Complexity, governance and dynamics: Conceptual explorations of public network management. İç. Jan Kooiman (Ed.), *Modern governance: New government-society interactions (191-204)*, SAGE Publications.

KICKERT, W. J. M., KOPPENJAN, J. F. M. (1997). Public management and network management: An overview. İç. W. J. M. Kickert, E. -H. Klijn ve J. F. M. Koppenjan (Eds.), *Managing complex networks: Strategies for the public sector (35-61)*, SAGE Publications.

KICKERT, W. J. M., KLIJN, E. H., KOPPENJAN, J. F. M. (1997). Introduction: A management perspective on policy Networks. İç. W. J. M. Kickert, E. -H. Klijn ve J. F. M. Koppenjan (Eds.), *Managing complex networks: Strategies for the public sector (xi-xv)*, SAGE Publications.

KIM, J. (2006). Networks, network governance, and networked Networks. *International Review of Public Administration*, 11, 1, 19-34.

KJAER, A. M. (2004), *Governance*, First Published, USA ve UK: Polity Press.

KLIJN, E.-H. (2008). Governance and governance networks in Europe. *Public Management Review*, 10, 4, 505-525.

KLIJN, E.-H., SKELCHER, C. (2007). Democracy and governance networks: Compatible or not?. *Public Administration*, 85, 3, 587-608.

KLIJN, E.-H., KOPPENJAN, J. F.M. (2000). Public management and policy networks foundations of a network approach to governance. *Public Management: An International Journal of Research and Theory*, 2, 2, 135-158.

KLIJN, E.-H., STEIJN, B., EDELENBOS, J. (2010). The impact of network management on outcomes in governance Networks. *Public Administration*, 88, 4, 1063-1082.

KLIJN, E.-H. (1997). Policy networks: An overview. İç. W. J. M. Kickert, E. -H. Klijn ve J. F. M. Koppenjan (Eds.), *Managing complex networks: Strategies for the public sector (14-34)*, SAGE Publications.

KLIJN, E.-H. (2010). Trust in governance networks: Looking for conditions for innovative solutions and outcomes. İç. S. P. Osborne (Ed.), *The new public governance?: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance (303-321)*, New York: Routledge.

KOOIMAN, J. (2010). Governance and governability. İç. S. P. Osborne (Ed.), *The new public governance?: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance (72-86)*, New York: Routledge.

KOLIBA, C., MEEK, J. W., ZIA, A. (2011). *Governance networks in public administration and public policy*. U.S.A.: CRC Press.

KOLIBA, C. (2014). Governance network performance: A complex adaptive systems approach. İç. R. Keast, M. Mandell ve R. Agranoff (Eds.), *Network theory in the public sector building new theoretical frameworks (84-102)*, New York ve London: Routledge.

KOPPENJAN, J., KLIJN, E.-H. (2014). What can governance network theory learn from complexity theory? Mirroring two perspectives on complexity. İç. R. Keast, M. Mandell ve R. Agranoff (Eds.), *Network theory in the public sector building new theoretical frameworks (157-173)*, New York ve London: Routledge.

KOPPENJAN, J., KLIJN, E.-H. (2004). *Managing uncertainties in networks: A network approach to problem solving and decision making*. New York: Routledge.

KURT, Ö. (2008). *Ağ yönetimi yaklaşımı ve Konrad Adenauer Stiftung Derneği'nin Türkiye'deki faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ SBE, Ankara.

LAKING, R. (2005). The role of network governance in local government strategic decision-making – A note. Erişim tarihi: web sayfasına erişim sağlanamadı.

LEACH, R., PERCY-SMITH, J.(2001). *Local governance in Britain*, New York: Palgrave.

- LEWIS, J. M., CONSIDINE, M., ALEXANDER, D. (2011). Innovation inside government: The importance of Networks. İç. Victor Bekkers, Jurian Edelenbos ve Bram Steijn (Eds.), *Innovation in the public sector linking capacity and leadership* (107-133), Palgrave Macmillan.
- LINDEN, R. M. (2002). *Working across boundaries making collaboration work in government and nonprofit organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- LÖFGREN, K., RINGHOLM, T. (2009). Introduction: New network modes of Nordic local governance. *Local Government Studies*, 35, 5, 505-514.
- MCGUIRE, M., AGRANOFF, R. (2011). The limitations of public management networks. *Public Administration*, 89, 2, 265-284.
- MILWARD, H. B., PROVAN, K. G. (2003). Managing networks effectively. Erişim tarihi: 10.03.2015, <http://teep.tamu.edu/Npmrc/Milward.pdf>.
- MILWARD, H. B., RAAB, J. (2009). Dark networks and the problem of islamic jihadist terrorism. İç. Stephen Goldsmith ve Donald F. Kettl (Eds.), *Unlocking the power of networks, keys to high-performance government* (168-189), Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- MORÇÖL, G. (2012). *A complexity theory for public policy*, New York: Routledge.
- NYSETH, T. (2008). Network governance in contested urban landscapes. *Planning Theory & Practice*, 9, 4, 497-514.
- ORHAN, G., YALÇIN, L. (2015). Ağlar, yönetim ve ağ yönetimi: Tarihsel ve kavramsal bir değerlendirme. İç. Özer Köseoğlu ve Mehmet Zahid Sobacı (Edt.), *Kamu yönetiminde paradigma arayışları: Yeni kamu işletmeciliği ve ötesi* (171-204), Bursa: Dora Basım-Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- ÖNALAN, F., RYCHLY, L. (2007). Avrupa'da Yerel Düzeyde Diyalog Karsılaştırılmalı Durum Arştırması. Erişim Tarihi: 03.03.2014, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/dialogueconf/avr-rapor.pdf>.
- O'TOOLE, L. J. (1997). Treating networks seriously: Practical and research-based agendas in public administration. *Public Administration Review*, 57, 1, 45-52.
- O'TOOLE, L. J., MEIER, K. J. (2004). Public management in intergovernmental networks: Matching structural networks and managerial networking. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 14, 469-494.
- ÖZTAŞ, N., ACAR, M. (2004). Ağbağ analizine giriş: Kavramlar ve yöntemler. İç. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Edt.), *Çağdaş Kamu Yönetimi II* (289-320), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZTAŞ, N. (2007). Sosyal sermayenin ağbağ kuramları: Dayanımcı ve aracı sosyal sermaye. *Amme İdaresi Dergisi*, 40, 3, 79-98.
- POPP, J.K., MILWARD, H. B., MACKEAN, G., CASEBEER, A., LINDSTROM, R. (2014). *Inter-organizational networks: A review of the literature to inform practice*. IBM Center for Business of Government, Collaborating Across Boundaries Series.
- POWELL, W. W. (1990). Neither market nor hierarchy: Network forms of organization. *Research In Organizational Behavior*, 12, 295-336.
- PROVAN, K. G., KENIS, P. (2007). Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18, 229-252.
- PROVAN, K.G., FISH, A., SYDOW, J. (2007). Interorganizational networks at the network level: A review of the empirical literature on whole networks. *Journal of Management*, 33, 3, 479-516.
- PROVAN, K. G., LEMAIRE, R. H. (2012). Core concepts and key ideas for understanding public sector organizational networks: Using research to inform scholarship and practice. *Public Administration Review*, 72, 5, 638-648.

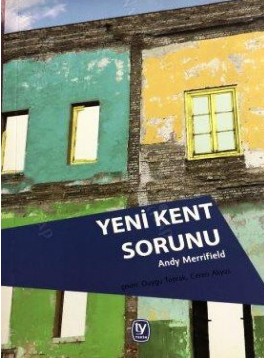
- RICE, D. (2014). Governing through networks: A systemic approach. İç. Robyn Keast, Myrna Mandell ve Robert Agranoff (Eds.), *Network theory in the public sector building new theoretical frameworks* (102-117), New York ve London: Routledge.
- RHODES, R.A.W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. USA: Open University Press.
- RHODES, R. A. W. (2013). How to manage your policy network. Erişim Tarihi: 09. 06. 2015, <http://www.raw-rhodes.co.uk/wp-content/uploads/2013/07/Com-Sec-2013-v2.pdf>
- RHODES, R.A.W. (2006). Policy network analysis. İç. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin (Eds.), *The Oxford Handbook Of Public Policy* (425-447), Oxford University Press.
- RYDIN, Y. (2010). *Governing for sustainable urban development*, London: Earthscan.
- SADİOĞLU, U. (2012). 2000'li yıllarda Türkiye ve Almanya'da yaşanan yerel yönetimler reformunun karşılaştırılması: İl belediyeleri için bir model önerisi (Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE.
- SHIROMA, E. O. (2014). Networks in action: New actors and practices in education policy in Brazil. *Journal of Education Policy*, 29, 3, 323-348.
- SİPAHİ, E. B., DİNÇER, S. (2021). Önleyici perspektiften kentsel suçlar üzerine bir değerlendirme: Türkiye için öneriler, İç. Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun ve Hayriye Şengün (Edt.), *Karmaşık sorunlar ve kent* (267-292), Ankara: Astana Yayınları.
- SOBACI, M. Z. (2013). Politika ağları: Aktörler arası ilişkiler üzerinden kamu politikasını anlamak, İç. Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı (Edt.), *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* (130-147), Ankara: Adres Yayınları.
- SORENSEN, E., TORFING, J. (2007). Introduction governance network research: Towards a second generation. İç. Eva Sorensen ve Jacob Torfing (Eds.), *Theories of democratic network governance* (1-21), Palgrave Macmillan.
- SORENSEN, E. (2006). Metagovernance: The changing role of politicians in processes of democratic governance. *The American Review of Public Administration*, 36, 98-114.
- SULLIVAN, H., SKELCHER, C. (2002). *Working across boundaries: Collaboration in public services*, New York: Palgrave Macmillan.
- SWEETING, D. (2002). Leadership in urban governance: The Mayor of London. *Local Government Studies*, 28, 1, 3-20.
- TOPRAK, Z. (2011). Yerel yönetimlerde başkanın politik lider rolü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 69, 1 - 2, 299-316.
- TORFING, J. (2007a). A comparative and multi-level analysis of governance networks: A pilot study of employment policy. İç. Peter Bogason ve Mette Zolner (Eds.), *Methods in Democratic Network Governance* (74-98), Palgrave Macmillan.
- TORFING, J. (2007b). Introduction: Democratic network governance. İç. Martin Marcussen ve Jacob Torfing (Eds.), *Democratic network governance in Europe* (1-22), Palgrave Macmillan.
- ÜSTÜNER, Y. (2008). Kamu yönetimi ve ağ yaklaşımları. İç. Bekir Parlak (Edt.), *Kamu yönetiminde yeni vizyonlar* (61-90), Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- ÜSTÜNER, Y. (2003). Siyasa oluşturma sürecinde ağ yönetimi kuramı. *Amme İdaresi Dergisi*, 36, 3, 49-65.
- WEBER, E. P., KHADEMIAN, A. M. (2008). Wicked problems, knowledge challenges, and collaborative capacity builders in network settings. *Public Administration Review*, 68, 2, 334-349.
- ZABCI, F. Ç. (2002). Dünya Bankası'nın küresel pazar için yeni stratejisi: Yönetişim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57, 3, 151-179.

ZENGİN, E. ve KESGİN, M. (2013). Yerel yönetimlerin çocuk suçluluğunun önlenmesinde ilgili kurumlarla etkileşimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 13-32.

Summary

The most important factor of public issues and needs in terms of today that they contain complex features. Besides that; by recent developments, bear in mind that the factors as uncertainty of the boundaries of organizations, technological developments, weighting of localization tendencies, change in relationships with the governor and the governed, must not be rule out to realize the needs and elimination of public problems. The reciprocity at first degree of these mentioned states related in living spaces are the cities. The cities are constituting the intensive living space of 21st century. They bring up many knotty problems in economic, social and environmental aspects to the agenda. To eliminate these problems, It is needed other parties from non governmental organization, private sector, from the inside or out of the city, as a permanent solution is not possible with the actors interior of the city. In this context, It seems that different collaborations appeared between figural and non-figural organizations and they are conceptualized in different ways. One of the organizations came up at this point get its riposte by the concept of "network governance". At the first stage, the networks came to the fore in sociology field, got their riposte later in different disciplines of social and natural sciences, with different usage and approaches. Farther, the networks are used differentially as an analysis, a metaphor or a method/model. In this study, the network phenomenon is embraced as a new organization model by a managerial view. When it is focused in terms of public administration, network governance model define the cooperation efforts reflecting a new kind/model of the organization, a tool to resolve complex problems at public level, to collect different sectors by force of mutual dependence (in terms of material resource, knowledge, experience etc.). Characteristic properties of network governance model are reflected by structure and operation in horizontal plane, common purpose, negotiation, flexibility, self-regulation, reciprocity, mutual dependence. In the context of these expressed properties, It is argued that network governance has seven basic building blocks. These are trust, accountability, legitimacy, dialog and negotiation, social capital, risk sharing and network share. These building blocks are important factors in a network organization. The acquisitions that network governance model revealed with its distinctive feature, at a general level; are unified under the titles of Innovation, efficiency, quality, learning, speed, flexibility and specialization. If it is detailed more; we understand that it will accomplish the functions to assure communication channels, collective activity, to support inter-agency partnership, citizen participation, to share risks, to improve social cohesion, to create new opportunities to learn, to distribute and change the knowledge. In the other hand, network governance model conveys some restrictions and sustains to some criticisms. At this point, basic restrictions that the model possesses; are highlighted as part of operation, performance and bureaucratic State traditions. Criticism towards the model; are argued at the points as instability, dependence to the other, network operation in favor of some actors, discharge of the State, damage in classical democratic institutions and legitimacy problem arising from the last one. Within the scope of expressions as a result, it is understood that with its distinctive properties, network governance model has important potentials to manage complex problems in public institutions without neglecting the restrictions and the criticisms. That's why, the cooperations realized between the actors outside of the city or each other are very important at the process to improve life quality of the city to support the needs and to resolve the problems.

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Meral YILMAZ*

YENİ KENT SORUNU

Yazar: Andy MERRIFIELD
(New Urban Question)
Duygu Toprak, Ceren Akyos (çev.);
F. Büşra Helvacıoğlu (editör),
İstanbul: Tekin Yayınevi,
Mart 2017, 184 s.
ISBN: 978-9944-61-196-1

Modern zamanların belirleyici özelliklerinden birisi demokrasinin yokluğudur. Demokrasiyi arayanlar da tam olarak "gerçek demokrasi"nin ne olduğunu bilemeseler bile bir arayış içerisindedirler. Bu arayışın politik bir örgütlenmeye dönüşüp, kendisini var ettiği başlıca yerlerden birisi kent olduğu için Andy Merrifield Yeni Kent Sorunu adlı kitabında kentsel topluma odaklanıyor. Yazarın bu kitabı yazmasındaki amacıysa, var olan düzeni politik açıdan sorgulayıcı bir eylemciliği güçlendirip ileri taşıyarak, politika ile diyaloga giren bir kuram kadar kuram ile diyaloga giren bir politika ortaya koymaktır. Merrifield aynı zamanda eleştirdiği düzeni kuramsal olarak dönemlere ayıran kavramlar geliştirir.

Merrifield kitabında kent hakkı, kent sorunu, asalak kent gibi kavramları kent üzerinden tartışmanın yanında "Yeni Haussmannlaştırma" gibi yeni kavramlar geliştirmiştir. Merrifield finansın, kurumların ve devletin çıkarlarını birleştiren Yeni Haussmannlaştırma'yı güç kullanma yoluyla geçekonda gasp ettiği için eleştiriyor. Aynı zamanda Merrifield "kent hakkı" kavramını da sıkça eleştiriyor. İnsanların verilmiş bir hakka sahip olmasını değil de, artık kendi savaşlarıyla kenti almaları gerektiğini belirtiyor. Yeni Kent Sorunu içerisinde Merrifield "asalak kent" gibi kendisinin olmayan kavramları da çokça kullanmıştır. Bu nedenle kentle ilgili daha önce farklı okumalar yapmış olmak kitabı okumayı kolaylaştıracaktır.

Merrifield güncel kent kuramlarıyla politik aktivizm arasında bağlantılar kuruyor, kentlerimizi ve yaşam alanlarımızı korumak için neler yapabileceğimizi tartışıyor. On dokuzuncu yüzyılda Paris'te uygulanmış politikaların artık küresel ölçekte yalnızca büyük başkentlerde değil, aynı zamanda daha küçük ölçekli kentlerde de geçerli olduğunu belirtiyor. Merrifield bu küresel kent politikalarının ulus ötesi finans ve iş dünyası seçkinlerince onaylandığını vurguluyor. On dokuzuncu yüzyılda Paris'te geçen olaylar gibi Prag Baharı'ndan ve Arap Baharı'ndan da söz ediyor. Arap Baharı'ndan en son örneği İstanbul'un Taksim Meydanı'nı dolduran "Occupy" hareketi başlığı altında ele alınan eylemlere kadar son yıllarda dünyanın pek çok farklı yerinde patlak veren

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Samsun, Türkiye.
E-posta: mrl.yilm17@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2150-5940>

demokrasi hareketlerinden esinlendiğini belirtmesi kitabında hangi tarihsel bağlam üzerinde durduğunu belirtmektedir.

Siyasi kurumların temsili olan hizmet anlayışlarının yalnızca kendilerinin ve iktidarda olanların çıkarlarına hizmet etmesiyle kent üzerinden gerçekleşen bir yağmalama, kötüye kullanma ve hilenin var olduğunu söylüyor. Bu duruma karşı yine kentin sokaklarında yeni bir ruh edinebilmek için çaba sarf eden toplumsal hareketlerin varlığını ve sürdürülüşünü tartışmaktadır. Öyle ki kent bir yandan sermaye birikiminin ana merkeziyken, diğer yandan da toplumsal/sınıfsal çatışmanın alanıdır.

Andy Merrifield Haussmann'ın kent planlamasının on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin işçi devrimlerinden kurtarmanın bir aracına dönüştüğünü söyler. Merrifield'in deyişle "Yeni Haussmanncı gösteri Paris'i," kapalı bir evren, dezenfekte edilmiş, kokusu giderilmiş, beklenmedik şeylerden yoksun, sürpriz barındırmayan, sarsıcı hiçbir şeye sahip olmayan, korunaklı bir evrendir." (Merrifield,2017: 87). Merrifield Manuel Castells'in kent sorununu kent hakkı için savaşan kentsel toplumsal hareketlerde karşılığını bulan bir soru olarak görmesinin ötesine geçer. Merrifield kent sorununu kendi şöyle tanımlamaktadır: "Yeni Kent Sorunu, bugün hala hakim konumda olan "alçak sürüleri" ile mücadele edecek, onların cephaneliğine ve ideologlarına karşı koyacak bir Jakoben hareket; toplumumuzu Yeni Haussmannlaştırmanın pençesinden kurtaracak ve onun ana karakteriyle kuklalarına karşı savaş ilan edecek bir hareket yaratmakla ilgili"(Merrifield,2017:103). Artık savaşın ne işyerleriyle ne de kentlerle ilgili olduğunu ve işte bunun "Yeni Kent Sorunu" olduğunu belirterek, okuru bu yıkıma tanık olmaya davet ediyor.

Merrifield savaşın tüm dünyayla ve kentsel topluma ilgili olmasındaki bu ölçek genişlemesini ise Detroit'in öncesinde bir sanayi kenti iken, daha sonrası sanayinin Detroit'ten çekilmesiyle örneklendiriyor. Bu kentteki hizmet sektörüne kayma sürecinin dış göç artışını ortaya çıkarttığını belirtiyor. Böylece sorun Detroit gibi tek bir kentin var olmanın ötesinde küreselleşiyor. İnsanların bu değişim süreçlerinin sonunda toplumsal rollerinin dışında artık siyasi özneler olmaya başladığını vurguluyor. Merrifield Detroit gibi üretimin tüketim sahasına dönüştüğü ve sonrasında göç artışının ortaya çıktığı çöküntü alanlarından kent aktivizmine, toplumsal/sınıfsal çatışmaların kentsel hareketlerin doğuşunu, böylece deneyimlerini biçimlendirmesini ve kentlerin her türlü çatışmanın bir arada görüldüğü alanlara dönüşmesini sadece okumanızı değil, izlemenize olanak sağlıyor.

Yine Merrifield Haussmannlaşma tartışmasını yaparken "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor"da Marshall Berman'ın Haussmannlaşmanın bir çelişmesini açığa çıkardığını belirtiyor. Buna göre, Haussmannlaştırma geniş bulvarlar yaparak insanların birbirlerine değmesini sağladığı için istenmemiş olumlu bir etki de ortaya çıkarmıştır.

Merrifield, Yeni Kent Sorunu'nun büyük bir bölümünde kent tartışmaları yapanların bütün tartışmalarını tüketim ilişkileri üzerinden ilerlettiklerini belirtiyor. Castells'in 1970'li yıllarda kent kavramını "kolektif tüketimin mekânsal birimi" olarak tanımlaması bu durumun en iyi örneğidir. Merrifield önemli noktalardan birisinin kenti yalnızca tüketim ilişkileriyle tanımlamak değil, aynı zamanda üretim ilişkilerini göz ardı etmemek olduğunu vurguluyor. Merrifield yöneticilerini bize kentin kıt kaynaklarının neden kıt olduğunu açıklamadığını ve buna karar verenlerin kim olduklarını hatta buna karar verenlerin kim olduğuna kimin karar verdiğini dile getirmediklerini belirtiyor.

Merrifield Yeni Kent Sorunu'nun başından sonuna kadar okuma isteğini yüksek tutuyor. Merrifield'in ayrıntılı betimlemeleriyle okur kitabı yalnızca okumuyor, aynı zamanda Merrifield gibi Marksist bir kent kuramcısının gözlerinden kentin sokaklarına, fabrikalarına, meydanlarına taşan bir toplumsal hareketliliği izleme olanağına sahip oluyor. Merrifield zaman zaman kullandığı "baldırı çıplaklar, alçak sürüleri, boktan durum" gibi argo sözlerle anlatmak istediği şeyleri daha açık bir dille anlatma yolunu

yeğlemiştir. Kitap boyunca güçlü anlatımı sayesinde okuyucusunun konudan uzaklaşmasına hiç izin vermiyor, konuyu ve işleyişi her zaman diri tutuyor. Son olarak Yeni Kent Sorunu'nun kimi bölümlerinin başlangıç sayfalarına yerleştirilen Baudelaire, Flaubert, Robespierre, Ravitz gibi önemli yazarlara ait cümleler kitabın vermek istediği iletiyi daha vurucu yapıyor.

Yeni Kent Sorunu vermek istediği iletiyi keskin ve güçlü bir biçimde vermekle birlikte kapalı anlatımıyla kent alanına dair çok okuma yapmayan bireyler için anlaşılması güç bir nitelik taşımaktadır. Merrifield kullandığı kavramları okuyucunun bildiğini varsayarak bu kelimeleri açıklama yoluna gitmiyor. Bu durumda ek okumaların ya da öncesinde yapılmış olan okumaların Yeni Kent Sorunu'nu okuyucusu için daha anlaşılır olacağını ortaya koymaktadır. Yine de Andy Merrifield kent yapısına, kent sorununa ve kente dair okuma yapan bireyler için okunması gereken bir kitap ortaya koymuştur.

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Gözde AYKUT*

FALSE CHINESE DECONSTRUCTION

Author: Byung-Chul HAN
Shanzhai: Deconstruction in Chinese
(Çakma: Çince Yapıbozum)
Sibel ATAM (translated by)
Istanbul: Telemak Kitap,
2021, 86 p.
ISBN: 978605745269

Han, the South Korean cultural theorist, and philosopher discussed Chinese deconstruction with the Chinese words he used in his work called Çakma. For this reason, the first concept he discussed is Quan, the maxim. This concept is essential because it contains different reflections of pragmatic Chinese thought. Han cares about the concept for several reasons. First of all, the Chinese system of thought, unlike the Western system of view, is a process without a starting point and an end, to be more precise, a straight path. In this way, Chinese thought embraces Tao, that is, change. This idea also manifests itself in China's consciousness of time and history. It rejects the idea of being original or original since there is no absolute and unique creation. Therefore, Adyton does not exist in Chinese thought. The concept is Greek and is used to describe a place. It is not transparent and contains roughness and negativity, which makes it more valuable, according to Han, which everyone cannot enter. Therefore, since there is no adyton in Chinese thought, there is no contribution to originality and uniqueness. The concept of Quan means weighing and being adjustable as an essential part of all these evaluations. He constantly changes his position to stay in balance. Therefore, the concept has a tactical meaning in terms of adapting quickly to changing conditions, that nothing is final and that it is independent of rules and requirements. The spread of the concept in the Chinese thought system also manifests itself in understanding intellectual property and copyright. The character used in the idea of intellectual property has been deconstructed in the Chinese thought system with the concept of Quan. Therefore, the interpretation of phenomena such as wisdom and truth differs from each other in the Chinese and Western thought systems.

Another concept that Han discusses is the original, Zhen Ji. It means one. The trace does not approve of a finished, centralized work of art. To explain through a work of art, what makes a work of art different from itself is that it does not reach the final point. In

---

* Res. Asst., Afyon Kocatepe University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology, Afyonkarahisar, Turkey. E-mail: gozde.aykut03@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1734-5147>

this respect, the trace allows the work of art to differ from itself. Thus, the Chinese idea of originality constantly identifies itself with new creation and change. As can be understood from here, the trace destroys the subjective. This process of destruction initiates the process in which subjectivity cannot be replaced again. In Chinese thought, accordingly, a multi-form and multi-layered approach dominates in Chinese art. But at the core of Western thought, being is unique. Chinese artifacts are so appreciated if their masterpieces and appearance change. Change and appearances continue to exist in the form of increasing layers on the work. Han identified this change with Freud's concept of memory in his book. Because Freud claimed that memory manifests itself many times in various types. He gives the continuous re-creation of a work of art in Chinese thought through the example of the Ming and Song dynasties. Dong Yuan's corpus has taken on different appearances from the time of the Ming dynasty to the Song dynasty. Not only has one artist's work changed but sometimes all of his works have also changed. Chinese artwork is flat and empty. However, it has moved into the future. Han attributes this to the extroversion, not the introversion, of change. It is not only the work of art that changes; if the subject he is working on is not suitable for the fashion of that period, it can be easily forgotten. However, copying a work of art is perceived as a tribute and respect to that artist. Even copying an old master's work by a painter and succeeding in putting it into the collection of a specialist is a serious achievement. According to experts, there is no difference between counterfeiters and experts. This rivalry between the two sides is about who has the more profound knowledge about the existing artwork. If a forger has done the work as well as a master, he is already a master. Han makes comparisons of some famous paintings that accompany all the reviews. These include the copy of Edouard Manet's *Olympia* made by Paul Gauguin and Kameido's *The Plum Garden* by Van Gogh.

Han continues his discourses on the understanding of Çakma in the Chinese thought system through Xian Zhan, the Seals of Entertainment. The signatures of ancient Chinese painters on their works are different from the signatures of Western painters on their careers. The signature is essential to prove the originality of a painting and that the work belongs to the author. However, this is not the case with Chinese painters. In such images, not a signature but a seal stands out. The seal has two meanings. First, the seal describes a changing and ongoing communication. Secondly, the seal is both a part of the painting, and these seals can allow future changes such as the continuous reinterpretation of the image. Therefore, the seal is not a subtext but a part of the text. More importantly, the seal does not represent an innovative feature. Han states that the seal is important because it has something open to interpretation and can be added to it, just like pictures.

In some Old Chinese paintings, a poem is added to the picture beside the seal. Painting and poetry in Far Eastern thought is a communicative and communal action. Han included some of these poems in his book. Like paintings and seals, these ancient Chinese poems are suitable for interpretation and to add something to them. At the same time, it is possible to see the influence of the authors on each other in these poems. Therefore, contrary to what is known, poetry in Far Eastern thought is a painful and lonely act. Of course, the fact that these paintings are open to interpretation also shows that the image is not the product of strict action. It also shows that there is no authoritarian action on the work with the signature of the paintings in Europe. With signature, the work comes to an end, and interference is prohibited. Han interpreted the fact that the work is so subjectless and perspectiveless as without a glance. In some paintings, the painter has created images. It does this by placing a mirror image in the picture. Thus, the notion that exists in the painting itself is also in the mirror with the same shape. This is the fact that the painter is both in the picture with the seal and is present again in the mirror in the view. There is no picture image here that begins with the subject. There is an emptying of the subject here.

After all these evaluations, Han discusses the concept of Fuzhi. As can be understood from the assessments so far, all the works, including the seals of the painters, have meanings beyond being original in the Chinese thought system. It has continued its existence by putting something on each work. It is possible to talk about two types of copying here. The first is Fangzhipin, which is known to be fake by everyone. It is considered to be affected by the Chinese themselves. The other is Fuzhipin. These are exact imitations of the original, just like the terracotta soldiers, whose copies continue to be produced rapidly while the excavations continue. To the Chinese, these replicated soldiers are identical to the original ones. There is no difference between them. This sense of identity in the Far Eastern understanding looks pretty distant and incomprehensible to the Western system of thought. The most prominent example of this is the terracotta soldiers exhibited in the Hamburg Museum für Völkerkunde. Like the return of soldiers sent here by museum administrators because they are not historical artifacts. Another example is the 1300-year-old Ise Temple in Japan. The temple has been removed from UNESCO world heritage because it is constantly being built from scratch. These terracotta soldiers were reproduced from modules and standard molds.

Modules represent reproduction, not originality, in production. The aim here is not to produce original objects or to protect the original. It is mass production that allows change. In this sense, it is not accidental that the Chinese first found the printing press. In the past, when the new one was produced, the old one was destroyed or burned. When the exhibition value of such works emerged, the treasures began to be exhibited instead of destroyed. If a work is to be restored in the West, the old one is emphasized. But in the Far East, this situation continues by being copied continuously. In a culture where there is constant copying, nothing remains but the copy itself. This copying has spread to the foundations of the Far Eastern thought system so much that Hwang Woo-suk, a Korean Buddhist, attempted cloning. In this regard, the Far Eastern thought system has less conscientious hesitation than the Western thought system, as used by Han. Although Christians call for a ban on human cloning, the basic idea of Buddhism is reincarnation. In other words, it is the recovery of life.

The last concept Han discussed is Shanzhai, that is, Çakma, which is essential both for the previous point of the Chinese thought system and for explaining the historical dimension of the process. The concept is new in Chinese. Although the idea coincides with meanings such as "imitation, fake", it is an expression of the Chinese thought system and history. "Shanzai is the destruction of creation. Identity with a transformational difference, functioning, functional differentiation; It opposes existence with process and essence with path. Thus the shanzai expresses the true Chinese spirit" (p.82). The concept from culture to Nobel Prize; has spread everywhere from movies to politicians. The idea, which first emerged as a counterfeit of branded products like Nokia and Samsung, appeared in mobile phones. Shanzhai products are multifunctional and capable of responding to needs. Shanzhai mobile phones can distinguish counterfeit money, for example. These products are separated from their originals until they become authentic day by day: Adidas, Adidos, Adados, etc. The concept also has an aspect meaning "mountain castle", which describes the castle where the fugitives are hiding in the famous novel called Water Shore. What makes the book close to the concept is the way the story is produced and unfolded. It is a book with multiple editions ranging from seventy to one hundred and twenty novels. Just like paintings, other cultural products are not owned by a person in China. It often emerges as a collective product and is not considered a product of individual intelligence. Similarly, it has been rewritten in classic works such as Dream of the Red Chamber and Tale of the Three Kingdoms. These cultural works can be separated from the previous ones so much that the endings of these novels are sometimes happy and sometimes sad. This is not only the transformation of Chinese literature or

cultural values within itself. One of the sufficient reasons for a work to be imitated is that it is successful and admired. Therefore, it does not necessarily have to be within the Chinese thought system and cultural boundaries. The reinterpretation of Harry Potter is an example of this. "Shanzhai products do not deliberately attempt to deceive. Their appeal lies in the fact that they draw particular attention to the fact that they are not original and play with the original work" (p.81). Of course, this situation is not limited to the Chinese cultural world. Han showed an example of this in his ideological attitudes. For him, Maoism in China is itself Shanzhai Marxism. Maoism interpreted Marx's original teaching in its way. In this case, it shows that China does not tend to be on one side at all. There are alternatives in every sense. These alternatives are also not binding on a strict speed. Because in every sense, shanzhai and hybrid situations show themselves. China is adapting to capitalism with this hybridization method it has come up with as its last point.

As a result, Han evaluated both the historical process of the Chinese thought system and philosophy through concepts such as Quan (Düstur), Zhen Ji (Original), Xian Zhan (Entertainment Seals), Fuzhi (Copy), Shanzhai (Fake), and also the capitalist system of China. It showed how he found himself in the system. At the same time, Han discussed how the pre-acceptances of the Western thought system were rejected by the Chinese thought system with these concepts. It is essential where and with what intellectual motivation China takes its place in the capitalist system. This work written by Han is crucial at a point where the position of China in both the neoliberal economic system and the capitalist system is frequently discussed. Because the work has revealed the philosophical basis of every product that is faked and put on the market. It is essential where and with what intellectual motivation China takes its place in the capitalist system. The violence of positivity, which Han discusses in his other books, is a text far beyond the concepts of performance subject and psychopolitics. Another point that makes the book significant is the distinction between Chinese and Western philosophy, despite the concept of "fake it". Considering the historical process, it isn't easy to find an almost original historical artifact in China. As Han stated until the exhibition value of the products is revealed. The understanding of the rapid reproduction and reproduction of everything is far outside the world of Western thought. Therefore, it is not surprising that today, China has a shanzhai, or fake, side in every product it produces. Considering all these evaluations, it is essential that the concept describes the historical process with its chosen ideas. However, the detailing of the work called Çakma, which is the central theme of the work, is partially missing. In this sense, it is a work that can contribute to the literature.